

तमसो मा ज्योतिर्गमय

SANTINIKETAN
VISWA BHARATI
LIBRARY

261

Hg-59

S'RĪ ĀGAMODAYA SAMITI SERIES. No. 59.

CHATURVIMS'ATI-JINĀNANDA-STUTIS

BY

PANDITA S'RĪ MERUVIJAYAGANI

With his own gloss and four appendices.

Edited with Gujarati translation, annotation, introduction, etc.,

BY

HIRĀLĀL RASIKDĀS KĀPADIA, M. A.

Published by Jivanchand Sakarchand Javeri, a Secretary of the Agamodaya Samiti,
121/125 Javeri Bazar, Bombay.

Printed by B. M. Sidhaye, at the Bombay Vaibhav Press, Servants of India Society's
Home, Sandhurst Road, Girgaum, Bombay.

A. D. 1929.]

Price Rs. 6-0-0.

[1000 Copies.

The Publisher's Note.

We hoped to publish this work about the end of 1927 but as there was unusual delay in preparing the blocks for the pictures of the gods and goddesses, we are obliged to write this note and add the title-page in English, since, during the interval, unfortunately, there occurred the deaths of the publisher and the printer as well. We regret very much for the death of Sheth **Venichand Surchand**, who was our Senior Secretary and an enthusiastic colleague. We may mention that by this time, the location of our office also has been changed as noted at the end of the page.

1st January 1929.
121/125 Javeri Bazar,
BOMBAY 2.

JIVANCHAND SAKERCHAND JAVERI,
one of the Hon. Secretaries
of
S'ri Āgamodaya Samiti.

पण्डितवर्यश्रीमेरुविजयगणिगुम्फिताः
श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः
स्वोपज्ञावच्चरिसमलङ्कृताः ।

श्रीसोमतिलकसूरिसूत्रितसाधारणजिनस्तुति—श्रीरविसागरमुनीशकृत-
श्रीगौतमस्तुति—पूर्वाचार्यप्रणीतश्रीपार्श्वनाथस्तव—श्रीजिनप्रभसूरिरचित-
श्रीअजितजिनस्तोत्ररूपपरिशिष्टचतुष्टयपरिष्कृताः ।

कापाडियेत्युपाह्वश्रीरसिकदासतनुजनुषा एम्. ए.
इत्युपाधिविभूषितेन हीरालालेन
गूर्जरभाषानुवादविवरणादिविभूषिताः संशोधिताश्च ।

प्रकाशयित्री—

शाह वेणीचन्द्र सूरचन्द्रद्वारा श्रीआगमोदयसमितिः ।

मोहमय्यां 'चिन्तामण सखाराम देवळे' इत्यनेन मुंबईवैभवनाम्नि मुद्रणालये प्रकाशकस्य कृते मुद्रापितम् ।

प्रथमसंस्करणे प्रतयः १००० ।

विक्रमसंवत् १९८३]

वार्संवत् १४५३ ।

[इ. स. १९२७

पण्यं रूप्यकषट्कम् ।

Printed by Chintaman Sakharam Deole, at the Bombay Vaibhav
Press, Servants of India Society's Home, Sandhurst Road,
Girgaon, Bombay.

All rights are reserved by Prof. H. R. Kapadia M. A., and the Secretary of S'ri Āgamodaya Samiti.

Published by Shâh Venichand Surchand for S'ri Āgamodaya Samiti
at the office of Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakodhar Fund,
114/116, Javeri Bazar, Bombay.

पण्डितवर्य श्रीभेरुविजयगण्डुकृत
यत्तुविंशतिविनानन्दस्तुति.

स्वोपज्ञ अवचूरि सङ्घित

तेमज परिशिष्ट तरीके

श्रीसोमतिलकसूरिकृत साधारण्जिनस्तुति, श्रीरविसागरमुनीशकृत
श्रीगौतमस्तुति, पूर्वाचार्यकृत श्रापार्श्वनाथस्तव तथा
श्रीजिनप्रलसूरिकृत श्रीअजितजिनस्तोत्र.

संशोधन, बाषान्तर तथा विवेचन करनार

प्रो० छीरालाल रसिकदास कापडिया, एम. ए.,

न्यायकुसुमांजलि, स्तुति-यत्तुविंशतिका, यत्तुविंशतिका विगेरेना अतुवाढक.

प्रसिद्धकर्ता

शाह वेणीयंद सूरयंद,

सेक्रेटरी, श्रीमती आगमोदय समिति, मुंबाई.

प्रथम आवृत्ति-प्रत १०००.

[विक्रम संवत् १९८३.]

वीर संवत् २४५३.

[ध. सं. १९२७.

—10:—

मूदय ३. ६-०-०

सर्व ढुऒ श्रीआगढेदुत सढितनल सेऒुटेरी अने ललषलनुतरऒुतल
ढुुुु लीरलललल रसलऒदलस ऒलडडलने आधीन छे.

शलऒ वेणुीरुंद सुूररुंदे श्रीढतुी आगढेदुत सढलतल ढलटे

ननु ११ॡ/११ॢ, नुवेरी ढनुनर ढुणलधनी

शेऒ देवरुंद लललललधु नुन ढुसुतऒेऒुदर कुंडनी

ऑशुीसढलंथुी ढुसलदुऒ ऒरुथुु.

ढुदऒः—रुतलढलषु सऒरलरढ देवणे, ' ढुणधु वेढव ढुेस ' सरुवनुस ऑदुधनुडल
सेलसलरुदुी ढुलदुुुग, सुँडहसुदु रलड, गीरगलढ, ढुणधु.

શ્રીમદ્ મોહનલાલજી મહારાજશ્રીના શિષ્ય-રત્ન પંચાસ શ્રીહર્ષમુનિરાજના
શિષ્યવર્ય જૈન જ્યોતિષ-શિક્ષ-વિદ્યા-મહોદયિ જૈનાચાર્ય

શ્રીજયસૂરીશ્વરનો અભિપ્રાય.

અર્હમ.

શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ તરફથી પહિડત શ્રીમેરવિજયગણિકૃત ચતુર્વિંશતિ-
જિનાનન્દસ્તુતિ નામના પુસ્તકના ક્ષોર્ભો મને શુદ્ધિ-પત્ર તૈયાર કરવાને માટે સુશ્રાવક શ્રીયુત
જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી તરફથી અવાર નવાર મળતાં રહ્યાં છે. પરંતુ આ અન્યના
સંશોધનનું કાર્ય એવું સુન્દર રીતે કરવામાં આવ્યું છે કે શુદ્ધિ-પત્ર આપવા જેવી અશુદ્ધિઓ
એમાં દૃષ્ટિ-ગોચર થતી નથી. વિશેષમાં સંપાદનીય કાર્ય સુસંગઠનરૂપથી કરવામાં આવ્યું
છે એટલે આવા અપૂર્વ અન્ય-રત્નના પ્રકાશનથી અવશ્ય સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ થઇ છે.
આ અન્યમાં ખાસ ખૂબી તો એ છે કે મૂળ શ્લોકોના ઉપર સ્વોપજ વિવરણ હોવા ઉપરાંત
અન્વય, શબ્દાર્થ, શ્લોકાર્થ તથા સ્પષ્ટીકરણ પણ આપવામાં આવ્યાં છે. આથી કરીને
અન્યના મહત્ત્વમાં પણ ઝોર વધારો થયો છે. આથી સંસ્કૃતના અભ્યાસીઓજ આ અન્યનો
લાભ પૂર્ણ રીતે મેળવી શકશે એટલુંજ નહિ પરંતુ તેના અનભિજ્ઞો પણ લાભ લઈ શકશે.

વળી અન્તમાં જે અકારાદિકમ પૂર્વકનો શબ્દ-કાષ તેમજ સમાસ-વિગ્રહ આપવામાં
આવ્યા છે તેથી આ અન્યના અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓને વિશેષ અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઇ છે.
આ અન્યની વળી એ પણ એક વિશિષ્ટતા છે કે વિવિધ છન્દઃશાસ્ત્રને આધારે ગણ તથા
વસંતતિલકા વૃત્તના સંબંધમાં સુસ્પષ્ટ માહિતી આપવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત મૂળ
અન્યમાં જે જે દેવી-દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે તેનાં વર્ણનો પણ ધણીજ સરલતાથી
સમજાવવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. વિશેષમાં આ અન્યના અંતમાં પરિશિષ્ટા આપી તેને
સમલંકૃત કરવામાં આવ્યો છે. વળી ભૂમિકામાં પણ વિવિધ વિષયો સુન્દર રીતે આ-
લેખવામાં આવ્યા છે.

આવા પ્રકારનું કાર્ય તો પહેલ વહેલુંજ આ સંસ્થા તરફથી પ્રકાશિત થયેલું જેવાય છે.
એથી આ પ્રસંગે એટલું તો મારે જરૂર ઉમરેવું પડશે કે આવા કાર્યથી સાહિત્યરેખા ઝળકી
નીકળે છે. વળી આથી જૈનેતર વિદ્વાનો પણ જૈન સાહિત્ય પ્રત્યે આકર્ષાય તેમ છે.

આ અન્થને પ્રકાશમાં લાવવા માટે ખરેખર હું આ સંસ્થાના કાર્યવાહકને ધન્યવાદ આપું છું. સાથે સાથે આ પ્રમાણે અન્થ તૈયાર કરવા માટે પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ. એ. ને પણ ધન્યવાદ ઘટે છે. તેમનો પ્રયાસ ઘણોજ પ્રશંસનીય છે. સુંબઠમાં મેં આતુર્માસ કર્યું ત્યારે પ્રો. કાપડિયા સાથે મને પરિચય થયો હતો. તેમનું થોડું ઘણું કાર્ય જોઈને તે વેળા તેમની કાર્ય કરવાની પદ્ધતિના સંબંધમાં મેં જ અનુમાન પાંધ્યું હતું તે આજે ખરું પડ્યું છે એ જાણી મને આનંદ થાય છે. તેમની લેખન-શૈલી એટલી બધી સરળ છે કે સામાન્ય ગુજરાતી ભાષા જાણનાર હોય તે પણ આવા અન્થનો લાભ સહેલાઈથી લઈ શકે. ખરેખર તેમની કાર્ય કરવાની પદ્ધતિ ઘણીજ ઊંડી છે. કાર્ય કરાવનાર જોઈએ. અસ્તુ.

જૈન સાહિત્યની સર્વદા અભિવૃદ્ધિ હો.

નં. ૧૧૫ વેતાલપેઠ,
શ્રીદેશાશ્રીમાલી જૈન ધર્મશાળા,
પુના સિટી.
મૌન એકાદશી, વીર સંવત ૨૪૫૩.

લી૦ આચાર્ય શ્રીજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ
સાહેબની અનુજાથી
પ્રતાપમુનિ

ॐ नमः सिद्धम् ।

आमुष

पंडितवर्य श्रीमेडुविजयकृत चतुर्विंशतिजिज्ञानन्दस्तुति ग्रन्थ अवयवसिद्धित पहेलां शेठ हेवचंद्र लालबाई जैन पुस्तकालयद्वारा इंड संस्था तरुथी ग्रन्थांक २३ भा तरीके अहारा पाठ-वाभां आये हतो. तेना संशोधक स्वर्गस्थ पंथास श्रीमण्डिविजयगणिना शिष्य-रत्न मुनिराज कुमुदविजयजीये ते ग्रन्थभां संस्कृतभां प्रस्तावना वि. सं. १९७१ ना भागशर शुद्ध सातेमे लणी हती जे उपयोगी होवाथी अत्र ते नीचे मुद्रण आणी आपवाभां आवे छे. आ प्रस्तावना इरीथी छापवानी रत्न आपवा अहल अमे संस्थाना कार्यवाहकेने धन्यवाद आपीये छीये.

पूज्यपादगुरुभ्यो नमः

प्रस्तावना.

अस्य ग्रन्थस्य विचित्रयप्रकपदलालित्यादिगुणयुक्तस्य पण्डितजनमनश्चमत्कारिणो रचयितारः श्रीपण्डितमेरुविजयमुनीश्वराः के कदा चावनीतलं पावयामासुरिति धीमांसायां—एतत्पर्यवसाने “ श्रीतपागच्छाधिपतिश्रीविजयसेनसूरीश्वरराज्ये सकलपण्डितोत्तमपण्डितश्रीआनन्द-विजयगणिचरणकमलचञ्चरीकायमाणेन पण्डितमेरुविजयगणिना विरचिता ” इत्यवलोकनेन विजयसेनसूरिसमानकालीनत्वादानन्दविजयशिष्यत्वाच्च तत्परिपूर्तिरूपजायते । श्रीविजयसेन-सत्तासमयश्च विक्रमसप्तदशशतके सुप्रसिद्ध एव, तेन पूज्यपादानां स एवेति निर्णयपथमवतरति । कविचक्रलालामैरन्ये के ग्रन्था गुम्फिता इति न सम्यग् जानीमहे ॥

किंप्रयोजनकाः स्तुतय इति जिज्ञासायां तु प्रतिपादितमेव भाष्ये तदवचूर्णौ च चैत्यवन्दनाया अङ्गत्वात् षोडशद्वारे ‘चउरो युई’ इत्यत्र चतस्रः स्तुतयोऽत्र सम्पूर्णायां चूलिकारूपा अधिकृततीर्थकृत् १ समस्तार्हत् २ प्रवचन ३ भक्तदेवताविषया ४ दातव्या इत्याद्यनेन प्रयोजनमासाम् ॥ कथयति महामोहविलसितमतिकत्वेन मिथ्याग्रहग्रहिलत्वात् कश्चित् ‘तिस्र एष स्तुतयो न चतस्रः, यस्मात् देशविरतसर्वविरतयोरविरतसम्यग्दृष्टिदेवा न स्तुत्यर्हा इति’ तन्न, सर्वज्ञागमोपनिषद्देदिप्रगल्भप्रगल्भापतिमुनिजनतारतारापतिसूरीश्वरश्रीहरिभद्र-बप्पभट्टि-शोभन-मुनिप्रभृतिभिः चतस्रणामेव गुम्फितत्वात्, भाष्येऽपि ‘सरणिज्ज’ इति चतुर्दशद्वारेऽपि क्षुद्रोपद्रवविद्रावणादिकारित्वेन सम्यग्दृष्टिदेवानां स्मरणीयत्वेनाभिहितत्वात्, तथा च स्तुतिभिश्चतस्रभिर्वन्दनं

દેવાનાં પ્રાચીનમિતિ નાયુક્તં તદ્વિધાનં શ્રીમતાં, મૂરિસત્તમવિહિતત્વેન દેવસ્થાપનાયાઃ પ્રતિક્રમણ-
સમયેડ્યવશ્યં કર્તવ્યત્વેન ન તત્રાપ્યનુચિતમેતદ્રીત્યા પ્રતિક્રમણસ્થાપનાયા અર્વાર્ગ્ દેવવન્દનમ્ ॥

ભગવદ્ગુણોત્કર્તિનરૂપત્વેન સ્તુતિસ્તોત્રયોઃ સમાનવિષયકત્વાત્ કઃ પ્રતિવિશેષ इत्यારે-
કાર્યા ચૈત્યવન્દનાપર્યન્તે ભળ્યમાનં ચતુઃશ્લોકાદિરૂપં સ્તોત્રં, યાસ્તુ કાયોત્સર્ગાનન્તરં ભળ્યન્તે
તાઃ સ્તુતય इति રૂઢા इति ભાષ્યાવચૂરિકાયામ્ । વિભત્ચર્યયં ગ્રન્થોડનાદિસંસારપરિભ્રમણાસાદિતાને-
કદુઃસ્વસન્તતિસન્તપ્યમાનતાનુભવનાનાં તદ્વિધ્વંસનાનન્યસાધારણોપાયસન્ધિત્સૂનાં જિનગુણસ્તુ-
તિપરાણાં મોક્ષમાર્ગેકબદ્ધલક્ષણાં સહૃદયહૃદયાનાં પ્રતિક્રમણાદિશુભાનુષ્ઠાનેડપૂર્વાનન્દરસપોષકત્વં,
તસ્માદાવશ્યકમસ્ય મુદ્રણમિતિ શ્રેષ્ઠિદેવચન્દ્રલાલભાઈસત્કજ્ઞાનદ્રવ્યકોશાન્મુદ્રાપિત્ત્વયોવિંશતિતમઃ
તદ્ધ્યક્ષેઃ । સમાસાદિતા ' નદીયાદ 'સત્કપુસ્તકકોશાદસ્ય પ્રતિઃ યા પ્રાચીના નાત્યશુદ્ધા ચ,
તદનુસારેણ પૂજ્યપાદગુરુનિદેશેન સંશોધિતેડસ્મિન્ ભવેદ્ યા કાચના શુદ્ધિઃ સા કૃપામાધાય
સંશોધનીયા ગુણગણધનૈઃ સૌજન્યવદ્ધિઃ इति પ્રાર્થ્ય વિરમતિ મુનિજનગુણમકરન્દમધુપઃ પૂજ્ય-
પાદગુરુવર્યશ્રીપંન્યાસમણિવિજયગણિચરણકમલોપાસકઃ કુમુદવિજયઃ 'પત્તન'નગરે વૈક્રમીય-
૧૯૭૧ સંવત્સરે માર્ગશીર્ષશુક્લસપ્તમ્યાં ભૌમવાસરે । શુભં ભવતુ ॥

આ પ્રસ્તાવનામાં અન્ધ અને અન્ધકાર વગેરે પરત્વે પ્રકાશ પાડવામાં આંચે છે તેથી
તેમજ શ્રીયુત હીરાલાલભાઈએ પણ એને અંગે વિસ્તાર યુક્ત ઉલ્લેખ કરેલો હોવાથી તત્સમ્બન્ધે
હમારે કાંઈ વિશેષ નિવેદન કરવાનું બાકી રહેતું નથી.

આ અમૂલ્ય અન્ધનું તેમજ અંતમાં આપેલ ચાર પરિશિષ્ટોનું સંશોધનાદિક કાર્ય સુરતવા-
સ્તવ્ય, પરમ જૈનધર્માવલમ્બી, તેમજ શ્રીમદ્વિજયાનન્દસૂરીશ્વર (આત્મારામજી મહારાજ)
અને તેમના સન્તાનીય મુનિરાજ શ્રીહર્ષવિજયને શુરૂ તરીકે પૂજનારા અને તેઓશ્રીના પાઠ-
સેવનથી જૈન ધર્મના તીવ્ર અનુરાગી બનેલા સ્વર્ગસ્થ રા. રસિકેદાસ વરજદાસ કાપડિયાના
જ્યેષ્ઠ પુત્ર પ્રોફેસર હીરાલાલ એમ. એ. દ્વારા કરાવવામાં આંચું છે.

સંસ્કૃતના અહ્ય અભ્યાસીઓને સુગમતા થઈ પડે તેટલા માટે અન્વય અને શબ્દાર્થ તેમજ
જિનસિદ્ધાંતોથી અપરિચિત વર્ગથી જૈન પારિભાષિક શબ્દો વિગેરે સરલતાથી સમજી શકાય તેટલા
માટે સ્પષ્ટીકરણ બનતી કાળજી પૂર્વક તૈયાર કરાંચ્યાં છે. આ ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓને આ અન્ધને
અભ્યાસ કરવામાં વિશેષ અનુકૂળતા થઈ પડે એ હેતુથી શબ્દ-કોષ અને સમાસ-વિગ્રહ પણ
તૈયાર કરાંચ્યાં છે.

અમારા પ્રયાસની સફળતા પાઠક-વર્ગની પસંદગી ઉપર તેમજ આ અન્ધના લેવાતા લાભ
ઉપર રહેલી હોવાથી આ સંબંધે વિશેષ નિવેદન કરવાનું બાકી રહેતું નથી. પરંતુ જો આ પદ્ધતિ
વિશેષ ઉપયોગી માલૂમ પડશે તો ભવિષ્યમાં આવી પદ્ધતિથી બીજા અન્ધો બહાર પાડવા અમારી
પ્રબળ ઈચ્છા છે.

આવા અન્યો સંબંધે કાંઈ ન્યૂનતા આદિ માલુમ પડે તેમજ ખીજી કાંઈ વિશેષ માહિતી હાખલ કરવાની રહી ગયેલી જણાય તેમજ અન્ય પણ કોઈ સૂચના કરવાની યોગ્ય લાગે તેને પાઠક-વર્ગ તરફથી અમને જણાવવામાં આવશે તો ભવિષ્યના અન્યોમાં તેવો સુધારો કરવા અવશ્ય બનતું કરીશું. વિશેષમાં આ અન્યમાં આપેલી અવચૂરિ ઉપરાંત અન્ય કોઈ ટીકા કે અવચૂરિની પ્રતિ જેમની પાસે હોય અગર ક્યાં છે તેની માહિતી હોય તે અમને જણાવવામાં આવશે તો તે પણ પ્રસિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન સેવવામાં આવશે.

આ અન્ય તૈયાર કરાવવામાં જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ધવિજયવદ્ભસૂરિની પ્રતિનો મુખ્ય આધાર લેવામાં આવ્યો છે. આ સૂરિવર્યે પ્રતિ મોકલી અમારા કાર્યમાં જે સહાયતા કરી છે તે બહલ તેઓના અમે અત્યંત ઋણી છિયે.

આગમોદ્ધારક વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ધઆનન્દસાગરસૂરિ આ આગમોદ્ધય સમિતિના ઉત્પત્તિ સમયથીજ અપૂર્વ સાહાય્ય આપતા રહ્યા છે, તેજ મુજબ આ અન્ય પણ પ્રસિદ્ધ કરવામાં તેમણે જે સાહાય્ય આપી છે તે બહલ તેઓશ્રીનો અમે જેટલો ઉપકાર માનીયે તેટલો ઓછોજ છે.

સંશોધન કાર્યમાં મદદ કરવા માટે અનુયોગાચાર્ય શ્રીક્ષાંતિવિજય તેમજ મુનિરાજ ચતુર-વિજયજીના અને શુદ્ધિપત્રક માટે તૈયાર થયેલા ફાંમેાં તપાસી જેવા બહલ જૈનાચાર્ય જયસૂરિ-જીના પણ અમે આભારી છીએ.

અમે સોળ વિદ્યા-દેવીઓ તેમજ ચોવીસ શાસન-દેવીઓ વિગેરેની પ્રતિકૃતિઓ ભગવાન શ્રીપાદસિંહસૂરીશ્વરપ્રણીત શ્રીનિર્વાણુ-કલિકાના આધારે આલેખાવવા પ્રયત્ન સેવ્યો છે. એમાંથી જેટલી પ્રતિકૃતિઓ આ અન્યમાં આપવામાં આવી છે તેટલીનું એક સૂચી-પત્ર ૧૧ માં પૃષ્ઠ ઉપર આપ્યું છે. આ પ્રતિકૃતિઓ જૈનશાસનાનુરાગી દેવ-દેવીઓની હોવાથી જૈનો તેઓ પ્રત્યે બહુમાન ધરાવે તેમજ તેમની આશાતના ન થવા કે તે સ્વાભાવિક છે; પરંતુ અન્ય મતાવલંબી-ઓને પણ અમારી એ વિજ્ઞપ્તિ છે કે તેઓ પણ આ પ્રતિકૃતિઓ તરફ યોગ્ય સદ્ભાવ ધારણ કરશે. જેથી ભવિષ્યમાં આવી પ્રતિકૃતિઓ પ્રસિદ્ધ કરતી વેલાએ અમારે સંકેત્ય રાખવો પડશે નહિ, વિશેષમાં આ સમસ્ત પ્રતિકૃતિઓને લગતો સર્વ પ્રકારનો હુક્ક અમેએ આધીન રાખેલો છે એ તરફ પાપુ પાઠક-વર્ગનું અમે ધ્યાન ખેંચીએ છિયે.

મહાશિવરાત્રી સં. ૧૯૮૩.

હંસરાજ પ્રાગજી બિહડીંગ,

ગીરગામ-મુંબાઈ.

જીવણુચંદ સાકરચંદ જવેરી,

માનદ સેક્રેટરી.

વિષયાનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧ અભિપ્રાય.....	૫-૬
૨ આમુખ.....	૭-૮
૩ પ્રતિકૃતિઓનું સૂચી-પત્ર.....	૯ આ
૪ વિષય-સૂચી.....	૧૦-૧૨
૫ કિંચિદ્ વક્તવ્ય.....	૧૩-૧૫
૬ ભૂમિકા ...	૧૭-૫૨
૭ મૂળ કાવ્ય.....	૧-૨૪
૮ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ, ટીકા, અન્વય, શબ્દાર્થ, પ્રલોકાર્થ અને સ્પષ્ટીકરણ	૧-૧૬૬
૯ શબ્દ-કોશ.....	૧૭૧-૧૮૮
૧૦ પદાનુક્રમણી.....	૧૮૯-૧૯૦
૧૧ સ્પષ્ટીકરણમાં સાધનરૂપ ગ્રન્થોની સૂચી.....	૧૯૧-૧૯૨
૧૨ સમાસ-વિગ્રહ.....	૧૯૩-૨૧૪
૧૩ શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણ-જિન-સ્તુતિ, અવચૂરિ, અન્વય, શબ્દાર્થ, પદ્યાર્થ	૨૧૫-૨૧૮
૧૪ શ્રીરવિસાગરમુનીશ્વરકૃત શ્રીગૌતમસ્તુતિ અવચૂરિ વગેરે સમેત.....	૨૧૯-૨૨૪
૧૫ શ્રીપાર્શ્વનાથસ્તવ ...	૨૨૫-૨૩૭
૧૬ શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત શ્રીઅજિતજિનસ્તોત્ર.....	૨૩૮-૨૬૩
૧૭ ક-પરિશિષ્ટનાં પાઠાન્તરૈ.....	૨૬૪-૨૬૬

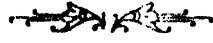
प्रतिकृतिओनुं सूची-पत्र

अंक

प्रतिकृति

१	चक्रेश्वरी (शासन-देवी)	
२	अनितभला ,, तथा भडायक्ष	
३	दुरितारि ,, ,, त्रिभुज	
४	शेडिष्ठी (विद्या-देवी)	
५	काली ,,	
६	श्यामा (अच्युता) (शासन-देवी) तथा कुसुम	
७	शान्ता (शासन-देवी) तथा मातंग	
८	वज्रकुशी (विद्या-देवी)	
९	सुतारका (शासन-देवी) तथा अनित	
१०	अशोका ,, ,, अक्ष	
११	भानवी ,, ,, भद्रज (धर्मर)	
१२	अष्टा (प्रवरा) ,, ,, सुरकुमार	
१३	विद्विता (विद्या) ,, ,, षड्भुज	
१४	अंकुशी ,, ,, पाताल	
१५	प्रज्ञप्ति (विद्या-देवी)	
१६	निर्वाणी (शासन-देवी) तथा गङ्ग	
१७	भला (अच्युता) ,, ,, गंधर्व	
१८	अकंधरा (विद्या-देवी)	
१९	धरणी-प्रिया (वैशाल्या) (शासन-देवी) तथा कुण्ड	
२०	गौरी (विद्या-देवी)	
२१	अंभिका (शासन-देवी)	
२२	पद्मावती ,, पार्थ (वामन)	
२३	श्रुत-देवता (सस्वती)	
२४	गीतमस्वामी प्रभुज गणधरदेवो.	

विषय-सूची

विषय	पधांक	विषय	पधांक
श्रीनाभिनन्दनी स्तुति ... .. १ [पद्य-मीमांसा—आड गण्णी समज, तीर्थकर-व्याख्य]	१	श्रीसुमतिनाथनो भडिमा... .. १८ [सुमतिनाथ-खरित्र]	१८
सकल जिनेश्वरोनुं स्मरण्यु २	२	जिनेश्वरोने प्रार्थना १८	१८
श्रीसिद्धान्तनुं स्वर्प ३	३	जिन-वाणीनुं माहात्म्य १८	१८
श्रीचक्रेश्वरीने प्रार्थना ... .. ४ [चक्रेश्वरी देवीनुं स्वर्प]	४	काली देवीनी स्तुति ... .. २० [काली देवी, काली देवीनुं स्वर्प]	२०
श्रीअजितनाथनुं स्मरण्यु ... .. ५ [अजितनाथनां खरित्रो]	५	श्रीपद्मप्रलने प्रार्थना ... .. २१ [श्रीपद्मप्रल-खरित्र]	२१
समस्त जिनेश्वरोने विनति ... .. ६ [आप्त-व्याख्य]	६	जिन-समुदायनी स्तुति २२	२२
प्रवचननो परियय ७	७	जिनागमनी स्तुति २३	२३
श्रीअजितलला देवीने विज्ञप्ति ... .. ८ [अजितलला देवीनुं स्वर्प]	८	श्यामः देवीनी स्तुति ... .. २४ [श्यामा देवीनुं स्वर्प]	२४
श्रीसंलवनाथने प्रार्थना ... .. ९ [श्रीसंलवनाथनां खरित्रो]	९	श्रीसुपार्थनाथनी सेवानुं इण ... .. २५ [सुपार्थनाथ-खरित्र]	२५
अनेक जिनेश्वरोनी स्तुति ... .. १० [अज्ञान अने तेथी थती अवनति]	१०	जिनपतिओने प्रणाम २६	२६
श्रीसिद्धान्तनुं स्वर्प ११	११	प्रवचनने प्रणाम... .. २७ [शुं मुक्तिमां सुख छे ?]	२७
दुरितारि देवीने विनती ... .. १२ [दुरितारि देवीनुं स्वर्प, हरिद्रता]	१२	शान्ता देवीनी स्तुति ... .. २८ [उपशम, शान्ता देवीनुं स्वर्प]	२८
श्रीअभिनन्दननाथनी स्तुति .... १३ [श्रीअभिनन्दन-खरित्र]	१३	श्रीचन्द्रप्रल प्रलुनी प्रार्थना ... .. २९ [श्रीचन्द्रप्रल-खरित्र]	२९
तीर्थकरोनी स्तुति १४	१४	तीर्थकर-वर्जने प्रणाम ... .. ३० [राहु-व्याख्य]	३०
जिन-मतनी प्रशंसा १५	१५	जिन-वाणीनी स्तुति ३१	३१
शेडिष्ठी देवीनी स्तुति .... १६ [शेडिष्ठी देवीनी स्तुति करवानुं कारण्यु, श्रीशेडिष्ठीनुं स्वर्प]	१६	वज्रांकुशी देवीनी स्तुति ... .. ३२ [वज्रांकुशी देवीनुं स्वर्प]	३२
		श्रीसुविधिनाथनी स्तुति ... .. ३३ [सुविधिनाथ-खरित्र]	३३

विषय	पद्यांक
जिन-समूहनी प्रार्थना ...	... ३४
जिन-वचननो विचार ...	... ३५
सुतारका देवीनी स्तुति ...	... ३६
[सुतारका देवीनुं स्वर्प]	
श्रीशीतलनाथनी स्तुति ...	... ३७
[सिद्धि]	
जिनेश्वरोनुं ध्यान ...	... ३८
सिद्धान्तनी स्तुति ...	... ३९
अशोका देवीनी स्तुति ...	... ४०
[अशोका देवीनुं स्वर्प]	
श्रेयांसनाथने नमस्कार ...	... ४१
[श्रेयांसनाथ-चरित्र]	
आप्त-समुदायनी स्तुति ...	... ४२
सिद्धान्तनो परिचय ...	... ४३
मानवी देवीनी स्तुति ...	... ४४
[मानवी देवीनुं स्वर्प]	
श्रीवासुपूज्यस्वामीनी स्तुति ...	... ४५
[श्रीवासुपूज्य-चरित्र]	
जिन-श्रेष्ठिनुं ध्यान ...	... ४६
[लगवान् ओटले शं?, मोड, जिनेश्वरनी वाणीनो प्रभाव]	
सर्वज्ञना शास्त्रनो महिमा ...	... ४७
[सर्वज्ञनी सत्ता, प्रलोक-समीक्षा, शास्त्र-विचार]	
अष्टा देवीनी स्तुति ...	... ४८
[अष्टा देवीनुं स्वर्प]	
श्रीविमलनाथनी स्तुति ...	... ४९
[श्रीविमलनाथ-चरित्र]	
तीर्थक्षेत्री स्तुति ...	... ५०
प्रवचननी प्रशंसा ...	... ५१
विहिता देवीनी स्तुति ...	... ५२
[विहिता देवीनुं स्वर्प]	

विषय	पद्यांक
श्रीअनन्तनाथने प्रार्थना ...	... ५३
[श्रीअनन्तनाथ-चरित्र]	
तीर्थक्षेत्र-समूहने विज्ञप्ति...	... ५४
सिद्धान्तने विनति ...	... ५५
अंकुशी देवीने विज्ञप्ति ...	... ५६
[अंकुशी देवीनुं स्वर्प]	
श्रीधर्मनाथने प्रणाम ...	... ५७
[धर्मनाथ-चरित्र, तीर्थक्षेत्रनुं पुण्य, प्रभुना नामनो प्रभाव]	
जिन-श्रेष्ठिनी स्तुति ...	... ५८
[चरणु-सदृशता]	
जिन-वाणीनो विचार ...	... ५९
प्रज्ञप्ति देवीनी स्तुति ...	... ६०
[प्रज्ञप्ति देवीनुं स्वर्प]	
श्रीशान्तिनाथनी स्तुति ...	... ६१
[शृंगारदिक रसो, श्रीशान्ति- नाथनां चरित्रे]	
जिनेश्वरने प्रार्थना ...	... ६२
जिनागमनी अपूर्व भीकाश ...	... ६३
[चरणु-समानता]	
निर्वाणी देवीनी स्तुति ...	... ६४
[निर्वाणी देवीनुं स्वर्प]	
श्रीकुन्थुनाथनी स्तुति ...	... ६५
[श्रीकुन्थुनाथ-चरित्र]	
तीर्थक्षेत्रीनुं स्मरण ...	... ६६
[नरक, नारकीनुं दुःख]	
जिन-वाणीनी प्रशंसा ...	... ६७
भला देवीनी स्तुति ...	... ६८
[भला देवीनुं स्वर्प]	
श्रीअरनाथनी सेवा ...	... ६९
[अरनाथ-चरित्र]	

विषय	पद्यांक	विषय	पद्यांक
जिनेश्वराने विज्ञपित ७०		श्रीनेमिनाथने प्रष्टाम ८५	
जिन-वाणीने प्रार्थना ७१		[गिरिनार गिरि, तपश्चर्या, विषय- विडम्बना, राजभतीना सकारण त्याग, नेमिनाथ-चरित्र]	
अकधरा देवीनी स्तुति ७२		जिनेश्वरानी स्तुति ८६	
[अकधरा देवीनुं स्वर्ण]		[ज्ञान-विचार, परमेष्ठी]	
श्रीमद्विनाथनी स्तुति ७३		सिद्धान्तनी शोभा ८७	
[मद्विनाथ-चरित्र, मधु हेत्य]		[समता-विचार]	
स्याद्राहीओनी श्रेष्ठिनी स्तुति ७४		अंभिका देवीनी स्तुति ८८	
जिन-वाणीरूपी अन्द्रिकानो महिमा ... ७५		[अंभा देवीनुं स्वर्ण]	
धरण्यप्रिया देवीनी स्तुति ७६		श्रीपार्श्वनाथनी स्तुति ८९	
[धरण्यप्रिया देवीनुं स्वर्ण]		[श्रीपार्श्वनाथनां चरित्रो, श्रीपार्श्व यक्षनुं स्वर्ण]	
श्रीभुनिसुव्रतस्वामीनी स्तुति ७७		जिन-पंक्तिने प्रार्थना ९०	
[श्रीभुनिसुव्रत-चरित्र]		जिन-वाणीनुं स्मरण ९१	
जिनेश्वरानी स्तुति ७८		पद्मावती देवीनी स्तुति ९२	
जिनागमने महादेवनी उपमा ७९		[पद्मावती देवीनुं स्वर्ण]	
[त्रिपुर हेत्य]		वीर प्रभुनी स्तुति ९३	
गौरी देवीनी स्तुति ८०		[वीर-चरित्र]	
[गौरी देवीनुं स्वर्ण]		जिन-श्रेष्ठिनी स्तुति ९४	
श्रीनमिनाथनी स्तुति ८१		जिन-वाणीनी स्तुति ९५	
[श्रीनमिनाथ-चरित्र]		अंभिका देवीनी स्तुति ९६	
जिन-श्रेष्ठिनुं स्मरण ८२			
प्रवचनने विजय ८३			
काळी देवीनी स्तुति ८४			
[काळी देवीनुं स्वर्ण]			

કિંચિદ્ વક્તવ્ય

‘શ્રીચતુવિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ’ નામના આ કાવ્યનું પ્રથમ દર્શન તો મને ઇ. સ. ૧૯૧૫માં થયું હતું. પ્રસંગ એમ બન્યો હતો કે ઇ. સ. ૧૯૧૪ માં હું બી. એ. (B. A. Honours) ની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયો તે સમયે આ પરીક્ષામાં ઉચ્ચ નંબરે પસાર થયેલા જૈન વિદ્યાર્થીને શ્રેષ્ઠિ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી સંસ્કૃતના ગ્રંથો ભેટ આપવામાં આવશે એમ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું. આ જાહેર ખબર વાંચીને મેં આ સંસ્થાના માનદ મન્ત્રી ઉપર અરજી કરી. તેના પરિણામ તરીકે અન્ય પુસ્તકોની સાથેસાથ આ કાવ્ય પણ મને ભેટ તરીકે મળ્યું. આને નિહાળતાં જ મને અતિશય આનન્દ થયો અને સ્વાભાવિક રીતે તેનો અભ્યાસ કરવા માઝં મન લલચાયું. પરંતુ તે સમયે મારો સંસ્કૃતનો યથાયોગ્ય અભ્યાસ નહિ હોવાને લીધે આ કાવ્ય હું બરાબર સમજી શક્યો નહિ, એટલે મારા અભ્યાસને દૃઢીભૂત કરવાને અંગે તેનું ભાષાંતર કરવાની વાત મારે પડતી મૂકવી પડી. ત્યારબાદ ઇ. સ. ૧૯૨૩માં શ્રીશોભન સુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુવિંશતિકાનું ભાષાંતર કરતી વેળાએ આ કાવ્યનું મને સ્મરણ થઈ આવ્યું. બી. એ. ની પરીક્ષા પસાર કર્યા પછી અને ખાસ કરીને એમ. એ. ની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયા બાદ મેં સંસ્કૃતનો વિશેષતઃ અભ્યાસ કરવા માંડ્યો હતો. તેથી કરીને મેં આ કાવ્યનું ભાષાંતર કરવા ફરીથી પ્રયાસ કરી જોયો. આ પ્રયાસનું પરિણામરૂપ આ ગ્રંથ છે એમ સહજ સમજી શકાય તેમ છે એટલે તે વિષે ઉલ્લેખ કરવો હવે બાકી રહેતો નથી.

શ્રીભ-ઋતુના પ્રખર તાપથી પીડિત થયેલા ધનિકો શીતળ ટેકરી તરફ પ્રયાણ કરે છે, તેમ મેં પણ જૈન સાહિત્યરૂપી શીતળ ટેકરીનો આશ્રય લીધો અને તેમાં મેં સાંસારિક તાપથી તપ્ત થયેલા મારા મનને આ કાવ્યરૂપી વાયુની લહરીથી શાંત કરવા પ્રયત્ન કર્યો. આ વાયુનો પ્રભાવ કંઈ ઓરજ હતો. તેનો લાલ અન્યને પણ મળવો જોઈએ, તેની ખૂબીથી સંસ્કૃતના અદ્ય-અભ્યાસી જનોને પણ પરિચિત કરવા જોઈએ ઇત્યાદિ વિચારો આવતાં તેના પરિણામ તરીકે મેં પદ્યના પદ્યછેદાત્મક અન્વય તથા શબ્દાર્થ તેમજ ગૂર્જર ગિરામાં પ્રલોકાર્થ અને સ્પષ્ટીકરણ તૈયાર કરવા માંડ્યાં. આ પ્રમાણે આ કાવ્ય તૈયાર કરીને શ્રીશોભન-સ્તુતિની પ્રસ્તાવનામાં પ્રદર્શિત કરેલ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં મેં તૈયાર કરેલી મુદ્રણાલય-પુસ્તિકા (પ્રેસ-કોપી) આગમોદ્ધારક જૈનાચાર્ય શ્રીઆનન્દસાગરસૂરિના ઉપર મોકલી આપી. તેઓશ્રીએ મારી પ્રેસ-કોપી સાદંત તપાસી જવા તેમજ કેટલેક સ્થળે સુધારા-વધારા પણ સૂચવવા કૃપા કરી; આથી હું તમનો ઋણી છું. વિશેષમાં એ પણ ઉમરેવું આવશ્યક સમજાય છે કે આ કાવ્યનું સંશોધન કરવામાં મારે હસ્ત-લિખિત પ્રતિનો ખપ હોવાથી મેં તે બાબત જૈનશાસનપ્રભાવક, પાશ્ચાત્ય વિદ્વદ્-વર્ગ સાથે પ્રથમ પત્ર-વ્યવહાર શરૂ કરનારા, ન્યાયાંબોનિધિ સ્વર્ગસ્થ આચાર્ય શ્રીવિજયાનન્દસૂરિ (આત્મારામજી મહારાજશ્રી)ના પટ્ટધર પંજાબકેસરી શ્રીવિજયવલ્લભસૂરિને લખી જણાવી. એટલે તેઓશ્રીએ હોશીયારપુરથી મને એક સુંદર અક્ષરોથી અલંકૃત શુદ્ધ પ્રતિ મોકલી આપી. (આ ૧૨ પત્રાત્મક પ્રતિના મધ્યમાં મૂળ કાવ્ય આપવામાં આવેલું છે અને ઉપર નીચે ટીકા છે. અર્થાત્ આ ત્રિપાઠી પ્રતિ છે. પ્રત્યેક પત્રની બંને બાજુ ઉપર ૧૭ પંક્તિઓ છે અને દરેક પંક્તિમાં લગભગ ૫૬

અક્ષરો છે.) આથી કરીને હું અત્ર તેમનો પણ ઉપકાર માનું છું. વળી શ્રીશોભન મુનિવર્યકૃત સ્તુતિ-ચતુવિંશતિકાનાં પ્રુક્ષે તપાસવામાં જેમ મને આનન્દસાગરસૂરિજી તરફથી તેમજ મારી ધર્મપત્ની તથા મારા લઘુ બન્ધુ પ્રોં મળીલાલ તરફથી સાહાય્ય મળી હતી, તે વાત આ અન્યને પણ કેટલેક અંશે લાગૂ પડે છે. કેટલેક અંશે એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે આ અન્યના લગભગ ૬૪ પાનાં છપાઈ ગયાં હતાં ત્યાર પછી પ્રસંગ નીકળતાં આ અન્યનાં બીજી વારનાં પ્રુક્ષે તપાસી જવા સ્વર્ગસ્થ શ્રીમદ્દ્વિમંગલવિજયગણિના શિષ્યરત્ન અનુયોગાચાર્ય શ્રીક્ષાન્તિવિજયે હા પાડી (આ બદલ હું તેમનો ઋણી છું). આથી આનન્દસાગરસૂરિજી ઉપર પ્રુક્ષે મોકલી તેમનો અમૂલ્ય સમય રોકવો મને ઉચિત જણાયો નહિ. આ ઉપરાંત એ પણ કારણ હતું કે તેઓ વિહારમાં હોવાથી તેમને સમય પણ ઘણો ઓછો રહેતો હતો.

આ પુસ્તક છપાતું હતું તે દરમ્યાન તેને સાંગોપાંગ બનાવવાની ઇચ્છાથી હું શબ્દ-કોષ, પદ્યાનુક્રમણિકા, ભૂમિકા વિગેરે તૈયાર કરતો ગયો. મૂળ કાવ્યના ઉપર અન્યકારે ટુંકમાં વિવરણ કરેવું હોવાથી આ કાવ્યના ઉપર વિશેષ પ્રકાશ પાડવો બાકી રહેતો છે એમ મને લાગ્યું. એથી અને ખાસ કરીને સંસ્કૃત ભાષાના અલ્પ અભ્યાસીઓ યમકમય પદો સુગમતાથી સમજી શકે તે ઇરાદાથી મેં સમાસ-વિગ્રહનું પ્રકરણ પણ તૈયાર કર્યું (આ હેતુપૂર્વક મેં શ્રીબ્રહ્મવિદ્યાસૂરિકૃત ચતુવિંશતિકામાં પણ આવા પ્રકરણનો સમાવેશ કર્યો હતો).

વિશેષમાં સ્તુતિ-ચતુવિંશતિકાદિકની જેમ આ પુસ્તકમાં પણ પરિશિષ્ટ આપવામાં આવેલ છે. તેમાં પ્રથમ પરિશિષ્ટ તરીકે જે શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણજનસ્તુતિ આપી છે. તેની અવચૂરિ સહિત એક નકલ લખીને મારા ઉપર સ્વર્ગસ્થ જૈનાચાર્ય ન્યાયાલોનિધિ શ્રીવિજયાનન્દસૂરિ-શ્વરના શિષ્ય-રત્ન દક્ષિણવિહારી મુનિરત્ન શ્રીઅમરવિજયના શિષ્યવર્ય મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયે મોકલી આપી હતી. દ્વિતીય પરિશિષ્ટમાં આપેલી શ્રીરવિસાગરકૃત શ્રીગૌતરઃસ્તુતિ અન્વયાંક સહિત તેઓએ લખી મોકલી હતી એટલુંજ નહિ, પણ તેનો અર્થ સહેલાઈથી ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે તેમણે તેની અવચૂરિ પણ રચી મોકલી હતી. વિશેષમાં ક્ષાન્તિવિજયજીએ વિહાર શરૂ કરેલો હોવાથી પરિશિષ્ટનાં તેમજ ભૂમિકાનાં બીજી વારનાં પ્રુક્ષે તપાસી જવામાં તેઓ સહાયભૂત થયા હતા એથી કરીને તેમજ ભૂમિકામાં કેટલેક સ્થળે તેમણે જે અમૂલ્ય સૂચનાઓ પણ કરી હતી તે બદલ હું અત્ર તેમનો ઉપકાર માનું છું.

અત્ર મારે એ નિવેદન કરવું જોઈએ કે જે પરિશિષ્ટો છપાઈ ગયાં ત્યાર પછી બાકીનાં પરિશિષ્ટો હું છપાવવાની તૈયારીમાં હતો તેવામાં મારા સ્વર્ગસ્થ પિતાશ્રીને અને ખાસ કરીને મારા પિતામહને જૈન ધર્મથી વિશેષ પરિચિત કરાવનારા મુનિરત્નો પૈકી પ્રવર્તક શ્રીક્ષાન્તિવિજયના અમૂલ્ય અન્ય-લંકારમાંથી શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણજનસ્તુતિની સ્વોપસ્ટિપ્પણવાળી જે પ્રતિઓ તેમજ શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત શ્રીઅજિતજનસ્તોત્રની આસપાસ ટિપ્પણવાળી એક પ્રતિ મને આ મુનિવર્યના શિષ્ય-રત્ન મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયે મોકલી આપી. આ બદલ હું એમને ઋણી છું. સાધારણ-સ્તુતિની જે પ્રતિઓ પૈકી એક તો તદ્દન નવીન વિ. સં. ૧૯૭૫ માં લખાયેલી છે. બીજી પ્રતિ આનાથી પ્રાચીન છે ખરી, પરંતુ તે અપૂર્ણ છે. આ પ્રતિમાં હોઠેક પ્રલોકનીજ

અવચૂરિ છે. પ્રથમ પ્રતિને પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં છપાયેલી અવચૂરિ સાથે મેળવી જોતાં ખાસ કરીને એના પ્રારંભમાં મેં પદો તેમજ અન્તમાં એક પદ વધારે માલૂમ પડ્યાં. પરંતુ બીજા પાઠાનું સામ્ય વિચારતાં આને પ્રથમ અવચૂરિથી સ્વતંત્ર ગણી તેને અન્તમાં સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ કરવાની મને જરૂર ન લાગી. આથી પાઠાન્તરે આપી મેં ચલાવી લીધું છે.

ત્રીજા તેમજ ચોથા પરિશિષ્ટગત સ્તોત્રો યમકબદ્ધ હોવાથી તેની ટીકા આપવાની આવશ્યકતા તો હું સ્વીકારું છું. આની ટીકાની પ્રતિ કોઈ જ્ઞાન-ભંડારમાં હોય તો તે મેળવવા માટે મેં તપાસ કરી જોઈ, પરંતુ તેમાં હું ક્ષત્તેહમંદ થયો નહી. કોઈ મહાશય પાસે તેવી પ્રતિ હોય અથવા તો તે ક્યાંથી મળી શકશે તે જાણવામાં હોય તો તે નિવેદન કરવા કોઈ મહાનુભાવ કૃપા કરશે તો તેમના ઉપકાર પૂર્વક આ જે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

અત્યારે તો મારી વિનતિ સ્વીકારી શ્રીવિજયસિદ્ધિસૂરિના સંતાનીય મુનિરાજ શ્રીકલ્યાણુ-વિજયે તૈયાર કરી મોકલેલ તૃતીય પરિશિષ્ટની અવચૂરિ તેમજ ચતુર્થ પરિશિષ્ટ માટે પ્રવર્તક-જ્ઞાન-ભંડારની પ્રતિગત ટિપ્પણુ તેમજ આ બેનો મેં યથામતિ તૈયાર કરેલ અનુવાદ સુચ પાઠકના કર-કમલમાં અર્પી સંતોષ માનું છું.

પણિડત લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી પાટણુના ભંડારના ગ્રન્થોનું સૂચી-પત્ર તૈયાર કરી રહ્યા છે એ વાતની મને ખબર પડતાં ભૂમિકાના યુક્તની એક નકલ મેં તેમના ઉપર પણ મોકલી આપી હતી, કેમકે આમાં એવા કેટલાક ગ્રન્થો વિષે પ્રકાશ પાડવો બાકી રહેતો હતો. આ મુદ્દ જોઈ જઈ તેમાં જે સુધારા વધારા તેમજ સૂચવ્યાં છે તે જાહેલ હું તેમને પણુ અત્ર ઉપકાર માનું છું.

અંતમાં જે જે સદ્વ્યક્તિઓએ મને આ ગ્રન્થના સંશોધનાદિક કાર્યમાં સહાયતા કરી છે તેનો ફરીથી ઉપકાર માનતો તેમજ

“ ગચ્છતઃ સ્વલનં ક્વાપિ, ભવત્યેવ પ્રમાદતઃ ।

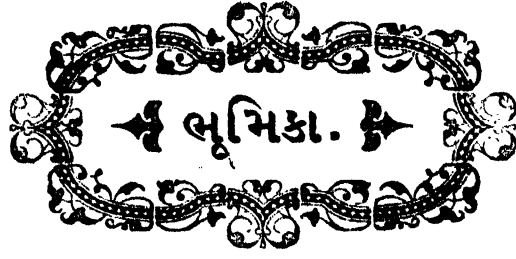
હસન્તિ દુર્જનાસ્તત્ર, સમાદધતિ સજ્જનાઃ ॥ ૧ ॥ ”

એ તરફ પાઠક-વર્ગનું સવિનય ધ્યાન ખેંચતો હું વિરમું છું.

ભગતવાડી, ભુલેશ્વર,
મુંબઈ.
વિક્રમ સંવત ૧૯૮૩
કાર્તિક શુકલ પ્રતિપદ્.

સુસેવક
હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

અવતરણ—

કિંચિદ્ વક્તવ્યમાં સૂચવ્યા મુજબ આ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ નામના કાવ્યના અનુવાદને પ્રારંભ શ્રીશોભન મુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું ભાષાન્તર સમાપ્ત થયા બાદ કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે તેની ભૂમિકા તો મેં તે ગ્રન્થ સંપૂર્ણ છપાઈ ગયો તે પૂર્વે તૈયાર કરવા માંડી હતી, કેમકે શોભન-સ્તુતિ છપાવવી શરૂ થયા પછી આઠેક મહિને આ ગ્રન્થ પણ મુંબઈ વૈભવ મુદ્રણાલયમાં મોકલી આપવામાં આવ્યો હતો. ત્યાર પછી લગભગ છ માસ વીત્યા બાદ શ્રીભૂપલદ્વિસૂરિકૃત ચતુર્વિંશતિકા છાપવાનું કાર્ય નિર્ણયસાગર મુદ્રણાલયમાં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. આ ગ્રન્થ સૌથી પ્રથમ છપાઈ ગયો અને ત્યાર પછી ટુંક સમયમાં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું કાર્ય પણ સમાપ્ત થયું, પરંતુ પૃષ્ઠની અપેક્ષાએ લઘુ એવી આ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ નામની કૃતિ છપાવવાનું કાર્ય તો ચાલુજ રહ્યું.

આ પ્રમાણેની પરિસ્થિતિને લઈને ભૂમિકાને કેટલોક ભાગ વિષયની અપેક્ષાએ સમાન એવી ચતુર્વિંશતિકામાં છપાવી દેવો પડ્યો. હાખલા તરીકે ચતુર્વિંશતિકાના કાવ્ય-ગીમાંસામાં આપેલ વસ્તુ, સ્તુતિ-વિચાર અને સ્તુતિ-કદમ્બકને ક્રમ એ હકીકત આ ભૂમિકાને માટે તૈયાર કરવામાં આવી હતી.

કાવ્ય-સમીક્ષા

વિશિષ્ટતા—

પ્રત્યેક જિનેશ્વરની મુખ્યતાવાળી ચાર ચાર પદોની સ્તુતિરૂપ આ કાવ્ય સ્વોપજ વિવરણથી વિભૂષિત છે, વળી તેનાં સમગ્ર (૯૯) પદો વસંતતિલકા વૃત્તમાંજ રચાયેલાં છે તેમજ એના ચતુર્થાદિ પદોમાં મુખ્યતઃ શાસન-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એ એની વિશિષ્ટતા સૂચવે છે. સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકાની જેમ અત્ર કોઈ યક્ષની કે શ્રુત-

૧ આવી સ્તુતિમાં ચાર જૂદાં જૂદાંજ પદો હોવાં જોઈએ એવો કંઈ નિયમ નથી. એકના એક પદના અમુક જિનેશ્વર, સર્વે જિનેશ્વરો, આગમ અને ભક્ત-દેવતા એ ચારેને ઉદ્દેશીને અર્થો થતા હોય તો તેવા પદનો પણ આવી સ્તુતિમાં સમાવેશ થઈ શકે છે. શું આનું પણ પ્રમાણ આપવું પડશે ? એમજ હોય તો પાઠક મહાશયને પ્રથમ પરિશિષ્ટ પ્રતિ દૃષ્ટિપાત કરવા વિનયિત કરું છું.

૨ આ કાવ્યમાં ચોવીસ શાસન-દેવીઓ પૈકી સોળ શાસન-દેવીઓની અને સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી છ વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ-કરવામાં આવી છે.

૩ તીર્થંકર તીર્થની સ્થાપના કરતી વેળાએ યક્ષ જાતિના શાસન-રાગી દેવ અને દેવીની પણ સ્થાપના કરે છે. આ પ્રમાણે શાસનના હિતાર્થે જે દેવીની નિમણૂક થઈ હોય તે 'શાસન-દેવી' કહેવાય છે. જૈન દર્શનની માફક બૌદ્ધ દર્શનમાં પણ 'શાસન-દેવી'નું અસ્તિત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે.

દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી નથી, પરંતુ ઉપર્યુક્ત બે ગ્રન્થોની માફક અત્રે પણ કાલી અને અંબિકા એ બે દેવીઓની બે બે વાર સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી હકીકત છે.

આ કાવ્યમાં જે વિશિષ્ટતાઓ રહેલી છે તે પૈકી કેટલીકનું સ્થૂલ સ્વરૂપ તો આપણે ઉપર મુજબ વિચારી લીધું. વિશેષમાં અત્ર સમસ્ત પદો દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમાનતારૂપ યમકથી વિભૂષિત છે એ વિશિષ્ટતા તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરવામાં આવે છે. આને વિશિષ્ટતા કહેવાનું કારણ એ છે કે ચતુર્વિંશતિકા, સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા તેમજ ચૈન્દ્ર-સ્તુતિમાં આ યમક પ્રધાન પદ ભોગવે છે, જ્યારે અત્ર તો તેનું એકચ્છત્ર સામ્રાજ્ય બેવામાં આવે છે. આવાજ યમકથી અલંકૃત ચતુર્વિંશતિજિનવિજયસ્તુતિ શ્રીહૈમવિજયગણિએ માલિની છંદમાં રચી છે અને તે પણ સ્વોપજ વૃત્તિથી વિભૂષિત છે (આની સાન્વયાંક મુદ્રણાલય-પુસ્તિકા મેં તૈયાર કરી છે. સમયાનુસાર તે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે). ચોવીસ જિનેશ્વરોની સ્તુતિરૂપ આવાં યમકમય કાવ્યો અન્ય મુનિ-વર્યોએ રચ્યાં હશે, પરંતુ તેના દર્શન કરવાની વાત તો દૂર રહી કિન્તુ તેના નામ-શ્રવણનો પણ મને લાભ મળ્યો નથી. આથી ભિન્નાભિન્ન વિષયવાણાં ચરણ-સમાનતારૂપ યમકમય કાવ્યો નીચે મુજબ છે.

કાવ્યનું નામ.	કર્તા.	છંદ.	પદ્ય-સંખ્યા.
૧ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનસ્તુતિ (અવચરિ સહિત)	શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના શિષ્ય શ્રીજિનસુન્દર	શાદ્દલવિકીડિત	૨૮
૨ " "	" "	રથોદ્ધતા	૨૮
૩ " "	" "	(મોટે ભાગે) ઉપભતિ	૨૮
૪ " "	પૂર્વાચાર્ય	અનુષ્ટુપ્	૨૮
૫ " "	શ્રીસોમપ્રભસૂરિ	ઉપભતિ	૨૭
૬ નેમિજિનસ્તવન	શ્રીરવિસાગર મુનિરાજ	દ્રુતવિલંબિત	૨૬
૭ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનસ્તુતિ	શ્રીજિનપ્રભસૂરિ	ઉપભતિ	૨૫
૮ જિન-સ્તવ	શ્રીધર્મશેખરગણિ	સગ્ધરા	૨૫
૯ શારદા-સ્તોત્ર	શ્રીજિનપ્રભસૂરિ	ઉપભતિ	૧૩
૧૦ જિનસિંહસૂરિ-સ્તવન	" "	" "	૧૩
૧૧ શ્રીવીર-સ્તવન	" "	અનુષ્ટુપ્	૧૩
૧૨ શ્રીપાર્શ્વનાથપ્રાતિહાર્યસ્તવન	" "	રથોદ્ધતા	૧૦
૧૩ શ્રીપાર્શ્વનાથસ્તવ	" "	અનુષ્ટુપ્	૯
૧૪ શ્રીચન્દ્રપ્રભસ્વામિસ્તુતિ	" "	" "	૪

૧ યમકનું લક્ષણ—

“ સ્યાત્ પાદપદવર્ણના-માવૃત્તિઃ સંયુતાડ્યુતા ।

યમકં ભિન્નવાચ્યાના-માદિમધ્યાન્તગોચરમ્ ॥ ”

—વાગ્ભટ્ટાલંકાર યો. ૨૨

૨ આ ચૌદ કાવ્યો પૈકી પ્રત્યેકનું એકેક પદ્ય સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની સંસ્કૃત ભૂમિકામાં આપવામાં આવ્યું છે.

આ ચૌદ કાવ્યો પૈકી જે કાવ્યોને ચતુર્વિંશતિજિનસ્તુતિ તરીકે મેં અત્ર ઓળખાવ્યાં છે અને જેની શ્લોક સંખ્યા ૨૭-૨૮ ની છે તેમાં એક વિશિષ્ટતા રહેલી છે. તે એ છે કે આ પ્રત્યેક કાવ્યમાં આ અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા શ્રીઋષભનાથ પ્રમુખ ચોવીસ તીર્થંકરોની એક એક પદ દ્વારા સ્તુતિ કર્યા પછી તેના કર્તાએ અંતમાં સમસ્ત તીર્થંકરો, આગમ અને ભક્ત-દેવતાની પણ પૃથક્ પૃથક્ પદ રચીને સ્તુતિ કરી છે. આથી કરીને આવાં કાવ્યોમાંથી દરેક તીર્થંકરની સ્તુતિરૂપ પદની સાથે પ્રત્યેક વેળા સમસ્ત તીર્થંકરાર્થિક સંબંધી ત્રણ પદોનો સમન્વય કરવાથી ચોવીસ સ્તુતિ-કદમ્બકો ઉદ્ભવે છે અને તેમ થતાં આમાંથી ગમે તે સ્તુતિ-કદમ્બકનો પ્રતિકમણ્ડલિક કરતી વખતે ઉપયોગ થઈ શકે તેમ છે.+ આ વાત નીચે મુજબનાં ચતુર્વિંશતિજિનસ્તુતિના નામથી ઓળખાવાય તેવાં કાવ્યોના સંબંધમાં પણ ઘટી શકે છે:—

કાવ્ય-પ્રારમ્ભ.	કર્તા.	છંદ.	પદ-સંખ્યા.
૧ કનકકાન્તિધનુઃશત૦	શ્રીજિનપ્રભસૂરિ	દ્રુતવિલમ્બિત	૨૬
૨ *પાત્વાલ્લિકેવો વશ કલ્પવૃક્ષાઃ	"	ઉપજતિ	૨૬
૩ *આનન્દસુન્દરપુરન્દરનમ્રમૌલિ૦	પૂર્વાચાર્ય	વસન્તતિલકા	૨૮
૪ તત્ત્વાનિ તત્ત્વાનિ મૃતેષુ સિદ્ધં	"	ઈન્દ્રવજ્રા	૨૮
૫ ઋષભ ! નમ્રસુરાલુરશેશ્વર૦	"	દ્રુતવિલમ્બિત	૨૮
૬ *ઋષભદેવમહં જિનનાયકં	"	દ્રુતવિલમ્બિત	૨૮
૭ *વિનતવાસવભૂપતિમણ્ડલી	શ્રીમુનિશેખર	"	૨૮
૮ સ્વામિન્ ! સુપાર્શ્વ ! મગવન્ !	શ્રીચારિત્રરત્નગણિ	વસન્તતિલકા	૨૮
૯ જય વૃષભ ! જિનામિષ્ટ્વયસે	શ્રીધર્મદોષસૂરિ	માલિની	૨૮
૧૦ જયશ્રીનેતારં પ્રથમ૦	શ્રીજિનમહુડનગણિ	શિખરિણી	૨૮
૧૧ સકલમદ્ગલમૂરુહજીવનં	શ્રીદેવરત્નશિષ્ય	"	૨૮

આ તો ૪૪ સંસ્કૃત સ્તુતિઓનો મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે. બાકી પ્રાકૃત ભાષામાં પણ આવી અનેક સ્તુતિઓ છે. અત્રે તો આવી બે સ્તુતિઓનો નિર્દેશ કરવામાં આવે છે. તે પૈકી પૂર્વાચાર્યે માલિની છંદમાં રચેલી ૨૭ શ્લોકની એક સ્તુતિ જે મારા જોવામાં આવી છે તેનું આદ્ય પદ નીચે મુજબ છે:—

+ મુનિરત્ન શ્રીચતુરવિજયે આ સંબંધમાં મારું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું, તેના પરિણામે મેં આ ઉલ્લેખ કર્યો છે. વિશેષમાં તેમણે આવાં કાવ્યોનાં પ્રારમ્ભિક પદો પણ સૂચવ્યાં છે એ તેમની સાહિત્ય-સેવાની ભાવના પ્રકટ કરે છે.

* આ નિશાનીવાળાં કાવ્યો સિનાયનાં બાકીનાં સાત કાવ્યો. અન્યાન્ય યમકમય છે.

૧ આ ૨૮ પદવાળા કાવ્યમાં ૨૫ મા અને ૨૬ મા એ બે પદો દ્વારા સમગ્ર જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, જ્યારે ઉપર્યુકત કોષ્ટકમાં આપેલા પ્રથમ કાવ્યના ૨૫ માન પદમાં જિન-શ્રેણિની સ્તુતિ છે.

૨ પ્રથમ પદ નહિ મળવાથી આ સાતમા શ્લોકનું પ્રારમ્ભિક પદ આપેલું છે.

૩ એમણે રચેલું આ કાવ્ય યજ્ઞુગ ક્રિયાપદમય છે.

૪ આટલીજ આવી સંસ્કૃત સ્તુતિઓ છે એમ આ ઉપરથી સમજવાનું નથી, પરંતુ એથી વધારેનાં દર્શન કરવા હું બાગ્યશાળી થયો નથી એટલે તેનો મેં અત્ર પરિચય કરાવ્યો નથી.

“ જયપયઢપયાવં મંહગંભીરરાવં
 ભવજલનિહિનાવં નાયનીસંસભાવં ।
 હણિયકુસુમચાવં ઢોસકંતારદાવં
 પદમજિણમપાવં વંદિમો છિન્નતાવં ॥ ૧ ॥ ”

[જગત્પ્રકટપ્રતાપં મેઘગમ્ભીરરાવં
 ભવજલનિધિનાવં જ્ઞાતનિઃશેષભાવમ્ ।
 હતકુસુમચાપં ઢોષકાન્તારદાવં
 પ્રથમજિનમપાપં ઘન્દામહે ચ્છિન્નતાપમ્ ॥ ૧ ॥]

ખીજી આવી સ્તુતિ ૨૮ પદ્યની છે અને તે શ્રીઉદયપ્રધાન મુનીશ્વરે શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદમાં રચી છે. તેનું પ્રથમ પદ્ય નીચે મુજબ છે:—

“ જસ્સાસી ચવણં ચતુર્થિદિવસે આસાઢકિણ્ણહે તહા
 જમ્મો નિલ્લમણં ચ જસ્સ કસિણે ચિત્તઢમીવાસરે ।
 નાણં ફગ્ગુણકિણ્ણિહગારસિ સિવં માહસ્સ તેરસ્સિણ
 કિણ્ણાણ સિસહેસરં જિણવરં વંદામિ તં સુંદરં ॥ ૧ ॥ ”

[યસ્યાસીત્ ચવનં ચતુર્થીદિવસે આઘાઢકુણ્ણે તથા
 જન્મ નિલ્લમણં ચ યસ્ય કુણ્ણે ચૈત્રાષ્ટમીવાસરે ।
 જ્ઞાનં ફાલ્ગુનકુણ્ણૈકાદસ્યાં શિલ્લં માઘસ્ય ત્રયોદસ્યાં
 કુણ્ણાયાં ક્લષ્ભેશ્વરં જિનવરં વન્દે તં સુન્દરમ્ ॥ ૧ ॥]

ઉપર્યુક્ત કાવ્યોની જેમ સ્તુતિ—કદમ્બક જેમાંથી બની શકે એવું એક શ્રીવિહરમાણવિં-
 શતિજિનસ્તવ પણ છે. આ કાવ્યમાં ૨૭ પદ્યો છે. તેના પ્રથમના ૨૦ પદ્યોમાં અત્યારે મહાવિદેહ
 ક્ષેત્રમાં વિચરતા શ્રીસીમંધર પ્રમુખ ૧૧વીસ તીર્થકરોની, ત્યાર પછીના ચાર પદ્યોમાં ઋષભ,
 વર્ધમાન, વારિષેણુ અને ચન્દ્ર એ ૨શાશ્વત નામવાળાં ચાર તીર્થકરોની અને અન્તના પદ્યોમાં

૧ (૧) સીમંધર, (૨) યુગંધર, (૩) શ્રીખાહુ, (૪) મુખાહુ, (૫) મુજાત, (૬)
 સ્વયંપ્રભ, (૭) ઋષભાનન, (૮) અનન્તવીર્ય, (૯) સૂરપ્રભ, (૧૦) વિશાલ, (૧૧)
 વજ્રધર, (૧૨) ચન્દ્રાનન, (૧૩) વજ્રખાહુ, (૧૪) ભુજંગ, (૧૫) ઈન્દ્ર, (૧૬) નેમિ,
 (૧૭) વીરસેન, (૧૮) મહાભદ્ર, (૧૯) દેવયશા અને (૨૦) અજિતવીર્ય એ આ વીસ
 તીર્થકરોનાં અનુક્રમે નામ છે.

૨ સાધારણ રીતે એમ કહેવામાં આવે છે કે કોઇનું નામ અમર રહ્યું નથી અને રહેવાનું પણ નથી,
 પરંતુ અહિં આ પણ અપવાદ નજરે પડે છે, કેમકે આ ચાર નામો તો પ્રત્યેક અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણીમાં મોજૂદ
 રહ્યાં છે અને રહેશે એમ જૈન શાસ્ત્રકારો કહે છે. અર્થાત્ જગત્માંનાં અનેક નામો બૂલી જવાશે-નષ્ટ થશે, પરંતુ
 આ નામોનો તો નાશ નહિ થાય, તે તો અમર રહેશે, જ્યારે તે તે નામધારી તીર્થકર તો દેહોત્સર્ગ થતાં સિદ્ધિ
 સ્થાનમાં અમરતા ભોગવશે.

૧ આગમ, સમસ્ત તીર્થંકરો અને જિનશાસનાનુરાગી સ્વસ્વતી દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. આ સમગ્ર કાવ્ય ૨ પાદાન્તયમકમય છે અને તે શ્રીસ્તોત્રરત્નાકરના દ્વિતીય ભાગના અંતમાં અવચૂરિ સહિત છપાયેલું છે.

અત્રે એ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહિ ગણાય કે શ્વેતાંબર સાહિત્યની માફક દિગંબર સાહિત્યમાં પણ ચરણુસમાનતારૂપ યમકમય પદો દષ્ટિગોચર થાય છે ખરાં, પરંતુ તે છૂટાં છવાયાં છે. દાખલા તરીકે મહાકવિ શ્રીવાગ્ભટ્ટકૃત નેમિ-નિર્વાણુ કાવ્યના છઠ્ઠા સર્ગમાં તેમજ કવિરાજ શ્રીહરિચન્દ્રે રચેલા ધર્મશર્માભ્યુદયના ૧૬ મા સર્ગમાં આવાં પદો છે. આ ઉપરાંત આદ્ય સ્તુતિકાર સ્વામી સમંતભદ્રજીએ રચેલા જિન-શતકમાં અનેક પ્રકારના શબ્દાલંકારથી વિભૂષિત પદો છે, પરંતુ તેમાં ચરણુ-સમાનતારૂપ યમકબદ્ધ તો પાંચમા, પંદરમા, પચીસમા, એકાવનમા, બાવનમા અને એકસો આઠમા એમ છજ પદો છે. છતાં પણ એ લૂલવા જેવું નથી કે ૧૫ મું પદ પાદાભ્યાસર્વપાદાન્તયમકમય છે અને ૨૫ મું પદ તો શ્રીશોભન-સ્તુતિનાં સમુદ્ગયમકમય ૪૯ માથી પર મા પદોના જેવું છે, જ્યારે ૫૧ મા અને પર મા પદો તો દ્વયક્ષરપાદાભ્યાસયમકમય અને દ્વયક્ષરસમુદ્ગયમકમય છે. આ રહ્યાં તે બે પદો:—

“ તત્તોઽમૃતિમતામીમં તમિતામતિમુત્તમઃ ।
 મતોઽમાતાઽતિતા તોત્તું તમિતામતિમુત્તમઃ ॥ ૫૧ ॥
 નેતાનતનુતેઽનેનોઽનિતાન્તં નાતતો નુતાત્ ।
 નેતા ન તનુતે નેનો નિતાન્તં ના તતો નુતાત્ ॥ ૫૨ ॥ ”

ઉપર્યુક્ત પ્રકારના યમક ઉપરાંત વિવિધ પ્રકારના યમકમય તેમજ ચિત્રમય કાવ્યો પણ જૈન સાહિત્યમાં છે. આ વાતની પ્રતીતિ કરવાની જેને ઇચ્છા હોય તેણે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની મારી સંસ્કૃત ભૂમિકા જોવી. તે તરફ નજર ફેંકવાથી સાથે સાથે જૈન (શ્વેતાંબર) સંસ્કૃત સાહિત્યનું ગૌરવ પણ ધ્યાનમાં આવશે, કેમકે એ સંબંધમાં પણ આ ભૂમિકામાં થોડુંક વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે.

૧ અત્ર વ્યતિક્રમ છે અર્થાત્ સમસ્ત તીર્થંકરોની સ્તુતિ કર્યા પછી આગમની સ્તુતિ કરવાની પ્રયાનું અત્ર ઉલ્લંઘન થયેલું નજરે પડે છે.

૨ જૈન સાહિત્યમાં પાદાન્તયમકમય કાવ્યો ઘણાં છે. આમાં ચરણુસમાનતારૂપ યમકનો અંતર્ભાવ નહિ કરીએ તો એમ બેઘડક કહી શકાય કે વિવિધ પ્રકારના પાદાન્તયમકથી અલંકૃત પદો શ્રીખરપભટ્ટિસૂરિકૃત ચતુર્વિંશતિકામાં મોટી સંખ્યામાં છે (જુઓ એ ગ્રન્થના ઉપોદ્ધાતના પર મા અને પ૩ મા પૃષ્ઠો). સર્વાંગે આ યમકથી અલંકૃત (મુદ્રિત) કાવ્યો તો શ્રીદેવનન્દિકૃત સિદ્ધિપ્રિયરતોત્ર, શ્રીવિહરમાણુવિંશતિજિનસ્તવ અને શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત પાર્શ્વજિનસ્તોત્ર છે.

અત્ર પાદાન્તયમક શું છે તે ધ્યાનમાં આવે તેટલા મારે અનેક જાતના શબ્દાલંકારથી પરિપૂર્ણ અને સ્વઘરા જેવા મોટા વૃત્તમાં શ્રીજમ્બૂ મુનીશ્વરે રચેલા જિનશતકના દ્વિતીય પરિચ્છેદનો સોળમો શ્લોક દ્ષાન્ત-પે આપવામાં આવે છે:—

“ સ્ત્રણાઽજસ્રં શ્રિયો યઃ શિવપુરપથિકાસન્નહાનોચિતાયાઃ
 કોષાધીશૈર્નિશાન્તે નમુચિરિપુગિરાસન્નહા નો ચિતાયાઃ ।
 આનીયાનીય નિત્યં પરમગુરુકરઃ પર્વશાલીક્ષયાય-
 પ્રાતેર્હેતુઃ પ્રધાનો ભવતુ સ ભવતાં પર્વશાલીક્ષયાય ॥ ”

હવે પાછા પ્રસ્તુત વિષય ઉપર વિચાર કરીશું તો માલુમ પડશે કે આ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાંનાં કેટલાંક પદોમાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો સર્વથા સમાન નથી, પરંતુ તેમાં બે ચરણોમાંથી એકમાં વિસર્ગની અધિકતા છે. જેમકે ૧૬ મા, ૨૨ મા, ૫૮ મા, ૬૩ મા તથા ૭૧ મા પદોમાં આવી હકીકત દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે. પરંતુ આ કંઈ ક્ષતિ નથી, કેમકે કહ્યું પણ છે કે—

“ યમકશ્લેષચિત્રેષુ, વ્યયોર્ઢલયોર્ન મિત્ ।
નાનુસ્વારવિસર્ગો ચ, ચિત્રમદ્ભગાય સમ્મતૌ ॥ ”

—વાગ્ભટ્ટાલંકાર શ્લોક ૨૦

આ કથન અનુસાર ૭૪ મા પદમાં ડકાર અને લકારની અને ૮૦ મા પદમાં બકાર અને વકારની સવર્ણતા નજરે પડે એ સ્વભાવિક છે. પરંતુ ૬૩ મા પદમાં તો શકાર અને સકારનું પણ સાવર્ણ્ય સ્વીકારેલું જોવામાં આવે છે એ વિશેષતા છે, કિન્તુ તે પણ આવા યમકમય કાવ્યમાં વાંધારૂપ નથી (જુઓ પૃ૦ ૧૧૨).

આ કાવ્યમાં ચોવીસ તીર્થકરો પૈકી કેટલાકનાં તો જનક અને જનનીનાં નામો પણ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે એ પણ એની વિશિષ્ટતામાં વધારો કરે છે; કેમકે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં તો ક્રૂત પ્રથમ તીર્થકર શ્રીઋષભદેવનાજ પિતાશ્રીના નામનો ઉલ્લેખ છે, બાકીના તીર્થકરોની સ્તુતિઓમાં તો તે તે તીર્થકરનાજ નામનો સાક્ષાત્ ઉલ્લેખ છે,^૩ જ્યારે નેમિનાથ-સ્તુતિમાં તો રાજમતીનો પણ ઉલ્લેખ છે.^૪ આ રાજમતીના ઉલ્લેખને ધ્યાનમાં ન લઈએ તો એમ કહી શકાય કે શોભન-સ્તુતિ એ એકજ જિનેશ્વરની સ્તુતિરૂપ છે, કેમકે પ્રત્યેક તીર્થકરના નામના સામાન્ય અને વિશિષ્ટ એમ બે બે અર્થો થાય છે તે પૈકી સામાન્ય અર્થ અન્ય સ્થળે પણ ઘટી શકે છે. ચતુર્વિંશતિકાના સંબંધમાં તો આ હકીકત સંપૂર્ણ રીતે ઘટાવી શકાય છે, કેમકે ત્યાં ક્રૂત પ્રથમ પદમાં ‘ નાભેય ’ એવો ઉલ્લેખ છે, જ્યારે અન્યત્ર તો તીર્થકરોનાં નામોજ આપેલાં છે. આ પ્રમાણેની અત્ર વિશિષ્ટતા હોવા છતાં એ તો સુસ્પષ્ટ વાત છે કે ત્રણે કાવ્યોમાં પ્રથમ પદમાં તો પ્રથમ તીર્થકરના પિતાશ્રીનાજ નામનો ઉલ્લેખ હોવાથી તદંશે સમાનતા છે.

આ કાવ્યમાં વ્યાકરણના નિયમનો કોઈ સ્થળે ભંગ થયેલો જોવામાં આવતો નથી એ કવિરાજની વ્યાકરણ-શાસ્ત્રની સિદ્ધહસ્તતા સૂચવે છે. વળી સંબોધનાર્થક રૂપના અન્તમાં એકાર કે એકાર હોય અને તેની પછી અકારથી શરૂ થતો શબ્દ આવે તો તે અકારનો લોપ કરી તેને સ્થાને

૧-૨ પહેલા ચાર તીર્થકરોના તેમજ ૧૨ મા, ૧૮ મા અને ૨૨ મા તીર્થકરોના જનકનાં નામો તેમજ બીજા, નવમા અને દશમા એ ત્રણ તીર્થકરોની જનનીનાં નામોનો સાક્ષાત્ ઉલ્લેખ છે.

૩ આ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં ૧ લા, ૨ જા, ૪ થા, ૧૦ મા અને ૧૨ મા તીર્થકરોનાં નામો આપવામાં આવ્યાં નથી.

૪ આ હકીકત ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના સંબંધમાં પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. જુઓ ૮૫ મો શ્લોક (આવી રીતે ૮૯ મા શ્લોકમાં પાર્થનાથના પાર્થ વક્ષનું પણ નામ નજરે પડે છે.)

૫ જુઓ ચતુર્વિંશતિકાનો ઉપોદ્ધાત (પૃ૦ ૪૭-૫૧).

અવગ્રહ રાખવામાં આવે છે એવાં જે દષ્ટાન્તો ભાગ્યે નજરે પડે છે તે પણ આ કાવ્યમાં દગ્ગોચર થાય છે. એ વાતની ૪૮ મા, ૫૭ મા, ૮૧ મા અને ૯૬ મા પદો સાક્ષી પૂરે છે.

વિશેષમાં એમણે અત્ર એકાક્ષરી કોશનો પણ ઉપયોગ કર્યો છે એ એમના કોશ સંબંધીના પાણ્ડિત્યને પણ પ્રકટ કરે છે. આ યમકમય કાવ્યમાંનાં અનેક પદો 'અનુપ્રાસથી પણ અલંકૃત છે એ તરફ ધ્યાન આપતાં એ પણ ઉમેરવું ઉચિત સમજાય છે કે કવિરાજ પાસે શબ્દનો અસાધારણ લંકાર હોવો જોઈએ.

આ પ્રમાણે મેં યથામતિ વ્યાકરણ, કોશ, અલંકાર, વિષય ઇત્યાદિની અપેક્ષાએ આ કાવ્યની સ્વયં સમીક્ષા પાઠક-વર્ગ સમક્ષ ઉપસ્થિત કરી છે, કેમકે તેની સૂક્ષ્મ (આન્તરિક) સમીક્ષાનું કાર્ય કરવા જેટલું મારામાં બુદ્ધિ-બળ નથી. આથી કરીને તે બહલ હું સાક્ષર-વર્ગની ક્ષમા યાચું અને સાથે સાથે એ ત્રુટિ દૂર થવાની તેમની તરફથી આશા રાખું તો વધારે પડતું નહિ ગણાય.

કવીશ્વર-વિચાર—

ઘણી વાર એમ કહેવામાં આવે છે કે કાવ્યની ખરી ખુબી તો તેના ઉત્પાદક કવિરાજનાં જનક, જનની, જન્મ-ભૂમિ, સત્તા-સમય વિગેરેથી વાકેફગાર થતાં ધ્યાનમાં આવે છે. આ સંબંધમાં વિશેષ ઊંડાપેહ ન કરતાં વસન્તતિલકા નામના છંદમાં ઉપર્યુક્ત પ્રકારના યમકમય કાવ્ય રચનારા તરીકે 'અદ્વિતીય એવા કવીશ્વર શ્રીમેદ્વિજયગણિ પરત્વે યથાસાધન વિચાર કરવામાં આવે છે.

શ્રીમેદ્વિજયગણિ સંબંધી વિશેષ માહિતી મને મળી શકી નથી. પરંતુ તેઓ તપા-ગચ્છના છે, વળી તેમણે પણ્ડિત તેમજ ગણિ પદવીઓ પ્રાપ્ત કરી હતી તેમજ તેઓ શ્રીઆનન્દ-વિજયગણિના શિષ્ય થાય છે એ વાત તેમજ તેઓ શ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વરના સમયમાં થઈ ગયા છે એ હકીકત પણ તેમણે રચેલ આ કાવ્યની અવગૂરિના અંતિમ ઉદ્દેશ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ इति श्रीतपागच्छाधिपतिश्रीविजयसेनसूरीश्वरराज्ये सकलपण्डितोत्तमपण्डितश्रीआनन्दविजयगणिचरण-
कमलचञ्चरीकायमाणेन पण्डितमेरुविजयगणिना विगचिता स्वोपज्ञचतुर्विंशतिजिनानन्दनामस्तुत्यवचूरिका सम्पूर्णा. ”

શ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વરનો સમય વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દી હોવાનું સુપ્રસિદ્ધ છે. આથી કરીને આ કવિરાજ વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દીના ઉત્તરાર્ધમાં એટલે કે ઈ. સ. ની ૧૭ મી શતા-બ્દીના પૂર્વાર્ધમાં થઈ ગયા હોવા જોઈએ.

૧ અનુપ્રાસનું લક્ષણ એ છે કે:—

“ तुल्यश्रुत्यक्षरावृत्ति-रनुप्रासः स्फुरद्गुणः ।

अतत्पदः स्याच्छेकानां, लाटानां तत्पदञ्च सः ॥ ”

—वाग्भटालंकार श्लो० ૧૭

૨ અદ્વિતીય કહેવાનું કારણ એ છે કે અન્ય કોઈ સ્વેતાંતર કવિરાજે આ છંદમાં ચરણ-સમાનતારૂપ યમક બદ્ધ ૯૬ શ્લોકની રતુતિ રચી હોય એમ જણવામાં આવ્યું નથી.

કૃતિઓ—

આ કવિરાજે 'વિજ્ઞપિત-પત્રી (સંસ્કૃત ભાષામાં) અને શ્રીપાલ-રાસ પથુ (ગૂર્જર ગિરામાં) રચ્યાનું કહેવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત તેમણે અન્ય કોઈ અન્ય રચ્યો હોય તો તેની મને ખબર નથી.

કવિરાજના ગુરૂશ્રી—

“ આનંદવિમલસૂરીશ્વરશિષ્યપંડિતવાનરગણિશિષ્યપંડિતઆનંદવિજયગણિભિર્જેસલમેરુમાળદગારે ચિત્કોશે મુક્તા સં૦ ૧૬૫૯ ” એવો ઉલ્લેખ શ્રીકનકપ્રભકૃત હૈમન્યાસ (દુર્ગપદવ્યાખ્યા)ની હસ્ત-લિખિત પ્રતિના અન્તમાં છે એ પ્રમાણેની જે હકીકત જેસલમીરમાળદાગારીયમ્નથાનાં સૂચી એ નામના પુસ્તકના ૫૩ મા પૃષ્ઠમાં જોઈ શકાય છે તે ઉપરથી શ્રીઆનન્દવિજયગણિ શ્રીઆનન્દ-વિમલસૂરીશ્વરના પ્રશિષ્ય અને વિજયવિમલના નામથી પણ ઓળખતા પશ્ચિમ શ્રીવાનરર્ષિના શિષ્ય થતા હતા એમ જોધક કહી શકાય. આ શ્રીઆનન્દવિજયગણિ પ્રસ્તુત કવિરાજના ગુરૂ હોવાનો પૂર્ણ સંભવ છે. એમણે જેસલમેરના ભંડારમાં વિ. સં. ૧૯૫૬ માં નક્કાયાનની પણ પ્રતિ મૂકી હતી (જુઓ જે. ભાં. સૂચી, પૃ૦ ૫૫).

આ આનન્દવિજયગણિજીને યુદ્ધિવિમલ નામના શિષ્ય હતા એ વાત નીચેના ઉલ્લેખ ઉપરથી જોઈ શકાય છે:--

“ વિક્રમાદિત્યસંવત્સરાત ૧૦૦૯ વર્ષે લિખિતતાલપત્રીયપુસ્તકાત જેસલમેરમહાદુર્ગે સંવત ૧૬૫૧ વર્ષે આષાઢશુદ્ધિ ૩ સોમવારે પુષ્યનક્ષત્રે તપાગચ્છાધિગજમટ્ટારકશ્રીશ્રીશ્રીઆનન્દવિમલસૂરીશ્વરશિષ્યપંડિતશ્રીશ્રીશ્રી ૫-વિજયવિમલગણિશિષ્યશિરોમણિપંડિતશ્રી૬આનંદવિજયગણિશિષ્યબુદ્ધિવિમલેન લિખિતમિદં પુસ્તકં ॥ ”

જે પ્રતિના અન્તમાં આ પ્રમાણેનો ઉલ્લેખ છે તે શ્રીમહેશ્વરસૂરિની પંચમી માહાત્મ્ય (પ્રા.) નામની કૃતિ છે. જેસલમેરમાં રહેલી વિ. સં. ૧૦૦૬ માં તાડપત્ર ઉપર લખેલી પ્રતિ ઉપરથી શ્રીયુદ્ધિવિમલ સુનીશ્વરે તેની એક નકલ કરી હતી. આ નકલ પાટણના જૈન ભંડાર (ફેફલીઆ વાડ)માં છે.

જૈન ગ્રન્થાવલીમાં શ્રીહર્ષકુલકૃત બંધહેતૂદયત્રિભંગી પ્રકરણના વૃત્તિકાર, અજ્ઞાતોચ્છ પ્રકરણના વૃત્તિકાર તેમજ અન્યાયચ્છેદકુલકના કર્તા એ ત્રણેના સંબંધમાં આનન્દવિજયના નામનો ઉલ્લેખ છે, પરંતુ તે વાસ્તવિક નથી. કેમકે સં. ૧૬૦૨ માં રાણુપુરમાં બંધહેતૂદય-

૧ આવો ઉલ્લેખ શ્રેષ્ઠિ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર કંડ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ 'શ્રીચતુર્વિંશતિ-જિનાનન્દસ્તુતયઃ' ના અંગ્રેજી આમુખમાં જોવામાં આવે છે. વિજ્ઞપિત-પત્રીના કર્તા તરીકે મેરૂવિજયનું નામ જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ૦ ૩૪૩)માં પણ આપેલું છે, પરંતુ તેજ આ કવીશ્વર છે કે કેમ તેનો નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે.

૨ આ કૃતિના એક ચતુર્થાંશનો પશ્ચિમ લાલચન્દ્રે તૈયાર કરેલો અનુવાદ પ્રકાશિત છે.

ત્રિભંગી પ્રકરણની વૃત્તિ રચનારા તરીકે તે ગ્રન્થના અન્તિમ ભાગમાં આપેલા પ્રલોકમાં વિજયવિમલ નામ સુસ્પષ્ટ નજરે પડે છે. આ રહ્યા તે પ્રલોક:—

“ તપગણપુસ્કરતરાણિ—શ્રીશ્રીઆનન્દવિમલસૂરીણામ્ ।
શિષ્યેણેયં ટીકા, વિહિતા ગણિવિજયવિમલેન ॥ ૧ ॥
દ્વિચ્ચરસનિશાકર(૧૬૦૨)મિતે વર્ષે હર્ષેણ ‘ રાણપુર ’નગરે ।
સ્વપરાર્થકૃતે રચિતા, ટીકેયં ભવતુ પુણ્યકરી ॥ ૨ ॥ ”

૩૧ પદવાળા ‘અન્નાયઉંછકુલક (અજ્ઞાતોંછ પ્રકરણ)ની વૃત્તિના પ્રાન્ત ભાગમાંના નિમ્ન-લિખિત—

“ કોવિદ્વિજયવિમલગણિશિષ્યેણાનન્દવિજયસંજ્ઞેન ।
एकत्रिंशत्पद्यार्थो लिखितः कोऽपि समयोक्तः ॥ ”

—ઉદ્દેષ્ય ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે તેના કર્તા ^૩શ્રીવિજયવિમલગણિના શિષ્ય-રત્ન શ્રીઆનન્દવિજય છે. એટલે કે આ ઉદ્દેષ્ય તેો સત્ય છે.

શ્રીમેદ્વિજયગણિ તેમજ શ્રીભુદ્ધિવિમલ મુનિના ગુરૂ અને જેસલમેરમાંના તપાગચ્છના ભંડારના સંવર્ધક-પોષક એવા આ શ્રીઆનન્દવિજયગણિએ શ્રીહીરવિજયસૂરિને તેમજ શ્રીવિજયસેનસૂરિને પૂછેલા મનનીય પ્રશ્નો હીરપ્રશ્ન યાને પ્રશ્નોત્તર સમુચ્ચય (શ્રી હંસવિજય જૈન ક્ષી લાયખેરી ગ્રન્થમાલા નં. ૧૮) ના પ. ૧૨ માં તેમજ સેનપ્રશ્ન (ટે. લા. પુ. ફં.) ના પ. ૧૮-૨૩ માં છે.

મેદ્વિજય નામના અન્ય મુનીશ્વરો—

મહોપાધ્યાય ^૪શ્રીમેદ્વિજયગણિના શિષ્ય-રત્નનું નામ મેદ્વિજય છે. વળી (૧) નવ વાડી સગ્રાય, (૨) ઈરિયાવહી સગ્રાય (ગાથાંક ૧૬), (૩) મેતાર્યમુનિ સગ્રાય (ગા. ૧૫), (૪)

૧ આ વૃત્તિ જૈન આત્માન્દ સભા (ભાવનગર) તરફથી પ્રકાશિત થયેલી છે. સાથે સાથે આ ગ્રન્થમાં વાનરર્ષિએ રચેલું સાવચૂરિક ધંધોદયસત્તા પ્રકરણ પણ આપેલું છે. વિશેષમાં સં. ૧૬૨૩ માં રચેલી અવચૂરિ સાથેનું તેમજ રચેલું ભાવપ્રકરણ પણ આ સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

૨ શ્રીઆનન્દવિજયગણિકૃત પદ્યાર્થ (વૃત્તિ) સહિત શ્રીઆત્માન્દ સભા તરફથી વિ. સં. ૧૮૬૮ માં પ્રસિદ્ધ થયેલા આ ગ્રન્થના અન્તિમ ભાગમાં “ ઇતિ ‘ અન્નાયઉંછગહણે ’ ઇતિ કુલકગ્નિતિ: સમાપ્તા ॥ પઞ્ચત્ત્રીઆનન્દવિજયગણિકૃતા સુવિહિતયતિતતિવાચ્ચમાકૃતે લિખિતા પ્રથમાદર્શે ભુદ્ધિવિમલગણિના ” આ પ્રમાણેનો ઉદ્દેષ્ય છે. આમાં પણ ભુદ્ધિવિમલનું નામ નજરે પડે છે. પરંતુ અત્ર તેઓ પૈતાને શ્રીઆનન્દવિજયગણિના શિષ્ય તરીકે ઓળખાવતા નથી એ વિચારણીય છે.

૩ પ્રકરણાદિકના સારા ગ્રેમી અને વ્યાખ્યાતા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા આ શ્રીવિજયવિમલગણિએ ગચ્છાચાર પ્રકીર્ણની ટીકા તેમજ તંદુલવૈચારિકની અવચૂરિ (વ્યાખ્યા) રચી છે. આ પૈકી પ્રથમ ગ્રન્થ શ્રીઆગમોદય સમિતિએ અને દ્વિતીય ગ્રન્થ શ્રેષ્ઠિ ટે. લા. જૈ. પુ. ફંડ તરફથી પ્રકાશિત થયેલ છે.

૪ જુઓ ભક્તામર તથા કલ્યાણમન્દિરસ્તોત્રોની મદીય ભૂમિકા.

શ્રાવકગુણ સંગ્રહ (ગા. ૧૫) અને (૫) ગજસુકુમાલ સંગ્રહ (ગા. ૧૪) ઇત્યાદિ કૃતિઓના રચનારનું નામ પણ ' મેરુવિજય ' છે. એઓ ' શ્રીદેવવિજયના પ્રશિષ્ય અને ' શ્રીજયવિજયના શિષ્ય થાય છે. નંદીપેણ સંગ્રહના કર્તાનું નામ પણ મેરુવિજય છે અને તેઓ શ્રીહર્યવિજયના શિષ્ય છે. આ ઉપરાંત (૧) પૃથ્વી સચિત્ત સંગ્રહ, (૨) ધન્નાની સંગ્રહ અને (૩) વસ્તુપાલ-તેજપાલનો રાસ એ ગ્રન્થોના કર્તાઓ પણ મેરુવિજયના નામથી ઓળખાય છે. પરંતુ આ પૈકી પ્રથમ કૃતિ શ્રીલાલવિજયના શિષ્યે, બીજી શ્રીજિનવિજયના શિષ્યે અને ત્રીજી કૃતિ શ્રીરંગવિજયના શિષ્યે રચી છે.

પરિશિષ્ટ-પરિચય

(૧) સાધારણ જિનસ્તુતિ—

આ ગ્રન્થના અન્તિમ ભાગમાં શ્રીસોમતિલાકસૂરિકૃત સાધારણજિનસ્તુતિ અવચૂરિ, અનુવાદ ઇત્યાદિ સહિત આપવામાં આવી છે. આ ' ઉપખતિ છંદમાં રચાયેલી ' ચતુરર્થી સ્તુતિને ' સાધારણજિનસ્તુતિ ' કહેવાનું કારણ એ છે કે આમાં કોઈ અમુક તીર્થકરના નામનો ઉલ્લેખ નથી એટલુંજ નહિ પણ તે અમુક તીર્થકરની સ્તુતિ છે એમ સૂચન કરનાર કોઈ શબ્દ કે પદ પણ નથી એટલે કે આ ગમે તે કોઈ પણ તીર્થકરની સ્તુતિરૂપ ગણી શકાય તેમ છે.

આ સ્તુતિના કર્તા શ્રીસોમતિલાકસૂરિએ રચેલા ' સર્વજ્ઞ-સ્તોત્રનો ઉલ્લેખ (અનુવાદ સહિત) મેં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ. ૧૬૮-૧૭૦) માં કર્યો તે વખતે એમના સંબંધમાં મેં કંઈ ઊઠાપોઠા કર્યો નથી, એટલે આ વખતે પણ તેમ કરવું ઇષ્ટ નહિ ગણાય એથી કરીને તેમના વિષે જે શબ્દ લખવા પ્રવૃત્ત થાઉં છું.

૧-૩ આ ત્રણે મુનીશ્વરોની સ્થૂલ રૂપરેખા માટે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની મારી સંસ્કૃત ભૂમિકા ૪ ઉપખતિનું લક્ષણ એ છે કે—

“ સ્યાવિન્દ્રવજ્રા યદિ તૌ જગૌ ગઃ, ઉપેન્દ્રવજ્રા જતજાસ્તતો ગૌ ।
અનન્તરોદીરિતલક્ષ્મભાજૌ, પાવૌ યદીયાવુપજાતયસ્તાઃ ॥ ”

૫ એકના એક પદના ચાર અર્થો થતા હોવાથી આ સાર્થક છે.

૬ સાધારણ-સ્તોત્રો તેમજ સ્તવનો પૈકી કેટલાંક તે જૈનસ્તોત્રસંચહના પ્રથમ અને દ્વિતીય ભાગમાં દષ્ટિગોચર થાય છે.

૭ આ દશ પદનું સ્તોત્ર છે અને તેના અન્તિમ પદમાં તે કર્તાએ આડકતરી રીતે પોતાનું નામ પણ સૂચ્યું છે. આ સ્તોત્ર અવચૂરિ સહિત જૈનસ્તોત્રસંચહના દ્વિતીય વિભાગ (પૃ. ૩૩) માં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે. જૈન ગ્રન્થાવલીના ૨૯૪ માં પૃષ્ઠમાં ૪૦ પદનું સર્વજ્ઞ-સ્તોત્ર સોમતિલાકે રચેલાનો ઉલ્લેખ છે, તેથી આ કોઈ બીજું કાવ્ય છે અને તેના રચનારા પણ કે. ઇ. અન્ય મુનિરાજ છે કે કેમ એ પ્રશ્ન ઉઠે છે. આ પ્રતિ જેસલમેરમાં હોવાનું ત્યાં સૂચ્યું છે, પરંતુ ' જેસલમેરીયમાઠાગારીયગ્રન્થાનાં સૂચી ' માં તેનું નામ જણાતું નથી. કિન્તુ આથી કરીને તે જેસલમેરના બંડારમાં નથીજ એમ કહી શકાય નહિ, કારણ કે જે. ભાં. સૂચી એ મહત્વવાળા અને ઉપયોગી જણાયેલા ગ્રન્થોનુંજ વર્ણાત્મક સૂચીપત્ર છે; એ સમસ્ત ગ્રન્થોનું સૂચી-પત્ર નથી એ વાતની એ ગ્રન્થની પ્રસ્તાવનાના ૧૪ માં અને ૧૫ માં પૃષ્ઠો સાક્ષી પૂરે છે.

શ્રીસોમતિલકસૂરિ ચતિજીતકલ્પ વિગેરેના રચનારા ^૧શ્રીસોમપ્રભસૂરિના શિષ્ય અને કાલસિત્તરી પ્રમુખ ગ્રન્થોના રચનારા ^૨શ્રીધર્મઘોષસૂરિના પ્રશિષ્ય થાય છે. વિમલપ્રભ, પરમાનન્દ અને પદ્મતિલક એ નામના ત્રણ મુનીશ્વરો એમના ગુરુભાઈ થાય છે. આ તપા-ગચ્છીય સૂરિજનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૫૫ માં થયો હતો. વિ. સં. ૧૩૬૬ ના માઘ માસમાં તેમણે દીક્ષા લીધી હતી અને વિ. સં. ૧૩૭૩ માં તેઓ સૂરિ-પદ પ્રાપ્ત કરવા લાગ્યશાળી થયા હતા. આ વાતની નિમ્ન-લિખિત પદ્ય સાક્ષી પૂરે છે:—

“ સ ગ્રાણગ્રાણત્રિકુ (૧૩૫૫)વર્ષમાઘે
જાતઃ પદ્મભ્યામનુકૂલસ્વેદૈઃ ।

નન્વાક્કવિશ્વે (૧૩૬૯) વ્રતમાપ્ય મેજે
વ્રજ્જન્યશ્વવિશ્વે (૧૩૭૩)ઽપિ પદ્મપતિષ્ઠામ્ ॥ ”

—શ્રીસુનિસુન્દરસૂરિકૃત ગુર્વાવલી શ્લો. ૨૭૩

જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ. ૫૬) ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે શ્રીસોમતિલકસૂરિએ શ્રાદ્ધજીતકલ્પની ૨૬૪૭ શ્લોકપ્રમાણુક વૃત્તિ રચવા ઉપરાંત શીલતરંગિણી (સં. ૧૩૬૪ માં) અને વૃહત્-નવ્ય-ક્ષેત્રસમાસ તથા સત્તરિસયઠાણુ પ્રકરણુ એ જો ગ્રન્થો પણ રચ્યા છે. આ પૈકી સત્તરિસયઠાણુ ૧૩૨૭ માં રચ્યાનો જે ઉલ્લેખ જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ. ૧૩૮)માં આપવામાં આવ્યો છે તે યોગ્ય નથી. પરંતુ તેને બદલે ખંભાતની ટીપમાં સં. ૧૩૮૭ નો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે વાસ્તવિક છે. કેમકે પં. દેવવિજયની વૃત્તિ સહિત જૈન આત્માનંદ સભા તરફથી પ્રકાશિત થયેલા સત્તરિસયઠાણુ પ્રકરણુના અન્તમાં આપેલી ૩૫૮ મી ગાથા આ પ્રકરણુ વિ. સં. ૧૩૮૭ માં રચાયાની સાક્ષી પૂરે છે:—

૧ સોમપ્રભ નામના ખીજ પણ એક આચાર્ય થયા છે. એમને લગતી થોડીક માહિતી મેં શૃંગાર-વૈરાગ્ય-તરંગિણીની પ્રસ્તાવનામાં આપી છે, વાસ્તે તેના જિજ્ઞાસુને તે જોવા બલાગણુ કરું છું. આ આચાર્ય સંખંધી ઉલ્લેખ ગુર્વાવલી (શ્લો. ૭૭)માં છે. એમણે સો અર્થવાળું એક પ્રાકૃત પદ્ય પણ રચ્યું છે એમ મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજય જણાવે છે.

૨ એમની રચણુ રૂપરેખા સાર જુઓ ઋષભ-પંચાશિકા (પૃ. ૪૭). એમણે સમવસરણુ-પ્રકરણુ, કાલ-સરતિકા, હેહુસ્થિતિ-પ્રકરણુ, યોનિ-સ્તવ, અષ્ટયમકમય અતુર્ધિશતિજિનસ્તુતિ, યુગપ્રધાન-સ્તોત્ર, “દેવેન્દ્રૈરનિશં”થી, “યૃથં યુવા”થી અને “સસ્તાશર્મા”થી શરૂ થતી શ્લેષમય સ્તુતિઓ, ગિરિનાર-કલ્પ, અષ્ટાપદ-કલ્પ વિગેરે ગ્રન્થો રચ્યા છે. આ પૈકી યુગપ્રધાનસ્તોત્ર કે જોને દુઃષમકાલ-સ્તવન તરીકે પણ ઓળખાવવામાં આવે છે, તેનાં આઘ અને અન્તિમ પદો નીચે મુજબ છે:—

“ વીરજિણમુવણવિસ્સુઅપવયણમયણિક્કવિણમણિસમાણે ।
વટ્ટંતસુઅનિહાણે થુણામિ સૂરી જુગપ્પહાણે ॥ ૧ ॥ ”

“ एवं देविं वणयं सिरिविज्जाणं वधम्मकित्तिमयं ।
वीरजिणपवयणाद्विअं वूसमसंघं नमह णिच्चं ॥ ૨૪ ॥ ”

આ નામના ખીજ પાંચ આચાર્યો થયા છે એમ જૈન ધર્મનો પ્રાચીન ઇતિહાસ એ નામના પુસ્તકના ૬૮ મા પૃષ્ઠ ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

“ તેરહસ્યસગસીપ (૧૩૮૭) લિહિયમિણં સોમતિલયસૂરીહિં ।
અઠમત્યણાપ હેમસ્સ સંઘવર્ણરયણતણયસ્સ ॥ ”

આ ઉપરથી સુસ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય છે કે સુત્તરિસયઠાણુના કર્તા (શ્રીસોમપ્રભસૂરિના શિષ્યવર્ય) શ્રીસોમતિલકસૂરિજ છે અને વળી એ ગ્રન્થ રત્ન નામના સંઘપતિના પુત્ર હેમના અભ્યાસાર્થે તેમણે રચ્યો હતો.

કદાચ એ નામના બીજા સૂરિએ એ વર્ષમાં આ ગ્રન્થ રચ્યો હોય એમ માનવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય, પરંતુ તે વાત સંભવતી નથી, કેમકે શ્રીમુનિમુન્દરસૂરિકૃત ગુર્વાવલીના ૨૮૪ માં શ્લોકના પ્રારંભમાં “ વૃદ્ધક્ષેત્રમાસસપ્તતિશતસ્થાનાદિશાસ્ત્રૈર્નવે: ” એવો દીવા જેવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે.

શીલતરંગિણીના કર્તા વૃદ્ધક્ષેત્રસમાસાદિના કર્તાથી બીજા હોય એમ લાગે છે, કારણકે જૈન ગ્રન્થાવલીના ૧૮૯ માં પૃષ્ઠ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આ ગ્રન્થ સં. ૧૩૯૪ માં નહિ પરંતુ સં. ૧૨૯૪ માં રચાયેલો છે. વળી તેના કર્તા તો ડ્રપદ્વીય ગચ્છીય સોમતિલકજી છે એ વાત તેમજ તે શીલોપદેશમાલાની વૃત્તિ છે એ હકીકત પણ વૃહત્-ટિપ્પનિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે. વિશેષમાં પુસ્તકાકારે ભાષાંતર સહિત શ્રાવક ભીમસી માણેકે પ્રસિદ્ધ કરેલ શીલોપદેશ-માલાની પ્રશસ્તિના નિમ્ન-લિખત નવથી અગિયાર પદો ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે નવાંગીવૃત્તિ-કાર શ્રીઅભયદેવસૂરિની પરંપરામાં થએલા શ્રીસંઘતિલકસૂરિના શિષ્ય શ્રીસોમતિલકસૂરિએ પ્રથમ શીલતરંગિણી નામની વૃત્તિ રચી, ત્યાર પછી તેનું અધ્યયન કરી અર્થ સ્કુટ કરવા માટે સેઠ સાધુના આદેશથી અને લાલા સાધુ (શાહ)ના પુત્ર છાણુ સાધુએ કરેલી પ્રેરણાથી મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાતિલકે વિ. સં. ૧૨૯૪ માં નવી વૃત્તિ રચી^૧. આ રહ્યાં તે પદો:—

૧ આ સંબંધમાં સાક્ષરવર્ય લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ સૂચવે છે કે—

“ હી. હું. તરકથી શીલતરંગિણી પ્રકાશિત થયેલી છે, પરંતુ તેમાં પ્રશસ્તિ જોવામાં આવતી નથી. આ પુસ્તકમાં તમે ભી. મા. ના પુસ્તક પરથી પ્રશસ્તિનાં પદો ટાંક્યાં છે; અંદિના સંગ્રહની હસ્તલિખિત પ્રતિમાં થોડા ફેરફાર સાથે તે પદો છે. પરંતુ વિ. સં. ૧૨૯૪ કે ૧૩૯૪ એ બરાબર અંધએસતું જણાતું નથી, કારણ કે આ સોમતિલકસૂરિના ગુરુ તથા સતીર્થ ગુરુબંધુની કૃતિ વિ. સં. ૧૪૨૨ તથા ૧૪૨૯ માં રચાયેલી છે. તે અને કૃતિ દે. લા. પુ. ફંડ તથા હી. હું. તરકથી પ્રકાશિત જોવાય છે. ઉપરની શીલતરંગિણીની પ્રશસ્તિમાં સૂચવેલ વિદ્યાતિલકસૂરિ એ સંઘતિલકસૂરિના ભક્ત (શિષ્ય) જણાય છે કે જેણે જિનપ્રભસૂરિના કનાણુય વીરકલ્પનો પરિશેષ ભાગ રચ્યો છે; જેમાં વિ. સં. ૧૩૮૯ નો ઇતિહાસ પણ આપેલ છે. મહારા અનુમાન પ્રમાણે શીલતરંગિણીને જ શીલોપદેશમાલાની નવી વૃત્તિ તરીકે ત્યાં ઓળખાવી છે. શીલોપદેશમાલાસૂત્રાર્થના અભ્યાસી છાણુ (જી) શાહે વિદ્યાતિલકસૂરિ(સંઘતિલકસૂરિશિષ્ય) દ્વારા-અર્થાત તેમને પ્રાર્થના કરી તેમના પરિવારમાંથી-તેમની આજ્ઞામાં રહેલા સોમતિલકસૂરિ પાસે એ પૂર્વોક્ત વૃત્તિ કરાવી. રચનાસમયમાં ન્યાં વિક્રમાંકે છે, ત્યાં કદાચ ભૂલ થઈ હશે. શ્લોકે લેવાથી સંબંધ મળે છે. ૧૨૯૪+૧૩૫=૧૪૨૯ વિ. સં. ૧૪૨૯ બરાબર આવે છે. યુગનો અર્થ બે લેવામાં આવે તો વિ. સં. ૧૪૨૭ આવે. એમાં પણ વાંધો નથી. વિ. સં. ૧૪૨૯ માં રચાયેલી પ્રત્નોત્તર-રત્નમાલાવૃત્તિમાં પણ આ શીલોપદેશમાલાવૃત્તિનો ઉલ્લેખ છે, તેને પણ વાંધો આવતો નથી. ”

“ ત્રીચચરણઢૂચીસરાસેજૈકપુષ્પન્ધયઃ

સ સઢૂતિલકપ્રમુર્જયતિ સામ્પતં ગચ્છરાદ્ ।

શકક્ષિતિપબોધકૃત્ પ્રમુજિનપ્રમાનુમહાત્

ત્વચાત્તગણમૂત્પવ્પ્રમુખતત્ત્વવિદ્યાગમઃ ॥ ૯ ॥

તત્પાવ્પન્નહંસો વિવૃત્તિં શીલોપદેશમાલાયાઃ ।

શ્રીસોમતિલકસૂરિઃ શ્રીશીલતરક્ષિર્ણી ચક્રે ॥ ૧૦ ॥

લાલાસાધોસ્તનૂજઃ પ્રમુણગુણનિધિઃ સાધુસેઢાનુમત્યા

હામૂઃ શીલોપદેશસ્રજમમલધિયા સૂત્રતોઽધીત્ય સમ્યક્ ।

અર્થ વિજ્ઞાતુમત્યા યુગનિધિસરવૌ (૧૨૯૪) વત્સરે વિક્રમાઢ્ઢે

વૃત્તિં નવ્યાં સ વિદ્યાતિલકમુનિવરાત્ કારયામાસ સાધુઃ ॥ ૧૧ ॥ ”

આ શ્રીસોમતિલકસૂરિના લઘુ ગુરૂબાંધવ અને પ્રશ્નોત્તરરત્નમાલાના વૃત્તિકાર શ્રીદેવેન્દ્ર મુનિની પ્રેરણાથી એમના ગુરૂવર્થ સંઘતિલકસૂરિએ સમ્યક્ત્વસંપત્તિકાની વૃત્તિ સં. ૧૪૨૨ માં રચી હતી એ વાતની આ ગ્રન્થની પ્રશસ્તિનાં નિમ્નલિખિત પદો સાક્ષી પૂરે છે:—

“ શ્રીસઢૂતિલકાચાર્યા-સ્તત્પાવામ્મોજરેણવઃ ।

સમ્યક્ત્વસત્તેર્વૃત્તિં, વિદધુસ્તત્ત્વકૌમુદીમ્ ॥ ૯ ॥

અસ્મચ્છિષ્યવરસ્ય સોમતિલકાચાર્યાનુજસ્યાધુના

શ્રીદેવેન્દ્રયુગીશ્વરસ્ય વચસા સમ્યક્ત્વસત્સત્તેઃ ।

શ્રીમત્ત્રિકમવત્સરે દ્વિનયનામ્મોધિક્ષપાકૃત્પ્રમે (૧૪૨૨)

શ્રીસારસ્વતપત્તને વિરચિતા કીપોત્સવે વૃત્તિકા ॥ ૧૦ ॥ ”

શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત પદ્દર્શન સમુચ્ચયની ટીકા રચનારાઓમાં શ્રીસોમતિલકસૂરિનું નામ પણ છે એ હકીકત જૈન ગ્રન્થાવલીના ૭૯ મા પૃષ્ઠની નીચે મુજબની ટીપ ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“ વિદ્યાતિલક એ સોમતિલકસૂરિનું ખીજું નામ છે. તેઓએ સં. ૧૩૮૯ માં તીર્થકલ્પના અન્તે રહેલું વીરકલ્પ રચ્યું છે. જિનદેવસૂરિ એમના શિષ્ય હતા. ” પરંતુ આ શ્રીસોમતિલકસૂરિ તે આ પ્રથમ પરિશિષ્ટના નાયકથી ભિન્ન હોવા જોઈએ એમ એમના શિષ્યના નામ ઉપરથી સૂચિત થાય છે.

અષ્ટપંચાશતસ્તુતિના વૃત્તિકારનું તેમજ લઘુસ્તોત્રના વૃત્તિકારનું નામ પણ સોમતિલક છે એ વાત જૈન ગ્રન્થાવલીના ૨૭૩મા અને ૨૮૮મા પૃષ્ઠ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. પરંતુ તે સંબંધમાં ત્યાં વિશેષ માહિતી નહિ આપેલી હોવાથી આ કયા મુનીશ્વર છે તેનો નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે.

વિશેષમાં શ્રીધર્મદોષસૂરિના ઉપદેશથી પૃથ્વીધર સાધુએ કરાવેલાં ચૈત્યને ઉદ્દેશીને ૧૯ પ્રલોકનું સંસ્કૃત ભાષામાં સ્તોત્ર રચનારા મુનીશ્વર પણ શ્રીસોમતિલકસૂરિ છે એ વાત ગુર્વાવલી (દ્વિતીય આવૃત્તિ, પૃ ૨૦) ઉપરથી જોઈ શકાય છે. કિન્તુ આ સૂરિજી તો આપણી કથાના નાયક હોય એમ જણાય છે, કેમકે આ કાર્યોનું પ્રશંસાત્મક વર્ણન તો શ્રીધર્મદોષસૂરિના સંતાનીય કરે એ સ્વાભાવિક છે. આ નિમ્ન-લિખિત પંક્તિમાં થોજેલ ‘પૂજ્યગુરૂ’ પદ પણ ખાસ અર્થસૂચક હોય એમ ભાસે છે.

“ અન્ન શ્રીપૃથ્વીધરસાધુકારિતપ્રાસાદસ્થાનસંખ્યા મૂલનાયકજિનનામાદિ વાચ્યમ્, પૂજ્યગુરુ-
શ્રીસોમતિલકસૂરિપાદૈઃ કૃતં સ્તોત્રમવતાર્યં પઠનીયમ્. ”

—ગુર્વાવલી (પૃ ૧૮)

આ સ્તોત્ર અન્યાન્ય અપેક્ષાએ ઉપયોગી લાગવાથી તેના પરસ્પર સંબંધવાળા પ્રથમના
પાંચ શ્લોકો તેમજ અન્તિમ શ્લોક રજુ કરવામાં આવે છે:—

શ્રીસોમતિલકસૂરિસ્તં

॥ શ્રીપૃથ્વીધરસાધુકારિત્વંત્યસ્તોત્રમ્ ॥

શ્રીપૃથ્વીધરસાધુના સુવિધિના વીનાવિષૂદ્ધાનિના
ભક્તશ્રીજયસિંહભૂમિપતિના સ્વૌચિત્યસત્યાપિના ।
અર્હઙ્ગક્રિપુષા ગુરુક્રમજુષા મિથ્યામનીષામુષા
સચ્છીલાદિપવિત્રિતાત્મજનુષા પ્રાયઃ પ્રણશ્યદ્રુષા ॥ ૧ ॥
નૈકાઃ પૌષધશાલિકાઃ સુવિપુલા નિર્માપયિત્રા સતા
મન્ત્રસ્તોત્રવિદ્વીર્ણલિઙ્ગવિવૃતશ્રીપાર્શ્વપૂજાયુજા ।
વિદ્યુન્માલિસુપર્વનિર્મિતલસદ્દેવાધિદેવાહ્વય-
સ્થાતજ્ઞાતતનૂરુહપ્રતિકૃતિસ્ફૂર્જત્સપર્યાસૃજા ॥ ૨ ॥
ત્રિઃકાલે જિનરાજપૂજનવિધિં નિત્યં દ્વિરાવશ્યકં
સાધૌ ધાર્મિકમાત્રકેઽપિ મહર્તીં ભક્તિં વિરક્તિં ભવે ।
તન્વાનેન સુપર્વપૌષધવતા સાધર્મિકાણાં સદા
વૈયાવૃત્યવિધાયિના વિદધતા વાત્સલ્યમુચ્ચૈર્મુદા ॥ ૩ ॥
શ્રીમત્સમ્પ્રતિપાર્થિવસ્ય ચરિતં શ્રીમત્કુમારક્ષમા-
પાલસ્યાપ્યથ વસ્તુપાલસચિવાધીશસ્ય પુણ્યામ્બુધેઃ ।
સ્મારં સ્મારમુદારસમ્મદ્સુધાસિન્ધૂર્મિષૂન્મજ્જતા
શ્રેયઃકાનનસેચનસ્ફુરદુરુપ્રાવૃદ્ધભવામ્ભોમુચા ॥ ૪ ॥
સમ્યદ્વન્યાયસમર્જિતોર્જિતધનૈઃ સુસ્થાનસંસ્થાપિતૈ-
ર્યે યે યત્ર ગિરૌ તથા પુરવરે ગ્રામેઽથવા યત્ર યે ।
પ્રાસાદા નયનપ્રસાદજનકા નિર્માપિતાઃ શર્મવા-
સ્તેષુ શ્રીજિનનાયકાનભિધયા સાર્દ્ધં સ્તુવે શ્રદ્ધયા ॥ ૫ ॥

૧ ‘સૂર્યાશૈર્યદિ મસ્સજો સતતગાઃ’ એ લક્ષણુવાળા શાર્દૂલવિક્રીડિત ઇંદ્રમાં રચાયેલા આ પાંચ શ્લોકો વડે
કુલક અનેક છે.

૨ આ શ્લોક ‘બ્રહ્મૈર્યાનાં ત્રયેણ ત્રિઠનિયતિયુતા સ્વધરા કીર્તિત્યમ્’ એ લક્ષણુથી લક્ષિત સ્વધરા ઇંદ્રમાં
રચાયેલા છે, ત્યારે આકી બધા શ્લોકો તેો શાર્દૂલવિક્રીડિત ઇંદ્રમાં રચાયેલા છે.

इत्थं पृथ्वीधरेण प्रतिगिरिनगरग्रामसीमं जिनाना-
मुच्चैश्चैत्येषु विष्वग् हिमगिरिशिखरैः स्पर्द्धमानेषु यानि ।
बिम्बानि स्थापितानि क्षितियुवतिशिरःशेखराण्येष वन्दे
तान्यप्यन्यानि यानि त्रिदशनवरैः कारिताकारितानि ॥ १६ ॥

જૈન ધર્મનો પ્રાચીન ઇતિહાસ એ ગ્રન્થમાં તેમજ જૈન ગ્રન્થાવલીમાં શ્રીધર્મઘોષ સૂરિકૃત જય વૃષભ ઇત્યાદિ પદ્ધતી શરૂ થતી અષ્ટ યમકમય સ્તુતિના વૃત્તિકાર તરીકે સોમતિલકનું નામ સૂચવેલું છે, પરંતુ શ્રીસ્તોત્રસ્તોત્રના કરના પ્રથમ ભાગમાં આ સ્તુતિની અવચૂરિ આપેલી છે ત્યાં તો તેના કર્તા વિષે કંઈ ઉલ્લેખ કર્યો જોવામાં આવતો નથી. કહાય તેની કોઈ અન્ય પ્રતિમાં એવો ઉલ્લેખ હોય તો ના નહિ કહી શકાય (કેમકે સાધારણ જિનસ્તુતિના કર્તા સોમતિલકસૂરિ છે એ વાતનું પણ એ સ્તુતિના લેખકના અન્તિમ ઉલ્લેખ તેમજ જૈનતત્વાદર્શમાં ચતુરર્થીના કર્તા શ્રીસોમતિલકસૂરિ છે એ ઉલ્લેખ સિવાય કોઈ અન્ય પ્રમાણ મારા જોવામાં આવ્યું નથી).

આ પરિસ્થિતિમાં એ ઉમેરવું આવશ્યક છે કે પૂજ્યપાદ ન્યાયાલોનિધિ સ્વર્ગસ્થ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયાનન્દસૂરિકૃત જૈનતત્વાદર્શના ૫૭૯ માં પૃષ્ઠમાં શ્રીધર્મઘોષસૂરિકૃત જય વૃષભં એ તેમજ સ્વસ્તાશર્મં સ્તુતિના વૃત્તિકાર તરીકે તેમજ શ્રીસોમપ્રભસૂરિકૃત યત્રાસિલં એ સ્તુતિના ટીકાકાર તરીકે શ્રીસોમતિલકસૂરિનું નામ નજરે પડે છે. આ ઉપરાંત શ્રીમદ્વીર ! સ્તુવેં થી શરૂ થતું કમલબંધથી મનોહર સ્તોત્ર, શિવશિરસિં, શ્રીનામિસમ્ભવં અને શ્રીજૈવેયં થી શરૂ થતાં સ્તોત્રો પણ આ સૂરિજીની કૃતિઓ છે એવો પણ ત્યાં ઉલ્લેખ છે. આ વાત સહેલાઈથી ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે તેમની કહેવાતી સમગ્ર કૃતિઓનું કોષ્ટક આપવામાં આવે છે.

ગ્રન્થ.

શ્લોક-સંખ્યા.

પ્રકાશન.

૧	બૃહન્નયક્ષેત્રસમાસ.		
૨	સત્તરિસયકાણુ પયરણુ.	૩૫૯	જૈન આત્માનંદ સભા.
૩	શ્રીતીર્થરાજથી શરૂ થતી સ્તુતિ.	૧	આ ગ્રન્થના પરિશિષ્ટમાં.
૪	સર્વજ્ઞ-સ્તોત્ર.	૧૦	આગમોદય સમિતિ.
૫	પૃથ્વીધર સાધુકારિત ચૈત્યસ્તોત્ર	૧૬	શ્રીયશોવિજય જૈનગ્રન્થમાલા
૬	શ્રીસિદ્ધાર્થથી શરૂ થતું મહાવીર-સ્તોત્ર	૧૨	
૭	શ્રીમદ્વીર	}	અનુપલબ્ધ હોવાથી શ્લોક-સંખ્યા આપી નથી.
૮	શિવશિરસિ		
૯	શ્રીનામિસમ્ભવ		
૧૦	શ્રીજૈવેયં		
૧૧	યત્રાસિલં ની વૃત્તિ.		
૧૨	જય વૃષભં		
૧૩	સ્વસ્તાશર્મ		

આ ઉપરથી એ કલિતાર્થ થાય છે કે જૈન સાહિત્યરૂપી વૃક્ષને પદલવિત કરવામાં સૂરિજીએ સારો ભાગ લીધો હતો. વિશેષ આનન્દની વાત તો એ છે કે ગૃહીય મમતારૂપ ડાકણથી તેઓ મસ્ત હતા નહિ. આ વાત પ્રખર પહિડત જૈનાચાર્ય ખરતરગૃહીય શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ પોતાના શિષ્ય-રત્નોના અભ્યાસાર્થે રચેલાં અને વળી પોતાના નામથી અંકિત એવાં સાતસે સ્તોત્રો શ્રીસોમતિલકસૂરિને સમર્પણ કર્યાં વિષેના નીચે મુજબના (કાવ્યમાલાના સપ્તમ ગુચ્છના ૮૬ માં પૃષ્ઠ ઉપરના) ઉલ્લેખ ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“પુરા શ્રીજિનપ્રભસૂરિભિઃ પ્રતિદિનં નવસ્તવનિર્માણપુરસ્સરં નિરવદ્યાહારમહાભિમહવદ્ધિઃ પ્રત્યક્ષપદ્માવતીવિવીવચસામભ્યુવયિનં શ્રીતપાગચ્છં વિમાદ્ય મગવતાં શ્રીસોમતિલકસૂરીણાં સ્વશૈક્ષ-શિષ્યાવિપઠનવિલોકનાદ્યર્થં યમકશ્લેષચિત્રચ્છન્દાંવિશંપાદિનવનવમહ્નીસુભગાઃ સતશતીમિતાઃ સ્તવા ઉપવીકૃતા નિજનામાહ્વિતાઃ ।”

—શ્રીસિદ્ધાન્તાગમસ્તવની અવચૂરિ

વિવિધ ગ્રન્થો રચી ૬૬ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સં. ૧૪૨૪ માં સ્વર્ગે સંચરેલા સૂરિજીને સવિનય પ્રણામ કરતો હું પ્રથમ પરિશિષ્ટ પૂર્ણ કરું તે પૂર્વે તેમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યાદિકને લગતી હકીકત શ્રીદેવસુન્દરસૂરિના શિષ્ય શ્રીગુણુરત્નસૂરિએ વિ. સ. ૧૪૬૬ માં રચેલા ક્રિયા-રત્ન-સમુચ્ચયમાંના શ્રીગુરુપર્વકમવર્ણનાધિકારના આધારે ટુંકમાં અત્ર નિવેદન કરું તો અસ્થાને નહિ ગણાય.

આમાં શ્રીસોમતિલકસૂરિના સંબંધમાં તેમજ તેમના ચન્દ્રશેખર, જયાનન્દ અને દેવ-સુન્દર નામના ત્રણ શિષ્ય-રત્નોના સંબંધમાં નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ છે:—

“શ્રીસોમતિલકાખ્યાશ્ચ, સૂરયો યદ્યશોડ્ઠવે ।

જ્યોત્સ્ના જલં મહાઃ ફેન-પિણ્ડા વેલાવલિર્વિશઃ ॥ ૪૯ ॥

વિશ્વરૂયાતતપાગણાધિપતયઃ સાર્વાત્રિકાખ્યાતયઃ

સદ્ગૈરાગ્યપયોધયસ્ત્રિજગતીવીઢ્યદ્ગુણશ્રેણયઃ ।

આસન્ મન્થકૃતઃ સવાગમમૃતશ્ચારિત્રલક્ષ્મીવૃતઃ

સદ્ગાગ્યાભ્યધિકાશ્ચ સોમતિલકાઃ સૂરીશવૃન્દારકાઃ ॥ ૫૦ ॥

તેષાં શિષ્યાસ્ત્રયઃ રૂયાતા, અભૂવન્નદ્વૈર્ગુણૈઃ ।

જ્ઞાનવર્શનચારિત્ર-ત્રયી મૂર્તિમતી કિલ ॥ ૫૧ ॥

સંશુબ્ધસાગરગભીરરવેણ નિત્ય-માવર્જિતાશિલજગજ્જનમાનસાલિઃ ।

શ્રીચન્દ્રશેખરગુરુર્ગરિમૈકધામ વિદ્યાવિલાસવસતિઃ પ્રથમો વમૂવ ॥ ૫૨ ॥

મવ્યપ્રાણિશિવશ્રિયોઃ પરિણયે સાંવત્સરાધીશ્વરા

ગામ્મીર્યાવિગુણૈર્નિજૈરુવધિવત્ કેનાપ્યલબ્ધાન્તરાઃ ।

તેઽજાયન્ત યતીશ્વરાયિહ જયાનન્વા દ્વિતીયાંઃ ક્રમાત્

યેષાં દેવતયા કરેણ નિહતો ધ્રાતાઽનુમેને વ્રતમ્ ॥ ૫૩ ॥

વૈરાગ્યં વિમલં શમોડતિવિશવઃ શાસ્ત્રજ્ઞતા ચાક્ષુતા
સિદ્ધાન્તૈકરુચિર્મનોહરતરા મઢ્ઢોપકારઃ પરઃ ।

ષારિત્રં ત્રિજગત્યનુત્તરતમં ભાગ્યં શાસાધારણં

યેષાં શ્રીયુતદેવસુન્દરવરાઃ સ્યાતાસ્તુતીયાસ્તુ તે ॥ ૫૪ ॥”

શ્રીસોમતિલકસૂરિના પ્રથમ શિષ્ય શ્રીચન્દ્રશેખરસૂરિનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૭૩ માં થયો હતો. તેમણે વિ. સં. ૧૩૮૫ માં એટલે કે બાર વર્ષની નાની વયમાં દીક્ષા લીધી હતી. વિ. સં. ૧૩૬૩ માં તેઓ સૂરિપદથી અલંકૃત થયા હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ વિ. સં. ૧૪૨૩ માં થયો હતો.

ઉપિત ભોજન કથા, યવરાજર્ષિ કથા, શ્રીમત્સ્તંભકથી શરૂ થતું હારબદ્ધ સ્તોત્ર, શત્રુજય-રૈવત-સ્તુતિ ઇત્યાદિ તેમની કૃતિઓ છે.

શ્રીસોમતિલકસૂરિના દ્વિતીય શિષ્ય શ્રીજયાનન્દસૂરિનું જીવન-વૃત્તાન્ત ^૧ શ્રીસોમસુન્દર-સૂરિના વિદ્વાન્ વિનેય (શિષ્ય) શ્રીપ્રતિષ્ઠાસોમ મુનીશ્વરે વિ. સં. ૧૫૨૪ (પારાવારકરસ્મરેષુ-હિમહક)માં રચેલા સોમસૌભાગ્ય કાવ્યમાં નજરે પડે છે.

૧ વિ. સં. ૧૪૮૫ માં ઉપદેશમાલા-બાલાવબોધ, વિ. સં. ૧૪૮૬ માં પદ્મિશત-બાલાવબોધ, યોગશાસ્ત્ર-બાલાવબોધ, યુગ્મચ્છબ્દ-નવસ્તવી તથા અસ્મચ્છબ્દ-નવસ્તવી (અષ્ટાદશસ્તોત્રી), સકલ્નાકિનિકાયથી શરૂ થતો યમકમય ચતુર્વિંશતિનિનસ્તવ, યઃ પ્રાક્ સાર્થથી શરૂ થતું શ્રીચતુર્વિંશતિનિનભવોત્કીર્તનસ્તવન વગેરેના કર્તા શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના કેટલાક જુલોનું વર્ણન શ્રીસોમચારિત્રગણિકૃત ગુરુશુણ્ણરત્નકર કાવ્યમાં ૪૮ માથી ૬૬ મા સ્લોક પર્યન્ત દષ્ટિગોચર થાય છે. એમનું વિશેષ વર્ણન તો સોમસૌભાગ્ય કાવ્યમાંથી મળી આવે છે.

પ્રહુલાદન નમરના નિવાસી સુજ્જન શ્રેષ્ઠીની પ્રિયા માલહુણુ દેવીએ વિ. સં. ૧૪૩૦ માં પુત્ર-રતનને જન્મ આપ્યો. એનું નામ સોમ રાખવામાં આવ્યું. આ કુમારે પોતાની બેનની સાથે વિ. સં. ૧૪૩૭ માં અર્ધાંત સાત વર્ષની લઘુ વયે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ત્યારે એમનું સોમસુન્દર નામ પાડવામાં આવ્યું. વિ. સં. ૧૪૫૦ માં તેમણે વાયક પદ મળ્યું, ત્યારે વિ. સં. ૧૪૫૭ માં તેઓને આચાર્ય-પદની મળી. પાટડીના મંદિરના (સ્વર્ગ-શાસ્ત્રવિશ્વારદ શ્રીવિજયધમસૂરિસંકલિત પ્રતિમા-લેખ-સંગ્રહમાંના) નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ—

“સં ૧૪૧૪ વર્ષે પ્રાગ્વાટસ્થાતીય શ્રેઃ રત્ન માઃ માઠ્ઠસુત શ્રેઃ તાલ્હા માઃ સાઠ (?) સુત શ્રેઃ વેલ્લકેન માઃ વાન્ પ્રમુલ્લકુટુંબગૃતેન સ્વશ્રેયસે શ્રીશ્રેયાંસવિવં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં તપા(૦)શ્રીસોમસુન્દરસૂરિભિઃ ।”

—ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે શ્રીસોમસુન્દરસૂરિએ વિ. સં. ૧૪૮૮ માં શ્રીશ્રેયાંસનામની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. વિ. સં. ૧૪૮૮ માં તેઓ સ્વર્ગે સિધાવ્યા. તેમને અનેક શિષ્યો હતા. સ્વર્ગસ્થ શાસ્ત્રવિશ્વારદ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધમસૂરિ દ્વારા સંકલિત ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ (ભા. ૧) માં જે કવિવર શ્રીલાલકૃષ્ણસમય-વિરચિત સુમતિસાધુસૂરિ વિવાહસૌ જાપાયેલો છે તેમાં શ્રીશાન્તિનાથના દહેરાસરને ઉલ્લેખ છે. આ દહેરાસરના મહારામાં પેસતાં બારજુની ઉપર નીચે મુજબનો લેખ નજરે પડે છે કે જેમાં શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના શિષ્ય-વર્ગના નામને નિદેશ કરવામાં આવ્યો છે.

“સંવત્ ૧૪૭૮ વર્ષે પોષ શુ. ૫ રાત્રાધિરાજશ્રીમોકલકૃત્તેવવિજયરાગ્યે પ્રાગ્વાટસ્થાતીયામામાઃ સૂ...સુત સા. રતન માઃ ક્ષત્રુપુત્રેષ્ઠ શ્રીશત્રુજયગિરિનારાનુંદજીરાપક્ષીચિત્રકૂપ્રદિતીર્યયાત્રા કૃતા શ્રીસંઘમુલ્યસાંબળપાલેન માઃ હાસુપુત્ર સા. હાજા મોજા ધાના વધુ દેઠ માઠ્ઠ ધાઈ પૌત્ર દેવા નરસિંગ પુત્રિકા પૂજી પૂરી મરગદ વમકૂપ્રમૃતિકુટુંબપરિવૃતેન શ્રીશાન્તિનાથપ્રસાદઃ

સ્થૂલિભદ્ર-ચરિત્ર, દેવા: પ્રમોડયંથી શરૂ થતું નવ પદનું સ્તવન ઈત્યાદિના કર્તા શ્રીજ્યાનન્દ-સૂરિનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૮૦ માં થયો હતો. તેમણે વિ. સં. ૧૩૯૨ માં દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. વિ. સં. ૧૪૨૦ માં તેમણે સૂરિ-પદ મળ્યું હતું.

શ્રીસોમતિલાકસૂરિના તૃતીય શિષ્ય-રત્ન શ્રીદેવસુન્દરસૂરિનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૯૬ માં થયો હતો. વિ. સં. ૧૪૦૪ માં મહેશ્વપુરમાં તેમણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી અને વિ. સં. ૧૪૨૦ માં તેઓ આણ્હિલપુરપાટણમાં સૂરિપદ મેળવવા ભાગ્યશાળી થયા હતા. પ્રો. પિટર્સનના ત્રીજા રિપોર્ટમાં ૭૧ મા પૃષ્ઠમાં નિમ્ન-લિખિત—

“इति श्रीमलयगिरिविरचिता सप्ततिटीका समाप्ता संवत् १४४७ वर्षे महारकदेवसुन्दरसूर्युपदेशेन कर्मग्रंथ वृत्तिपुस्तकं लेखयामास ”

ઉલ્લેખમાં જે દેવસુન્દરસૂરિનું નામ નજરે પડે છે તે પ્રસ્તુત હશે એમ લાગે છે. જૈનધાતુપ્રતિભાલેખસંગ્રહ (ભા. ૧)ના ૭૬૧ મા લેખાંક ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે તેઓ વિ. સં. ૧૪૬૬ સુધી તો વિદ્યમાન હતા. આ સૂરિરાજના જીવનનું થોડુંક વર્ણન તેમના પ્રશિષ્ય સહસ્રાવધાની શ્રીમુનિસુન્દરસૂરિએ ગુર્વાવલીમાં ૩૦૩ મા પદથી આપ્યું છે. તેમને જ્ઞાનસાગર, કુલમંડન, ગુણુરત્ન, સોમસુન્દર (ગુર્વાવલીના કર્તા ગુરૂ) તથા (વિ. સં. ૧૪૫૬ માં યતિજીતકલ્પવૃત્તિના રચનારા) સાધુરત્ન નામના પાંચ શિષ્યો હતા. આ મુનિવર્યોને લગતી કેટલીક હકીકતો ગુર્વાવલીમાં મળી આવે છે.

પહિતવર્ષ લાલચન્દ્ર સૂચવે છે કે “સોમતિલાકસૂરિના એક શિષ્ય દેવપ્રભગણિ જાણવામાં આવેલ છે જેણે કુમારપાલ રાસ પ્રા. ગૂ. માં ૪૧ કડીમાં રચેલ છે; મારા ખ્યાલ પ્રમાણે આ

કારિત: પ્રતિષ્ઠિતસ્તપાપક્ષે શ્રીદેવસુંદરસૂરિપટ્ટપૂર્વાચલદિનનાયક-તપાગચ્છનાયકનિષ્પમમહિમાનિધાનયુગપ્રધાનસમાનશ્રી-શ્રીસોમસુંદરસૂરિભિ: ॥ મહારકપુરંદરશ્રી મુનિસુન્દરસૂરિ-શ્રીજયચંદ્રસૂરિ-શ્રીભુવનસુંદરસૂરિ-શ્રીજિનકીર્તિસૂરિ-શ્રીવિશાલરાજસૂરિ-શ્રીરત્નજોશ્વરસૂરિ-શ્રીઉદયનંદિસૂરિ-(શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિ?)-મહોપાધ્યાયશ્રી સત્યજોશ્વરગણિ-શ્રીસૂરસુંદરગણિ-શ્રીસોમદેવગણિકલંદિકાકુમુદિનિસોમોદયપં.સોમોદયગણિપ્રમુખપ્રતિદિનાધિકાધિકોદયમાનશિષ્યવર્ગૈ: ॥ ચિરં વિદ્ય-યતાં શ્રીશાંતિનાથચૈત્યં કારયિતા ચ ।”

આ પૈકી શ્રીજિનકીર્તિસૂરિની દાનકલ્પદ્રુમ નામની કૃતિ છે. આ દે. લા. પુ. ડં. તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલી છે.

શ્રીવિશાલરાજસૂરિએ વીતરાગ-સ્તોત્રની પંજિકા રચી છે. તેઓ શ્રીસોમદેવગણિના ગુરૂ થાય છે.

ઐતિહાસિક રાસ-સંગ્રહ (ભા. ૧)ના સંક્ષિપ્ત-સાર (પૃ. ૨૬-૨૮)માંથી જલ્પકલ્પલતાના કર્તા શ્રીરત્નશેખરસૂરિ તેમજ શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિ સંબંધી માહિતી મળી શકે છે, તો તેના જિજ્ઞાસુએ તે તરફ દૃષ્ટિપાત કરવો.

શ્રીતિશકહુંસગણિ પણ શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના શિષ્ય હશે એમ ઉદ્દેપુરના ગોડીજીના ભંડારની ભક્તામર સ્તવ (સડીક)ની હસ્તલિખિત પ્રતિના નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ ઉપરથી બાસે છે:—

“संवत् १५०५ वर्षे प्रथमभाद्रवदि २ दिने श्रीसोमसुन्दरसूरिचरणसेविना तिलकहंसगणिना लिखिता परोपकाराय श्रीभ्रमणसहस्य ”

તપાગચ્છીય હોવા સંભવ છે. આ રાસ અહીંના સંસ્કૃત સંગ્રહમાં છે.” (જૈન ગૂર્જર કવિઓ નામના ગ્રન્થ (પૃ૦ ૬૧)માં પણ કુમારપાલરાસનો ઉલ્લેખ છે, પરંતુ તેના કર્તા તો શ્રીદેવપ્રભ-ગણિ છે. એઓ શ્રીવીરસિંહના શિષ્ય હોવાનો ત્યાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે.)

(૨) શ્રીગૌતમસ્તુતિ—

આ ગ્રન્થના અંતમાં આપેલ પ્રથમ પરિશિષ્ટ સંબંધી આપણે વિચાર કર્યો. તે પ્રમાણે હવે દ્વિતીય પરિશિષ્ટ સંબંધી ટુંકમાં વિચાર કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય. આ પરિશિષ્ટમાં શ્રીરાજસાગર મુનિરાજના શિષ્ય-રત્ન શ્રીરવિસાગર મુનીશ્વરે રચેલ શ્રીધન્દ્રભૂતિ-સ્તુતિ આપવામાં આવી છે. આ સ્તુતિના નાયક શ્રીમહાવીર પ્રભુના પ્રથમ ગણધર શ્રીધન્દ્રભૂતિ યાને ગૌતમસ્વામી છે. તેમનાં અનેક ચરિત્રો લખાયેલાં છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેમને ઉદ્દેશીને સ્તુતિ-સ્તોત્રો પણ રચાયાં છે. દાખલા તરીકે શ્રીગિનપ્રભસૂરિએ એક અનુપમ ગૌતમ-સ્તોત્ર રચ્યું છે (આ સ્તોત્ર કાલ્યમાલાના સપ્તમ ગુચ્છકમાં છપાયેલું છે). આ ઉપરાંત એમણે ‘ ઓં નમસ્ત્રિજગન્નેતુઃ ’ એ પ્રથમ પાઠવાળું એક નવ શ્લોકનું પણ સ્તોત્ર રચ્યું છે. વળી શ્રીવજ્રસ્વામીએ ‘ સ્વર્ણાષ્ટમસહસ્રાત્ર ’થી શરૂ થતું ૧૨ શ્લોકનું ગૌતમ-સ્તોત્ર શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદમાં રચ્યું છે, જ્યારે ‘ ગુણવુદ્ધગૌતમ ’થી શરૂ થતું પાંચ શ્લોકનું એક સ્તોત્ર શ્રીધર્મસાગર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય-રત્ન શ્રીગુણસાગરગણિએ રચ્યું છે. એમના જીવન-વૃત્તાન્ત પરત્વે વિશેષ ન લખતાં પાઠક-વર્ગને અત્રે એટલુંજ ખાસ નિવેદન કરવું બસ થશે કે—

“ અહઙ્કારોઽપિ વ્રોધાય, રાગોઽપિ ગુરુમક્તયે ।

વિષાદઃ કેવલાયામ્ભૂત, ચિત્રં શ્રીગૌતમપ્રભોઃ ॥ ૧ ॥ ”

—સુબોધિકા (કલ્પસૂત્રવૃત્તિ) પત્રાંક ૧૨૭.

જેમ પ્રતિક્રમણાદિક સમયે બોલવામાં આવતી ચાર પદની સ્તુતિમાં પ્રથમ અમુક તીર્થકર-ની સ્તુતિ હોય છે, તેમ તેને બદલે ‘ તીર્થ ’ શબ્દથી સંબોધાતા પ્રથમ ગણધરની સ્તુતિરૂપ આ દ્વિતીય પરિશિષ્ટ છે. આ પ્રમાણેની બીજી ૧૭ સ્તુતિઓ નીચે મુજબની મળી આવે છે. આ બંનેના કર્તા વાચકચકવર્તી મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરગણિના શિષ્યરત્ન પં૦ ગુણસાગરગણિજી છે.

(૧) શ્રીગૌતમસ્તુતિઃ

ગૌતમાન્વયપવિત્રગૌતમઃ, સત્તહસ્તતનુકઃ સ સિદ્ધયે ।

અસ્તુ સત્સમચતુરસ્ત્રસંસ્થિતઃ, કેવલાય સમમ્ભૂત્ વિષાદકઃ ॥ ૧ ॥

તીર્થકૃત્તિરિયં ભવે ભવે, દુઃસ્વકૂપનિપતજ્જનાન્ ભવેત્ ।

પાલનાય યતનાપરાયણા, કર્મશત્રસુપુટીકૃતોક્ષરા ॥ ૨ ॥

૧ આ બંને સ્તુતિઓ મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયે લખી મોકલવા કૃપા કરી હતી.

૨ આ સ્તુતિ રચોદ્ધતા છંદમાં રચાયેલી છે. એનું લક્ષણ એ છે કે—

“ રાત્ પરિનંરભી રથોદ્ધતા. ”

મૈત્રમાવિયુતસંયુતામમ-સ્તીર્યકુલ્લવનમાષણાગ્નિમઃ ।

અમ્યતીર્થિકમનશ્ચમત્કૃતિઃ, શક્ત્વરઃ સકલજન્મિનોઽસ્તુ વ્રઃ ॥ ૩ ॥

અમ્બિકાઽમિથગરિષ્ઠદેવિકા, ચિમ્વતી શ્રવણયોઃ સુકુણ્ડલે ।

સ્તૂયમાનગુણમણ્ડલા જનૈ-વિઘ્નઘાતજનકાઽસ્તુ સન્તતમ્ ॥ ૪ ॥

(૨) શ્રીગૌતમસ્તુતિઃ

યદીયં પ્રમાતે સ્ફુરન્નામધેયં, ગૃહીત્વા યયુર્જન્મિનઃ કોટિસદ્ભુવાઃ ।

શિવં યાન્તિ યાસ્યન્તિ કુર્યાત્ કલાનાં, કલાપં કુકર્મારિભિદ્ ગૌતમો મે ॥ ૧ ॥

જગન્નાથપત્નિઃ સુમુક્તિર્વિમુક્તિઃ, સશક્તિઃ સયુક્તિઃ સુમક્તિઃ સુમુક્તિઃ ।

પ્રકામાગતા માહતામાધિરામા, યતીનાં તતીનાં રતીનાં હૃતીનામ્ ॥ ૨ ॥

ગુણૈઃ શુદ્ધસિદ્ધાન્ત સિદ્ધાન્ત ઝઘ્વન્તિકૃત, સવામાવતાં સમ્મતાં વીચતાં પોષિતામ્ ।

કુરસ્યન્તકષ્ટેન શિષ્ટેન લષ્ટેન વા, સ્ફુરદ્વર્ણપૂર્ણેઃ સકર્ણેઃ સકર્ણેઃ િતઃ ॥ ૩ ॥

ગલ્ગ્જારતીપીનપીયૂષતુલ્યા, યદીયા રણત્કારિકારિકમાબ્જા ।

મહામૂલ્યસન્નૂપુરાભ્યાં નવાભ્યાં, સુત્રાયાસ્તુ દેવી સતાં જન્મભાજામ્ ॥ ૪ ॥

શ્રીઇન્દ્રભૂતિ-સ્તુતિના રચનારા શ્રીરવિસાગર મુનિરાજ શ્રીરાજસાગરના શિષ્ય થાય એ વાત એની હસ્તલિખિત પ્રતિના અન્તર્ગત ઉલ્લેખ ઉપરથી જણાય છે. બાકી એ સ્તુતિમાં તેના કર્તાનું નામ નજરે પડતું નથી.

એમણે દ્રુતવિલંબિત છંદમાં રચેલા તેમજ ચરણ-સમાનતારૂપ યમકથી અલંકૃત એવા ૨૬ પદના 'શ્રિયમવાદ્'થી શરૂ થતા શ્રીનેભિજ્ઞિનસ્તવનમાં તે એથી ઉલટી હકીકત નજરે પડે છે અર્થાત્ તેના અન્તિમ પદમાં તે કર્તાએ પોતાના તેમજ પોતાના શુરૂના નામનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યો છે. તે પદ નીચે મુજબ છે:—

“ ર્થ્યં મક્તિમયોક્તિભિઃ સ્તુતિકૃતઃ શ્રીનેમિનાથઃ પ્રમુ-

ર્ચ્યો વિઘ્નપરમ્પરાપ્રમથને માહ્યામિધાનો વૃણામ્ ।

શ્રીમત્પણ્ડિત'રાજસાગર'પદાં શિષ્યસ્ય દેયાક્ષિજં

મૃત્યત્વં 'રવિસાગર'સ્ય સતતં કલ્યાણસત્કારણમ્ ॥ ”

આ કવિરાજે જે 'શ્રીપતિયતિયન્વિત'થી શરૂ થતું ૧૧ પદનું 'શ્રીહીરવિજયસૂરિસ્તવન' રચ્યું છે. તેના અન્તિમ પદમાં પોતાના શુરૂના રાજસાગર એ નામનો નિર્દેશ કર્યો છે એ વાતની નિમ્ન-લિખિત પદ સાક્ષી પૂરે છે:—

૧ આ સ્તુતિના ત્રીજા પદ સિરાયનાં પદો 'મુજક્ષપ્રયાતં ત્તુર્ભિર્યકારૈઃ' એ લક્ષણવાળા જુનંગપ્રયાત છંદમાં રચાયેલાં છે.

૨ આ તપાગરૂચના બુષણરૂપ જગદ્ગુરૂ શ્રીહીરવિજયસૂરિનું જીવન ચરિત્ર 'સૂરીધર અને સમ્રાટ' નામના પુસ્તકમાં સારી રીતે આલેખવામાં આવ્યું છે.

૩ શ્રીરવિસાગરના કોઈ અન્ય શિષ્ય-રતને આ રચ્યું હોય તો તે બનવા જોમ છે, પરંતુ તેમને અન્ય શિષ્ય હતા એવું જણવામાં નહિ આવવાથી આમ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

“ इति नेतारं वृविनेतारं राजसागरशिष्यसुखकारं
 गतमारविकारं रिपुनरकारं हीरविजयगुरुगणधारम् ।
 शुचिशाल्वविचारं.....संयमरमणीवरहारं
 क्षितितलमन्दारं परममुदारं स्तुत यूयं मुनिजनसारम् ॥ ”

વિશેષમાં આ સ્તવનના પ્રત્યેક પાઠના પ્રથમ પ્રથમ વર્ણુ એકત્રિત કરવાથી ત્રણ મુનિવરોના નામ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે. જેમકે શ્રીઆનંદવિમલસૂરિ જ, શ્રીવિજયદાનમુનોંધં હં અને શ્રીરાજ-પાલવિશારવં વૈ. આ ઉપરથી એમ માનવાનું કારણ મળે છે કે તેઓ આ મુનીશ્વરોના સમયમાં અથવા તેો એમના પછીના સમયમાં થયા હશે.

આ ત્રણ મુનીશ્વરો પૈકી રાજપાલ નામથી પ્રખ્યાત મુનીશ્વર જમ્બૂકુમારરાસના કર્તા હોવા જોઈએ એમ ભાસે છે અને તેમ હોય તેો તેઓ પિપ્પલ ગચ્છના સ્થાપક શ્રીશાન્તિસૂરિના સંતાનીય અને તેમની પટ્ટપરંપરામાં પૂર્ણચન્દ્ર શાખામાં ૧૫ મી પાઠે થયેલા શ્રીપદ્મતિલક-સૂરિના શિષ્ય શ્રીધર્મસાગરસૂરિના પ્રશિષ્ય અને શ્રીવિમલપ્રભસૂરિના શિષ્ય થાય છે. વિશેષમાં એમણે આ રાસ ક્યારે રચ્યો તે વાત આ રાસની નીચે મુજબની કડીઓ ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“ વિક્રમ રાયે થાપીઓ સંવત ઋતુ ઈંદ્ર(હ) જાણો રે
 દોઈ યુગ વરસ વિચાર્યો માસ મને મધુ આણો રે;
 કૃષ્ણપક્ષ મુનિ તિથિ ભલી તિથિ દિનિ વારજ સવિતારે
 ગુરૂ શારદ સુપસાઉલે ચરિત્ર રચ્યું કહે કવિતારે. ”

અર્થાત્ સંવત્ ૧૬૪૨ માં ચૈત્ર વદ સાતેમને રવિવારે આ રાસ રચાયો છે.

રાજપાલ મુનીશ્વર સં. ૧૬૭૨ ના જેઠ શુદ્ધ તીજને બુધવારે લવકુશરાસ રચનારા અને સં. ૧૬૯૮ માં પ્રસન્નચન્દ્ર રાજધિરાસ રચનારા રાજસાગર ઉપાધ્યાયના કાકા-ગુરૂ થાય છે એ વાત લવકુશરાસ ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ ‘ પીપલ ’ ગરિછ ગુરૂ વડા શ્રીશાંતિસૂરિ સુભજ
 પ્રતિબોધીઆ કુલ સાતસઈ શ્રીમાલપુર અહિઠાણ;
 તાસ અનુક્રમી પાટિ પ્રગટયા શ્રીધર્મસાગરસૂરિ
 શ્રીવિમલપ્રભસૂરીસ પ્રણયું, હુઈ આણુંદ પૂરિ;
 વિબુધ વિદ્યા ધરમહાતા અધિક જસુ ઉપગાર
 જેણિ ટાલ્યા હિત કરી અગન્યાનના અંધકાર;
 જેણિ થાપ્યા સૂરિ શ્રીસૌભાગ્યસાગર પાટિ
 જિનવચન મારગ કાખવઈ પ્રીછવઈ પુણ્યહ વાટ;
 વીનવઈ વાયક રાજસાગર રાસ એહ રંગિ મુઠા
 નરનાહિ ભાવિ સંભલઈ તસુ સંપજઈ ઘરિ સંપદા. ”

—જેન ગૂર્જર કવિઓ (પૃ૦ ૪૮૯)

આ રાજસાગર ઉપાધ્યાય તે પ્રસ્તુત કવીશ્વરના ગુરૂ હશે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે કેમકે તેઓ તો પિપ્પલ ગચ્છના છે, જ્યારે આ કવિરાજ તો તપાગચ્છીય હોય એમ ભાસે છે. તપાગચ્છીય રાજસાગરજીના ઐતિહાસિક વૃત્તાન્ત પરત્વે ગ્રન્થ-ગૌરવના ભયથી અત્ર વિચાર ન કરતાં જૈન ગૂર્જર કાવ્યસંચય પુસ્તકનો રાસસાર (પૃ ૨૧) જેવા હું ભલામણ કરું છું.

ઉપર્યુક્ત કૃતિઓ ઉપરાંત રવિસાગરજીએ 'રુચિરાજીરુચિરાજી' થી શરૂ થતી ચાર શ્લોકની વીર-સ્તુતિ પણ રચી છે. આ સ્તુતિ ચાર સંસ્કૃત ટીકાઓ સહિત છપાયેલી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં ખ-પરિશિષ્ટ તરીકે આપેલી છે. વળી 'શ્રીહિન્દ્રભૂતિગણભદ્ર ગણમૃચ્છુમાનાં' થી શરૂ થતી ચાર શ્લોકની શ્રીગૌતમ-સ્તુતિ પણ તેમની કૃતિ છે (આ સ્તુતિ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની સંસ્કૃત ભૂમિકાના ૧૨મા પૃષ્ઠમાં આપવામાં આવી છે). વિશેષમાં તેમણે શ્રીવર્ધમાનમગવાન્ મગવાન્ પ્રચક્રે એવા પ્રારંભિક પદવાળું ૧૧ પદ્યનું શ્રીવીરસ્તોત્ર પણ રચ્યું છે.

જૈન ગ્રન્થાવલી તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરતાં સં. ૧૬૩૬ માં ૨૬૭૦ શ્લોકપ્રમાણુક રૂપસેન-ચરિત્ર અને સં. ૧૬૫૪ માં ૨૦૦ શ્લોક જેવડું 'મૌનઐકાદશીકથામાહાત્મ્ય રચનારા તરીકે જે રવિસાગરનું નામ જેવામાં આવે છે તેજ આ પ્રસ્તુત કવિરાજ હશે એમ લાગે છે. વિશેષમાં ૭૦૦૨ શ્લોકના પ્રમાણુવાળા પ્રદ્યુમ્ન-ચરિત્ર રચનારા તરીકે પણ રવિસાગરનું નામ નજરે પડે છે. પરંતુ આ ચરિત્ર સં. ૧૨૦૭ માં રચાયેલો ત્યાં (૨૨૭ મા પૃષ્ઠમાં) ઉલ્લેખ હોવાથી આ રવિસાગરજી તો પ્રસ્તુત મુનીશ્વરથી ભિન્ન હોવા જોઈએ એમ સહેલાઈથી અનુમાન થાય છે. (કદાચ સંવતનો ઉલ્લેખ કરવામાં ભૂલ થઈ હોય તો તે જૂદી વાત છે).

અત્ર એ ઉમેરવું આવશ્યક સમજાય છે કે પશ્ચિમ લીરાલાલ હંસરાજ તરફથી દશેક વર્ષ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયેલ પ્રદ્યુમ્ન ચરિત્ર ૭૨૦૦ શ્લોક પ્રમાણુક છે અને તે ૧૬૪૫ માં શ્રીહીર-વિજયસૂરિના સામ્રાજ્યમાં અને શ્રીવિજયસેનસૂરિના યૌવરાજ્યમાં રચાયેલું છે. વળી તેના કર્તાનું નામ પણ રવિસાગર છે. આ શ્રીરવિસાગરગણિ તપાગચ્છીય શ્રીહીરવિજયસૂરિના

૧ શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રન્થમાલા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા પર્વકથાસંગ્રહમાં આ કૃતિ પ્રકાશિત થયેલી છે. આ કૃતિના પ્રાન્ત ભાગમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે—

“ શ્રીશ્રીહીરવિજયગુરુપદ્મે શ્રીવિજયસેનસૂરીન્દ્રઃ ।
 તેષાં સ્વચ્છે ગચ્છે વિબુધશ્રીરાજસાગરકાઃ ॥ ૨૦૩ ॥
 તેષાં શિષ્યશુજિષ્યો નિજમત્યનુસારતશ્ચ માહાત્મ્યમ્ ।
 મૌનસ્યૈકાદશ્યાશ્ચકાર રવિસાગરો વિબુધઃ ॥ ૨૦૪ ॥
 યન્નાજ્ઞાહરપાર્શ્વો યન્ન સ્તૂપશ્ચ હીરવિજયગુરોઃ ।
 યસ્યોપાન્તે દ્વીપામિધવન્દિરમસ્તિ શસ્તિકરમ્ ॥ ૨૦૫ ॥
 યન્નતનગરે તસ્મિન્નેતત્ પૂર્ણોઽમ્ભૂવ વિદ્વન્નિઃ ।
 સંશોધ્ય વાચ્યમન્વે સાગરશરરસશશિ(૧૬૫૭)પ્રમિતે ॥ ૨૦૬ ॥

અત્ર રચના-સમય સં. ૧૬૫૭ હોવાનો ઉલ્લેખ છે તે વિચારણીય છે એમ શ્રીયુત લાલચન્દ્ર સૂચવે છે.

સમકાલીન અને તેમના સંતાનીય હોય એમ આ ચરિત્રના અન્તમાં આપેલી ૫૦ શ્લોકની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જણાય છે. આ પ્રશસ્તિમાં શ્રીહીરવિજયસૂરિની દ્વાત્રિશિકા છે તેમજ ત્યાં વાચક હર્ષસાગર, પંચાસ રાજસાગર, પંચ સહસ્રાગર, વાં વિનયસાગર પ્રમુખનાં નામો પણ નજરે પડે છે. આ મહાત્માઓની કૃપાથી પ્રદ્યુમ્નચરિત્ર રવિસાગરજીએ માંડલમાં રચ્યું હતું. તે વખતે ત્યાં ખેંગાર નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. વિશેષમાં રચના-સ્થળમાં અર્હત-સમવસરણની રચના કરવામાં આવી હતી. ચતુર્દશીને દિવસે શિકાર નહિ કરવાનો રાજાએ નિયમ પણ લીધો હતો તથા જ્ઞાન-પ્રાસાદના ઉદ્ધારાદિક સુકૃતો કરવામાં આવ્યાં હતાં.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે રવિસાગર નામના અન્યાન્ય મુનીશ્વરો થયા છે. તે પૈકી આ ગ્રન્થના દ્વિતીય પરિશિષ્ટમાં આપેલી ગૌતમ-સ્તુતિ કોની કૃતિ છે એનો નિર્ણય કરવો દુઃશક્ય છે. અત્ર એટલું ઉમરેવું વધારે પડતું નહિ ગણાય કે સં. ૧૬૫૫ માં જીર્ણગઢ (જુનાગઢ)માં નેમિચંદ્રાવલા સ્તવન રચનારા ન્યા(જ્ઞા)નસાગરના ગુરૂનું નામ પણ રવિસાગર છે (જુએ જૈન ગૂર્જર કવિઓનું ૩૧૭ મું પૃષ્ઠ), પરંતુ આ રવિસાગરજી તો શ્રીવિજયસેનસૂરિના શિષ્ય હોવાનું સંભવે છે.

આવી પરિસ્થિતિમાં પણ શ્રીગૌતમ-સ્તુતિના કર્તાની કહેવાતી સમગ્ર કૃતિઓનું કોષ્ટક રજુ કરવું સર્વથા અનુચિત નહિ ગણાય એમ માની તે નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે (આ બધી કૃતિઓના કર્તા એકજ છે કે નહિ તે સંદેહાત્મક છે).

	શ્લોક-સંખ્યા	રચના-સમય	મુદ્રિત
૧ શ્રીગૌતમસ્તુતિ	૪		આ ગ્રન્થમાં
૨ ”	૪		સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં
૩ શ્રીવીર-સ્તુતિ	૪		”
૪ શ્રીવીર-સ્તોત્ર	૧૧		અમુદ્રિત
૫ શ્રીહીરવિજયસૂરિસ્તવન	૧૧		”
૬ શ્રીનેમિજ્ઞાનસ્તવન	૨૬		”
૭ રૂપસેન-ચરિત્ર	૨૬૭૦	સં. ૧૬૩૬	”
૮ પ્રદ્યુમ્ન-ચરિત્ર	૭૨૦૦	સં. ૧૬૪૫	પં. હીરાલાલ હંસરાજ.
૯ મૌનઐકાદશીકથામાહાત્મ્ય	૨૦૦	સં. ૧૬૫૪	શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રન્થમાલા.

હવે જે પરિશિષ્ટો સંબંધી વિચાર કરવો બાકી રહે છે. તે પૈકી શ્રીપાર્શ્વનાથસ્તવના કર્તાના તો નામનો પણ નિર્દેશ થઈ શકે તેમ નથી, જ્યારે શ્રીઅજિતજ્ઞાનસ્તોત્રના કર્તા શ્રીજ્ઞાન-પ્રભાસૂરિ વિષે ઘણું લખી શકાય તેમ છે, પરંતુ તેનાં કાવ્યોની ભૂમિકામાં હું તે પરવે સવિશેષ

૧ આની મુદ્રણાલય-પુસ્તિકા મેં તૈયાર કરી છે. શ્રેષ્ઠિ દે. લા. જૈ. પુ. સંસ્થા તરફથી તે છપાવવાનું કાર્ય શરૂ કરવામાં આવનાર છે.

વિચાર કરનાર હોવાથી તેમજ ગ્રન્થ-ગૌરવના ભયથી અત્ર વિશેષ ઉલ્લેખ કરતો નથી. છતાં એટલું તો પ્રસંગોપાત્ત નિવેદન કરીશ કે તેઓ ચૌદમા સૈકામાં થઇ ગયા છે. આ ખરતરગ્રન્થીય સૂરિજનું પાવિહત્ય પૂરવાર કરી આપે એવી નીચે મુજબની અનેક કૃતિઓ તેમણે રચી છે:—

શ્રીજિનપ્રભસૂરિનો ગ્રન્થ-સન્દર્ભ.

(૧) ^૧તપોમતકુટ્ટન; (૨) ધર્માધર્મકુલક; (૩) પરમસુખદ્વાત્રિશિકા; (૪) પૂજા-વિધિ; (૫) વિધિપ્રયા; (૬) ^૨વિવિધતીર્થકલ્પ; (૭) શ્રેણિભુવચિત્ર (દયાશ્રય); (૮) દ્વીપાલિકાકલ્પ (સં. ૧૩૩૭); (૯) પ્રત્યાખ્યાનસ્થાન-વિવરણ; (૧૦) પ્રવ્રજ્યાવિધાન-વૃત્તિ; (૧૧) વન્દનસ્થાન-વિવરણ; (૧૨) વિષમ-કાવ્ય-વૃત્તિ; (૧૩) ^૩સન્દેહવિષૌ-ધી-વૃત્તિ; (૧૪) ^૪સમસ્મરણ-ટીકા; (૧૫) ^૫સાધુપ્રતિક્રમણ-વૃત્તિ ^૬

૧ આ ગ્રન્થમાં તપાગ્રન્થ વિષે અનુચિત ઉદ્ગારો હોવાનું કહેવાય છે. જો એ વાત સત્ય હોય, તો તપા-ગ્રન્થ પ્રતિ પ્રેમ રાખનારા તેમજ ગ્રન્થ-કદાગ્રહથી વિમુખ (જુઓ પૃં ૪૩) સૂરિજીએ આવો ગ્રન્થ કેમ રચ્યો હશે એ વિકટ પ્રશ્ન છે. અન્ય કોઇ કદાગ્રહીએ આ ગ્રન્થ રચી સૂરિજનું નામ બદનામ તો નહિ કર્યું હોય ?

૨ તીર્થકલ્પ એ નામથી કેટલાક કલ્પો ‘એશિયાટિક સોસાયટી ઓફ બેન્ગાલ’ તરફથી ઇ. સ. ૧૮૨૩ માં પ્રસિદ્ધ થયા છે.

૩ આ પૈકી કેટલાંક સ્મરણોની ટીકા શ્રેણિ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદાર ફંડ તરફથી અત્યારે છપાય છે અને તેનું સંશોધન-કાર્ય મને સોંપવામાં આવ્યું છે. વિ. સં. ૧૩૬૫ માં રચાયેલી ઉપસર્ગહર સ્તોત્રની વૃત્તિનું નામ તેના કર્તાએ અર્થકલ્પક્ષતા રાખ્યું છે.

૪ રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીની સાધુપ્રતિક્રમણસૂત્ર (અવચૂર્ણિસહિત)ની પ્રતિના અન્તમાનો નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ સાક્ષી પૂરે છે:—

“વૃદ્ધવ્યાખ્યાનુસારેણ કૃતાયાઃ શ્રીજિનપ્રભસૂરિવૃત્તેઃ કૃતેયમવચૂર્ણિઃ”

૫ આ ગ્રન્થ કલ્પસૂત્રની ટીકા છે અને તે ઇ. સ. ૧૮૧૩ માં પં. હીરાલાલ હંસરાજ તરફથી પ્રકટ થયો છે.

૬ શ્રીજૈનાનન્દ પુસ્તકાલય સુરતની ગાયત્રીવિવરણની હસ્તલિખિત પ્રતિના અંતમાં ‘इति श्रीजिनप्रभ-सुरिविरचितं गायत्रीविवरणं समाप्तं’ એવો ઉલ્લેખ છે. આથી આને શ્રીજિનપ્રભસૂરિની કૃતિ તરીકે આ પુસ્તકાલયમાં નોંધવામાં આવેલ છે, પરંતુ આ ઉલ્લેખની પૂર્વેના નીચે મુજબ—

“चक्रे श्रीशुभतिलको-पाध्यायैः स्वमतिशिल्पकल्पनया ।

दशख्यानं गायत्र्याः, क्रीडामात्रोपयोगमिदम् ॥ १ ॥”

—પછ ઉપરથી સ્પષ્ટ ભેદ શકાય છે કે આ વિવરણના કર્તા તો શ્રીશુભતિલક ઉપાધ્યાય છે. પ્રવર્તક મુનિવર્ધ શ્રીકાન્તવિજયના જ્ઞાન-ભંડારની એક પ્રતિ હાલ મારી પાસે છે. આ ગાયત્રી-વિવરણની પ્રાંતે ઉપર્યુક્ત પ્રતિ સાથે મેળવી બેતાં કંઈ ખાસ ફરક જણાતો નથી. ફક્ત અંતિમ ઉલ્લેખ નથી, પરંતુ પૂર્વે પછ તો છે. ત્યાં એને શ્રીશુભતિલકની કૃતિ તરીકે ઓળખાવી છે તે વાસ્તવિક છે. વળી તત્ત્વનિર્ણયપ્રાસાદ (પૃં ૨૯૮) માં પણ શુભતિલકીય કૃતિ તરીકે આનો નિર્દેશ છે એટલુંજ નહિ, પણ ત્યાં (પૃં ૨૮૦-૨૯૮) તેનો હિંદી અનુવાદ પણ આપવ:માં આવ્યો છે.

આ રચવા ઉપરાંત તેમણે લગભગ ૭૦૦ સ્તુતિ-સ્તોત્રો પણ રચ્યાં છે. આ પૈકી નીચે મુજબનાં સ્તોત્રો મારા જોવામાં આવ્યાં છે.

સ્તોત્ર-રત્નાવલી

ક્રમાંક	નામ	પદ્ય-પ્રારંભ	પદ્ય-સંખ્યા	વિશેષતા
૧	શ્રીઋષભજિનસ્તોત્ર	અસ્તુ શ્રીનામિભૂદેવો	૧૧	૨લેખ
૨	"	અહ્યાહાહિ ! તુરાહં	૧૧	પારસીય ભાષા
૩	"	નિરવધિરુચિરજ્ઞાનં	૪૦	આઠ ભાષા
૪	^૧ શ્રીઅજિતજિનસ્તોત્ર	વિશ્વેશ્વરં મથિતમન્મથ૦	૨૧	મહાયમક
૫	શ્રીચન્દ્રપ્રભજિનસ્તુતિ	દેવૈર્યસ્તુષુવે તૃષ્ટૈઃ	૪	સમચરણુ-સામ્ય
૬	"	નમો મહાસેનનરેન્દ્રતનુજ !	૧૩	છ ભાષા
૭	શ્રીશાન્તિજિનસ્તોત્ર	શ્રીશાન્તિનાથો મગવા૦	૨૦	
૮	શ્રીમુનિસુવ્રતજિનસ્તોત્ર	નિર્માય નિર્માયગુણાર્દ્ધિ૦		૦૫ક્ષરયમક
૯	શ્રીનેમિજિનસ્તોત્ર	શ્રીહરિકુલહીરાકર૦	૨૦	ક્રિયાશુભ
૧૦	^૨ શ્રીપાર્શ્વજિનસ્તોત્ર	અધિયદુપનમન્તો	૧૨	
૧૧	"	કા મે વામેય ! શક્તિર્ભવતુ	૧૭	
૧૨	" (જીરાપદલી)	જીરિકાપુરપતિં સદૈવ તં	૧૫	૦૫ક્ષરયમક
૧૩	" (પ્રાતઃહાર્ય)	ત્વાં વિનુચ્ય મહિમશ્રિયા મહં	૧૦	સમચરણુ-સામ્ય
૧૪	" (નવગ્રહગર્ભિત)	દોસાવહારદર૦	૧૦	પ્રાકૃત
૧૫	"	પાર્શ્વનાથમનઘં	૯	
૧૬	^૩ "	પાર્શ્વ પ્રમું શશ્વદક્રોપમાનમ્	૮	પાદાન્તયમક
૧૭	^૪ "	શ્રીપાર્શ્વ ! પાદાનતનાગરાજ !	૮	"
૧૮	"	શ્રીપાર્શ્વ ભાવતઃ સ્તૌમિ	૯	સમચરણુ-સામ્ય
૧૯	"	શ્રીપાર્શ્વઃ શ્રેયસે મૂયાત્	૪૪	
૨૦	" (કલવદ્ધિ)	સયલાહિવાહિતલહર૦	૧૨	પ્રાકૃત
૨૧	"	અસમશમનિવાસં	૨૫	
૨૨	શ્રીવીરજિનસ્તોત્ર	કંસારિક્રમનિર્યદાપગા૦	૨૫	છંદનાં નામો
૨૩	"	ચિત્રેઃ સ્તોષ્યે જિનં વીરં	૨૭	ચિત્રમય
૨૪	"	નિસ્તીર્ણવિસ્તીર્ણમવાર્ણવં	૧૭	લક્ષણુપ્રયોગ
૨૫	" (પંચકલ્યાણુક)	પરાક્રમેણેવ પરાજિતોડયં	૩૬	

૧ આ સ્તોત્ર અવચૂરિ તેમજ તેના અનુવાદાદિ સહિત આ ગ્રન્થના અંતમાં અંતિમ પરિશિષ્ટ તરીકે આપવામાં આવ્યું છે.

૨ આ સ્તોત્ર વિ. સં. ૧૩૬૯ (નન્દ-ક્રતુ-જ્વલન-ક્ષપાકર)માં રચાયેલું છે.

૩-૪ આ બે સ્તોત્રો મદીય અનુવાદ સહિત અતુર્ધિશતિકા (પૃ. ૮૬-૮૭, ૧૫-૧૬)માં જાણવામાં છે.

कुंभांक	नाम	पद्य-प्रारंभ	पद्य-संख्या	वंशपता
२६	श्रीवीरजिनस्तोत्र	श्रीवर्धमानपरिपूरित०	१३	
२७	"	श्रीवर्धमानः सुखवृद्धयेऽस्तु	६	पद्यना प्रारंभिक तेमज् अन्त्य अक्ष शेथी नामोऽलेख
२८	" (निर्वाण्य-कल्याण्यक)	श्रीसिद्धार्धनरेन्द्रवंश०	१६	
२९	"	सिरिवीयराय ! देवाहिदेव !	३५	प्राकृत
३०	"	स्वःश्रेयससरसीरुह-	२६	पंचवर्गपरिहार
३१	"	आनन्दसुन्दःपुरन्दर०	२६	
३२	"	आनमनाकिपति०	२५	
३३	अतुर्विंशति-जिनस्तोत्र	ऋषभदेवमनन्तमहोदयं		अक्षरयमक
३४	"	ऋषभ ! नम्रसुरासुर०	२६	"
३५	"	ऋषमनाथ ! मनाथनिभानन !	२६	"
३६	"	कनककान्तिधनुःशत०	२६	"
३७	"	जिनर्षभ ! प्रीणितभव्यसार्थ !	७	
३८	"	तत्त्वानि तत्त्वानि भृतेषु सिद्धं	२८	अक्षरयमक
३९	"	पात्वादिदेवो दश कल्पवृक्षः	२६	श्लेष
४०	"	प्रणम्यादिजिनं प्राणी	२८	
४१	"	यं सततमक्षमालोप०	३०	
४२	श्रीवीतराजस्तोत्र	जयन्ति पादा जिननायकस्य	१६	
४३	श्रीअर्द्धहास्तिस्तोत्र	मानेनोर्दी व्यहृत परितो	८	
४४	श्रीपंचनभस्कृतिस्तोत्र	प्रतिष्ठितं तमःपारे	३३	
४५	श्रीमन्त्रस्तोत्र	स्वःश्रेयं श्रीमदहन्तः	५	
४६	पंचकल्याण्यकस्तोत्र	निलिम्पलोकामितभूतलं	८	
४७	श्रीगौतमस्वामिस्तोत्र	जम्भपवित्तिअसिरिमग्गह०	२५	प्राकृत
४८	"	श्रीमन्तं मगघेषु गोर्वर इति	२१	
४९	"	ॐ नमस्त्रिजगन्नेतुः	६	महामंत्रगर्भित
५०	श्रीशारदास्तोत्र	वाग्देवते ! भक्तिमतां	१३	अरण्य-समानता
५१	श्रीशारदाष्टक	ॐ नमस्त्रिजगद्वन्दितक्रमे !	६	
५२	श्रीवर्धमानविधा	इय वद्धमाणविजा	१७	
५३	सिद्धान्तागमस्तोत्र	नत्वा गुह्यः	४६	
५४	आज्ञास्तोत्र	नयगमभंगपहाणा	११	प्राकृत
५५	श्रीजिनसिंहसूरिस्तोत्र	प्रभुः प्रदयान्मुनिपक्षिपङ्के-	१३	अरण्य-साध्य
५६	भंगलाष्टक	नतसुरेन्द्र ! जिनेन्द्र !	६	श्रीवीर जिनोनां नाम-गर्भित

આ પૈકી થોડાંક સ્તોત્રો કાવ્યમાલાના સપ્તમ ગુચ્છકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે, જ્યારે કેટલાંક પ્રકરણુ-રત્નાકરના ખીજા અને ચોથા ભાગમાં દષ્ટિ-ગોચર થાય છે. વળી કેટલાંક સ્તોત્રો તો અનુવાદ સહિત 'જૈનસ્તોત્ર તથા સ્તવનસંગ્રહ' એ પુસ્તકમાં પ્રકટ થયેલાં નજરે પડે છે. પરંતુ સ્તોત્રોનો મોટો ભાગ હજી અપ્રસિદ્ધ છે એટલુંજ નહિ, કિન્તુ કેટલાંક તો અનુપલબ્ધ હોય એમ સંભળાય છે. ખરેખર આ વાત સાચી હોય તો એ જાણીને કયા મનસ્વીને દુઃખ નહિ થાય ? કેમકે અપૂર્વ સ્તોત્રો રચવાની વાત તો દૂર રહી, પરંતુ આવા પ્રાચીન સાહિત્યનું સંરક્ષણ કરવા જેટલું પણ કાર્ય જૈન સમાજ ન કરી શકી એ ખેદજનક કથની છે.

અન્ય આચાર્યોની જેમ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત તેમજ અપભ્રંશ ભાષામાં સ્તુતિ-સ્તોત્રો રચવા ઉપરાંત તેમણે 'ઋષભદેવસ્તોત્ર' ૨ કારસી ભાષામાં રચ્યું છે. આ એમની ભાષા પરત્વેની ઉદારતા સૂચવે છે, કેમકે સંકુચિત દષ્ટિવાળા પૂર્વકાલીન વિપ્રો તો આ ભાષાનો ઉચ્ચાર કરતાં પણ અભડાતા એમ નીચે મુજબના શ્લોકાર્થ ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“ ન વલેક્ યાવનીં ભાષાં, પ્રાજૈઃ કઠ્ઠગતૈરપિ ”

આવી ભાષાવિષયક ઉદારતા ઉપરાંત પર-મત-મીમાંસા પરત્વેની જૈનાચાર્યની ઉદારતા તો મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છેજ. આ અતિશયોક્તિ નથીજ, કેમકે એ વાત શ્રીહરિભદ્ર-સુરિકૃત શાસ્ત્રવાર્તાસુચ્યય, યોગદ્દાષ્ટસુચ્યય પ્રમુખ ગ્રન્થોના નિરીક્ષકોથી અજાણી નથી.

અદલાઉદ્દીનના સમકાલીન આ જૈનાચાર્યે એ બાદશાહની પછી ગાદીએ આવેલા મહમુદ-શાહના દરબારમાં જઈને બાદશાહને પોતાની વિદ્વત્તાથી ચમત્કૃત કરી જૈન ધર્મ તરફ આકર્ષી તેમની સહાનુભૂતિ સંપાદન કરી જૈન મંદિરોનું ધર્માન્ધ મુસલમાનોથી રક્ષણ કર્યું હતું.

આવી રીતે જૈન શાસન તેમજ જૈન સાહિત્યની અનુપમ સેવા બજાવવા બદલ શ્રીજિનપ્રભ-સૂરિને ખરેખર અભિનન્દન ઘટે છે. તેઓ વિશેષ ધન્યવાદને પણ પાત્ર છે, કેમકે તેઓ ગચ્છ-મમતારૂપ મોહિનીથી અંજલયા હતા નહિ એટલુંજ નહિ, પરંતુ ગુણાનુરાગી હોઈ કરીને તેમણે પોતે રચેલાં સાતસે સ્તોત્રો તપાગચ્છીય શ્રીસોમતિલકસૂરિને અર્પણ કર્યાં હતાં (જુઓ પૃં ૩૨). વળી કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિએ રચેલી શ્રીમહાવીર પ્રભુની સ્તુતિરૂપ એવી અન્યયોગ્યવચ્છેદિકા દ્વાત્રિશિકાની ૩૨૫વાદમંજરી નામની ટીકા રચવામાં તેના કર્તા

૧ આના પ્રથમ પદ્ય (સરીક)નો શ્રીશોભન મુનીધરકૃત સ્તુતિ-અતુવૈશતિકાની ભૂમિકા(પૃં ૩૨-૩૩)માં મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ સમગ્ર સ્તુતિ ટીકા સહિત 'જૈન સાહિત્ય સંશોધક'માં પ્રસિદ્ધ થનાર છે એમ સાંભળવામાં આનું હતું તે વાત ખરી પડી છે એટલે હવે આથી તેને સત્વર પ્રસિદ્ધ કરવાનો મારો વિચાર માંડી વાળું છું.

૨ આ ભાષામાં રચાયેલું અને કોસ્તી સ્વાંતથી શરૂ થતું અને એક પદ્યનું સ્તોત્ર શ્રીજિનભદ્રસૂરિએ રચ્યું છે એમ ઉપયુક્ત શ્રીશોભન-સ્તુતિની ભૂમિકા (પૃ. ૩૨)માં મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે, પરંતુ પ્રવર્તકજીવાણી અન્ય પ્રતિમાં તેના કર્તા તરીકે શ્રીજિનપ્રભસૂરિનું નામ નજરે પડે છે.

૩ આ ગ્રન્થ શક સંવત્ ૧૨૧૪ (વિ. સં. ૧૩૪૯)માં દીવાલીને દિવસે શનિવારે પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો હતો.

નાગેન્દ્રગચ્છીય શ્રીમદ્દિલ્લેણુસૂરિને આ ધરતરગચ્છીય શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ સહાયતા કરી હતી. આ વાતની સ્વાદ્વાદમંજરીની પ્રશસ્તિમાં આપેલાં નિમ્ન-લિખિત પદો સાક્ષી પૂરે છે:—

“ નામંદ્રગચ્છગોવિન્દ-વક્ષોડલકુરકૌસ્તુમાઃ ।
 તે વિશ્વવન્દ્યા નન્દ્યાસુ-‘રુદયપ્રભ’સૂરયઃ ॥ ૬ ॥
 શ્રી‘મલ્લિપેળ’સૂરિભિરકારિ તત્પદગગનદિનમણિભિઃ ।
 વૃત્તિરિયં મનુરવિ(૧૨૧૪)મિતશાકાવ્દે ક્ષીપમહસિ શનો ॥ ૭ ॥
 શ્રી‘જિનપ્રભ’સૂરીણાં, સાહાયોદ્ધિન્નસૌરમા ।
 શ્રુતાવુત્તંસતુ સતાં, વૃત્તિઃ ‘સ્વાદ્વાદમજરી’ ॥ ૮ ॥ ”

આ વાતની તેમજ રચેલી નભિગ્રાણુસ્તોત્રની અભિપ્રાયચંદ્રકા નામની વૃત્તિમાંના તેમજ અજિતશાન્તિસ્તવની વૃત્તિમાંના નિમ્ન-લિખિત પદગત (વિ. સં. ૧૩૬૫) રચના-સમય સાક્ષી પૂરે છે:—

“ સંવદ્વિક્રમભૂપતેઃ શરઋત્કર્ત્ત્વિઃશશાઙ્કૈર્મિતે
 પૌપ્સ્યાસિતપક્ષમાજિ શશિના યુક્તે દ્વિતીયાતિથૌ ।
 શ્રીમાત્ શ્રી‘જિનસિંહ’સૂરિસુગુરોઃ પાદાઙ્ગપુષ્પન્ધયઃ
 પુર્યાં દાશરથે‘જિનપ્રભ’ગુરુર્જમ્નથ ટીકામિમામ્ ॥ ૧ ॥ ”

આ ઉપરથી તેઓ શ્રીજિનસિંહસૂરિના શિષ્ય થાય છે એ વાત પણ જાણી શકાય છે.

સાતસે સ્તોત્રોના કર્તા તરીકે સુપ્રસિદ્ધ આ શ્રીજિનપ્રભસૂરિના ચરિત્રની રૂપરેખા શ્રીસો-ભધર્મગણિએ પોતે રચેલી ઉપદેશ-સપ્તતિકા(અં ૩, ૭૦ પ)માં આલેખી છે. સૌથી પ્રથમ આ સૂરિએ ઉદ્દેશીને એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ વન્તવિશ્વમિતે વર્ષે. શ્રી‘જિનપ્રભ’સૂરયઃ ।
 અભૂવન્ ભૂમતાં માન્યાઃ, પ્રાત્પદ્માવતી’વરાઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થાત્ રાજાઓને માન્ય અને શ્રીપદ્માવતી દ્વારા જેમને વરદાન મળ્યું છે એવા શ્રીજિન-પ્રભસૂરિ ૧૩૩૨ મા વર્ષમાં થયાં. અત્ર ‘વિશ્વ’ ચૌદ નહિ પણ તેર સંખ્યાવાચક છે.^૧ ઉપદેશોમાં તેમની યન્ત્ર-તન્ત્ર શક્તિનો આખેહુખ ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે. જેમકે યોગિનીપુરમાંના

૧ શ્રીમદ્દિલ્લેણુસૂરિ આરમ્ભસિદ્ધિ, ધર્મભિયુદ્ધય કાવ્ય, ઉપદેશમાલાકર્ણિકાવૃત્તિ પ્રમુખ ગ્રન્થોના કર્તા શ્રીઉદયપ્રભસૂરિના શિષ્ય થાય છે, જ્યારે કલિકાલગૌતમ એવા બિરદધારી શ્રીહરિભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીવિજયસેનસૂરિના તેઓ પ્રશિષ્ય થાય છે.

૨ આ હકીકતનું સંદેહવિપૌષધિના નિમ્ન-લિખિત પદથી સમર્થન થાય છે:—

“ સૂરીન્દ્રસ્યાન્વયે જાતો, નવાઙ્ગીવૃત્તિવેધસઃ ।
 શ્રીજિનેશ્વરસૂરીણાં, પૌત્રઃ પાત્રમવેધસઃ ॥ ૧ ॥
 પુત્રઃ શ્રીમજ્જિહ્વસિંહ-સૂરીણાં રીણરેફસામ્ ।
 જમ્નથ મ્નથમેતં શ્રી-જિનપ્રભમુનિપ્રથુઃ ॥ ૨ ॥
 વૈક્રમેઽસ્તિ કલાવિશ્વ-દેવસન્નચેડનુવત્સરે । ”

તેમના આતુર્ભાસ દરમ્યાન તેમણે શ્લેષ્ઠોના આક્રમણથી પીરોજ સુલતાન (પીરોજશાહ?)નું કેવી રીતે વિજય-ચન્દ્ર દ્વારા રક્ષણ કર્યું એ વાત, અન્યદા ગુજરાતમાં જવાની ઈચ્છાવાળા આ સુલતાનની સાથે જતાં સૂરિજીએ વટ વૃક્ષને પોતાની સાથે કેવી રીતે ચલાવ્યો તેમજ સુલતાનને વન્દન કરાવીને સ્વસ્થાને પહોંચાડ્યો એ હકીકત, મરૂસ્થલીમાં નિર્ધનતાનો નિવાસ જોઈ ત્યાંના પ્રત્યેક પુરૂષને તેમણે પાંચ દિવ્ય વસ્ત્રો અને પ્રત્યેક પ્રમદાને બે સુવર્ણ ટ'ક અને સાડી આપી એ ખીના, ત્યાર બાદ જંધરાલ નગરમાં તપાગચ્છીય શ્રીસોમપ્રભસૂરિ સાથેનો તેમનો સમાગમ, વિદ્યાબળથી ઉંદરોનું આકર્ષણ અને ચૌરેલી સાધુની સિદ્ધિકા (?)ની પુનઃ પ્રાપ્તિ ઇત્યાદિ ચમત્કાર, સુલતાન સાથે શત્રુજય ગિરિની યાત્રા કરતી વેળાએ રાયણુના આડમાંથી દૂધની વૃષ્ટિ તથા તેવી રીતે ગિરિનાર ગિરિની પશુ યાત્રા કરી તેમનું ચૌગિનીપુરમાં આગમન, ત્યાં સુલતાનની ટોપી એક વિદ્યાસિદ્ધે અદ્ધર ઉડાવી તેને રજોહરણ વડે ભૂમિ ઉપર આણીને તથા ખીજે દિવસે જળપૂર્ણ ઘટ જે ઉંચે જઈ રહ્યો હતો તેના કકડા કરી નાંખ્યા પરંતુ પાણીને મન્ત્ર વડે સ્તંભિત કરી રાખ્યું ઇત્યાદિ આશ્ચર્યજનક ઘટના.

અંતમાં સૂરિજીને ઉદ્દેશીને એમ કહ્યું છે કે—

“ इत्यादिनानाप्रवरप्रभावना-भरैः सुरत्राणमपि व्यबुधत् ।

स्तोत्राणि यः सप्तशतीमितानि च, ग्रन्थांश्च जग्रन्थ बहूपकारिणः ॥ ૪૯ ॥ ”

દક્ષિણવિહારી મુનિરત્ન શ્રીઅમરવિજયના જ્ઞાનભંડારની શ્રીપાદલિપ્તસૂરિકૃત ચાર ગાથાના શ્રીવીર-સ્તવની અવચૂરિની પ્રતિના નિમ્ન-લિખિત—

इति श्रीजिनप्रभसूरिभिः संवत् १३८० वर्षे कृतायाः श्रीवीरस्तववृत्तेः संक्षिप्ताऽवचूरिः ”

—ઉલ્લેખ ઉપરથી જણાય છે કે આ સૂરિવરે શ્રીવીરસ્તવની વૃત્તિ રચી હોવી જોઈએ.

ચુનીજીના ભંડારની ગુણુસ્થાનપ્રકરણુટીકાની હસ્તલિખિત પ્રતિના અંતમાંના નીચે ગુજબના ઉલ્લેખમાં જે જિનપ્રભ નામ નજરે પડે છે, તે પ્રસ્તુત શ્રીજિનપ્રભસૂરિ હોય તો તેમની શિષ્ય-પરંપરા વિ. સં. ૧૬૩૧ સુધી તો ચાલી આવી હતી એમ ભાસે છે.

“ संवत् १६३१ वर्षे ज्येष्ठ वदि १२ बुधदिने सिद्धियांगे लिपि(खि)तं श्रीखरतरगच्छे जिनप्रभसूरिसन्ताने वा. श्रीश्री २ भारतीचंद्र तत्सि(च्छ)द्य लि. भानुतिलक ॥ ”

અત્ર એમના સંબંધમાં વિશેષ ઊડાપોહ ન કરતાં તેમને સવિનય પ્રણામ કરતો હું આ પ્રકરણુ પૂર્ણ કરું છું.

આ પ્રમાણે ભૂમિકા પૂર્ણ થાય તે પૂર્વે, યમકમય કાવ્યોથી કર્શો લાભ નથી, એ ખાલી કાલ-ક્ષેપ છે, એમાં શબ્દ-રમત સિવાય કશું નથી, વગેરે ઉદ્દગારો કાઢી કેટલાક સુજ્ઞ જનો આવાં કાવ્યોને ‘અધમ’ ગણવા ઉશ્કેરાઈ જાય છે, તેમનું સવિનય ધ્યાન ખેંચવા માટે નિમ્ન-લિખિત નિવેદન કરવું હું ઉચિત સમજી છું.

યમકનો પ્રયોગ—

યમકબદ્ધ કાવ્યો પરત્વે શ્રીરુદ્રટકૃત કાવ્યાલંકારના શ્રીનમિસાધુકૃત ટિપ્પણ (પૃં ૩૫)માં એવો ઉલ્લેખ છે કે યમક, પ્રલેખ અને ચિત્રોને રસમય-ખાસ કરીને શૃંગાર અને કર્ણુ રસમય

કાવ્યમાં સ્થાન આપવાથી રસબંધ થાય છે. વિશેષમાં એ સંબંધમાં “ અભિધાનમાત્રમેતદ્ ગઙ્ગુરિકાદિ-
પ્રવાહો વા ” એવો સાક્ષીભૂત પાઠ પણ ત્યાં રચી કરવામાં આવ્યો છે. છતાં એ ન ભૂલવું જોઈએ કે
‘ પ્રયોગસ્તુ તેષાં સ્વપદકાવ્યેષુ દેવતાસ્તુતિષુ રણવર્ણનેષુ ચ ’ એમ કહી ટિપ્પણકાર યમકાદિનો પ્રયોગ
ખણ-કાવ્યોને વિષે, દેવતાની સ્તુતિઓમાં તેમજ યુદ્ધના વર્ણનોમાં અસ્થાને નથી એવો સ્પષ્ટ
ઉલ્લેખ કરે છે. આથી સમભય છે કે આ ગ્રન્થ મુખ્યત્વે કરીને જિનેશ્વરની સ્તુતિરૂપ હોવાથી
અત્ર યમકનો પ્રયોગ સમુચિતજ છે. વિશેષમાં જોકે નાટક, કથા તથા આખ્યાયિકામાં આને માટે
અલ્પ અવકાશ છે, પરંતુ સર્ગ-બંધોમાં-મહાકાવ્યોમાં એને સારૂ વિશેષ અવકાશ છે. આ વાત
કાવ્યાલંકાર (અ૦ ૩)ના નિમ્ન-લિખિત અન્તિમ પદમાં ઝળકી ઊઠે છે:—

“ इति यमकमशेषं सम्यगालोचयद्भिः

सुकविभिरभियुक्तैर्वस्तु चैचित्यविद्भिः ।

सुविहितपदभङ्गं सुप्रसिद्धाभिधानं

तदनु विरचनीयं सर्गबन्धेषु भूमना ॥ ૫૯ ॥ ”

આથી ભૂમિકા સમાપ્ત થાય છે ખરી, પરંતુ પૂન્યપાદ પ્રવર્તક મુનિવર્ય શ્રીકાન્તિવિજયના
જ્ઞાનબંધારની સ્તુતિ-સ્તોત્રો સંબંધી કેટલીક પ્રતિઓ, સ્વર્ગસ્થ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય
શ્રીવિજયધર્મસૂરિએ એકત્રિત કરેલ પ્રશસ્તિ-સંગ્રહ ઇત્યાદિમાંથી કેટલીક નિમ્ન-સૂચિત

વિશેષ હકીકત

મળી આવે છે એટલે તેનો અત્ર ઉલ્લેખ કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

સૌથી પ્રથમ તો ભૂમિકાના ૧૭ મા પૃષ્ઠગત પ્રથમ ટિપ્પણને પુષ્ટ કરનારાં પદો રચી
કરવામાં આવે છે.

- (૧) “ ૧ જિનશાસનભાસનભાસુરભાનુસમાન ! સુરસુન્દરસેવિત ! વૃષભ ! જિનોંધપ્રધાન ! ।
પરમાગમસમ્મતનયધનરત્નનિધાન ! શ્રેયઃશ્રિયમર્ષય કમલધિજયપ્રિયદાન ! ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૨) “ જય નેમિજિનેશ્વર ! સમુદયસમયાચાર ! યતનાહૂતપાતક ! કેવલકમલાગાર ! ।
વન્દારુસુરાસુરવિપુલાવિલાસવિહાર ! તીર્થદ્વરપદકજપુષ્પન્ધયમન્દાર ! ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૩) “ વાસવસ્તુતપદો મહામહા ભક્તદત્તવિલસન્મહાપદઃ ।
વાગુપાસિતસમસ્તમાજિનઃ સ્વામિનો વિદધતો સુશ્રિયમ્ ॥ ” ૧-૪ ॥

૧ આ પ્રતિઓ તેમના શિષ્યરત્ન મુનિરાજ શ્રીઅતુરવિજય દ્વારા મળી હતી, તે બદલ હું તેમનો આભારી છું.

૨ આ તેર સ્તુતિઓ પૈકી પહેલીમાં શ્રીઋષભદેવની, બીજીમાં શ્રીનેમિનાથની, ત્યાર પછીની ચોથી
અને પાંચમીમાં શ્રીપાર્શ્વનાથની, ત્યાર પછીની ૬ થી ૧૧ સુધીમાં શ્રીમહાવીરની, આરમીમાં શ્રીસીમંધર-
સ્વામીની અને તેરમીમાં શ્રીસિદ્ધયકની મુખ્યતા છે. વિશેષમાં દશમી અને અગ્યારમી સ્તુતિમાં શ્રીગૌતમ-
સ્વામી પણ પ્રધાન પદ ભોગવે છે. આ બધી સ્તુતિઓના કર્તાની ખબર નથી, કિન્તુ પહેલી, બીજી, પાંચમી,
છઠ્ઠી, દશમી, અગ્યારમી, આરમી અને તેરમીના કર્તા શ્રીવિજયસેનસૂરિના શિષ્ય શ્રીકમલવિજય છે.

- (४) “ कल्याणानि समुल्लसन्ति जगतां दारिद्र्यविद्रावण-
द्राघीयःपदवीप्रबर्हघटनाकल्याणकल्पद्रुमात् ।
कल्याणप्रगुणीभवत्प्रवचनश्रीसिद्धसारस्वत-
श्रीमत्पार्श्वजिनेश्वरस्मरणतः कल्याणमाहात्म्यतः ॥ ” १-४ ॥
- (५) “ सकलजिनराजकोटीरहीराङ्कुरं, पार्श्वपरमेश्वरं समयकमलाकरम् ॥
स्मरत कंसारिपुररत्नतिलकोत्तरं, विजयलक्ष्मीवरं नीलरुचिसुन्दरम् ॥ ” १-४ ॥
- (६) “ कमलदललोचनं विमलकुलोचनं, भजत भयभञ्जनं भुवनजनरञ्जनम् ।
समयमभिवन्दितं त्रिजगतीजीवनं, वीरमर्हद्गुणं शासनस्वामिनम् ॥ ” १-४ ॥
- (७) “ वीर ! देवव्रजाराध्ययक्ष ! सिद्धान्ततत्त्ववित् ! ।
श्रीमद्विजयसेनाख्य ! कुरु भद्रं महोदयम् ॥ ” १-४ ॥
- (८) “ श्रीवर्धमान ! प्रभुताऽभिराम ! श्रीतीर्थराजः शिवशूचिवाचः ।
सर्वानुभूतिप्रभवः प्रसर्पत्-सौख्यं प्रकर्षं ददतां जनानाम् ॥ ” १-४ ॥
- (९) “ श्रीवर्धमान ! जय ! सर्वजिनेशसिद्ध-सिद्धान्तगोमुखहिमद्यातेकान्ति-तन्त-
सौवर्णवर्णवरदेहसमुल्लसच्छ्री-लावण्यतोषितसुधीजनलोचनाली ॥ ” १-४ ॥
- (१०) “ जिनशासनभासन ! श्रीगौतमगणधर ! गुणनिधान ! ।
जिनसमुदयसमयसुरप्रधान ! । जय दीपालीध्येयाभिधान ! ॥ ” १-८ ॥
- (११) “ जय जय करमङ्गलदीपक ! जिनवरवीर ! वीर ! श्रीगौतमगणधर ! ।
भवदवनरीरदनीर ! प्रवचन जनसमुदयसुन्दर ! सुरकोटीरदीपालीकमलामालतिलकवर गीर ! ” १-८
- (१२) “ सीमन्धरभूधरबन्धुरसिन्धुरचारी सर्वज्ञसुधाकरप्रकरप्रभुताधारी ।
सभयामयवारणनिष्कारणमुपकारी जय शासन ! सुरवरकम ऋविजय ! जयकारी ॥ ” १-४ ॥
- (१३) “ जगतीजनजीव ! सिद्धचक्र ! कमनीयप्रवचन ! जिनपुङ्गवसिद्धचक्रगणनीय ! ।
जय सूरिपुरन्दरवाचकमुनिमहनीय ! दर्शनत्रिक ! तपसा कमलविजयभजनीय ! ॥ ” १-४ ॥
- विशेषमां जेम जेकज पध यार स्तुतिजोनी गरज सारे छे तेम जप्ये अक्षरवाणा ‘ श्री
छंढमां रथाथेदी स्तुतिजो नीथे मुज्ज भणी आवे छे.
- (१४) “ दद्यादहं शान्तिः शान्तिं १ सार्वस्तोमं स्तौम्यस्ताघम् । २
सिद्धान्तः स्ताज्जैनो मुक्त्यै ३ निर्वाणी वो विघ्नं हन्यात् ॥ ४ ॥ ”
- (१५) “ नेमिं नाथं वन्दे बाढं १ सर्वे सार्वः सिद्धिं दद्युः २ ।
जैनी वाणी सिद्धयै भूयात् ३ वाणी विद्यां दद्याद् हृद्याम् ॥ ४ ॥ ”
- (१६) “ नेमिनाथं वन्दे बाढं १ सर्वे सार्वः शं मे दयात् २ ।
सार्व वाक्यं कुर्यात् सिद्धिं ३ कल्याणं मे दद्यादम्बा ॥ ४ ॥ ”
- (१७) “ पार्श्वः प्रभुः जीयास्मित्यं १ सार्वः सङ्गः दद्याच्छं मे । २
अर्हद्वाक्यं सिद्धिं दद्यात् ३ भद्रं नित्यं देयात् पद्मा ॥ ४ ॥ ”

(૧૮) “ વીરં હીરં સંવં ભક્ત્યા ૧ સર્વેર્હન્તઃ શાન્તિ કુર્યુઃ । ૨
જૈનં વાક્યં સિદ્ધિં દદ્યાત્ ૩ વિદ્યાદેવી દદ્યાન્ વિદ્યામ્ ॥ ૪ ॥ ”

૧૮ મા પૃષ્ઠમાં જે ચરણસમાનતારૂપ યમકમય કાવ્યોની યાદી આપવામાં આવી છે. તેમાં નીચે મુજબ ઉમેરો થઈ શકે છે:—

કાવ્યનું નામ	કર્તા	છંદ	પદ-સંખ્યા
(૧) ^૧ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનસ્તોત્ર (સાવચૂરિ)	શ્રીજિનસુન્દરસૂરિ	રથોદ્ધતા	૨૯
(૨) “ ” (સાવચૂરિ)	શ્રીચારિત્રરત્નગણિ	અનુષ્ટુપ્	૨૯
(૩) ^૩ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાદિસ્તોત્ર	શ્રીધર્મઘોષસૂરિ	અનુષ્ટુપ્	૩૯

૧૯ મા પૃષ્ઠમાં ચોવીસ સ્તુતિ-કદમ્બકો તરીકે જેનો ઉપયોગ થઈ શકે એવાં સ્તોત્રોમાં ૪૨મા પૃષ્ઠગત કેટલાંક સ્તોત્રોનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાંત નીચેનાંની નોંધ લેવી આવશ્યક છે:—

કર્તા	છંદ	પદ-સંખ્યા	વિશેષતા
(૧) ‘ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરગણિ	દ્રુતવિલંબિત	૨૯	ત્રણ ત્રણ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ
(૨) “શ્રીચારિત્રરત્નગણિ	વસંતતિલકા	૨૯	પાદાન્તયમક
(૩) ‘કવિચકવર્તી શ્રીપાલ	અનુષ્ટુપ્	૨૯	ચરણુ-સમાનતા

પં૦ કેસરવિજયના ભંડાર (વઢવાણ કંમ્પ)ની વીરજિનસ્તુતિસ્વોપજ્ઞાવચૂરિની પ્રતિના અંતમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

૧ સ્તોત્રસમુચ્ચયમાં પ્રસિદ્ધ થનાર આ સ્તોત્રનું આદ્ય પદ નીચે મુજબ છે:—

“શ્રીજિનર્ષભ ! ભવન્તમાશ્રિતો દેવ ! ભવ્યનયનાભિનન્દન ! ।
ભૂરિવૈભવમરો ભવી મવેદેવ ભવ્યનય ! નાભિનન્દન ! ॥ ૧ ॥ ”

૨ “યસ્તે શ્રીઋષભ ! સ્તૌમિ, પદતામરસદ્વયમ્ ।
સ ખુદ્ધે પરમાનન્દ-પદતામરસદ્વયમ્ ॥ ૧ ॥ ”

૩ “જિનં યશઃ પ્રતાપાસ્ત-પુષ્પવન્તં સમન્તતઃ ।
સંસ્તુવે યત્ક્રમૌ મોહં, પુષ્પવન્તં સમં તતઃ ॥ ૧ ॥ ”

૪ “ઋષભનમ્રગતિર્કિવિષદ્દુમઃ સમભવદ્ યદ્વેક્ષ્ય વિધાનતઃ ।
અહમપિ પ્રણમામિ નુવામિ તે પ્રણતદેવતદેવપદ્મામ્બુજમ્ ॥ ૧ ॥ ”

૫ “આનન્દનમ્સુરનાયક ! નામિજાત ! ભક્તાન્નિસઘટિતદિવ્યકુનામિજાત ! ।
ચિત્તે મમેવ ભવમન્નનામિજાત ! કસ્ત્વાં શિવેચ્છુરભિવાઙ્છિતનામિજાત ! ॥૧॥ ”

૬ “ભક્ત્યા સર્વાજિનશ્રેણિ-રસંસારમહામયા ।
સ્તોતુમારમતે સદ્ધ-રસં સારમહામયા ॥ ૧ ॥ ”

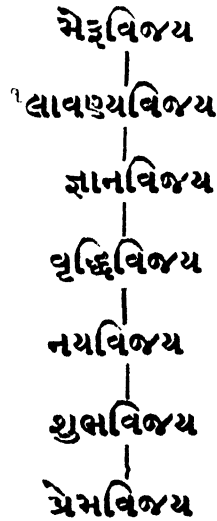
“ સંવત્ ૧૬૬૨ વર્ષે તપાગચ્છાધિરાજમટ્ટારકશ્રીહરિવિજયસૂરીશ્વરપટ્ટાલટ્ટારમટ્ટારકશ્રીવિજયસેનસૂરીન્દ્રરાજ્યે પण्डितश्रीआनन्दविजयगणिचरणकमलालिना पण्डितमेरुविजयगणिना विरचिता चिरं नन्दतु ”

આ ઉપરથી એ ફલિતાર્થ છે કે શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના કર્તા શ્રીમેરુવિજયગણિ વિ. સં. ૧૬૬૨ સુધી તેા વિદ્યમાન હતા. વળી તેમણે વીરજિનસ્તુતિ (સ્વોપજ અવચૂરિ સહિત) રચી છે. આ સ્તુતિ અત્ર મુદ્રિત સ્તુતિનેા એક અંશ છે કે સ્વતંત્ર કૃતિ છે તે બહુવું બાકી રહે છે.

શ્રીમેરુમુન્દર મુનિરાજે રચેલ ભક્તભર સ્તોત્રના વાર્તા યુક્ત બાલાવળોધની રાંચલ એશિયાટિક સોસાયટી (મુંબઈ)ની હસ્ત-લિખિત પ્રતિના નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ—

“ મુનિશ્રીપ્રેમવિજયેન હર્ષપ્રમોદેન લિખિતા: સંવત ૧૭૮૩ વર્ષે શ્રીરાજનગરે લિખિતં સકલ-મટ્ટારકપૂ(પુ)રંદરમટ્ટારકશ્રીશ્રીશ્રી૧૦૮શ્રીશ્રીશ્રીહીરવિજયસૂરિ(રી)શ્વરચરણસેવિપંડિતશ્રીશ્રીશ્રીઆણંદ-વિજયગણિશિષ્યપંડિતશ્રીશ્રીશ્રી૧૯(૨૦ ?)શ્રીશ્રીશ્રીમેરુ(રુ)વિજયગણિશિષ્યપંમહોપાધ્યાયશ્રીશ્રી૧૯-શ્રીલાવણ્યવિજયગણિશિષ્યપંડિતશ્રી૨૧શ્રીજ્ઞાનવિજયગણિશિષ્યપંશ્રીવૃદ્ધિવિજયગણિપંશ્રીનયવિજયગણિશિષ્યપંશુભવિજયગણિશિષ્યમુનિપ્રેમવિજય(યેન) લિખિતં ”

—ઉપરથી શ્રીમેરુવિજયની શિષ્ય-પરંપરા નીચે મુજબ તારવી શકાય છે.

ઉપર્યુક્ત પ્રશસ્તિસંગ્રહમાંની નિમ્ન-લિખિત પ્રશસ્તિ આ વાતનું સમર્થન કરે છે—

૧ આ મુનીશ્વરે વાચક શ્રીધર્મવિજયની જેમ શ્રીશુભવિજયગણિકૃત કાવ્યકલ્પલતાવૃત્તિમકરન્દ નામનો ગ્રન્થ શોધ્યો છે. આ વાત પ્રો. પિટર્સનના છટ્ટા રિપોર્ટ (પૃ. ૨૬)ગત નિમ્નલિખિત પદ ઉપરથી જાણ શકાય છે:—

“ તત્તશ્ચ પण्डितोत्तंस-मेरुविजयकोविदाः ।
तच्छिष्यैः शोधिता, प्राज्ञलावण्यविजयाभिधैः ॥ ૧૬ ॥ ”

“ તત્પટ્ટેઽભૂત પ્રભૂતશ્રી-વિજયપ્રભસૂરિરાટ્ ।
 શુદ્ધાચારવિચારાણાં, યઃ પ્રવર્તયિતા મૃશમ્ ॥ ૮ ॥—અનુ૦
 તત્પટ્ટેઽભૂત પ્રકટમહિમા મૂરિધામા સુનામા
 શ્રીમાન્ ધીમાન્ સુમુવિ વિજયાદ્ રત્નસૂરીશ્વરાણ્યઃ ।
 આયન્ સાહિઃ સુવચનગુણૈ રન્નિતશ્રામરેશો
 હર્ષાન્ મેપાનથ ચ મહિપાન્ મોચયામાસ મક્ત્યા ॥ ૯ ॥—મન્દાક્રાન્તા
 તત્પટ્ટે વિજયક્ષમાભિધગુરુઃ પટ્ટાભિષેકં વધદ્
 ધીમાન્ શ્રીઝડયાપુરીયકસુસહુનૈવ સન્નિર્મિતં
 મક્ત્યાઽનેકનમદ્વિવેકિજનતાનન્દપ્રદઃ સમ્પદા-
 માધારો વિજયી સદા વિજયતાં સૂરીશ્વરો મૂતલે ॥ ૧૦ ॥—શાર્દૂલ૦
 શ્રીહીરવિજયસૂરઃ શિષ્ય-શ્રાનન્કવિજય ઇત્યાસીત્ ॥
 તચ્છિષ્યાંઽમૂન્મેરુ-વિજયાણ્યઃ પઞ્ચિતપ્રવરઃ ॥ ૧૧ ॥—આર્યા૦
 લાવણ્યવિજયાણ્યાસ્તચ્છિષ્યાઃ સદ્વાચકોત્તમાઃ ।
 તેષાં શિષ્યાંઽમવજ્ઞાનવિજયાં વિજયાલયઃ ॥ ૧૨ ॥
 શિષ્યસ્તદીયાં વિકસદ્વિશંષ-વિદ્યો નયાદિવિજયો જયીહ ।
 શિશુઃ શુભાદિવિજયસ્તદીયાં-ઽલિલ્લન્મુદા ચિત્રચરિત્રમેતત્ ॥ ૧૩ ॥
 શ્રીવિજયક્ષમાસૂરીશ્વરરાજ્યે રચિતમેતવૃત્તિસુગમમ્ ।
 શ્રીશ્રીપાલચરિત્રં શુભવિજયેનાંદયાણ્યપુરે ॥ ૧૪ ॥
 વેદર્ષિસંયમભિદા(૧૭૭૪)નિવેદિતાણ્યસ્ય શસ્યવર્ષસ્ય
 વિરચિતતમ(તમા ?)શ્વિનમાસોઽજ્જ્વલદશમીદિવસ ઇવૈતત્ ॥ ૧૫ ॥”

અત્ર એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે કે જેસલમેરના ભંડારમાં વિ. સં. ૧૬૫૯ માં (પૃ. ૨૪) નડ્દાયનની પ્રતિ મૂકનારા શ્રીઆનન્દવિજયગણિ તો શ્રીવાનરર્ષિના શિષ્ય થાય છે^૧, જ્યારે આ શ્રીઆનન્દવિજય તો શ્રીહીરવિજયસૂરિના શિષ્ય છે. વળી નિમ્ન-લિખિત પ્રશસ્તિના અંતમાં તો એવો ઉલ્લેખ છે કે—

૧ ગરુડાચાર પ્રકીર્ણકની વિ. સં. ૧૬૩૪ માં રચાયેલી ટીકાની ૪૬૪ મી પ્રશસ્તિમાં પણ શ્રીઆનન્દ-વિજયગણિ નામના શ્રીવિજયવિભક્ત (વાનરર્ષિ)ને શિષ્ય હતા એ વાત દષ્ટિગોચર થાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ શિષ્યો મૂરિગુણાનાં યુગોત્તમાનન્કવિમલસૂરીણામ્ ।
 નિર્મિતવાન્ વૃત્તિમિમામુપકારકૃતે વિજયવિમલઃ ॥ ૭૪ ॥
 કોવિદવિદ્યાવિમલા વિવેકવિમલાભિધાશ્ચ વિદ્વાંસઃ ।
 આનન્કવિજયગણયો[ઃ] વિચિન્તયન્તો ગુરોમ(ર્ષ)ક્તિમ્ ॥ ૭૫ ॥”

આ ઉપરથી એ પણ એમ સકાય છે કે શ્રીઆનન્દવિજયગણિનું અપર નામ વિવેકવિભક્ત હતું.

“ સકલમટ્ટારકપુરન્દરશ્રીશ્રી૧૦૮શ્રીવિજયમા(દા ?)નસૂરીશ્વરશિષ્યશ્રીપંચશ્રીપંચાણિ(નં) .
કવિજયગણિશિષ્યબુસાલવિજયવાચનાર્થ । લષીતં આમોદનગરમધ્યે લિપીકૃતમ્ ।”

અર્થાત્ આમાં શ્રીઆનન્દવિજયગણિનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તેમને તો શ્રીવિજયમા(દા ?)નસૂરીશ્વરના શિષ્ય તરીકે ઓળખાવ્યા છે.

૨૬ મા પૃષ્ઠમાં લઘુસ્તોત્રના વૃત્તિકારનું સોમતિલક નામ સૂચવવામાં આવ્યું હતું. એના સંબંધમાં લઘુસ્તવટીકાની પ્રશસ્તિમાં લખ્યું છે કે—

“ જાતા(તો) નવાઙ્ગીવિવૃત્તેર્વિધાતુ-રનુકમેણામયદેવસૂરિઃ ।
યુગપ્રધાના ગુણશેષરાહવાઃ-સૂરીશ્વરાઃ સમ્પ્રતિ તસ્ય પટ્ટે ॥ ૧ ॥
શ્રીસિંહસૂરિ(સઙ્ઘતિલક ?)સ્તચ્ચરણામ્મોજોલ્લેખનમરાલઃ ।
શ્રીસોમતિલકસૂરિ(લ)લઘુસ્તવ(વં) વ્યધિત વૃત્તિમિમામ્ ॥ ૨ ॥
મુનિનન્દગુણક્ષોણી(૧૩૯૭)મિતિ(તે) વિક્રમવત્સરે ।
કૃતા ધૃતા ઘટીપુર્યામાચન્દ્રાર્ક પ્રવર્તતામ્ ॥ ૩ ॥ ”

અર્થાત્ શ્રીસોમતિલકસૂર એ શ્રીસિંહ(?)સૂરિના ભક્ત (શિષ્ય) છે અને તેઓ નવાંગી વૃત્તિકાર શ્રીઅભયદેવસૂરિની પરંપરામાં થયેલા છે. આથી તેઓ સાધારણજિનસ્તુતિના કર્તાથી ભિન્ન છે.

‘ ઘણાવે ’થી શરૂ થતું ભોજ્યગર્ભિત ^૧સ્તોત્ર તેમજ તેની અવચૂરિના કર્તા પણ શ્રીસોમ-તિલકસૂરિ છે. પરંતુ તેઓ પ્રસ્તુત છે કે નહિ તેનો નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે. કિન્તુ સ્તોત્ર-સમુચ્ચય (પૃ. ૧૧૪-૧૧૬)ગત ચતુર્વિંશતિજિનસ્તવન તો શ્રીસોમપ્રભસૂરિના શિષ્ય શ્રીસોમતિલકસૂરિએ રચેલું છે, એ વાત એના ^૨અન્તિમ પદના પહેલાં ત્રણ ચરણોના ત્રીભ ત્રીભ, સત્તરમા સત્તરમા, છઠ્ઠા છઠ્ઠા અને ચૌદમા ચૌદમા વર્ણો એકત્રિત કરતાં ‘ શ્રીસોમતિલકસ-રિવિરચિતં ’ એવું જે બાર વર્ણાત્મક પદ ઉદ્ભવે છે તેથી સિદ્ધ થાય છે.

૩૧ મા પૃષ્ઠમાં શ્રીધર્મધોષસૂરિકૃત અષ્ટયમકમય ‘ જયવૃષભમ ’ થી શરૂ થતી સ્તુતિના ^૩વૃત્તિકાર તરીકે શ્રીસોમતિલકસૂરિનું નામ સૂચવતાં તે સંદેહાત્મક હકીકત જણાવી હતી.

૧ જુઓ શ્રીશોભન-સ્તુતિની સંસ્કૃત ભૂમિકા (પૃ ૨૦-૨૧).

૨ આ રહ્યું તે પદઃ—

“ યસ્ત્વાં શ્રીજિનસૂક્ષ્મદિતોન્મદમનશ્ચૌરઃ પ્રણૌતિ શ્રમં
જિત્વા સોદ્ધગરિષ્ઠકષ્ટદહનં રોચિણુભાલહુતમ્ ।
વક્તામર્ત્યપવિત્રસમ્મવ્ । પઠન્ કાંતં વિશં કઃ સ્તવં
વન્ધ્યાહનાય ભવાન્ જિનાઃ પ્રવદતામન્યેડપિ તસ્મૈ શિંવન્ ॥ ૧ ॥ ”

૩ આ વૃત્તિના પ્રારંભમાં નિમ્ન-લિખિત જે પદો છે (જુઓ ઉપર્યુક્ત રિપોર્ટ, પૃ ૩૧૧) :—

“ શ્રેયઃશ્રીવરવં જિનૌઘમનઘં પ્રણમ્ય વિવૃણોમિ ।
યમકૈરલહૃતયતીર્જિનસ્તુતીઃ સ્વપરહિતકૃતયે ॥ ૧ ॥
તાસ્વષ્ટાર્વિશતિઃ સ્પષ્ટા માલિનીચ્છન્દસાડ્ઘુતાઃ ।
અષ્ટાષ્ટયમકૈ રમ્યા વર્ણયુગમવિનિર્મિતાઃ ॥ ૨ ॥ ”

પરંતુ સંદેહ રાખવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી એમ પ્રો. પિટર્સનના ત્રીજા રિપોર્ટના ૩૧૨ માં પૃષ્ઠ ૭૫૨ નીચે મુજબનો ઉદ્દેશ મળી આવતાં સમજાય છે:—

“ શ્રીદેવેન્દ્રમુનીન્દ્રપદ્મકુટ્ટેઃ શ્રીધર્મઘોષાસ્વયયા
સ્વાતૈઃ સૂરિવરૈર્વિશિષ્ટકવિભિશ્ચારિત્રિભિર્જ્ઞાનિભિઃ ।
સદ્ગ્રાચાર ઇતિ પ્રસિદ્ધમહિમા સિદ્ધાન્તતત્ત્વાચિત-
શ્રક્તે મન્થવરઃ પરાંપકૃતયે યૈઃ કૃતયત્નૈર્ભૂશમ્ ॥ ૧ ॥
તસ્યાન્તિર્યતિપર્યન્ત-વિન્યસ્તયમકા હમાઃ ।
વ્યરચ્યન્ત ચ યૈરષ્ટા-વિંશતિઃ સ્તુતયોઽનઘાઃ ॥ ૨ ॥
તચ્છિલ્લવ્યશેખરશ્રી-સોમપ્રભસૂરિપાદપદ્માલિઃ ।
શ્રીસોમતિલકસૂરિ-સ્તનુમતિરાપિ વિવૃતિમક્રુતેમામ્ ॥ ૩ ॥ ”

૫ળી આ રિપોર્ટના ૩૧૧ માં પૃષ્ઠગત નિમ્ન-લિખિત નિર્દેશ ઉપરથી તેા એ પશુ જોઇ શકાય છે કે પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં આપેલી તેમની સાધારણજનસ્તુતિની કૃતિ ઉપર તેમણે પોતે વૃત્તિ રચી છે.

“ શ્રીસોમતિલકસૂરિઃ સ્તુતિમેકામપિ સ્વયં રચિતામ્ ।
વિવૃણોતિ સ્મ ચતુર્દ્વા શ્લેષવશાત્ સ્વપરહિતકૃતયે ॥ ૧ ॥ ”

આ વૃત્તિના પ્રારંભિક પદો વગેરે નીચે મુજબ છે (જુઓ પૃ૦ ૩૧૦-૩૧૧) :—

“ ૐ નમઃ સિદ્ધમ્ । અર્હમ્ ।

શ્રીમત્તીર્થપતીન્ સર્વાનનર્વાચીનચિન્મયાન્ ।

અદ્વૈતસંવિદે વન્દે સાનન્દેન સ્વચેતસા ॥ ૧ ॥

અધિકૃત્ય શ્લેષમહં પ્રકૃતિપ્રત્યયવિભક્તિરંચનાદ્યમ્ ।

૯કામપિ હિ ચતુર્દ્વા વિવૃણોમિ સ્તુતિમિમાં સુ(સ્વ)કૃતામ્ ॥ ૧ (૨) ॥ ”

અત્ર એ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહી ગણાય કે પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં આપેલી આ સાધારણજનસ્તુતિ શ્લેષ નામના અલંકારથી અલંકૃત છે. આ અલંકારનું લક્ષણ કાવ્યાલંકાર (પૃ. ૩૬)માં એમ આપવામાં આવ્યું છે કે—

“ વક્તું સમર્થમર્થ, સુશ્લિષ્ટાક્ષિપ્તવિધિપદસન્ધિ ।
યુગપદનેકં વાક્યં, યત્ર વિધીયેત સ ‘ શ્લેષઃ ’ ॥ ”

અર્થાત અર્થ (અભિધેય)નું નિવેદન કરવામાં સમર્થ, સુશ્લિષ્ટ (સમુચિત પ્રયોગવાળી), કષ્ટકારી કલ્પનાથી રહિત તેમજ તિહન્તાદિ વિવિધ પદોની સંધિથી યુક્ત એવું સમકાલે અનેક વાક્યનું જ્યાં વિધાન થાય, ત્યાં ‘ શ્લેષ ’ અલંકાર છે. આ અલંકારના (૧) વર્ણ, (૨) પદ, (૩) લિંગ, (૪) ભાષા, (૫) પ્રકૃતિ, (૬) પ્રત્યય, (૭) વિભક્તિ અને (૮) વચન આશ્રીને આઠ પ્રકારો પડે છે.^૩ તે પૈકી અત્ર છેલ્લા ચાર પ્રકારો વિશેષતઃ દષ્ટિગોચર થાય છે, વાસ્તે એ ચારનાંજ લક્ષણો વિચારીશું.

“ સિધ્યતિ યત્રાનન્યૈઃ સારૂપ્યં પ્રત્યયવ્યવહારોપદેઃ ।
 સુદ્યાદ્યાં વિવિધાનાં ‘ પ્રકૃતિ ’શ્લેષઃ સ વિજ્ઞેયઃ ॥ ૨૪ ॥
 યત્ર પ્રકૃતપ્રત્યયસુદ્યાદ્યાં ભવત્યનેકેષાં ।
 સારૂપ્યં પ્રત્યયતઃ સ જ્ઞેયઃ ‘ પ્રત્યય ’શ્લેષઃ ॥ ૨૬ ॥
 સારૂપ્યં યત્ર સુપાં તિઙ્ઠાં તથા સર્વથા મિથો ભવતિ ।
 સોઽત્ર ‘ વિભક્તિ ’શ્લેષો ‘ વચન ’શ્લેષસ્તુ વચનાનામ્ ॥ ૨૮ ”

—કાવ્યાલંકાર (અ. ૪)

દ્વિતીય સ્તુતિમાં પ્રકૃતિ-શ્લેષ અને વચન-શ્લેષ એમ બે છે; તૃતીય સ્તુતિમાં વિભક્તિ શ્લેષ, લિંગ-શ્લેષ, શબ્દ-શ્લેષ અને અર્થ-શ્લેષ છે; અને ચતુર્થ સ્તુતિમાં પ્રકૃતિ, પ્રત્યય વગેરે સંબંધી શ્લેષ છે.

૩૧ મા પૃષ્ઠમાં સમ્પ્રતાશર્મઁની ટીકાનો અનુપલબ્ધ તરીકે નિર્દેશ કર્યો છે, પરંતુ હાલમાં મને પ્રવર્તક શ્રીકાન્તિવિજય તરફથી ચાર પ્રલોકના આ સ્તોત્રવાળી તેમજ તેની શ્રીસોમતિલક-સૂરિકૃત વૃત્તિ ઉપરથી ઉદ્દ્યુત અવચૂરિવાલી એક પ્રતિ મળી આવી છે.

આ પ્રમાણે ભૂમિકા સમાપ્ત થાય છે એટલે અંતમાં સ્પષ્ટીકરણાર્થે જે જે અન્યથાને મેં ઉપયોગ કર્યો છે તેના પ્રયોજકોનો ધન્યવાદપૂર્વક ઉપકાર માનતો, વળી આ અન્ય તૈયાર કરવામાં જે જે વ્યક્તિઓએ મને અલ્પાંશે પણ મદદ કરી છે તેમને શાસન-દેવતા આત્મોન્નતિના શિખર ઉપર આરૂઢ થવામાં સહાયભૂત થાઓ એવી ભાવના ભાવતો તથા આ અન્યમાં જે ન્યૂનતા દ્રષ્ટિ-ગોચર થતી હોય તે બદલ સાક્ષર-સમૂહની ક્ષમા યાચતો તેમજ તેમના તરફથી તદંશે સૂચનાઓની આશા રાખતો હું વિરમું છું.

ભગતવાડી, ભૂલેશ્વર, મુંબાઈ. }
 વીર સંવત ૨૪૫૩. }

સાહિત્યરસપિપાસુ
 હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

श्रीमत्पण्डितमेरुविजयगणिविरचिताः
॥ श्रीतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः ॥

१ श्रीऋषभछेदस्तुतयः ।

अथ श्रीनाभनन्दनयस्तुतिः—

आनन्दमन्दिरमुपैमि तमृद्धिविश्व—
नाभेय ! देवमहितं सकलाभवन्तम् ।
लब्ध्वा जयन्ति यतयो भवयोधमादौ
नाभेयदेवमहितं सकला भवन्तम् ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका (८, ६)

समस्तजिनवराणां स्मरणम्—

तं तीर्थराजनिकरं स्मर मर्त्य ! मुक्तं
पद्मेक्षणं सुमनसां प्रमदादरेण ।
वृष्टिं व्यधुर्विविधवर्णजुषां यदंहि—
पद्मेक्षणं सुमनसां प्रमदादरेण ॥ २ ॥

श्रीसिद्धान्तस्वरूपम्—

चित्ते जिनप्रवचनं चतुराः ! कुरुध्वं
सद्देतुलाञ्छितमदो दितसाङ्गजालम् ।
यत् प्राणिनामकथयद् वरवित्तिलक्ष्मीं
सद्देतुलां छितमदोदितसाङ्गजालम् ॥ ३ ॥

श्रीचक्रेश्वर्याः प्रार्थना—

सा मे चिनोतु सुचिरं चलचञ्चुनेत्रा
 'चक्रेश्वरी' मतिमतान्तिमिरम्मदाभा ।
 या हन्ति हेलिरुचिवद् विलसन्नितम्ब—
 चक्रेश्वरी मतिमतां तिमिरं मदाभा ॥ ४ ॥ १ ॥

२ श्रीअजितजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीअजितनाथस्य स्मरणम्—

सद्युक्तिमुक्तिरुणीनिरतं निरस्त—
 रामानवस्मरपरं जितशत्रुजातम् ।
 अन्तर्जवेन 'विजया'ङ्गजमात्तधर्म—
 रा मानव ! स्मर परं 'जितशत्रु'जातम् ॥ १ ॥

विश्वविश्वेश्वराणां विज्ञप्तिः—

विश्वेश्वरा विशसनीकृतविश्वविश्वा—
 वामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः ।
 निघ्नन्तु विघ्नमघवन्तमनन्तमाप्ता
 वामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः ॥ २ ॥

प्रवचनपरिचयः—

पी० षपानमिव तोषमशेषपुंसां
 निर्मायमुच्चरणकृद् भवतो ददानम् ।
 ज्ञानं जिन ! प्रवचनं रचयत्वनल्पं
 निर्मायमुच्चरणकृद् भवतोददानम् ॥ ३ ॥

जिनस्तयः]

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः

३

श्रीअजितबलायै विज्ञप्तिः—

श्रेयःपरागनलिनी नयतां नवाङ्गी
सा मे परा'ऽजितबला' दुरितानि तान्तम् ।
कल्याणकोटिमकरोन्निकरे नराणां
सामे पराजितबलाऽदुरिता नितान्तम् ॥ ४ ॥ २ ॥

३ श्रीसम्भवजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीसम्भवनाथाय प्रार्थना—

या दुर्लभा भवभृतामृमुवल्लरीव
मानामितद्रुमहिमाभ ! जितारिजात ! ।
श्री'सम्भवेश' ! भवभिद् भवतोऽस्तु सेवा—
ऽमाना मितद्रुमहिमाभ ! 'जितारि'जात ! ॥ १ ॥

निखिलविघ्नहराणां नुतिः—

नाशं नयन्तु जिनपङ्कजिनीहृदीशा
निष्कोपमानकरणानि तमांसि तानि ।
ज्ञानद्युता बहुभवभ्रमणेन तप्त—
निष्कोपमानकरणा नितमां सितानि ॥ २ ॥

श्रीसिद्धान्तस्वरूपम्—

सिद्धान्त ! सिद्धपुरुषोत्तमसंप्रणीतो
विश्वावबोधक ! रणोदरदारधीरः ।
भव्यानपायजलधेः प्रकटस्वरूप—
विश्वाऽव बोधकरणोऽदरदारधीरः ॥ ३ ॥

श्रीदुरितार्यै विनतिः—

माकन्दमञ्जरिरिवान्यभृतां भरैर्या
 देवैरसेवि 'दुरितारि'रसावलक्षा ।
 दारिद्र्यकृन्मम सपत्नजनेऽतिदुःख—
 दे वैरसे विदुरितारिरसा वलक्षा ॥ ४ ॥ ३ ॥

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीअभिनन्दननाथस्य स्तुतिः—

निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धो
 भूपाल'संवर'कुलाम्बरपद्मबन्धो ! ।
 कुर्वन् कृपां भवभिदे जिन ! मे विनम्र—
 भूपाल संवरकुलां वरपद्म ! बन्धो ! ॥ १ ॥

तीर्थराजस्तवनम्—

यत्पाणिजत्रजमभाद् धुतबुद्धनीर—
 जं बालघर्मकरपादसमस्तपद्मम् ।
 तं नौमि तीर्थकरसार्थ ! भवन्तमेनो—
 जम्बालघर्म ! करपादसमस्तपद्मम् ॥ २ ॥

जिनमतप्रशंसा—

कामं मते जिनमते रमतां मनो मे—
 ऽमुद्दामकामभिदसंवरहेतुलाभे ।
 चण्डद्युताविव वितन्वति सत्प्रकाश—
 मुद्दामकामभिदसंवरहेऽतुलाभे ॥ ३ ॥

रोहिणीदेव्याः स्तुतिः—

धर्माद्विषां क्षयमधर्मजुषां करोतु

सा ' रोहिणी ' सुरभियातवपू रमाया ।

यस्या बभौ हृदयवृत्तिरजस्रमूना

सारोहिणी सुरभिया तव पू रमायाः ॥ ४ ॥ ४ ॥

५ श्रीसुमतिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीसुमतिनाथस्य महिमा—

भक्तिर्भजेन विहिता तव पादपद्म—

सत्काऽमिता सुमनसां 'सुमते !' नतेन ।

लब्धा सुखेन जिन ! सिद्धिसमृद्धिवृद्धिः

सत्कामिता सुमनसां सुमतेन तेन ॥ १ ॥

जिनवरेभ्यः प्रार्थना—

येषां स्तुवन्त्यपि ततिश्वरणानि नृणा—

मज्ञानघस्मरपराभवभां जिना वः ।

दुःखाम्बुधाविव घन मरुतः क्षिपन्ता—

मज्ञानघस्मरपरा भवभाञ्जि नावः ॥ २ ॥

जिनवाण्या माहात्म्यम्—

या हेलया हतवती कुमतिं कुपक्षै—

र्विज्ञा नराऽजितपदा शिवरा जिनेन ।

वाचं तमस्सु रचितां हृदि धेहि शैल—

विज्ञानराजितपदा शिवराजिनेनम् ॥ ३ ॥

श्रीकालीदेव्या नुतिः—

उद्यद्गदा मृगमदाविलकज्जला—

काली सुरीतिमतिरा जितराजदन्ता ।

मुष्णातु मर्मजननीमनिशं मुनीनां

‘काली’ सुरीतिमतिराजितराजदन्ता ॥ ४ ॥ ५ ॥

६ श्रीपद्मप्रभजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीपद्मप्रभस्य प्रार्थना—

भव्याङ्गिवारिजविबोधरविर्नवीन—

पद्मप्रभेशकरणोऽर्जितमुक्तिकान्तः ।

त्वं देहि निर्वृत्तिसुखं तपसा विभञ्जन्

‘पद्मप्रभे’ श ! करणोर्जितमुक्तिकान्तः ॥ १ ॥

जिनसः दायस्य स्तुतिः—

सिद्धिं सतां वितर तुल्यगते ! गजस्य

विध्वस्तमोहनतमा नवदानवारेः ।

तीर्थङ्करव्रज ! दधद् वदनं विभास्त—

विध्वस्तमोह ! नतमानवदानवारे ! ॥ २ ॥

जिनागमस्य स्तुतिः—

गम्भीरशब्दभर ! गर्वितवादिघूक—

वीथीकृतान्तजनकोपम ! हारिशान्तिः ।

त्रायस्व मां जिनपतेः प्रवरापवर्ग—

वीथी कृतान्त ! जनकोपमहारिशान्तिः ॥ ३ ॥

श्राश्य मायाः स्तुतिः—

या सेव्यते स्म दनुजैर्वरदायिवक्त्र—

श्यामावरा सुरवशोचितदैत्यरामा ।

श्यामं निरस्यतु ममेयमनन्तशोकं

‘श्यामा’ वरा सुरवशोचितदैत्य रामा ॥ ४ ॥ ६ ॥

७ श्रीसुपार्श्वजिनस्तुतयः ।

श्रीसुपार्श्वनाथस्य सेवायाः फलम्—

यं प्रास्तवीदतिशयानमृताशनानां

कान्ता रसारसपदं परमानवन्तम् ।

विज्ञः श्रियं भजति कां न नतः ‘सुपार्श्व’

कां तारसारसपदं परमानवन्तम् ? ॥ १ ॥

जिनपतिभ्यः प्रणामः—

निःशेषदोषरजनीकजिनीशमाप्त—

संसारपारगतमण्डलमानमारम् ।

प्राज्यप्रभावभवनं भुवनातिशायि—

सं सारपारगतमण्डलमानमारम् ॥ २ ॥

प्रवचनप्रणामः—

सर्वार्थसार्थखचितं रचितं यतीन्द्र--

भारा ! जिनेन मतमानतमानवेनम् ।

हेलावहेलितकुर्म शिवाय शर्म—

भाराजिने नमत मानतमानवेनम् ॥ ३ ॥

शान्तादेव्याः स्तुतिः—

भक्तिं बभार हृदये जिनसामजानां
शान्ताशिवं शमवतां वसुधामदेहा ।
सीमन्तिनी क्रतुभुजां कुरुतां सदा सा
' शान्ता ' शिवं शमवतां वसुधामदेहा ॥ ४ ॥ ७ ॥

८ श्रीचन्द्रप्रभजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीचन्द्रप्रभभोः प्रार्थना—

पूज्यार्चितश्चतुरचित्तचकोरचक्र—
चन्द्र ! प्रभावभवनं दितमोहसारः ।
संसारसागरजले पुरुषं पतन्तं
' चन्द्रप्रभा ' व भवनन्दितमोहसारः ॥ १ ॥

तीर्थकरनिकरप्रणिपातः—

तीर्थेशसार्थ ! नातिरस्तु भवत्युदारा—
ऽऽरम्भागसामज ! समाननतारकान्ते ! ।
सन्दोहराहुबलनिर्मथने तमःसं—
रम्भागसामजसमान ! नतारकान्ते ॥ २ ॥

जिनवाण्याः स्तुतिः—

सम्यग्दृशामसुमतां निचये चकार
सद्भा रतीरतिवरा मरराजिगे या ।
दिश्यादवश्यमखिलं मम शर्म जैनी
सद्भारती रतिवरामरराजिगेया ॥ ३ ॥

वज्राङ्कुशीदेव्याः स्तुतिः—

अध्यासिता नवसुधाकरबिम्बदन्तं
स्वानेकपं कमलमुक्तघनाघनाभम् ।
' वज्राङ्कुशी ' दिशतु शं समुपात्तपुण्य—
स्वाऽनेकपङ्कमलमुक्तघना घनाभम् ॥ ४ ॥ ८ ॥

९ श्रीसुविधिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीसुविधिनाथस्य स्तुतिः—

निर्वाणमिन्दुयशसां वपुषा निरस्त—
रामाङ्गजोऽरुज ! गतः सुविधे ! निधे ! हि ।
विस्तारयन् सपदि शं परमे पदे मां
'रामाङ्गजोरु जगतः 'सुविधे !' निधेहि ॥ १ ॥

जिनसङ्घस्य प्रार्थना—

संप्रापयन्नतिमतोऽसुमतोऽतिचण्ड—
भास्वन्महाः शिवपुरः सविधेऽयशस्तः ।
पायादपायरहितः पुरुषान् जिनौघो
भास्वन्महाः शिवपुरः सविधेयशस्तः ॥ २ ॥

जिनवचनविचारः—

ये प्रेरिताः प्रचुरपुण्यभरैर्विनम्रा—
पापायमानव ! सुधारुचिरङ्गतारम् ।
कुर्वन्तु ते हृदि भवद्वचनं व्यपास्त—
पापायमान ! वसुधारुचिरं गतारम् ॥ ३ ॥

सुतारकादेव्याः स्तुतिः—

त्वं देवते ! विशदवाग्विभवाभिभूत—

सारामृता समुदितास्यसुतारकेशा ।

नृणामुपप्लवचमूमुचितप्रदाने—

ऽसारामृता समुदिता स्य 'सुतारके'शा ॥ ४ ॥ ९ ॥

१० श्रीशीतलजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीशीतलनाथस्य स्तुतिः—

पीडागमो न परिजेतरि दत्तमर्त्या—

नन्दातनूद्भवभयायशसां प्रसिद्धे ! ।

चित्ते विवर्तिनि विशां भवति त्वयीश !

'नन्दा'तनूद्भव ! भया यशसां प्रसिद्धे ॥ १ ॥

जिनवरध्यानम्—

यच्चित्तवृत्तिरवधीत तमसां प्रशस्ता—

या तापदं मनसि तारतमोरु जालम् ।

तं मानवप्रकर ! तीर्थकृतां कलापं

यातापदं मन सितारतमोरुजालम् ॥ २ ॥

सिद्धान्तस्य स्तुतिः—

गायन्ति सार्धममरेण यशस्तदीयं

रम्भा जिनागम ! दवारिहरे सवर्णे ।

ध्यानं धरन्ति तत्र ये पठने सदा सा—

रम्भाजिनागमदवारिहरेऽसवर्णे ॥ ३ ॥

अशोकादेव्याः स्तुतिः—

या भेजुषी जिनपदं न्यदधद् विशाला—
पत्रं परागमधुरं विगतामशोकाम् ।
स्मेराननां सुजन ! भो स्मर तां सहस्र—
पत्रं परागमधुरं विगतामशोकाम् ॥ ४ ॥ १० ॥

११ श्रीश्रेयांसजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीश्रेयांसनाथाय नमः—

'श्रेयांस' सर्वविदमङ्गिण ! त्रियामा—
कान्ताननं तमहिमानम मानवाते ।
यं भेजुषो भवति यस्य गुणान् न यातं
कान्ताननन्तमहिमानममा नवा ते ॥ १ ॥

आप्तनिकरस्य स्तुतिः—

लक्ष्मीमितानभजतर्भुसदोऽंहिशैल—
राजाननन्तमहिमप्रभवामकायम् ।
भिन्दन्तमाप्तनिकरं समुपैमि राका—
राजाननं तमहिमप्रभवामकायम् ॥ २ ॥

प्रवचनपरिचयः—

निर्वाणनिर्वृतिपुषां प्रचुरप्रमाद—
मारं भवारिहरिणा सममाऽऽगमेन ।
विद्वज्जनः परिचयं चिनुतां जिनाना—
मारम्भवारिहरिणा सममागमेन ॥ ३ ॥

मानवीदेव्याः स्तुतिः—

यस्याः प्रसादमधिगम्य बभूव भूस्पृक्
सारातुलाभममला यतिमानवीनः ।

शं तन्वती मतिमताममरी शिवानां

सा रातु लाभममलायति ' मानवी ' नः ॥ ४ ॥ ११ ॥

१२ श्रीवासुपूज्यजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीवासुपूज्यनाथस्य स्तुतिः—

एनांसि यानि जगति भ्रमणार्जितानि

पर्जन्यदानवसुपूज्य ! सुतानवानि ।

त्वन्नाम तानि जनयन्ति जना जपन्तः

पर्जन्यदान ! ' वसुपूज्य ' सुतानवानि ॥ १ ॥

जिनराज्या ध्यानम्—

ध्यानान्तरे धरत धोरणिमीश्वराणां

वाचंयमा ! मरणदामितमोहनाशाम् ।

दत्तेहितां भगवतामुपकारकारि—

वाचं यमामरणदामितमोहनाशाम् ॥ २ ॥

शास्त्रमहिमा—

सोऽयं हिनस्ति सुकृती समवाप्य शास्त्र—

विद्यातरो गवि भवं भवतोदि तारम् ।

श्रोत्रैर्वचोऽमृतमधादिह सर्वभाव—

विद् ! यातरोगविभवं भवतो दितारम् ॥ ३ ॥

चण्डादेव्याः स्तुतिः—

भक्त्या यया यतिगणः समपूजि भिन्न—

चण्डेतिकोऽमलकले ! वरशोभनाभे ! ।

पण्डामखण्डिततमां घटयाशु पुंसां

‘ चण्डे ’ ! ऽतिकोमलकलेवरशोभनाभे ! ॥ ४ ॥ १२ ॥

१३ श्रीविमलजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीविमलनाथस्य स्तुतिः—

सिंहासने गतमुपान्तसमेतदेव—

देवे हितं सकमलं ‘ विमलं ’ विभासि ।

आनर्च यो जिनवरं लभते जनौघो

देवेहितं स कमलं विमलं विभासि ॥ १ ॥

तीर्थकराणां स्तुतिः—

ते मे हरन्तु वृजिनं भवतां नियोगा—

येऽनर्थदं भविरतिप्रियदा नदीनाः ।

तीर्थाधिपा वरदमं दधिरे दयाया

येऽनर्थदम्भविरतिप्रियदा नदीनाः ॥ २ ॥

प्रवचनप्रशंसा—

दूरीभवन् भवभृतां पृथु सिद्धिसौधं

सिद्धान्तराम ! नय मा नयमालयानाम् ।

यं त्वां बभार हृदये शमिनां समूहः

सिद्धान्त ! रामनयमानयमालयानाम् ॥ ३ ॥

विदितादेव्याः स्तुतिः—

सा कल्पवल्लिरिव वोऽस्तु सुरी सुखाय
 रामासु भासिततमा 'विदिता'ऽमितासु ।
 श्रेणीषु या गुणवतां करुणां सरागा
 रामा सुभा सिततमा विदितामितासु ॥ ४ ॥ १३ ॥

१४ श्रीअनन्तजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीअनन्तनाथस्य प्रार्थना—

प्रज्ञावतां तनु तमस्तनुतामनन्त—
 माऽऽयासमेतपरमोहमलो भवन्तम् ।
 स्याद्वादिनामधिपते ! महता'भनन्त' !
 मायाऽसमेत ! परमोहमलोभवन्तम् ॥ १ ॥

तीर्थङ्करनिकरस्य विज्ञप्तिः—

चक्रे मराल इव यो जगतां निवासं
 कामोदितावनिधनादृत ! मानसे नः ।
 ऊर्वाभिवावनिवरो ब्रज ! तीर्थपानां
 कामोदिताव निधनादृतमानसेनः ॥ २ ॥

प्रवचनस्य विनतिः—

स त्वं सतत्त्व ! कुरु भक्तिमतामनन्यां
 यामागमोहसदनं ततमोदमारम् ।
 यश्चिन्तितार्थजनको यमिनां जघान
 यामागमो हसदनन्ततमोदमारम् ॥ ३ ॥

अङ्कुशीदेव्या अभ्यर्थना—

या वर्जितं ब्रजमुदारगुणैर्मुनीना—

मस्ताघमानमति रङ्गमना दरेण ।

श'र्माङ्कुशी' दिशतु सा मम मङ्गलाना—

मस्ताघमानमतिरङ्गमनादरेण ॥ ४ ॥ १४ ॥

१५ श्रीधर्मजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीधर्मनाथाय नमनम्—

सद्धर्म ! ' धर्म ! ' भवतु प्रणतिर्विमुक्त—

मायाय ते तनुभवाय धरशे' भानोः ' ।

यस्याभिधानमभवद् भविनां पवित्र—

मायायते ! ऽतनुभवाय धरेशभानोः ॥ १ ॥

जिनपङ्क्त्याः स्तुतिः—

दन्दह्यते स्म दमहव्यभुजा जिनाली

संपन्नरागमरमानवनी रदाभाः ।

कीर्तीः करोतु दधती कुशलानि सा सत्—

सम्पन्नरागमरमानवनीरदाभा ॥ २ ॥

जिनवाण्या विचारः—

वाचंयंमैर्धृतवती धरणीव गुर्वी

सत्कामसङ्गमरसाजरसोपमाना ।

सा वाक् सतां व्यथयतु प्रथितं जिनेन्द्र—

सत्काऽऽमसङ्गमरसा जरसोऽपमाना ॥ ३ ॥

प्रज्ञप्तिदेव्याः स्तुतिः—

संप्रापयत्यसुमतः कविकोटिकाभ्यां

प्रज्ञप्तिकामितरसाममरोचिता या ।

सा केकिनं गतवती द्यतु दुष्टदोषान्

‘प्रज्ञप्तिका’ऽमितरसा मम रोचिताया ॥ ४ ॥ १५ ॥

१६ श्रीशान्तिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीशान्तिनाथस्य स्तुतिः—

यं स्तौति ‘शान्ति’जिनमिन्द्रततिर्नितान्तं

श्रीजातरूपतनुकान्तरसाभिरामम् ।

शान्तिं सुरीभिरभिनुत ! नुदन् स नुन्न-

श्रीजातरूप ! तनु कान्तरसाभिरामम् ॥ १ ॥

जिनेश्वरेभ्यः प्रार्थना—

राजीभिरर्चितपदाऽमृतभोजनानां

मन्दारवारमणिमालितमस्तकानाम् ।

पुंसां ददातु कुशलं जिनराजमाला-

ऽमन्दारवाऽरमणिमालितमस्तकानाम् ॥ २ ॥

जिनागमस्य माधुर्यम—

यो गोस्तनीमधुरतां निजहार हानि-

च्छिन्नाशिताजिनवरागमहारिवार ! ।

माधुर्यमेति न तवाधिशुचौ मधुत्व-

च्छिन्ना सिता जिनवरागम ! हारिवारः ॥ ३ ॥

निर्वाणीदेव्याः स्तुतिः—

श्री'आचिरेय'चरणान्तिकसक्ताचित्ता

निर्वाणिनी रसनरोचितदेहकान्ता ।

मां शर्मणां पृथु विधेहि गृहं सुराणां

'निर्वाणि' ! नीरसनरोचितदेह कान्ता ॥ ४ ॥ १६ ॥

१७ श्रीकुन्थुजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीकुन्थुनाथस्य स्तुतिः—

मां 'कुन्थु'नाथ ! शमथावसथः प्रकृष्ट—

स्थानं दमाय नय मोहनवारिराशेः ।

मध्येऽम्बुनाथतुलनां कलयन्ननल्पा—

स्थानन्दमाय ! नयमोहनवारिराशेः ॥ १ ॥

तीर्थपतीनां स्मरणम्—

नित्यं वहेम हृदये जिनचक्रवाल—

मानन्ददानमहितं नरकान्तकारि ।

मुक्ताकलापमिव हारिगुणं धुनानं

मानं ददानमहितं नरकान्तकारि ॥ २ ॥

जिनवाण्याः प्रशंसा—

वाचां ततिर्जिनपतेः प्रचिनोतु भद्रं

भ्राजिष्णुमा नरहिताऽकलिताऽपकारैः ।

सेव्या नरैर्धवलिमास्तसुधामुधाभा—

भ्राऽजिष्णुमानरहिता कलितापकारैः ॥ ३ ॥

बलादेव्याः स्तुतिः—

या जातु नान्यमभज्जिनराजपाद—
 द्वन्द्वं विना शयविभाकरराजमाना ।
 हे श्री'बले' ! वरबले ! समसङ्कस्य
 द्वन्द्वं विनाशय विभाकरराजमाना ॥ ४ ॥ १७ ॥

१८ श्रीअरजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीअरनाथस्य सेवा—

पीठे पदोर्लुठति यस्य सुरालिरग्र—
 सेवे सुदर्शनधरेऽशमनं तवामम् ।
 त्वां खण्डयन्त' मर.' ! तं परितोषयन्तं
 सेवे ' सुदर्शन 'धरेशमनन्तवामम् ॥ १ ॥

जिनाल्या विज्ञप्तिः—

सर्वज्ञसंहतिरवाप शिवस्य सौख्यं
 सारं भवारिजनिशापतिरोहितश्रीः ।
 शुद्धां धियं कृतधियां विदधातु नित्यं
 साऽऽरम्भवारिजनिशापतिरोहितश्रीः ॥ २ ॥

जिनवाण्याः प्रार्थना—

हन्ति स्म या गुणगणान् परिमोचयन्ती
 साभा रतीशमवतां भवतोदमायाः ।
 ज्ञानश्रिये भवतु तत्पठनोद्यतानां
 सा भारती शमवतां भवतो दमाया ॥ ३ ॥

चक्रधरदेव्याः स्तुतिः—

चञ्चद्विलोचनमरीचिचयाभिभूत—

सारङ्गता स्फटिकरोचितभालकान्ता ।

चक्रं सतामवतु ' चक्रधरा ' सुपर्ण

सारं गता स्फटिकरोचितभालकान्ता ॥ ४ ॥ १८ ॥

१९ श्रीमल्लिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीमल्लिनाथस्य स्तुतिः—

श्रीमल्लिनाथ ! शमथद्रुमसेकपाथः

कान्तप्रियकुरुचिरोचितकायतेजः ! ।

पादाब्जमस्तु मदनार्त्तिमधौ विमुक्ता—

कान्त ! प्रियं गुरु चिरोचितकाय तेऽज ! ॥ १ ॥

स्याद्वादिश्रेण्याः स्तुतिः—

स्याद्वादिनां ततिरनन्यजमिन्दुकान्ता—

च्छा या विडम्बयति सन्तमसङ्गमानाम् ।

सा सेवधिः प्रविधुनोतु कृतप्रकाश—

च्छायाविड(ल)म्बयति सन्तमसं गमानाम् ॥ २ ॥

जिनवाक्चन्द्रिकाया महिमा—

सङ्गोचमानयति या गृहमस्तमोहा—

नायाऽसमानममतामरसं स्तवानाम् ।

वाक्चन्द्ररुग् द्यतु तमोभरमर्हताम—

नायासमानममतामरसंस्तवानाम् ॥ ३ ॥

धरणप्रियायाः स्तुतिः—

श्रीजैनशासनहिता निखिलाहिताली—

संभिन्नतामरसभा सुरभासमाना ।

देवी दुनोतु दुरितं ' धरणप्रिया वः

संभिन्नतामरसभासुरभा समाणा ॥ ४ ॥ १९ ॥

२० श्रीमुनिसुव्रतजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीमुनिसुव्रतनाथस्य स्तुतिः—

सीमन्तिनीमिव पतिः समगंस्त सिद्धिं

निर्माय विस्मितमहामुनि सुव्रतत्वम् ।

सोऽयं मम प्रतनुतात् तनुतां भवस्य

निर्माय ! विस्मितमहा ' मुनिसुव्रत ! ' त्वम् ॥ १ ॥

जिनेश्वराणां स्तुतिः—

दीक्षां जवेन जगृहुर्जिनपा विमुच्य

कान्तारसं गतिपराजितराजहंसाः ।

ते मे सृजन्तु सुषमां यशसा सुकीर्त्ति—

कां तारसङ्गतिपरा जितराजहंसाः ॥ २ ॥

जिनागमाय महादेवस्योपमा—

दुर्दान्तवादि कुमत' त्रिपुरागभिघाते

कामारिमानम मतं पृथु लक्षणेन ।

सर्वज्ञशीतरुचिना रचितं निरस्त—

कामारिमानममतं पृथुलक्षणेन ॥ ३ ॥

गौरीदेव्याः स्तुतिः—

या दुर्धियामकृत दुष्कृतकर्ममुक्ता—

ऽनालीकभञ्जनपराऽस्तमरालवाला ।

गत्याऽऽस्यमस्यतु तमस्तव 'गौर्य'वन्ती

नालीकभं जन ! परास्तमरालवाला ॥ ४ ॥ २० ॥

२१ श्रीनमिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीनमिनाथस्य तुतिः—

देवन्द्रवृन्दपरिसेवित ! सत्त्वदत्त—

सत्यागमो मदनमेघमहानिलाभः ।

मथनासि नाथ ! रतिनाथसरूपरूपः

सत्यागमोऽमद ! 'नमे !'ऽघमहानिलाभः ॥ १ ॥

जिनश्रेण्याः स्मरणम्—

पापप्रवृत्तिषु पराणि निवर्तयन्त्य—

सत्यासु खानि शिवसङ्गमनाददाना ।

जैनेन्द्रपाङ्क्तिरुपयातु मदीयचित्ते

सत्या सुखानि शिवसङ्गमना ददाना ॥ २ ॥

प्रवचनस्य विजयः—

यूथं ममन्थ हरिरैभामिवाधिमस्त—

मायामहारिमदनं दितदानवारि ।

जैनं मतं विजयतां तदिदं गमाना—

मायामहारि मदनन्दितदानवारि ॥ ३ ॥

राखीव्याः स्तुतिः—

या 'काल्य'किञ्चनजनानतनोदिताऽऽजं
प्रत्यर्थिनो विशदमानगदाऽक्षमाला ।
सा देवता प्रथयतु प्रथितप्रभावा
प्रत्यर्थिनो विशदमानगदाक्षमाला ॥ ४ ॥ २१ ॥

२२ श्रीनेमिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीनेमिनाथाय प्रणामः—

यो रैवताख्यगिरिमूर्ध्नि तपांसि भोग—
राजीमतीत्य जनमारचयां चकार ।
'नेमि' जना ! नमत यो विगतान्तरारी
'राजीमती'त्यजनमारचयाञ्चकार ॥ १ ॥

जिनाधिपाना स्तुतिः—

यज्ज्ञानसारमुकुरे प्रतिबिम्बमीयु—
र्भावालयो गणनया रहिता निशाते ।
मेधाविनां स भगवन् ! परमेष्ठिनां श्री—
भावालयो गण ! नयारहितानि शाते ॥ २ ॥

सिद्धान्तस्य शोभा—

निर्मापयन्त्यखिलदेहजुषां निषेधं
सारा विभाति समतापर ! मारणस्य ।
सिद्धान्त ! सिद्धरचितस्य तवोग्रतत्त्व—
सारा विभाऽतिसमतापरमारणस्य ॥ ३ ॥

अम्बिकादेव्याः स्तुतिः—

प्राप्ता प्रकाशमसमद्युतिभिर्निरस्त—
ताराविभावसुमतोदमहारिबन्धा ।

भक्ताऽम्बिकाऽमरवशाऽवतु 'नेमि'सार्ध—
ताराविभावसुमतो दमहारिबन्धा ॥ ४ ॥ २२ ॥

२३ श्रीपार्श्वजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीपार्श्वनाथस्य स्तुतिः—

श्री'पार्श्व'यक्षपतिना परिसेव्यमान—
पार्श्वे भवामितरसादरलाङ्गलाभे ।
इन्दीवरेऽल्लिरिव रागमना विनीले
' पार्श्वे ' भवामि तरसा दरलाङ्गलाभे ॥ १ ॥

जिनपङ्कथाः प्रार्थना—

श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनील—
राजीवराजिततराङ्गधराऽतिधीरा ।
श्रेयःश्रियं सृजतु वो जिनकुञ्जराणां
राजी वराऽजिततराऽङ्ग धरातिधीरा ॥ २ ॥

जिनवाण्याः स्मरणम्—

या स्तूयते स्म जिनवाग् गहनार्थसार्थे
राज्याऽऽयता मघवतां समया तमोहाम् ।
दूरस्थितां स्मृतिपथं कुरु मुक्तिपुर्या
राज्याय तामघवतां समयातमोहाम् ॥ ३ ॥

पद्मावतीदेव्याः स्तुतिः—

छायेव पूरुषमसेवत 'पार्श्व'पाद—
पद्मावतीहितरसाजवनोपमाना ।
सा मे रजांसि हरतादिव गन्धवाहः
' पद्मावती ' हि तरसा जवनोऽपमाना ॥ ४ ॥ २३ ॥

२४ श्रीवीरजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीवीरनाथस्य स्तुतिः—

‘सिद्धार्थ’वंशभवनेऽस्तुत यं सुराली
हृद्या तमोहमकर ! ध्वजमानतारे ! ।
त्वां नौमि ‘वीर !’ विनयेन सुमेरुधीरं
हृद्यातमोहमकरध्वजमान ! तारे ॥ १ ॥

जिनश्रेण्या नुतिः—

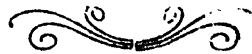
यत्पादपद्ममभवत् पततां भवाब्धा—
वालम्बनं शमधरी कृतकामचक्रा ।
त्वं जैनराजि ! सृज मञ्जुशिवद्रुमाणां
बालं वनं शमधरीकृतकामचक्रा ॥ २ ॥

जिनागमस्य स्तुतिः—

कादम्बिनीव शिखिनामतनोदपास्ता—
रामारमा मतिमतां तनुतामरीणाम् ।
जैनी नृणामियममर्त्यमणीव वाणी
रामा रमामतिमतां तनुतामरीणाम् ॥ ३ ॥

अम्बिकादेव्या नुतिः—

सम्यग्दृशां सुखकरी मदमत्तनील—
कण्ठीरवाऽसि ततनोदितसाक्षमाला ।
दे‘व्यम्बिके’ ! शिवमियं दिश पण्डितानां
कण्ठीरवासिततनो ! ऽदितसा क्षमाला ॥ ४ ॥ २४ ॥

॥ ॐ नमः ॥

श्रीमत्पण्डितमेरुविजयगणिविरचिताः स्वोपज्ञविवरणयुताः

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः

◁○●○●○●○●○●○●○●○●○▷

१ श्रीऋषभजिनस्तुतयः

अथ श्रीनाभिनन्दनस्य नुतिः—

आनन्दमन्दिरमुपैमि तमृद्धिविश्व—

नाभेय ! देवमहितं सकलाभवन्तम् ।

लब्ध्वा जयन्ति यतयो भवयोधमादौ

‘नाभेय’देवमहितं सकला भवन्तम् ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका (८, १)

विवरणम्

नत्वा महिमनिधानं, स्वगुरुं विवृणोति मेरुविजयकविः ।

स्वोपज्ञचतुर्विंशति-चतुर्विंशतिनां यमकविषयाः ॥—आर्या

तं—जिनं अहं उपैमि—श्रये । तं किंविशिष्टं ? आनन्दस्य—हर्षस्य गृहम् । पुनः किं० ?
देवैर्महितं—पूजितम् । पुनः (किंवि०) केन—सुखेन सहितो लाभः—प्राप्तिस्तद्वन्तम् । ऋद्धिः—
सम्पत् तद्रूपविश्वे—जगति ब्रह्मा तत्संबोधनम् । तं कं ? यं भवन्तं लब्ध्वा—प्राप्य यतयो
भवयोधं—संसारभटं जयन्ति । क्व ? आदौ—युगादौ । यं किंविशिष्टं ? नाभेयदेवं—ऋषभनामानम् ।
भवयोधं किंविशिष्टं ? अहितं—दुःखदम् । यतयः किंविशिष्टाः ? सकलाः—सर्वे ॥ १ ॥

अन्वयः

(हे) ऋद्धि-विश्व-नाभेय । (यं) भवन्तं नाभेय-देवं आदौ लब्ध्वा सकलाः यतयः अ-
हितं भव-योधं जयन्ति, तं आनन्द-मन्दिरं, देव-महितं स-क-लाभ-वन्तं उपैमि ।

१ आर्या-लक्षणम्—

“ यस्याः पक्षे प्रथमे, द्वादश मात्रा तथा तृतीयेऽपि ।
अष्टादश त्रितीये, चतुर्थके पञ्चदश साऽऽर्या ॥ ”

શબ્દાર્થ

આનન્દ=હર્ષ.
 મન્દિર=ગૃહ, ઘર.
 આનન્દમન્દિરં=હર્ષના ગૃહ (રૂપ).
 ડવૈમિ (ધાતુ ઇ)=હું આશ્રય લઉં છું.
 તં (મૂલ તવ)=તેને.
 ઋદ્ધિ=સંપત્તિ.
 વિશ્વ=બ્રહ્માણ્ડ, જગત.
 નામેય=બ્રહ્મા.
 ઋદ્ધિવિશ્વનામેય ! =હે સંપત્તિરૂપ વિશ્વને વિષે
 બ્રહ્માસમાન !
 દેવ=દેવ, સુર.
 માહિત (ધાં મહ)=પૂજિત.
 દેવમાહિતં=દેવો વડે પૂજિત.
 સહ=સહિત.
 ક=સુખ.

લાભ=લાભ, પ્રાપ્તિ.
 સકલાભવન્તં=સુખપૂર્વક લાભયુક્ત.
 લઙ્ઘવા (ધાં લમ્)=પ્રાપ્ત કરીને, મેળવીને.
 જયન્તિ (ધાં જિ)=જીતે છે.
 યતયઃ (મૂં યતિ)=સાધુઓ, મુનિવરો.
 ભવ=સંસાર.
 યોધ=સુભટ, યોદ્ધો.
 જ્ઞાનબોધં=સંસારરૂપ સુભટને.
 આકૌ (મૂં આકિ)=શરૂઆતમાં.
 નામેય=નાભિ(નરૈશ)ના નન્દન, ઋષભ દેવ.
 નામેયદેવં=ઋષભદેવને, પ્રથમ તીર્થંકરને.
 હિત=હિતકારી, કલ્યાણકારી.
 અહિતં (મૂં અહિત)=અહિતકારી, અનિષ્ટ.
 સકલાઃ (મૂં સકલ)=સર્વે, સમસ્ત.
 ભવન્તં (મૂં ભવત્)=આપને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીનાભિ-નન્દનની સ્તુતિ—

“ હે સંપત્તિરૂપ બ્રહ્માણ્ડને વિષે બ્રહ્માસમાન (અર્થાત્ સંપત્તિરૂપ વિશ્વના ઉત્પાદક) !
 (ધર્મ-પ્રવર્તનની) શરૂઆતમાં જે આપ નાભિ-નન્દન (અર્થાત્ ઋષભપ્રજા)ને પ્રાપ્ત
 કરીને સમસ્ત મુનિવરો અહિતકારી એવા સંસારરૂપી સુભટને જીતે છે, તે આનંદના ગૃહરૂપ,
 દેવો વડે પૂજિત તેમજ સુખપૂર્વક (જ્ઞાનાદિક) લાભયુક્ત એવા આપ (પ્રથમ જિનવર)નો
 હું આશ્રય લઉં છું. ”—૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ કૃત વસંતાતલકા નામના એકજ વૃત્ત યાને છંદમાં
 રચવામાં આવી છે. અર્થાત્ આ સંપૂર્ણ કાવ્ય શ્રીશોભનમુનિ અને ધરપદ્મદ્વિસરિણી માકક
 વિધ વિધ વૃત્તોમાં ન રચતાં કૃત એકજ ‘વસંતાતલકા’ વૃત્તમાં શ્રીમેદ્વિજયગણિએ રચ્યું
 છે. વિશેષમાં ઉપર્યુક્ત જે મુનિવરોએ રચેલી સ્તુતિઓને કેટલેક અંશે કાવ્ય-અમ્લકૃતિમાં ગ્રણતી

૧ ધર્મ-પ્રવર્તનની શરૂઆતમાં એટલે કે ધર્મને વિચ્છેદ થયા બાદ ફરીથી ધર્મની પ્રવૃત્તિ થાય ત્યારે; અર્થાત્ મુનિની આદિમાં એટલે કે ત્રીજા આશ્રવા અંતમાં.

આવલી આ સ્તુતિમાં તો પ્રત્યેક પ્રલોકનાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો મળતાં આવે છે; એ એની ચોભામાં સમકેની દષ્ટિએ વધારે કરે છે. વળી એક બીજી વાત પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે આ કવિશાસ્ત્રે તો પ્રથમજ પ્રલોકમાં અને તે પણ વળી આદિમાં પોતાના ગુરૂના આનન્દવિજય-ગણિ એ નામનો નિદેશ કરવાપૂર્વક તેમનું સ્મરણ કર્યું છે; આ એની વિશિષ્ટતા સૂચવે છે.

હવે જ્યારે આ કાવ્ય વસંતતિલકા પ્રલોકમાં રચાયેલું છે, તો પછી 'વસંતતિલકા'ના લક્ષણ પરત્વે કંઈક વિચાર કરવો એ અપ્રાસંગિક નહિ ગણાય.

હરેક પદ કયાં તો અક્ષરના કે કયાં તો માત્રાના નિયમને અનુસરતું રચવામાં આવે છે. જે પદ અક્ષરોના નિયમાનુસાર રચાયેલું હોય તેને વૃત્ત કહેવામાં આવે છે. આ વૃત્તના સમ-અર્ધ-સમ અને વિષમ એવા ત્રણ પ્રકારે પાડવામાં આવ્યા છે. જે વૃત્તનાં ચારે ચરણો (પાદ) એક એકની સાથે અક્ષર પરત્વે મળતાં આવતાં હોય, તે વૃત્ત 'સમવૃત્ત' કહેવાય છે; જ્યારે જેનાં પ્રથમ અને તૃતીય ચરણો તેમજ દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો અસ્પર્શ મળતાં આવતાં હોય, તે વૃત્તને 'અર્ધસમવૃત્ત' કહેવામાં આવે છે; અને જે વૃત્તનાં કોઈ પણ બે ચરણો અક્ષરના નિયમથી એકમેક સાથે મળતાં આવતાં ન હોય, તે વૃત્ત 'વિષમવૃત્ત' ના નામથી ઓળખાય છે. વળી સાધારણ રીતે વૃત્તમાં એકથી માંડીને તે વધારેમાં વધારે છઠ્ઠીસ (૨૬) અક્ષરો હોય છે. આ અક્ષરોમાંના કેટલાક હ્રસ્વ અને કેટલાક દીર્ઘ ગણાય છે. જેમકે અ, ઈ, ઉ, ઋ અને ઌ એ હ્રસ્વ અક્ષરો છે, જ્યારે બાકીના આ, ઈ, ઊ, ઋ, ઋ, ઋ અને ઌ એ દીર્ઘ અક્ષરો છે. આ ઉપરાંત એ ધ્યાનમાં રાખવું કે હ્રસ્વ અક્ષરની વધી અનુસ્વાર, વિસર્ગ કે જોડાક્ષર આવે, તો તે અક્ષર દીર્ઘ ગણાય છે, તેમજ પાદના અન્તનો હ્રસ્વ સ્વર પણ કવચિત્ ગુરૂ ગણાય છે. અમુક અક્ષર હ્રસ્વ છે કે દીર્ઘ છે અર્થાત્ તે 'લઘુ' છે કે 'ગુરૂ' છે, તે ઠરાવવા લા અને ગા એવા અક્ષરો તેમજ ' - ' અને ' - ' અથવા ' । ' અને ' ૬ ' ચિહ્નો વપરાય છે. આ હ્રસ્વ-દીર્ઘ અક્ષરોમાંના ત્રણ ત્રણ અક્ષરના સમૂહને ' ગણ ' કહેવામાં આવે છે. છન્દ:શાસ્ત્રમાં ખતાવ્યા મુજબ એકંદર આઠ ગણો છે. આ સંબંધમાં નીચેનો પ્રલોક વિચારવો ઉપયોગી થઈ પડશે:—

“ મ' સ્વિર-વલ્લિલઘુઅ 'ન' કારો

'મા'વિગુરુ: પુનરાવિલઘુ'ર્ય:' ।

'જો' શુસમધ્યગતો 'ર' લમધ્ય:

'સો'ન્તગુરુ: કંચિતોન્તલઘુ'સ્ત': ॥ ”

અર્થાત્ મગણમાં ત્રણ અક્ષરો (વણો) ગુરૂ હોય છે, જ્યારે નગણમાં તો ત્રણે લઘુ હોય છે; આદિ વર્ણ ગુરૂ હોય અને બાકીના બે લઘુ હોય, તો તે લગણ છે; એવી રીતે પ્રથમ વર્ણ લઘુ હોય અને બાકીના બે ગુરૂ હોય, તો તે યગણ છે. એકલો મધ્ય વર્ણ ગુરૂ હોય તે જગણ છે અને એકલો મધ્ય વર્ણ લઘુ હોય તે રગણ છે. એકલો અન્ત્ય વર્ણ ગુરૂ હોય તે સગણ અને એવીજ રીતે એકલો અન્ત્ય વર્ણ લઘુ હોય તે તગણ છે.

આઠ ગણોની સમજ—

મ (- - -), ય (- - -), ર (- - -), લ (- - -), ત (- - -), જ (- - -), ઝ (- - -), ન (- - -).^૧

વિશેષમાં હરેક છંદમાં યતિ એટલે વિશ્રામ-સ્થાન હોય છે અને તે દર્શાવવા । (આનું) ચિહ્ન કરવામાં આવે છે. વળી સાધારણ રીતે હરેક છંદનું લક્ષણ તેજ છંદના પાદમાં આપેલું હોય છે. તેવીજ રીતે વસન્તતિલકા વૃત્તનું લક્ષણ પણ તેજ વૃત્તમાં નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યું છે:—

— — — — — — — — — — — — — — — — — —
 ઉ ક્ષા વ સં ત તિલ કા | ત મ જા જ ગૌ ગઃ

[— લઘુનું ચિહ્ન; — ગુરૂનું ચિહ્ન; | યતનું ચિહ્ન.]

અર્થાત—આ છંદમાં ચૌદ વર્ણો છે. તેમાં ત, ભ, જ અને જ એમ ચાર ગણો છે અને છેવટના બે વર્ણો યાને અક્ષરો ગુરૂ છે. આ છંદને વસન્તતિલક, સિંહોદ્ધતા, સિંહોમતા, ઇન્દુ-વદના ઇત્યાદિ નામોથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. આ છંદમાં આઠમા અને છઠ્ઠા અક્ષર પછી યતિ છે. અર્થાત્ પહેલા આઠ વર્ણો બોલ્યા બાદ અટકવામાં આવે છે તેમજ ત્યાર પછી છ વર્ણો પછી પણ તેમજ છે.

આ તો આપણે આ વૃત્તનો ગણની અપેક્ષાએ વિચાર કર્યો. હવે આ વૃત્તમાં કયો અક્ષર યાને વર્ણુ હ્રસ્વ કે દીર્ઘ છે એ અપેક્ષાપૂર્વક વિચાર કરીએ, તો માલૂમ પડશે કે એ બાબત ઉપર નિમ્નલિખિત શ્લોક યથાયોગ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

“ આઘં દ્વિતીયમપિ ચેદ્ ગુરુ તચ્ચતુર્થં

યત્રાષ્ટમં ચ વશમાન્ત્યમુપાન્ત્યમન્ત્યમ્ ।

કામાદ્કુશાકુશિતકામિમતદ્ગજેન્દ્રે !

કાન્તે ! ‘વસન્તતિલકાં’ કિલ તાં વદન્તિ ॥”

—શ્રુતબોધ (શ્લોકો ૩૭).

અર્થાત્—હે કામરૂપ અંકુશ વડે અંકુશમાં આણ્યા છે કામિજનરૂપી ડુંગરોને જેણે એવી હે કાન્તા ! જે પદનો પહેલો, બીજો, ચોથો, આઠમો, દશમાની પછીનો (એટલે કે અગ્યારમો), તેરમો (ઉપાન્ત્ય) અને ચૌદમો (અન્ત્ય) અક્ષર ગુરૂ હોય, તે પદને (વિબુધ જનો) ‘વસન્તતિલકા’ કહે છે.

ઉપર્યુક્ત વિવેચન ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આ સ્તુતિ વસન્તતિલકા નામના સમ-વૃત્તમાં રચાયેલી હોવાથી તે તગણથી શરૂ થાય છે. પરંતુ તે વાત ઇષ્ટ નથી, કેમકે કહ્યું છે કે—

“ ‘મો’ ભૂમિઃ શ્રિયમાતનોતિ ‘ય’ જલં વૃદ્ધિં ‘ર’ ચાગ્નિમૃતિં

‘સો’ વાયુઃ પરદેશકૂરગમનં ‘ત’ વ્યોમ શૂન્યં ફલમ્ ।

‘જઃ’ સૂર્યો રજમાલ્લવાતિ વિપુલં ‘ભે’ન્દુર્યશો નિર્મલં

‘નો’ નાકચ્ચ સુલ્લપ્રવઃ ફલમિલ્લં પ્રાહુર્ગણાનાં બુધાઃ ॥ ”

—શાર્દૂલવિકીરિત.

અર્થાત્—મગણનો અધિષ્ઠાયક દેવતા ‘પૃથ્વી’ છે અને તે લક્ષ્મીનો વિસ્તાર કરે છે; ય-ગણનો દેવતા ‘જલ’ છે અને તે આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરે છે; રગણનો અધિષ્ઠાયક દેવતા ‘અગ્નિ’ છે અને તેનું ક્ષણ મૃત્યુ છે; સગણનો દેવતા ‘વાયુ’ છે અને દૂર પરદેશગમન તે તેનું ક્ષણ છે; તગણનો અધિષ્ઠાયક દેવતા ‘ગગન’ છે અને તેનું ક્ષણ શૂન્ય છે; ‘સૂર્ય’ એ

જગણુનો દેવતા છે અને તે શેગ-જનક છે; 'ચન્દ્ર' એ ભગણુનો અધિષ્ઠાયક છે અને તે નિર્મલ તેમજ વિપુલ યથનો દાતા છે; નગણુનો દેવતા 'સ્વર્ગ' છે અને તે સુખકારી છે; આ પ્રમાણેનું ગણુનું કૃણ પશ્ચિતોએ કહ્યું છે^૧.

આના ખયાવમાં કહી શકાય તેમ છે કે તાકિંકશિરોમણિ શ્રીસચ્ચસેન દિવાકરે કલ્માણુમંદિર અને માનતુંગસૂરિણ્યે ભકતામર સ્તોત્ર વસંતતિલકા વૃત્તમાં રચ્યાં છે તેનું શું ? આ ઉપરાંત શ્રીખરપભદ્રિસૂરિએ પણ ચતુર્વિંશતિકાનો પ્રથમ શ્લોક આ વૃત્તમાં રચ્યો છે તે પણ ભૂલવા જેવું નથી.

તીર્થકર-વિચાર—

જૈન શાસ્ત્રમાં કાલના ('કાલ-ચક્ર'ના) 'ઉત્સર્પિણી' અને 'અવસર્પિણી' એમ બે મુખ્ય વિભાગો પાડવામાં આવ્યા છે. આ દરેકના છ છ અવાન્તર વિભાગો પણ કલ્પવામાં આવ્યા છે અને તે દરેકને 'આરા' (સંઠ અર) કહેવામાં આવે છે. તુલ્ય સમયવાળા ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાલના ત્રીજા અને ચોથા આરામાં ભરત ક્ષેત્ર અને ઐરાવત ક્ષેત્રમાં ચોવીસ ચોવીસ તીર્થકરોનો સદ્ભાવ હોય છે. આ તીર્થકરો કંઈ વિશિષ્ટના કૂર્માદિક દશ અવતારોની માફક એકજ વ્યક્તિના અવતારો નથી; પરંતુ તેઓ તો પૃથક્ પૃથક્ વ્યક્તિ છે અને વળી ભવ પૂર્ણ થતાં તેઓ પરમાનંદ પદને પામે છે. આ ચાલુ અવસર્પિણી કાલમાં આ ભરતક્ષેત્રમાં નકપભ આદિ ચોવીસ તીર્થકરો થઈ ગયા છે. તેમનું ચરિત્ર કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્ર આચાર્યે 'ત્રિપષ્ટિ-શલાકાપુષ્પચરિત્ર' નામના કાવ્યમાં આબેહુખ રીતે આલેખ્યું છે. આ ઉપરાંત પ્રાયઃ દરેક તીર્થકરનું અલગ ચરિત્ર પણ જોવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે નકપભ દેવના વર્ધમાનસૂરિ, અમરચન્દ્ર તેમજ વિનયચન્દ્રકૃત ચરિત્રો છે. (જુઓ જૈન ગ્રન્થાવલિ પૃઠ ૨૩૮.) આ પ્રભુની સ્થૂલ રૂપરેખા તો શ્રીશોભનમુનિકૃત 'સ્તુતિચતુર્વિંશતિકા'ના પ્રથમ શ્લોકના સ્પષ્ટીકરણ (પૃઠ ૯) ઉપરથી જોઈ શકાયે.

સમસ્તજિનવરાણાં સ્મરણમ્—

તં તીર્થરાજનિકરં સ્મર મર્ત્ય ! મુક્તં

પદ્મેક્ષણં સુમનસાં પ્રમદા દરેણ ।

વૃષ્ટિં વ્યધુર્વિવિધવર્ણજુષાં યદંહિ—

પદ્મેક્ષણં સુમનસાં પ્રમદાદરેણ ॥ ૨ ॥

—વસન્ત૦

૧ સરખાવો—

“ઉર્વી 'મ'સ્ત્રિગુરુઃ શ્રિયં વિતનુતે 'ન' સ્વસ્ત્રિલો જીવિતં

'રો'ઽન્નિર્મધ્યલઘુર્મૃતિં 'સ' પવનો વેશાન્નમં ચાન્તયગુઃ ।

'ચો' વાર્યાવિલઘુર્ધૃતિં વિનમણિર્મધ્યે ગુરુ 'જો' રુજં

યૌ 'સ્તો' મૃતિંબનક્ષયં રૂપુલ્લા 'મ'સ્ત્રાસ્તેસાં યશઃ ॥ ”

વિવરણમ્

હે મર્ત્ય ! તં તીર્થરાજનિકરં સ્મર-ચિન્તય । નિકરં કિંવિશિષ્ટં ? શુક્તં-રહિતમ્ । કેન ? વરેણ-મયેન । પુનઃ પદ્મવદીક્ષણે-લોચને યસ્ય તમ્ । તં કં ? યદંહિપદ્મે સુમનસાં પ્રમદાઃ-સુર-ક્ષિયઃ સુમનસાં-પુષ્પાણાં વૃષ્ટિ-વર્ષણં વ્યધુઃ-ચક્રુઃ । કથં ? અક્ષણં-ચિરમ્ । કેન ? પ્રમદા-દરેણ-ર્ષાર્દરેણ । પુષ્પાણાં કિંવિશિષ્ટાનાં ? વિવિધવર્ણજુષાં-પદ્મવર્ણયુતાનામ્ ॥ ૨ ॥

અન્વયઃ

(હે) મર્ત્ય ! યદ્-અંહિ-પદ્મે સુમનસાં પ્રમદાઃ વિવિધ-વર્ણ-જુષાં વૃષ્ટિ પ્રમદ-આકરેણ અ-ક્ષણં વ્યધુઃ, તં વરેણ શુક્તં, પદ્મ-ઈક્ષણં, તીર્થ-રાજન્-નિકરં સ્મર ।

શબ્દાર્થ

તીર્થ=(૧) ચતુર્વિધ સંધ; (૨) ક્ષાદશાંગી; (૩) પ્રથમ ગણધર.
રાજન્=રાજા, સ્વામી.
નિકરં=સમૂહ, સમુદાય.
તીર્થરાજનિકરં=તીર્થકરોના સમુદાયને.
સ્મર (ધાઠ સ્મ)=તું યાદ કર.
મર્ત્ય ! (મૂઠ મર્ત્ય)=હે માનવ, હે મરણશીલ છવ !
શુક્તં (મૂઠ શુક્ત)=શુકલ.
પદ્મ=પદ્મ, કમલ.
ઈક્ષણં=નેત્ર.
પદ્મેક્ષણં=કમલનાં જેવાં નેત્ર છે જેનાં એવાને.
સુમનસાં (મૂઠ સુમનસ)=દેવોની.
પ્રમદાઃ (મૂઠ પ્રમદા)=કાન્તાઓ, વહ્નિઓ.
વરેણ (મૂઠ વર)=ભયથી.
વૃષ્ટિ (મૂઠ વૃષ્ટિ)=વરસાદ.

વ્યધુઃ (ધાઠ ધા)=કરતી હવી.
વિવિધ=વિધ વિધ, અનેક પ્રકારના.
વર્ણ=રંગ.
જુષ=સેવવું.
વિવિધવર્ણજુષાં=વિવિધ વણેને સેવનારાં.
યદ્=જે.
અંહિ=અરણ્ય.
યદંહિપદ્મે=જેનાં અરણ્ય-કમલમાં.
ક્ષણ=ક્ષણ.
અક્ષણં=ક્ષણ વારજ નહિ, લાંબા કાલ પર્યંત.
સુમનસાં (મૂઠ સુમનસ)=પુષ્પોની.
પ્રમદ=હર્ષ, આનંદ.
આકર=માન, વિનય.
પ્રમદાકરેણ=હર્ષ અને આદર સહિત.

શ્લોકાર્થ

અકલ્પ જિનેશ્વરોનું સ્મરણ—

“ હે માનવ ! જેનાં અરણ્ય-કમલમાં દેવોની વહ્નિઓ (અર્થાત્ જિજ્ઞામિઓ) વિવિધ વર્ણનાં (અર્થાત્ પંચરંગી^૧) પુષ્પોની ચિરકાલપર્યંત હર્ષ અને આદરપૂર્વક વૃષ્ટિ કરતી

૧ જેન આજમાં વર્ણના (રંગના) પાંચ પ્રકારો ભવત્યા છે—(૧) શુકલ, (૨) કૃષ્ણ, (૩) રક્ત, (૪) પીત અને (૫) નીલ.

हृषी, ते वयस्यी मुक्त (अर्थात् निर्वाय) तेभ्य कभलनां समान नेत्रवाण्य ज्येष्ठा तीर्थं केशिना समुदायतुं तु स्मरत्यु कर."—२

द्वान्न-स्वरूपम्—

चित्ते जिनप्रवचनं चतुराः ! कुरुध्वं
सद्देतुलाञ्छितमदो दितसाङ्गजालम् ।
यत् प्राणिनामकथयद् वरवित्तिलक्ष्मीं
सद्देतुलां छितमदोदितसाङ्गजालम् ॥ ३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे चतुराः ! यूयं अदो जिनप्रवचनं—जिनमतं चित्ते कुरुध्वं—स्मरत । प्रवचनं किंवि-
शिष्टं ? सद्देतुभिः—प्रधानहेतुभिः लाञ्छितं—युक्तम् । पुनः किं ? दितं—छितं, साङ्गजं—सकथयं,
आलं—अनर्थो येन तत् । तत् किं ? यन्मतं प्राणिनां वरवित्तिलक्ष्मीं—सज्ज्ञानरसां अकथयद्—
वदति स्म । यत् किं ? सत्—अर्थतः सर्वदा विद्यमानः । लक्ष्मीं किंविशिष्टां ? अतुलां—
असाधारणाम् । यत् किं ? छितमदानां—पुनीनां, उदिता—उदयमागता, सा—ल—नीयस्वस्त
एतादृशं अङ्गनां—आचाराङ्गनादीनां जालं—व्रजं यत्र तत् ॥ ३ ॥

अन्वयः

हे चतुराः ! यद् सत्, छित-मद-उदित-सा-अङ्ग-जालं (प्रवचनं) प्राणिनां अ-तुलां वर-
वित्तिलक्ष्मीं अकथयत्, अदः सत्-हेतु-लाञ्छितं, दित-स-अङ्गज-आलं, जिन-प्रवचनं चित्ते
कुरुध्वम् ।

शब्दार्थ

चित्ते (मू० चित्त)=मनसां ।
जिन=शुद्धा छे शम-द्वेष जेहे ते, वीतराग ।
प्रवचन=सिद्धान्त, मत ।
जिनप्रवचनं=जिनना सिद्धान्तने, जैन मतने ।
चतुराः ! (मू० चतुर)=हे कुशल जने !
कुरुध्वं (मू० कुरु)=कर्ये ।
यत्=यत्तम, प्रशंसनीय ।
हेतु=युक्ति ।

लाञ्छित=युक्त ।
सद्देतुलाञ्छितं=प्रशंसनीय युक्तिज्योषी युक्त ।
अदः (मू० अदत्)=आ ।
दित (घा० दां)=कापी नांपेल ।
अङ्गज=कंडर्प, कामदेव, रति-पति ।
आल=अनर्थ ।
दितसाङ्गजालं=नाश कर्ये छे कामदेवने तेभ्य
अनर्थने जेहे ज्येष्ठा,

યદ્ (મૂ० યદ્)=જે.
 પ્રાણિનાં (મૂ० પ્રાણિન્)=જીવોને.
 અકથયત્ (ઘા० કથ્)=કહેતો હવો.
 વર=પ્રધાન.
 વિસિ=જ્ઞાન.
 લક્ષ્મી=લક્ષ્મી.
 વરવિસિલક્ષ્મી=પ્રધાન જ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીને.
 સત્=વિદ્યમાન, હૈયાત.
 હે=હે.
 અતુલાં (મૂ० અતુલા)=અસાધારણ.
 છિત (ઘા० છો)=કાપી નાંખેલ.

મદ્=અભિમાન, ગર્વ.
 ઉદિત (ઘા० ઇ)=ઉદયમાં આવેલ.
 સા=લક્ષ્મી.
 અન્ન=અંગ, જૈન શાસ્ત્રના પાઠવામાં આવેલા
 બાર વિભાગો પૈકી એક વિભાગ.
 જાલ=સમૂહ.
 છિતમદોદિતસાન્નજાલં=તોડી નાંખ્યો છે ગર્વને
 જેમણે એવાને પ્રાપ્ત થઈ છે લક્ષ્મી
 જેમાંથી એવાં અંગોનો સમૂહ છે જેને
 વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસદ્જ્ઞાનતનું સ્વરૂપ—

“ (અર્થતઃ સર્વદા) વિદ્યમાન [અથવા શોભનીય] એવા, તેમજ તોડી નાંખ્યો છે અભિમાનને જેઓએ એવાને (અર્થાત્ નિરભિમાનીને) પ્રાપ્ત થઈ છે (સર્વજ્ઞતારૂપી) લક્ષ્મી જેમાંથી એવાં અંગોના^૨ સમૂહરૂપ જે (મત) જીવોને અસાધારણ તેમજ ઉત્તમ જ્ઞાનરૂપ એવી લક્ષ્મીને કહેતો હવો, તે પ્રધાન યુક્તિઓથી યુક્ત એવા, તથા વળી નાશ કર્યો છે રતિ-પતિનો તેમજ અનર્થનો જેણે એવા જૈન મતને, હે ચતુર (જનો) ! તમે ચિત્તમાં (ધારણ) કરો. ”—૩

શ્રીચક્રેશ્વર્યાઃ પ્રાર્થના—

સા મે ચિનોતુ સુચિરં ચલચન્નુનેત્રા
 ‘ચક્રેશ્વરી’ મતિમતાન્તિમિરમ્મદામા ।
 યા હન્તિ હેલિશચિવદ્ વિલસન્નિતમ્બ—
 ચક્રેશ્વરી મતિમતાં તિમિરં મદામા ॥ ૪ ॥ ૧ ॥

—વસન્ત૦

૧ સરખાવો—

“ લક્ષ્મીઃ પદ્મા રમા યા મા, તા સા શ્રીઃ કમલેન્દિરા ।
 હરિપ્રિયા પદ્મવાસા, ક્ષીરોદ્ધતનયાડપિ ચ ॥

—અભિધાન-ચિન્તામણિ (કા० ૨, શ્લોકો ૧૪૭).

૨ આ ‘અંગ’ સંબંધી માહિતીને માટે જીઓ સ્તુત-ચતુર્વિંશતિકાના તૃતીય શ્લોકના ઉપરનું માંડે ૨૫૫ટીકરણ (પૃ० ૨૨).

संक्रियती (चरति चाम्) १५

निर्वाणकलिकायाम—

तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नामप्रतिचक्राभिधानां यक्षिणीं हेमवर्णां गरुड-
वाहनामष्टभुजां चरदवाणचक्रपाशयुक्तदक्षिणकर्णां धनुर्वज्रचक्राङ्कुशचाम-
दस्तां चेति ।”

વિવરણમ્

સા 'ચક્રેશ્વરી' દેવી મે-મમ મતિ-બુદ્ધિ ચિનોતુ-કરોતુ । મતિ કીદર્શી ? અતાન્તિ-અક્ષીણામ્ । કથં ? સુચિરં-સદા । સા કિંવિશિષ્ટા ? ચલચન્ચુવત્-ચકોરવત્ નેત્રે-નયને યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? ઇરમ્મદામા-મેઘામિવત્ આમા-પ્રમા યસ્યાઃ । સા કા ? યા દેવી મતિમતાં-ત્રિદુષાં તિમિરં-તમો હન્તિ । કિંવત્ ? હેલિરુચિવત્ । યથા રવિરશ્મિસ્તમો હન્તિ । યા કિંવિશિષ્ટા ? વિલસત્-દીપ્યત્ નિતમ્બચક્રં-કટિતટં યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? ઈશ્વરી-સ્વામિની । પુનઃ કિં ? મદેન-હર્ષેણ સ્મયેન વા આમા-શોમા યસ્યાઃ સા ॥ ૪ ॥

અન્વયઃ

યા વિલસત્-નિતમ્બ-ચક્રા, ઈશ્વરી, મદ-આમા (દેવી) મતિ-મતાં તિમિરં હેલિ-રુચિ-વત્ હન્તિ, સા ચલ-ચન્ચુ-નેત્રા, ઇરમ્મદ-આમા 'ચક્રેશ્વરી' મે અ-તાન્તિ મતિં સુચિરં ચિનોતુ ।

શીખદાર્થ

સા (મૂં તદ્)=તે.
મે (મૂં અસ્મદ્)=મારી.
ચિનોતુ (ધાં ચિ)=કરેા.
સુચિરં=દીર્ઘ કાલ પર્યંત.
ચલ=ચંચળ, અસ્થિર.
ચન્ચુ=ચાંચ.
ચલચન્ચુ=ચંચળ છે ચાંચ જેની તે, ચક્રેર પક્ષી.
નેત્ર=લોચન, આંખ.
ચલચન્ચુનેત્રા=ચક્રેર પક્ષીનાં જેવાં નેત્રો છે જેનાં એવી.
ચક્રેશ્વરી=ચક્રેશ્વરી (દેવી).
મતિં (મૂં મતિ)=બુદ્ધિ.
તાન્તિ=ક્ષીણતા.
અતાન્તિ (મૂં અતાન્તિ)=અક્ષીણ.
ઇરમ્મદ=(૧) સૌદામિની, વીજળી;(૨)વડવાનલ.
આમા=પ્રભા.
ઇરમ્મદામા=સૌદામિની અથવા વડવાનલના જેવી છે પ્રભા જેની એવી.

યા (મૂં યદ્) જે.
હન્તિ (ધાં હન્)=હુણે છે, નાશ કરે છે.
હેલિ=સૂર્ય.
રુચિ=કિરણ.
વત્=માફક.
હેલિરુચિવત્=સૂર્યનાં કિરણોની માફક.
વિલસત્ (ધાં લસ)=દેહીપ્યમાન, સુશોભિત.
નિતમ્બ=ઝીની કેડ.
ચક્ર=ચક્ર, વલય.
વિલસન્નિતમ્બચક્રા=દેહીપ્યમાન છે કટિ-વલય જેનું એવી.
ઈશ્વરી=સ્વામિની.
મતિમતાં (મૂં મતિમત્)=બુદ્ધિ શાળીઓના.
તિમિરં (મૂં તિમિર)=(૧) અજ્ઞાનને; (૨) અંધકારને.
મદ=(૧) હર્ષ; (૨) આશ્ચર્ય.
આમા=શોભા.
મદામા=હર્ષ અથવા આશ્ચર્ય વડે શોભા છે જેની એવી.

સ્લોકાર્થ

શ્રીચક્રેશ્વરીને પ્રાર્થના—

“ દેહીખ્યમાન ઠટિ-વક્ત્રય છે જેનું એવી તેમજ (માનવ, દાનવ વિગેરેની) સ્વામિની તથા હર્ષ [અથવા આશ્ચર્ય] વડે શોભતી એવી જ (દેવી) બુદ્ધિશાળીઓના (મોહરૂપી) અંધકારનો સૂર્યનાં કિરણોની જેમ નાશ કરે છે, તે ચક્રાર (પક્ષી)નાં જેવાં લોચનવાળી તેમજ સૌદામિની [અથવા વડવાનક્ષ]ના જેવી પ્રભાવાળી ચક્રેશ્વરી (દેવી) મારી મતિને દીર્ઘ કાલ પર્યંત (અર્થાત્ સદાને માટે) અક્ષીણ કરે. ”—૪

સ્પષ્ટીકરણ

ચક્રેશ્વરી દેવીનું સ્વરૂપ—

જેમ કરેક તીર્થંકરની એક શાસન-દેવી હોય છે, તેમ પ્રથમ તીર્થંકર શ્રીઋષભદેવને પણ હતી. આ દેવી ચક્રેશ્વરીના નામથી ઓળખાય છે. આનું બીજું નામ અપ્રતિચક્રા પણ છે. આ દેવીનો વર્ણ સુવર્ણસમાન છે. વળી તેને ગરૂડનું વાહન છે અને તેને આઠ હાથ છે. તેના જમણા ચાર હાથમાં વરદ^૧, બાણ, ચક્ર અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા ચાર હાથમાં તો ધનુષ્ય, વજ્ર, ચક્ર અને અંકુશ છે. આ તો પ્રવચનસારોદ્ધાર (પત્રાંક ૯૩-૯૪) પ્રમાણે હકીકત વિચારી. હવે આ સંબંધમાં આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૭૬) શું કહે છે તે પણ બોધ લઈએ. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ સ્વર્ણામા ગરુડાસનાષ્ટભુજયુગ્ વામે ચ હસ્તોચ્ચયે
વજ્રં ચાપમથાદ્ધુશં ગુરુધનુઃ સૌમ્યાશયા વિભ્રતી ।
તસ્મિન્નાપિ હિ વક્ષિણેઽથ વરદં ચક્રં ચ પાશં શરાન્
સચ્ચક્રાઽપરચક્રમજ્જનરતા ‘ચક્રેશ્વરી’ પાતુ નઃ ॥”

—શાર્દૂલ-વિકીડિત.

૧ વરદાન દેતી વખતે જેવો હાથ રાખવો પડે તે ‘વરદ’ કહેવાય છે.

२ श्रीअजितजिनस्तुतयः

अथ श्रीअजितनाथस्य स्मरणम्—

सद्युक्तिमुक्तिरुणीनिरतं निरस्त—

रामानवस्मरपरं जितशत्रुजातम् ।

अन्तर्जवेन 'विजया'ङ्गजमात्तधर्म—

रा मानव ! स्मर परं 'जितशत्रु'जातम् ॥ ५ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे मानव ! त्वं 'विजया'ङ्गजं—'अजित'जिनं स्मर—स्मृतिपथं नय । केन ? अन्तर्जवेन—मनो-
वेगेन । विजयाङ्गजं किंविशिष्टं ? सद्युक्तिमुक्तिरुण्यां—प्रधानसिद्धिस्त्रियां निरतं—रागिणम् ।
पुनः किं० ? निरस्ता—मुक्ता रामाः—स्त्रियो नवस्मरः—नव्यकामः परे—वैरिणो येन तम् । पुनः
किं० ? परं—प्रशस्यम् । पुनः किं० ? जितं कर्मरूपशत्रुजातं येन तम् । त्वं किं० ? आत्तः—प्राप्तो
धर्मराः—सुकृतस्वं येन सः । जिनं किं० ? 'जितशत्रु'नृपात् जातं—समुद्भवम् ॥ ५ ॥

अन्वयः

(हे) मानव ! आत्त—धर्म—राः (त्वं) सत्—युक्ति—मुक्ति—तरुणी—निरतं निरस्त—रामा—नव-
स्मर—परं, जित—शत्रु—जातं, परं, 'जितशत्रु'—जातं, 'विजया'—अङ्गजं अन्तर—जवेन स्मर ।

शब्दार्थ

युक्ति=उत्तु.

मुक्ति=सिद्धि, मोक्ष.

तरुणी=युवति, रमणी.

निरत (घा० रम्)=अत्यंत आसक्त.

सद्युक्तिमुक्तिरुणीनिरतं=सुंदर युक्तिओधी
युक्त ओवी मुक्तिओधी युवतिने विधे
अत्यंत आसक्त थयेलाने.

निरस्त (घा० अस्)=दूर करेले, त्यछ दीधेद.

रामा=वल्लभा, नारी.

नव=नवीन.

स्मर=कामदेव, रति—रमण्यु, भदन.

पर=शत्रु, वैरी.

निरस्तरामानवस्मरपरं=दूर ईडी दीधां छे नारी-
ओने, नवीन कामदेवने तेमज शत्रु-
ओने जेणे ओवाने.

जित (घा० जि)=उत्तु.

शत्रु=दुश्मन.

जात=समूह.

जितशत्रुजातं=उत्तु छे शत्रु-समूहने जेणे
ओवा तेने.

અન્તર=આન્તરિક.

જવ=વેગ.

અન્તર્જવેન=મનોવેગપૂર્વક.

વિજયા=વિજયા (રાણી).

અક્ષજ=પુત્ર, નન્દન.

વિજયાક્ષજં=વિજયા (રાણી)ના પુત્રને.

આત્ (ધાં વા)=અહણ કરેલ.

ધર્મ=ધર્મ.

રૈ=લક્ષ્મી, ધન.

આત્તધર્મરાઃ=અહણ કરી છે ધર્મરૂપી લક્ષ્મી
જેણે એવા.

માનવ ! (મૂં માનવ)=હે મનુષ્ય !

પરં (મૂં પર)=ઉત્કૃષ્ટ.

જિતશત્રુ=જિતશત્રુ (રાજા).

જાત=નન્દન.

જિતશત્રુજાતં=જિતશત્રુ (રાજા)ના નન્દનને.

પ્રલોકાર્થ

શ્રીઅજિતનાથનું સ્મરણ—

“ સુંદર યુક્તિઓથી યુક્ત એવી (અર્થાત્ સાદિ અનંત કાલ જ્યાં રહેવાનું છે એવા સદ્ધ્યોગવાળી) યુક્તિરૂપી મહિલાને વિષે અત્યંત આસક્ત થયેલા, તથા વળી દૂર ફેંકી દીધાં છે નારીઓને, નવીન કંદર્પને તેમજ શત્રુઓને જેણે એવા [અર્થાત્ માનિની, મદન કે દુશ્મન સાથે જને કંઈ પણ લેવા દેવા નથી એવા], તેમજ વળી વિજય મેળવ્યો છે (બાદ્ય તેમજ અભ્યંતર] શત્રુ-સમૂહ ઉપર જેણે એવા, તથા ઉત્કૃષ્ટ એવા, તેમજ જિતશત્રુ [રાજા]થી ઉત્પન્ન થયેલા [અર્થાત્ તેમના નન્દન] તથા વિજયા [રાણી]ના પુત્ર એવા અજિતનાથને, હે મનુષ્ય! જેણે ધર્મરૂપી ધન અહણ કર્યું છે એવો તું મનોવેગપૂર્વક યાઃ કર. ”—૫

સ્પષ્ટીકરણ

જેમ પ્રથમ પ્રલોકમાં ‘ નાલેય ’ શબ્દ દ્વારા પ્રથમ જિનેશ્વર ઋષભદેવના પિતાશ્રી ‘ નાલિના ’ નામનું સૂચન કરવામાં આવ્યું છે, તેમ આ પ્રલોકમાં દ્વિતીય જિનેશ્વર શ્રીઅજિતનાથના માતા અને પિતા એમ બંનેનાં નામોનો સાક્ષાત્ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. વળી જોકે આ તીર્થકરને કામિની સાથે કંઈ કામ નથી, છતાં પણ તે મુક્તિ-રમણીના રાગી છે એમ વર્ણવી કવિ-શબ્દે કટાક્ષ કર્યો છે.

મૂહૂત્-ટિપ્પનિકાના આધારે સમજી શકાય છે કે અજિતનાથ-ચરિત્ર પણ સંસ્કૃત તેમજ પ્રાકૃત ભાષામાં પૃથક્ લખાયેલ છે પણ તે લભ્ય નથી. આ દ્વિતીય તીર્થકરની સ્તૂત રૂપ-રેખા શ્રીશોભનમુનિકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના વિવેચન (પૃં ૩૪) ઉપરથી મળી શકશે.

વિશ્વવિશ્વેશ્વરાણાં વિજ્ઞપ્તિઃ—

વિશ્વેશ્વરા વિશસનીકૃતવિશ્વવિશ્વા—

વામપ્રતાપકમલાસ્તતમોવિપક્ષાઃ ।

નિઘનન્તુ વિઘ્નમઘવન્તમનન્તમાપ્તા

વામપ્રતાપકમલાસ્તતમોવિપક્ષાઃ ॥ ૬ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

આપ્તા—જિના વિઘ્નં નિઘનન્તુ—નિરસ્યન્તુ । આપ્તાઃ કિંવિશિષ્ટાઃ ? વિશ્વેશ્વરા—જગદીશ્વરાઃ ।
પુનઃ કિં૦ ? વિશસનીકૃતા—હતા વિશ્વે—સમસ્તા વિશ્વાયા—જગત્યાઃ વામઃ—પ્રતિકૂલઃ પ્રતાપઃ—
પ્રકૃષ્ટઃ ક્લેશો યેભ્યઃ ઈદૃશા મલાસ્તતમોવિપક્ષાઃ—પાપમરણાજ્ઞાનઘૌરિણો યૈસ્તે । વિઘ્નં કિં૦ ?
અઘવન્તં—પાપયુતમ્ । પુનઃ કિં૦ ? અનન્તં—અપારમ્ । આપ્તાઃ કિંવિશિષ્ટાઃ ? વામઃ—કાન્તઃ પ્રતાપ—
સ્તસ્ય કમલા—શ્રીસ્તયા અસ્તો—જિતઃ તમોવિપક્ષાઃ—સૂર્યો યૈસ્તે ॥ ૬ ॥

અન્વયઃ

વિશ્વ—ઈશ્વરાઃ, વિશસની—કૃત—વિશ્વ—વિશ્વા—વામ—પ્ર—તાપ—ક—મલ—અસ્ત—તમસ્—વિપક્ષાઃ,
વામ—પ્રતાપ—કમલા—અસ્ત—તમસ્—વિપક્ષાઃ આપ્તાઃ અઘ—વન્તં વિઘ્નં નિઘનન્તુ ।

શબ્દાર્થ

ઈશ્વર=સ્વામી, પ્રભુ.

વિશ્વેશ્વરાઃ=જગત્ના સ્વામીઓ.

વિશસન=ભારી નાંખવું તે.

વિશસનીકૃત=હુણી નાંખેલ.

વિશ્વ=સમસ્ત.

વિશ્વા=જગત્, દુનિયા.

વામ=પ્રતિકૂલ.

પ્ર=પ્રકર્યવાચક ઉપસર્ગ.

તાપ=સંતાપ.

પ્રતાપ=અત્યંત સંતાપ.

મલ=પાપ.

અસ્ત=મરણ.

તમસ્=કાર્યકાર્યનો અવિવેક, અજ્ઞાન.

વિપક્ષ=શત્રુ, દુશ્મન.

વિશસનીકૃતવિશ્વવિશ્વાવામપ્રતાપકમલાસ્ત—
તમોવિપક્ષાઃ=નાશ કર્યો છે સમસ્ત પ્રહ્લાદૃડને
પ્રતિકૂલ તેમજ અત્યંત કલેશ છે જેનાથી
એવા પાપ, મરણ અને અજ્ઞાનરૂપી
દુશ્મનોનો જેમણે એવા.

નિઘનન્તુ (ધા૦ હન્)=હુણી નાંખો.

વિઘ્નં (મૂ૦ વિઘ્ન)=વિઘ્નને, સંકટને.

અઘ=પાપ.

અઘવન્તં (મૂ૦ અઘવત્)=પાપયુક્ત.

અનન્તં (મૂ૦ અનન્ત)=અન્ત નથી જેનો એવા,
અપાર.

આપ્તાઃ (મૂ૦ આપ્)=આપ્ત, વિશ્વાસ—પાત્ર.

વામ=મનોહર.

પ્રતાપ=પ્રતાપ, તેજ.

કમલા=લક્ષ્મી.

અસ્ત (ધા૦ અસ)=કેંકી દીધેલ, પરાસ્ત કરેલ.

તમસ્સ=અંધકાર.

તમોવિપક્ષ=સૂર્ય.

વામપ્રતાપકમલાસ્તતમોવિપક્ષાઃ=મનોહર પ્રતાપરૂપી લક્ષ્મી વડે પરાસ્ત કર્યો છે સૂર્યને જેમણે એવા.

શ્લોકાર્થ

સમસ્ત જ્ઞાનેશ્વરોને વિનતિ—

“વિશ્વના સ્વામી, તેમજ વળી નાશ કર્યો છે સમસ્ત બ્રહ્માણ્ડને પ્રતિકૂલ તેમજ અત્યંત ક્લેશકારી એવા પાપ, મરણ અને અજ્ઞાનરૂપી દુશ્મનનોનો જેમણે એવા, તથા વળી મનોહર પ્રતાપરૂપી લક્ષ્મી વડે પરાસ્ત કર્યો છે સૂર્યને (પણ) જેમણે એવા આપ્ત (તીર્થ-કરો) પાપથી યુક્ત તેમજ અપાર એવા વિદ્વનો સર્વથા અંત આણો.”—૬

સ્પષ્ટીકરણ

આત્મ-વિચાર—

હરેક સ્તુતિ-કહમ્બકમાં દ્વિતીય શ્લોકમાં તો સમસ્ત જ્ઞાનેશ્વરો-તીર્થકરોની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે, ત્યારે અત્ર તો કવિરાજે તેમ ન કરતાં ‘આપ્ત’ની સ્તુતિ કરી છે તેનું શું કારણ ? અરે, આ પ્રશ્ન હમ વિનાનો છે, કારણકે શું તીર્થકરો ‘આપ્ત’ નથી કે ? ધ્યાનમાં રાખવું કે આત્મના મુખ્યત્વેન લૌકિક અને લોકોત્તર એમ બે વિભાગો પડે છે. તેમાં લૌકિક આત્મથી જનક, વિદ્યા-ગુરૂ સમજવામાં આવે છે; કારણકે પોતાના પુત્ર-શિષ્ય ઉપરના પ્રેમને લીધે તેઓ તેમને યથોચિત સલાહ આપે છે અને તદ્દર્શે તેઓ વિશ્વાસ-પાત્ર છે. આથી વધારે વિશ્વાસ-પાત્ર તો તેજ ગણાય કે જેનામાં રાગ-દ્વેષનો લેશતઃ પણ સહભાવ ન હોય અને અતએવ જે સર્વજ્ઞ હોઈ કરીને પોતાની જ્ઞાન-દૃષ્ટિમાં જેવું દેખાય, તેવું જ કહે. આવા આપ્તો તે ખીજા કોઈજ નહિ, પરંતુ તીર્થકરો જ છે. આ સંબંધમાં વિદ્વચ્ચકચૂડામણિ સમન્તભદ્રજી પણ શું કહે છે ? એજ કે—

“દેવાગમનભોયાન-ચામરાદિવિભૂતયઃ ।

માયાવિષ્વવપિ દૃશ્યન્તે, નાતસ્ત્વમસિ નો મહાન્ ॥”

—દેવાગમસ્તોત્ર (આત્મ-મીમાંસા^૧, પ્રથમ શ્લોક).

અર્થાત્ (સમવસરણને વિષે) દેવતાઓનું આગમન, આકાશ-ગમન, ચામર, (છત્ર) વિગેરે વિભૂતિઓ માયાવી (ઈન્દ્રજાળ પાથરનારા)ઓને વિષે પણ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે. વાસ્તે આ કારણોને લઈને કંઈ, હે જ્ઞાનેશ્વર ! તું મહાન્ નથી, તું આપ્ત નથી.

આથી જોઈ શકાય છે કે ક્ષત દેવકૃત વિભૂતિ કે ચમત્કાર એ આપ્તનું લક્ષણ નથી. પરંતુ સર્વથા રાગ-દ્વેષનો ક્ષય એજ આપ્તતા છે. વિશેષમાં આ આપ્તમીમાંસા ઉપર વસુનંદિએ રચેલી ટીકા, અકલંકદેવકૃત ભાષ્ય અને વિદ્યાનંદે રચેલી અષ્ટસહસ્રી-વૃત્તિ પણ ‘આપ્ત’ના લક્ષણ ઉપર ઓરજ પ્રકાશ પાડે છે. આ ઉપરાંત ‘આપ્ત’ કોને કહેવા તે સંબંધમાં ૨૦૦ શ્લોક

૧ આનું ખીજું નામ ‘દેવાગમ-સ્તોત્ર’ પણ છે.

પ્રમાણાત્મક શ્રીવિદ્યાનન્દકૃત આપ્તપરીક્ષાનામક ગ્રન્થ પશુ તેની ૪૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણની વૃત્તિપૂર્વક વિચારવા જેવો છે. આપ્તનું લક્ષણ યથાર્થ રીતે સમજતાં અને ત્યાર બાદ અમુક વ્યક્તિ આપ્ત છે કે કેમ તેનો વાસ્તવિક નિર્ણય થતાં કયા આગમનો (સિદ્ધાન્તનો) સ્વીકાર કરવો એ પ્રશ્નને સાડા અવકાશજ રહેશે નહિ અને આ પ્રમાણે સત્ય આગમ હાથ આવતાં મુક્તિ-મહિલાના મહેલ ઉપર જઈ પહોંચવામાં પણ ઘણો વિલંબ નહિજ થાય એ દેખીતી વાત છે.

પ્રવચન-પરિચયઃ—

પીયૂષપાનમિવ તોષમશોષપુંસાં
 નિર્માયમુચ્ચરણકૃદ્ ભવતો દદાનમ્ ।
 જ્ઞાનં જિન! પ્રવચનં રચયત્વનલ્પં
 નિર્માયમુચ્ચરણકૃદ્ ભવતોદદાનમ્ ॥ ૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે જિન ! ભવતઃ પ્રવચનં જ્ઞાનં રચયતુ-કરોતુ । જ્ઞાનં કિંવિશિષ્ટં ? અનલ્પં-પ્રચુરમ્ । પ્રવચનં કિં કુર્વાણં ? દદાનં-દદત્ । કં ? તોષં-સંતોષમ્ । કેપાં ? અશોષપુંસામ્ । ઇવ-યથા પીયૂષપાનં તોષં દદાતિ । પુનઃ કિં૦ ? નિર્માયં-કપટમુક્તમ્ । પુનઃ કિં૦ ? ઉચ્ચરણકૃત્-પ્રૌઢ-યુદ્ધભિદ્ । પુનઃ કિં૦ ? નિર્માયાનાં-મુનીનાં મુચ્ચરણકૃત્-હર્ષચારિત્રકારિ । પુનઃ કિં૦ ? ભવસ્ય તોદો બાધા તસ્ય દાનં યસ્ય તત્ ॥ ૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) જિન ! ભવતઃ અશોષ-પુંસાં પીયૂષ-પાનં ઇવ તોષં દદાનં, નિર્માય-મુદ્-ચરણ-કૃત્, નિર્માયં, ઉચ્ચ-રણ-કૃત્ [અથવા ઉદ્-ચરણ-કૃત્-] ભવ-તોદ-દાનં પ્રવચનં અનલ્પં જ્ઞાનં રચયતુ ।

શી૦દાર્થ.

પીયૂષ=સુધા, અમૃત.
 પાન=પાન, પીવું તે.
 પીયૂષપાનં=અમૃતનું પાન.
 ઇવ=જેમ.
 તોષં (મ૦ તોષ)=સંતોષ.
 અશોષ=નિઃશેષ, સમસ્ત.

પુંસૃ=માનવ.
 અશોષપુંસાં=સમસ્ત માનવોના.
 માયા=કપટ.
 નિર્માય=જાતું રહ્યું છે કપટ જેનું એવા, નિષ્કપટી.
 મુદ્=હર્ષ.
 ચરણ=ચારિત્ર.

कृत्=करनार.

निर्मायमुच्चरणकृत्=निष्कपटी (मुनिओ) ना
 हर्षं अने आरित्रने करनार अथवा हर्ष-
 ढायक आरित्रने करनार.

भवतः (मू० भवत्)=आपनुं.

वदानं (मू० वदान)=अर्पणु करनाइं, हेनाइं.

ज्ञानं (मू० ज्ञान)=ज्ञानने.

जिन ! (मू० जिन)=डे जिन ! हे वीतराग !

प्रवचनं (मू० प्रवचन)=शासन, सिद्धान्त.

रचयतु (धा० रच्)=करे.

अनल्पं (मू० अनल्प)=प्रचुर, धातुं.

निर्मायं (मू० निर्माय)=कपट-रहित.

उच्च=प्रं

रण=संभ्राम.

कृत्=लेहवुं.

उच्चरणकृत्=प्रौढ युद्धने लेहनाइं.

तां=आधां, पीडा.

दान=दान, आपवुं ते.

भवतोवदानं=संसारने पीडा करनाइं.

उद्=प्रभलतासूचक अव्यय.

उच्चरणकृद्भवतोवदानं=उत्कृष्ट आरित्रना

विराधक एवा संसारने आधानुं दान छे

जेना द्वारा एवुं.

श्लोकार्थ

प्रवचननो परिचय—

“समस्त मानवोने अभृतना पाननी जेम संतोष अर्पणु करनाइं, तथा भायारहित
 एवा (मुनिओ) ना हर्षं अने आरित्रना [अथवा हर्षंढायक आरित्रना] कारणुइप, वणी
 कपट-रहित तेमज प्रौढ युद्धने लेहनाइं तथा भवने पीडा करनाइं एवुं [अथवा उत्कृष्ट
 आरित्रना विराधक एवा संसारने आधानुं दान छे जे द्वारा एवुं] हे वीतराग ! आपनुं
 प्रवचन प्रचुर ज्ञान करे.”—७

श्रीअजितबलायै विज्ञप्तिः—

श्रेयःपरागनलिनी नयतां नवाङ्गी

सा मे पराजितबला दुरितानि तान्तम् ।

कल्याणकोटिमकरोन् निकरे नराणां

सामे पराजितबलाऽदुरिता नितान्तम् ॥ ८ ॥ २ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

सा ‘अजितबला’ नाम्नी-देवी मे-मम दुरितानि-पापानि तान्तं-क्षयं नयतु (तां)-प्रापयतु ।
 सा किंविशिष्टा ? परा-प्रधाना । पुनः किं० ? श्रेयःपरागस्य-मङ्गलरूपपौष्पस्य नलिनी-कजिनी ।

महायश्वर

महायश्वरभित्थानं यशश्वरं चतुर्भुवं श्यामवर्णं मन्त्रज्ञानं
 अष्टभुजि वरदमुद्रगक्षमृगमशान्वितदक्षिणपाणि
 वीजप्रकाशपञ्चशक्तियुक्तब्रह्मपाणिपद्मं चेतन ।

(ब्रह्मविवह)

अस्त्रिभित्थानं यशश्वरं चतुर्भुवं श्यामवर्णं मन्त्रज्ञानं
 वरदमुद्रगक्षमृगमशान्वितदक्षिणपाणि वीजप्रकाशपञ्चशक्तियुक्तब्रह्मपाणि चेतन ।

पुनः किं० ? नवाङ्गी-नवीनतनुः । सा का ? या नराणां निकरे-ब्रह्मणे कल्याणकोटिं अकरोत्-तनोति स्म । निकरे किंविशिष्टे ? सामे-सरोगे । या किंविशिष्टा ? परैः अजित-अनभिभूतं बलं यस्याः सा । पुनः किं० ? अदुरिता-अनघा । नितान्तं-अत्यर्थम् ॥ ८ ॥

अन्वयः

(या) पर-अजित-बला, अ-दुरिता (देवी) नराणां स-आ [अ] मे निकरे कल्याण-कोटिं अकरोत्, सा श्रेयस्-पराग-नलिनी, नव-अङ्गी, परा 'अजितबला' मे दुरितानि तान्तं नितान्तं नयताम् ।

श्लोकार्थ

श्रेयस्=कल्याण, भंगल.
पराग=पुष्पनी आरीक रज.
नलिनी=पद्मिनी, पद्मभने समूह.
श्रेयःपरागनलिनी=कल्याणरूप परागनी पद्मिनी.
नयतां (धा० नी)=लघु लज्जा.
अङ्ग=देह, शरीर.
नवाङ्गी=नवीन छे देह जेने ज्येवी.
परा (मू० पर)=सर्वोत्कृष्ट, सर्वोत्तम.
अजितबला=अजितबला (देवी).
दुरितानि (मू० दुरित)=पापाने.
तान्तं (मू० तान्त)=क्षय, नाश.
कल्याण=भंगल.
कोटि=सो द्वाप, करौड.

कल्याणकोटिं=करौड कल्याणने.
अकरोत् (धा० कृ)=करती हुवी.
निकरे (मू० निकर)=समुदायने विषे.
नराणां (मू० नर)=मनुष्याना.
आम=रोग.
अम= ,,
सामे (मू० साम)=रोगी, व्याधि-ग्रस्त.
पर=अन्य.
अजित=नहि लतायेद.
बल=पराक्रम.
पराजितबला=अन्य वडे लतायेदुं नथी परा-
क्रम जेनुं ज्येवी.
अदुरिता=अविद्यमान छे पाप जेने विषे
ज्येवी, पाप-रहित.
नितान्तं=अत्यंत, सर्वथा.

श्लोकार्थ

श्रीअजितबला देवीने विज्ञप्ति—

“अन्य (व्यक्तिये) वडे नथी लतायेदुं पराक्रम जेनुं ज्येवी (अर्थात् अपूर्व अण-
वाणी) तेमज पाप-रहित ज्येवी जे (देवी) मनुष्याना व्याधि-ग्रस्त वर्गने विषे करौडो
कल्याणो करती हुवी, ते भंगलरूप परागनी पद्मिनीरूप ज्येवी तेमज नवीन देहवाणी
(अर्थात् तर्जुनी) तथा वणी सर्वोत्तम ज्येवी अजितबला (देवी) मारा पापानो सर्वथा
क्षय करौ.”—८

સ્પષ્ટીકરણ

અજિતબલા દેવીનું સ્વરૂપ—

‘અજિતબલા’ એ દ્વિતીય તીર્થંકર શ્રીઅજિતનાથની શાસન-દેવીનું નામ છે. ‘અજિતા’ એ એનું અપર નામ છે. એ ગૌરવર્ણી છે અને એને ગાયનું વાહન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. તેમાં તેના જમણા બે હાથમાં વરદ અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તેા ખીજપૂરક^૧ અને અંકુશ છે^૨. આ દેવીના સંબંધમાં આચાર-દિનકરમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ગોગામિની ધવલરુહ ચ ચતુર્બુજાલ્કા
વામેતરં વરદપાશવિભાસમાના ।
વામં ચ પાણિયુગલં સૃણિમાતુલિક્ક-
યુક્તં સ્વાડ‘જિતબલા’ વધતી પુનાતુ ॥”

—વસન્તતિલકા.

३ श्रीसंभवजिनस्तुतयः

अथ श्रीसंभवनाथाय प्रार्थना—

या दुर्लभा भवभृतामृशुवल्लरीव
मानामितद्रुमहिमाभ ! जितारिजात ! ।
श्रीसम्भवेश ! भवभिद् भवतोऽस्तु सेवा
ऽमाना मितद्रुमहिमाभ ! 'जितारि'जात ! ॥ ९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे श्रीसम्भवेश ! भवतः सा सेवा भवभित्-संसारनाशिनी अस्तु । सा का ? या सेवा भवभृतां-प्राणिनां ऋशुवल्लरीव-कल्पलतेव दुर्लभा-दुष्प्रापाऽस्ति । या किंविशिष्टा ? अपमाना-मानातीता । मितद्रुः-समुद्रः तद्रुमहिम्न आभा-शोभा यस्य तत्संबोधनम् । हे जितारिजात ! 'जितारि'नृपपुत्र ! । मानः-स्मयः तद्रूपामितद्रुमे-प्रौढवृक्षे हिमाभः-तुहिनसमस्तत्सं० । जितं अरिजातं-वैरिवृन्दं येन तत्सं० ॥ ९ ॥

अन्वयः

(हे) मान-अमित-द्रुम-हिम-आभ ! जित-अरि-जात ! मितद्रु-महिमा-आभ ! 'जितारि'-जात ! श्री-'सम्भव'-ईश ! या (भवतः सेवा) भव-भृतां ऋशु-वल्लरी इव दुर्लभा, (सा) भवतः अमाना सेवा भव-भिद् अस्तु ।

शब्दार्थ

दुर्लभा (मू० दुर्लभ) = दुर्लभा.

मृत् = धारण करणा.

भवभृतां (मू० भवभृत्) = संसारीजाने.

ऋशु = ३६५ वृक्ष.

वल्लरी = लता, वेद.

ऋशुवल्लरी = ३६५-लता.

मान = अभिमान, गर्व.

अमित = प्रौढ.

द्रुम = त३, अ३.

हिम = अ३.

आभ = सभान.

मानामितद्रुमहिमाभ ! = हे अभिमानरूप प्रौढ वृक्ष प्रति हिमसभान !

अरि = शत्रु.

जितारिजात ! = अत्ये छे वैरि-वर्गने लक्ष्ये जेवा ! (संबोधनार्थे)

श्री = मानवायुक् श०६.

सम्भव = संभव (नाथ), श्रील तीर्थकर.

ईश=नाथ.

श्रीसम्भवेश ! = हे श्रीसंभवनाथ !

भिव=वेदवुं.

भवभिव=भवने वेदनारी.

अस्तु (धा० अस्) = थाઓ.

सेवा=भक्ति, उपासना.

मान=भाप.

अमाना (म० अमान) = भाપ-રહિત, અપાર.

मितद्रु=સમુદ્ર.

महिमन्=મહિમા.

मितद्रुमहिमाम ! = हे समुद्रना महिमाणी જેમ શોભા છે જેની ઓવા ! (સં૦)

जितारि=જિતારિ (નૃપતિ).

जितारिजात ! = हे जितारिना पुत्र !

શ્લોકાર્થ

શ્રીસંભવનાથને પ્રાર્થના—

“ હે અભિમાન રૂપી પ્રૌઠ વૃક્ષને (નષ્ટ કરવામાં) હિમસમાન (હરિ) ! જીત્યો છે વૈરિ-વર્ગને જેણે ઓવા હે (વિશ્વેશ્વર) ! હે સમુદ્રના જેવા મહિમાવાળા (મહેશ્વર) ! હે જિતારિ (નૃપતિ) ના નન્દન ! હે શ્રીસંભવનાથ ! જે (સેવા) સંસારી જીવોને કલ્પ-સતાની માફક દુર્લભ છે, તે આપની અપાર સેવા (અમારા) સંસારનો ઉચ્છેદ કરનારી થાઓ.”—૯

સ્પષ્ટીકરણ

અજિતનાથ—ચરિત્રની જેમ સંસ્કૃત તેમજ પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલ સંભવનાથ—ચરિત્ર સંબંધી ધૃહત્-ટિપ્પનિકામાં ઉલ્લેખ છે. આ તીર્થકરની સ્થૂલ રૂપરેખા સાડ જીઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૪૮-૪૯).

निखिलजिनवराणां नुतिः—

नाशं नयन्तु जिनपङ्कजिनीहृदीशा

निष्कोपमानकरणानि तमांसि तानि ।

ज्ञानद्युता बहुभवभ्रमणेन तप्त—

निष्कोपमानकरणा नितमां सितानि ॥ ૧૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

जिनपङ्कजिनीहृदीशाः—जिनसूर्याः तमांसि—अज्ञानानि नाशं नयन्तु । केन ? ज्ञानद्युता—सबोधतेजसा । तमांसि किंविशिष्टानि ? निर्—नितर्गं कोरमानयोः—क्रोधस्मययोः करणं येभ्य-

સ્તાનિ । તાનિ કાનિ ? યાનિ તમાંસિ બહુભવભ્રમણેન—સંસારભ્રમેણ સિતાનિ—વદ્ધાનિ સન્તિ ।
કથં ? નિતમાં—અત્યર્થમ્ । જિનાઃ કિંવિશિષ્ટાઃ ? તપ્તનિષ્કસ્ય—સ્વર્ણસ્ય ઉપમાનં—ઉપમા યેષાં
ઈદ્દશાનિ કરણાનિ—શરીરાણિ યેષાં તે ॥ ૧૦ ॥

અન્વયઃ

તપ્ત-નિષ્ક-ઉપમાન-કરણાઃ જિન-પદ્મજિની-હૃદ્-ઈશાઃ તાનિ બહુ-ભવ-ભ્રમણેન નિતમાં
સિતાનિ, નિર-ક્રોધ-માન-કરણાનિ તમાંસિ જ્ઞાન-દ્યુતા નાશં નયન્તુ ।

શબ્દાર્થ

નાશં (મૂ० નાશ)=વિનાશ પ્રતિ.
નયન્તુ (ધા० ની)=દેશો, લઈ જાયો.
પદ્મજિની=પદ્મિની, કમલિની.
હૃદ્=હૃદય, અંતઃકરણ.
પદ્મજિનીહૃદીશ=પદ્મિનીનો સ્વામી, સૂર્ય.
જિનપદ્મજિનીહૃદીશાઃ=તીર્થકરૂપી સૂર્યો.
નિર=અત્યંતવાચક અન્યથા.
ક્રોધ=ક્રોધ, ગુસ્સો.
કરણ=સાધન, કારણ.
નિષ્ક્રોધમાનકરણાનિ=નિરંતર ક્રોધ અને
ગર્વના કારણરૂપ.
તમાંસિ (મૂ० તમસ્)=અજ્ઞાનોને.
તાનિ (મૂ० તદ્)=તે.

જ્ઞાન=જ્ઞાન, યોધ.
દ્યુત=(૧) પ્રકાશ; (૨) કિરણ.
જ્ઞાનદ્યુતા=જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ અથવા કિરણ વડે.
બહુ=ધણા.
ભ્રમણ=પરિભ્રમણ, રખડપટ્ટી.
બહુભવભ્રમણેન=ધણા ભવના પરિભ્રમણથી.
તપ્ત (ધા० તપ્)=તપેલા.
નિષ્ક=સુવર્ણ, સોનું.
ઉપમાન=ઉપમા.
કરણ=દેહ.
તપ્તનિષ્ક્રોધમાનકરણાઃ=તપેલા સુવર્ણની ઉપમા
(ઘટે) છે દેહને જેમના એવા.
નિતમાં=અત્યંત.
સિતાનિ (મૂ० સિત)=બાંધેલા.

શ્લોકાર્થ

અનેક જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“ તપ્ત સુવર્ણના જેવા (વર્ણવાળા) દેહવાળા એવા જિન-સૂર્યો ધણા ભવોના પરિભ્રમ-
ણથી અત્યંત ગાઠ બાંધેલા એવા તેમજ નિરંતર ક્રોધ અને ગર્વના કારણભૂત એવા તે (અમારા)
અજ્ઞાન (રૂપી અંધકારો) નો જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ [અથવા કિરણ] વડે વિનાશ કરે.”—૧૦

સ્પષ્ટીકરણ

અજ્ઞાન અને તેથી થતી અવનતિ—

આ શ્લોકમાં અજ્ઞાનને સંસાર-પરિભ્રમણના હેતુ તરીકે તેમજ તેને ક્રોધ અને માનના કારણ તરીકે ઓળખાવવામાં આવ્યું છે, તે ન્યાય-સંગત છે. કેમકે અજ્ઞાન એજ દુઃખ-દરિયામાં ડૂબા-ડૂબારો પથર છે, અવનતિના ખાડામાં ઉતારનારું હથિયાર છે અને અનેક પ્રકારના હાસ્ય-જનક, તિરસ્કાર-પાત્ર ભાગ ભજવાવનારો સૂત્રધાર છે; અરે ટુંકમાં કહીએ તો સર્વ આપત્તિઓનું તે મૂળ છે.

એ તો દેખીતી વાત છે કે કદાચ કોઈ મનુષ્ય ક્રોધના વિપાકથી-તેના કટુ કૃણથી અજ્ઞાત હોય તેથી તે ક્રોધ કરે. કદાચ એમ પણ અને કે અન્ય વ્યક્તિને પોતાના દુશ્મન તરીકે સમજવાની ભૂલ થવાથી તે ક્રોધ કરે. અરે જ્યારે અન્ય વ્યક્તિ દુશ્મન હોવાથી તેના તરફ ક્રોધ કરવો ન્યાય્ય ગણાય, તો તે જીવે એમ કેમ ન વિચારવું કે મારા કદા દુશ્મન જેવા કે અજ્ઞાનાદિક આભ્યન્તર શત્રુઓના ઉપર ક્રોધ કરવો શું ઉચિત નથી કે ? કહ્યું પણ છે કે—

“ પ્રકૃપ્યામ્યપકારિમ્ય, ક્ષતિ સ્વેદાશયસ્તવ ।

તત્ કિં ન કૃપ્યસિ સ્વસ્વ, કર્મણે દુઃસ્વહેતવે ? ॥”

અર્થાત્ ‘હું તો ગુન્હેગાર ઉપર ગુસ્સે થાઉં છું’ એમ જો (હે જીવ !) તારો આશય હોય, તો તો તારા દુઃખનાં કારણભૂત એવાં તારાં કર્મ કે જે ખરેખરા ગુન્હેગાર છે તેનાં ઉપર તું કેમ કોપાયમાન થતો નથી ?

એ પણ વિચારવા જેવી હકીકત છે કે મનુષ્યે જ્ઞાન (કૂતરા) ન બનતાં સિંહ જેવું આચરણ કરવું યોગ્ય છે, કેમકે કૂતરાનો સ્વભાવ તો તેના તરફ પથર ફેંકનારને કરડવાનો હોતો નથી, પરંતુ તે તો પથરનેજ પોતાનો શત્રુ ગણી તેને કરડવા ધસે છે; જ્યારે સિંહનો સ્વભાવ ખરા શત્રુનો પીછો પકડવાનો છે અર્થાત્ જો કોઈ એને ખાણુ મારે, તો તે ખાણુ પ્રતિ નહિ દોડતાં, ખાણુ મારનાર તરફ તે સામો થાય છે. એજ વાત ઉપર નીચેનો શ્લોક પણ પ્રકાશ પાડે છે.

“ ઉલ્લેક્ય લોક્ષેતારં, લોષ્ટં વશતિ મળ્ડલઃ ।

મૃગારિઃ સ્મરમુલ્લેક્ય, શરક્ષેતારમૃચ્છતિ ॥”

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ક્રોધનું કારણ અજ્ઞાન છે. એવીજ રીતે વિચારતાં એ પણ સમજી શકાય તેમ છે કે જાતિ, લાભ, કુલ, ઐશ્વર્ય, ખલ, રૂપ, તપ અને શ્રુત એ આઠ પૈકી ગમે તે વિષયક ગર્વ કરનાર મનુષ્ય પણ તેવી ભૂલ અજ્ઞાનવશાત્ કરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અજ્ઞાનરૂપ અંધકારમાં અથડાતાં કૂટાતાં પણ પૂર્વ પૂણ્યને લઈને કદાચ સન્મતિરૂપ પ્રકાશ પ્રાપ્ત થાય, તો તો અજ્ઞાનને લીધે સંસારમાં કર્યા કરવી પડતી રખડપટ્ટીનો અંત આવે; બાકી તો એક પછી એક યોનિમાં પરિભ્રમણ કર્યાજ કરવું પડે.

શ્રીસિદ્ધાન્તસ્વરૂપમ્—

સિદ્ધાન્ત ! સિદ્ધપુરુષોન્નમસંપ્રણીતો

વિશ્વાવબોધક ! રણોદરદારધીરઃ ।

ભવ્યાનપાયજલધેઃ પ્રકટસ્વરૂપ—

વિશ્વાઽવ બોધકરણોઽદરદારધીરઃ ॥ ૧૧ ॥

—વસન્ત૦

૧ જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે યોનિની સંખ્યા ચોવીસી લાખની છે. આ સંબંધમાં વિશેષ માહિતી સાર જુઓ! ન્યાયકુસુમાંજલિ (પૃ. ૩૦૧-૩૦૨).

विवरणम्

हे सिद्धान्त ! त्वं भव्यान् अपायजलधेः—कृष्टसिन्धोः अव—रक्ष । त्वं किंविशिष्टः ? सिद्धपुरुषोत्तमैः—जिनैः संप्रणीतः—प्रकाशितः । विश्वस्य—जगतः अवबोधकः तत्सं० । त्वं किं० ? रणोदरस्य—द्वन्द्वमध्यस्य दारो—विनाशः तत्र धीरः—समर्थः । प्रकटस्वरूपा—स्पष्टरूपा विश्वा—भूमिः यत्र तत्सं० । त्वं किं० ? बोधस्य—सम्यग्ज्ञानस्य करणं यस्य सः । पुनः किं० ? न विद्यन्ते दरो—भयं दाराः—स्त्रियश्च यत्र ईदृशीं धियं—बुद्धिं रातीति स तथा ॥ ११ ॥

अश्वयः

(हे) सिद्धान्त ! विश्व—अवबोधक ! प्रकट—स्वरूप—विश्व ! सिद्ध—पुरुष—उत्तम—संप्रणीतः, रण—उदर—दार—धीरः, बोध—करणः, अ—दर—दार—धीरः (त्वं) भव्यान् अपाय—जलधेः अव ।

श्लोकार्थं

सिद्धान्त ! (मू० सिद्धान्त) = हे आगम, हे शास्त्र !

सिद्ध = भोक्षे गयेला.

पुरुष = पुरुष.

उत्तम = श्रेष्ठ.

संप्रणीत (धा० नी) = रचेल.

सिद्धपुरुषोत्तमसंप्रणीतः = भोक्षे गयेला अर्थात् उत्तम पुरुषो वडे रचयेला.

अवबोधक = प्रकाशक, ज्ञान करावनार.

विश्वावबोधक ! = हे विश्वना प्रकाशक हे जगत्तुं ज्ञान करावनार !

उदर = मध्यभाग.

दार = विनाश, विहारण.

धीर = समर्थ.

रणोदरदारधीरः = युद्धना मध्यभागतुं विहारण करवाभां धीर.

भव्यान् (मू० भव्य) = लंघ्येने, वडेला हे भोक्षा भोक्षे जनाशने.

अपाय = कष्ट.

जलधि = समुद्र.

अपायजलधेः = कष्टरूप समुद्रभांथी.

प्रकट = स्पष्ट, पुष्ट.

स्वरूप = स्वरूप.

प्रकटस्वरूपविश्व ! = स्पष्ट छे भूमि जेने विषे अर्थात् (सं०)

अव (धा० अव) = तुं रक्षण कर, अर्थात्.

बोध = ज्ञान.

बोधकरणः = ज्ञानना हेतुभूत.

दर = लय, लीति, पीक.

दार = स्त्री, नारी.

धी = बुद्धि, मति.

रा = आपतुं.

अदरदारधीरः = अविद्यमान छे लीति अने नारी ज्यां अर्थात् मतिने अर्पण करनार.

श्लोकार्थं

श्रीसिद्धान्ततुं स्वरूप—

“ हे आगम ! हे अक्षाण्डना प्रकाशक ! स्पष्ट छे भूमि जेने विषे अर्थात् प्रकट रीते वर्णन कर्तुं छे जगत्तुना स्वरूपतुं जेभां अर्थात् (सिद्धान्त) ! भोक्षे गयेला

એવા ઉત્તમ પ્રરૂપેએ રૂપેલો (અર્થાત્ મોક્ષે ગયા તે પૂર્વે જ્ઞાન-સિદ્ધ એવા જિનવરોએ પ્રરૂપેલો) એવો, તથા વળી યુદ્ધના મધ્ય ભાગનું વિદારણ કરવામાં સમર્થ એવો, વળી (સમ્યગ્-) જ્ઞાનના હેતુભૂત તેમજ અવિઘ્નમાન છે થીતિ અને ભામિની જ્યાં એવી (અર્થાત્ નિર્ભય તેમજ વીતરાગ એવી) મતિને અર્પણ કરનારો તું ભવ્યોને કષ્ટરૂપ સમુદ્રમાંથી ખચાવ."—૧૧

શ્રીદુરિતાર્યે વિનતિઃ—

માકન્દમજ્જરિરિવાન્યમૃતાં ભરૈર્યા

દેવૈરસેવિ 'દુરિતારિ'રસાવલક્ષા ।

દારિદ્ર્યકૃન્ મમ સપત્નજનેઽતિદુઃખ-

દે વૈરસે વિદુરિતારિસા વલક્ષા ॥ ૧૨ ॥ ૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

અસૌ-દૈવી મમ સપત્નજને-વૈરિણિ દારિદ્ર્યકૃત્ ભવતુ । અસૌ કિંવિશિષ્ટા ? અલક્ષા-નિર્દમ્બા । સપત્નજને કિંવિશિષ્ટે ? અતિદુઃખદે-અધિકકષ્ટદે । પુનઃ કિં૦ ? વૈરસ્ય-વિરોધસ્ય સા-સમ્પદ્ યસ્ય તસ્મિન્ । અસૌ કિં૦ ? વિગતો દુરિતારેઃ-પાપશત્રોઃ રસો યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? વલક્ષા-ગૌરા । અસૌ કા ? યા દુરિતારિઃ દેવૈઃ-સુરૈઃ અસેવિ-સેવ્યતે સ્મ । ઇવ-યથા અન્યમૃતાં ભરૈઃ-પિકવ્રજૈઃ માકન્દમજ્જરિઃ સેવ્યતે ॥ ૧૨ ॥

અન્વયઃ

અન્ય-મૃતાં ભરૈઃ માકન્દ-મજ્જરિઃ ઇવ યા દેવૈઃ અસેવિ, અસૌ અ-લક્ષા, વિ-દુરિત-અરિ-રસા, વલક્ષા 'દુરિતારિઃ' મમ અતિ-દુઃખ-દે, વૈર-સે સપત્ન-જને દારિદ્ર્ય-કૃત (ભવતુ) ।

શબ્દાર્થ

માકન્દ=આમ્ર, આંબો.

મજ્જરિ=મોર, માંજર.

માકન્દમજ્જરિઃ=આંબાની મોર.

અન્ય=પર.

અન્યમૃતાં (મૂં અન્યમૃત)=કોકિલાના, કોયલોના.

ભરૈઃ (મૂં મર)=સમુદાયો વડે.

દેવૈઃ (મૂં દેવ)=દેવોથી.

અસેવિ (ધાં સેવ)=સેવા થઈ.

૧ આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે વેદ અપૌરૂષેય છે તેવી રીતે જૈન આગમ પણ છે, એ વાત જૈનોને સંમત નથી. વળી વેદ અપૌરૂષેય છે કે કેમ તેની સ્પષ્ટ રૂપરેખા ન્યાયકૃત્સુમાંજાલ (પૃ. ૨૪૦-૨૪૪) ઉપરથી જાણી શકાય.

त्रिसुखपद्मैश्च(त्रिसुखं त्रितेजं श्यामवर्णं मयुष्यवहन् पट्टभुजं-
नकुच्यगःऽभयदुक्तदक्षिणपार्श्वे मातुलिङ्गतामःऽ-

मूत्राचितयामहम्ने चेति ।

दुःखि देवी गोरुष्णी मय्यवहतां चतुर्भुजां अदः॥
मूत्रमुक्तदक्षिणपार्श्वे मलामयान्दितय मकरां चेति ।

A. Ramaswamy

દુરિતારિઃ (મૂં દુરિતારિ)=દુરિતારિ (દેવી).
 અસૌ (મૂં અવસ)=એ.
 લક્ષ=લગો, કપટ.
 અલક્ષા=અવિદ્યમાન છે કપટ જેને વિષે એવી,
 નિષ્કપટી.
 કારિદ્ય=દરિદ્રતા, કંગાળ અવસ્થા.
 કારિદ્યકૃત્વ=દરિદ્રતાની કરનારી.
 મમ (મૂં અમમ્)=મારા.
 સપત્ન=શત્રુ.
 જન=લોક.
 સપત્નજને=વૈરિ-વર્ગને વિષે.
 અતિ=ધણા.

દુઃસ્વ=કષ્ટ, પીડા.
 ક્ષા=અર્પણ કરવું.
 અતિદુઃસ્વે=ધણું દુઃખ દેનારા.
 વૈર=દુશ્મનાવટ, શત્રુતા.
 વૈરણે (મૂં વૈર-સ)=શત્રુતા છે સંપત્તિ જેની
 એવા.
 વિ=વિયોગવાચક ઉપસર્ગ.
 દુરિત=પાપ.
 રસ=રસ.
 વિદુરિતારિરસા=જતો રહ્યો છે પાપરૂપ દુશ્મ-
 નનો રસ જેમાંથી એવી.
 વલક્ષા (મૂં વલક્ષ)=ગૌરવણી.

શ્લોકાર્થ

“ જેમ કાકિલાઓના સમુદાયો વડે આમ્ર-મંજરી સેવાય છે, તેમ જ (દેવી) દેવો વડે સેવિત છે (અર્થાત્ જેની સુરે સેવા કરે છે), તે નિષ્કપટી એવી તથા જતો રહ્યો છે પાપરૂપ દુશ્મનનો રસ જેમાંથી એવી (અર્થાત્ પાપ-રહિત) તેમજ ગૌરવણી એવી દુરિતારિ (દેવી) અતિશય પીડાકારી એવા તથા શત્રુતારૂપી સંપત્તિથી વિભૂષિત એવા મારા વૈરિ-વર્ગને દરિદ્ર બનાવનારી (અર્થાત્ તેને ‘ખાખા વીખી’ કરનારી) થાઓ.”—૧૨

સ્પષ્ટીકરણ

દુરિતારિ દેવીનું સ્વરૂપ—

તૃતીય તીર્થંકર શ્રીસંભવનાથની શાસન-દેવીનું નામ ‘દુરિતારિ’ છે. આનો ગૌરવણી છે અને એને મેષનું વાહન છે. વિશેષમાં એને પશુ ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથમાં વરદ અને અક્ષસૂત્ર (જપ-માલા) છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથમાં ક્લ અને ‘અભય’ છે. આ દેવી પરત્વે આચાર-દેનકર (પત્રાંક ૧૭૬)માં એવો ઉલ્લેખ છે કે—

“ મેવારુઢા વિશ્વકરણા વોચ્ચતુષ્કેણ યુક્તા

યુક્તામાલાવરવકલિતં વક્ષિણં પાણિયુગમમ્ ।

વામં તન્નામયફલશુભં વિચ્છિતિ પુણ્યમાર્જા

વઘ્યાદ્ મદ્રં સપદ્ધિ દુરિતારાઽતિદેવી જનાનામ્ ॥”

—મ-દાકા-તા.

દરિદ્રતા—

કવિશજ પોતાના વૈરિ-વર્ગને દરિદ્ર થયેલા જેવા ઇચ્છે છે તે વાસ્તવિક છે. કેમકે ગૃહસ્થને દરિદ્રતાના સમાન અન્ય કોઈ દુઃખ નથી. આ વાતનું અત્ર દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવે છે.

૧ સરણાગતને એમ સૂચવવું કે ખીવાનું કંઈ કારણ નથી એ ‘અભય’ છે.

એ તો જગજાહેર હુકીકત છે કે દરિદ્રના મનોરથો મનમાં ને મનમાંજ સમાઈ જાય છે. વળી ધનિકના નહિ સગાં પણ સગાં થવા તૈયાર થઈ જાય છે, જ્યારે દરિદ્રને તો સ્વજન પણ પરજનની ગરજ સારે છે; અરે એટલુંજ નહિ પણ તેની સ્ત્રી પણ લોગજોગે કુભાર્યા હોય તો તે પણ તેનો તિરસ્કાર કરે છે. વિશેષમાં દરિદ્ર અને ચાણકાલમાં કંઈ બહુ ભેદ નથી, કેમકે જેમ ચાણકાલની પાસેથી તે અસ્પૃશ્ય હોવાને લીધે કંઈ કોઈ લેતું નથી, તેમ દરિદ્ર કોઈને પણ કંઈ આપતો નથી.^૧ વળી જેમ મરનારો મનુષ્ય ગદ્ગદ કરકે ખોલે છે અને તેના મુખ ઉપર પરસેવાનાં બિન્દુઓ દષ્ટિગોચર થાય છે તેમજ તેનો ચહેરો ફિલ્મો પડી ગયેલો હોય છે, તેવી વાત દરિદ્રને-ચાચકને પણ લાગૂ પડે છે. આ ઉપરાંત જેને ઘેર પુત્ર ન હોય, તેનું તો ક્રૂત ઘર શૂન્ય ગણાય છે, અને મૂર્ખના સંબંધમાં તો દિશાઓજ શૂન્ય લેખાય છે, જ્યારે દરિદ્ર આશ્રીને તો સમસ્ત જગત શૂન્ય છે. એમ કહેવાય છે કે હુમેશાં પ્રવાસમાં જીવન વ્યતીત થાય તે કષ્ટકારી છે, પરંતુ તેનાથી પણ વિશેષ કષ્ટદાયક તો પરના ઘરમાં નિવાસ કરવો તે છે; અરે એથી પણ વધારે કલેશજનક વાત તો નીચ મનુષ્યની સેવા ગણાય છે. પરંતુ આ બધાં કરતાં દુઃખની અપેક્ષાએ ચડિયાતી વસ્તુ તો દરિદ્રતા છે. હજી એકઠી દરિદ્રતા હોય તો તો ઠીક છે, પણ સાથેસાથ તપશ્રય્યાનો અભાવ હોય, તો તો પછી થઈ રહ્યું. આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારવા જેવો છે:—

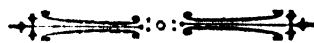
“ દ્વાવિમાવમ્ભસિ ક્ષેપ્યૌ, ગાઠં વજ્જ્વા ગલે શિલામ્ ।
ધનિનં ચાપ્રવાતારં, વરિદ્રં ચાતપસ્વિનમ્ ॥ ”

અર્થાત્—ધનિક હોઈ કરીને જે દાન દેતો ન હોય અને દરિદ્ર હોઈ કરીને જે તપશ્રય્યા કરતો ન હોય, તે બંનેના ગળામાં મજબૂત રીતે શિલા બાંધીને તે બંનેને જલમાં ડૂબાડી દેવા બેઠાં.

આ ઉપરથી બેઈ શકાય છે કે દરિદ્રતા એ સર્વ આપદાઓનું મૂળ છે. કહ્યું પણ છે કે—

“ વારિદ્યાઝ્ઘિયમેતિ હ્વીપરિગતઃ સત્વાત્ પરિભ્રજ્યતે
નિઃસત્ત્વઃ પરિભૂયતે પરિભવાન્નિર્વેવમાપદ્યતે ।
નિર્વિષ્ણઃ શુચમેતિ શોકનિહતો વુદ્યા પરિત્યજ્યતે
નિર્બુદ્ધિઃ ક્ષયમેત્યહો । નિધનતા સર્વાપદામાસ્પવમ્ ॥”-

અર્થાત્—દરિદ્રતાને લઈને તો મનુષ્ય શરમાઈ જાય છે અને શરમનો માર્યો તે સત્ત્વથી બ્રહ્મ થાય છે. આ પ્રમાણે નિઃસત્ત્વ બનેલો તે મનુષ્ય પરાલવને પામે છે અને તેમ થતાં તે નિર્વેદી બની જાય છે. તેનું પરિણામ એ આવે છે કે તે શોકાતુર બને છે. આમ થતાં તે બુદ્ધિ-હીન બને છે અને મતિ-બ્રહ્મ થવાથી તો તેનો નાશ થાય છે. આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે દરિદ્રતા એ સમસ્ત આપત્તિનું કારણ છે.

સરખાવો—

“ ચાણકાલશ્ચ વરિદ્રશ્ચ, દ્વાવેતૌ સદૃશાવિહ ।
ચાણકાલસ્ય ન ગૃહ્ણન્તિ, વરિદ્રો ન પ્રયચ્છતિ ॥”

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतयः

अथ श्रीअभिनन्दननाथस्य स्तुतिः—

निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धा

भूपाल'संवर'कुलाम्बरपद्मबन्धो ! ।

कुर्वन् कृपां भवभिदे जिन ! मे विनम्र—

भूपाल संवरकुलां वरपद्म ! बन्धो ! ॥ १३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे भूपाल'संवर'कुलाम्बरपद्मबन्धो !—अभिनन्दनजिन ! त्वं मे-मम भवभिदे—संसारघाताय अल-उद्यमंकुरु । त्वं किंविशिष्टः ? निःशेषसत्त्वानां—सर्वार्ङ्गिणां परिपालनाय—रक्षणाय सत्यसन्धः—सम्यक्प्रतिज्ञः । त्वं किं० ? कुर्वन् । कां ? कृपां—करुणाम् । विनम्रा—नम्रीभूता भूपा यस्य तत्सं० । कृपां किंविशिष्टां ? संवरस्य—संयमस्य कुलं—समूहो यत्र ताम् । वग—प्रधाना पद्मा—ज्ञानरमा यस्य तत्सं० । हे बन्धो !—मित्र ! ॥ १३ ॥

अन्वयः

भूपाल—'संवर'—कुल—अम्बर—पद्म—बन्धो ! जिन ! विनम्र—भूप । वर—पद्म ! बन्धो ! निःशेष—सत्त्व—परिपालन—सत्य—सन्धः संवर—कुलां कृपां कुर्वन् (त्वं) मे भव—भिदे अल ।

श्लोकार्थं

निःशेष=सभस्त.

सत्त्व=प्राणी, ७५.

परिपालन=रक्षण.

सत्य=सत्य, साथी.

सन्धा=प्रतिज्ञा.

निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धः=सभस्त

प्राणीओनी रक्षणुने भाटे (दीधी) छे

सत्य प्रतिज्ञा जेणे ओवा.

भू=पृथ्वी.

पाल=पाण्डुं, रक्षणुं ४२कुं.

भूपाल=पृथ्वीपति, राज.

संवर=संवर (राज).

कुल=कुल, वंश.

अम्बर=आकाश, गगन.

बन्धु=मित्र.

पद्म-बन्धु=सूर्य.

મૂપાલસંવરકુલામ્બરપદ્મવન્ધો ! =હે સંવર રા-
બના કુલરૂપી ગગનને વિષે સૂર્યસમાન !
કુર્વન્ (મૂં કર્વત્) =કરનારો.
કૃપાં (મૂં કૃપા) =કૃપાને, મહેરબાનીને.
મયમિવે =ભવને ભેદવામાં.
વિનમ્ન =અત્યંત નમનશીલ.
પા =રક્ષણ કરવું.
મૂપ =નૃપતિ, નૃપતિ.

વિનમ્નમૂપ ! =નમન કર્યું છે નૃપતિઓએ જેને
એવા ! (સં૦)
અલ (ધા૦ અલ) =તું ઉદમ કર, શક્તિમાન થા.
સંવર =સંયમ.
કુલ =સમૂહ.
સંવરકુલાં =સંયમના સમૂહરૂપી.
પદ્મા =લક્ષ્મી.
વરપદ્મ ! =ઉત્તમ છે લક્ષ્મી જેની એવા ! (સં૦)
વન્ધો ! (મૂં વન્ધુ) =હે મિત્ર, હે બાન્ધવ !

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅભિનન્દનનાથની સ્તુતિ—

“ હે સંવર (નામના) પૃથ્વીપતિના કુલરૂપ ગગનને વિષે (પ્રકાશ કરવામાં) સૂર્ય-
સમાન (જિનેશ્વર) ! હે વીતરાગ ! નમન કર્યું છે નૃપતિઓએ જેને એવા હે (ચતુર્થ તીર્થકર
શ્રીઅભિનન્દન) ! ઉત્તમ છે (જ્ઞાનરૂપી) લક્ષ્મી જેની એવા હે (જગત્રાથ) ! હે (ત્રૈલો-
ક્યના) બાન્ધવ ! સમસ્ત પ્રાણીઓના રક્ષણને માટે (લીધી) છે સત્ય પ્રતિજ્ઞા જણે એવા
તું સંયમના સમૂહરૂપી કૃપા કરતો થકા મારા ભવને ભેદવાને માટે ઉદમ કર.”—૧૩

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીઅભિનન્દન-ચરિત્ર—

અત્ર પદ્ય એ નિવેદન કરવું પડશે કે આ અભિનન્દનનાથના સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં
સ્વતંત્ર લખાયેલ ચરિત્રો દૃષ્ટિગોચર થતાં નથી. પરંતુ તેના અસ્તિત્વના ંબંધમાં બૃહત-ટિપ્પ-
નિકામાં ઉલ્લેખ છે. આ તીર્થકરના ચરિત્રનું વિહંગાવલોકન કરવું હોય, તો જુઓ સ્તુતિચતુર્વિ-
શતિકા (પૃ૦ ૬૪).

તીર્થરાજસ્તવનમ્—

યત્પાણિજવ્રજમભાદ્ ધુતબુદ્ધનીર--

જં બાલઘર્મકરપાદસમસ્તપદ્મમ્ ।

તં નૌમિ તીર્થકરસાર્થ ! ભવન્તમેનો—

જમ્બાલઘર્મ ! કરપાદસમસ્તપદ્મમ્ ॥ ૧૪ ॥

विवरणम्

हे तीर्थकरसार्थ !—जिनव्रज ! तं भवन्तं अहं नौमि—स्तौमि । एनोजम्बाले—पापपङ्के घर्मो—निदाघसमः तत्सं० । भवन्तं किंविशिष्टं ? करपादाभ्यां—हस्ताङ्घ्रिभ्यां समस्तं—सम्यग् जितं पद्मं—कमलं येन तम् । तं कं ? यत्पाणिजव्रजं—यन्मखौघोऽभात्—शोभते स्म । व्रजं किं० ? धृतं—जितं बुद्धनीरजं—स्वेराब्जं येन तत् । पुनः किं० ? बालो—नवो घर्मकरः—सूर्यः तस्य पादा—रश्मयः तद्वत् रक्ता समस्ता—सर्वा पद्मा—शोभा यस्य तत् ॥ १४ ॥

अन्वयः

एनसू—जम्बाल—घर्म ! तीर्थकर—सार्थ ! धृत—बुद्ध—नीरजं, बाल—घर्म—कर—पाद—समस्त—पद्मं यत्—पाणि—ज—व्रजं अभात्, तं कर—पाद—समस्त—पद्मं भवन्तं नौमि ।

शब्दार्थ

पाणि=हस्त, हाथ.

पाणिज=हाथना नभ.

व्रज=समुदाय.

यत्पाणिजव्रजं=जेना हाथना नभोनो समूह.

अभात् (घा० मा)=शोभतेो हुवे.

धृत (घा० धु)=हलावेदुं, लतेदुं.

बुद्ध (घा० बुध्)=विकस्वर, पीलेल,

नीरु=नल, पाणी.

नीरज=नलमां उत्पन्न थाय ते, कमल.

धृतबुद्धनीरजं=लुं छे विकस्वर कमलने जेणे जेवे.

बाल=भाण.

घर्म=ताप.

कर=किरणु.

घर्मकर=सूर्य, रवि.

पाद=किरणु.

पद्मा=शोभा.

बालघर्मकरपादसमस्तपद्मं=भाल सूर्यनां किर-
णुना समान (रक्त) छे समस्त शोभा
जेनी जेवाने.

नौमि (घा० नु)=हुं स्तवुं कुं.

तीर्थकर=तीर्थकर, तीर्थपति.

सार्थ=समूह.

तीर्थकरसार्थ ! =हे तीर्थकरेना समूह !

एनसू=पाप.

जम्बाल=काहव, डीर्यड.

एनोजम्बालघर्म ! =हे पापइप काहव प्रति ताप-
समान !

कर=हस्त, हाथ.

पाद=चरणु, पग.

समस्त (घा० अस्)=सर्वथा परास्त करैल.

करपादसमस्तपद्मं=हस्त अने चरणु वडे
सर्वथा परास्त कर्तुं छे पद्मने जेणे
जेवाने.

श्लोकार्थ

तीर्थकरेनी स्तुति —

“ हे पापइप काहवने (सूकावी नाभवामां) सूर्यसमान ! हे तीर्थकरेना समुदाय !
(रक्तताना संभंधमां) धृतकारी काह्युं छे विकस्वर कमलने जेणे जेवे, तेमज्ज् भाल

(અર્થાત્ ઉગતા) સૂર્યનાં કિરણોના જેવી (રહત) છે સમસ્ત શોભા જેની એવા જ (આપ તીર્થકર-વર્ગ)ના હસ્તોના નખોનો સમૂહ શોભતો હવે, તે (જિન-વૃ-દ) ઠ જેથે હસ્ત અને ચરણ (ની પ્રભા) વડે પદ્મને સર્વથા પરાસ્ત કર્યાં છે એવા આપને હું સ્તવું છું."-૧૪

જિનમતપ્રશંસા:—

કામં મતે જિનમતે રમતાં મનો મે
 ડમુદ્દામકામભિદસંવરહેતુલાભે ।
 ચણ્ડદ્યુતાવિવ વિતન્વતિ સત્પ્રકાશમ્
 ઉદ્દામકામભિદસંવરહેડતુલાભે ॥ ૧૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

મતે-માન્યે જિનમતે મે-મમ મનઃ-ચિત્તં રમતાં-ક્રીડતુ । મતે કિંવિશિષ્ટે ? અમુદ્ધૌ-
 વિપાદમદૌ આમકામૌ-રોગકન્દર્પૌ તયોર્ભિદા-ભેદનં યસ્માત્ એવંવિધોડયં સંવરઃ-સંયમઃ તસ્ય
 હેતવઃ તેષાં લાભઃ-પ્રાપ્તિઃ યસ્માત્ યસ્મિન્ વા તસ્મિન્ । મતે કિં કુર્વતિ ? વિતન્વતિ-
 સ્તજતિ । કં ? સત્પ્રકાશં-સદ્જ્ઞાનમ્ । ઇવ-યથા । ચણ્ડદ્યુતૌ-રવૌ સત્પ્રકાશં-સદુદ્યોતં તન્વતિ ।
 ઉદ્દામઃ કામઃ-અભિલાષઃ તસ્ય ભિદ્-ભેદકોડસંવરઃ-અસંયમઃ તદ્ધન્તરિ । પુનઃ કિં ?
 અતુલા-અનુપમા ંંભા-શ્રીર્યસ્ય તસ્મિન્ । કામં-અત્યર્થમ્ ॥ ૧૫ ॥

અન્વયઃ

ચણ્ડ-દ્યુતૌ ઇવ સત્-પ્રકાશં વિતન્વતિ, ઉદ્દામ-કામ-ભિદ્-અ-સંવર-હે, અ-તુલ-ભામે,
 મતે, અ-મુદ્-વ-આમ-કામ-ભિદ્-સંવર-હેતુ-લાભે જિન-મતે મે મનઃ કામં રમતામ્ ।

શબ્દાર્થ

કામં=અત્યંતપણું ઇતાવનાર અવ્યય.
 મતે (મૂં મત)=અભીષ્ટ, પ્રિય.
 મત=દર્શન, સિદ્ધાન્ત.
 જિનમતે=જૈન સિદ્ધાન્તને વિષે.
 રમતાં (ઘાં રમ)=રમો, રમણ કરો.
 અતુલ=મન, ચિત્ત.

કામ=મદન.
 ભિદા=ભેદન.
 હેતુ=કારણ.
 અમુદ્દામકામભિદસંવરહેતુલાભે=અપ્રીતિકર
 એવા રોગ અને કંઈને ભેદનારા એવા
 સંયમના કારણની પ્રાપ્તિરૂપ.

रोहिणीदेवी.

सर्वसौख्यार्थिनामपरायणा ।

सर्वसौख्यार्थिनामपरायणा । सर्वसौख्यार्थिनामपरायणा । सर्वसौख्यार्थिनामपरायणा ।
सर्वसौख्यार्थिनामपरायणा । सर्वसौख्यार्थिनामपरायणा । सर्वसौख्यार्थिनामपरायणा ।

ચણ્ડ=પ્રખર.

છતિ=તેજ.

ચણ્ડછતિ=પ્રખર છે તેજ જેનું તે, સૂર્ય.

ચણ્ડછતૌ=સૂર્યને વિષે.

વિતન્વતિ (મૂં વિતન્વત્)=વિસ્તાર કરનાર.

પ્રકાશ=પ્રકાશ.

સત્પ્રકાશં=સુપ્રકાશ.

ઉદ્દામ=અત્યંત તીવ્ર.

કામ=અભિલાષા, ઇચ્છા.

હન્=નાશ કરવો.

ઉદ્દામકામભિવ્સંવરહે=તીવ્ર અભિલાષાને લેહ-
નારા અસંયમના ધાતક.

અતુલ=અવિદ્યમાન છે તુલના જેની તે,
અનુપમ.

અતુલામે=અનુપમ છે શોભા જેની એવા.

શ્લોકાર્થ

જન-મતની પ્રશંસા—

“સૂર્યની માફક (યથાર્થ જ્ઞાનરૂપ) સત્પ્રકાશનો વિસ્તાર કરનારા, વળી (ચારિત્ર મહત્ત્વ કરવાની) તીવ્ર અભિલાષાનો નાશ કરનારા એવા અસંયમના ધાતક, તથા વળી અનુપમ શોભાથી યુક્ત, તેમજ (સજ્જનોને) અભીષ્ટ, તથા વળી અપ્રીતિકર (અર્થાત્ શોકાતુર યનાવનારા) એવા રોગ અને મદનનો વિનાશ કરનારા સંયમના કારણના લાભરૂપ એવા જૈન મતને વિષે માફ મન અત્યંત રમણ કરો.”—૧૫

રોહિણીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ---

ધર્મદ્વિષાં ક્ષયમધર્મજુષાં કરોતુ

સા ‘રોહિણી’ સુરભિયાતવપૂ રમાયા ।

યસ્યા બભૌ હૃદયવૃત્તિરજસ્રમૂના

સારોહિણી સુરભિયા તવ પૂ રમાયાઃ ॥ ૧૬ ॥ ૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા ‘રોહિણી’ દેવી અધર્મજુષાં નૃણાં ક્ષયં કરોતુ—તનોતુ । કિંમૂતાનાં ? અધર્મજુષાં ધર્મદ્વિષાં—ધર્મધ્વંસકાનાં । સા કિંવિશિષ્ટા ? સુરભૌ—ગવિ યાતં—ગતં વપુઃ—તનુઃ યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? રમો—રમ્યઃ આયો—લાભો યસ્યાઃ સા । (સા કા ?) યસ્યાઃ તવ હૃદયવૃત્તિઃ બભૌ—ભાતિ સ્મ । અજસ્રં—નિરન્તરમ્ । વૃત્તિઃ કિં૦ ? ઝના—રહિતા । કયા ? સુરભિયા—દેવમીસ્થા । પુનઃ કિં૦ ? સારઃ—પ્રધાનઃ ઝહઃ—તર્કો વિદ્યતે યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? પૂઃ—નગરી । કસ્યાઃ ? રમાયાઃ—શ્રિયઃ ॥ ૧૬ ॥

અન્વયઃ

યસ્યાઃ તવ સુર-મિયા ઝના, સાર-ઝહિણી, રમાયાઃ પૂઃ હૃદય-વૃત્તિઃ અજઞ્ઞં વમૌ, સા સુરમિ-યાત-વપૂઃ રમ-આયા 'રોહિણી' ધર્મ-દ્વિષાં અધર્મ-જુષાં ક્ષયં કરોતુ ।

શી૦દાર્થ

દ્વિષ્=દ્વેષ કરનાર, શત્રુ.
ધર્મદ્વિષાં=ધર્મના દ્વેષીઓના.
ક્ષયં (મૂં ક્ષય)=નાશને.
અધર્મજુષાં=અધર્મને સેવનારાઓના.
કરોતુ (ઘાં કૃ)=કરે.
રોહિણી=રોહિણી (દેવી).
સુરમિ=ધેનુ, ગાય.
યાત=(ઘાં યા)=પ્રાપ્ત થયેલ.
વપુસ=દેહ, શરીર.
સુરમિયાતવપૂઃ=ધેનુને પ્રાપ્ત થયે છે દેહ જેનો એવી.
રમ=રમ્ય, મનોહર.
આય=લાભ.
રમાયા=રમ્ય છે લાભ જેનો એવી.
યસ્યાઃ=(મૂં યદ્)=જેની.

વમૌ=(ઘાં મા)=ચોલી નીકળી.
હૃદય=અંતઃકરણ.
વૃત્તિ=વળણ.
હૃદયવૃત્તિઃ=અંતઃકરણની વૃત્તિ.
અજઞ્ઞં=નિરંતર, હુમેશાં.
ઝના (મૂં ઝન)=અપૂર્ણ, અધુરી, રહિત.
સાર=શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ.
ઝહ=તર્ક.
સારોહિણી=ઉત્તમ છે તર્કો જેના એવી.
સુર=દેવ.
મી=ભીતિ, ખીક.
સુરમિયા=દેવોની ખીકથી.
તવ (મૂં યુષ્મદ્)=તારી.
પૂઃ (મૂં પુર્)=નગર.
રમાયાઃ=(મૂં રમા)=લક્ષ્મીના.

સ્તોકાર્થ

રોહિણી દેવીની સ્તુતિ—

“ તારી ઠે જેની, દેવોના ભયથી મુક્ત તેમજ ઉત્તમ તર્કોથી મુક્ત તથા લક્ષ્મીના નગરરૂપ એવી હૃદય-વૃત્તિ નિરંતર શોભી રહી, તે (તું) રોહિણી (દેવી) ઠે જે ધેનુ ઉપર સ્વારી કરનારી છે તેમજ જેનો લાભ મનોહર છે તે (દેવી) ધર્મના દ્વેષી તેમજ અધર્મને સેવનારા (એવા જનો) નો વિનાશ કરે. ”—૧૬.

સ્પષ્ટીકરણ

રોહિણી દેવીની સ્તુતિ કરવાનું કારણ—

પ્રથમ, દ્વિતીય અને તૃતીય જિનેશ્વરના સ્તુતિ-કહમ્બક આશ્રીને તો તે તે જિનેશ્વરની શાસન-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, પરંતુ અત્ર તે નિયમ પાળવામાં આવ્યો નથી; કેમકે

અતુર્થ જિનેશ્વરની શાસન-દેવીનું નામ તો કાલી છે અને અત્ર તો રોહિણી દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. આ સ્તુતિના સંબંધમાં એમ કહી શકાય તેમ છે કે મેઝવજયજી શ્રીશોભન કવીશ્વરે રચેલી 'સ્તુતિ-અતુર્વિંશતિકા'ને અનુસરે છે (કેમકે ત્યાં પણ સોળમા શ્લોકમાં રોહિણી નામની વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે), છતાં પણ હરેક સ્થલે તેવું અનુકરણ નહિ કરેલું હોવાથી આ પ્રમાણે એકાએક રોહિણી દેવીની કેમ સ્તુતિ કરી તે સમજી શકાતું નથી.

શ્રીરોહિણીનું સ્વરૂપ—

'પુણ્ય બીજને ઉત્પન્ન કરે તે રોહિણી' એ રોહિણી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. રોહિણી દેવી એ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે. તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને બાણથી અલંકૃત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ શંખ અને ધનુષ્યથી શોભે છે. વળી તે કુન્દ, પુષ્પ, હિમ ઇત્યાદિકના જેવી શ્વેતવર્ણી છે અને ગાય એ એનું વાહન છે. આ હકીકત નિર્વાણ-કલ્પિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ તત્રાયાં રોહિણીં ધવલવર્ણીં સુરભિર્વૈર્હૈનાં ચતુર્ભુજામક્ષસૂત્રત્રાણાન્વિતદક્ષિણપાણિં શશ્વધનુર્યુક્ત-
ધામપાણિં ચેતિ ”

આ વાતની નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે:—

“ શક્ષાક્ષમાલાશરચાપશાલિ-
ચતુષ્કરા કુન્દવૃષારગૌરા ।
ગોગામિની ગીતવરપ્રભાવા
શ્રી'રોહિણી' સિદ્ધિમિમાં વદાત ॥”

—આચાર-દિનકર, પત્રાંક ૧૬૧

५ श्रीसुमतिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुमतिनाथस्य महिमा—

भक्तिर्व्रजेन विहिता तव पादपद्म—

सत्कामिता सुमनसां सुमते ! नतेन ।

लब्धा सुखेन जिन ! सिद्धिसमृद्धिवृद्धिः

सत्कामिता सुमनसां सुमतेन तेन ॥ १७ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे सुमते !—सुमतिजिन ! तव पादपद्मसत्का भक्तिः येन सुमनसां—विदुषां व्रजेन विहिता-
कृता । भक्तिः किंविशिष्टा ? अमिता—भूयसी । व्रजेन किंविशिष्टेन ? नतेन—नम्रेण । तेन
व्रजेन सिद्धिसमृद्धिवृद्धिः—मुक्तिसंपत्तिवृद्धिः लब्धा—प्राप्ता । केन ? सुखेन—शर्मणा । वृद्धिः
किंविशिष्टा ? सद्भिः—विद्वैः कामिता—प्रार्थिता । तेन किंविशिष्टेन ? सुमतेन—अतिमान्येन ।
केषां ? सुमनसां—सुराणाम् ॥ १७ ॥

अन्वयः

(हे) सुमते ! सुमनसां (येन) नतेन व्रजेन तव पाद-पद्म-सत्का, अमिता भक्तिः विहिता,
तेन सुमनसां सु-मतेन (हे) जिन ! सत्-कामिता सिद्धि-समृद्धि-वृद्धिः सुखेन लब्धा ।

श्लोकार्थ

भक्तिः (मू० भक्ति)=सेवा, उपासना.
व्रजेन (मू० व्रज)=समुदाय वडे.
विहिता (धा० धा)=करवाभां आवी.
पादपद्मसत्का=चरथु-कमलना संबंधी.
अमिता (मू० अमित)=माप-रहित.
सुमनसां (मू० सुमनस्)=(१) शुद्ध चित्तवा-
जाना, विद्वानोना; (२) सुरोना.
सुमते ! (मू० सुमति)=डे सुमति (नाथ) !
नतेन (मू० नत)=प्रथुभ करेव.
लब्धा (धा० लभ्)=प्राप्त थध.

सुखेन=सुखपूर्वक, कष्ट विना.
सिद्धि=मुक्ति.
समृद्धि=संपत्ति.
वृद्धि=आभादी.
सिद्धिसमृद्धिवृद्धिः=मुक्ति, संपत्ति अने
आभादी.
कामित (धा० कम्)=धर्मित, धर्मिणी.
सत्कामिता=सर्वजनोच्चे धर्मिणी.
मत्त (धा० मत्)=मान्य.
सुमतेन=अत्यंत मान्य.
तेन (मू० तद्)=ते वडे.

श्लोकार्थ

श्रीसुभतिनाथनो भडिमा—

“ हे सुभति (नाथ) ! जे प्रथाम करेला विद्वानोना [अथवा सुरोना] समूहे तारा चरण-कमल-विषयक (अर्थात् तारा चरण-कमलनी) अनुपम सेवा पाववी, ते सुरोने (पणु) अतिशय मान्य जेवा विद्वद्-वर्गे हे जिन ! सज्जनो जे छच्छेली जेवी मुक्ति, संपत्ति अने आषाढी सुपेथी प्राप्त करी.”—१७

स्पष्टीकरण

सुभतिनाथ-चरित्र—

श्रीविजयसिंहसूरिना शिष्य शतार्थिक सोमप्रबसूरिजे परमार्हत कुमारपाल नृपतिना राज्य दरभ्यान ६८२१ श्लोक प्रमाणुं सुभतिनाथ-चरित्र लभ्युं छे. आ चरित्रनो भजे अशे भाग प्राकृत भाषामां रचायेदो छे. आ तीर्थकरना चरित्रनी स्थूल उपरेभा साइ जुजे स्तुति-चतुर्विंशतिका (पृ० ७८).

जिनवरेभ्यः प्रार्थना—

येषां स्तुवन्त्यपि ततिश्चरणानि नृणा—

मज्ञानघस्मरपराभवभां जिना वः ।

दुःखाम्बुधाविव घनं मरुतः क्षिपन्ता—

मज्ञानघस्मरपरा भवभाञ्जि नावः ॥ १८ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

ते जिना वो-युष्माकं अज्ञानमेव घस्मरो-भक्षकः पुमान् तस्य पराभवभां-पराभूति-प्रभां क्षिपन्तां-दलयन्तु इव-यथा घनं-मेघं मरुतः-प्रभञ्जनाः क्षिपन्ते । ते किंविशिष्टाः ? नावः-नौसमाः । क्व ? दुःखाम्बुधौ-पीडाम्बोधौ । ते के ? येषां चरणानि-पदानि स्तुवन्ती-नुवन्ती सती नृणां ततिः-नरश्रेणिः बभूव । कीदृशी ? न सन्ति अघं-पापं स्मरः-कामः पर-वैरिणो यस्याः सा । ततिः किंविशिष्टा ? अपेभिन्नक्रमत्वात् अज्ञानपि-मूर्खाऽपि । चरणानि किंविशिष्टानि ? भवं-कल्याणं भजन्तीति तथा ॥ १८ ॥

१ आ चरित्रने क्षमती हकीकत साइ जुजे तेमजे रवेक्ष शृंगार-वैराग्य-तरंगिणी नामना काव्य उपरनी भारी प्रस्तावना.

અન્વયઃ

યેષાં ભવ-ભક્તિ ચરણાનિ સ્તુવન્તી (સતી) નૃણાં અજ્ઞા અપિ તતિઃ અન્-અઘ-સ્મર-પરા (ભમ્બુવ), (તે) દુઃસ્વા-અમ્બુધૌ નાવઃ જિનાઃ મરુતઃ ઘનં હ્યઃ વ અજ્ઞાન-ઘસ્મર-પરામવ-ભાં ક્ષિપન્તામ્ ।

શીલકાર્થ

યેષાં (મૂં યદ્) = જેમનાં.

સ્તુવન્તી (ધાં સ્તુ) = સ્તવના કરતી, સ્તુતિ કરતી.

અપિ = પણ.

તતિઃ (મૂં તતિ) = શ્રેણિ, સમુદાય.

ચરણાનિ = ચરણોને.

નૃણાં (મૂં નૃ) = માનવોની.

અજ્ઞાન = અજ્ઞાન, મોહ.

ઘસ્મર = ભક્ષક.

પરામવ = (૧) અપમાન, તિરસ્કાર; (૨) પરાજય.

ભાં = પ્રભા, તેજ.

અજ્ઞાનઘસ્મરપરામવભાં = અજ્ઞાનરૂપ ભક્ષકને

(હાથે થતી) પરાભવની પ્રભાને.

જિનાઃ (મૂં જિત) = જિનો, તીર્થકરો.

અમ્બુધિ = સમુદ્ર, સાગર.

દુઃસ્વામ્બુધૌ = દુઃખરૂપ સમુદ્રમાં.

ઘનં (મૂં ઘન) = મેઘને.

મરુતઃ (મૂં મરુત) = પવનો.

ક્ષિપન્તામ્ (ધાં ક્ષિપ) = દૂર ફેંકી દો, નષ્ટ કરો.

અજ્ઞા (મૂં અજ્ઞ) = મૂર્ખ.

અનઘસ્મરપરા = અવિદ્યમાન છે પાપ, મદન અને દુશ્મન જેને વિષે એવી.

મવ = કલ્યાણ.

મન્ = ભજવું.

મવભાક્તિ = કલ્યાણને ભજનારાં.

નાવઃ (મૂં નૌ) = નૌકાઓ, વહાણો.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના—

“જેમનાં કલ્યાણકારી ચરણોની સ્તુતિ કરતી થકી (અર્થાત્ સ્તવના કરવાથી) મૂર્ખ એવી પણ માનવ-શ્રેણિ પાપ, મદન અને દુશ્મનથી રહિત થઇ (અને થાય છે), તે દુઃખ-સાગરમાં (આસંખનાથ) નૌકાસમાન તીર્થકરો, જેમ પવનો વાદળને વિષેરી નાંખે છે, તેમ તમારા અજ્ઞાનરૂપ ભક્ષકને (હાથે થતા) પરાભવની પ્રભાને નિસ્તેજ કરો (નષ્ટ કરો).”-૧૮

જિનવાણ્યા માહારમ્યમ્—

યા હેલયા હતવતી કુમાર્તિ કુપક્ષૈ—

વિજ્ઞા નરાઽજિતપદા શિવરા જિનેન ।

વાચં તમસ્સુ રચિતાં હૃદિ ઘેહિ શૈલ—

વિજ્ઞાનરાજિતપદા શિવરાજિનેનમ્ ॥ ૧૯ ॥

विवरणम्

हे नर ! त्वं तां वाचं हृदि विधेहि—वहस्व । वाचं किंविशिष्टां ? रचितां—निर्मिताम् । केन ? जिनेन । जिनेन किंविशिष्टेन ? शैलाकृतिरेखाविज्ञानेन राजितौ पदौ—पादौ यस्य तेन । पुनः किं ? शिवेन—मङ्गलेन राजत इत्येवंशीलः स तेन । तां कां ? या हेलया—लीलया कुमति—कुबुद्धि हतवती—जघान । या किंविशिष्टा ? विज्ञा—निपुणा । पुनः किं ? अजितानि—अनभिभूतानि पदानि यस्याः सा । कैः ? कुपक्षैः—कुवादिभिः । पुनः किं ? शिवं—सिद्धिं राति—ददातीति तथा । पुनः किं ? इनं—सूर्यसमाम् । क्व ? तमस्सु—पापेषु ॥ १९ ॥

अन्वयः

(हे) नर ! या कु-पक्षैः अजित-पदा, विज्ञा, शिव-रा (वाक्) कुमतिं हेलया हतवती, (तां) तमस्सु इनं, शैल-विज्ञान-राजित-पदा, शिव-राजिना जिनेन रचितां वाचं हृदि धेहि ।

श्लोकार्थं

हेलया (मू० हेला)=लीला वडे.
हतवती (धा० हत्)=नष्ट करी, हृष्टी नांभी.
कुमति (मू० कुमति)=दुर्बुद्धिने.
पक्षः पक्ष.
कुपक्षः (मू० कुपक्ष)=दुष्ट पक्षो वडे, कुवादीभ्यो वडे.
विज्ञा (मू० विज्ञ)=निपुण्य, यतुर.
नर ! (मू० नर)=डे भानव !
पद=पद.
अजितपदा=नथी परास्त थयां पदो जेनां जेवी.
शिव=भोक्ष, निर्वाण्यु.
शिवरा=भोक्षने आपनारी, मुक्ति-दायक.
जिनेन (मू० जिन)=जिन वडे.
वाचं (मू० वाच्)=वाणीने.

तमस्सु (मू० तमस्)=(१) अंधकारेने विषे;
(२) अज्ञानेने विषे.
रचितां (मू० रचिता)=रथेदी.
हृदि (मू० हृद्)=अंतःकरण्युभां.
धेहि (धा० धा)=तुं धारण्यु कर.
शैल=पर्वत.
विज्ञान=ज्ञान.
राजित (धा० राज्)=सुशोभित.
पद=यरण्यु.
शैलविज्ञानराजितपदा=पर्वतना आकार जेवी रेभालक्षणे करीने शोभायमान छे जेमनां यरण्यु जेवा.
शिव=कल्याण्यु, भंगल.
राजित=शोभन-शील.
शिवराजिना=कल्याण्यु वडे शोभता.
इनं (मू० इन)=सूर्य.

श्लोकार्थं

जिन-वाणीनुं भाडात्भ्य—

“ कुवादीभ्यो वडे पराजित नथी थयां पदो जेनां जेवी, तथा निपुण्यु जेवी तेभज मुक्ति-दायक जेवी जे (वाणीभ्ये) दुर्बुद्धिने लीलाभात्रभां हृष्टी नांभी, ते (अज्ञानरूपी)

અંધકારને (દૂર કરવામાં) સૂર્યસમાન એવી તેમજ પર્વતના આકાર જેવી રેખાલક્ષણે કરી શોભાયમાન છે ચરણે। જેમનાં એવા તથા કલ્યાણકારી એવા જિન વડે રચાયેલી [અર્થાત જિને પ્રરૂપેલી] એવી વાણીને હે માનવ ! તું દ્રવ્યમાં ધારણ કર. ”—૧૯

શ્રીકાલીદેવ્યા નુતિઃ—

ઉચ્ચદ્રવા મૃગમદાવિલકજ્જલાહ્નુ-

કાલી સુરીતિમતિરા જિતરાજદન્તા ।

મુષ્ણાતુ મર્મજનનીમનિશં મુનીનાં

કાલી સુરીતિમતિરાજિતરાજદન્તા ॥ ૨૦ ॥ ૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

કાલી સુરી—કાલીનામ્ની દેવી મુનીનાં ર્શિતિ—ઉપપ્લવં મુષ્ણાતુ—સ્યતુ । અનિશં—નિસ્યમ્ । કાલી કિંવિશિષ્ટા ? ઉચ્ચન્તી—દીપ્યન્તી ગદા—પ્રહરણં યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? મૃગમદેન—કસ્તૂર્યા આવિલ્લં—આહ્નુ કજ્જલાહ્નુ—અજ્ઞનચિહ્નં તદ્દત્ કાલી—શ્યામવર્ણા । પુનઃ કિં૦ ? શોભના રીતિઃ—મર્યાદા યત્ર ર્શિદર્શી મતિં રાતીતિ તથા । પુનઃ કિં૦ ? જિતો—વિનાશિતો રાજતાં—ઉત્તમાનાં અન્તો—મરણં યયા સા । ર્શિતિં કિં૦ ? મર્મજનની—મર્મકરીમ્ । કાલી કિં૦ ? અભિરત્—જિતો—અતિશોભિતો રાજદન્તો—મધ્યદન્તો યસ્યાઃ સા ॥ ૨૦ ॥

અન્વયઃ

ઉચ્ચત્—ગદા, મૃગ—મદ—આવિલ—કજ્જલ—અહ્નુ—કાલી, સુ—રીતિ—મતિ—રા, જિત—રાજત—અન્તા, અતિ—રાજિત—રાજન્—વન્તા કાલી સુરી મુનીનાં મર્મન્—જનનીં ર્શિતિં અનિશં મુષ્ણાતુ ।

શબ્દાર્થ

ઉચ્ચત્ (ધા૦ યા)=પ્રકાશમાન.

ગદા=ગદા.

ઉચ્ચદ્રવા=પ્રકાશમાન છે ગદા જેની એવી.

મૃગ=હરણુ.

મૃગમદ=કસ્તૂરી.

આવિલ=વ્યાપ્ત.

કજ્જલ=કાજલ.

અહ્નુ=ચિહ્ન.

કાલી=શ્યામવર્ણી.

મૃગમદાવિલકજ્જલાહ્નુકાલી=કસ્તૂરીથી લિપ્ત

એવા કાજલના ચિહ્ન જેવી શ્યામવર્ણી.

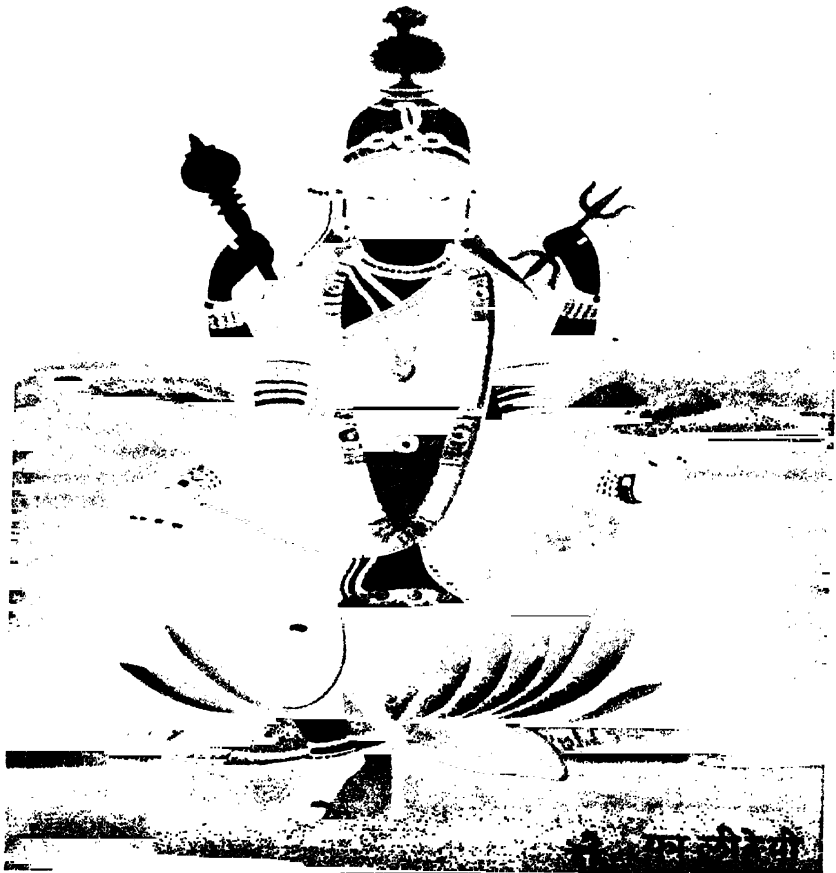
રીતિ=સીમા, મર્યાદા.

મતિ=યુદ્ધિ.

६ श्रीपद्मप्रभजिनस्तुतयः

अथ श्रीपद्मप्रभस्य प्रार्थना—

भव्याङ्गिवारिजविबोधरविर्नवीन-

पद्मप्रभेशकरणोऽर्जितमुक्तिकान्तः ।

त्वं देहि निर्वृत्तिसुखं तपसा विभञ्जन्

पद्मप्रभेश ! करणोर्जितमुक्तिकान्तः ॥ २१ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे पद्मप्रभेश ! पद्मजिन ! त्वं निर्वृत्तिसुखं—मुक्तिशर्म देहि—दिश । त्वं किंविशिष्टः ? भव्याङ्गिवारिजानां—प्राणिपद्मानां विबोधने रविः—सूर्यसमः । पुनः किं० ? नवीनौ—नव्यौ पद्मप्रभेशौ—रजसूर्यौ तद्वत् करणं—तनुः यस्य सः । पुनः किं० ? अर्जिता—उपार्जिता मुक्तिकान्ता—सिद्धिवधूः येन सः । त्वं किं कुर्यन् ? तपसा विभञ्जन्—निरस्यन् । किं ? करणानां—इन्द्रियाणां ऊर्जितं—बलम् । त्वं किं० ? उक्त्या—वचसा कान्तः—प्रशस्यः ॥ २१ ॥

अन्वयः

(हे) पद्मप्रभ-ईश ! भव्य-अङ्गि-वारिज-विबोध-रविः, नवीन-पद्म-प्रभा-ईश-करणः, अर्जित-मुक्ति-कान्तः, तपसा करण-ऊर्जितं विभञ्जन्, उक्ति-कान्तः, त्वं निर्वृत्ति-सुखं देहि ।

शब्दार्थ

अङ्गिन्=अव, प्राणी.

वारि=जल.

वारिज=जलज, कमल.

विबोध=विकास, भीलवणी.

रवि=सूर्य, आनु.

भव्याङ्गिवारिजविबोधरविः=भव्य अवश्य कमल-लना विकास प्रति सूर्य-समान.

नवीन=नूतन.

प्रभा=सूर्यनी ओक श्री.

प्रभेश=प्रभा-पति, सूर्य.

नवीनपद्मप्रभेशकरणः=नूतन कमल अने सूर्यना समान छे शरीर जेनुं जेवा.

अर्जित (धा० अर्ज)=भेजवेल.

कान्ता=रमणी, श्री.

अर्जितमुक्तिकान्तः=उपार्जन करी छे सिद्धिइपी सुन्दरीने जेजे जेवा.

त्वं (मू० युष्मद्)=तुं.

देहि (धा० दा)=अर्पण कर.

१ सरभावे शीलनसूरीधरकृत 'स्तुति-यत्तुर्विशतिकाना प्रथम पद्यं प्रथम यरथ.

निर्वृत्ति=निर्वाण, भाक्ष.
 निर्वृत्तिसुखं=निर्वाणना सुभने.
 तपसा (मू० तपस)=तपश्चर्या वडे.
 विमज्ज (मू० विमज्ज)=सांगतो.
 पद्मप्रभ=पद्मप्रभ(नाथ).
 पद्मप्रभेश ! =डे पद्मप्रभ प्रभु !

करण=धन्द्रिय.
 ऊर्जित=पराक्रम, भण.
 करणोजित=धन्द्रियोना पराक्रमने.
 उक्ति=वाणी.
 कान्त=प्रशस्य, मनोहर.
 उक्तिकान्तः=वाणी वडे प्रशस्य.

श्लोकार्थ

श्रीपद्मप्रभने प्रार्थना—

“ डे पद्मप्रभ प्रभु ! व०य ज्योत्स्नी कभवोनो विकास करवाभां सूर्यना समान ज्येवो,
 तथा नूतन पद्म अने (उगता)सूर्यना ज्येवु (रक्त) छे शरीर जनुं ज्येवो, वणी (संन्यक्ष-
 चरित्र द्वारा) प्राप्त करी छे सिद्धिइपी सुंदरीने ज्येवु ज्येवो, तथा वणी तपश्चर्या वडे धन्द्रि-
 योना पराक्रमने परास्त करनारो (अर्थात् पथि धन्द्रियोने कथुमां राप्पनारो) तेभव वाणी
 वडे मनोहर ज्येवो तु व०य जनोने भाक्ष-सुभे अर्पणु कर.”—२१

स्पष्टीकरण

पद्मप्रभ-चरित्र—

श्रीहेवभूरिजे प्राकृत भाषाभां ८४०० श्लोक प्रभाषणुं पद्मप्रभ-चरित्र रच्युं छे. आ
 तीर्थकर संबंधी थोडी बखी भांडिती स्तुति-चतुर्विंशतिका (पृ० ७८)भाषी भणी शक्ये.

जिनस वायस्य स्तुतिः—

सिद्धिं सतां वितर जल्यगत ! गजस्य
 विध्वस्तमा नतमा नवदानवारेः ।
 तीर्थङ्करव्रज ! दधद् वदमं विभास्त—
 विध्वस्तमोह ! नतमानव नवारे ! ॥ २२ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे तीर्थङ्करव्रज !— जनव्रज ! त्वं सतां सिद्धिं वितर-दिस्य । तुस्या-समाना गतिः-गवर्न
 यस्य तत्सं० । (समाना) कस्य ? गजस्य-नागस्य । त्वं किंविशिष्टः ? विध्व जे मोहनतमसी-
 सुरतपापे येन सः । गजस्य किंविशिष्टस्य ? नवं-नवीनं नववारं-मदजलं यस्य तस्य । त्वं

કિં કુર્વન્ ? વધત્-ધરન્ । કિં ? વદનં-વક્ત્રમ્ । વદનં કિંવિશિષ્ટં ? વિભયા-પ્રભયા અસ્તો-જિતો
વિધુઃ-ઈન્દુર્યેન તત્ । અસ્તો મોહો-મૌઢ્યં યેન તત્સં । નતાઃ-પ્રણતા માનવા-નરા દાનવા-
રયો-દેવા यस્ય તત્સં ॥ ૨૨ ॥

અન્વયઃ

મવ-વાન-વારેઃ ગજસ્ય તુહ્ય-ગતે ! અસ્ત-મોહ ! નત-માનવ-વાનવ-અરે ! તીર્થકર-વ્રજ !
વિધ્વસ્ત-મોહન-તમાઃ, વિમા-અસ્ત-વિધુ વવનં વધત્ (ત્વં) સતાં સિદ્ધિ વિતર ।

શીખરાર્થ

સિદ્ધિ (મૂં સિદ્ધિ)=મુક્તિને.

સતાં (મૂં સત્)=સજ્જનોને.

વિતર (ધાં તૃ)=અર્પણ કર.

તુહ્ય=સમાન.

ગતિ=ચાલ.

તુહ્યગતે !=સમાન છે ચાલ જેની એવા ! (સં.)

ગજસ્ય (મૂં ગજ)=કુંજરના, હાથીના.

વિધ્વસ્ત (ધાં ધ્વંસ્)=નષ્ટ કરેલ.

મોહન=મૈથુન, વિષય-સેવન.

વિધ્વસ્તમોહનતમાઃ=નાશ કર્યો છે મૈથુનનો

અને પાપનો જેણે એવો.

વાન=હાથીના કુમ્ભસ્થલમાંથી ઝરતો પ્રવાહી

પદાર્થ, મદ.

મવવાનવારેઃ=નવીન છે મદ-જલ જેનું એવા.

તીર્થકર=તીર્થકર.

તીર્થકરવ્રજ !=હે તીર્થકરોના સમૂહ !

વધત્ (ધાં ધા)=ધારણ કરનારા.

વવનં (મૂં વદન)=મુખને.

વિમા=પ્રભા, તેજ.

વિધુ=ચન્દ્ર.

વિમાસ્તવિધુ=પ્રભા વડે પરાસ્ત કર્યો છે ચન્દ્રને
જેણે એવા ! (સં.)

મોહ=અજ્ઞાન.

અસ્તમોહ !=નાશ કર્યો છે અજ્ઞાનનો જેણે
એવા ! (સં.)

નત (ધાં નમ્)=નમન કરેલ.

માનવ=મનુષ્ય.

વાનવ=દાનવ, અસુર.

નતમાનવવાનવારે !=નમન કર્યું છે મનુષ્યોએ
તેમજ દેવોએ જેને એવા ! (સં.)

શ્લોકાર્થ

જિન-સમુદાયની સ્તુતિ—

“ નવીન મદ-જલથી યુક્ત (અર્થાત્ મદોન્મત્ત) એવા કુંજરની સમાન ચાલ છે
જની એવા હે (તીર્થપતિઓના સમુદાય) ! પરાસ્ત કર્યો છે મોહને એવા હે (વીતરાગોના
વૃન્દ) ! નમસ્કાર કર્યો છે માનવોએ તેમજ દાનવોના દુશ્મનોએ (અર્થાત્ દેવોએ) અને
એવા હે (જિનવરોના નિકર) ! હે તીર્થકરોના સમૂહ ! વિનાશ કર્યો છે (અર્થાત્ જલાંજલિ
આપી છે) મૈથુનને તેમજ પાપને જેણે એવો તેમજ તેજ વડે તિરોહિત કર્યો છે ચન્દ્રને જેણે
એવા મુખને ધારણ કરનારા તું સજ્જનોને મુક્તિ અર્પણ કર. ”—૨૨.

जिनागम य स्तुतिः—

गम्भीरशब्दभर ! गर्वितवादिघूक—
 वीथीकृतान्तजनकोपम ! हारिशान्तिः ।
 त्रायस्व मां जिनपतेः प्रवरापवर्ग—
 वीथी कृतान्त ! जनकोपमहारिशान्तिः ॥ २३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे जिनपतेः कृतान्त !—सिद्धान्त ! त्वं मां त्रायस्व—रस । गम्भीरः शब्दानां भरः—समूहो यत्र तत्सं० । गर्विता—गर्ववती या वादिघूकानां वीथी—राजी तस्यां कृतान्तजनकस्य—रवेः उपमा यस्य तत्सं० । त्वं किंविशिष्टः? हारिणी—रम्या शान्तिः—शिवं यस्मात् सः । पुनः किं० ? प्रवरा—प्रधाना अपवर्गस्य—मोक्षस्य वीथी—मार्गः । पुनः किं० ? जनानां कोपरूपमहारेः—शत्रोः शान्तिः—शमनं यस्मिन् सः ॥ २३ ॥

अन्वयः

(हे) गम्भीर—शब्द—भर ! गर्वित—वादिन्—घूक—वीथी—कृतान्तजनक—उपमा ! जिन—पतेः कृतान्त ! हारिन्—शान्तिः, प्रवर—अपवर्ग—वीथी, जन—कोप—महत—अरि—शान्तिः (त्वं) मां त्रायस्व ।

शब्दार्थ

गम्भीर=गंभीर.

शब्द=शब्द.

भर=समूह.

गम्भीरशब्दभर ! = गंभीर शब्दानां समूह ए
 नेने विषे जेवा । (सं०)

गर्वित=अहङ्कारी, अविष्ट, अभिमानी.

वादिन्=वादी.

घूक=धूपक.

वीथी=पंक्ति, द्वार.

कृतान्त=यम.

जनक=पिता, भाप.

कृतान्तजनक=यम—पिता, सूर्य.

उपमा=उपमा.

गर्वितवादिघूकवीथीकृतान्तजनकोपम ! = हे

अविष्ट वादीरूप धुपकोणी श्रेष्ठि प्रति
 सूर्यनी उपमावाणे ।

हारिन्=भनोहर, रम्य.

शान्ति=कल्याण.

हारिशान्तिः=भनोहर कल्याणु छे जेथी जेवे.

त्रायस्व (वा० त्रै) = तुं परिपालन कर.

मां (म० अस्मात्) = भने.

पति=स्वामी, नाथ.

जिनपतेः=जिनेश्वरना, तीर्थहरना.

प्रवर=उत्तम.

अपवर्ग=भोक्त.

वीथी=मार्ग, इत्ये.

મ રાપવર્નવીચી=મોક્ષના ઉત્તમ માર્ગરૂપ.
કૃતાન્ત ! (મૂં કૃતાન્ત)=હે સિદ્ધાન્ત !
મહત્=મોટો.

શાન્તિ=શમન, નાશ.
જનકોપમહારિશાન્તિ:=માનવોના ક્રોધરૂપી
મહાન્ વેરીનો નાશ છે જે દ્વારા એવો.

શ્લોકાર્થ

જિનાગમની સ્તુતિ—

“ ગંભીર શબ્દોનો સમૂહ છે જ્યાં એવા હે (આગમ) ! હે અભિમાની વાદીરૂપ
ધ્રુવહની પંક્તિને પરાસ્ત કરવામાં સૂર્યની ઉપમાવાળા (પ્રવચન) ! હે તીર્થકરના સિદ્ધાન્ત !
અનેહર કલ્યાણ [મળે] છે જે દ્વારા એવો, તથા મોક્ષના સર્વોત્તમ માર્ગરૂપ એવો તેમજ
માનવોના ક્રોધરૂપી કદા શત્રુને શાંત કરનારો (અર્થાત્ તેને નષ્ટ કરનારો) એવો તું માંડે
[શવ-બ્રમણ્યથી] રક્ષણ કર. ”—૨૩

ન ત્વામાયાઃ સ્તુતિઃ—

યા સેવ્યતે સ્મ દનુજૈર્વરદાયિવક્ર—

શ્યામાવરા સુરવશોચિત્તૈસ્ક્રામા ।

શ્યામં નિરસ્યતુ મમેયઃ નન્તશોકં

‘શ્યામા’ વરા સુરવશોચિત્તૈસ્ક્રામા ॥ ૨૪ ॥ ૬ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

ઇયં ત્વામાયાઃ સુરી મમ અનન્તશોકં નિરસ્યતુ—શિપતુ । શોકં કિંવચિત્ ? શ્યામં—
કુળ્મસુ । શ્યામા કિંવચિત્ ? વરા—વસ્ત્રક્રાણા । પુનઃ કિં ? સુરૈઃ—અધિકશબ્દૈઃ શોચિતાઃ—શોકં
નીતા દૈત્યરામાઃ—અસુરાક્રાણા યયા । સા કા ? યા સુરવશા—દેવી દનુજૈઃ—દાનવૈઃ સેવ્યતે
સ્મ । ઇત્યં—આગત્ય । ચા કિં ? વરાયાં—વાચ્છિતપદો વક્રશ્યામાવરો—મુલ્કેન્દુઃ યસ્યાઃ સા ।
પુનઃ કિં ? શોચિતા—યાગ્યવત્ પ્રદા । પુનઃ કિં ? રામા—રમણીયા ॥ ૨૪ ॥

અન્વયઃ

યા વર-વાચિન્-વક્ર-શ્યામા-વરા, ડાચિત-વા, રામા સુર-વશા દનુજૈઃ સેવ્યતે સ્મ, (સા)
ઇયં સુ-રવ-શોચિત-દૈત્ય-રામા વરા ‘શ્યામા’ પત્ય મમ શ્યામં અનન્ત-શોકં નિરસ્ય ।

૧ ‘ મનોહર-કુવર કુવરે ’ કલ્પલોકેષુ લઠઃ ।

तुमुसंग्रं नीरवर्णं कुम्भवाहनं चतुर्भुजं महाभययुक्तं-
 दक्षिणभाषिणं त्रिकुण्डलाक्षिमुत्रयुक्तयामभाषिणं चेति ।

अयुतां देवीं ध्यात्वाऽर्प्यं त्रिवाहनं चतुर्भुजं त्रिकुण्डलाक्षिमुत्रयामभाषिणं चेति ।
 दक्षिणभाषिणं त्रिकुण्डलाक्षिमुत्रयामभाषिणं चेति ।

શબ્દાર્થ

લેખ્યતે સ્મ (ષાં સેવ)=સેવાવી કુળી.
 વનુજૈઃ (મૂં વનુજ)=દાનવો વડે.
 વર=વરદાન, અભીષ્ટ.
 વાધિન્=અર્પણ કરનાર.
 વક્ત્ર=વહન, મુખ.
 શ્યામા=રજની.
 વર=નાથ, કાન્ત.
 શ્યામાવર=રજની-કાન્ત, ચન્દ્ર.
 વર પાચેવક્ત્રશ્યામાવરા=વરદાન દેનારૂં છે વહન-
 ચન્દ્ર જેનું એવી.
 સુ=શ્રેષ્ઠતાવાચક શબ્દ.
 રવ=ધ્વનિ, અવાજ.
 શોષિત (ષાં શુષ)=શોકમસ્ત કરેલ, દિલ-
 ગીર બનાવેલ.
 દાનવ.

શ્યામાવર=મધુર ધ્વનિ વડે શોકાતુર
 કરી દેતોની પત્નીઓને જેણે એવી.
 શ્યામ (મૂં શ્યામ)=કુળી.
 નિરત્ન (ષાં અસ)=નિરાશ કરે, દૂર કરે.
 રવ (મૂં રવ)=આ.
 શ્યામાવર=મધુર.
 શોક=શોક, દિલગીરી.
 અનન્ત પાક=અપાર શોકને.
 શ્યામા=શ્યામા (દેવી).
 વરા (મૂં વર)=ઉત્કૃષ્ટ, પ્રધાન.
 વશા=શી.
 સુરવશા=દેવી.
 ઊષિત=યોગ્ય.
 શ્યામાવર=યોગ્ય (વસ્તુ)ને આપનારી.
 પત્ય (ષાં પ)=આવીને.
 રામા (મૂં રામ)=રમણીય, મનોહર.

શ્લોકાર્થ

શ્યામા દેવીની સ્તુતિ—

“વરદાન દેનારૂં છે વહન-ચન્દ્ર જેનું એવી, તથા યોગ્ય (વસ્તુઓ) ને અર્પણ કરનારી તેમજ મનોહર એવી જ દેવીની દાનવો સેવા કરતા હવા, (તે) આ સર્વોત્તમ શ્યામા (દેવી) જે જેણે અસુરોની અંગનાઓને સુસ્વર વડે (પરાસ્ત કરીને) શોકાતુર બનાવી છે, તે (દેવી અત્ર) આવીને મારા કૃષ્ણ (અર્થાત્ અતિશય દિશ્વ) તેમજ અપાર શોકને દૂર ફેંકી દોશ—૨૪

સ્પષ્ટીકરણ

શ્યામા દેવીનું સ્વરૂપ—

શ્યામા એ કૃષ્ણ તીર્થકર શ્રી પદ્મપ્રભાની શાસનદેવીનું નામ છે. એનું વધારે પ્રચલિત નામ તેા અર્પણી છે. તેનું સ્વરૂપ પ્રવચન-સૌરોદ્ધાર (પત્રાંક ૯૪)માં નીચે મુજબ આપ્યું છે:—
 આ દેવીનો વર્ણ શ્યામ છે, વળી તેને મનુષ્યનું વાહન છે તેમજ તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને શાશ્વતી યોગે છે, બધારે ડાબા બે હાથ ખીચેરા અને ભંકુરાથી આલંકૃત છે.
 આશ્યાદુ-દિનકરમાં આ દેવીના સંબંધમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

“શ્યામા ક્ષત્રુજ્વરા નરવા નસ્યા
 પાદાં તથાચ વરદં કરચેઃ યાગા ।
 વામાન્વયાસ્ત્ત્વ ન્વરબાંજપૂર
 તાદૃશ્યો નૈ વ પરયોઃ પ્રહુદેડ્વ્યુતાદઃ ॥”

७ श्रीसुपार्श्वार्थजनस्तुतयः

श्रीसुपार्श्वनाथस्य सेवायाः फलम्—

यं प्रास्तवीदतिशयानमृताशनानां

कान्ता रसारसपदं परमानवन्तम् ।

विज्ञः श्रियं भजति कां न नतः 'सुपार्श्व'

कां तारसारसपदं परमानवन्तम् ॥ २५ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

तं सुपार्श्व—सप्तमजिनं नतः—प्रणतः सन् विज्ञः—प्राज्ञः कां कां श्रियं—रमां न भजति—न भयति ? अपितु सर्वा रमां भयति । सुपार्श्व किंविशिष्टं ? तारं—सुन्दरं सारसं—कमलं तद्वत् पादौ यस्य तम् । पुनः किं० ? परं—प्रकृष्टं मानं—पूजा तद्वन्तम् । तं कं ? यं जिनं अमृताशनानां—देवानां कान्ता प्रास्तवीत्—स्तौति स्म । कान्ता किंविशिष्टा ? रसायां—पृथिव्यां ये रसाः—शृङ्गनरादयः तेषां पदं—स्थानम् । यं किं कुर्वन्तं ? अवन्तं—रक्षन्तम् । कान् ? अतिशयान् । किंविशिष्टान् ? परमान्—उत्कृष्टान् ॥ २५ ॥

अन्वयः

परमान् अतिशयान् अवन्तं यं अमृत-अशानानां रसा-रस-पदं कान्ता प्रास्तवीत्, (तं) तार-सारस-पदं पर-मान-वन्तं 'सुपार्श्व' नतः विज्ञः कां कां श्रियं न भजति ? ।

शब्दार्थ

यं (म० यद्)=येने.

प्रास्तवीत् (घा० स्तु)=स्तुति करी.

अतिशयान् (म० अतिशय)=अतिशयेने.

अमृत=अमृत.

अशान=क्षोभन.

अ-ताशनानां=अमृतनु क्षोभन करनारानी,
देवेनी.

रसा=पृथ्वी.

पदं=स्थान.

रसारसपदं=पृथ्वीना रसेना स्थानरूप.

परमान् (म० परम)=श्रेष्ठ.

अवन्तं (म० अवत्)=रक्षण करनारा.

विज्ञः (म० विज्ञ)=विद्वान्, पण्डित.

श्रियं (म० श्री)=लक्ष्मीने, संपत्तिने.

भजति (घा० भज्)=क्षोभने छे.

कां (म० किम्)=उत्त.

न=नहि.

નતઃ (મૂં નત)=પ્રથમ કરેલ.
 સુપાર્શ્વ (મૂં સુપાર્શ્વ)=સુપાર્શ્વ (નાથ)ને.
 તાર=મનોહર, સુન્દર.
 પદ્મ=ચરણ.
 સારસ=પદ્મ, કમલ.

તારસારસપદ્મ=સુંદર કમલોનાં જેવાં ચરણો છે
 જેનાં ઝોવા.
 પર=ઉત્તમ.
 માન=પૂજા.
 પરમાનવન્તઃ=ઉત્તમ પૂજાથી યુક્ત.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુપાર્શ્વનાથની સેવાનું કળ—

“(ચોત્રીસ) ઉત્કૃષ્ટ અતિશયોનું રક્ષણ કરનારા (અર્થાત્ સર્વદા અતિશયોથી યુક્ત) એવા જે (સમ્પન્ન તીર્થકર)ની, પૃથ્વીને વિષે (રહેલા શુંગારાદિ) રસોના સ્થાનરૂપ એવી દિવ્યાંગના સ્તુતિ કરતી હવી, તે સુન્દર કમલોનાં સમાન ચરણોવાળા તેમજ પરમ પૂજાથી યુક્ત (અર્થાત્ અત્યંત પૂજનીય) એવા સુપાર્શ્વ (નાથ)ને પ્રથમ કરનારાં વિદ્વાન કદ કદ સંપત્તિને ભોગવતો નથી ? ”—૨૫

સ્પષ્ટીકરણ

સુપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર—

શ્રીલક્ષ્મણગણિએ આશરે નવ હજાર શ્લોક પ્રમાણનું સુપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું છે. એને સુપાસનાહચરિત્રં તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ ગ્રન્થ ત્રણ ભાગમાં છાપવામાં આવ્યો છે અને પંડિત હરગોવિન્દદાસે તેનું સંશોધન કરવા ઉપરાંત તે ગ્રન્થના ઉપર સંસ્કૃત છાયા પણ લખી છે. આ તીર્થકરના ચરિત્ર ઉપર સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૬૬-૧૦૦) પણ પ્રકાશ પાડે છે.

જિનપતિભ્યઃ પ્રણામઃ—

નિઃશેષદોષરજનીકજિનીશમાસ—

સંસારપારગતમણ્ડલમાનમારમ્ ।

પ્રાજ્યપ્રભાવમવનં ભુવનાતિશાયિ—

સં સારપારગત મણ્ડલમાનમારમ્ ॥ ૨૬ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે નર ! ત્વં સા પારગતમણ્ડલં—જિનવ્રજં આનમ—નગરમ્ । અરં—મત્યર્યમ્ । મણ્ડલં કિંચિદ્દિષ્ટં ? નિઃશેષાઃ—સર્વે દોષા—મિધ્યાત્વાદયઃ ત ઈવં રજમ્યો—રાત્રવઃ તાસુ કજિનીશ—

રવિમ્ । પુનઃ કિં ? આત્મઃ સંસારસ્ય-ભવસ્ય પારઃ-પર્યન્તો યેન તત્, ગતી-નંટાઃ મળ્લકો-
 રગ્વિશેષઃ માનઃ-સ્મયો મારો-મદનશ્ચ યસ્માત્ તત્, પશ્ચાત્ પૂર્વવિશેષણેન કર્મધારયઃ । પુનઃ
 કિં ? પ્રાજ્યપ્રભાવસ્ય-પ્રૌઠપરિન્નો ભવનં-ગૃહમ્ । પુનઃ કિં ? ભુવનાતિશાયિની-જગતિ
 અતિશયવતી સા-પારગતમ્ યસ્ય તત્ ॥ ૨૬ ॥

અન્વયઃ

નિઃશેષ-શેષ-રજની-કાજિની-ઈશં, આત્મ-સંસાર-પાર-ગતમળ્લ-માન-મારં, પ્રાજ્ય-
 પ્રભાવ-મવનં, ભુવન-અતિશાયિન્-સં સાર-પારગત-મળ્લ અરં આનમ્ ।

શીખરાર્થ

શેષ=શેષ.

રજની=રાત્રિ, રાત.

કાજિની=કમલિની, પદમ-લતા.

કાજિનીશ=સૂર્ય.

નિઃશેષ શેષરજનાંકાજિનીશં=સમસ્ત દોષરૂપી
 રાત્રિ પ્રતિ રવિસમાન.

આત્મ (ષાં જાપ્)=પ્રાપ્ત, મેળવેલ.

સંસાર=સંસાર, બંધ.

પાર=પાર, છેડાં.

ગત (ષાં ગત)=ગત.

મળ્લ=કોઠ, એક બાતનો રામ.

માર=મદન, કામદેવ.

આત્મસંસારપારગતમળ્લમાનમારં=પ્રાપ્ત કર્યો
 છે સંસારનો અન્ત જેમણે એવા તેમજ
 અર્થાં છે કોઠ, અર્થ અને મદન જેમનાં એવા.

પ્રાજ્ય=પ્રૌઠ, અત્યંત.

પ્રભાવ=પ્રભાવ, મહિમા.

મવનં=ગૃહ.

પ્રાજ્યપ્રભાવમવનં=પ્રૌઠ પ્રભાવના ગૃહરૂપ.

ભુવન=જગત, દુનિયા.

અતિશાયિન્=અતિશયથી યુક્ત.

ભુવનાતિશાયિસં=જગતને વિષે અતિશયથી
 યુક્ત છે લક્ષ્મી જેમની એવા.

પારગત=બિન, તીર્થકર.

મળ્લ=સમુદાય.

સારપારગતમળ્લ=શ્રેષ્ઠ એવા તીર્થકરના
 સમુદાયને.

આનમ્ (ષાં નમ્)=તું નમસ્કાર કર.

અરં=શીખર, સત્વર.

શ્લોકાર્થ

બિનપતિઓને પ્રણામ—

“ સમસ્ત દોષરૂપી રાત્રિનો (અંત આણવામાં) રવિસમાન એવા, તથા પ્રાપ્ત કર્યો
 છે સંસારનો અન્ત જેમણે એવા (અર્થાત્ સંસારનો પાર પામેલા), તેમજ નાશ કર્યો છે
 કોઠ, દર્પ અને કંદર્પનો જેમણે એવા, અને વળી મહામહિમાના ધામરૂપ તેમજ જગતને
 વિષે અતિશયયુક્ત છે (કેવલ-જ્ઞાનરૂપી) લક્ષ્મી જેમની એવા શ્રેષ્ઠ તીર્થપતિઓના સમુ-
 દાયને (જે લાભ્ય ।) તું નમસ્કાર કર.”—૨૬

प्रवचन-प्रणामः—

सर्वार्थसार्थस्वचितं रचितं यतीन्द्र—

भारा ! जिनेन मतमानतमानवेनम् ।

हेलावहेलितकुकर्म शिवाय शर्म—

भाराजिने नमत मानतमानवेनम् ॥ २७ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे यतीन्द्रभाराः !—सूरिसङ्गाः ! यूयं शिवाय—मोक्षाय मतं—प्रवचनं नमत-नमस्कुरुत । मतं किं० ? सर्वार्थानां—सर्वपदार्थानां सार्थः—समूहः तेन स्वचितं—व्याप्तम् । पुनः किं० रचितं—निर्मितम् । केन ? जिनेन । पुनः किं० ? आनताः—प्रणता मानवेना—नरेन्द्रा यस्य तत् । पुनः किं० ? हेलाया—लीलाया अवहेलितं—अवगणितं कुकर्म—पापकर्म येन तत् । शिवाय किंविशिष्टाय ? शर्मभया—सुखप्रभया राजिने—शोभिने । मतं किं० ? मानो-गर्व एव तमा-रात्रिस्तत्र नवेनं—नन्द-रविसमम् ॥ २७ ॥

अन्वयः

(हे) यति-इन्द्र-भाराः ! सर्व-अर्थ-सार्थ-स्वचितं, जिनेन रचितं, आनत-मानव-इतं, हेला-अवहेलित-कु-कर्म, मान-तमा-नव-इतं मतं शर्म-भा-राजिने शिवाय नमत ।

शब्दार्थ

सर्व=समस्त, अधा.

अर्थ=पदार्थ, वस्तु.

स्वचित (धा० स्वच्)=व्याप्त.

सर्वार्थसार्थस्वचितं=समस्त पदार्थोन्मी व्याप्त.

रचितं (मू० रचित)=रच्येत्.

इन्द्र=भुज्य.

यतीन्द्र=भुजिपर, आचार्य, सूर.

भार=समूह.

यतीन्द्रभाराः=डे सूरियोना समूहो ।

मतं (मू० मत)=दर्शनने.

आनत (धा० नम्)=प्रक्षाम करेत्.

इन=स्वामी.

आनतमानवेनं=प्रक्षाम कर्यो छे नृपतिओओ
जेने ओवा.

हेला=लीला.

अवहेलित=अवगणना करेत्, तिरस्कार करेत्.

कु=अनिष्टवाचक शब्द.

कर्मन्=कार्य.

हेलावहेलितकुकर्म=लीलापूर्वक तिरस्कार कर्यो
छे पापनो जेषे ओवा.

शिवाय (मू० शिव)=मोक्षने भाटे.

शर्मन्=सुख.

શર્મમારાગિને=સુખની ઠાંતિ વડે શોભતા.
નમત (ધા૦ નમ)=તમે નમસ્કાર કરો.
તમા=નિશા, શત્રિ.

હન=સૂર્ય.

માનતમાનવેનં=અભિમાનરૂપ શત્રિ પ્રતિ નવીન
સૂર્યસમાન.

પ્રલોકાર્થ

પ્રવચનને પ્રણામ—

“ સમસ્ત પદાર્થોના સમૂહ વડે વ્યાપ્ત એવા, તથા તીર્થંકરે રચેલા (પ્રરૂપેલા) એવા, વળી નમસ્કાર કર્યો છે નરેન્દ્રોએ જેને એવા, તથા લીલાપૂર્વક તિરસ્કાર કર્યો છે પાપનો જેણે એવા તેમજ ગર્વરૂપી શત્રિનો અંત આણુવામાં નવીન (અર્થાત્ ઉદ્ય પામતા) સૂર્ય-સમાન એવા સિદ્ધાન્તને હે સૂરિઓના સમુદાયો ! તમે સુખની પ્રભા વડે સુશોભિત એવા મોક્ષને ધાટ પ્રણામ કરો.”—૨૭

સ્પષ્ટીકરણ

શું સુક્રિતમાં સુખ છે ?—

કેટલાકોની એવી માન્યતા છે કે સુક્રિતમાં વાડી, ગાડી કે લાડી નહિ હોવાથી ત્યાં સુખ સંભવી શકે નહિ. આ વાત એક રીતે ખરી છે, કેમકે અષ્ટ કર્મથી સુક્રિત થયેલા જીવને ત્યાં અવાસ્તવિક-પૌદ્ગલિક સુખનો સંભવ નથી. પરંતુ સુક્રિતમાં આત્મિક-નૈસર્ગિક સુખનો પણ અભાવ છે એમ માનવું તો સચુક્રિતક નથી. આ પરત્વે અત્ર વિચાર કરવો આવશ્યક સમજાય છે.

એ તો સહજ સમજી શકાય છે કે હરેક પ્રાણી સુખની અભિલાષા રાખે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં કયો વિદ્વાન સુખથી રહિત એવી સુક્રિતને સાડ પ્રયત્ન કરે ? કેમકે જે સુક્રિતવસ્થામાં જીવ પાપાણુ જેવો જડરૂપજ બની જાય, તે સુક્રિતવસ્થા કરતાં તો સાંસારિક અવસ્થા હજાર હજારે સારી, કારણ કે આ સંસારમાં તો કવચિત્ પણ સુખનો લાભ મળી શકે છે. આથી કરીને તો ગૌતમ મહર્ષિએ કહ્યું છે કે—

“ હરં વૃશ્વાહને રમ્યે, ક્રોધૃત્વમભિવાક્ષિજ્જતમ્ ।

ન તુ વૈશેષિણીં સુક્તિં, ગૌતમો ગન્તુમિચ્છતિ ॥ ”

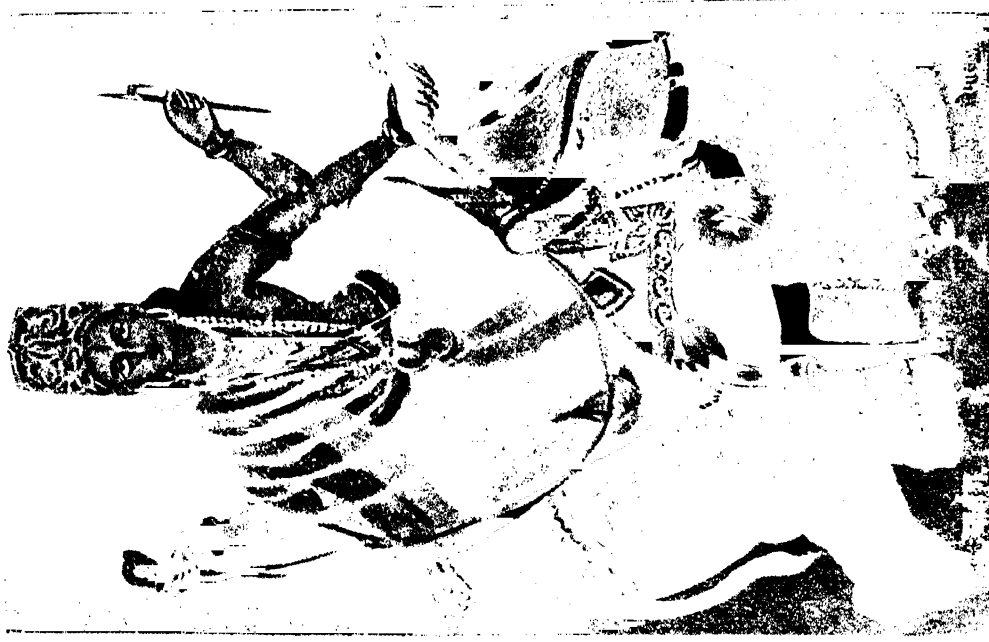
અર્થાત્-રમણીય વૃન્દાવનમાં શિયાળ તરીકે ઉત્પન્ન થવાની અભિલાષા રાખવી એ વૈશેષિકે માનેલી સુક્રિત મેળવવાની ઇચ્છા રાખવા કરતાં વધારે પસંદ કરવા જેવું છે અને એથી કરીને તો ગૌતમ આવી સુક્રિતમાં જવા ઇચ્છતા નથી.

અત્ર એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે “ દુઃસ્વાત્યન્તામાવો હિ મોક્ષઃ ” અર્થાત્ “ દુઃખનો અત્યંત અભાવ એ મોક્ષ છે ” એમ માનવામાં આવે તો શું વાંધો છે ? આના સમાધાનમાં સમજવું કે દુઃખરહિત બનવાનો પ્રયાસ કરવામાં પણ એ હેતુ સમાયેલો છે કે તેમ કરવાથી સુખ પ્રાપ્ત થાય; બાકી તો મૂર્છા, નિદ્રા ઇત્યાદિ અવસ્થામાં શું દુઃખનો અભાવ અનુભવાતો નથી વા ?

શું પણ છે કે —

1. The first image shows a statue of Lord Venkateswara of Tirumala, standing on a chariot pulled by a bull. The statue is adorned with a crown and jewelry. The second image shows a statue of Lord Venkateswara of Tirumala, standing on a chariot pulled by a bull. The statue is adorned with a crown and jewelry.

“ દુઃલાલાલોક્તો નાભેષઃ, પુલ્કાર્થતયેષ્યતે ।
મહિ મૂર્છર્ષીઘવસ્થાયાં, પ્રવૃત્તો દ્વશ્યતે સુધીઃ ॥ ”

વિશેષમાં, જેમ જીવોને સાંસારિક અવસ્થામાં સુખ ઇષ્ટ છે અને દુઃખ અનિષ્ટ છે, તેમ મોક્ષમાં પણ દુઃખની નિવૃત્તિ ઇષ્ટ છે પરંતુ સુખની નિવૃત્તિ તો નહિજ.

અત્ર એ દલીલ કરવી નિરર્થક છે કે મુક્તાવસ્થામાં સુખ માનવામાં તેને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કરનારા આત્માને રાગરૂપ દ્વષણુ લાગૂ પડશે અને તેમ થતાં તેને મુક્તિ મળી શકશે નહિ. કારણ કે આવી પરિસ્થિતિમાં તો મુક્તિમાં દુઃખનો અભાવ હોવાથી એવી મુક્તિ મેળવવાને માટે મહેનત કરનારા દુઃખના દ્વેષી બનવાથી તેઓ પણ મુક્તિ નહિ મેળવી શકે એમ કેમ ન માનવું એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે, કેમકે બન્ને સ્થળે ન્યાય તો સમાન છે.

વિશેષમાં એ ધ્યાનમાં રાખવું કે જ્યાં સુધી ક્ષપક શ્રેણિમાં આરૂઠ ન થવાય ત્યાં સુધીજ મોક્ષની અભિલાષારૂપી રાગ રહી શકે છે અને આવી ઉચ્ચ અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં રાગ તો સ્વયં પલાયન કરી જાય છે. એટલે સુખસંવેદનરૂપ મોક્ષ માનવામાં દોષને સારૂ અવકાશ રહેતો નથી.

વળી “અશરીરં વા વસન્તં પ્રિયાપ્રિયે ન સ્પૃશ્નતઃ” (છાન્દો ૮૧૨૧૧) અર્થાત્ અશરીરી મુક્ત જીવનો પ્રિય-અપ્રિય (સુખ-દુઃખ) સ્પર્શ કરતા નથી, એ ઉપરથી કંઈ મુક્તિમાં વાસ્તવિક સુખનો અભાવ સિદ્ધ થતો નથી, પરંતુ એક બીજાની સાથે સંબંધ ધરાવનારા, અદૃષ્ટના પરિપાકરૂપ વિષય-જન્ય સાંસારિક સુખ-દુઃખોનો મુક્તિમાં અભાવ છે એમ સમજવું મુક્તિ-યુક્ત છે. પરંતુ વેદનીય કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થનારા, ક્ષાયિક, વિષયોથી વિરક્ત, પારમાર્થિક, નિશ્ચિંત, નિરપેક્ષ, અક્ષય, અનન્ત, આત્યન્તિક, આત્મિક સુખનો અભાવ માનવો ઇષ્ટ નથી. વળી આ કથનને નીચેનું વાક્ય પણ ટેકો આપે છે.

“ સુખમાત્યન્તિકં યત્ર, બુદ્ધિગ્રાહ્યમતીન્દ્રિયમ્ ।
તં વૈ મોક્ષં વિજામીષા઼્, વુષ્પાપમકૃતાત્મભિઃ ॥ ”

અર્થાત્-જ્યાં આત્યન્તિક, બુદ્ધિ-ગ્રાહ્ય, અતીન્દ્રિય અને અકૃત આત્માઓને હૃદય એવું સુખ હોય, તેને ‘ મોક્ષ ’ જાણવો.

હવે આ પ્રકરણ આપણે સમાપ્ત કરીએ તે પૂર્વે એટલું નિવેદન કરવું ઉચિત સમજાય છે કે આથી કરીને મુક્તિમાં નૈસર્ગિક સુખનો અભાવ માનનારે પૂર્ણ વિચાર કરવો જોઈએ.

શાન્તાદેહ્યાઃ સ્તુતિઃ—

મર્તિં બમાર હૃદયે જિનસામજાનાં

શાન્તાશિવં શમવતાં વસુધામદેહા ।

સીમન્તિની ક્રતુમુજાં કુરુતાં સદા સા

‘ શાન્તા ’ શિવં જાપેતાં વસુધામદેહા ॥ ૬૮ ॥ ૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા શાન્તાનામ્ની (દેવી) શમવતાં—સાધૂનાં શિવં—કુશલં કુરુતાં—દિશતુ । સદા—સર્વદા । શાન્તા કિંવિશિષ્ટા ? ક્રતુશુજાં સીમન્તિની—દેવી । પુનઃ કિં૦ ? વમૂનાં—રૂચીનાં ધામ—ગૃહં દેહં યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા જિનસામજાનાં—જિનેન્દ્રાણાં ભક્તિ હૃદયે—હૃદિ વમાર—વધૌ । જિનસામજાનાં કિં કુર્વતાં ? અવતાં—ધરતામ્ । કિં ? શં—સુખમ્ । શં કિં૦ ? શાન્તં—શમિતં અશિવં—અમક્કલં યેન તત્ । યા કિં૦ ? વસુધાર્યાં—ધ્રુવિ યે આમા—રોગાઃ તચ્છેદિની ઈહા—વાઙ્છા યસ્યાઃ સા ॥ ૨૮ ॥

અન્વયઃ

વસુધા—આમ—વા—ઈહા (યા) શાન્ત—અશિવં શં અવતાં જિન—સામજાનાં ભક્તિ હૃદયે વમાર, સા વસુ—ધામ—વેહા ક્રતુ—શુજાં સીમન્તિની શાન્તા શમવતાં શિવં સદા કુરુતામ્ ।

શબ્દાર્થ

ભક્તિ (મૂં ભક્તિ) = ઉપાસનાને, સેવાને.
 વમાર (ધાં મ) = ધારણ કરી.
 હૃદયે (મૂં હૃદય) = હૃદયમાં.
 સામજ = કુંજર, હાથી.
 જિનસામજાનાં = જિનરૂપી કુંજરોની.
 શાન્ત (ધાં શમ) = શમાવી હીધેલ, નષ્ટ કરેલ.
 અશિવ = અમંગલ.
 શાન્તાશિવં = નાશ પામ્યાં છે અમંગલો જેનાથી એવા.
 શં = સુખને.
 અવતાં (મૂં અવત) = રાખનારા.
 વસુધા = વિશ્વ, ભૂમંડળ.
 વા = છેદવું, કાપવું.
 ઈહા = વાંછા, ઇચ્છા.
 વસુધામવેહા = ભૂમંડળના રોગોને છેદવાની વાંછાવાળી.

સીમન્તિની = લલના, સ્ત્રી.
 ક્રતુ = યજ્ઞ.
 શુજ = ભક્ષણ કરવું.
 ક્રતુશુજાં (મૂં ક્રતુશુજ) = દેવોની.
 કુરુતાં (ધાં કૃ) = કરો.
 સદા = હંમેશાં.
 શાન્તા = શાન્તા (દેવી).
 શિવં (મૂં શિવ) = કલ્યાણ.
 શમ = ઉપશમ, પ્રશમ.
 શમવતાં (મૂં શમવત) = ઉપશમધારીઓનું.
 વસુ = તેજ.
 ધામવ = ગૃહ.
 વેહ = શરીર.
 વસુધામવેહા = તેજના ગૃહરૂપ છે શરીર જેનું એવી.

શ્લોકાર્થ

શાન્તા દેવીની સ્તુતિ—

“ ભૂમંડલ વિષેના (સમસ્ત) રોગોને નષ્ટ કરવાની અભિલાષાવાળી જે (શાન્તા દેવીએ), નાશ પામ્યાં છે અમંગલો જે દ્વારા એવા સુખને ધારણ કરનારા જિનરૂપી કુંજરોની

સેવા દૃઢ્યમાં ધારણ કરી, તે, કાંતિના ગૃહરૂપ શરીરવાળી દિવ્યાંગના શાન્તા (દેવી) ઉપશમધારી (માનવો)નું સર્વદા કલ્યાણ કરે. ”—૨૮

સ્પષ્ટીકરણ

ઉપશમ—

જે અવસ્થામાં અનન્તાનુભવી (અર્થાત્ અતિશય મલિન તેમજ અત્યંત અનર્થકારી) એવા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપી ચાર કપાયો ઉદયમાં ન હોય, તે અવસ્થાને ‘ઉપશમ’ યાને ‘શમ’ કહેવામાં આવે છે.

શાન્તા દેવી—

સાતમા તીર્થંકર શ્રીશુપાર્શ્વનાથની શાસન-દેવીને શાન્તાના નામથી ઓળખવામાં આવે છે. આનો વર્ણ સુવર્ણની જેમ પીળો છે અને એને હાથીનું વાહન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથમાં વરહ અને અક્ષ-સૂત્ર છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં શૂલ અને અભય છે. આ વાતની આચાર-દિનકર પણ સાક્ષી પૂરે છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ ગજારૂઢા પીતા દ્વિગુણશુજયુગ્મેન સહિતા

લસન્દ્ર કામાલાં વરહમપિ સઘ્યાન્યકરયોઃ ।

વહન્તી શૂલં શામયમપિ ચ સા વામકરયો—

નિશાન્તં ભદ્રાણાં પ્રતિવિશતુ શાન્તા સદુદયમ્ ॥ ”

—પત્રાંક ૧૭૬.

८ श्रीचन्द्रप्रभोजनस्तुतयः

अथ श्रीचन्द्रप्रभप्रभोः प्रार्थना—

पूज्यार्चितश्चतुरचित्तचकोरचक्र—

चन्द्र ! प्रभावभवनं दितमोहसारः ।

संसारसागरजले पुरुषं पतन्तं

‘चन्द्रप्रभाव भवनन्दितमोहसारः ॥ २९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे चन्द्रप्रभ ! त्वं पुरुषं अव-रक्ष । त्वं किं० ? पूज्यैः-अर्च्यैः अर्चितो-महितः । चतुराणां-विदुषां चिन्तानि-मनांसि तान्येव चकोराः तेषां चक्रे-चये चन्द्रसमः तत्सं० । त्वं किं० ? प्रभावस्य-अनुभावस्य भवनं-गृहम् । पुनः किं० ? दितं-भिन्नं मोहस्य सारं-धनं येन सः । पुरुषं किं० ? पतन्तं-मज्जन्तम् । क्व ? संसारसागरजले-भवाब्धिनीरे । त्वं किं० ? भवनन्दिसंसारवर्षकं यत् तमः-पापं तद् हन्तुं सारं-बलं यस्य सः ॥ २९ ॥

अन्वयः

(हे) चतुर-चित्त-चकोर-चक्र-चन्द्र ! चन्द्रप्रभ ! पूज्य-अर्चितः, प्रभाव-भवनं, दित-मोह-सारः, भव-नन्दित-तमस-हन्-सारः (त्वं) संसार-सागर-जले पतन्तं पुरुषं अव ।

श्लोकार्थ

पूज्य=पूजनीय, अर्थनपात्र.

अर्चित (धा० अर्च)=पूजयेत्.

पूज्यार्चितः=पूजनीय वडे पूजयेत्.

चतुर=निपुण.

चित्त=मन.

चकोर=चक्र (पक्षी).

चक्र=समुदाय.

चन्द्र=चन्द्रमा.

चतुरचित्तचकोरचक्रचन्द्र!=डे निपुणना मन-

३पी चक्रैर-चक्र प्रति चन्द्रमाना समान !

प्रभावभवनं=भाडात्भ्यना गृह३प.

दित (धा० दो)=आपी नांजेत्, बेदी नांजेत्.

सार=धन.

नित्तोत्त सारः=बेदी नांजुं छे भाड३पी धन
जेछे जेवा.

सागर=समुद्र, दरियो.

जल=पाणी.

संसारसागरजले=संसार३पी समुद्रना पाणीमां.

पुरुषं (मू० पुरुष)=मनुष्यने.

पतन्तं (मू० पतत्)=पडता.

ચન્દ્રપ્રભ ! = હે ચન્દ્રપ્રભ !
 નન્દિન્ = આનંદી.
 સાર = પરાક્રમ, બલ.

ભવનન્વિતમોહસારઃ = સંસાર પ્રતિ આનંદી
 એવા પાપનો નાશ કરનારું છે પરાક્રમ
 જેનું એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીચન્દ્રપ્રભ પ્રભુની પ્રાર્થના—

“ ચતુર (જનો) ના ચિત્તરૂપ ચંદાર—ચક્રને (આનંદિત કરવામાં) ચન્દ્ર (સમાન અષ્ટમ તીર્થકર) ! હે ચન્દ્રપ્રભ ! પૂજ્યો વડે પૂજ્યેલો તથા મહિમાના ધામરૂપ, વળી નાશ કર્યો છે અજ્ઞાનરૂપી ધનનો જેણે એવો તેમજ વળી સંસાર પ્રતિ હર્ષ ધારણ કરનારા (અર્થાત્ ભવવર્ધક) પાપનો નાશ કરનારું પરાક્રમ છે જેનું એવો તું સંસારરૂપી સમુદ્રના જલમાં પડતા (અર્થાત્ ડૂબી મરતા) મનુષ્યનું રક્ષણ કર. ” —૨૯

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીચન્દ્રપ્રભ—ચરિત્ર—

ચન્દ્રપ્રભ—ચરિત્રો તો ધણા મુનિવરોએ રચ્યાં છે. તેમાં યશોદેવ, હરિભદ્ર, દેવેન્દ્રસૂરિ અને સર્વાનંદ એ ચારનાં નામો પ્રસિદ્ધ છે.

તીર્થકરનિકરંપ્રણિપાતઃ—

તીર્થેશસાર્થ ! નતિરસ્તુ ભવત્યુદારા—

ऽऽરમ્ભાગસામજ ! સમાનનતારકાન્તે ! ।

સન્દોહરાહુબલનિર્મથને તમઃસં—

રમ્ભાગસામઽજસમાન ! નતારકાન્તે ॥ ૩૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે તીર્થેશસાર્થ !—જિનોઘ !; ભવતિ—ભવદ્વિષયે નતિરસ્તુ—પ્રણામોઽસ્તુ । નતિઃ કિં૦ ? ઉદારા—સ્ફારા । (તી૦સાર્થઃ કિં૦ ?) આરમ્ભો—જીવિહંસા તલ્લક્ષણે અગે—ટૂકે સામજો—હસ્તી તત્સં૦ । સમા—સમગ્રા આનનસ્ય—મુલ્કસ્ય તારા—મનોજ્ઞા કાન્તિઃ—શ્રીર્યસ્ય તત્સં૦ । હે અજ-સમાન !—ક્રુષ્ણસમ ! । કય ? સન્દોહઃ—સમૂહઃ તદ્રૂપરાહુ (હુઃ તસ્ય) બલનિર્મથને । કેષાં ? તમઃસં-રમ્ભાગસાં—પાપક્રોધાપરાધાનામ્ । ભવતિ કિંવિશિષ્ટે ? નતાનાં પુંસાં આરં—વૈરિવૃન્દં તસ્ય કસ્ય—મુલ્કસ્ય અન્તો—વિનાશો યસ્માત્ તસ્મિન્ ॥ ૩૦ ॥

અન્વયઃ

(હે) આરમ્મ-અગ-સામજ ! સમ-આનન-તાર-કાન્તે ! તમસ્-સંરમ્મ-આગસાં સન્વોહ-રાહુ-બલ-નિર્મથને અજ-સમાન ! તીર્થ-દ્વિ-સાર્થ ! નત-આર-ક-અન્તે ભવતિ ઉદારા નતિઃ અસ્તુ !

શબ્દાર્થ

તીર્થેશસાર્થ ! = હે તીર્થકરોના સમૂહ !
 નતિઃ (મૂં નતિ) = પ્રણામ, નમસ્કાર.
 ભવતિ (મૂં ભવત્) = આપને વિષે.
 ઉદારા (મૂં ઉદાર) = અસાધારણ.
 આરમ્મ = પાપમય આચરણ.
 અગ = વૃક્ષ, તરૂ.
 આરમ્માગસામજ ! = હે પાપમય આચરણરૂપી વૃક્ષ પ્રતિ કુંજર !
 સમ = સમગ્ર.
 આનન = મુખ.
 કાન્તિ = પ્રભા.
 સમાનનતારકાન્તે ! = હે સમગ્ર છે જેમના મુખની મનોહર પ્રભા એવા ! (સં૦)
 સન્વોહ = સમુદાય.

રાહુ = રાહુ.
 નિર્મથન = નાશ.
 સન્વોહરાહુબલનિર્મથને = સમુદાયરૂપી રાહુના પરાક્રમનો નાશ કરવામાં.
 સંરમ્મ = ક્રોધ, ક્રોધ.
 આગસ્ = અપરાધ.
 તમઃસંરમ્માગસાં = પાપ, ક્રોધ અને અપરાધના.
 અજ = કૃષ્ણ.
 સમાન = જેવા.
 અજસમાન ! = હે કૃષ્ણ જેવા !
 આર = વૈરિ-મણ્ડલ, દુશ્મનોની ચોકડી.
 નતારકાન્તે = પ્રણામ કરેલાના દુશ્મનોના મણ્ડલના મુખનો નાશ છે જેથી એવાને વિષે.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકર-વર્ગને પ્રણામ—

“ હે (જીવ-હિંસાહિંક) પાપમય આચરણરૂપી વૃક્ષને (જડમૂળથી ઉપેડી નાંખવામાં) હરિત-સમાન ! વળી સમગ્ર છે જેમના મુખની મનોહર પ્રભા એવા હે (તીર્થ-પતિ-ઓના સમુદાય) ! હે પાપ, ક્રોધ અને અપરાધના સમૂહરૂપી રાહુના પરાક્રમને પરાસ્ત કરવામાં કૃષ્ણસમાન ! હે તીર્થપતિઓના વૃન્દ ! પ્રણામ કરેલા (મનુષ્યો) ના દુશ્મનોના મણ્ડલના મુખનો નાશ કરનારા એવા આપને વિષે (મારા) અસાધારણ પ્રણામ હોજી. ”—૩૦

સ્વપ્તીકરણ

રાહુ-વિચાર

હિંદુ શાસ્ત્રોમાં રાહુને એક રાક્ષસ ગણવામાં આવ્યો છે અને સિંહિકા અને વિપ્રચિત્તિને તેનાં માતાપિતા તરીકે ઓળખાવ્યાં છે. વળી ત્યાં કહ્યું છે કે-સમુદ્રનું મંથન કરવાથી નીકળી આવેલ ચૌદ રત્નોમાંના અમૃત-રત્નનું દેવો જ્યારે પાન કરતા હતા, તે વખતે છૂપા વેશે રાહુએ પણ રાક્ષસ (દાનવ) હોવા છતાં તેનું પાન કરી લીધું. આ વાતની સૂર્ય અને ચન્દ્રને ખબર પડતાં તેમણે તે વાત વિષ્ણુને કહી સંભળાવી. આથી વિષ્ણુએ રાહુનું માથું કાપી નાંખ્યું. પરંતુ

थोडा धष्या अमृतनो तेष्णे आस्वाह करेवो डोवणी ते अमर भनी भयो हतो, अेटले ते हणु पणु सूर्य अने यन्द्रना उपर तेभने अहणु करवाइप पोतानुं वेर लछ शके छे.

अत्र कोधने शंका थाय के श्लोकार्थमां तो राहुने परास्त करनार तरीके कृष्णुनो उल्लेख कर्यो छे अने अत्र तो विष्णुनुं नाम आपवामां आवे छे ते शुं न्याय-संगत छे ? आना समाधानमां समजुं के कृष्णु अे विष्णुना मत्स्य, कूर्म, वराह, नृसिंह, वाभन, परशुराम, राम, कृष्णु, बुद्ध अने कदिक आ दश अवतारो पैडी आठभो छे; अेटले उपर्युक्ता हुकीकत न्याय्य छे.^१

जिनवाण्याः स्तुतिः—

सम्यग्दृशामसुमतां निचये चकार

सद्भा रतीरतिवरा मरराजिगे या ।

दिश्यादवश्यमखिलं मम शर्म जैनी

सद्भारती रतिवरामरराजिगेया ॥ ३१ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

सा जैनी—जिनसंबन्धिनी सद्भारती—उत्तमवाग् मम शर्म—सुखं दिश्यात्—कुर्यात् । अवश्यं—निश्चितम् । शर्म किं० ? अखिलं—सर्वम् । भारती किंविशिष्टा ? रत्या—सुखेन वराया अमरराज्याः—सुराल्या गया—स्तवनीया । सा का ? या असुमतां—प्राणिनां निचये—निकरे रतीः—सुखानि चकार—करोति स्म । असुमतां किंविशिष्टानां ? सम्यग्दृशां—सम्यक्त्वभृताम् । रतीः किं० ? सती—वरा भा—श्रीः याभ्यः ताः । या किं० ? अतिवरा—अत्युत्कृष्टा । निचये किंविशिष्टे ? मरराज्यां—मरणपरम्परायां (गे) गते ॥ ३१ ॥

अन्वयः

या सत्—मा, अति—वरा (सत्—भारती) सम्यक्—दृशां अलुमतां मर—राजि—गे (अथवा मर—रा—आजि—गे) निचये रतीः चकार, (सा) रति—वर—अमर—राजि—गेया जैनी सत्—भारती मम अखिलं शर्म अवश्यं दिश्यात् ।

१ सरभावे नीयेना श्लोकार्थमां आपेक्षुं दशे अवतारानुं वर्धुं—

“वेदानुस्तरते जगन्निवहते भूगोलमुष्विभ्रते

वैर्यं वारयते बलिं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते ।

पौलस्त्यं जयते हलं कलयते कारुण्यमात्मवते

म्लेच्छान् मूर्च्छयते दशाकृतिकृते कृष्णाय तुभ्यं नमः ॥”

—गीत—गोविन्द, प्रथम श्लो०.

२ ‘ मरणप्रदयुद्धे गते ’ इति षाठान्तरं, अर्थान्तरं च ।

શબ્દાર્થ

સમ્યક્=યથાર્થ.

દૃષ્ટ=દૃષ્ટિ.

સમ્યગ્દર્શા=સમ્યક્ત્વધારીઓના.

અસુમતાં (મૂં અસુમત)=પ્રાણીઓના.

નિચયે (મૂં નિચય)=સમૂહને વિષે.

ચકાર (ધાં ક્ર)=કર્થો.

સદ્મા=ઉત્તમ છે પ્રભા જેની ઓવી.

રતીઃ (મૂં રતિ)=સુખોને, આનંદોને.

અતિવરા=અત્યુત્તમ, સર્વોત્કૃષ્ટ.

મર=મરણ, મૃત્યુ.

રાજિ=પરંપરા, શ્રેણિ.

આજિ=લડાઈ.

મરરાજિગે=(૧)મરણની પરંપરાને પ્રાપ્ત થયેલ;

(૨) મૃત્યુદાયક યુદ્ધમાં ગયેલ.

વિશ્યાત (ધાં વિશ્)=અર્પો.

અવહયં=નક્ષી, ખચિત.

અસ્થિલં (મૂં અસ્થિલ)=સમસ્ત, સંપૂર્ણ.

શર્મ (મૂં શર્મત્)=સુખને.

જૈની=જિન-વિષયક.

ભારતી =વાણી.

સન્નારતી=ઉત્તમ વાણી.

રતિ=સુખ.

અમર=દેવ, સુર.

ગેય=ગાવા લાયક.

રતિવરામરરાજિગેયા=સુખે કરીને ઉત્તમ ઓવી

સુરોની શ્રેણિને સ્તુતિ કરવા લાયક.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની સ્તુતિ—

“ ઉત્તમ લક્ષ્મી (પ્રાપ્ત થઈ શકે) છે જેથી ઓવી [અથવા સુશોભિત છે પ્રભા જેની ઓવી] તેમજ અત્યુત્તમ ઓવી જે (જિન-વાણીએ) મરણની પરંપરાને પ્રાપ્ત થયેલા [અથવા મૃત્યુ-દાયક યુદ્ધમાં ગયેલા] સમ્યગ્દૃષ્ટિ પ્રાણીઓના સમુદાયને વિષે સુખો (ઉત્પન્ન) કર્યો (અર્થાત્ સમ્યગ્-દૃષ્ટિઓને જન્મ, જરા અને મરણને અગોચર ઓવી મુક્તિ અપાવી), તે સુખે કરીને શ્રેષ્ઠ ઓવી સુરોની શ્રેણિને (પણ) સ્તુતિ કરવા યોગ્ય ઓવી જિન-વિષયક (અર્થાત્ જિનેશ્વરે પ્રફેલી) વાણી મને ખચિત સંપૂર્ણ સુખ સમર્પો.”—૩૧

વજ્રાક્ષુશીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અધ્યાસિતા નવસુધાકરવિમ્બદન્તં

સ્વાનેકપં કમલમુક્તઘનાઘનાભમ્ ।

‘વજ્રાક્ષુશી’ વિશતુ શં સમુપાત્તપુણ્ય—

સ્વાનેકપદ્મકમલમુક્તઘના ઘનાભમ્ ॥ ૩૨ ॥ ૮ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

વજ્રાક્ષુશી-દેવી શં-સુખં વિશતુ-સૃજતુ । વજ્રાક્ષુશી કિં૦ ? અધ્યાસિતા-અધિ-ગતા । કં ? સ્વાનેકપં-નિજનાગમ્ । અનેકપં કિં૦ ? નવં યત્ સુધાકરવિમ્બં-ચન્દ્રમણ્ડલં તદ્દદ્ દન્તૌ

वज्रोफुडी. ३६.

M.M. Mehta.

भवान्कान्तकायाम् —

“वज्रोफुडीं कनकवर्णां मञ्जुवतीं चतुर्भुजां वरदनात्रयुतदक्षिण
भ्यां मानुलिहादृशयुक्तवामदस्तां चिति ।”

—

યસ્ય તમ્ । પુનઃ કિં૦ ? કમલેન-જલેન મુક્તો-રહિતો ઘનાઘનો-મેઘઃ તન્નિભમ્ । વજ્રાક્કુશી
કિં૦ ? સમુપાત્તં-સ્વીકૃતં પુણ્યસ્ત્રં-ધર્મધનં યયા સા । પુનઃ કિં૦ ? અનેકેન-ભૂયસા પદ્મ-
લેન-પાપકર્ષમેન મુક્તઃ-ત્યક્તો ઘનઃ-તનુર્યસ્યાઃ સા । અનેકપં કિં૦ ? ઘના-નિષિદા આખા-
શોભા યસ્ય તમ્ ॥ ૩૨ ॥

અન્વયઃ

નવ-સુધા-કર-ચિમ્બ-દન્તં, કમલ-મુક્ત-ઘનાઘન-આખં, ઘન-આખં સ્વ-અનેકપં અધ્યા-
સિતા, સમુપાત્ત-પુણ્ય-સ્વા, અનેક-પદ્મ-મલ-મુક્ત-ઘના વજ્રાક્કુશી શં વિશતુ ।

શબ્દાર્થ

અધ્યાસિતા (ધા૦ આસ્)=એઠેલી.
સુધા=અમૃત.
સુધાકર=અમૃતમય કિરણવાળો, ચન્દ્ર.
ચિમ્બ=મણ્ડલ.
નવસુધાકરચિમ્બદન્તં=નવીન ચન્દ્ર-મણ્ડલના
જેવા દન્ત છે જેના એવા.
સ્વ=નિજ, પોતાના.
અનેકપ=કુંજર, હાથી.
સ્વાનેકપં=નિજ કુંજર ઉપર.
કમલ=જલ, પાણી.
મુક્ત (ધા૦ મુચ્)=છોડી દીધેલ.
ઘનાઘન=મેઘ.
કમલમુક્તઘનાઘનાખં=જલથી રહિત એવા
મેઘના સમાન.

વજ્રાક્કુશી=વજ્રાંકુશી (દેવી).
વિશતુ (ધા૦ વિશ્)=આપો.
સમુપાત્ત (ધા૦ વા)=સ્વીકાર કરેલ.
પુણ્ય=પુણ્ય.
સ્વ=ધન.
સમુપાત્તપુણ્યસ્વા=સ્વીકાર કર્યો છે પુણ્યરૂપી
ધનનો જેણે એવી.
અનેક=અનેક.
પદ્મ=કાદવ, કીચ્ચડ.
ઘન=દેહ.
અનેકપદ્મમલમુક્તઘના=અનેક (ભતના) પાપ-
રૂપ કાદવથી મુક્ત છે દેહ જેનો એવી.
ઘનાખં=અતિશય છે શોભા જેની એવા.

શ્લોકાર્થ

વજ્રાંકુશી દેવીની સ્તુતિ—

“ નવીન ચન્દ્ર-મણ્ડલના સમાન (મનોરંજક) છે દન્ત જેના એવા, વળી જલ-રહિત
મેઘના જેવા (અર્થાત્ શ્વેતવર્ણી) તેમજ અતિશય છે શોભા જેની એવા પોતાના (ઐરાવત
સમાન) કુંજર ઉપર આરૂઠ થયેલી એવી, તથા સ્વીકાર્યું છે પુણ્યરૂપી ધન જેણે એવી,
તેમજ અનેક (પ્રકારના) પાપરૂપી કાદવથી અલિપ્ત છે દેહ જેનો એવી વજ્રાંકુશી (દેવી)
સુખ અર્પો. ”—૩૨

સ્પષ્ટીકરણ

વજ્રાંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ—

અત્ર પશુ આ કવિશબ્દે શ્રીશોભનાચાર્યનું અનુકરણ કર્યું છે. આ વજ્રાંકુશી નામની વિદ્યા-દેવીનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ છે:—

‘ વજ્ર અને અંકુશને જે ધારણ કરે તે વજ્રાંકુશી ’ એ વજ્રાંકુશી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ વિદ્યા-દેવીની કાંચનવર્ણી કાયા છે અને તેને હાથીનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરહ અને વજ્રથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તો માતુલિંગ (બિનેરૂં) અને અંકુશથી અલંકૃત છે. આ પ્રમાણેનો ઉલ્લેખ નિર્વાણુકલ્પિકામાં છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા વજ્રાકુશી કનકવર્ણા ગજવાહનાં ચતુર્મુજાં વરદવજ્રયુતદક્ષિણકરાં માતુલિંગાદ્કુશયુક્તવામહસ્તાં ચેતિ”
આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારી લઇએ.

“ નિર્લિશવજ્રફલકોત્તમકુન્તયુક્ત—
હસ્તા સુતપ્તવિલસત્કલધૌતકોન્તિઃ ।
ઉન્મત્તવન્તિગમના મુવનસ્ય વિદનં
વજ્રાકુશી હરતુ વજ્રસમાનશક્તિઃ ॥ ”

—આચાર્ય ૦ પત્રાંક ૧૬૨.

૧ શ્રીસુવિધોજનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીસુવિધિનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

નિર્વાણમિન્દુયશસાં વપુષા નિરસ્ત—

રામાઙ્ગજોરુજ ! ગતઃ સુવિધે ! નિધે ! હિ ।

વિસ્તારયન્ સપદિ શં પરમે પદે માં

‘રામા’ઙ્ગજોરુ જગતઃ ‘સુવિધે !’ નિધેહિ ॥ ૩૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે સુવિધે !—નવમજિન ! ત્વં માં પરમે પદે—સત્તમે સ્થાને નિધેહિ—સ્થાપય । ત્વં
કિં૦ ? । ગતઃ—પ્રાપ્તઃ । કિં ? નિર્વાણં—મુક્તિ અથવા સુખમ્ । ત્વં કિં૦ ? વપુષા—શરીરેણ
નિરસ્તો—ન્યવક્રુતો રામાઙ્ગજો—રમ્યકામો યેન સઃ । નાસ્તિ રુજા—રોગો યસ્ય તત્સં૦ ।
શોભનો વિધિર્યસ્ય તત્સં૦ । હે નિધે !—નિધાન ! । કેષાં ? ઇન્દુયશસાં—ચન્દ્રસમકીર્ત્તિનામ્ । હીતિ
નિશ્ચિતમ્ । ત્વં કિં કુર્વન્ ? વિસ્તારયન્—તન્વન્ । કિં ? શં—શર્મ । કસ્ય ? જગતો—વિશ્વસ્ય । શં
કિં૦ ? ઉરુ—વિતતમ્ । સપદિ—શીઘ્રમ્ । હે રામાઙ્ગજ !—રામારાઙ્ગીપુત્ર ! ॥ ૩૩ ॥

અભ્યયઃ

ઇન્દુ—યશસાં નિધે ! અ—રુજ ! સુ—વિધે ! રામા—અઙ્ગજ ! સુવિધે ! નિર્વાણં ગતઃ, વપુષા
નિરસ્ત—રામ—અઙ્ગજઃ, જગતઃ ઉરુ શં સપદિ વિસ્તારયન્ (ત્વં) માં હિ પરમે પદે નિધેહિ ।

શીખ૨ર્થ

નિર્વાણં (મૂં નિર્વાણ)=૧) મોક્ષને; (૨) સુખને.

ઇન્દુ=ચન્દ્ર.

યશસ=કીર્તિ.

ઇન્દુયશસાં=ચન્દ્રસમાન કીર્તિઓના.

વપુષા (મૂં વપુસ્)=હેઠ વડે.

રામ=રમણીય.

નિરસ્તરામાઙ્ગજઃ=નિરાસ કથેા છે રમણીય

કંઠર્પનેા જેણે ઓવા.

રુજા=રોગ.

અરુજ ! =અવિધમાન છે રોગ જેને વિધે ઓવા !

(સં૦)

ગતઃ (મૂં ગત) =ગયેલ.

વિધિ=વિધાન, કામ.

સુવિધે ! =શોભન છે વિધાન જેનું ઓવા ! (સં૦)

નિધે ! (મૂં નિધિ) =હે બંડાર !

હિ=નિશ્ચયવાચક અભ્યય.

વિસ્તારયન્ (મૂં વિસ્તારયત્) =ફેલાવેા કરનારા.

સપદિ=એકદમ.

પરમે (મૂં પરમ)=ઉત્કૃષ્ટ.
 પદે (મૂં પદ)સ્થાનમાં.
 રામા=રામા (રાણી), સુવિધિનાથની માતા.
 રામાઙ્ગજ ! =રામા (રાણી)ના પુત્ર !

ઝરુ=વિસ્તીર્ણ.
 જગતઃ (મૂં જગત)=જગત્ના, દુનિયાના.
 સુવિધે ! (મૂં સુવિધિ)=હે સુવિધિ (નાથ) !
 નિઘંહિ (ઘાં ઘા)=સ્થાપો.

પ્રલોકાર્થ

શ્રીસુવિધિનાથની સ્તુતિ—

“ હે ચન્દ્ર સમાન [ઉજ્જવલ) કીર્તિઓના ભંડાર ! હે રાગ-રહિત (નવમા તીર્થ-કર) ! શોભન છે વિધાન જેનું એવા હે (ઈશ) ! હે રામા (રાણી)ના નન્દન ! હે સુવિધિ (નાથ) ! મોક્ષને [અથવા સુખને] પ્રાપ્ત થયેલો, તથા દેહ (ની શોભા) વડે પરાસ્ત કર્યો છે રમણીય રતિ-રમણને (પણ) જેણે એવો તેમજ વળી જગત્ના વિશાળ સુખનેા સત્વર વિસ્તાર કરનારો એવો તું મને ઉત્તમ સ્થાનમાં (અર્થાત્ શિવ-પુરીમાં) નક્કી સ્થાપ. ”—૩૩

સ્પષ્ટીકરણ

સુવિધિનાથ-ચરિત્ર—

સુવિધિનાથ-ચરિત્ર પણ પ્રાકૃત તેમજ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલું હોવું જોઈએ, એમ જૈન ગ્રન્થાવલી ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

જિનસમૂહસ્ય પ્રાર્થના—

સંપ્રાપયન્નતિમતોઽસુમતોઽતિચન્ડ—

ભાસ્વન્મહાઃ શિવપુરઃ સવિધેઽયશસ્તઃ ।

પાયાદપાયરહિતઃ પુરુષાન્ જિનૌઘો

ભાસ્વન્મહાઃ શિવપુરઃ સવિધેયશસ્તઃ ॥ ૩૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

જિનૌઘઃ પુરુષાન્ અયશસ્તઃ—અપવાદાત્ પાયાત્—રક્ષતુ । જિનૌઘઃ કિં કુર્વન્ ? સંપ્રાપયન્—નયન્ । કાન્ ? અસુમતઃ પ્રાણિનઃ । ક્વ ? શિવપુરઃ સવિધે—સિદ્ધિપુર્યાઃ સમીપે । પુનઃ કિં૦ ? અતિમતઃ—અતિમાન્યઃ । પુનઃ કિં૦ ? અતિચન્ડઃ—અતિતીવ્રો ભાસ્વાન્—રવિઃ તદ્વન્મહઃ—તેજો યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં૦ ? અપાયેન—ક્રુષ્ટેન રહિતો—વર્જિતઃ । પુનઃ કિં૦ ? ભાસ્વત્—રાજમાનં મઃ—ઉત્તવો યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં૦ ? શિવં—નિરુપદ્રવં પુરં—તનુર્યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં૦ ? સહ વિધેયેન—કરુણાર્હેણ શસ્તેન—શિવેન વર્તેતે યઃ સઃ ॥ ૩૪ ॥

અન્વયઃ

અસુમતઃ શિવ-પુરઃ સવિધે સંપ્રાપયન્, અતિ-મતઃ, અતિ-ચણ્ડ-ભાસ્વત્-મહાઃ, અપાય-રહિતઃ, ભાસ્વત્-મહાઃ, શિવ-પુરઃ, સ-વિધેય-શસ્તઃ જિન-ઓષઃ પુરુષાન્ અ-યશસ્તઃ પાયાત્ ।

શીખરાર્થ

સંપ્રાપયન્ (મૂં સંપ્રાપયત્)=પ્રાપ્ત કરાવતો.
 મત (ઘાં મન્)=માનેલ.
 અતિમતઃ (મૂં અતિમત)=અતિશય માન્ય.
 અસુમતઃ (મૂં અસુમત્)=પ્રાણીઓને.
 ભાસ્વત્=ભાનુ, સૂર્ય.
 મહસ્=તેજ.
 અતિચણ્ડભાસ્વન્મહાઃ=અતિશય તીવ્ર એવા સૂર્યના જેવું તેજ છે જેવું એવો.
 પુર=નગર.
 શિવપુરઃ=મોક્ષ નગરની.
 સવિધે (મૂં સવિધ)=સમીપમાં, પાસે.
 અયશસ્તઃ (મૂં અયશસ્)=અપકીર્તિથી, બે-ધજતથી.
 પાયાત્ (ઘાં પા)=રક્ષણ કરે, બચાવે.

રહિત=વિનાનું.
 અપાયરહિતઃ=કષ્ટથી મુક્ત.
 પુરુષાન્ (મૂં પુરુષ)=મનુષ્યોને.
 ઓષ=સમૂહ.
 જિનૌષઃ=જિનોનો સમુદાય.
 ભાસ્વત્=પ્રકાશમાન.
 મહસ્=ઉત્સવ.
 ભાસ્વન્મહાઃ=પ્રકાશમાન છે ઉત્સવ જેનો એવો.
 શિવ=કલ્યાણકારી.
 પુરઃ=ઢેહ.
 શિવપુરઃ=કલ્યાણકારી છે ઢેહ જેનો એવો.
 વિધેય (ઘાં ઘા)=કરવા લાયક.
 શસ્ત=કલ્યાણ.
 સવિધેયશસ્તઃ=કરવા લાયક કલ્યાણથી મુક્ત.

લોકાર્થ

જિન-સમૂહની પ્રાર્થના—

“પ્રાણીને શિવ-પુરીની સમીપે લઇ જનારો, (લોકને વધે) અતિશય માન્ય, અસન્ત પ્રચલુક એવા ભાનુના સમાન તેજવાળો, વળી કષ્ટ-રહિત, તેમજ દેહીપ્યમાન છે મહોત્સવ જેનો એવો, તથા વળી ઉપદ્રવ-રહિત છે ઢેહ જેનો એવો તેમજ કરવા લાયક કલ્યાણથી મુક્ત એવો જિન-સમુદાય મનુષ્યોને અપકીર્તિથી બચાવે.”—૩૪

જિનવચનવિચારઃ—

યે પ્રેરિતાઃ પ્રચુરપુણ્યભૈરૈર્વિનમ્ના—

ડપાપાયમાનત્ર ! સુધારુચિરઙ્ગતારમ્ ।

કુર્વન્તુ તે હૃદિ ભવદ્વચનં વ્યપાસ્ત—

પાપાયમાન ! ત્રસુધારુચિરં ગતારમ્ ॥ ૩૫ ॥

વિવરણમ્

યે પ્રચુરપુણ્યમરૈઃ—વહુધર્મભારૈઃ પ્રેરિતાઃ સન્તિ તે નરા ભવદ્વચનં હૃદિ કુર્વન્તુ—સ્મરન્તુ ।
 વિનમ્નાઃ—પ્રણતાઃ અપાપાયા—ગતકષ્ટા માનવા—નરા यस્ય તત્સં૦ । વચનં કિં૦ ? સુધારુચિઃ—
 ચન્દ્રઃ તસ્ય રક્તને—રાગસ્તદ્વત્ તારં—ઉજ્જ્વલમ્ । વ્યપાસ્તો—નિરસ્તઃ પાપસ્ય આયો—લાભો
 યસ્માત્ પતાદૃગ્ માનઃ—સ્મયો યેન તત્સં૦ । વચનં કિં૦ વસુધાર્યા—ધરિત્ર્યાં રુચિરં—રમણીયમ્ ।
 પુનઃ કિં૦ ? । ગતં-નષ્ટં આરં—વૈરિવૃન્દં યસ્માત્ તત્ ॥ ૩૫ ॥

અન્વયઃ

યે પ્રચુર-પુણ્ય-મરૈઃ પ્રેરિતાઃ (સન્તિ), તે (હે) વિનમ્ના-અપ-અપાય-માનવા ! વ્યપાસ્ત-
 પાપ-આય-માન ! સુધા-રુચિ- રક્ત-તારં, વસુધા-રુચિરં, ગત-આરં ભવત્-વચનં હૃદિ કુર્વન્તુ ।

શબ્દાર્થ

યે (મૂં યદ્)=જેઓ.

પ્રેરિતાઃ (મૂં પ્રેરિત)=પ્રેરાયેલા.

પ્રચુર=ખડુ, અત્યંત.

પ્રચુરપુણ્યમરૈઃ=ખડુ પુણ્યના સમૂહોથી.

અપ=વિયોગવાચક અંયય.

વિનમ્નાપાપામાનવા ! =પ્રણામ કર્યો છે જતાં
 રક્ત છે કષ્ટો જેનાં એવા મનુષ્યોએ
 જેને એવા ! (સં૦)

સુધારુચિ=અમૃતના સમાન કિરણો છે જેનાં
 તે, ચન્દ્ર.

રક્ત=વર્ણ.

તાર=ઉજ્જ્વલ.

સુધારુચિરક્તારં=ચન્દ્રના વર્ણના જેવું
 ઉજ્જ્વલ.

કુર્વન્તુ (ધાં કૃ)=કરો.

તે (મૂં તદ્)=તેઓ.

ભવત્=આપ.

વચન=વચન.

ભવદ્વચનં=આપના વચનને.

વ્યપાસ્ત (ધાં અસ્)=દૂર ફેંકી દીધેલ.

પાપ=પાપ.

વ્યપાસ્તપાપાયમાન=દૂર ફેંકી દીધો છે પાપનો
 લાભ છે જે થકી એવા ગર્વને જેણે
 એવા ! (સં૦)

રુચિર=મનોહર.

વસુધારુચિરં=જગતને વિષે મનોહર.

ગતારં=નષ્ટ થયો છે શત્રુ-સમુદાય જે દ્વારા
 એવા.

શ્લોકાર્થ

જિન-વચનનો વિચાર—

“ પ્રણામ કર્યો છે કષ્ટ-મુક્ત માનવોએ જેને એવા હે (પરમેશ્વર) ! દૂર ફેંકી દીધો
 છે (અર્થાત્ સર્વથા જલાંજલિ આપી છે) પાપનો લાભ કરી આપનારા એવા ગર્વને
 જેણે એવા હે (વીતરાગ) ! જેઓ ખડુ પુણ્યના સમૂહોથી પ્રેરિત થયા છે, તે (મનુષ્યો)
 ચન્દ્રના વર્ણના જેવા ઉજ્જ્વલ, તેમજ જગતને વિષે મનોરંજક તેમજ વળી નાશ પામ્યો છે
 શત્રુ-સમૂહ જે દ્વારા એવા આપના વચનને હૃદયમાં (ધારણ) કરો. ”—૩૫

इसजीव यास

३६

सुलस

३७

अनित्यसं श्रेयस्यं कर्मवाहनं चतुर्भुजं मातुलिङ्गसमप्रभुम्-
 नक्षत्राणि तत्कलात्तन्निवभसाणि चोत्त।
 सुभासंभी गौरवणी वृषाहता चतुर्भुजा अशशभुयुक्त-
 उभयभुजा अशमाइयात्वि श्यामवर्णी चोत्त।

सुतारकाद्याः स्तुतिः—

त्वं देवते ! विशदवाग्विभवाभिभूत—

सारामृता समुदितास्यसुतारकेशा ।

नृणामुपप्लवचमूमुचितप्रदाने—

ऽसारामृता समुदिता स्य 'सुतारके'शा ॥ ३६ ॥ ९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे देवते ! नृणां-नराणां उपप्लवचमूं-उपद्रवसेनां स्य-दलय । त्वं किंविशिष्टा ? विशदेन-निर्मलेन वाग्विभवेन अभिभूतं-पराजितं सारं-वरं अमृतं-सुधा यया सा । पुनः किं० ? समुदितः-सम्यग् उदयं प्राप्त आस्यसुतारकेशो-मुखसुपुचन्द्रो यस्याः सा । चमूं किंविशिष्टा ? असारं-अप्रधानाम् । पुनः किंविशिष्टा (त्वं) ? ऋता-सत्यभाषिणी । पुनः किं० ? समुदिता-सहर्षा । पुनः किं० ? सुतारकानाम्नी देवी । पुनः किं० ? ईशा-समर्था । क्व ? उचितप्रदाने-योग्यवितरणे ॥ ३६ ॥

अन्वयः

(हे) देवते ! विशद-वाच्-विभव-अभिभूत-सार-अमृता, समुदित-आस्य-सु-तारक-ईशा, उचित-प्रदाने ईशा, ऋता, स-मुदिता 'सुतारका' त्वं नृणां असारं उपप्लव-चमूं स्य ।

शब्दार्थ

देवते ! (मू० देवता)=हे देवी !

विशद=निर्मल.

वाच्=वाणी.

विभव=संपत्ति, वैभव.

अभिभूत (घा० मू)=पराभव पराजित.

विशदवाग्विभवाभिभूतसारामृता=निर्मल

वाणीना वैभव वडे पराभव पराजितो हे

उत्तम अमृतने जेषु ओवी.

समुदित (घा० इ)=सारी रीते उदयने प्राप्त थयेत.

आस्य=वदन, मुख.

तारक=तारा, नक्षत्र.

तारकेश=तारा-पति, नक्षत्र-पति, चन्द्र.

समुदितास्यसुतारकेशा=३डी रीते उदय पाभ्यो

हे मुखरूपी शुभ चन्द्र जेना ओवी.

उपप्लव=(१) उपद्रव; (२) विघ्न; (३) आक्षत;

(४) लय.

चमूं=सेना, सैन्य.

उपप्लवचमूं=उपद्रवणी सेनाने.

प्रदान=अर्पण.

उचितप्रदाने=योग्य (वस्तु) अर्पण करवाभां.

असारं (मू० असारा)=असारभूत.

ऋता (मू० ऋत)=सत्यवती.

समुदिता=दुर्षित.

स्य (घा० सो)=नाश कर.

सुतारका=सुतारका (नामनी देवी).

ईशा (मू० ईश)=समर्थ.

શ્લોકાર્થ

સુતારકા દેવીની સ્તુતિ—

“ હે દેવી ! જણે (પોતાની) નિર્મલ વાણીના વૈભવ વડે ઉત્તમ અમૃતને (પણ) પરાભવ પમાડયો છે એવી (અર્થાત્ જનું વચન અમૃત કરતાં પણ અધિક છે એવી), વળી જનો મુખરૂપી સુચન્દ્ર રૂડી રીતે ઉદય પામ્યો છે એવી (અર્થાત્ જનું વદન શરૂ કરતુમાના આશ્વિન શુક્લ પૂર્ણિમાના ચન્દ્રને પણ લીલામાત્રમાં જીતી લે છે એવી), તથા વળી (ભક્ત જનોને) યોગ્ય (વસ્તુ) અર્પણ કરવામાં (કલ્પવૃક્ષના સમાન) સમર્થ એવી, તેમજ સસવતી તથા હર્ષિત એવી તું સુતારકા (દેવી) મનુષ્યોને ઉપદ્રવ કરનારી એવી અસારભૂત સેનાનો નાશ કર.”—૩૬

સ્પષ્ટીકરણ

સુતારકા (સુતારા) દેવી—

‘ સુતારકા ’ કહો કે ‘ સુતારા ’ કહો તે બન્ને એકજ છે, કેમકે આ તો નવમા તીર્થંકર શ્રીમુવિધિનાથની શાસન-દેવી છે. એનો ગૌર વર્ણ છે અને એને વૃષભનું વાહન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથમાં વરદ અને અક્ષ-સૂત્ર છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં કળશ અને અંકુશ છે. આ વાતની પુષ્ટિમાં કહેવાનું કે—

“ વૃષભગતિરથોઽચ્ચારુબાહ્યાચતુષ્કા
શશધરકિરણાભા વક્ષિણે હસ્તયુગ્મે ।
ઘરવરસજમાલે વિભ્રતી ચૈવ વામે
સૃણિકલશમનોજ્ઞા સ્તાત્ ‘સુતારા’ મહર્ષ્ચૈ ॥”—માલિની

—આચાર્ય પત્રાંક ૧૭૬.

१० श्रांशोत्तलजिदस्तु तयः

अथ श्रीशीतलनाथस्य स्तुतिः—

पीडागमो न परिजेतरि दत्तमर्त्या—

नन्दातनूद्भवभयायशसां प्रसिद्धे ! ।

चित्ते विवर्तिनि विशां भवति त्वयीश !

‘नन्दा’तनूद्भव ! भया यशसां प्रसिद्धे ॥ ३७ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे नन्दातनूद्भव !—शीतलजिन ! त्वयि विश्वां चित्ते—नराणां मनसि विवर्तिनि—वर्त-
नशीले सति पीडागमो—बाधागमो न भवति । त्वयि किंविशिष्टे ? परिजेतरि—जयनशीले । केषां ?
अतनूनि—प्रचुराणि उद्भवभयायशांसि—उत्पत्तिभयापकीर्तयः तेषाम् । दत्तो—जनितो मर्त्यानां
आनन्दो—इषो येन तत्सं० । प्रकृष्टा सिद्धिः अथवाऽष्टमहासिद्धिः यस्य तत्सं० । हे ईश ! । त्वयि
किंविशिष्टे ? प्रसिद्धे—विख्याते । कया ? भया—प्रभया । केषां ? यशसां—कीर्तानाम् ॥ ३७ ॥

अन्वयः

(हे) दत्त—मर्त्य—आनन्द ! प्र—सिद्धे ! ईश ! ‘नन्दा’—तनु—उद्भव ! अतनु—उद्भव—भय—
अयशसां परिजेतरि, यशसां भया प्रसिद्धे त्वयि विशां चित्ते विवर्तिनि (सति) पीडा—आगमः
न भवति ।

शब्दार्थ

पीडा=कष्ट, दुःख.

आगम=आगमन, आवृत्तं ते.

पीडागमः=कष्टं आगमन.

परिजेतरि (मू० परिजेतृ)=विजेता, उत्तमतर.

दत्त (धा० दा)=अर्पण कर्तृ.

मर्त्य=मानव.

दत्तमर्त्यानन्द ! =अर्पण कर्ता छे मानवाने दुर्ध

नेछे जेवा ! (सं०)

तनु=अदृश्य.

अतनु=अदृश्य, अदृश्य.

उद्भव=उत्पत्ति.

भय=भीति.

अयशस=अपकीर्ति.

अतनूद्भवभयायशसां=अनदृश्य उत्पत्ति, भीति
अने अपकीर्तिना.

सिद्धि=(१) मुक्ति; (२) सिद्धि.

प्रसिद्धे ! (मू० प्र—सिद्धि)=प्रकृष्ट सिद्धि छे
जेने जेवा ! (सं०)

विवर्तिनि (मू० विवर्तिन्)=वर्तनतर.

વિશાં (મૂં વિશ)=મનુષ્યોના, માણસોના.

ભવતિ (ધાં મૃ)=થાય છે.

સ્વયિ (મૂં યુષ્મદ)=તું.

મન્વા=નન્દા (રાણી), શીતલ જિનની જનની.

નન્વાતનૂઙ્ગવ ! =નન્દા (રાણી)ના હેહ દ્વારા

ઉત્પત્તિ છે જેની એવા ! (સં૦)

મયા (મૂં મા)=પ્રભા વડે, કાંતિ વડે.

યશ્સાં (મૂં યશ્સ)=કીર્તિઓની.

પ્રસિદ્ધે (મૂં પ્રસિદ્ધ)=વિખ્યાત.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ—

“ જણે માનવોને આનન્દ અર્પણ કર્યો છે એવા હે (દશમા તીર્થંકર) ! જનું પ્રકૃષ્ટ નિર્વાણ છે એવા [અથવા જેને (અષ્ટ) મહાસિદ્ધિઓ (પ્રાપ્ત થઈ) છે એવા હે (યોગિરાજ)] ! હે નાથ ! હે નન્દા (રાણી)ના નન્દન (શીતલનાથ) ! અનલ્પ ઉત્પત્તિ, ભીતિ અને અપકીર્તિને જીતનારા તેમજ કીર્તિઓની કાંતિ વડે (જગત્માં) વિખ્યાત એવા તમે જ્યારે મનુષ્યોના ચિત્તમાં વર્તો છો, ત્યારે તેમને (લેશતઃ પણ) પીડા ઉદ્ભવતી નથી. ”—૩૭

સ્પષ્ટીકરણ

સિદ્ધિ—

જેની ચિત્ત-વૃત્તિ આત્મ-સ્વરૂપમાં લીન થયેલી હોય, જેને જગત્ની જંજાલ તરફ મધ્યસ્થ યાને ઉદાસીન ભાવ પ્રકટ થયો હોય, તેવા મહાનુભાવને યોગના ક્ષણરૂપ અનેક સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે આવો યોગીશ્વર પણ જો કદાચ સિદ્ધિના ઉપર મુગ્ધ બને, તો તેનું પણ અધઃપતન થવાનુંજ. અર્થાત્ જ્યાં સુધી તે આ સિદ્ધિરૂપી મુન્હરીમાં આસક્ત રહે, ત્યાં સુધી તે સુક્રિત મેળવી શકે નહિ.

આ સિદ્ધિઓના શાસ્ત્રમાં અનેક પ્રકારો બતાવ્યા છે. કેટલોક સ્થળે ૨ અષ્ટિમાહિ અષ્ટ સિદ્ધિઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને તેનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ બતાવવામાં આવ્યું છે:—

અષ્ટિમા (અણુત્વ)—આ સિદ્ધિ દ્વારા મનુષ્ય ધારે તેટલું પોતાનું શરીર નાનું બનાવી શકે. એક છિદ્રમાં પણ પેસી શકાય તેટલું તે નાનું બનાવે. સોયના છિદ્રમાંથી દોરાની માફક બહાર નીકળી શકે, કમલ-તન્તુના છિદ્રમાં પેસીને ચક્રવર્તીના ભોગો ભોગવી શકે, એ આ સિદ્ધિની બલિહારી છે.

મહિમા (મહત્વ)—આ સિદ્ધિ દ્વારા જેવડું મોટું શરીર બનાવવું હોય, તેટલું બનાવવામાં વાંધો આવે તેમ નથી.

૧ આ દશમા તીર્થંકરનાં ચરિત્રો પણ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલાં હોવાનો ઉલ્લેખ જૈન ગ્રન્થાવલીમાં છે.

૨ સરખાવો—

“ અણિમા ૧ મહિમા ૨ ચૈવ, ગરિમા ૩ લષિમા ૪ તથા ।

પ્રાપ્તિઃ ૫ પ્રાકામ્ય ૬ મીશિત્વં ૭, વશિત્વં ૮ ચાષ્ટ સિદ્ધયઃ ॥ ૧ ॥ ”

ગરિમા (ગુરુત્વ)—આ સિદ્ધિની સહાયથી પોતાનો ઢેહ જોઇએ તેટલો ભારે બનાવી શકાય. વજ્ર કરતાં પણ વધારે વજનદાર શરીર આ સિદ્ધિથી બને છે.

લઘિમા (લઘુત્વ)—આ સિદ્ધિથી શરીર જેટલું જોઇએ તેટલું હલકું બનાવી શકાય. ફૂના કરતાં અરે પવનના કરતાં પણ હલકું શરીર બનાવવામાં આ સિદ્ધિ અનુપમ સાધન છે.

પ્રાપ્તિ—આ સિદ્ધિ દ્વારા જે વસ્તુની ઇચ્છા થાય તે મેળવી શકાય.^૧

પ્રાકામ્ય—પોતાના મનોબલને લઇને ધારવા કરતાં પણ વધારે મેળવવામાં આ સિદ્ધિ સહાયભૂત બને છે.^૨

ઈશિત્વ—આ સિદ્ધિ સમસ્ત બ્રહ્માણ્ડની પ્રભુતા પ્રાપ્ત કરાવનારી છે. ઇન્દ્ર અને તીર્થંકરની ઋદ્ધિનો દેખાવ પણ આ સિદ્ધિ દ્વારા આપી શકાય.

વશિત્વ—ગમે તે પ્રાણીને વશ કરવાની શક્તિ આ સિદ્ધિના સ્વામીમાં રહેલી છે.^૩

* * * * *

જિનવરધ્યાનમ્--

યચ્ચિત્તવૃત્તિરવધીત્ તમસાં પ્રશસ્તા-

યા તાપદં મનસિ તારતમોરુ જાલમ્ ।

તં માનવપ્રકર ! તીર્થકૃતાં કલાપં

યાતાપદં મન સિતારતમોરુજાલમ્ ॥ ૩૮ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે માનવપ્રકર !—નરવ્રજ ! ત્વં (તં) તીર્થકૃતાં કલાપં—સાર્વસંજ્ઞ મન-મન્યસ્વ । કલાપં કિં૦ ? યાતા—નષ્ટા આપદૂ—વિપત્તિઃ યસ્ય યસ્માદૂ વા તમ્ । પુનઃ કિં૦ ? સિતં—નિયન્ત્રિતં આરં—વૈરિવૃન્દં

૧ આ સિદ્ધિનો અર્થ એમ પણ કરવામાં આવે છે કે આનું એટલું બધું સામર્થ્ય છે કે જમીન ઉપર ઊભા રહીને પણ મનુષ્ય પોતાની આંગળી વડે મેરૂ પર્વતને પણ સ્પર્શી શકે.

૨ આ સિદ્ધિની મદદથી જલમાં સ્થલચરની માફક અને સ્થલ ઉપર જલચરની માફક ગમન કરી શકાય છે, એવો પણ આ સિદ્ધિના સંબંધમાં ઉલ્લેખ છે.

૩ આ અષ્ટ સિદ્ધિઓ ઉપરાંત કેટલેક સ્થળે અપ્રતિધાતિત્વ, અન્તર્ધાન અને કામરૂપિત્વ એવી ખીણ ત્રણ સિદ્ધિઓનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આમાંની અપ્રતિધાતિત્વ સિદ્ધિના બળથી તો પર્વતની અન્દરથી આઘાત વિના નીકળી શકાય. અન્તર્ધાન સિદ્ધિમાં એ સામર્થ્ય રહેલું છે કે આને લઇને પ્રાણી અદૃશ્ય બની શકે છે. કામરૂપિત્વ સિદ્ધિને લઇને પ્રાણી અનેક પ્રકારનાં રૂપો ધારણ કરી શકે છે.

તમો-દુરિતં રુજા-રોગઃ આલં-અનર્થો યેન તમ્ । તં કં ? યચ્ચિત્તવૃત્તિઃ-યસ્યાન્તમ્પ્રવૃત્તિઃ
તમસાં-અજ્ઞાનાનાં જાલં-વૃન્દં અવધીત્-હન્તિ સ્મ । વૃત્તિઃ કિંવિશિષ્ટા ? પ્રશસ્તાનાં-મજ્જ્ઞાનાં
આયો-લાભો યસ્યાઃ સા । જાલં કિંવિશિષ્ટં ? તાપદં-લેશપદમ્ । ક્વ ? મનસિ-ચિત્તે । વૃત્તિઃ
કિં ? તારતમા-પ્રધાનતમા । જાલં કિં ? ઝરુ-વિશાલમ્ ॥ ૩૮ ॥

અન્વયઃ

પ્રશસ્ત-આયા, તાર-તમા યદ્-ચિત્ત-વૃત્તિઃ મનસિ તાપ-વં તમસાં ઝરુ જાલં અવધીતં,
તં યાત-આપદં, સિત-આર-તમસ્-રુજા-આલં, તીર્થ-કૃતાં કલાપં (હે) માનવ-પ્રકર ! મન ।

શબ્દાર્થ

યચ્ચિત્તવૃત્તિઃ=જેના મનની પ્રવૃત્તિ.
અવધીત્ (ધા૦ હન્)=નાશ કરતી હવી.
તમસાં (મૂ૦ તમસ્)=અજ્ઞાનોની.
પ્રશસ્ત=(૧) મંગલ; (૨) પ્રશંસા-પાત્ર.
પ્રશસ્તાયા=મંગલોનો અથવા પ્રશંસા-પાત્ર
લાભ છે જે દ્વારા એવી.
તાપવં=સંતાપકારક.
મનસિ (મૂ૦ મનસ્)=ચિત્તને વિષે.
તારતમા=સર્વોત્તમ.
જાલં (મૂ૦ જાલ)=બળને.
પ્રકર=સમૂહ.

માનવપ્રકર ! =હે મનુષ્યોના સમૂહ !
તીર્થકૃતાં (મૂ૦ તીર્થકૃત)=તીર્થકરોના.
કલાપં (મૂ૦ કલાપ)=સમુદાયને.
યાત (ધા૦ યા)=ગયેલ.
આપદ્=વિપત્તિ.
યાતાપવં=ગયેલી છે વિપત્તિ જેનાથી અથવા
જેની એવા.
મન (ધા૦ મન્)=તું ધ્યાન ધર.
સિત (ધા૦ સો)=ખાંધેલ, નિયન્ત્રિત.
સિતારતમોરુજાલં=નિયન્ત્રિત કર્યા છે વૈરિ-
વૃન્દને, પાપને, રોગને તેમજ અનર્થને જેણે
એવા.

શ્લોકાર્થ

જનેશ્વરોનું ધ્યાન—

“ જથી મંગલોનો [અથવા પ્રશંસા-પાત્ર] લાભ છે એવી તેમજ સર્વોત્તમ એવી
જે (તીર્થકર-સમુદાય)ના મનની પ્રવૃત્તિએ ચિત્તમાં સંતાપ ઉત્પન્ન કરનારી તેમજ વિસ્તીર્ણ
એવી અજ્ઞાનોની બળનો વિનાશ કર્યો, તે તીર્થકરોના સમૂહને કે જે દ્વારા [અથવા
જેની] વિપત્તિઓ નષ્ટ થઈ છે તેમજ જેણે શત્રુ-સમૂહને, પાપને, રોગને તેમજ અનર્થને
નિયન્ત્રિત કર્યા છે, તે તીર્થકરોના સમૂહનું હે મનુષ્ય-વર્ગ ! તું ધ્યાન ધર. ”—૩૮

सिद्धान्तस्य स्तुतिः—

गायन्ति सार्धममरेण यशस्तदीयं
रम्भा जिनागम ! दवारिहरे सवर्णे ।
ध्यानं धरन्ति तव ये पठने सदा सा—
रम्भाजिनागमदवारिहरेऽसवर्णे ॥ ३९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे जिनागम ! ये पुरुषाः तव पठने—अध्ययने ध्यानं धरन्ति सदा—सर्वदा तदीयं यशः—तत्संबन्धिकीर्तिं रम्भा—अप्सरसो गायन्ति । अमरेण—देवेन सार्ध—समम् । पठने किंवि-
शिष्टे ? दवो—दावानलः तद्वत् अरयः—शत्रवोऽनिष्टकारकत्वात् तेषां हरे—विनाशके । पुनः किं० ?
सवर्णे—साक्षरे । सा—जीवहिंसायुक्ता या आजिः—कलिः स एव नागो—गजस्तस्य मदवा-
रिणि—मदजले हरिः—सिंहसमः तत्सं० । पठने किं० ? असवर्णे—असमाने ॥ ३९ ॥

अन्वयः

स—आरम्भ—आजि—नाग—मद—वारि—हरे ! जिन—आगम ! ये तव दव—अरि—हरे, स—वर्णे
असवर्णे पठने सदा ध्यानं धरन्ति, तदीयं यशः रम्भाः अमरेण सार्धं गायन्ति ।

शिल्पार्थं

गायन्ति (घा० गै)=आय छे.

सार्धं=सहित, संधाते.

अमरेण (मू० अमर)=सुरनी.

यशः (मू० यशस्)=यशने, कीर्तिने.

तदीयं (मू० तदीय)=तेनो.

रम्भाः (मू० रम्भा)=अप्सरस्यो.

आगम=सिद्धान्त.

जिनागम ! =हे जिनना सिद्धान्त !

दव=दावानल.

हर=हृदनार, नाश करनार.

दवारिहरे=दावानल जेवा दुश्मननो नाश करनार.

वर्ण=अक्षर.

सवर्णे=अक्षरात्मक.

ध्यानं (मू० ध्यान)=ध्यानने.

धरन्ति (घा० धृ)=धरे छे.

पठने (मू० पठन)=पठनने विषे, पाठ करवा विषे.

नाग=कुंजर, हाथी.

मद=हाथीना कुंभस्थल पासेथी अरतुं पाषी.

हरि=सिंह.

सारम्भाजेनागम दवारिहरे ! =आरम्भथी युक्त

युद्धरूपी कुंजरना मह-जल प्रति सिंह

(समान) !

असवर्णे (मू० असवर्ण)=अनुपम.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ—

“ હે આરબ્ધથી યુક્ત યુદ્ધરૂપી કુંજરના મદ-મલને વિષે સિંહ સમાન (અર્થાત્ જીવ-હિંસા, કંકાસ, કલ્યા વિગેરે દુર્ગુણોનો નાશ કરનારા) ! હે જૈન સિદ્ધાન્ત ! હાવાનલ જેવા દુશ્મનોના વિનાશક, વર્ણી અક્ષરોથી યુક્ત તેમજ અનુપમ એવા તારા પઠનનું જે (પ્રાણીઓ) અહોનિશ ધ્યાન ધરે છે, તેમની કીર્તિ તો અમરોની સંઘાતે અપ્સરાઓ (પથુ) ગાય છે.”—૩૯

* * * * *

અશોકાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા મેજુષી જિનપદં ન્યદધદ્ વિશાલા—

પત્રં પરાગમધુરં વિગતામશોકામ્ ।

સ્મેરાનનાં સુજન ! મો સ્મર તાં સહસ્ર—

પત્રં પરાગમધુરં વિગતામશોકામ્ ॥ ૪૦ ॥ ૧૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

મો સુજન !—સજ્જન ! તાં અશોકાં દેવીં સ્મર । અશોકાં કિંવિશિષ્ટાં ? વિગતાં—યાતામ્ । કિં ? સહસ્રપત્રં—પદ્મમ્ । સહસ્રપત્રં કિંવિશિષ્ટં ? પરાગૈઃ—રજોભિર્મધુરં—મનોહમ્ । પુનઃ કિંવિશિષ્ટા ? સ્મેરં—સ્મિતં આનનં—મુખં યસ્યાસ્તામ્ । તાં કાં ? યા દેવી પરાગમસ્ય—ષરસિદ્ધાન્તસ્ય ધુરં—ભારં ન્યદધદ્—ધરતિ સ્મ । યા કિં૦ ? મેજુષી—શ્રિતવતી । કં ? જિનપદં—જિનચરણમ્ । જિનપદં કિં૦ ? વિશાલાપત્રં—પૃથુવિપત્તેઃ ત્રાયકમ્ । પુનઃ કિં૦ ? વિગતૌ—નષ્ટૌ આમશોકૌ—રોગશુચૌ યસ્યાઃ સકાશાત્ તામ્ ॥ ૪૦ ॥

અન્વયઃ

મોઃ સુ-જન ! વિશાલ-આપદ-ત્રં જિન-પદં મેજુષી યા પર-આગમ-ધુરં ન્યદધદ્, તાં વિગત-આમ-શોકાં, સ્મેર-આનનાં પરાગ-મધુરં સહસ્ર-પત્રં વિ-ગતાં ‘અશોકાં’ સ્મર ।

શબ્દાર્થ

મેજુષી (ધા૦ મજ) = ભજેલી, આશ્રય લીધેલી.

જિનપદં = તીર્થકરના ચરણને.

ન્યદધદ્ (ધા૦ ધા) = ધારણ કરતી હવી.

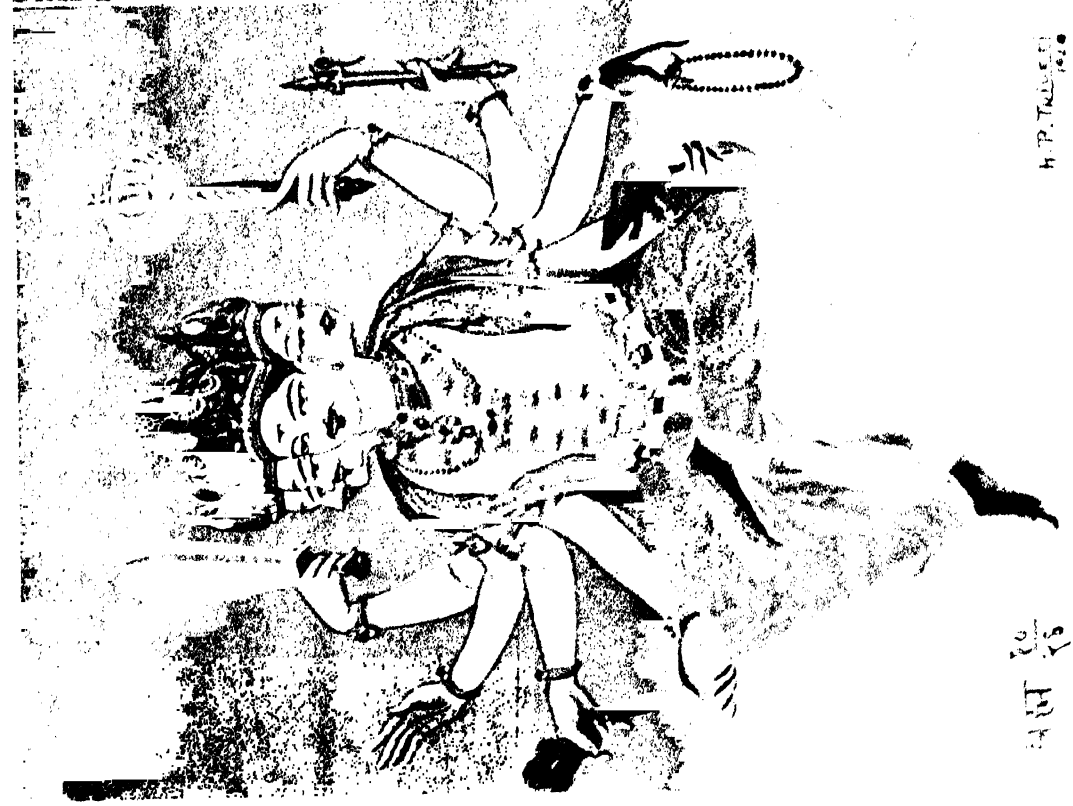
ત્રૈ = રક્ષણ કરવું.

વિશાલાપત્રં = મોટી આકૃતમાંથી ઉગારનારા.

પર = ઉત્તમ.

अस १७
१५

M. P. TELANGANA

ब्रह्मपक्षं चतुर्मुखं त्रिनेत्रं अवलवर्गं पञ्चाननं अष्टमुखं
 मानुल्लिङ्गमुद्रपाशाभययुक्तदक्षिणार्णं नकुलगगनाऽङ्क-

विष्णुसहस्रनामस्यै नमः ।

अराधना २४
१२२६

अमोका देवी मुद्रवर्णा पद्मरहना चतुर्भुजा वन्द्यपादयुक्ता
 दक्षिणार्णं कलाङ्कययुक्तयानकगं त्रिणि ।

M. P. TELANGANA

ધુર=ધુરા, ધોંસરી.

પરાગમધુર=ઉત્તમ સિદ્ધાન્તની ધુરાને.

વિગત (ધાં ગમ્)=વિશેષે કરીને ગયેલ.

શોક=દિલગીરી.

વિગતામશોકાં=વિશેષે કરીને ગયેલા છે રાગ તથા શોક જેનાથી અથવા જેના એવી.

સ્મેર=હસમુખું, હાસ્ય-યુક્ત.

સ્મેરાનનાં=હાસ્ય-યુક્ત છે વદન જેનું એવી.

સુજન ! =હે સન્મન !

મોસ્=સંબોધનવાચક અભ્યય.

તાં (મૂં ત્વ)=તેને.

સહસ્રપત્રં (મૂં સહસ્રપત્ર)=હજાર પાંખડીવાળા કમલને.

મધુર=મધુર, મનોહર.

પરાગમધુરં=પરાગ વડે મધુર.

વિગતાં (મૂંવિગતા)=વિશેષે કરીને પ્રાપ્ત થયેલી.

અશોકાં (મૂં અશોકા)=અશોકા (દેવી)ને

શ્લોકાર્થ

અશોકા દેવીની સ્તુતિ—

“ મોટી મોટી આક્રોમાંથી ઉગારનારા એવા જિન-ચરણની સેવાને પ્રાપ્ત થયેલી એવી જ (દેવી)એ ઉત્તમ સિદ્ધાન્તની ધુરાનું વહન કર્યું, તે રાગ તેમજ શોકથી મુક્ત તથા હાસ્ય-યુક્ત વદનવાળી તેમજ પરાગ વડે મનોહર એવા સહસ્ર-પત્રને પ્રાપ્ત થયેલી એવી અશોકા (દેવી)ને હે સન્મન ! તું યાદ કર.”—૪૦

સ્પષ્ટીકરણ

અશોકા દેવીનું સ્વરૂપ—

અશોકા એ દશમા તીર્થંકર શ્રીશીતલનાથની શાસન-દેવી છે. એનો નીલ વર્ણ છે. એનું આસન પદ્મઆસન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથમાં વરહ અને પાશ (અથવા મુદ્ર) છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તેા કળશ અને અંકુશ છે. આ વાત પ્રવચન સારોહાર (પત્રાંક ૯૪) ઉપરથી જોઈ શકાય છે. આચાર-દિનકરમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ નીલા પદ્મક્રુતાસના વરમુજૈર્વેવપ્રમાણેર્યુતા

પાશં સદ્વરવં ચ વક્ષિણકરે હસ્તદ્વયે વિભ્રતી ।

વામે ચાક્રુશવર્મણી વહુગુણાડશોકા વિશોકા અનં

કુર્યાવ્પસરસાં ગણેઃ પરિવૃતા વૃત્યન્નિરાનન્વિતૈઃ ॥ ”—શાર્ફલ

—પત્રાંક ૧૭૬.

११ श्रीश्रेयांसजिनस्तुतयः

अथ श्रीश्रेयांसनाथाय नमः—

‘श्रेयांस’सर्वविदमङ्गिगण ! त्रियामा—
कान्ताननं तमहिमानम मानवाते ।
यं भेजुषो भवति यस्य गुणान् न यातं
कान्ताननन्तमहिमानममा नवा ते ॥ ४१ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे अङ्गिगण !—प्राणिव्रज ! स त्वं तं श्रेयांससर्वविदं—एकादशजिनं आनम--नमस्कुरु । सर्वविदं किंविशिष्टं ? त्रियामाकान्तः—चन्द्रस्तद्दाननं—मुखं यस्य तम् । पुनः किं० ? अहिं—सर्पसमम् । क्व ? मानवाते—दर्पसमीरे । तं कं ? यं जिनं भेजुषः—सेवां चक्रुषो यस्य ते—तव अङ्गिगणस्य अमा—अलक्ष्मीर्न भवति । यं किं० ? यातं—प्राप्तम् । कान् ? गुणान् । गुणान् किंविशिष्टान् ? कान्तान्—बन्धुरान् । यं किं० ? अनन्तो—मानातीतो महिमा—गरिमा यस्य तम् । अमा किं० ? नवा—नवीना ॥ ४१ ॥

अन्वयः

(हे) अङ्गिन्—गण ! कान्तान् गुणान् यातं, अनन्त—महिमानं यं भेजुषः यस्य ते (अङ्गि—गणस्य) नवा अ—मा न भवति, तं त्रियामा—कान्त—आननं मान—वाते अहिं ‘श्रेयांस’—सर्व—विदं आनम ।

शब्दार्थ

श्रेयांस=श्रेयांस (नाथ) .

विदं=अथुं .

सर्वविदं=सर्वना अथुकार, सर्वज्ञ, केवलज्ञानी .

श्रेयांससर्वविदं=श्रेयांस (नाथना) सर्वज्ञने .

गण=समूह .

अङ्गिगण ! = हे प्राणीश्रेयाणा समूह !

त्रियामा=रात्रि, निशा .

कान्त=पति .

त्रियामाकान्त=निशा—पति, चन्द्र .

त्रियामाकान्ताननं=चन्द्रना जेवुं मुष छे जेवुं

श्रेया .

अहिं (मू० अहि) =सर्पने, सापने .

वात=वायु, पवन .

मानवाते=गर्भरूपी वायुने विषे .

भेजुषः(मू० भेजुस्)=भक्ति करनारनी .

यस्य (मू० यद्)=श्रेया .

गुणान् (मू० गुण)=सद्गुणाने .

कान्तान् (मू० कान्त)=भनोदर .

अनन्तमहिमानं=अनन्त छे महिमा जेने

श्रेयाणे .

मा=लक्ष्मी .

अमा=हरिद्रता, लक्ष्मीने अलाव .

नवा (मू० नव)=नवीन .

ते (मू० युष्मद्)=तारा .

શ્લોકાર્થ

શ્રેયાંસનાથને નમસ્કાર—

“ હે પ્રાણિ-વર્ગ ! રમણીય ગુણોને પ્રાપ્ત કરેલા તેમજ નિઃસીમ મહિમાવાળા એવા જ (શ્રેયાંસનાથ)ની ભક્તિ કરનારો એવો જ તું કે જને નવીન દરિદ્રતા થતી નથી (અર્થાત્ જ કદી પણ ભવિષ્યમાં દરિદ્રતાના દુઃખથી પીડિત થતો નથી), તે ચન્દ્રસમાન વદનવાળા તેમજ ગર્વરૂપી પવનનું (પાન કરવામાં) સર્પસમાન એવા શ્રેયાંસ સર્વજ્ઞને તું પ્રણામ કર.”—૪૧

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રેયાંસનાથ-ચરિત્ર—

જે મુનિવરોએ શ્રેયાંસનાથ-ચરિત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું છે. એક ભદ્રેશ્વરના શિષ્ય ^૧અજિતસિંહે ૧૧૦૦ શ્લોક પ્રમાણનું રચ્યું છે, જ્યારે બીજું જયસિંહદેવના રાજ્યમાં હરિભદ્રે ૬૫૮૪ ગાથાનું રચ્યું છે. આ ઉપરાંત સં. ૧૩૩૨ માં માનતુંગે ૫૧૨૪ શ્લોક પ્રમાણક ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં રચ્યું છે.

* * * * *

આપ્તનિકરસ્ય સ્તુતિઃ—

લક્ષ્મીમિતાનભજતર્મુસદોઽંદ્રિશૈલ—

રાજાનનન્તમહિમપ્રભવામકાયમ્ ।

મિન્દન્તમાપ્તનિકરં સમુપૈમિ રાકા—

રાજાનનં તમહિમપ્રભવામકાયમ્ ॥ ૪૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

તં આપ્તનિકરં—જિનવ્રજં અહં સમુપૈમિ—શ્રયે । નિકરં કિં૦ ? રાકાયાઃ—પૂર્ણિમાયા રાજા—ચન્દ્રસ્તદ્વદ્ આનનં—મુખં યસ્ય તમ્ । નિકરં કિં કુર્વન્તં ? મિન્દન્તં—વિદારયન્તમ્ । કં ? અકાર્યં—કામમ્ । પુનઃ કિં૦ ? અહિમપ્રભઃ—તરણિસ્તદ્વદ્ વામો—રમણીયઃ કાયઃ—તનુર્યસ્ય તમ્ । તં કં ? યસ્ય અંદ્રિશૈલરાજાન્—પાદપર્વતા(ધિપા)ન્ ઋઘ્નુસદઃ—સુરસમા અમજત—સિપેવે । શૈલરાજાન્ કિં૦ ? ઇતાન્—પ્રાપ્તાન્ । કાં ? લક્ષ્મીં—શ્રિયમ્ । કિં૦ ? અનન્તો યો મહિમા—પ્રભાવસ્તસ્માત્ પ્રભવઃ—સંભવો યસ્યાઃ તામ્ ॥ ૪૨ ॥

૧ બૃહત્-ટિપ્પનિકા પ્રમાણે તે આ ચરિત્રના કર્તા હવલદ્રસરિ છે.

અન્વયઃ

(યસ્ય) અનન્ત-મહિમન્-પ્રમર્વાં લક્ષ્મીં ઇતાન્ અંહિ-શૈલ-રાજાન્ ક્રમ્બુ-સર્વઃ અમજત, તં અ-કાયં મિન્વન્તં રાકા-રાજન્-આનનં અહિમ-પ્રમા-વામ-કાયં આપ્ત-નિકરં સમુપૈમિ ।

શબ્દાર્થ

લક્ષ્મીં (મૂં લક્ષ્મી)=લક્ષ્મીને.
 ઇતાન્ (મૂં ઇત)=પ્રાપ્ત કરેલાને.
 અમજત (ધાં મજ)=સેવા કરતી હવી.
 ક્રમ્બુ=દેવ.
 સર્વસ્=સભા, પરિષદ્.
 ક્રમ્બુસર્વઃ=દેવોની પરિષદ્.
 અંહિશૈલરાજાન્=ચરણરૂપ ગિરિરાજાને.
 પ્રમર્વ=ઉત્પત્તિ.
 અનન્તમહિમપ્રમર્વાં=અનન્ત પ્રભાવ છે જેની ઉત્પત્તિનો એવી.
 કાય=દેહ.
 અકાય=અવિદ્યમાન છે દેહ જેને તે, અનંગ,
 કંઠર્પ.
 અકાયં=કંઠર્પને, મહનને.
 મિન્વન્તં (મૂં મિન્વન્)=લેહનારા.

આપ્ત=વિશ્વાસ-પાત્ર.
 આપ્તનિકરં=આપ્તના સમુદાયને.
 સમુપૈમિ (ધાં ઇ)=હું આશ્રય લઉં છું.
 રાકા=પૂર્ણિમા, પૂનેમ.
 રાજન્=ચન્દ્ર.
 રાકારાજાનનં=ચન્દ્રના જેવું વદન છે જેનું એવાને.
 હિમ=શીતલ.
 અહિમ=ઉષ્ણ.
 પ્રમા=પ્રકાશ.
 અહિમપ્રમા=ઉષ્ણ છે પ્રકાશ જેનો તે, સૂર્ય.
 અહિમપ્રમામકાયં=સૂર્યના જેવું મનોહર છે શરીર જેનું એવાને.

પ્રલોકાર્થ

આપ્ત-સમુદાયની સ્તુતિ—

“જેની ઉત્પત્તિ અનન્ત પ્રભાવશીલ છે એવી લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરેલા એવા જે (તીર્થ-કર-સમુદાય)નાં ચરણરૂપી ગિરિરાજાની સુર-સભાએ સેવા કરી, તે અનંગનું વિદારણ કરનારા, તથા વળી પૂર્ણિમાના ચન્દ્ર જેવા વદનવાળા તેમજ રવિના જેવા રમણીય દેહધારી આપ્ત-સમુદાયને હું આશ્રય લઉં છું.”—૪૨

૧ અનંગના સ્વરૂપ સાથે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૨૪-૨૫) તેમજ ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૫૯-૬૨).

૨ આપ્ત સંબંધી માહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૭૩).

प्रवचनपरिचयः—

निर्वाणनिर्वृतिपुषां प्रचुरप्रमाद—

मारं भवारिहरिणा सममागमेन ।

विद्वज्जनः परिचयं चिनुतां जिनाना—

मारम्भवारिहरिणा सममागमेन ॥ ४३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

विद्वज्जनः—पण्डितजनो जिनाना आगमेन समं—जिनसिद्धान्तेन सह परिचयं—संगतिं चिनुतां—करोतु । जिनानां किं० ? निर्वाणनिर्वृतिपुषां—मुक्तिशर्मपुषाम् । परिचयं किं० ? प्रचुरस्य—भूयसः प्रमादस्य मारो—मारणं यत्र तम् । आगमेन किं० ? भवारिहरिणा—संसारशत्रोः हरिः—विनाशो यस्मात् तेन । पुनः किं० ? आरम्भो—हिंसा सैव वारि—जलं तत्र हरिः—समीरण-समः तेन । पुनः किं० ? समा—समग्रा मा-श्रीः तस्या आगमः—आगमनं यत्र तेन ॥ ४३ ॥

अन्वयः

विद्वज्-जनः निर्वाण-निर्वृति-पुषां जिनानां भव-अरि-हरिणा सम-मा-आगमेन, आरम्भ-वारि-हरिणा आगमेन समं प्रचुर-प्रमाद-मारं परिचयं चिनुताम् ।

शब्दार्थः

निर्वाण=मुक्ति, सिद्धि.

निर्वृति=सुख.

पुष्=पौषण्डु ४२५.

निर्वाणनिर्वृतिपुषां=सिद्धिना सुखने पुष्ट करनारा.

प्रचुर=धन्या.

प्रमाद=प्रमाद, गद्गलत, गाक्षीलपण्डु.

मार=भरण, विनाश.

प्रचुरप्रमादमारं=अत्यंत प्रमादने विनाश छे जेने विषे जेवा.

हरि=(१) विनाश; (२) यम.

भवारिहरिणा=(१)संसाररूपी शत्रुने विनाश छे जेथी जेवा; (२) संसाररूपी शत्रु प्रति यम(समान).

सममागमेन=समग्र लक्ष्मीनु आगमन छे जेने विषे जेवा.

विद्वज्=पण्डित.

विद्वज्जनः=(१) विद्वान् मनुष्य, पण्डित पुत्र; (२) विद्वद्वर्ग.

परिचयं (मू० परिचय)=(१) ज्ञानभाषणे; (२) अभ्यासने.

जिनानां (मू० जिन)=तीर्थकराना.

हरि=(१) पवन; (२) सूर्य.

आरम्भवारिहरिणा=(१) आरम्भरूप जल प्रति पवनसमान; (२) पापमय आचरणरूपी जल प्रति सूर्यसमान.

समं=साथे.

आगमेन (मू० आगम)=सिद्धान्तनी,

श्लोकार्थं

सिद्धान्तनो परियथ—

“ सिद्धिना सुभने पुष्ट करनारा एवा तीर्थकरैना (अर्थात् तीर्थकरैश्चै प्रज्ञेया एवा तथा) संसाररूपी शत्रुनो विनाश करनारा [अथवा लवङ्गी दुश्मननो (अंत आशुवाभां) यमसमान एवा], तथा वणी पापमय आचरणरूपी जल प्रति पवनसमान [अथवा द्विसारूप जलने सूहावी नाभवाभां सूर्यसमान] तेभ्य वणी जने विषे समग्र संपत्तिनुं आगमन छे एवा (जैन) सिद्धान्तनी साथे विद्वर्ग प्रमादने प्रष्टाशक परियथ करे. ”—४३

* * * * *

मानवीदेव्याः स्तुतिः—

यस्याः प्रसादमधिगम्य बभूव भूसृक्

सारातुलाभममला यतिमानवीनः ।

शं तन्वती मतिमताममरी शिवानां

सा रातु लाभममलायति ' मानवी ' नः ॥ ४४ ॥ ११ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

सा मानवी नाम अमरी-देवी नः-अस्पाकं शिवानां-मङ्गलानां लाभं रातु-दिशतु । मानवी किं कुर्वती ? तन्वती-विस्तारयन्ती । किं ? शं-सुखम् । केषां ? मतिमतां-पण्डितानाम् । शं किं० ? नास्ति मलस्य आयतिः-विस्तारो यत्र तत् । मानवी किं० ? अमला-निर्मला । सा का ? यस्याः प्रसादमधिगम्य-प्राप्य भूसृग्-नरः यतिमया-विरतिरूपश्रिया नवीनो-नवो बभूव-आसीत् । प्रसादं किं० ? सारा-प्रधाना अतुला-असमा आभा-शोभा यस्य तम् ॥ ४४ ॥

अन्वयः

यस्याः सार-अतुल-आभं प्रसादं अधिगम्य भू-सृग् यति-मा-नवीनः बभूव, सा अ-मला, मति-मतां अमल-आयति शं तन्वती ' मानवी ' अमरी नः शिवानां, लाभं रातु ।

ईश्वर (भुवज)

ईश्वरयज्ञं धवलवर्णं त्रिनेत्रं चतुर्भुजं मानुलिङ्गमग्राऽऽस्तित-
दक्षिणपाणिं नकुलाश्रमृत्रयुक्तवामपाणिं चेति ।

All rights reserved.

मानवी देवी गोग्रणी सिंहवहनां चतुर्भुजां वरदमुद्रागन्धित-
दक्षिणपाणिं कल्प्याङ्कुरयुक्तवामकर्गं चेति ।

શબ્દાર્થ

પ્રસાદં (મૂં પ્રસાદ)=પ્રસાદને, કૃપાને.
 અધિગમ્ય (ઘાં ગમ્)=પ્રાપ્ત કરીને.
 વમૂવ (ઘાં મૂ)=થયો.
 સ્પૃશ્ન=સ્પર્શ કરવો.
 મૂસ્પૃશ્ન=જમીન ઉપર ચાલનાર, મનુષ્ય.
 સારાતુલામં=ઉત્તમ તેમજ અસાધારણ છે
 શોભા જેની એવા.
 અમલા (મૂં અમલ)=અવિદ્યમાન છે મેલ જેને
 વિષે એવી, નિર્મળ, સ્વચ્છ.
 યતિ=વિરતિ, સંયમ.
 યતિમાનવીનઃ=વિરતિરૂપી સંપત્તિ વડે નૂતન.

તન્વતી=વિસ્તારતી, ફેલાવો કરવી.
 અમરી=દેવી.
 શિવાનાં (મૂં શિવ)=કલ્યાણોનો.
 રાતુ (ઘાં રા)=અર્પો.
 લામં (મૂં લામ)=લાભને.
 અમલ=નિર્મળ.
 આયતિ=વિસ્તાર.
 અમલાયતિ=નિર્મળ છે વિસ્તાર જેનો એવા.
 માનવી=માનવી (દેવી).
 નઃ (મૂં અસ્મઃ)=આપણને.

શ્લોકાર્થ

માનવી દેવીની સ્તુતિ—

“ જ (દેવી)ની પ્રધાન તેમજ અસાધારણ શોભાવાળી કૃપાને પ્રાપ્ત કરીને મનુષ્ય વિરતિરૂપી સંપત્તિ વડે નવીન થયો, તે નિર્મલ તેમજ બુદ્ધિશાળી ખોના નિર્મલ વિસ્તારવાળા મુખનો વિસ્તાર કરનારી માનવી દેવી આપણને કલ્યાણોનો લાભ અર્પો.”—૪૪

સ્પષ્ટીકરણ

માનવી દેવીનું સ્વરૂપ—

અગ્યારમા તીર્થંકર શ્રીશ્રેયાંસનાથની શાસન-દેવીનું નામ માનવી છે. આ દેવીને શ્રીવત્સા તરીકે પણ ઓળખાવવામાં આવે છે. એનો વર્ણ ગૌર છે અને એને સેહનું વાહન છે. વળી એને ચાર હાથ છે. જમણી તરફના બે હાથમાં તે વરહ અને પાશ (અથવા મુદ્ગર) રાખે છે, જ્યારે તેના ળીજ તરફના બે હાથમાં તે તે કળશ અને અંકુશ (અથવા પુષ્પ અને ગદા) રાખે છે. આ દેવીના સંબંધમાં આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૭૭)માં જે નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે તે ભેદ લઈએ.

“ શ્રીવત્સાડ્યથ માનવી શશિનિમા માતક્રજિવ્વાહના

વામં હસ્તયુગં તટાકુશયુતં તસ્માત્ પરં વક્ષિણમ્ ।

ગાઢં સ્ફૂર્જિતમુત્તરેણ વર વાલુતં વિભ્રતી

પૂજાર્યાં સકલં નિહન્તુ કલુષં વિશ્વત્રયસ્વામિનઃ ॥ ”—શાર્દૂલ૦

૧૨ શ્રીવાસુપૂજ્યજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીવાસુપૂજ્યનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

एनांसि यानि जगति भ्रमणार्जितानि

पर्जन्यदानवसुपूज्य ! सुतानवानि ।

त्वन्नाम तानि जनयन्ति जना जपन्तः

पर्जन्यदान ! 'वसुपूज्य'सुतानवानि ॥ ૪૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

हे वसुपूज्यसुत !—वासुपूज्यजिन ! त्वन्नाम—तवाभिधानं जपन्तो—ध्यायन्तो जना—लोकाः तानि पापानि जनयन्ति—निष्पादयन्ति । तानि कीदृशानि ? सुतानवानि—अतिकृशानि । पर्जन्यो—जीमूतः तद्दत्तं दानं—वितरणं यस्य तत्सं० । तानि कानि ? यानि एनांसि—पापानि जगति—विश्वे भ्रमणार्जितानि—भ्रमणेन उपार्जितानि सन्ति । एनांसि किं० अनवानि—पुरातनानि । पर्जन्या—इन्द्रा दानवा—असुराः तेषां सुपूज्यः—अतिशयेन अर्चनीयः तत्सं० ॥ ૪૫ ॥

અન્વયઃ

यानि अ-नवानि एनांसि जगति भ्रमण-अर्जितानि (सन्ति), तानि पर्जन्य-दानव-सु-पूज्य ! पर्जन्य-दान ! ' वसुपूज्य '—सुत ! त्वत्-नाम जपन्तः जनाः सु-तानवानि जनयन्ति ।

શબ્દાર્થ

एनांसि (मू० एनस्)=पापो.

यानि (मू० यद्)=ये.

जगति (मू० जगत्)=दुनियां.

भ्रमणार्जितानि=परिभ्रमणથી ઉપાર્જન કરેલ.

पर्जन्य=ઇન્દ્ર, સુર-પતિ.

सु=अत्यंततावाचक अन्वय.

पर्जन्यदानवसुपूज्य !=હે ઇન્દ્ર અને દાનવાના અતિશય પૂજનીય !

तानव=पातणुं.

सुतानवानि=अत्यंत पातणां.

नामन्=नाम.

त्वन्नाम=ताરૂં નામ.

जनयन्ति (धा० जन्)=अनावे છે.

जनाः (मू० जन)=લોકો.

जपन्तः (मू० जपत्)=બપ જપનારાઓ.

पर्जन्य=મેધ.

पर्जन्यदान !=મેધસમાન છે ત્યાગ જેનો એવા ! (સં०)

वसुपूज्य=वसुपूજ્ય (રાજ), ખારમા તીર્થ-કરના પિતા.

सुत=पुत्र.

वसुपूज्यसुत !=હે વસુપૂજ્યના પુત્ર, હે વાસુ-પૂજ્ય (સ્વામી) !

अनवानि (मू० अनव)=पुरातन, पुराणां.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવાસુપૂજ્ય સ્વામીની સ્તુતિ—

“હે સુર-પતિઓના તેમજ અસુરોના અતિશય પૂજનીય (જ્યા-પુત્ર) ! જનો મેઘ સમાન લાગ છે એવા (અર્થાત્ જમ મેઘ મથેષ્ટ રીતે જળની વૃષ્ટિ કરે છે, તેમ મેઘડક રીતે એક વર્ષ પર્યંત સુવર્ણાદિકનું ચાચકોને દાન દેનારા એવા હે બારમા તીર્થકર) ! હે વસુપૂજ્ય (પૃથ્વીપતિ)ના પુત્ર (વાસુપૂજ્ય સ્વામી) ! જ પુરાણાં પાપોનું જગત્ને વિષે પરિશ્રમણ કરવા વડે ઉપાર્જન થયું હતું, તે (ગાઠ) પાપોને તારા નામનો જપ જપનારા જનો અતિ-શય પાતળાં બનાવી દે છે (અર્થાત્ તેનો પળમાં વિનાશ કરે છે).”—૪૫

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીવાસુપૂજ્ય-ચરિત્ર—

શ્રીવાસુપૂજ્ય સ્વામીનાં પૃથક્ ચરિત્રો પણ લખાયેલાં છે. જેમકે એક ચરિત્ર તો પ્રાકૃત ભાષામાં ચંદ્રપ્રભે ૮૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણનું રચ્યું છે, જ્યારે ૬૪ પત્રાત્મક એક ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં વર્ધમાને રચ્યું છે. બધી શ્રીવાસુપૂજ્ય-ચરિત્ર પદ્યમાં ‘ જૈનધર્મપ્રસારકસલા ’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

* * * * *

જિનરાજ્યા ધ્યાનમ્—

ધ્યાનાન્તરે ધરત ધોરણિમીશ્વરાણાં

વાચંયમા ! મરણદામિતમોહનાશામ્ ।

દ્વચ્છેહિતાં મગવતામુપકારકારિ—

વાચં યમામરણદામિતમોહનાશામ્ ॥ ૪૬ ॥

—ધસન્ત૦

વિવરણમ્

હે વાચંયમા !—પુનયઃ ! યૂયં મગવતાં ધોરણિ—જિનરાજી ધ્યાનાન્તરે—ધ્યાનમધ્યે ધરત । મગવતાં કિં૦ ? ઈશ્વરાણાં—પ્રભૂણામ્ । ધોરણિ કિં૦ ? મરણદો—નિધનપદ્ધો યોઽમિતઃ—પ્રચ્છુલ્લો યોદ્ધો—મોહનીયકર્મ તસ્ય નાશ્ચો—વિનાશો યસ્યાઃ તામ્ । પુનઃ કિં૦ ? દ્વચ્છં—પદ્વચ્છં ઈહિતં—વાચ્છિતં યયા તામ્ । પુનઃ કિં૦ ? ઉપકારકારિણી—ઉપકૃતકારિણી વાગ્—વાણી યસ્માઃ તામ્ । પુનઃ કિં૦ ? યમઃ—મૃત્યુત્વં આપો—રોગો રણઃ—કલ્કિઃ તાન્ ઘતીતિ તામ્ । તથા પુનઃ કિં૦ ? ઇતા—મૃત્કા માર્ગે—મૃત્યુત્વં આપ્ત્વા—વાચ્છમ વચ્ચ તામ્ ॥ ૪૬ ॥

અન્વયઃ

(હે) વાચંયમાઃ ! ઈશ્વરાણાં મગવતાં મરણ-વ-અમિત-મોહ-નાશાં, વક્ત-ઈહિતાં, ઉપકાર-કારિન્-વાચં, યમ-આમ-રણ-વાં, इत-મોહન-આશાં ધોરાણિ ધ્યાન-અન્તરે ધરત ।

શબ્દાર્થ

ધ્યાન=ધ્યાન.

અન્તર=અંદર, મધ્ય.

ધ્યાનાન્તરે=ધ્યાનમાં.

ધરત (ધા૦ ધૃ)=તમે ધરજો.

ધોરાણિ (મૂ૦ ધોરાણિ)=પરંપરાને.

ઈશ્વરાણાં (મૂ૦ ઈશ્વર)=પ્રભુઓની.

વાચંયમાઃ ! (મૂ૦ વાચંયમ)=હે મુનિઓ !

મરણ=મરણ.

નાશ=વિનાશ.

મરણવામિતમોહનાશાં=મરણ અર્પણ કરનારા એવા નિઃસીમ મોહનો નાશ છે જેથી એવી.

ઈહિત=વાંછિત, અભિલાષા.

વક્તેહિતાં=પરિપૂર્ણ કર્યાં છે વાંછિતોને જેણે એવી.

મગવતાં (મગવત)=મગવાનોની.

ઉપકાર=ઉપકાર.

કારિન્=કરનાર.

ઉપકારકારિવાચં=ઉપકાર કરનારી છે વાણી જેની એવી.

યમ=મૃત્યુ.

યમામરણવાં=મૃત્યુ, રોગ અને લડાઈનો નાશ કરનારી.

इत (ધા૦ इ)=ગયેલ.

આશા=ઈચ્છા, વાંછા.

इतમોહનાશાં=ગઈ છે મૈથુનની ઈચ્છા જેની એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-શ્રેણિનું ધ્યાન—

“ મરણ પ્રાપ્ત કરાવનારા એવા નિઃસીમ મોહનો (અર્થાત્ મોહનીય કર્મનો) નાશ કરનારી એવી, વણી (યાચકાનાં) વાંછિતોને જેણે પરિપૂર્ણ કર્યાં છે એવી, તથા વણી જેની વાણી ઉપકાર કરનારી છે એવી, તેમજ મૃત્યુ, વ્યાધિ અને સંઆમનો સંહાર કરનારી એવી તેમજ વણી જેની મૈથુનની અભિલાષા જતી રહી છે (અર્થાત્ નષ્ટ થઈ છે) એવી ઈશ્વર ભગવાનોની શ્રેણિનું હે મુનિઓ ! તમે ધ્યાન ધરજો.”—૪૬

સ્પષ્ટીકરણ

ભગવાન્ એટલે શું ?—

‘ભગવાન્’ એટલે ‘ભગથી યુક્ત’. આ ‘ભગ’ શબ્દના ચૌદ અર્થો થાય છે. આ સંબંધમાં નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે.

“ મગોડકજ્ઞાનમાહાત્મ્ય-યજ્ઞોવૈરાગ્યમુક્તિષુ ।
રૂપવીર્યપ્રયત્નેષ્ટા-શ્રીધર્મૈશ્વર્યયોનિષુ ॥ ”

અર્થાત્ 'ભગ' શબ્દના (૧) સૂર્ય, (૨) જ્ઞાન, (૩) માહાત્મ્ય, (૪) કીર્તિ, (૫) વૈરાગ્ય, (૬) મુક્તિ, (૭) રૂપ, (૮) વીર્ય, (૯) પ્રયત્ન, (૧૦) ઈચ્છા, (૧૧) શ્રી, (૧૨) ધર્મ, (૧૩) ઐશ્વર્ય અને (૧૪) યોનિ એમ ચૌદ અર્થો થાય છે, પરંતુ અત્ર સૂર્ય અને યોનિ સિવાયના અર્થો ઘટી શકે છે.

મોહ—

જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે કર્મ એ એક પ્રકારનું આત્માના અસલ સ્વરૂપને આચ્છાદિત કરનારું પુદ્ગલ (અણુવ પદાર્થ) છે. કર્મના પ્રકૃતિની (સ્વભાવની) અપેક્ષાએ પાડવામાં આવેલા જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય, વેદનીય, નામ, ગોત્ર, આયુષ્ય અને અન્તરાય એમ આઠ વિભાગો પૈકી મોહનીય કર્મ એક વિભાગ છે. સામાન્યતઃ મોહનીય શબ્દનો અર્થ મોહ ઉપજાવનાર થાય છે, તેમ પ્રસ્તુતમાં પણ કલત્ર, પુત્ર, મિત્ર વિગેરે ઉપર મોહ ઉત્પન્ન કરાવનાર આ કર્મ છે. આ કર્મને વશ થયેલા પ્રાણી કાર્યાકાર્યનો કે હિતાહિતનો વિચાર કરી શકતો નથી. મદિરાનું પાન કરવાથી જેવી ઉન્મત્ત દશા પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી પણ અતિશય ભયંકર દશા પ્રાપ્ત કરાવનાર કોઈ પણ કર્મ હોય તો તે આ છે. આ કર્મના 'દર્શન-મોહનીય' અને 'ચારિત્ર-મોહનીય' એમ બે મુખ્ય પ્રકારો છે. તત્ત્વ-દષ્ટિને અર્થાત્ યથાર્થ શ્રદ્ધાને અટકાવનારું એટલે કે ખરા દેવ, ગુરૂ અને ધર્મમાં યથાવિધ શ્રદ્ધા થવામાં વિમ્નરૂપ કર્મ 'દર્શન-મોહનીય' કહેવાય છે, જ્યારે યથાર્થ ચારિત્ર યાને સંયમમાં બાધા ઉત્પન્ન કરનારું અર્થાત્ યથોચિત વર્તન નહિ થવા દેવામાં કારણભૂત કર્મ 'ચારિત્ર-મોહનીય' કહેવાય છે. આત્માને અધોગતિરૂપ ખાડામાં ઉતારનાર તરીકે આ કર્મ અગ્ર ભાગ ભજવે છે. આઠે કર્મોમાં આ કર્મનું જોર અસાધારણ છે. તેની સ્થિતિ પણ સૌથી વધારે અર્થાત્ સીત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ (કાલ-વિશેષ)ની છે. છેક સર્વજ્ઞ બનવાની હલ સુધી આવી પહોંચેલાને પણ અર્થાત્ અગ્યારમા ગુણુ-સ્થાનક સુધી જઈ પહોંચેલાને પણ નીચે ઉતારી મૂકનાર તરીકે આ કર્મ સુપ્રસિદ્ધ છે. એમાંજ એની બહાદુરી સમાયેલી છે.

વિશેષમાં આઠે કર્મોનો નાશ આ મોહનીય કર્મનો નાશ થયા બાદજ થાય છે. અર્થાત્ મોહનીય કર્મનો વિનાશ થયા બાદ અંતર્મુહૂર્ત કાળ વીત્યા પછી જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાય કર્મનો સમકાલે નાશ થાય છે અને તેમ થતાં આત્મા સર્વજ્ઞ બને છે. (અંતમાં બાકીનાં ચાર કર્મોનો પણ ક્ષય થાય છે અને ત્યાર બાદ આત્મા મુક્તિ-નગરે જઈ પહોંચે છે.)

એ કહેવું વધારે પડતું નહિ ગણાય કે દર્શન-મોહનીયનો નાશ થવાથી નિર્મળ સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર-મોહનીયનો નાશ થવાથી સંપૂર્ણ આદર્શમય ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. એ પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે કે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાયોનો ચારિત્ર-મોહનીયમાં અંતર્ભાવ થાય છે અર્થાત્ આ ચાર ચંડાળોની ચોકડીનો ચારિત્ર-મોહનીય 'ચોરો' છે.

ઉપર્યુક્ત મોહના સ્વરૂપ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે આવો મોહ મનુષ્યને મરણાન્ત સ્થિતિએ પહોંચાડે તેમાં આશ્ચર્ય જેવું નથી.^૧

૧ મોહને વશ થયેલા પ્રાણીને કેવી કેવી વિડંબનાઓ મોગવવી પડે છે, તેનો ખ્યાલ ઉપમિતિ-ભવપ્રપંચ-કથા, વૈરાગ્ય-કદપ-લતા, મોહ-પરાજય-નાટક ઇત્યાદિ ગ્રન્થો જોવાથી સહજ અને સચોટ આવી શકશે.

જિનેશ્વરની વાણીનો પ્રભાવ—

આ શ્લોકમાં જિનેશ્વરની વાણીને ઉપકાર કરનારી કહેવામાં આવી છે તે વાસ્તવિક છે, કેમકે સર્વજ્ઞનાં—જિનેશ્વરનાં—વીતરાગનાં—રાગ-દ્વેષનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરેલાંના વચનથી કોઇને પણ નુકસાન થાય ખરું કે ? એવાં અમૃતમય વચનોમાં અપકારની ગન્ધ પણ ક્યાંથી હોય ? કદાચ બધું જ અગ્નિરૂપે પરિણમે, પરંતુ વીતરાગનાં વચનો તો અપકારકારક કદાપિ નીવડે નહિ.

* * * * *

શાસ્ત્રમહિમા—

સોડયં હિનસ્તિ સુકૃતી સમવાપ્ય શાસ્ત્ર—

વિદ્યાતરો ગવિ ભવં ભવતોદિ તારમ્ ।

શ્રોત્રૈર્વચોઽમૃતમઘાદિહ સર્વભાવ—

વિદ્ ! યાતરોગવિભવં ભવતો દિતારમ્ ॥ ૪૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સોડયં સુકૃતી-પુણ્યવાન ભવં-સંસારં હિનસ્તિ-નિહન્તિ । કિં કૃત્વા ? સમવાપ્ય । કિં ? શાસ્ત્રવિદ્યાતરઃ-શાસ્ત્રજ્ઞાનબલમ્ । કસ્યાં ? ગવિ-શુભિ । શાસ્ત્રવિદ્યાતરઃ કિં૦ ? ભવતોદિ-ભવવિનાશિ । પુનઃ કિં૦ ? તારં-મનોહમ્ । સ કઃ ? યઃ સુકૃતી શ્રોત્રૈઃ-શ્રવણૈઃ ભવતો વચોઽમૃતં-ત્વદ્વાક્રમુઘાં અઘાત્-પિવતિ સ્મ । इह-લોકે સર્વે ભાવાઃ-પદાર્થાઃ તાન્ વેત્તીતિ તત્સં૦ । વચોઽમૃતં કિં૦ ? યાતો-ગતો રોગરૂપ (પો) વિભવઃ-સમ્પદ્ યસ્માત્ તત્ । પુનઃ કિં૦ ? દિતં-છિન્નં આરં-વૈરિહૃદં યેન તત્ ॥ ૪૭ ॥

અન્વયઃ

इह सर्व-भाव-विद् ! (यः) भवतः यात-रोग विभवं वित-आरं वचः-अमृतं श्रोत्रैः (इह) अघात्, सः अयं सुकृती भव-तोदि, तारं शास्त्र-विद्या-तरः गवि समवाप्य भवं (इह) हिनस्ति ।

શબ્દાર્થ

સઃ (મૂ૦ તદ્)=તે.

અયં (મૂ૦ इदम्)=આ.

હિનસ્તિ (ધા૦ हिंस्)=નાશ કરે છે.

સુકૃતી (મૂ૦ सुकृतिम्)=સારા કાર્ય કરનારો, પુણ્યશાળી.

સમવાપ્ય (ધા૦ आप्)=પ્રાપ્ત કરીને.

શાસ્ત્ર=શાસ્ત્ર, ધર્મનું પવિત્ર પુસ્તક.

વિદ્યા=જ્ઞાન.

તરસ=બળ.

શાસ્ત્રવિદ્યાતરઃ=શાસ્ત્રના જ્ઞાન-બલને.

ગવિ (મૂ૦ गो)=પૃથ્વીને વિષે.

ભવં (મૂ૦ भव)=સંસારને.

વિનાશ કરવે.

મવતોવિ=મવનો વિનાશ કરનાસ.

તારં (મૂં તાર)=મનોહર, મનોહર.

શ્રોત્રે: (મૂં શ્રોત્ર)=કર્ણો વડે, કાનોથી.

વચસ્=વચન.

વચોડમૃતં=વચનામૃતને, અમૃત સમાનવાણીને.

અધાત્ (ઘાં ઘા)=ધારણ કરતો હવે, પાન કરતો હવે.

इह=લોકને વિષે, આ જુનિયામાં.

सर्व=પદાર્થ.

सर्वमावविष्!=હે સર્વ પદાર્થોને બાહુનાર, સર્વશ!

रोग=વ્યાધિ, રોગ.

यातरोमविभवं=ગઈ છે વ્યાધિરૂપી સંપત્તિ જેથી એવા.

दित (घां दो)=કાપી નાખેલ, સંહાર કરેલ.

वितारं=સંહાર કર્યો છે શત્રુ-સમૂહને જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

સર્વજ્ઞના શાસ્ત્રનો મહિમા—

“ હે લોકને વિષે સમસ્ત પદાર્થોને બાહુનારા ! જેથી વ્યાધિરૂપી સંપત્તિ ગઈ છે એવા (અર્થાત્ રોગના વિનાશક), તથા (આક્યન્તર) શત્રુ-સમૂહને જેણે સંહાર કર્યો છે એવા (અર્થાત્ ક્રોધાદિક શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરનારા એવા) આપના વચનામૃતનું જેણે કર્ણો (રૂપી કચોલા) વડે પાન કર્યું, તે પુણ્યાત્મા ભવને ભેદનારા તેમજ મનોહર એવા શાસ્ત્રના જ્ઞાનનું બલ (આ પૃથ્વી ઉપર) મેળવીને સંસારનો નાશ કરે છે. ”—૪૭

સ્પષ્ટીકરણ

સર્વજ્ઞની સત્તા—

આ શ્લોકથી સર્વજ્ઞનો આ પૃથ્વી ઉપર સંભવ છે અર્થાત્ મનુષ્ય પણ સર્વજ્ઞ બની શકે છે અને તેમ થતાં તે લોક-અલોકમાંના સમસ્ત પદાર્થોનો જ્ઞાતા બને છે એ વાતનું સૂચન કરવામાં આવ્યું છે. અર્થાત્ આ ઉપરથી મીમાંસકો (જૈમિનીય દર્શનાનુયાયીઓ)ના અને ખાસ કરીને જૈમિનીય દર્શન-ધુરંધુર કુમારિલભટ્ટના ‘ સમગ્ર વિશ્વમાં કોઈને પણ સર્વ પદાર્થોનું જ્ઞાન હોઈ શકે નહિ ’ એવા અભિપ્રાયની સાથે જૈન દર્શન સંમત નથી એ જોઈ શકાય છે. વિશેષમાં એ પણ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહિ ગણાય કે નૈયાયિકો મુક્તિ-અવસ્થામાં આત્માને સર્વજ્ઞ માનતા નથી, તે વાત પણ જૈન દર્શનને માન્ય નથી.

શ્લોક-સમીક્ષા—

આ શ્લોકના સંબંધમાં સર્વમાવવિષ્ની પૂર્વે જે હા શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે તેથી અને બીજી શ્રોત્રે: એમ બહુવચન (નહિ કે દ્વિવચન) વાપર્યું છે તેથી આ શ્લોક દ્વિવેદિત છે એવી શંકા ઉપસ્થિત થાય છે. વધુ સ્પષ્ટ શબ્દમાં કહીએ તો આ પૃથ્વીને વિષે સર્વ ભાવના: બાહુકાર એમ જે કહ્યું છે, તેથી શું અન્યત્ર પૃથ્વીની બહાર સર્વજ્ઞને નિષેધ કર્યો છે વારુ એવો પણ પ્રશ્ન જાહે છે. આના પ્રત્યુત્તર તરીકે સમજવાનું કે હા એટલે આ પૃથ્વીને વિષે એવો અર્થ કરવાથી જૈન દર્શનને બાધા આવતી નથી, કેમકે આ પૃથ્વી ઉપર પણ કાળા માથાનો માનવી સર્વજ્ઞ બની શકે છે, એવી આ દર્શનની માન્યતા છે. વિશેષમાં ‘ પૃથ્વી ’ શબ્દ ઉપર બાર મૂકવામાં આવે, તો તેથી પણ વાંધા

નથી; કેમકે મનુષ્ય ગતિ સિવાય અન્ય કોઈ પણ ગતિમાં (અરે દેવગતિમાં પણ) સર્વજ્ઞતાનો સંભવ નથી (જોકે સિદ્ધિરૂપ પંચમ ગતિમાં સર્વજ્ઞતાનો સંભવ છે).

હવે જો 'ઈહ શબ્દનો અર્થ લોકને વિષે જોમ કરવામાં આવે, તો તે પણ ઇષ્ટ છે; કેમકે જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે મુક્તાત્માઓ પણ લોકની બહાર અલોકમાં વસતા નથી. આથી સર્વજ્ઞની સત્તા આ લોકને વિષે જ રહેલી છે. પરંતુ 'ઈહ શબ્દનો અર્થ ' સર્વમાવવિદ્ 'ની સાથે વિચારવામાં આવે અર્થાત્ ' આ લોકમાં રહેલા સર્વ પદાર્થોને બાણુનાર ' જોમ કરવામાં આવે, તો જોમ-અપેક્ષાએ તે કથન અસત્ય ઠરે; કેમકે સર્વજ્ઞ તો લોકાલોકના જ્ઞાતા છે. પરંતુ અલોકમાં આકાશ સિવાય બીજો કોઈ પણ પદાર્થ નથી, એટલે લોકમાં રહેલા સમસ્ત પદાર્થોના બાણુનારને ત્યાં કંઈ પણ વિશેષ બાણુવાનું નહિ હોવાને લીધે સર્વજ્ઞને આ લોકમાં રહેલા સમસ્ત પદાર્થોને બાણુનારા જોમ કહેવામાં આવે, તો તે સર્વથા અસત્ય નથી.

'ઈહ' શબ્દનો અન્વય 'હિનાસ્તિ' સાથે કરવામાં આવે તો તે પણ ન્યાયસંગત છે, કેમકે આ લોકમાંજ-તીર્થંગ-લોકમાં રહીનેજ ભવનો નાશ થઈ શકે છે. આ ઉપરાંત 'ઈહ'નો પ્રયોગ 'અષાત્' સાથે કરવામાં આવે તો તેમાં પણ અડચણ નથી, કેમકે મોક્ષે ગયેલા પરમાત્માઓ ઉપદેશ આપતા નથી, પરંતુ આ પૃથ્વી ઉપર વિહરતા કેવલજ્ઞાન પામેલા મનુષ્યો અને ખાસ કરીને તીર્થંકરો યથાયોગ્ય ઉપદેશ આપે છે.

હવે શ્રોત્રેઃ એવું જે રૂપ વાપર્યું છે, તે સંબંધમાં વિચાર કરીએ. પ્રથમ તો એ વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે કવિરાજ શ્રીસિદ્ધસેન દિવાકરે રચેલા (ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથની સ્તુતિરૂપ) કલ્યાણમન્દિર-સ્તોત્રમાં ૪૨મા પદમાં 'મવદ્ભ્રિસરોરુહાણાં' એ પદથી બહુ-વચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. એવી રીતે કવીશ્વર શ્રીશોભન મુનિરાજે પોતે રચેલી સ્તુતિચતુર્વિંશતિકામાં ૬૧મા પદમાં શ્રીશાન્તિનાથની સ્તુતિ કરતાં 'પાદૈઃ' પદ દ્વારા બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. આથી કરીને મહાકવિઓએ દ્વિવચનને બદલે બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો હોવાથી અત્ર 'શ્રોત્રેઃ' થી પ્રલોક દ્રષિતજ છે જોમ માનવું ઉચિત નથી. વળી 'શ્રોત્ર' શબ્દથી કર્ણરૂપ દ્રવ્યેન્દ્રિય ન સમજતાં ઉપયોગરૂપ ભાવેન્દ્રિય સમજવામાં આવે અથવા 'શ્રોત્રપુટૈઃ'ની માફક 'શ્રોત્રેઃ' શબ્દથી શ્રોત્રની શક્તિની અધિકતા સમજવામાં આવે તો તેથી પણ ઠાપનો પરિહાર સંભવે છે.

શાસ્ત્ર-વિચાર—

આ પદમાં શાસ્ત્ર એ સંસારનો સંહાર કરનાર છે જોમ જે કહ્યું છે તે વાસ્તવિક છે, કેમકે શાસ્ત્રનો અર્થ વિચારતાં એ વાત સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય છે. આ સંબંધમાં વાચકવર્ચ ઉમાસ્વાતિકૃત 'પ્રશમ-રતિ'નાં નિમ્ન-લિખિત પદો દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

“શાસ્ત્વિતિ વાપ્વિધિવિદ્ધિ-ર્ષાતુઃ પાપઠ્યતેડ્નુશિષ્ટ્યર્થઃ ।

ત્રૈલ્લિતિ ચ પાલનાર્થે, વિનિશ્ચિતઃ સર્વશબ્દવિદ્યામ્ ॥—આર્યા

યસ્માદ્ રાગદ્વેષો-હૃત્તષિસામ્ સમનુજાસ્તિ સદ્ધર્મે ।

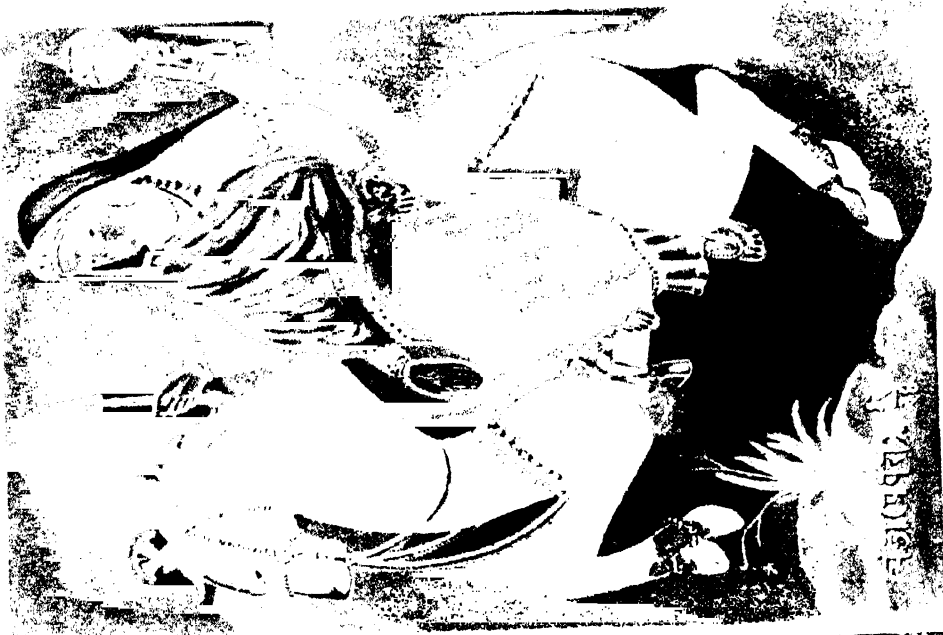
સંભાયતે ચ દુઃસ્વા-ચ્છાસ્વામિતિ નિરુદ્ધયતે સન્નિઃ ॥”—આર્યા

—પદાંક ૧૮૬, ૧૮૭.

कुमायतं श्रुतयणं देसवाहनं चतुर्भुजं मत्तुच्छिद्रवागान्वितं
दक्षिणमाणिं नक्तुच्छनुमुक्तवासरणीं चिति। Akshami Art Bombay

प्रचण्डदेशीं व्यासवणा अश्याद्वदी चतुर्भुजा वरदशाक्तयुक्त
दक्षिणकर्णीं पुष्पगदायुक्तवासवणीं चिति।

અર્થાત—વ્યાકરણવેત્તાઓએ ‘શાસ્ત્ર’ ધાતુને અનુશાસન (શિક્ષા)નો અર્થ વાચક-ગણે છે અને ‘ત્રૈ’ ધાતુને સર્વ શબ્દવેત્તાઓએ પરિપાલનના અર્થમાં નિશ્ચિત કર્યો છે. જેથી કરીને રાગ-દ્રેષથી ઉદ્દત મનવાળા બનેલાને સદ્ધર્મને વિષે ડૂંડી રીતે અનુશાસન કરે છે અને દુઃખમાંથી સમ્યક્ પ્રકારે મુક્ત કરે છે, તેથી કરીને શાસ્ત્રકારો તેને ‘શાસ્ત્ર’ કહે છે. આ ઉપરથી ભેદ શકાય છે કે જે ‘શાસ્ત્ર’ એ નામને ખરેખર લાયક હોય, તેનો અભ્યાસ કરવાથી સંસારને છેલ્લી સલામ ભરી દેવાનો વારો આવે, તેમાં શી નવાઈ ?

* * * * *

चण्डादेव्याः स्तुतिः—

भक्त्या यया यतिगणः समपूजि भिन्न—

चण्डेतिकोऽमलकले ! वरशोभनाभे ! ।

पण्डामखण्डिततमां घटयाऽऽशु पुंसां

‘चण्डे’ ! ऽतिकोमलकलेवरशोभनाभे ! ॥ ४८ ॥ १२ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे चण्डे !—चण्डાદેવિ ! ત્વં પુંસાં-નૃણાં પણ્ડાં-ધિયં આશુ-શીર્ષં ઘટય-નિષ્પાદય । પણ્ડાં કિં૦ ? અસ્વણ્ડિતતમાં-અતિપૂર્ણામ્ । (દેવિ ! કિં૦ ?) અતિકોમલસ્ય-અતિસુકુમાલસ્ય કલેવરસ્ય-વપુષઃ શોભના-કાન્તા આભા-શ્રીર્યસ્યાઃ તત્સં૦ । સા કા ? યયા-દેવ્યા યતિગણઃ-સાધુસહ્ચઃ સમપૂજિ-પૂજિતઃ । કયા ? ભક્ત્યા । યતિગણઃ કિં૦ ? ભિન્ના-દારિતા ચણ્ડા-કર્કશા ઈતિઃ-ઉપપ્લવો યેન સઃ । (દેવિ ! કિં૦ ?) અમલા-વિશદા કલા યસ્યાઃ તત્સં૦ । વરા-મુરુયા શોભા-રાઢા યસ્યાઃ ઇદ્દગ્ નાભિર્યસ્યાઃ તત્સં૦ ॥ ૪૮ ॥

अन्वयः

યયા ભિન્ન-ચણ્ડ-ઈતિ-કઃ યતિ-ગણઃ ભક્ત્યા સમપૂજિ, (સા ત્વં) અમલ-કલે ! વર-શોભ-નાભે ! અતિ-કોમલ-કલેવર-શોભન-આભે ! ચણ્ડે ! પુંસાં અ-સ્વણ્ડિત-તમાં પણ્ડાં આશુ ઘટય ।

शब्दार्थ

भक्त्या (म० मक्ति)=भक्ति पूर्वक, उपासना सहित.

यया (म० यद्)=जैथी.

यति=साधु, मुनि.

यतिगणः=साधुओंનો સમુદાય, મુનિ-વર્ગ.

समपूजि (धा० पूज्)=पूजयो.

भिन्न (धा० मिद्)=विदारणु કરેલ.

भिन्नचण्डेतिकः=વિદારણુ કર્યું છે પ્રચણ્ડ ઉપ-દ્રવેાનું જેણે ળેવા.

અમલ=અનિયમાન છે એક જેને વિષે એવા,
નિર્મળ.

કલા=કલા.

અમલકાલે ! =નિર્મળ છે કળા જેની એવી ! (સં.)

શોભા=કાન્તિ.

નામિ=નાભિ, ફ્ર'ટી.

શરશોભનામે ! =ઉત્તમ છે શોભા જેની નાભિની
એવી ! (સં.)

પણ્ડાં (મૂં પળ્ડા) =મતિને, બુદ્ધિને.

અલખિતતમાં (મૂં અલખિતતમા) =સર્વથા સંપૂર્ણ.

ઘટય (ઘાં ઘટ) =કર, બનાવ.

પુંસાં (મૂં પુંસ) =મનુષ્યોની.

ચણ્ડે ! (મૂં ચણ્ડા) =હે ચણ્ડા (દેવી) !

કોમલ=મૃદુ, કૌમળ.

કલેવર=દેહ, શરીર.

શોમન=ધુ'ંદર.

અતિકોમલકલેવરશોમનામે ! =જેના અતિશય
સુકોમલ શરીરની શોભનીય શોભા છે
એવી ! (સં.)

શ્લોકાર્થ

ચણ્ડા દેવીની સ્તુતિ—

“ પ્રચણ્ડ ઉપદ્રવેનો જણે વિનાશ કર્યો છે એવા મુનિ-વર્ગની જણે ભક્તિપૂર્વક
સેવા કરી, તે તું, હે નિર્મલ કલાવતી ! જેની નાભિની શોભા ઉત્તમ છે એવી હે (દેવી) !
જેના સુકોમલ શરીરની શોભા સુશોભિત છે એવી હે ચણ્ડા ! મનુષ્યોને સર્વથા સંપૂર્ણ
મતિ આપ.”—૪૮

સ્વપ્તીકરણ

ચણ્ડા દેવીનું સ્વરૂપ—

ચણ્ડા દેવી એ બારમા તીર્થકર શ્રીવાસુપૂજ્યની શાસન-દેવી છે. એનું ણીળું નામ
પ્રવચ છે. એનો વર્ણ શ્યામ છે અને અથ એ એનું વાહન છે. એને પણ ચાર હાથ છે. એના
જમણા બે હાથમાં વરુદ અને શક્તિ છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથમાં તો મુખ અને ગદા છે.
આ પ્રમાણે પ્રવચન-સારોહ્યમાં આપેલા ચણ્ડા દેવીના સ્વરૂપના ઉપર નીચેનો શ્લોક
પણ પ્રકાશ પાડે છે:—

“ શ્યામા તુરગાસના ચતુર્વેઃ કરયોર્વક્ષિણયોર્વરં ચ શક્તિમ્ ।

વચતી કિલ વામયોઃ પ્રસૂજં સુગવા સા પ્રવરાડવતાઞ્ચ ચણ્ડા ॥ ”

—આચાર્ય ૦ પત્રાંક ૧૭૭.

१३ श्रीविमलनाथजिनस्तुतयः

अथ श्रीविमलनाथस्य स्तुतिः—

सिंहासने गतमुपान्तसमेतदेव—

देवे हितं सकमलं 'विमलं' विभासि ।

आनर्च यो जिनवरं लभते जनौघो

देवेहितं स कमलं विमलं विभासि ॥ ४९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

स जनौघः कं—सुखं लभते—प्राप्नोति । अलं—अत्यर्थम् । कं किं० ? देवैः ईहितं—काङ्क्षितम् । पुनः किं० ? विमलं—निर्मलम् । पुनः किं० ? विभासि—शोभनशीलम् । स कः ? यो जिनवरं आनर्च—अर्चति स्म । जिनवरं किं० ? विमलं—विमलनाथनामानम् । पुनः किं० ? गतं—प्राप्तम् । क्व ? सिंहासने—हेमपीठे । सिंहासने किं० ? उपान्ते—निकटे समेताः—समागताः देवदेवा—इन्द्रा यत्र तस्मिन् । जिनवरं किं० ? हितं—हितकारिणम् । पुनः किं० ? सह कमलैः वर्तते यस्तं, यद्वा सश्रीकम् । सिंहासने किं० ? विशिष्टा भा—प्रभा यस्य तस्मिन् ॥ ४९ ॥

अन्वयः

यः जन-ओघः उपान्त-समेत-देव-देवे विभासि सिंहासने गतं हितं स-कमलं 'विमलं' जिन-वरं आनर्च, सः देव-ईहितं विमलं विभासि कं अलं लभते ।

शब्दार्थ

सिंहासने (मू० सिंहासन)=सिंहासनने विषे.
गतं (मू० गत)=प्राप्ते.
उपान्त=समीप, निकट.
समेत (घा० इ)=आपे.
देव=राजा.
देवदेव=देवना राजा, ईन्द्र.
उपान्तसमेतदेवदेवे=जेनी समीपमां आया
छे ईन्द्रो जेवा.
हितं (मू० हित)=कल्याणकारी.

कमल=कमल.
सकमलं=(१) कमल सङ्घित; (२) लक्ष्मीथी
युक्त.
विमलं (मू० विमल)=विमल (नाथ)ने.
मास्=कान्ति.
विभासि=विशेष कान्ति छे जेनी जेवा.
आनर्च (घा० अर्च)=पूजा करी, अर्थन करु.
यः (मू० यद्)=जे.
जिनवरं (मू० जिनवर)=तीर्थकरने.

લમતે (ઘાં લમ)=મેળવે છે, પામે છે.

જનૌષઃ=જનોનો સમુદાય.

વેવેદિતં=દેવોએ ઈચ્છેલ.

કં (મૂં ક)=સુખને.

અલં=અત્યંત.

વિમલં=જ્વલતો રહ્યો છે મેલ જેમાંથી એવા,
નિર્મળ.

વિમાસિ (મૂં વિમાસિન્)=હેઠ્ઠીપ્યમાન,
તેજસ્વી.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવિમલનાથની સ્તુતિ—

“જેની સમીપમાં (૬૪) સુરેન્દ્રો (સેવાર્થે) આવ્યા છે એવા તેમજ વળી વિશેષતઃ પ્રકાશમાન એવા સિંહાસનને પ્રાપ્ત થયેલા (અર્થાત્ તેના ઉપર બેસનારા) એવા, તથા વળી કલ્યાણકારી તેમજ (દેવરચિત નવ) કમળોથી યુક્ત [અથવા (જ્ઞાનાદિક) લક્ષ્મીથી યુક્ત] એવા વિમલ જિનેશ્વરની જે જન-સમાજે પૂજા કરી (અને કરે છે), તે જન-સમૂહ સુરોને (પણ) અભીષ્ટ તેમજ નિર્મળ તથા સુપ્રકાશમય એવા સુખને સંપૂર્ણતઃ પામે છે.”—૪૯

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીવિમલનાથ-ચરિત્ર—

૫૩૫૦ શ્લોક પ્રમાણનું વિમલ-ચરિત્ર જ્ઞાનસાગરે રચ્યું છે.

* * * * *

તીર્થકરાણ્યા સ્તુતિઃ—

તે મે હરન્તુ વૃજિનં ભવતાં નિયોગા—

યેડનર્થદં ભવિરતિપ્રિયદા નદીનાઃ ।

તીર્થાધિપા વરદમં દધિરે દયાયા

યેડનર્થદમ્ભવિરતિપ્રિયદા નદીનાઃ ॥ ૫૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

તે જિનાઃ મે-મમ વૃજિનં-પાર્ષ હરન્તુ-નાશ્ચયન્તુ । વૃજિન કિં૦ ? અનર્થદં-અનર્થપ્રદમ્ । ક્વ ? નિયોગાયે-આજ્ઞાલાભે । કેષાં ? ભવતાં-યુષ્માકમ્ । તે કિં૦ ? ભવિનાં-પ્રાણિજ્ઞાં રતિપ્રિયદાઃ-સુખવાચ્છિતપ્રદાઃ । પુનઃ કિં૦ ? નદીનાઃ-ન વિલક્ષાઃ । તે કે ? યે તીર્થાધિપા વરદમં-પ્રધાનશ્ચમં દધિરે-ધરન્તિ સ્પ । યે કિં૦ ? નદીનાઃ-સમુદ્રાઃ । કસ્યાઃ ? દયાયાઃ-કૃપાયાઃ । પુનઃ કિં૦ ? અનર્થાનાં-નિર્ગ્રન્થાનાં દમ્ભઃ-હૂટં વિશિષ્ટો રતિપ્રિયઃ-કન્દર્પઃ તૌ ઇચ્છન્તીશ્ચિ તયા ॥ ૫૦ ॥

अन्वयः

ये वद्यायाः नदी-इनाः अनर्थ-वृम्भ-वि-रति-प्रिय-दाः तीर्थ-अधिपाः वर-वृमं वधिरे, ते भविष्-रति-प्रिय-दाः, नदीनाः भवतां नियोग-आये अनर्थ-वं मे वृजिनं हरन्तु ।

श्लोकार्थ

हरन्तु (घा० ह)=हरी, नाश करे।
 वृजिनं (मू० वृजिन)=आपने।
 भवतां (मू० भवत्)=आपनी।
 नियोग=आज्ञा, आदेश।
 नियोगाये=आज्ञाना लाभने विषे।
 अनर्थ=अनिष्ट, अधर्म।
 अवर्षवं=अनिष्टकारी।
 भविन्=संसारि।
 रति=सुख।
 प्रिय=अलीष्ट, वांछित।
 भविरतिप्रियदाः=संसारिओने सुख अने वांछित देनाश।
 वीन=(१) कंगाल, हरिद्र; (२) सत्वथी रहित।
 नदीनाः=सत्व सहित।
 अधिप=स्वामी, प्रभु।

तीर्थाधिपाः=तीर्थकरे।
 वृम=उपशम।
 वरवृमं=उत्तम उपशमने।
 वधिरे (घा० धा)=धारण कर्तुं।
 वद्यायाः (मू० द्या)=हथाना, अनुकल्पाना।
 अनर्थ=अविद्यमान छे द्रव्य जेने विषे ज्येवा, निर्धय।
 वृम्भ=कपट।
 वि=विशेषतावाचक शब्द।
 रति=कामदेवनी पत्नी।
 प्रिय=पति।
 रतिप्रिय=रतिने पति, कामदेव, कंठर्प।
 अनर्थवृम्भविरतिप्रियदाः=निर्धयना कपट तेमज विशिष्ट कंठर्पना नाश करनाश।
 नदी=नदी, सरिता।
 नदीनाः=नदीना नाश, नाशक।

श्लोकार्थ

तीर्थकरैनी स्तुति—

“ इयाना सागरो (समान) जेवा तेमज निर्धयना कपट तथा विशिष्ट कंठर्पना विनाशक जेवा जे तीर्थ-पतिज्ये उत्तम उपशमने धारण कर्षे, ते संसारि (ज्येवा)ने सुख अने वांछित अर्पण करनारा तेमज हीनताथी रहित जेवा (तीर्थकरे) आपनी आज्ञाना लाभने विषे अनर्थ (उपज) करनारा (अर्थात् आपनी-तीर्थकरनी आज्ञा नहि पाणवा देनारा) जेवा मारा पापने प्रणुश करे।”—५०

* * * * *

प्रवचनप्रशंसा—

दूरीभवन् भवभृतां पृथु सिद्धिसौधं
 सिद्धान्तराम ! नय मा नयमालयानाम् ।
 यं त्वां बभार हृदये शमिनां समूहः
 सिद्धान्त ! रामनयमानयमलयानाम् ॥ ५१ ॥

વિવરણમ્

હે સિદ્ધાન્ત !—જિનાગમ ! સ ત્વં મા—માં સિદ્ધિસૌધં—મુક્તિધામ નય—પ્રાપય । ત્વં કિં કુર્વન્ ? દૂરીભવન—દૂરે તિષ્ઠન્ । કેષાં ? ભવભૃતાં—સંસારિણામ્ । સિદ્ધિસૌધં કિં૦ ? પૃથુ—વિશાલમ્ । મવભૃતાં કિં૦ ? નયમાર્યા—ન્યાયલક્ષ્મ્યાં નાસ્તિ લય—એકતાનતા યેષાં તેષામ્ । સિદ્ધો—નિષિદ્ધઃ અન્તરામઃ—આન્તરરોગો યેન તત્સં૦ । સ કઃ ? યં ત્વાં શમિનાં સમૂહઃ—સાધુસહ્ : હૃદયે—ચિત્તે સમાર—દધૌ । શમિનાં કિં૦ ? રામા—રમ્યા નયાઃ—સમ્પ નયાઃ માર્ગ—પૂજા યમા—વ્રતાનિ તેષાં આલયાનાં—મન્દિરાણામ્ ॥ ૫૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) સિદ્ધ-અન્તર-આમ ! સિદ્ધાન્ત ! યં ત્વાં રામ-નય-માન-ચમ-આલયાના શમિનઃ સમૂહઃ હૃદયે સમાર, (સઃ ત્વં) નય-મા-અ-લયાનાં મવ-ભૃતાં દૂરીમવન્ પૃથુ સિદ્ધિ-સૌધં મા નય

શબ્દાર્થ

દૂરીમવન્ (મૂ૦ દૂરીમવત્)=દૂર રહેતો થકો.

પૃથુ=વિશાળ.

સૌધ=મહેલ.

સિદ્ધિસૌધં=મુક્તિરૂપી મહેલ પ્રતિ.

સિદ્ધ (ધા૦)=નિવેધ કરેલ.

સિદ્ધાન્તરામ ! =નિવેધ કર્યો છે આલય-ન્તર

શોગોનો જેણે એવા ! (સં૦)

નય (ધા૦ ની)=તું લઈ બા, દોરી બા.

મા (મૂ૦ અસ્મદ્)=મને.

નય=ન્યાય, નીતિ.

લય=એકતાનપક્ષ.

નયમાલયાનાં=ન્યાયરૂપી લક્ષ્મીને વિષે નથી એકતાનપક્ષ જેનું એવા.

ત્વાં (મૂ૦ યુષ્મદ્)=તને.

શમિનાં (મૂ૦ શમિન્)=ઉપશમધારીઓના.

સમૂહઃ (મૂ૦ સમૂહ)=સમુદાય.

નય=યથાર્થ અભિપ્રાય-વિશેષ, નૈગમાદિક નય.

માન=પૂબા.

ચમ=વ્રત.

આલય=ગૃહ, ધામ.

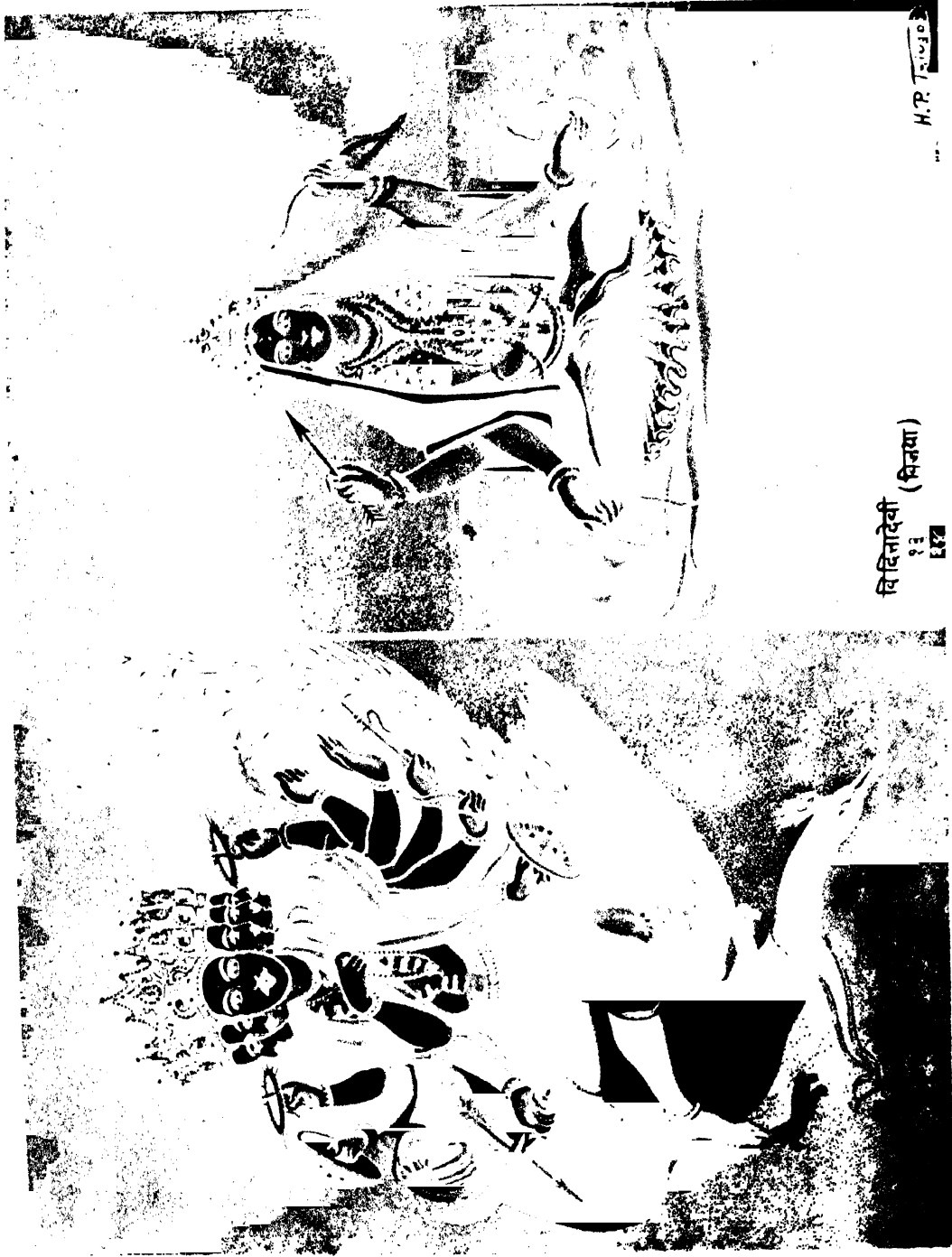
રામનયમાનય આલયાનાં=રમ્ય નય, પૂબા અને વ્રતના ગૃહરૂપ.

શ્લોકાર્થ

પ્રવચનની પ્રશંસા—

“જેણે અંતરંગ શોગોનો નિવેધ કર્યો છે (અર્થાત્ વિનાશ કર્યો છે) એવા હે (પ્રવચન) ! હે (જૈન) આગમ ! રમ્ય (નૈગમાદિક) નયો, પૂબા અને વ્રતના નિવાસ-સ્થાનરૂપ એવા ઉપશમધારી (મુનિઓ)ના સમુદાયે તને કે જેને હૃદયમાં ધારણ કર્યો, તે તું ન્યાયરૂપી લક્ષ્મીને વિષે એકતાન નહિ અનેલા એવા સંસારી (જનો)થી દૂર રહેતો થકો મને વિશાળ મુક્તિ-મહેલ પ્રતિ લઈ બા.”—૫૧

विदितादेवी (विजया)
१३
६४

H. P. १५७३

ता देवी हरिर्न कथया शक्ररुद्रौ चतुर्भुजा ब्राह्मणशयुक्त
दक्षिणतः अन्तर्यामिनः चिति ।

पद्ममुनें यक्षं श्रुतवणं शिवायैवदत्तं द्रुपदमुत्तं परलक्ष्मण
त्वङ्गुपाशाश्रमयुक्तं शंभुपाणिं नकुलचक्रं च ।

पञ्चकङ्कशाभयुक्तं शमपाणिं चिति ।

विदिताभ्याः स्तुतिः—

सा कल्पवल्हिरिव वोऽस्तु सुरी सुखाय
रामासु भासिततमा 'विदिता'ऽमितासु ।
श्रेणीषु या गुणवतां करुणां सरागा
रामा सुभा सिततमा विदितामितासु ॥ ५२ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

सा विदितानाञ्जी सुरी-देवी वो-युष्माकं सुखाय-शर्मणे अस्तु । इव-यथा कल्पवल्हिः सुखाय भवति । सा किंविशिष्टा ? रामासु-स्त्रीषु भासिततमा-अतिशोभिता । रामासु किं० ? अमितासु-भूयस्सु । सा का ? या सुरी गुणवतां-गुणिनां श्रेणीषु-राजीषु सरागा-रागवती वर्तते । श्रेणीषु किं० ? इतासु-प्राप्तासु । कां ? करुणां-कृपाम् । करुणां किं० ? विदितां-प्रतीताम् । या किंविशिष्टा ? रामा-रमणीया । पुनः किं० ? सुभा-सुप्रभा । पुनः किं० ? सितं-नियन्त्रितं तमो-वृजिनं यया सा ॥ ५२ ॥

अन्वयः

या रामा सु-भा सित-तमाः विदितां करुणां इतासु गुणवतां श्रेणीषु स-रामा (वर्तते), सा अमितासु रामासु भासित-तमा 'विदिता' सुरी कल्प-वल्हिः इव वः सुखाय अस्तु ।

शब्दार्थ

कल्पवल्हिः (मू० कल्पवल्हि)=३६५६६६।
वः (मू० युष्मद्)=तभारा.
सुखाय (मू० सुख)=सुखने भाटे.
रामासु (मू० रामा)=२४६६६६ने विषे.
भासिततमा=अत्यंत शोभती.
विदिता=विद्विता (देवी).
अमितासु (मू० अ-मिता)=अनेक, निःसीम.
श्रेणीषु (मू० श्रेणी)=पंक्तिओने विषे.

गुणवतां (मू० गुणवत्)=शुष्मीओनी.
करुणां (मू० करुणा)=कृपाने.
सरागा=रागवती, रागिणी.
सुभा=सुंदर छे प्रभा जेनी जेनी.
तमस्र=पाप.
सिततमाः=भांधी राख्युं छे पापने जेछे जेनी.
विदितां (मू० विदित)=प्रसिद्ध.
इतासु (मू० इता)=प्राप्त थयेल.

શ્લોકાર્થ

વિદિતા દેવીની સ્તુતિ—

“ રમણીય તેમજ અતિશય પ્રભાવાળી, તથા જીણે પાપોને નિયન્ત્રિત કર્યા છે એવી જ (દેવી) પ્રસિદ્ધ કૃપાને પ્રાપ્ત થયેલા એવા ગુણી (જનો)ની પંકિતઓને વિષે રાગી છે, તે અનેક રમણીઓને વિષે (લાવણ્યે કરીને) અત્યંત દેહીપ્યમાન એવી વિદિતા દેવી કદપલતાની જમ (હે ભવ્ય-વૌક !) તમારા મુખને અર્થે થાઓ. ”—૫૨

સ્પષ્ટીકરણ

વિદિતા દેવી—

તેરમા તીર્થકર શ્રીવિમલનાથની શાસન-દેવીનું નામ વિદિતા છે. એને વિજયાના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનો હરિત વર્ણ છે. વળી એનું આસન પદ્મ છે. એને પણ ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથમાં બાણ અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તો ધનુષ્ય અને નાગ છે. આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૭૬)માં પણ આ દેવીનું સ્વરૂપ આ-લેખેલું છે. આ રહ્યો તે શ્લોક---

“ વિજયાસ્મ્બુજગા ચ વેવ્વાહુઃ
કનકામા કિલ દક્ષિણદ્વિપાણયોઃ ।
શરપાશધરા ચ વામપાણયો-
વિવિતા નાગધનુર્ધરાડવતાદ્ વઃ ॥ ”

૧૪ શ્રીઅનન્તાજનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅનન્તમાથસ્ય પ્રાર્થના—

પ્રજ્ઞાવતાં તનુ તમસ્તનુતામનન્ત—

માયાઽસમેતપરમોહમલો ભવન્તમ્ ।

સ્યાદ્વાદિનામધિપતે ! મહતામનન્ત !

માયાઽસમેત ! પરમોહમલોભવન્તમ્ ॥ ૫૩ ॥

—વસ્તુ•

વિવરણમ્

હે સ્યાદ્વાદિનામધિપતે ! અનન્ત !—અનન્તજિન ! ત્વં પ્રજ્ઞાવતાં—વિદુષાં તમસ્તનુતાં—પાપ-
કૃશતાં તનુ—વિસ્તારય । નાસ્તિ અન્તસ્ય—મરણસ્ય મા—લક્ષ્મીઃ તસ્યા આજ્ઞો—લાભો યસ્ય તત્સં૦ ।
ત્વં કિંવિશિષ્ટઃ ? અસમા—અસાધારણા ઇતા—ગતાઃ પરે—ચૈરિણો મોહો—મૌહ્યં મલશ્ચ—પાપં યસ્માત્
સઃ । પ્રજ્ઞાવતાં કિં કુર્વતાં ? મહતાં—અર્ચયતામ્ । કં ? ભવન્તં—ત્વામ્ । માયયા—દમ્ભેન
અસમેતો—રહિતઃ તત્સં૦ । ભવન્તં કિં૦ ? પરમઃ—પ્રશસ્યઃ ઝહઃ—તર્કો યસ્ય તમ્ । પુનઃ કિં૦ ?
અલોભવન્તં—લોભવર્જિતમ્ ॥ ૫૩ ॥

અન્વયઃ

(હે) અન્—અન્ત—મા—આથ ! સ્યાદ્વાદિનાં અધિપતે ! માયા—અ—સમેત ! ‘અનન્ત !’ અસમ-
હત—પર—મોહ—મલઃ (ત્વં) પરમ—ઝહં અ—લોભ વન્તં મવન્તં મહતાં પ્રજ્ઞાવતાં તમસ્—તનુતાં તનુ ।

શીખૃદાર્થ

પ્રજ્ઞાવતાં (મૂ० પ્રજ્ઞાવત્) = યુદ્ધિમાનોના.
તનુ (કા० તન્) = તું વિસ્તાર કર.
તનુતાં = કૃશતા, પાતળાપણું.
તમસ્તનુતાં = પાપની કૃશતાને.
અનન્તમાય ! = અવિધમાન છે મરણની લક્ષ્મીનો
લાભ જેને એવા ! (સં૦)
સમ = સાધારણ.
અસમેતપરમોહમલઃ = નષ્ટ થયાં છે અસાધારણ
દુશ્મનો, અજ્ઞાન તેમજ પાપો જેનાં
એવા.

સ્યાદ્વાદિનાં (મૂ० સ્યાદ્વાદિન્) = સ્યાદ્વાદીઓના,
અપેક્ષાપૂર્વક કથન કરનારના.
અધિપતે ! (મૂ० અધિપતિ) = હે નાથ, હે પ્રભો !
મહતાં (મૂ० મહત્) = પૂજા કરનારા.
અનન્ત ! = હે અનન્ત (નાથ) !
સમેત = યુક્ત.
માયાઽસમેત ! = હે કપટથી રહિત !
પરમ = ઉત્કૃષ્ટ, શ્રેષ્ઠ.
પરમોહં = ઉત્કૃષ્ટ છે તર્ક જેનો એવા.
અલોભવન્તં = નિર્લોભી.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅનન્તનાથને પ્રાર્થના—

“ જને મૃત્યુની લક્ષ્મીનો લાભ અવિદ્યમાન છે એવા (અર્થાત્ જન્મમરણથી મુક્ત એટલે કે અક્ષય સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયેલા એવા હે ચૌદમા તીર્થંકર) । હે સ્થાદ્વાદીઓના સ્વામિન્ ! હે નિષ્કપટી (નાથ) । હે અનન્ત (જિનેશ્વર) । જનાં અસાધારણ દુશ્મનો, અજ્ઞાન તેમજ પાપો નષ્ટ થયાં છે એવો (અર્થાત્ વૈર-વિરોધ વિનાનો, સર્વજ્ઞ તેમજ નિષ્કલંકી એવો) તું, જના તર્કો ઉત્કૃષ્ટ છે એવા તેમજ લોભ-રહિત એવા આપની પૂજા કરનારા યુક્તિમાનોનાં પાપોને પાતળાં કર (અર્થાત્ તેમનાં દુષ્કર્મનો નાશ કર) . ”—૫૩

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીઅનન્તનાથ-ચરિત્ર—

નેમિચન્દ્રે ભાર હબ્ધર પ્રલોકપ્રમાણુક એક ચરિત્ર આ તીર્થંકરને ઉદ્દેશીને રચ્યું છે. એની ભાષા પ્રાકૃત રાખવામાં આવી છે.

* * * * *

તીર્થંકરનિકરસ્ય વિજ્ઞપ્તિઃ—

ચક્રે મરાલ ઇવ યો જગતાં નિવાસં
કામોદિતાવનિધનાદૃત ! માનસે નઃ ।
ઊર્વીમિવાવનિવરો વ્રજ ! તીર્થપાનાં
કામોદિતાઽવ નિધનાદૃતમાનસેનઃ ॥ ૫૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે તીર્થપાનાં વ્રજ ! સ ત્વં નઃ—અસ્માન્ અવ-રક્ષ, કસ્માત્ ? નિધનાત્ નાશ્ચાત્ ઇવ-યથા અવનિવરો-નૃપઃ ઊર્વી-મ્યુવં અવતિ । કામં-અત્યર્થં હૃદિત-હૃદયં પ્રાપ્તઃ તત્સં૦ । ત્વં કિંવિશિષ્ટઃ ? ઋતા-નષ્ટા માનસ્ય-દર્પસ્ય સેના-ચમૂર્યસ્માત્ સઃ । સ કઃ ? યો જિનવ્રજઃ જગતાં-મ્યુવનાનાં માનસે-ચિત્તે નિવાસં-વસતિં ચક્રે-કરોતિ સ્મ । ઇવ-યથા મરાલો-હંસો માનસે-માનસારુચસરસિ નિવાસં કરોતિ । કેન-મુલ્હેન આમોદિતા-મ્યુદિતા યે અવનિધના-નૃપાઃ તૈઃ આદૃતઃ-અજ્ઞીકૃતઃ તત્સં૦ ॥ ૫૪ ॥

અન્વયઃ

ક-આમોદિત-અવનિ-ધન-આદૃત ! કામ-હૃદિત ! તીર્થપાનાં વ્રજ ! યઃ જગતાં માનસે મરાલઃ (માનસે) ઇવ નિવાસં ચક્રે, (સઃ) ઋત-માન-સેનઃ (ત્વં) અવનિ-વરઃ ઊર્વી ઇવ નઃ નિધનાત્ અવ ।

શબ્દાર્થ

ચક્ર (ધા૦ ક્રુ)=કર્ષો.

મરાલઃ (મૂ૦ મરાલ)=શબ્દહંસ.

જગતાં (મૂ૦ જગત્)=દુનિયાઓના.

નિવાસં (મૂ૦ નિવાસ)=(નિવાસને, રહેઠાણને.

આમોદિત=અત્યંત પુશી કરેલ.

અવનિ=પૃથ્વી.

અવનિધન=પૃથ્વી છે ધન જેનું તે, પૃથ્વીપતિ,
રાજા.

આહ્વત (ધ્રા૦ હ)=અંગીકાર કરેલ, આદર કરેલ.

કામોદિતાવનિમ્નનાહ્વત!=હે સુખેથી અત્યંત
પુશી કરેલા પૃથ્વી-પતિઓએ અંગીકાર
કરેલ !

માનસે (મૂ૦ માનસ)=(૧) ચિત્તને વિષે; (૨)

માનસ (સરૌવર)ને વિષે.

ઊર્વાં (મૂ૦ ઊર્વા)=પૃથ્વીને.

અવનિવરઃ=પૃથ્વીપતિ, ભૂપતિ.

વ્રજ ! (મૂ૦ વ્રજ)=હે સમૂહ !

તીર્થપાનાં (મૂ૦ તીર્થપ)=તીર્થપતિઓના.

ઉદિત (ધા૦ હ)=ઉદયમાં આવેલ.

કામોદિત !=હે અત્યંત ઉદયને પામેલા !

નિધનાત્ (મૂ૦ નિધન)=નાશથી.

ઋત (ધા૦ ઋ)=ગયેલ, નષ્ટ થયેલ.

સેના=સૈન્ય, ફેાજ.

ઋતમાનસેનઃ=નષ્ટ થયું છે અભિમાનનું સૈન્ય
જેથી એવા.

શ્લોકાર્થ

તીર્થંકર-સમૂહને વિજ્ઞપ્તિ—

“ સુખેથી આનંદિત કરેલા એવા અવનિ-પતિઓ વડે અંગીકાર કરાયેલા (અર્થાત્
સેવિત) એવા હે (તીર્થંકર-વર્ગ) ! હે અત્યંત ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા એવા (જિનરાજ-
સમુદાય) ! હે તીર્થપતિઓના સમૂહ ! જેમ રાજહંસ માનસ (સરૌવર)માં નિવાસ કરે છે,
તેમ જોણે દુનિયાઓના (અર્થાત્ તેમાં વસતા જીવોના) ચિત્તમાં નિવાસ કર્યો, તે
(તીર્થંકર-સમૂહ) કે જેનાથી ગર્વનું સૈન્ય પલાયન કરી ગયું તે એવો તું (તીર્થંકર-સમૂહ)
જેમ પૃથ્વી-પતિ પૃથ્વીનું રક્ષણ કરે છે તેમ અમારું નાશથી રક્ષણ કર. ”—૫૪

* * * * *

પ્રવચનસ્ય ત્રિજ્ઞપ્તિઃ—

સ ત્વં સતસ્વ ! કુરુ ભક્તિમતામનન્યાં

યામાગમોહસદનં તતમોદમારમ્ ।

યશ્ચિન્તિતાર્થજનકો યમિનાં જઘાન

યામાગમો હસદનન્તતમોદમારમ્ ॥ ૫૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે આગમ !—જિનાગમ ! સ ત્વં ભક્તિમતાં—મક્તાનાં યાં—રમાં કુરુ । (આગમઃ કિંવિશિષ્ટઃ ?)
સહ તસ્વેન વર્તેતે [યત્] તત્સંબોધનમ્ । યાં કિંવિશિષ્ટાં ? અનન્યાં—અસમામ્ । ત્વં કિં ? ઝહસ્ય—
તર્કસ્ય સદનં—ગૃહમ્ । સ કઃ ? યઃ સિદ્ધાન્તો યમિનાં—યતીનાં આરં—વૈરિવૃન્દં જઘાન—હન્તિ સ્મ ।
આરં કિં ? તતો—વિશ્ચાલો મોદો—હર્ષઃ તસ્ય માર્ગો—મારણં યસ્ય તત્ । યઃ કિં ? ચિન્તિતાર્થસ્ય—
વાચ્છિતાર્થસ્ય જનકઃ । પુનઃ કિં ? યામાનાં—વ્રતાનાં આગમો યસ્માત્ । આરં કિંવિશિષ્ટં ?
હસત્—હસત્ અનન્તં ચ યત્ તમઃ—પાપં તત્પ્રદમ્ ॥ ૫૫ ॥

અન્વયઃ

(હે) સ—તસ્વ ! આગમ ! ચિન્તિત—અર્થ—જનકઃ યામ—આગમઃ યઃ યમિનાં તત—મોદ—મારં
હસત્—અનન્ત—તમઃ—ચ આરં જઘાન, સઃ ઝહ—સદનં ત્વં ભક્તિ—મતાં યાં અનન્યાં કુરુ ।

શબ્દાર્થ

તસ્વ=તત્, પદાર્થ.
સતસ્વ ! =હે તત્ત્વે કરીને યુક્ત !
કુરુ (ધાં કુ) =કર.
ભક્તિમતાં (મૂ ભક્તિમત્) =ભક્તોની.
અનન્યાં (મૂઃ અનન્યા) =અસાધારણુ.
યાં (મૂં યા) =લક્ષ્મીને.
આગમ ! (મૂં આગમ) =હે સિદ્ધાન્ત !
સદન=ગૃહ.
ઝહસદનં=તર્કોના ગૃહરૂપ.
તત (ધાં તત્) =વિસ્તીર્ણુ.
તતમોદમારં=વિસ્તીર્ણુ હર્ષનું મૃત્યુ છે જે દ્વારા
એવા.
ચિન્તિત (ધાં ચિન્ત) =વાંછિત.
મોદ=હર્ષ.

જનક=ઉત્પન્ન કરનાર.
ચિન્તિતાર્થજનકઃ=વાંછિત અર્થને ઉત્પન્ન
કરનાર.
યમિનાં (મૂં યમિન્) =વ્રત ધારણુ કરનારાના,
યતિએના.
જઘાન (ધાં હ્વ) =નાશ કર્યો.
યામ=વ્રત.
આગમ=આગમન.
યામાગમઃ=વ્રતોનું આગમન છે જેથી એવો.
હસત્ (ધાં હસ્) =પ્રકાશનું.
હસદનન્તમોદં=પ્રકાશમાન તેમજ અનન્ત
એવા પાપને દેનારા.
આરં (મૂં આર) =શત્રુના સમૂહને.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તને વિનતિ—

“ હે તત્ત્વોએ કરીને યુક્ત (પ્રવચન) ! હે સિદ્ધાન્ત ! વાંછિત અર્થોને અર્પણુ
કરનારા તેમજ જેથી વ્રતોનું આગમન છે એવા જે (સિદ્ધાન્તે) વ્રત—ધારણુ કરનારા એવા
યતિએના, વિસ્તીર્ણુ હર્ષને નાશ કરનારા તેમજ પ્રકાશમાન તથા અનન્ત એવા પાપને
પુષ્ટ કરનારા એવા શત્રુ—સમુદાયને હણ્યો, તે તર્કના ધામરૂપ એવા તું ભક્તોની
સંપત્તિને અનુપમ કર. ”—૫૫

पाताल पुर

१५

पातालयं त्रिमूर्त्यं मकराहतं पद्भुजं पद्मपद्मवाशयुक्तं

दक्षिणभागे नकुलसदकाभ्रमृत्रयुक्तवाहनांगे चिति ।

अकुशी

१६

अकुशी देवी मौखवणी पद्मगाहनां चतुर्भुजां व्यङ्गवागयुक्तं

दक्षिणकर्णे चर्मसदकाभ्रमृत्रयुक्तवाहनां चिति ।

અક્રુશીદેવ્યા અભ્યર્થના—

યા વર્જિતં વ્રજમુદારગુણૈર્મુનીના—

મસ્તાઘમાનમતિ રક્ષમના દરેણ ।

શર્માક્રુશી દિશતુ સા મમ મક્ષલાના—

મસ્તાઘમાનમતિરક્ષમનાદરેણ ॥ ૫૬ ॥ ૧૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા અક્રુશી દેવી મમ શર્મ—સુખં દિશતુ—સૃજતુ । અક્રુશી કિં૦ ? અસ્તા—નિરસ્તા અઘમાનયોઃ—પાપદર્પયોઃ મતિઃ—ધીઃ યયા સા । પુનઃ કિં૦ ? અક્ષં—દેતુઃ । કેષાં ? મક્ષલાનાં—શિવાનામ્ । સા કા ? યા દેવી મુનીનાં વ્રજં આનમતિ—સ.ધુવૃન્દં પ્રણમતિ । વ્રજં કિં૦ ? અસ્તાઘં—ગમ્भीરમ્ । કૈઃ ? ઉદારગુણૈઃ—સ્ફારગુણૈઃ । યા કિં૦ ? રક્ષમનાઃ—રાગચિન્તા । વ્રજં કિં૦ ? વર્જિતં—રહિતમ્ । કેન ? દરેણ—મયેન । દરેણ કિં૦ ? નાસ્તિ આદર—ઉદયમો યત્ર તેન ॥ ૫૬ ॥

અન્વયઃ

રક્ષ—મનાઃ યા અન્—આકરેણ દરેણ વર્જિતં ઉદાર—ગુણૈઃ અસ્તાઘં મુનીનાં વ્રજં આનમતિ સા મક્ષલાનાં અક્ષં અસ્ત—અઘ—માન—મતિઃ ‘અક્રુશી’ મમ શર્મ દિશતુ ।

શીખરાર્થ

વર્જિતં (મૂં વર્જિત) = રહિત, મુક્ત.
 વ્રજં (મૂં વ્રજ) = સમૂહને.
 ઉદાર = અસાધારણ, મહાન.
 ગુણ = ગુણ.
 ઉદારગુણૈઃ = અસાધારણ ગુણો વડે.
 અસ્તાઘં (મૂં અસ્ત—અઘ) = અત્યંત ગંભીર.
 આનમતિ (ધા૦ નમ) = પ્રણામ કરે છે.
 રક્ષ = રાખ.
 રક્ષમનાઃ = રાખાયુક્ત ચિત્તવાળી.

અક્રુશા = અંકુશી (દેવી).
 મક્ષલાનાં (મૂં મક્ષલ) = મંગલોના, કલ્યાણોના.
 મતિ = બુદ્ધિ.
 અસ્તાઘમાનમતિ = દૂર દેહી દીધી છે—ત્યજી
 દીધી છે પાપ અને અભિમાનની બુદ્ધિ
 જેણે એવી.
 અક્ષં (મૂં અક્ષ) = હેતુ.
 આકર = ઉદમ.
 અનાકરેણ (મૂં અનાકર) = અવિદ્યમાન છે ઉદમ
 જેને વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

અંકુશી દેવીને વિજ્ઞપ્તિ—

“(ગુણિ-જન પ્રતિ) રાગયુક્ત ચિત્તવાળી એવી જ (દેવી) અવિદ્યમાન છે ઉદ્યમ જ્ઞને વિષે એવા ભયથી રહિત એવા તેમજ અનુપમ ગુણિએ કરીને ગંભીર એવા યતિઓના સમુદાયને પ્રણામ કરે છે, તે કલ્યાણોના હેતુભૂત તેમજ પાપ અને અભિમાનની યુદ્ધિથી વિમુખ એવી અંકુશી (દેવી) અને સુખ અર્પો. ”—૫૬

સ્પષ્ટીકરણ

અંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ—

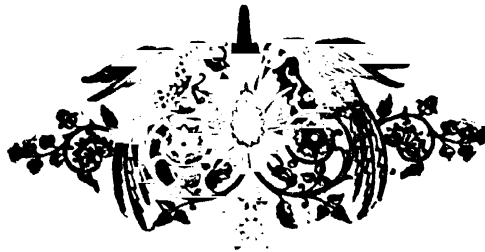
આ ચૌદમા તીર્થકર શ્રીઅનન્તનાથની શાસન-દેવી છે. એને ‘અંકુશી’ના નામથી ઓળખવામાં આવે છે. એનો ગૌર વર્ણ છે અને પદ્મ એનું આસન છે. વળી એ ચાર હાથ વડે શૈલો છે. એના જમણા બે હાથમાં ખડ્ગ (અથવા તરવાર) અને પાશ છે, જ્યારે ળીજા બે હાથમાં ક્લક (ખેટક) અને અંકુશ છે. આ દેવી પરત્વે આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૭૭)માં કહ્યું છે કે—

“ પદ્માસનોજ્જવલતનુચ્ચતુરાઢ્યબ્રાહ્મ :

પાશાસિલક્ષિતસુવક્ષિણહસ્તયુગ્મા ।

વામે ચ હસ્તયુગલેઽક્ષુશાખેટકાભ્યાં

રમ્યાઽક્ષુશી વલયતુ પ્રતિપક્ષવૃન્દમ્ ॥ ”—વસન્તતિલકા

१५ श्रीधर्मजिनस्तुतयः

अथ श्रीधर्मनाथाय नमनम्—

सद्धर्म ! 'धर्म !' भवतु प्रणतिर्विमुक्त-
मायाय ते तनुभवाय धरेश'भानोः' ।
यस्यामिधानमभवद् भविनां पवित्र-
मायायते ! ऽतनुभवाय धरेशभानोः ॥ ५७ ॥
—वसन्त०

विवरणम्

हे धर्म !—धर्मजिन ! ते—तुभ्यं प्रणतिः—प्रणामो भवतु—अस्तु । सन्—प्रधानो धर्मः—
पुण्यं यस्य तत्सं० । ते किंविशिष्टाय ? विमुक्ता—त्यक्ता माया—निकृतिः येन तस्मै । पुनः
किं० ? तनुभवाय—तनुजाय । कस्य ? धरेशभानोः—नृपतिभानोः । तस्मै कस्मै ? यस्याभिधानं—
यन्नाम भविनां—प्राणिनां अतनुभवाय—प्राज्यशिवाय अभवत्—आसीत् । पवित्रा—पूजा मा-
लक्ष्मीः तस्या आयो—लाभो यस्यां एतादृशी आयतिः—उत्तरकालो यस्य तत्सं० । यस्य किं० ?
धरेशवत्—मेरुवत् भानुः—प्रभा यस्य तस्य ॥ ५७ ॥

अन्वयः

(हे) सत्-धर्म ! पवित्र-मा-आय-आयते ! 'धर्म !' यस्य धरेश-भानोः अमिधानं भविनां
अ-तनु-भवाय अभवत्, (तस्मै) विमुक्त-मायाय धरेश-'भानोः' तनु-भवाय ते प्रणतिः भवतु ।

शुद्धार्थ

धर्म=पुण्य.

सद्धर्म ! =प्रधानं छे पुण्यं जेतुं ज्ञेया ! (सं०)

धर्म ! (मू० धर्म) = हे धर्म (नाथ) !

भवतु (धा० भू) = थाज्ये.

प्रणतिः (मू० प्रणति) = प्रणाम, नमस्कार.

विमुक्त (धा० मुच्) = विशेषतः त्यज्यं दीधित.

विमुक्तमायाय = विशेषतः त्यज्यं दीधी छे माया

ज्ञेये ज्ञेया.

ते (मू० युष्मद्) = तने.

तनु=देह.

भव=उत्पत्ति.

तनुभवाय (मू० तनुभव) = तनुजने, पुत्रने.

धरा=पृथ्वी.

धरेश=पृथ्वीपति.

भानु=भानु (राज), धर्मनाथना पिता.

धरेशभानोः = भानु राजना.

अमिधानं (मू० अमिधान) = नाम.

अभवत् (धा० भू) = थतुं कथं.

મવિર્ના (મૂં મવિન્)=સંસારીઓના.
 પવિન્ન=પવિત્ર.
 આયત્તિ=ઉત્તર કાળ.
 પવિન્નમાયાયતે!=પવિત્ર લક્ષ્મીને લાભ છે જેને
 વિષે એવો છે ઉત્તર કાળ જેનો એવા !

મવ=કલ્યાણ.
 અતન્નુ મવાય=અત્યન્ત કલ્યાણને માટે.
 ઘરેશ=મેરૂ (પર્વત).
 માનુ=પ્રભા, તેજ.
 ઘરેશમાનો.=મેરૂના જેવું તેજ છે જેનું એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીધર્મનાથને પ્રણામ—

“ જેનું પુણ્ય ઉત્કૃષ્ટ છે એવા હે (તીર્થંકર) ! જેને વિષે પવિત્ર (જ્ઞાનાદિક) લક્ષ્મીને લાભ છે એવા ઉત્તર કાળવાળા હે (પંઢરમા તીર્થંરાજ) ! હે ધર્મ (નાથ) ! જેની પ્રભા મેરૂ (પર્વત)ના જેવી છે એવો તું કે જેનું નામ સંસારી (જીવો)ના અત્યન્ત કલ્યાણને માટે થયું (અને થાય છે) તેવા, કપટથી ત્રિયુષ્ તેમજ ભાનુ (નામના) પૃથ્વીપતિના પુત્ર તને (મારા) પ્રણામ હોજો. ”—૫૭

સ્પષ્ટીકરણ

ધર્મનાથ-ચરિત્ર—

જયંતીચરિત્રની ટીકાની પ્રશસ્તિમાં માનતુંગસૂરિને પોતાના ગુરૂ તરીકે ઓળખાવનારા (૧) ધર્મચન્દ્રગણિએ સંસ્કૃત ભાષામાં ધર્મનાથ-ચરિત્ર રચ્યું છે.

તીર્થંકરનું પુણ્ય—

આ શ્લોકમાં તીર્થંકરને ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યશાળી તરીકે ઓળખાવ્યા છે તે વાસ્તવિક છે, કેમકે કર્મ-પ્રકૃતિના પાડવામાં આવતા શુભ અને અશુભ યાને પુણ્ય-પ્રકૃતિ અને પાપ-પ્રકૃતિઓ એમ બે વિભાગોમાં સમસ્ત પુણ્ય-પ્રકૃતિમાં તીર્થંકર-નામ-કર્મ પ્રથમ સ્થાન ભોગવે છે. આ કર્મ ઉદયમાં આવતાં તીર્થંકર યથાર્થ રીતે તીર્થંકર બને છે. અર્થાત્ ભવિષ્યમાં વાસ્તવિક તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરનારા હોવાને લીધે જન્મથી તીર્થંકર તરીકે જે ઓળખાતા હતા, તે હવે ખરેખર ‘તીર્થંકર’ થાય છે. આ નામ-કર્મના પ્રતાપથી તેઓ અનેક અતિશયો, હેવકૃત સમૃદ્ધિ વિગેરેથી અલંકૃત બને છે તેમજ આને લઈને તો તેઓ ‘ તીર્થ ’ પ્રવર્તાવે છે. આવી વિશેષતાઓનો અન્ય સર્વજ્ઞોમાં સહજ અભાવ હોવાને લીધે તો તે વ્યક્તિઓને ‘ સામાન્ય-કેવલી ’ તરીકે સંબોધવામાં આવે છે. વળી એવા કેવલ-જ્ઞાનીઓ તીર્થંકરની પધ્દામાં હાજર રહે છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેમને પ્રદક્ષિણા પણ દે છે. આ બધું તેમનું અસાધારણ પુણ્ય સૂચવે છે.

પ્રભુના નામનો પ્રભાવ—

અત્ર ધર્મનાથની સ્તુતિ કરતાં જે એમ કહેવામાં આંચું છે કે આપનું નામ માંગલ્યકારી છે તે યથાર્થ છે, કેમકે માનતુંગસૂરિએ પણ ભક્તામરસ્તોત્રના ૩૬ મા અને ૩૭ મા પદમાં

अथो १ उद्वेप कथो छे छे जिनेश्वरना नाम-कीर्तनधी अतिशय हाशु हावानल तेभळ विषभभां
विषभ विषधर पक्ष शांत थर्ध अय छे.

+ + + + +

जिनपंक्तयाः स्तुतिः

दन्दद्व्यते स्म दमहव्यभुजा जिनाली

संपन्नरागमरमानवनी रदाभाः ।

कीर्त्तीः करोतु दधती कुशलानि सा सत्-

सम्पन्नरागमरमानवनीरदाभा ॥ ५८ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

सा जिनाली कुशलानि-शिवानि करोतु-दिशतु । सा किं कुर्वती ? दधती-विभ्रती ।
काः ? कीर्त्तीः-श्लोकान् । सा किं० ? सती-सत्तमा संपद्-विभूतिः यस्या सा । सा पुनः किं० ?
नरागमानां-मनुजतरूणां रमायां-श्रियां नवनरिदाभा-नवमेघसमा । सा का ? या जिनाली
संपन्नौ-संजातौ रागमरौ-प्रेममरणौ यस्मात् ईदृशो यो मानः-स्मयः तद्रूपा वनीः-काननानि
दन्दद्व्यते स्म । केन ? दमहव्यभुजा-शमाग्निना । कीर्त्तीः किं० ? रदा-दन्ताः तद्वत् आभा-शोभा
यासां ताः ॥ ५८ ॥

अन्वयः

(या जिन-आली) संपन्न-राग-मर-मान-वनीः दम-हृदय-भुजा दन्दद्व्यते स्म, सा रद-
आभाः कीर्त्तीः दधती सत्-संपद् नर-अगम-रमा-नव-नीरद-आभा जिन-आली कुशलानि
करोतु ।

१ आ रदो ते उद्वेप—

“ कल्पान्तकालपवनोद्धतशङ्खिकल्पं
दावानलं ज्वलितमुज्ज्वलमुत्स्फुल्लिङ्गम् ।
विश्वं जिघत्सुमिव संमुखमापतन्तं
त्वक्कामकीर्तनजलं शमयत्यशेषम् ॥
एकेक्षणं समवकोकिलकण्ठनीलं
क्रोधोद्धतं फणिनमुत्फणमापतन्तम् ।
आकामाति क्रमयुगेन निरस्तशङ्क-
स्त्वच्चाः नागवमनी हृदि यस्य पुंसः ॥ ”

શબ્દાર્થ

વન્વહ્યતે સ્મ (ધા૦ વહ)=વારંવાર બાળતી હવી.
 હૃદય=હોમવા લાયક પદાર્થ.
 હૃદયમુજ્જ=અગ્નિ.
 વમહૃદયમુજ્જા=ઉપશમરૂપી અગ્નિ વડે.
 આલી=શ્રેણિ.
 જિનાલી=તીર્થકરોની શ્રેણિ.
 સંપન્ન (ધા૦ પન્)=ઉત્પન્ન થયેલ.
 રાગ=સ્નેહ, પ્રેમ.
 વની=ચંગલ, વન.
 સંપન્નરાગમરમાનવની:=ઉત્પન્ન થયાં છે પ્રેમ
 અને મરણુ જેમાંથી એવા અભિમાનરૂપી
 વનોને.
 રવ્=દાંત.

રવામા: (મૂ૦ રવામા)=દાંતના સમાન દાંતિ છે
 જેની એવી.
 કર્તી: (મૂ૦ કર્તી)=કીર્તિઓને, યશને.
 વધતી (ધા૦ ઘા)=ધારણુ કરતી.
 કુશલાનિ (મૂ૦ કુશલ)=કલ્યાણુને.
 સમ્પદ્=સંપત્તિ, વૈભવ.
 સત્સમ્પદ્=ઉત્તમ છે સંપત્તિ જેની એવી.
 નર=મનુષ્ય.
 અગમ=તરૂ, વૃક્ષ.
 રમા=લક્ષ્મી.
 નીરવ્=મેઘ.
 નરાગમરમાનવનીરવામા=મનુષ્યરૂપ વૃક્ષોની
 લક્ષ્મી પ્રતિ નવીન મેઘસમાન.

શ્લોકાર્થ

જિન-શ્રેણિની સ્તુતિ—

“ જેમાંથી પ્રેમ અને મરણુ ઉત્પન્ન થયાં છે એવા અભિમાનરૂપ વનોને ઉપશમરૂપ અગ્નિ વડે જે (જિન-શ્રેણિએ) વારંવાર બાળ્યાં, તે (શ્વેત) દાંતના જેવી શોભાયમાન (ઉજ્જવલ) કીર્તિઓને ધારણુ કરનારી તથા પ્રશંસનીય સંપત્તિવાળી તેમજ મનુષ્યરૂપી વૃક્ષોની લક્ષ્મીનો (વિસ્તાર કરવામાં) નવીન મેઘસમાન એવી તે જિન-શ્રેણિ (હે ભગ્ય-લોક ! તમારું) કલ્યાણુ કરે. ”—૫૮

સ્પષ્ટીકરણ

ચરણુ-સદૃશતા—

આ પદના ચતુર્થ ચરણુમાં અને દ્વિતીય ચરણુમાં ફક્ત અન્તિમ વિસર્ગ સિવાય સદૃશતા છે. પરંતુ એથી કરીને આ પદ દ્વિપિત ગણાય નહિ, કેમકે

“ યમકશ્લેષચિત્રેષુ, વચ્ચયોર્બલયોર્ન મિત્ત્વ ।
 નાનુસ્વારવિસર્ગૌ ચ, ચિત્રમદ્ભાગ્ય સંમતૌ ॥ ”

+ + + + +

૧ વિચારો અભિમાનને વશ થયેલા દુર્યોધન, રાવણુ વિગેરેની થયેલી પાપમાલી.

जिनवाण्या विचारः—

वाचंयमैर्धृतवती धरणीव गुर्वी
सत्कामसङ्गमरसाजरसोपमाना ।
सा वाक् सतां व्यथयतु प्रथितं जिनेन्द्र—
सत्काऽऽमसङ्गमरसा जरसोऽपमाना ॥ ५९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

सा वाग्-वाणी सतां-विदुषां आमसङ्गं-रोगप्रसङ्गं व्यथयतु-दलयतु । आमसङ्गं किं० ? प्रथितं-प्रतीतम् । वाक् किं० ? जिनेन्द्रसत्का-जिनसंबन्धिनी । पुनः किं० ? नास्ति रसः-आदरो यस्याः सा । कस्याः ? जरसो-जरायाः । पुनः किं० ? अपगतो मानो-गर्वो यस्याः सा । सा का ? या वाग् वाचंयमैः-साधुभिः धृतवती-धृताऽस्ति । या किं० ? गुर्वी-महती, इव-यथा धरणी-भूमी गुर्वी भवति । या किं० ? सतां-उत्तमानां कामानां-अभिलाषाणां सङ्गमः-सङ्गः स एव रसाजो-द्रुमः तत्र रसस्य-नीरस्य उपमानं-उपमा यस्याः सा ॥ ५९ ॥

अन्वयः

(या) वाचंयमैः धृतवती धरणी इव गुर्वी सत्-काम-सङ्गम-रसाज-रस-उपमाना, सा जिन-इन्द्र-सत्का जरसः अ-रसा अप-माना वाक् सतां प्रथितं आम-सङ्गं व्यथयतु ।

श्लोकार्थं

वाचंयमैः (मू० वाचंयम)=भुनिवशे वडे.
धृतवती (धा० धृ)=धारणु कशयेत्ती (छे).
धरणी=पृथ्वी.
गुर्वी (मू० गुरु)=विशाण.
सङ्गम=संगम, अकेला भणवुं ते.
रसाज=वृक्ष, आड.
रस=जण.
सत्कामसङ्गमरसाजरसोपमाना=उत्तम अलि-
लाषाओना संगमरूप वृक्ष प्रति जणनी
उपमा (धटे) छे जेने ओवी.
सतां (मू० सत्)=सज्जनाना.

वाक् (मू० वाच्)=वाणी.
व्यथयतु (धा० व्यथ्)=दणी नाओ.
प्रथितं (मू० प्रथित)=प्रसिद्ध, विख्यात.
जिनेन्द्रसत्का=जिनपतिविषयक, तीर्थंकर
संबंधी.
सङ्गम=प्रसंग, सोभत.
आमसङ्गं=रोगना प्रसंगने.
रस=आहार.
अरसा=आहार रहित.
जरसः (मू० जरस्)=वृद्ध अवस्थानो.
अपमाना=नष्ट थथे छे गर्व जेथी ओवी.

१ 'यमेरवधृता' इति पाठान्तरम् । २ 'अवधृता' इत्यपि पाठः ।

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનો વિચાર—

“ જ મુનિવરો વડે ધારણ કરાયેલી છે, તથા જ પૃથ્વીના જીવી વિશાળ છે તેમજ જ ઉત્તમ અભિલાષાઓના સંગમરૂપ વૃક્ષને (પદ્મવિત કરવામાં) જલસમાન છે, તે જિનેન્દ્ર-વિપયક (અર્થાત્ જિનેશ્વર પ્રરૂપેત્રી એવી) તથા વૃક્ષ અવસ્થાનો અનાદર કરનારી તેમજ જીણું ગર્વનો નાશ કર્યો એવી વાણી સત્પુરૂષોના (જગત્) પ્રસિદ્ધ રાગના પ્રસંગને ઢળી નાખે. ”—૫૯

* * * * *

પ્રજ્ઞતિવેંઢ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સંપ્રાપયત્યસુમતઃ કવિકોટિકામ્યાં

પ્રજ્ઞસિકામિતરસામરોચિતા યા ।

સા કેકિનં ગતવતી ઘતુ દુષ્ટદોષાન્

‘પ્રજ્ઞસિકા’મિતરસા મમ રોચિતાયા ॥ ૬૦ ॥ ૧૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા પ્રજ્ઞસિકા દેવી મમ દુષ્ટદોષાન્—નિષ્ટુરાદીનવાન્ ઘતુ—નિશ્ચયતુ । સા કિં૦ ? ગતવતી—યાતા । કં ? કેકિનં—મયૂરમ્ । પુનઃ કિં૦ ? અમિતો—માનાતીતો રસો—બલ્લં યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? રોચિતઃ—શોભિતઃ આયો—લાભો યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા દેવી પ્રજ્ઞસિકા-મિતરસા—પ્રકૃષ્ટજ્ઞાનવાઙ્મિતરસા અસુમતઃ—પ્રાણિનઃ પ્રાપયતિ—નયતિ । સા કિં૦ ? કવિ-કોટયા કામ્યા—કાલ્પિતામ્ । યા કિં૦ ? અમરેષુ—દેવેષુ ઉચિતા—યોગ્યા ॥ ૬૦ ॥

અન્વયઃ

યા અમર-ઉચિતા અસુમતઃ કવિ-કોટિ-કામ્યાં પ્રજ્ઞસિકા-કામિત-રસાં સંપ્રાપયતિ; સા કેકિનં ગતવતી અમિત-રસા રોચિત-આયા ‘પ્રજ્ઞસિકા’ મમ દુષ્ટ-દોષાન્ ઘતુ ।

શબ્દાર્થ

સંપ્રાપયતિ (ધા૦ આષ્)=દોરી લઈ ભય છે.
કવિ=(૧) કાવ્ય રચનાર; (૨) પદ્મિડત.
કામ્ય=વાંછિત, અલીપ્ત.

કવિકોટિકામ્યાં=કરોડો કવિઓએ ઇચ્છેલ.
પ્રજ્ઞસિકા=પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાન.
રસા=ભૂમિ.

२
१६ मन्नामि.

પ્રજ્ઞતિકામિતરસાં=પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાનની ઇષ્ટ ભૂમિ પ્રતિ.
અમરોચ્ચિતા=દેવોને વિષે યોગ્ય.
કેકિનં (મૂં કેકિન્)=મયૂરને, મોરને.
ગતવતી (ઘાં ગમ્)=પ્રાપ્ત થયેલી.
ઘતુ (ઘાં વો)=કાપી નાખો, નાશ કરો.
હુષ્ટ=હુષ્ટ, ખરાબ.

હુષ્ટ=હુષ્ટ દોષોને.
પ્રજ્ઞતિકા=પ્રજ્ઞામિકા (દેવી).
રસ=ખળ, પરાક્રમ.
અમિતરસા=અનુપમ છે પરાક્રમ જેનું એવી.
રોચિત=શોભામમાન.
રોચિતાયા=મુશોભિત છે લાભ જેથી એવી.

શ્લોકાર્થ

પ્રજ્ઞામિ દેવીની સ્તુતિ—

“ જ દેવોને વિષે યોગ્ય છે તથા જે કરોડો કવિઓએ વાંચ્યા કરેલી એવી પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાનની ઇષ્ટ ભૂમિ પ્રતિ પ્રાણીને દોરી લઇ જાય છે, તે મયૂરના ઉપર આરોહણ કરનારી, તથા અનુપમ પરાક્રમવાળી તેમજ જે દ્વારા મુશોભિત લાભ છે એવી પ્રજ્ઞામિ (દેવી) મારા હુષ્ટ દોષોનો વિનાશ કરો. ”—૬૦

સ્વરૂપીકરણ

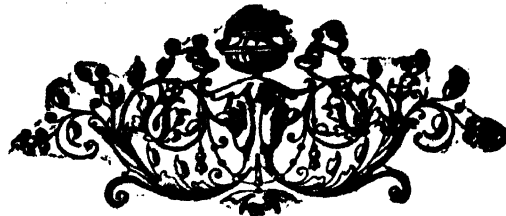
પ્રજ્ઞામિ દેવીનું સ્વરૂપ—

રોહિણી પ્રમુખ ૧૬ વિદ્યા-દેવીઓમાં એક પ્રજ્ઞામિ નામની પણ વિદ્યા-દેવી છે. આનો વર્ણ કમલસમાન છે અને એને મોરનું વાહન છે. વિશેષમાં એના બે હાથ શક્તિ અને કમલથી શોભે છે. આ ૧વાત નીચેના શ્લોક ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“ શક્તિસરોરુહહસ્તા, મયૂરકૂતયાનલીલયા કલિતા ।
પ્રજ્ઞામિર્વિજ્ઞામિ, શૃણોતુ મઃ કમલપત્રામા ॥ ”

—આચાર-દિનકર, પત્રાંક ૧૬૧

આ દેવીની સ્તુતિના સંબંધમાં એટલું ઉમેરવું આવશ્યક સમજાય છે કે અત્ર પણ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું અનુકરણ કરવામાં આવ્યું હોય એમ લાગે છે.

૧ નિર્વાણ-કલિકામાં આથી જુદું સ્વરૂપ આલેખવામાં આવ્યું છે. જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૮૬).

१६ श्रीशान्तिजिनस्तुतयः

अथ श्रीशान्तिनाथस्य स्तुतिः—

यं स्तौति 'शान्ति'जिनमिन्द्रततिर्नितान्तं

श्रीजातरूपतनुकान्तरसाभिरामम् ।

शान्तिं सुरीभिरभिन्नूत ! नुदन् स नुन्न—

श्रीजातरूप ! तनु कान्तरसाभिरामम् ॥ ६१ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

स त्वं शान्ति—शिवं तनु—विस्तारय । जनानामिति गम्यम् । हे अभिन्नूत !—स्तुत ! । काभिः ? सुरीभिः—देवीभिः । त्वं किं कुर्वन् ? नुदन्—व्यथयन् । कं ? आमं—रोगम् । नुन्न—निरस्तं श्रीजातस्य—कामस्य रूपं—स्वरूपं येन तत्सं० । सुरीभिः किं० ? कान्ता—मनोज्ञा रसाः—शृङ्गारादयो यासां ताभिः । स कः ? यं—शान्तिजिनं इन्द्रततिः स्तौति नितान्तं—निरन्तरम् । यं किं० ? श्रीजातरूपस्य—श्रीयुक्तस्वर्णस्य सैमा तनुः—शरीरं तत्र कान्तो रसो—बलं तेनाभिरामः—सुन्दरस्तम् ॥ ६१ ॥

अन्वयः

यं श्री—जातरूप—तनु—कान्त—रस—अभिरामं 'शान्ति'—जिनं इन्द्र—ततिः नितान्तं स्तौति, सः (त्वं) कान्त—रसाभिः सुरीभिः अभिन्नूत ! नुन्न—श्रीजात—रूप ! आमं नुदन् शान्तिं तनु ।

शब्दार्थ

स्तौति (धा० स्तु)=स्तवे छे, स्तुति करे छे.
शान्ति=शान्ति(नाथ), सोणभा तीर्थकर.
शान्तिजिनं=शान्ति जिनेश्वरने.
इन्द्र=सुरपति.
तति=श्रेष्ठि, पंडित.
इन्द्रततिः=सुरपतिओणी श्रेष्ठि.
नितान्तं=निरंतर.
श्री=लक्ष्मी.
जातरूप=सुवर्ण, सोनुं.

अभिराम=भनोडर, सु-दर.
श्रीजातरूपतनुकान्तरसाभिरामं=लक्ष्मीयुक्त सुवर्णसमान शरीरने विषे सुंदर षण वडे भनोडर.
शान्ति (मू० शान्ति)=शान्तिने.
सुरीभिः (मू० सुरी)=देवीओ वडे.
अभिन्नूत ! (धा० नू)=डे स्तुति कराथेद !
नुदन् (मू० नुदत्)=पीडा करतो.
नुन्न (धा० नुक्)=परास्त करेद.

શ્રીજાત=કંઠર્પ, મહન.

રૂપ=સ્વરૂપ.

નુજશ્રીજાતરૂપ ! =પરાસ્ત કર્યું છે મહનના સ્વરૂપને જેણે એવા ! (સં૦)

તનુ (ધા૦ તન્) =તું વિસ્તાર કર.

રસ=(શૃંગારાદિક) રસ.

કાન્તરસાભિઃ=મનોહર છે રસો જેના એવી.

આમં (મૂ૦ આમ) =રોગને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશાન્તિનાથની સ્તુતિ—

“ લક્ષ્મીયુક્ત સુવર્ણના સમાન શરીરને વિષે સુંદર બળ વડે મનોહર એવા જ શાન્તિ જિનેશ્વરની સુર-પતિઓનો સમુદાય નિરંતર સ્તુતિ કરે છે, તે તું હે મનોહર (શૃંગારાદિક) રસવાળી એવી દિવ્યાંગનો વડે સ્તુતિ કરાયેલ (નાથ) ! વળી કંઠર્પના રૂપને જેણે પરાસ્ત કર્યું છે એવા (અર્થાત્ અનુપમ સૌન્દર્યથી વિભૂષિત વીતરાગ) ! (મનુષ્યોના) રોગને પીડા કરતો (અર્થાત્ તેને દૂર કરીને) (તેમની) શાન્તિનો વિસ્તાર કર. ”—૬૧

સ્પષ્ટીકરણ

શૃંગારાદિક રસો—

મોટે ભાગે રસોની સંખ્યા આઠની ગણવામાં આવે છે અને આ આઠ રસોથી શૃંગાર, હાસ્ય, કરૂણા, રોદ્ર, વીર, ભયાનક, બીભત્સ અને અદ્ભુત રસો સમજવામાં આવે છે;^૧ પરંતુ કવચિત્ આ શૃંગારાદિક આઠ રસો ઉપરાંત શાન્તિ, વાત્સલ્ય અને લક્ષ્મિ એ ત્રણનો પણ ‘ રસ ’ શબ્દથી વ્યવહાર કરવામાં આવે છે અને તેમ થતાં રસોની સંખ્યા અગ્યારની થાય છે.

શ્રીશાન્તિનાથનાં ચરિત્રો—

જેમ અન્ય તીર્થકરોના સંબંધમાં તેમના જીવનના ઉપર પ્રકાશ પાડનારાં સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલાં ચરિત્રો પરત્વે આપણે ઉલ્લેખ કરી ગયા, તેમ અત્ર પણ શાન્તિનાથ-ચરિત્ર પરત્વે જે શબ્દ લખવા આવશ્યક સમજાય છે. જૈન ગ્રન્થાવલી પ્રમાણે આ સોળમા તીર્થકર શ્રીશાન્તિનાથનાં ત્રણ ચરિત્રો પ્રાકૃત ભાષામાં અને ચાર સંસ્કૃત ભાષામાં કાવ્યરૂપે લખાયેલાં છે. તેમાં ૧૨૧૦૦ ગાથાવાળું ચરિત્ર શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિના ગુરૂ શ્રીદેવચન્દ્રે, ૫૫૭૪ ગાથાવાળું ચરિત્ર શ્રીમાણિક્યચન્દ્ર અને ૪૮૫૫ ગાથાનું એક ચરિત્ર શ્રીમુનિદેવે રચેલ છે. આ તો પ્રાકૃત કાવ્યોની વાત થઈ. હવે સંસ્કૃત કાવ્યો પરત્વે વિચાર કરીએ. તેમાં શ્રીઅજિતપ્રભે ૪૬૨૮ શ્લોકનું એક કાવ્ય, શ્રીમુનિભદ્રે^૨ ૬૨૭૨ શ્લોકનું અને શ્રીદેવાનંદના શિષ્ય શ્રીકનકપ્રભે ૧૬૩ પત્રાત્મક કાવ્ય રચેલ છે. પાંચ મહાકાવ્યમાં અન્તિમ તેમજ ઉત્તમ ગણાતા ‘ નૈષધીય ચરિત’ના પાદ-પૂર્તિરૂપ શાન્તિનાથ-ચરિત્ર સ્વતંત્રસંધાનમહાકાવ્ય જેવા આશ્ચર્યજનક કાવ્યના કર્તા ઉપાધ્યાય મેઘવિજયજીએ રચ્યું છે. આ ઉપરાંત શ્રીભાવચન્દ્રે તેમજ શ્રીઉદયસાગરે જે ચરિત્રો યગદમાં રચ્યાં છે.

૧ સરખાવો—

“ શૃંગારહાસ્યકરુણા-રૌદ્રવીરમયાનકાઃ ।

ભીમત્સાહુતસંજ્ઞૌ ચે-ત્યષ્ટૌ નાટ્યે રસાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ”—કાવ્ય-પ્રકાશ

૨ આ કાવ્ય ‘ શ્રીયશોવિજયજૈનગ્રન્થમાલા ’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

૩ આ કાવ્ય ‘ જૈનવિવિધસાહિત્યશાસ્ત્રમાલા ’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

૪ શાન્તિનાથ-ચરિત્ર ગદ્યમાં તેમજ પદ્યમાં ‘ જૈનધર્મપ્રસારકસભા ’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે.

જિનેશ્વરેભ્યઃ પ્રાર્થના—

રાજીભિરર્ચિતપદાઽમૃતભોજનાનાં

મન્દારવારમણિમાલિતમસ્તકાનામ્ ।

પુંસાં દદાતુ કુશલં જિનરાજમાલા—

ઽમન્દારવાઽરમણિમાલિતમસ્તકાનામ્ ॥ ૬૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

જિનરાજમાલા—જિનેન્દ્રાલી પુંસાં—નૃણાં કુશલં—શિવં દદાતુ—દિશતુ । માલા કિં૦ ? રાજીભિઃ—શ્રેણીભિઃ અર્ચિતૌ—પૂજિતૌ પદૌ—પાદૌ યસ્યાઃ સા । કેષાં ? અમૃતભોજનાનાં—દેવાનામ્ । અમૃતભોજનાનાં કિં૦ ? મન્દારારાણાં—કલ્પદ્રુપુષ્પાણાં વારઃ—સમૂહો મળયો—રત્નાનિ તૈઃ માલિતં—ફલિતં મસ્તકં—શિરો યેષાં તેષામ્ । માલા કિં૦ ? અમન્દો—ગમ્ભીરઃ આરવઃ—શબ્દો યસ્યાઃ સા । અરં—અત્યર્થમ્ । કુશલં કિં૦ ? અણિમ્નાં—લબ્ધિવિશેષાણાં આલિઃ—શ્રેણિઃ તસ્યા તા—રમા યત્ર તત્ । પુંસાં કિં૦ ? અસ્તં—ગતં કં—સુખં યેષાં તેષામ્ ॥ ૬૨ ॥

અન્વયઃ

મન્દાર-વાર-મણિ-માલિત-મસ્તકાનાં અમૃત-ભોજનાનાં રાજીભિઃ અર્ચિત-પદા અ-મન્વ-આરવા જિન-રાજન્-માલા અસ્ત-કાનાં પુંસાં અણિમન્-આલિ-તં કુશલં અરં વદાતુ ।

શીઘ્રદાર્થ

રાજીભિઃ (મૂ૦ રાજી)=પંક્તિઓ વડે.
અર્ચિત (ધા૦ અર્ચ)=પૂજિત.
પદ્=ચરણ.
અર્ચિતપદ્વા=પૂજાયેલાં છે ચરણો જેનાં એવી.
ભોજન=આહાર.
અમૃતભોજન=અમૃત છે આહાર જેનો તે, દેવ.
અમૃતભોજનાનાં=દેવોની.
મન્દાર=મન્દાર, કલ્પવૃક્ષનું કુસુમ.
વાર=સમૂહ.
મણિ=રત્ન.
માલિત=શોભિત.
મસ્તક=શીર્ષ, માથું.

મન્દારવારમણિમાલિતમસ્તકાનાં=મન્દારના
સમૂહ અને રત્નો વડે શોભે છે મસ્તકો
જેમનાં એવા.
પુંસાં (મૂ૦ પુંસ)=પુરુષોને.
દદાતુ (ધા૦ દા)=અર્પો.
કુશલં (મૂ૦ કુશલ)=કલ્યાણને.
માલા=હાર, શ્રેણિ.
રાજન્=પ્રભુ.
જિનરાજમાલા=જિનેશ્વરની શ્રેણિ.
અમન્વ=ગંભીર.
આરવ=ધ્વનિ.
અમન્વારવા=ગંભીર છે ધ્વનિ જેનો એવી.

અરં=અત્યન્ત.

અણિમન્=અણિમા નામની સિદ્ધિ.

તા=લક્ષ્મી.

અણિમાલિતં=અણિમાલિકની શ્રેણિની લક્ષ્મી
છે જ્યાં એવું.

અસ્તકાનાં=જતું રહ્યું છે સુખ જેમનું એવાં.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના—

“ જેમનાં મસ્તકો કટપવૃક્ષનાં કુસુમોના સમૂહ અને રત્નો વડે વિભૂષિત છે એવા અમરોની પંકિતઓ વડે જેનાં ચરણો પૂજ્યેલાં છે એવી તેમજ ગંભીર ધ્વનિવાળી એવી જિનેશ્વરોની શ્રેણિ, જેમનું સુખ જતું રહ્યું છે એવા પુરૂષોને ‘અણિમાલિકની શ્રેણિની લક્ષ્મીથી યુક્ત એવું કટ્યાણુ સર્વથા સમર્પો.’ ”—૬૨

* * * * *

જિનાગમસ્ય માધુર્યમ્—

યો ગોસ્તનીમધુરતાં નિજહાર હાનિ—

ચિહ્નાશિતાજિનવરાગમહારિવાર ! ।

માધુર્યમેતિ ન તવાધિશુચૌ મધુત્વ—

ચિહ્ના સિતા જિનવરાગમ ! હારિવારઃ ॥ ૬૩ ॥

—વસન્તં

વિવરણમ્

હે જિનવરાગમ !—સિદ્ધાન્ત ! તવ માધુર્ય—મધુરત્વં સિતા—શર્કરા નૈતિ—ન યાતિ । સિતા કિં ? મધુરત્વેન ચિહ્ના—જિતા । તવ કિં ? હારિવારઃ—કાન્તનીરસ્ય । ક્વ ? આધિ-શુચૌ—ચિત્તપીઠાગ્નૌ । તવ કિં ? તસ્ય । તસ્ય કસ્ય ? યઃ—સિદ્ધાન્તઃ ગોસ્તનીમધુરતાં—દ્રાક્ષામાધુર્યં નિજહાર—નિરાકરોતિ સ્મ । યઃ કિં ? હાનિચિહ્ન્—ક્ષયમિત્ । નાશિતઃ—પ્રણાશિતઃ આજિનવરાગમહારીણાં—યુદ્ધનવપ્રેમવૃહદ્વૈરિણાં વારઃ—સમૂહો યેન તત્સં । શસયોરૈકયાત્ ॥ ૬૩ ॥

અન્વયઃ

યઃ ગોસ્તની—મધુરતાં નિજહાર, હાનિ—ચિહ્ન્ (ચ વર્તતે), (તસ્ય) આધિ—શુચૌ હારિ—વારઃ તવ માધુર્ય (હે) નાશિત—આજિ—નવ—રાગ—મહત્—અરિ—વાર ! જિન—વર—આગમ ! મધુત્વ—ચિહ્ના સિતા ન પતિ ।

૧ આ અણિમાલિક સિદ્ધિઓના યદિકંચિત્ સ્વરૂપ સાઝ જુઓ પૃં ૬૮, ૬૯. આવી બીજી અનેક શક્તિઓનું સ્વરૂપ યોગશાસ્ત્ર, ઋષ્યભાષ્ય—અરિત્ર વિગેરે ગ્રન્થોમાંથી મળી શકે છે.

શબ્દાર્થ

ગોસ્ત્રી=દ્રાક્ષા, ઠરાખ.
 મધુરતા=માધુર્ય, મીઠાશ.
 ગોસ્ત્રીમધુરતા=ઠરાખની મીઠાશને.
 નિજહાર (ધા૦ હ)=નિરાકાર કર્યો.
 હાનિ=નાશ, ક્ષય.
 છિવ્=છેદયું, નાશ કરવો.
 હાનિચ્છિવ્=ક્ષયનો નાશ કરનાર.
 નાશિતાજિનવરાગમહારિવાર!=વિનાશ કર્યો છે
 સંઆમ, નૂતન અભિલાષા તેમજ મહાવૈરીના
 સમુદાયનો જેણે એવા! (સં૦)
 માધુર્ય (મૂ૦ માધુર્ય)=મીઠાશને.

પતિ (ધા૦ ઇ)=પામે છે.
 આધિ=માનસિક પીડા.
 શુચિ=અગ્નિ.
 આધિશુચૌ=માનસિક પીડારૂપ અગ્નિને વિષે.
 મધુત્વ=મીઠાશ.
 છિન્ન (ધા૦ છિન્)=કાપી નાંખેલ, છતાયેલ.
 મધુત્વાચ્છિન્ના=મીઠાશ વડે છતાયેલી.
 સિતા=શર્કરા, સાકર.
 જિનવરાગમ !=હે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્ત!
 વાર્=જળ.
 હારિવાર!=મનોહર છે જળ જેનું એવા.

પ્રલોકાર્થ

જિનાગમની અપૂર્વ મીઠાશ—

“ જેણે સંઆમ, નૂતન અભિલાષા તેમજ કદા શત્રુઓના સમુદાયનો વિનાશ કર્યો છે એવા હે (પ્રવચન) ! હે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્ત ! જેણે દ્રાક્ષની મીઠાશને પરાસ્ત કરી તેમજ જેણે ક્ષયનો અંત આણ્યો, તે માનસિક પીડારૂપી અગ્નિને (શાંત કરવામાં) મનોહર જલસમાન એવા તારા માધુર્યને મીઠાશ વડે છતાયેલી સાકર પામી શકતી નથી. ”—૬૩

સ્પષ્ટીકરણ

ચરણ-સમાનતા—

આ પદના ચતુર્થ ચરણમાં ‘ સિતા ’ પદમાં સકાર હોવાથી અને અન્તમાં વિસર્ગની અધિકતા હોવાથી એ ચરણ દ્વિતીય ચરણની સાથે તદ્દન મળતું આવતું નથી, વાસ્તે આ પદ દૂષિત છે એમ માનનારે નિમ્ન લિખિત પ્રલોક તરફ તેમજ ૧૦૪ માં પૃષ્ઠ તરફ દૃષ્ટિપાત કરવો જોઈએ.

“ રલયોર્ડલયોઞ્ચૈવ, જ્ઞસયોર્બવયોસ્તથા ।

વવન્ત્યેષાં ચ સાવર્ણ્ય-મલહ્કારવિદો જનાઃ ॥”

—સારસ્વત વ્યાકરણ, શ્લોક ૧૮

गारुडसूक्तं ब्रह्मवाहनं श्रीलक्ष्मीं अनुभूतं श्रीसूर्यक

पद्मभूतं त्रिधाणीदिवीं नकुत्याः सुव्रतसमाप्तं चैतनी

त्रिधाणीदिवीं गौरव्यां श्रीलक्ष्मीं अनुभूतं श्रीसूर्यक

पद्मभूतं त्रिधाणीदिवीं नकुत्याः सुव्रतसमाप्तं चैतनी

निर्वाणीदेव्याः स्तुतिः—

श्रीआचिरेयचरणान्तिकसक्तचित्ता

निर्वाणिनी रसनरोचितदेहकान्ता ।

मां शर्मणां पृथु विधेहि गृहं सुराणां

‘निर्वाणि’ ! नीरसनरोचितदेह कान्ता ॥ ६४ ॥ १६ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे निर्वाणि !—निर्वाणीदेवि ! त्वं मां शर्मणां—सुखानां गृहं—मन्दिरं विधेहि—कुरु । गृहं किं० ? पृथु—विशालम् । इह—लोके । त्वं किं० ? सुराणां कान्ता—सुरी । पुनः किं० ? नीरसनराणां—दरिद्रिणां उचितदा—योग्यप्रदा । पुनः किं० ? श्रीआचिरेयचरणान्तिके—श्रीशान्तिनाथपदनिकटे सक्तं—लीनं चित्तं—मनो यस्याः सा । पुनः किं० ? निर्वाणिनी—सुखिनी । पुनः किं० ? रसनेन—मेखळया रोचितं—शोभितं देहं—वपुः तेन कान्ता—रमणीया ॥ ६४ ॥

अन्वयः

‘निर्वाणि’ ! श्री—आचिरेय—चरण—अन्तिक—सक्त—चित्ता निर्वाणिनी रसन—रोचित—देह—कान्ता नीरस—नर—उचित—वा सुराणां कान्ता (त्वं) मां इह शर्मणां पृथु गृहं विधेहि ।

शब्दार्थ

आचिरेय=अचिरा विषयक, अचिराना पुत्र,
शांतिनाथ.

चरण=पग.

अन्तिक=समीपता, पासपक्षुं.

सक्त (धा० सक्)=लीन, आसक्त.

चित्त=मन.

श्रीआचिरेयचरणान्तिकसक्तचित्ता=श्रीशांति-
नाथना चरणणी समीपताने विषे लीन
थयेषु छे मन जेतु जेवी.

निर्वाणिनी=सुभी.

रसन=कटि—मेखला, कंठोरो.

रसनरोचितदेहकान्ता=कटि—मेखला वडे सुशो-
लित शरीरने लीधे रमणीय.

शर्मणां (मू० शर्मन्)=सुभेना.

विधेहि (धा० धा)=तुं कर, तुं पनाव.

गृहं (मू० गृह)=घरने.

सुराणां (मू० सुर)=देवाना.

निर्वाणि!=हे निर्वाणी (देवी) !

नीरस=रस विनाना, निर्धन.

नीरसनरोचितवा=निर्धन जनोने थोअ (वस्तु)

अर्पणु करनारी.

कान्ता=प्रिया.

શ્લોકાર્થ

નિર્વાણી દેવીની સ્તુતિ—

“ હે નિર્વાણી (દેવી) ! શ્રીઅચિરા-નન્દન (અર્થાત્ શાંતનાથ)ના ચરણને વિષે જનું મન આસક્ત છે એવી, તથા સુખી, તેમજ કટિ-મેખલા વડે શોભતા શરીર વડે રમણીય એવી તથા વળી (ધનરૂપી) રસ-રહિત (અર્થાત્ દરિદ્રી) જનોને ઉચિત (દાન) દેનારી એવી દેવોની પ્રિયા તું મને લોકને વિષે સુખોનું વિશાળ મન્દિર બનાવ (અર્થાત્ મને સુખી કર).”—૬૪

સ્પષ્ટીકરણ

નિર્વાણી દેવીનું સ્વરૂપ—

સોળમા તીર્થંકર શ્રીશાન્તિનાથની શાસન-દેવીનું નામ નિર્વાણી છે. આ દેવીનો સુવર્ણ-સમાન વર્ણ છે. વિશેષમાં એનું આસન પદ્મ છે. એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથમાં પુસ્તક અને કમળ છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથમાં કમણ્ડળ અને કમળ છે. આ દેવીનું વર્ણન આચાર-દિનકર પ્રમાણે નીચે મુજબ છે:—

“ પદ્મસ્થા કનકરુચિશ્ચતુર્ભુજા મૂત્કલહારોત્પલકલિતાઽપસઠ્યપાણ્યોઃ ।
કરકામ્બુજસઠ્યપાણિયુગ્મા નિર્વાણી પ્રવિશતુ નિર્વૃત્તિં જનાનામ્ ॥ ”

—પત્રાંક ૧૭૬.

१७ श्रीकुन्थुजिनस्तुतयः

अथ श्रीकुन्थुनाथस्य स्तुतिः—

मां 'कुन्थु'नाथ ! शमथावसथः प्रकृष्ट-

स्थानं दमाय नय मोहनवारिराशेः ।

मध्येऽम्बुनाथतुलनां कलयन्ननल्पा-

स्थानन्दमाय ! नयमोहनवारिराशेः ॥ ६५ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे कुन्थुनाथ ! त्वं मां प्रकृष्टस्थानं—मोक्षं नय—प्रापय । कस्मै ? दमाय—दपनाय । कस्य ? मोहो—मौढ्यं स एव नवारिराशिः—नवीनवैरिसङ्घस्तस्य । त्वं किं० ? शमथस्य—शमस्य आवसथः—स्थानम् । त्वं किं कुर्वन् ? कलयन्—धरन् । कां ? अम्बुनाथतुलनां—वरुणसाम्यम् । क्व ? मध्ये । कस्य ? नय एव मोहनः—सुन्दरो वारिराशिः—सागरः तस्य । अनल्पा—महती या आस्था—संसत् तस्या आनन्दमाया—हर्षरमाया आयः—प्राप्तिः यस्मात् तत्सं० ॥ ६५ ॥

अन्वयः

(हे) अनल्प-आस्था-आनन्द-मा-आय ! 'कुन्थु'-नाथ ! शमथ-आवसथः नय-मोहन-वारि-राशेः मध्ये अम्बु-नाथ-तुलनां कलयन् (त्वं) मोह-नव-अरि-राशेः दमाय मां प्रकृष्ट-स्थानं नय ।

शुद्धार्थ

कुन्थु=कुन्थु(नाथ), सत्तरमा तीर्थकर.

नाथ=स्वामी.

कुन्थुनाथ !=हे कुन्थुनाथ !

शमथ=शम, शांति.

आवसथ=स्थान, स्थान.

शमथावसथः=शमना स्थान(३५).

प्रकृष्ट=उत्तम, भुज्य.

स्थान=धाम.

प्रकृष्टस्थानं=उत्तम धाम प्रति.

दमाय (मू० दम)=दमने भाटे.

राशि=समूह.

मोहनवारिराशेः=अज्ञानरूपी नवीन शत्रु-समूहना.

अम्बु=जल.

अम्बुनाथ=जलनेो स्वामी, वरुण.

तुलना=सादृश्य, सरुभापण, समानता.

अम्बुनाथतुलनां=वरुणनी समानताने.

कलयन् (मू० कलयत्)=धारणु करतो.

અનલ્પ=બહુ.

આસ્થા=સભા.

અનલ્પાસ્થાનન્દમાય ! = મોટી સભાના હર્ષની
લક્ષ્મીને લાભ છે જેથી એવા ! (સં૦)

મોહન=મોહકારક, સુન્દર.

વારિરાશિ=સમુદ્ર, સાગર.

નયમોહનવારિરાશોઃ=નયરૂપી મોહનક
સાગરની.

શ્લોકાર્થ

શ્રીકુન્થુનાથની સ્તુતિ—

“જેથી મહાસભાના હર્ષની લક્ષ્મીને લાભ છે એવા (સત્તરમા તીર્થકર) ! હે
કુન્થુનાથ ! શમના સ્થાનરૂપ તેમજ નયરૂપી મનોમોહક સાગરની મધ્યે વરૂણની ઉપમાને
ધારણ કરતો થકો તું મને મોહરૂપી નવીન શત્રુ-સમૂહના દમનાર્યે ઉત્કૃષ્ટ ધામ (અર્થાત્
મોક્ષ-નગર) પ્રતિ લઇ બ. ”—૬૫

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીકુન્થુનાથ-ચરિત્ર—

સૂર રાજાના પુત્ર શ્રીકુન્થુનાથનું એક ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં વિશુદ્ધપ્રભે (?) ૫૫૫૫
શ્લોક પ્રમાણનું રચ્યું છે. આ ઉપરાંત આ તીર્થકરને લગતું એક પ્રાકૃત ચરિત્ર પણ છે.

* * * * *

તીર્થપતીનાં સ્મરણમ્—

નિત્યં વહેમ હૃદયે જિનચક્રવાલ—

માનન્દદાનમહિતં નરકાન્તકારિ ।

મુક્તાકલાપમિત્ર હારિગુણં ધુનાનં

માનં દદાનમહિતં નરકાન્તકારિ ॥ ૬૬ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

જિનચક્રવાલં—જિનવ્રજં વયં હૃદયે વહેમ—સ્પરેમ નિત્યં—સદા । ચક્રવાલં કિં૦ ?
આનન્દસ્ય—હર્ષસ્ય દાનં યેષાં એતાદૃશૈઃ નરૈઃ મહિતં—પૂજિતમ્ । પુનઃ કિં૦ ? નરકસ્ય—નિરયસ્ય
અન્તકારિ—વિનાશિ । પુનઃ કિં૦ ? હારિણઃ—ક્રાન્તા ગુણા યસ્ય તત્ । ઇવ—યથા મુક્તાકલાપં—
હારં હારિગુણં કશ્ચિત્ ધરતિ । ચક્રવાલં કિં કુર્વાણં ? ધુનાનં—નિરસ્યત્ । કં ? માનં—ગર્વમ્ ।
માનં કિં કુર્વાણં ? દદાનં—દદતમ્ । કિં ? અહિતં—દુઃખમ્ । ચક્રવાલં કિં૦ ? નરાણાં કાન્તં—
વાઙ્ચિત્તં કરોતીત્યેવંશીલં તત્ તથા ॥ ૬૬ ॥

અન્વયઃ

(ઘયં) આનન્દ-વાન-મહિતં, નરક-અન્ત-કારિ, હારિન્-ગુણં, અ-હિતં વ્વાનં માનં ધુનાનં, નર-કાન્ત-કારિ જિન-ચક્રવાલં મુક્તા-કલાપં શ્વ હ્વયે નિત્યં વહેમ ।

શીખદાર્થ

નિત્યં=સદા.

વહેમ (ષા૦ વહ)=આપણે ધારણુ કરીએ.

ચક્રવાલ=મંડળ, સમૂહ.

જિનચક્રવાલં=તીર્થકરોના સમૂહને.

આનન્દવાનમહિતં=હર્ષ છે દાન જેમનું એવા વડે પૂજિત.

નરક=નરક.

નરકાન્તકારિ=નરકનો નાશ કરનારા.

મુક્તા=મોતી.

કલાપ=સમૂહ.

મુક્તાકલાપં=મોતીની માળા.

ગુણ=(૧) ગુણુ; (૨) દોરી.

હારિગુણં=મનોહર છે ગુણો જેના એવા.

ધુનાનં (મૂ૦ ધુનાન)=નિરાસ કરનારા.

માનં (મૂ૦ માન)=ગર્વને.

વ્વાનં (મૂ૦ વ્વાન)=અર્પણુ કરનારા.

કાન્ત (ષા૦ કમ)=અભીષ્ટ, વાંછિત.

નરકાન્તકારિ=મનુષ્યોના અભીષ્ટને (અર્પણુ) કરનારા.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકરોનું સ્મરણુ—

“ હર્ષનું દાન દેનારા એવા (સજ્જનો) વડે પૂજિત, વળી નરકનો નાશ કરનારા (અર્થાત્ પ્રાણીઓને નરક-ગતિમાંથી બચાવનારા), મનોહર ગુણુવાળા, અનિષ્ટને અર્પણુ કરનારા અભિમાનનો નિરાસ કરનારા તેમજ મનુષ્યોનાં વાંછિતને (પૂર્ણુ) કરનારા એવા જિન-સમુદાયને સુન્દર દોરાવાળી મોતીની માળાની પેઠે આપણુ નિરંતર હૃદયમાં વહન કરીએ (અર્થાત્ તેનું ધ્યાન ધરીએ-તેનું સ્મરણુ કરીએ). ”—૬૬

સ્પષ્ટીકરણુ

નરક—

અત્ર કોઈના મનમાં પ્રશ્ન ઉદ્ભવે કે જિનેશ્વરને નરકમાં પડતા છુવોનો ઉદ્ધાર કરનારા કેમ કહ્યા ? શું નરકમાં ભયંકર દુઃખ છે કે જેથી આમ કહ્યું છે ? આનો ઉત્તર નીચેની હકીકત વિચારતાં આપોઆપ મળી જશે.

હિન્દુ, પારસી, ખ્રિસ્તી વિગેરે અનેક ધર્મોમાં ‘ નરક ’ વિષે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને તેને અતિશય દુઃખમય સ્થાન તરીકે ઓળખવામાં આવી છે. હિન્દુ શાસ્ત્રકારો ૧૨૧ નરકો

૧ વામન-પુરાણુના ૧૧ મા અધ્યાયમાં ૫૦-૫૮ શ્લોકોમાં જે એકવીસ નરકો ગણાવવામાં આવી છે તે નીચે મુજબ છે:—

જે હળર યોજનના વિસ્તારવાળી બળતા અંગારાથી ભરેલી રૌરવ નામની પહેલી નરક છે. ખીછ મહા-રૌરવ નામની નરક પહેલી નરકથી એવડા વિસ્તારવાળી છે અને તે નીચે દેવતા ભગાડવાથી તપેલા તાંબાની જાળીનવાળી છે, આનાથી મોટી ત્રીજી તમિસ્રા નામની નરક છે. એનાથી બમણી ચોથી નરક છે અને તેને

માને છે અને ખ્રિસ્તીઓ એક નરક માને છે, જ્યારે જૈનો સાત માને છે. આ નરકોની ભૂમિ ચારે તરફ નિત્ય અંધકારથી છવાયેલી છે તેમજ પ્રલેપ્ત, મૂત્ર, વિષા, લોહી, પદ્મ ઇત્યાદિ-અશુભ પદાર્થોથી લેપાયેલી છે. આ ઉપરાંત જૈન માન્યતા અન્ય દર્શનકારોની માન્યતાથી એક ધીજી અંશમાં પણ જૂદી પડે છે અને તે એ છે કે કોઈ પણ જીવ હિંમતે માટે તો નરક વાસી નજ બને અને તે પણ વળી એટલે સુધી કે નરકમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થયેલો જીવ મરીને ફરીથી તરતજ તો ત્યાં જન્મે પણ નહિ.

(૧) રત્નપ્રભા, (૨) શર્કરાપ્રભા, (૩) વાલુકાપ્રભા, (૪) પંકપ્રભા, (૫) ધૂમપ્રભા, (૬) તમઃપ્રભા અને (૭) મહાતમઃપ્રભા એ સાત નરક-પૃથ્વીઓ છે, જ્યારે સાત નરકોનાં નામ તો ઘર્મા, વંશા, શૈલા, અંજના, અરિષ્ટા, મઘા અને માઘવતી છે.

નારકીનું દુઃખ—

નરકના જીવોને ક્ષેત્ર-વેદના, અન્યોન્યકૃત વેદના અને પરમાધાર્મિકકૃત વેદના એમ ત્રણ પ્રકારની વેદના ભોગવવી પડે છે. તેમાં પ્રથમની ત્રણ નરકોમાં ઉષ્ણ વેદના છે, ચોથી નરકમાં તેમજ ૧ પાંચમી નરકમાં ઉષ્ણ અને શીત એમ બંને પ્રકારની ક્ષેત્રવેદના છે, જ્યારે બાકીની બે નરકમાં માત્ર શીત વેદનાજ છે. ઉષ્ણ વેદનાના સંબંધમાં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે ગ્રીષ્મ ઋતુમાં અસહ્ય તાપ પડી રહ્યો હોય અને તેમાં પણ ચારે બાજુ આખા નગરમાં અગ્નિ ભડભડાટ બળી રહ્યો હોય અને એની જ્વાલા માત્રથી પણ લોકો 'ત્રાહિ ત્રાહિ' પોકારી રહ્યા હોય એવા અસહ્ય અગ્નિની મધ્યમાં પણ કોઈ નરકના જીવને સૂવાડવામાં આવે, તો ત્યાં તે નિરાંતે ઊઘી જાય. આવીજ રીતે શીત-વેદના પણ કેવી દુઃખદાયી હશે તેની કલ્પના કરી લેવી. આ તો ક્ષેત્ર-વેદનાનો વિચાર કર્યો. હવે અન્યોન્યકૃત વેદના વિચારીએ.

આના સંબંધમાં એટલુંજ નિવેદન કરવું બસ થશે કે એકજ સ્થાનમાં જન્મેલા અને અરસ-પરસ શત્રુ-ભાવ વહન કરનારા જીવો એક ધીજીને દુઃખ દેવા બનતા પ્રયત્ન કરે છે. કેટલીક વાર તો ત્યાં રણ-સંગ્રામ જેવું ઘોર યુદ્ધ પણ મચે છે.

અંધતામિત્સ કહેવામાં આવે છે. પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી નરકોનાં કાળસૂત્ર, અપ્રતિષ્ઠ અને ધટિયન્ત્ર એવાં નામો છે. અહોતેર હજાર યોજનના વિસ્તારવાળી અસિપત્રવન નામની આઠમી નરક છે. નવમી, દશમી અગ્યારમી અને બારમી નરકોને તમ્સકુમ્ભ, કૂટશાહમલિ, કરપત્ર અને ધ્યાનભોજન એ નામથી ઓળખવામાં આવે છે. એ પછી સંદંશ, લોહપિણ્ડ, કરમ્ભસિકતા, ભયંકર ક્ષાર નદી, કૃમિભોજન અને વૈતરણી એ નામની નરકો છે. ત્યાર પછી શોણિતપૂયભોજન એ નામની લોહી અને પૃથ્વી ભરેલી ઓગણીસમી નરક છે. ત્યાર બાદ અચ્ચાતી ધાર જેવી ચક્રક નામની વીસમી અને સંશોષણ નામની એકવીસમી (છેલ્લી) નરક છે. આ અધ્યાયના ૪૭ માં શ્લોકમાંના ઉલ્લેખ મુજબ આ એકવીસે નરકો પુષ્કરદ્વીપમાં આવેલી છે.

૧ આ વાત વાચકવર્ય શ્રીઉમાસ્વાતિકૃત તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રના સ્વોપન ભાષ્યને આધારે આપી છે. વિશેષમાં શ્રીજયસિંહસૂરિકૃત કુમારપાદ્મ-ચરિત્રના દ્વિતીય સર્ગના ૨૭૯મા અને ૨૮૦ માં શ્લોકો ઉપરથી પણ આ હકીકત જોઈ શકાય છે. આ સંબંધમાં મત-બેદ હોય એમ ધર્મદેશનામાં ટાંચણરૂપે આપેલા નીચેના શ્લોક ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“ આદ્યેષુ ત્રિણુ નરકે-શૂળં શીતં પરેષુ ચ ।

ચતુર્થે શીતશૂળં ચ, દુઃસ્વં ક્ષેત્રોન્નયં ત્વિવમ્ ॥ ૧ ॥ ”

૨ એ ભોદાનો પર્વત નરકમાં લઈ જવામાં આવે, તો ત્યાં રહેલી ઉષ્ણતાને લઈને તે પણ ઝટ પીગળી જાય.

હવે ત્રીજી વેદના પરત્વે વિચાર કરીએ. મિથ્યાદષ્ટિ, પૂર્વજન્મમાં મહાપાપી અને પાપના પોટલા બાંધવામાં મોજ માનનારા એવા પંદર પ્રકારના અસુર-ગતિને પામેલા દેવતાઓ કે જેમને તેમનાં કૃત્યને લઈને તો પરમાધાર્મિકનો ઇલકાબ મળેલો છે, તે દેવતાઓ ક્રીડાર્થે નરકમાં આવી નારકી જીવેને ત્રાસ આપવામાં કંઈ કન્યાઓ રાખતા નથી. આ સંબંધમાં સૂયગડાંગ (સૂત્રકૃતાંગ) સૂત્રના પાંચમા અધ્યયનમાં આખેહુબ ચિતાર ખડો કરવામાં આવ્યો છે. અત્ર તો ટુંકમાં તેનું દિગ્દર્શન કરી લઈએ.

કેટલાક જીવેને પરમાધાર્મિક (નરકપાલો) નાના દ્વારમાંથી સીસાની સળીની માફક ખેંચી કાઢે છે; કેટલાકને તેઓ ઘોળીઓ જેમ વચ્ચે ઝીંકે છે, તેમ વજના કાંટાવાળી શિલા ઉપર પટકે છે; કેટલાકને તેઓ તીક્ષ્ણ ભયંકર કરવત વડે લાકડાંની માફક વહેરે છે; કેટલાકને તલની માફક પીલે છે; અત્યન્ત ખારા, ઊના તેમજ દુર્ગંધમય જળવાળી તેમજ ભયંકર દુઃખને ઉત્પન્ન કરનારી અને અસ્નાના જેવા નિત્ય વહેતા પ્રવાહોવાળી વૈતરણી નદી તરફ શાંતિને માટે ઢોડતા તૃષાતુર જીવેને ત્યાં તેઓ જઈ પહોંચે તે પૂર્વે બાણાદિક વડે વીધે છે; કેટલાકને ચણુની માફક સેકે છે; કેટલાકને શૂળીમાં પરોવી માંસની પેશીની માફક પકાવે છે; કેટલાકને ધગધગતા લોખંડના થાંભલાની સાથે ખગાડે છે; કેટલાકને તપાવેલું સીસું પીવાડે છે; ઇત્યાદિ.

આવી પરમાધાર્મિકકૃત વેદના પ્રથમની ત્રણ નરકના જીવેને અનુભવવી પડે છે.

* * * * *

જિનવાણ્યાઃ પ્રશંસા—

વાચાં તતિર્જિનપતેઃ પ્રચિનોતુ મદ્રં •

આજિણુમા નરહિતાઽકલિતાઽપકારૈઃ ।

સેવ્યા નરૈર્ધવલિમાસ્તસુધાસુધામા—

આઽજિણુમાનરહિતા કલિતાપકારૈઃ ॥ ૬૭ ॥

—વસન્ત•

ધિવરણમ્

જિનપતેઃ વાચાં તતિઃ—વાગ્વીથી મદ્રં—શિવં પ્રચિનોતુ—તનોતુ । તતિઃ કિં૦ ? આજિણુઃ—શોભનશીલા મા—શોભા યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? નરાણાં હિતા—હિતકારિણી । પુનઃ કિં૦ ? અકલિતા—રહિતા । કૈઃ ? અપકારૈઃ—અનુપકૃતિમિઃ । પુનઃ કિં૦ ? સેવ્યા—સેવનીયા । કૈઃ ? નરૈઃ—મનુજૈઃ । પુનઃ કિં૦ ? ધવલિસ્ના—ધવલત્વેન અસ્તાનિ—જિતાનિ સુધા—અમૃતં

૧ આ પંદર પ્રકારના જીવનપતિ જાતિના દેવોનાં નામો તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રની શ્રીસિદ્ધસેનગણિકૃત ટીકા પ્રમાણે નીચે મુજબ છે:—

(૧) અંબ, (૨) અંબાર્ષિ, (૩) શ્યામ, (૪) શખલ, (૫) રૂદ્ર, (૬) ઉપરૂદ્ર, (૭) કાલ, (૮) મહાકાલ, (૯) અસિ, (૧૦) અસિપત્રવન, (૧૧) કુંભી, (૧૨) વાહુકા, (૧૩) વૈતરણી, (૧૪) ખરસ્વર અને (૧૫) મહાધૌપ.

સુધામઃ-ચન્દ્રઃ અબ્રાણિ-અબ્રકાનિ યયા સા । પુનઃ કિં૦ ? અજિણ્ણુઃ-અજયનશીલો માનઃ
સ્મયઃ તેન રહિતા-વર્જિતા । અપકારૈઃ કિં૦ ? કલિતાપકારૈઃ-સદ્ગ્રામલ્લેશકારકૈઃ ॥ ૬૭ ॥

અન્વયઃ

આજિણ્ણુ-મા નર-હિતા કલિ-તાપ-કારૈઃ અપકારૈઃ અ-કલિતા, નરૈઃ સેવ્યા, ધવલિમન્-
અસ્ત-સુધા-સુધામ-અબ્રા, અ-જિણ્ણુ-માન-રહિતા જિન-પતેઃ વાચાં તત્તિઃ ભદ્રં પ્રચિનોત્તુ ।

શીખદાર્થ

વાચાં (મૂં વાચ્)=વાણીઓની.

પ્રચિનોત્તુ (ધાં ચિ)=વધારો કરો, વિસ્તાર કરો.

ભદ્રં (મૂં ભદ્ર)=કલ્યાણને.

આજિણ્ણુ=શોભનશીલ, પ્રકાશમાન.

મા=શોભા.

આજિણ્ણુમા=શોભનશીલ છે શોભા જેની એવી.

નરહિતા=મનુષ્યોને હિતકારી.

અકલિતા=રહિત.

અપકારૈઃ (મૂં અપકાર)=અપકારોથી.

સેવ્યા=સેવવા યોગ્ય.

નરૈઃ (મૂં નર)=મનુષ્યો વડે.

ધવલિમન્=ધવલતા, ધોળાશ, ધોળાપણું.

સુધામ=સુધાકર, ચન્દ્ર.

અબ્ર=અબરખ.

ધવલિમાસ્તસુધાસુધામાબ્રા=ધોળાશ વડે

પરાસ્ત કર્યા છે અમૃત, ચન્દ્ર તેમજ

અબરખને જેણે એવી.

અજિણ્ણુ=નહિ ક્તેહમંદ.

અજિણ્ણુમાનરહિતા=નહિ ક્તેહમંદ થતા એવા
ગર્વથી રહિત.

કલિ=કલહ, કલ્યાણ.

કલિતાપકારૈઃ=કલહકારી અને સંતાપકારક.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની પ્રશંસા—

“જની લક્ષ્મી [અથવા શોભા] શોભનશીલ છે એવી, વળી મનુષ્યોને હિતકારી અને
(એથી કરીને તે) કલહકારી અને સંતાપકારક એવા અપકારોથી મુક્ત, તથા (બુદ્ધિશાળી)
મનુષ્યોને સેવવા યોગ્ય, તથા વળી જેણે ધવલતા વડે સુધા, સુધાકર તેમજ અબ્રકને
જાત્યાં છે એવી તેમજ વળી ક્તેહમંદ નહિ થનારા એવા અભિમાનથી રહિત એવી તીર્થંકરની
વાણીઓની શ્રેણિ (હે ભગ્ય-જન ! તમારા) કલ્યાણને વિસ્તાર કરે. ”—૬૭

* * * * *

બલાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા જાતુ નાન્યમભજજિનરાજપાદ—

હન્દ્રં વિના શયવિભાકરરાજમાના ।

હે શ્રી‘બલે’ ! વરબલે ! સમસદ્ગુણકસ્ય

હન્દ્રં વિનાશય વિભાકરરાજમાના ॥ ૬૮ ॥ ૧૭ ॥

गान्धर्व यज्ञः

H.P. TRIVEDI
1923

न्यवयसं श्यामवर्णं हंसवाहनं चतुर्भुजं वरदयाशालिनम् ।
दक्षिणभुजं मातुलिकाङ्गुशाधिष्ठित्व मभुजं चेति ।

त्रया देवी गोपवर्गा मयूरवाहना चतुर्भुजा वीजपूरकञ्जालिनि ।
दक्षिणभुजां सुगुण्डिनञ्जालिनयाभुजां चेति ।

વિવરણમ્

હે શ્રીબલે !—બલાદેવિ ! ત્વં સમસહ્સ્રકસ્ય દ્વન્દ્વં—કલિં વિનાશય—દલય । વરં—અગ્રં બલં—પ્રાણો યસ્યાઃ તત્સં૦ । ત્વં કિં૦ ? વિભાકરઃ—સૂર્યઃ રાજા—ચન્દ્રઃ તદ્વન્માનં—પૂજા યસ્યાઃ (સા) । ત્વં કિં૦ ? સા । સા કા ? યા બલા દેવી જાતુ—કદાચિત્ નાન્યં—હરિહરાદિકં અમજત્—ન મજતિ સ્મ । કથં ? વિના—અન્તરેણ । કિં ? જિનરાજપાદદ્વન્દ્વં—જિનેન્દ્રાંશ્રિયુગ્મમ્ । યા કિં૦ ? શયયોઃ—કરયોઃ વિભાકરેણ—પ્રભાભરેણ રાજમાના—ભાસમાના ॥ ૬૮ ॥

અન્વયઃ

યા શય-વિભા-આકર-રાજમાના (દેવી) જિન-રાજ-પાદ-દ્વન્દ્વં વિના અન્યં ન જાતુ અ-મજત, સા વિભાકર-રાજન્-માના (ત્વં) હે વર-બલે ! શ્રી-‘બલે’ ! સમ-સહ્સ્રકસ્ય દ્વન્દ્વં વિનાશય ।

શબ્દાર્થ

જાતુ=કદાચિત્, કદાપિ.
અન્યં (મૂં અન્ય)=બીજા કોઈને.
અમજત (ધાં મજ)=ભજતી હવી, સેવા કરતી હવી.
દ્વન્દ્વ=યુગલ, બેકડું.
જિનરાજપાદદ્વન્દ્વં=જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલને.
વિના=વગર, સિવાય.
શય=હસ્ત, હાથ.
વિભા=ધૃતિ, પ્રભા, તેજ.
આકર=ખાણુ.
રાજમાન (ધાં રાજ)=પ્રકાશમાન, દેહીપ્યમાન.
શયવિભાકરરાજમાના=હાથની પ્રભાની ખાણુ વડે દેહીપ્યમાન.

બલા=બલા (દેવી).
શ્રીબલે !=હે શ્રીબલા !
બલ=પ્રાણુ.
વરબલે !=હે ઉત્તમ પ્રાણુવાળી !
સહ્સ્ર=સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાનો સમૂહ.
સમસહ્સ્રકસ્ય=સકળ સંઘના.
દ્વન્દ્વં (મૂં દ્વન્દ્વ)=કલેશને.
વિનાશય (ધાં નશ)=તું નાશ કર.
વિભાકર=સૂર્ય.
રાજન્=સુધાકર, ચન્દ્ર.
વિભાકરરાજમાના=સૂર્ય અને ચન્દ્રના જેવું માન છે જેવું એવી.

શ્લોકાર્થ

બલા દેવીની સ્તુતિ—

“ હસ્તની પ્રભાની ખાણુ વડે દીપતી એવી જ (દેવીએ) જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલ સિવાય અન્ય કોઈની (પણુ, ભલે તે પછી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ કે શિવ કાં ન હોય) સેવા

કદાપિ ન કરી, તે સૂર્ય અને સુધારકરના સમાન માનવાળી એવી તું હે ઉત્તમ પ્રાણુવાળી ! હે શ્રીબલા (દેવી) ! સકળ સંધના ક્વેશનો વિનાશ કર. ”—૬૮

સ્પષ્ટીકરણ

બલા દેવીનું સ્વરૂપ—

સત્તરમા તીર્થકર શ્રીકુન્થુનાથની શાસન-દેવી તરીકે આ બલા દેવીનું નામ પ્રખ્યાત છે. એને અચ્યુતાના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનો પીળો વર્ણ છે અને એને મયૂર (મોર)નું વાહન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. તેમાં જમણા બે હાથમાં તે ખીજપૂરક અને શૂલ રાખે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તો તે 'ભુષુંડિ' અને પદ્મ રાખે છે. આ દેવીના સંબંધમાં આચાર-દિનકરમાં તો કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ શિખિગા સુચતુર્ભુજાડતિપીતા ફલપૂરં વધતી ત્રિશૂલયુક્તમ્ ।
કરયોરપસવ્યયોશ્ચ સવ્યે કરયુગમે તુ મુશુણ્ડિમૃદ્ બલાડવ્યાત્ ॥”

—પત્રાંક ૧૭૭.

૧ 'ભુષુંડિ' શબ્દ શબ્દ-ચિન્તામણિમાં આપેલો છે અને ત્યાં તેનો અર્થ 'એક જાતનું શસ્ત્ર' કરવામાં આવ્યો છે. આ શબ્દનો એ અર્થ ડૉ. વૈદ્યકૃત સંસ્કૃત-અંગ્રેજી કોશમાં પણ જોવામાં આવે છે. અભિધાન-ચિન્તામણિ કે અમર-કોશમાં આ શબ્દ આપેલો નથી.

૧૮ શ્રીઅ જિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅરનાથસ્ય સેવા—

પીઠે પદોર્લુઠતિ યસ્ય સુરાલિરગ્ર—

સેવે સુદર્શનધરેશ્મનં તવામમ્ ।

ત્વાં સ્વખ્ણ્વયન્તં મર' ! તં પરિતોષયન્તં

સેવે 'સુદર્શન'ધરેશ્મનન્તવામમ્ ॥ ૬૯ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે અરજિન ! ત્વાં અહં સેવે—મજે । ત્વાં કિં કુર્વન્તં ? સ્વખ્ણ્વયન્તં—દક્ષયન્તમ્ । કં ? આમં—રોગમ્ । આમં કિં૦ ? નાસ્તિ શ્મનં—શ્ચાન્તિઃ યસ્ય તમ્ । પુનસ્ત્વાં કિં કુર્વન્તં ? પરિતોષયન્તં—સન્તોષયન્તમ્ । કં ? સુદર્શનધરેશ્મ—સુદર્શનનામનૃપમ્ । ત્વાં કિં૦ ? ન સ્તઃ અન્તવામે—મરણરમણ્યૌ યસ્ય તમ્ । તં કં ? યસ્ય તવ પદોઃ પીઠે—પાદપીઠે સુરાલિઃ—દેવશ્રેણિઃ લુઠતિ—નમતિ । પીઠે કિં૦ ? અગ્રા—પ્રધાના સેવા—સેવનં યસ્ય તસ્મિન્ । પુનઃ કિં૦ ? સુદર્શનધરે—શોભનદર્શનધરે ॥ ૬૯ ॥

અન્વયઃ

(હે) 'અર' ! યસ્ય તવ પદોઃ અગ્ર—સેવે સુદર્શન—ધરે પીઠે સુર—આલિઃ લુઠતિ, તં અશ્મનં આમં સ્વખ્ણ્વયન્તં 'સુદર્શન'—ધરેશ્મ પરિતોષયન્તં અન્—અન્ત—વામં ત્વાં સેવે ।

શબ્દાર્થ

પીઠે (મૂ૦ પીઠ)=આસન ઉપર.

પદોઃ (મૂ૦ પદ)=ચરણોના.

લુઠતિ (ધા૦ લુઠ)=આળોટે છે.

આલિ=શ્રેણિ.

સુરાલિઃ=સુરોની શ્રેણિ.

અગ્ર=પ્રધાન.

અગ્રસેવે=પ્રધાન છે સેવન જેનું એવા.

દર્શન=દર્શન, ધાટ.

ધર=ધારણ કરનારા.

સુદર્શનધરે=શોભન દર્શનને ધારણ કરનારા.

શ્મન=શાન્તિ.

અશ્મનં=અવિધમાન છે શાન્તિ જેને વિષે એવા.

આમં (મૂ૦ આમ)=રોગને.

સ્વખ્ણ્વયન્તં (મૂ૦ સ્વખ્ણ્વયત)=નાશ કરનારા.

અર ! (મૂ૦ અર)=હે અરનાથ, હે અઠારમા તીર્થંકર !

પરિતોષયન્તં (મૂ૦ પરિતોષયત)=સંતોષ આપનારા.

સેવે (ધા૦ સેવ)=હું સેવા કરું છું.

સુદર્શન=સુદર્શન.

સુદર્શનધરેશ્મ=સુદર્શન નૃપને.

વામા=મહિલા, નારી.

અન્તવામં=અવિધમાન છે મૃત્યુ અને મહિલા જેને વિષે એવા.

પ્રલોકાર્થ

શ્રીઅરનાથની સેવા—

“ હે અરનાથ ! તારાં ઠે જાનાં ચરણોના પ્રધાન સેવનવાળા એવા (અર્થાત્ જાને ધણાં જીવો આશ્રય લે છે એવા) તેમજ શોભન દર્શનને ધારણુ કરનારા (અર્થાત્ જોવા લાયક) એવા આસન (પાદ-પીઠ) ઉપર સુરોની શ્રેણિ આળોટ છે, તેવા તને ઠે જ અવિધમાન શાંતિવાળા (અર્થાત્ ક્લેશકારી) એવા રાગનો નાશ કરનાર છે તેમજ સુદર્શન નૃપતિને સંતોષ પમાડનાર છે અને જાને વિષે મૃત્યુ અને મહિલા (ના સંગ) નો અભાવ છે, એવા તને હું સેવું છું. ”—૬૬

સ્પષ્ટીકરણ

અરનાથ-ચરિત્ર—

અરનાથનાં ચરિત્રો પણ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલાં હોવાનો જાન અન્યા-વલીમાં ઉલ્લેખ છે.

* * * * *

જિનાલ્યા વિજ્ઞાપ્તિઃ—

સર્વજ્ઞસંહતિરવાપ શિવસ્ય સૌખ્યં

સારં ભવારિજનિશાપતિરોહિતશ્રીઃ ।

શુદ્ધાં ધિયં કૃતધિયાં વિદધાતુ નિત્યં

સાઽઽરમ્ભવારિજનિશાપતિરોહિતશ્રીઃ ॥ ૭૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા-જિનાલી શુદ્ધાં-પવિત્રાં ધિયં-બુદ્ધિ કૃતધિયાં-વિદુષાં વિદધાતુ-જનયતુ નિત્યં-સદા । સા કિં૦ ? આરમ્ભો-હિંસા સ એ વારિજન-કમલં તત્ર વિદ્યાપ્રાપ્તિવત્-ચન્દ્રવદ્ રોહિતા-જાતા શ્રીઃ-પદ્મા યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા સર્વજ્ઞસંહતિઃ-જિનાલી શિવસ્ય-મોક્ષસ્ય સૌખ્યં-શર્મ અવાપ-પ્રાપ । સૌખ્યં કિં૦ ? સારમ્-ઉત્તમમ્ । સંહતિઃ કિં૦ ? ભવઃ-સંસૃતિઃ અરયો-વૈરિણો જનિઃ-જન્મ શાપઃ-શપનં તૈઃ તિરોહિતા-રહિતા શ્રીઃ-શોભા યસ્યાઃ સા ॥ ૭૦ ॥

* અન્વયઃ

(યા) ભવ-અરિ-જનિ-શાપ-તિરોહિત-શ્રીઃ સર્વજ્ઞ-સંહતિઃ શિવસ્ય સારં સૌખ્યં અવાપ, સા આરમ્ભ-વારિજ-નિશા-પતિ-રોહિત-શ્રીઃ કૃત-ધિયાં ધિયં શુદ્ધાં નિત્યં વિદધાતુ ।

શબ્દાર્થ

સર્વજ્ઞ=કેવલજ્ઞાની, સમસ્ત વસ્તુના બાણકાર.
 સંહતિ=સમુદાય, સમૂહ.
 સર્વજ્ઞસંહતિ:=સર્વજ્ઞોનો સમુદાય.
 અવાપ (ઘાં આપ્)=પ્રાપ્ત કર્યું.
 શિવસ્ય (મૂં શિવ)=મોક્ષના.
 સૌભ્યં (મૂં સૌભ્યં)=સુખને.
 જનિ=જન્મ.
 શાપ=શાપ દેવો તે.
 તિરોહિત (ઘાં ઘા)=રહિત.
 શ્રી=શોભા.
 મવારિજનિશાપતિરોહિતશ્રી:=સંસાર, શત્રુ,
 જન્મ અને શાપથી રહિત છે શોભા જેની એવો.

શુદ્ધાં (મૂં શુદ્ધ)=વિશુદ્ધ, નિર્મળ.
 ધિયં (મૂં ધી)=બુદ્ધિને.
 કૃત (ઘાં કૃ)=સંપાદન કરેલ.
 કૃતધિયાં (મૂં કૃતધી)=સંપાદિત કરી છે બુદ્ધિ
 જેમણે એવાની, પણિડતોની.
 વિદધાતુ (ઘાં ઘા)=કરો.
 નિશા=રજની, રાત.
 નિશાપતિ=રજની-કાન્ત, ચન્દ્ર.
 રોહિત (ઘાં રુહ)=ઉત્પન્ન થયેલ.
 આરમ્મવારિજાનેશાપતિરોહિતશ્રી:=પાપાચર-
 ભુરૂપ કમલ પ્રતિ ચન્દ્રની માફક ઉત્પન્ન
 થઈ છે શોભા જેની એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને વિજ્ઞપ્તિ—

“ જેની શોભા સંસાર (ભવ-ખમણ), શત્રુ, જન્મ (તથા મરણ) અને શાપથી મુક્ત છે એવા (અર્થાત્ જેમને હવે જન્મ-મરણના ફેરા ફરવાના નથી એવા તેમજ કોઈને પણ શાપ નહિ દેનારા એવા) જે સર્વજ્ઞ-સમુદાયે મોક્ષનું ઉત્તમ સુખ પ્રાપ્ત કર્યું, તે પાપાચરણુરૂપી (સૂર્ય-વિકાસી) કમલને (સંક્રાંચિત કરવામાં) ચન્દ્રની જેમ ઉત્પન્ન થયેલી પ્રભાવાળો (જન-વર્ગ) જેમણે મતિ સંપાદિત કરી છે એવાની (અર્થાત્ પણિડતોની) બુદ્ધિ સદા નિર્મળ કરે. ”—૭૦

* * * * *

જિનવાણ્યાઃ પ્રાર્થના—

હન્તિ સ્મ યા ગુણગણાન્ પરિમોચયન્તી
 સામા રતીશમવતાં ભવતોદમાયાઃ ।
 જ્ઞાનશ્રિયે ભવતુ તત્પઠનોચતાનાં
 સા ભારતી શમવતાં ભવતો દમાયા ॥ ૭૧ ॥

—વસન્ત૦

૧ આ તેમની ખરેખરી વીતરાગ દશા સૂચવે છે; આકી સ્મૃતિ કરનારા મનુષ્યો ઉપર તુષ્ટ થવું કે નિન્દા કરનારા જનો ઉપર રૂદ્ધ થવું એ તે અપૂર્ણતાનું લક્ષણ છે.

વિવરણમ્

હે જિન ! ભવતઃ સા ભારતી-વાણી શમવતાં-સાધૂનાં જ્ઞાનશ્રિયે ભવતુ-અસ્તુ । શમવતાં કિં૦ ? તત્પઠનોદ્યતાનાં-વચઃપઠને કૃતોદ્યમાનામ્ । ભારતી કિં૦ ? દમસ્ય-શમસ્ય આયો-લાભો યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા ભારતી રતીશં-કન્દર્પે હન્તિ સ્મ-જઘાન । યા કિં કારયન્તી ? પરિમોચયન્તી-ત્યાજયન્તી । કાઃ ? ભવઃ-સંસારઃ તોદઃ-પીઠા માયા-દમ્ભઃ તાઃ । કેષાં ? ગુણગણાનવતાં-ગુણવતાં નરાણામ્ । યા કિં૦ ? સામા-સશ્રીકા ॥ ૭૧ ॥

અન્વયઃ

યા સ-આમા (ભારતી) ગુણ-ગણાન અવતાં ભવ-તોદ-માયાઃ પરિમોચયન્તી રતિ-ઈશં હન્તિ સ્મ, (હે જિન !) ભવતઃ સા દમ-આયા ભારતી તત્-પઠન-ઉદ્યતાનાં શમવતાં જ્ઞાન-શ્રિયે ભવતુ ।

શબ્દાર્થ

હન્તિ સ્મ (ધા૦ હન્)=નાશ કર્યો.
 ગુણગણાન=ગુણોના સમૂહોને.
 પરિમોચયન્તી=ત્યાગ કરાવનારી.
 સામા=શોભાથી યુક્ત.
 રતીશં (મૂ૦ રતીશ)=રતિ-પતિને, મહનને.
 અવતાં (મૂ૦ અવત)=રક્ષણ કરનાર.
 મવતોદમાયાઃ=સંસાર, પીઠા અને માયાને.

જ્ઞાન=જ્ઞાન, બોધ.
 જ્ઞાનશ્રિયે=જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીને માટે.
 પઠન=વાંચન, પાઠ કરવો તે.
 ઉદ્યત (ધા૦ યમ્)=ઉદ્યમ કરેલ.
 તત્પઠનોદ્યતાનાં=તેના પઠનને વિષે ઉદ્યમ કરેલાઓના.
 શમવતાં (મૂ૦ શમવત)=શમયુક્તના.
 વમાયા=ઉપશમનો લાભ છે જેથી એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીને પ્રાર્થના—

“ જ શોભાયુક્ત વાણીએ ગુણોના સમુદાયોનું રક્ષણ કરનારા (અર્થાત્ ગુણિ-જનો)-ને સંસાર, પીઠા અને માયાનો ત્યાગ કરાવનારી બની કંદર્પને હણ્યો, તે આપની (હે તીર્થ-કર !) ઉપશમના લાભવાળી વાણી તેના પઠન પરત્વે જેમણે ઉદ્યમ કર્યો છે એવા ઉપશમ-ધારી (ઉત્તમ પુરૂષો)ની જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીને અર્થે થાઓ. ”—૭૧

अप्रतिचरग.

विश्वकर्मणि प्रथमः

व्यक्तिभूता जगद्व्यापकं चकारणं जगत्स्य च प्रथमकारणं
मुनिः स्वर्गं गच्छति ।

चक्रधरादेव्याः स्तुतिः—

चञ्चद्विलोचनमरीचिचयाभिभूत—

सारङ्गता स्फटिकरोचितभालकान्ता ।

चक्रं सतामवतु 'चक्रधरा' सुपर्ण

सारं गता स्फटिकरोचितभालकान्ता ॥ ७२ ॥ १८ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

चक्रधरा देवी सतां—विज्ञानां चक्रं—वृन्दं अवतु—रक्षतु। चक्रधरा किं० ? चञ्चद्विलोचनयोः—
लसन्नयनयोः मरीचिचयेन—प्रभाभरेण अभिभूता—परास्ता सारङ्गस्य—मृगस्य ता—लक्ष्मीः यया
सा । पुनः किं० ? स्फटिकवत्—स्फटिकमणिवद् रोचितं यद् भालं—ललाटं तेन कान्ता—मनो-
हरा । पुनः किं० ? गता—याता । कं ? सुपर्ण—गरुडम् । सुपर्णं किं० ? सारं—संस्रमम् ।
पुनः किं० ? स्फटिनः—सर्पस्य कराः—प्रभाः तद्द्रुचिता—योग्या भा—श्रीः येषां एतादृशा अल-
कान्ताः—केशान्ता यस्याः सा ॥ ७२ ॥

अन्वयः

चञ्चत्—विलोचन—मरीचि—चय—अभिभूत—सारङ्ग—ता स्फटिक—रोचित—भाल—कान्ता सारं
सुपर्णं गता स्फटिन्—कर—उचित—भा—अलक—अन्ता 'चक्रधरा' सतां चक्रं अवतु ।

शब्दार्थ

चञ्चत् (घा० चञ्च)=प्रकाशतुं, दीपतुं.
विलोचन=लोचन, नेत्र, आंघ.
मरीचि=प्रभा.
चय=समूह.
सारङ्ग=मृग, वृक्ष.
चञ्चद्विलोचनमरीचिचयाभिभूतसारङ्गता=प्रका-
शमान नेत्राणी प्रभाना समूह वडे पराभव
प्रभाज्यो छे मृगनी लक्ष्मीने जेणे ज्येवी.
स्फटिक=स्फटिक (भष्मि.)
भाल=ललाट, कपाल.
स्फटिकरोचितभालकान्ता=स्फटिक (भष्मि)नी
जेम द्वेदीप्यमान ललाट वडे रमणीय.

चक्रं (मू० चक्र)=मंडलने, समूहने.
अवतु (घा० अव्)=रक्षतु कर.
चक्रधरा=चक्रधरा (देवी).
सुपर्ण (मू० सुपर्ण)=गरुडने.
सारं (मू० सार)=(१) विशिष्टवर्षुर्; (२) उत्तम.
गता (मू० गत)=प्राप्त थयेली.
स्फटा=सापनी द्वेषु.
स्फटिन्=सर्प.
कर=कान्ति.
अन्त=छेडा.
स्फटिकरोचितभालकान्ता=सर्पनी प्रभाने थो-
ज्य ज्येवी शोभा छे जेना वाणना छेडानी ते.

શ્લોકાર્થ

ચક્રધરા દેવીની સ્તુતિ—

“ જણે પ્રકાશમાન નેત્રોની પ્રભાના સમૂહ વડે મૃગની લક્ષ્મીને પરાભવ પમાજ્યો છે એવી (અર્થાત્ મૃગના કરતાં પણ વધારે મનોહર લોચનવાળી), તથા વળી સ્ફટિક (મણિ)ની માફક દેહીપ્યમાન લલાટ વડે રમણીય એવી, તેમજ ‘વિચિત્રવર્ણી’ [અથવા ઉત્તમ] ગરૂડ ઉપર આરૂઠ થયેલી, તેમજ વળી સર્પની પ્રભાને યોગ્ય એવી શોભાવાળા કેશ-અન્ત વાળી (અર્થાત્ સર્પના જેવા લાંબા અને કૃષ્ણ કેશવાળી) એવી ચક્રધરા (દેવી) સન્નનોના મંડળનું રક્ષણ કરે. ”—૭૨

સ્પષ્ટીકરણ

ચક્રધરા દેવીની પ્રાર્થના—

આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એને અપ્રતિચક્રાના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનો વર્ણ સુવર્ણના જેવો છે. વિશેષમાં એને ગરૂડનું વાહન છે અને તે પ્રત્યેક હાથમાં ચક્ર રાખે છે. આ વાતની આચાર-દિનકરનો નીચેનો શ્લોક સાક્ષી પૂરે છે. કેમકે તેમાં કહ્યું છે કે—

“ ગરુત્મત્પુષ્પ આસીના, કાર્ત્ત્વરસમચ્છવિઃ ।
ભૂયાદપ્રતિચક્રા નઃ, સિદ્ધયં ચક્રધારિણી ॥ ”

—પત્રાંક ૧૬૨.

આ દેવીના સંબંધમાં એટલું નિવેદન કરવું બાકી રહે છે કે જેમ શ્રીશોભન કવીશ્વરે ૭૨મા પદ્યમાં ચક્રધરા દેવીની સ્તુતિ કરી છે, તેમ આ કવિરાજે પણ કર્યું છે.

૧૧ શ્રીમલ્હિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીમલ્હિનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

શ્રીમલ્હિનાથ ! શમથદ્રુમસેકપાથઃ

કાન્તપ્રિયહ્નુરુચિરોચિતકાયતેજઃ ! ।

પાદાબ્જમસ્તુ મદનાર્ત્તિમધૌ વિમુક્તા—

કાન્ત ! પ્રિયં ગુરુ ચિરોચિતકાય તેઽજ ! ॥ ૭૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે શ્રીમલ્હિનાથ! તે—તવ પાદાબ્જં—પદક્રૂજં ચિરં—ચિરકાલીનં ઉચિતં—યોગ્યં કં—સુખં તસ્મૈ અસ્તુ—ભવતુ । પાદાબ્જં કિં૦? શમથદ્રુમસ્ય—શમદ્રોઃ સેકે—સેચને પાથઃ—પયઃસમમ્ । કાન્તઃ—સુન્દરઃ પ્રિયહ્નુઃ—ફલિનીદ્રુમઃ તસ્ય રુચિઃ—પ્રભા તદ્વદ્ રોચિતં—શોભિતં કાયસ્ય તેજઃ—પ્રકાશો યસ્ય તત્સં૦ । હે અજ !—કૃષ્ણસમ ! । ક્વ ? મદનાર્ત્તિમધૌ—કામપીઠામધુદૈત્યે । વિમુક્તં—ત્યક્તં અકાન્તં—અપ્રિયં યેન તત્સં૦ । પાદાબ્જં કિં૦ ? પ્રિયં—કાન્તમ્ । પુનઃ કિં૦ ? ગુરુ—મહત્ ॥૭૩॥

અન્વયઃ

કાન્ત—પ્રિયહ્નુ—રુચિ—રોચિત—કાય—તેજઃ ! મદન—આર્તિ—મધૌ અજ ! વિમુક્ત—અ—કાન્ત ! શ્રી—મલ્હિ—નાથ ! તે શમથ—દ્રુમ—સેક—પાથઃ પ્રિયં ગુરુ પાદ—અબ્જં ચિર—ઉચિત—કાય અસ્તુ ।

શબ્દાર્થ

મલ્હિ=મલદલ(નાથ), ઓગણીસમા તીર્થકર.

શ્રીમલ્હિનાથ !=હે શ્રીમલ્હિનાથ !

દ્રુમ=વૃક્ષ, આડ.

સેક=સિંચન, પાણી છાંટવું તે.

પાથર્સ=જળ.

શમથદ્રુમસેકપાથઃ=શમરૂપ વૃક્ષના સિંચન

પ્રતિ જળના સમાન.

પ્રિયહ્નુ=પ્રિયંશુ, ફલિની (વૃક્ષ).

રુચિ=પ્રભા.

તેજસ્=તેજ.

કાન્તપ્રિયહ્નુરુચિરોચિતકાયતેજઃ !=સુન્દર પ્રિયં

શુની પ્રભાની જેમ શોભી રહી છે

જેના શરીરની કાંતિ એવા ! (સં૦)

અબ્જ=કમલ.

પાદાબ્જં=ચરણ—કમલ.

મદન=કામદેવ.

આર્તિ=પીઠા.

અર્તિ=પીઠા.

મધુ=મધુ નામનો દેત્ય.

મદનાર્તિમધૌ=કામદેવની પીઠારૂપી મધુને વિષે.

અકાન્ત=અપ્રિય, અનિષ્ટ.

૧ ચુક્રસાય સૂત્રની ટીકામાં આનો અર્થ 'ચરણ' કરવામાં આવ્યો છે.

વિમુક્તાક્રાન્ત ! = વિશેષતઃ ત્યજી દીધું છે અપ્રિય
જેણે એવા ! (સં)
પ્રિયં (મૂં પ્રિય) = ઇષ્ટ.
ગુરુ = વિશાળ.

ચિર = દીર્ઘ કાલ પર્યંત.
ચિરોચિત્કાય = દીર્ઘ કાલ પર્યંતના તેમજ યોગ્ય
એવા સુખને માટે.
અજ ! (મૂં અજ) = હે કૃષ્ણ !

શ્લોકાર્થ

શ્રીમદ્દિનાથની સ્તુતિ—

“ સુન્દર પ્રિયંગુની પ્રભાની જન્મ જન્મ શરીરની કાંતિ શોભી રહી છે એવા હે (ઓગણીસમા તીર્થંકર) ! હે કામદેવની પીડાડૂપી મધુનો નાશ કરવામાં (શ્રી)કૃષ્ણ(સમાન) ! જેણે અપ્રિય (કાર્યો) વિશેષતઃ ત્યજી દીધાં છે એવા હે (સર્વજ્ઞ) ! હે શ્રીમદ્દિનાથ ! શમડૂપી વૃક્ષનું સિંચન કરવામાં જલસમાન એવું તથા ડૂચિંકર તેમજ વિશાળ એવું તારૂં ચરણ—કમલ દીર્ઘ કાલ પર્યંતના તેમજ યોગ્ય એવા સુખને અર્થે થાઓ. ”—૭૩

સ્પષ્ટીકરણ

મદ્દિનાથ-ચરિત્ર—

શ્રીમદ્દિનાથ પરત્વે ત્રણ ચરિત્રો પ્રાકૃત ભાષામાં રચવામાં આવ્યાં છે. તેમાં એક જિને-શ્વરે ૫૫૫૫ શ્લોક જેટલું, બીજું હરિભદ્રે ૯૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણનું અને ત્રીજું ભુવનતુંગે (?) ૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણક રચેલ છે. આ ઉપરાંત વિનયચન્દ્રે ૪૨૫૦ શ્લોક જેવડું ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં રચ્યું છે.

મધુ-દૈત્ય—

એક દિવસ વિષ્ણુ નિદ્રાદેવીને વશ થયેલા હતા, તેવામાં તેના કાનમાંથી કૈટભ અને મધુ નામના બે જબરજસ્ત દૈત્ય ઉત્પન્ન થયા. આ બે દૈત્યો બ્રહ્માને મારી નાખવાની તૈયારી કરતા હતા એટલામાં તે બંનેને વિષ્ણુએ મારી નાખ્યા. આ હિન્દુશાસ્ત્રમાંની પૌરાણિક કથા છે.

* * * * *

સ્યાદ્વાદિશ્રેણ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સ્યાદ્વાદિનાં તતિરનન્યજમિન્દુકાન્તા—

ચ્છા યા વિહમ્બયતિ સન્તમસઙ્ગમાનામ્ ।

સા સેવધિઃ પ્રવિધુનોતુ કૃતપ્રકાશ—

ચ્છાયાવિહમ્બયતિ સન્તમસં ગમાનામ્ ॥ ૭૪ ॥

વિવરણમ્

સા-જિનતતિઃ સન્તમસં-અવતમસં પ્રવિધુનોતુ-હિનસ્તુ । સા કિં૦ ? સેવધિઃ-નિધાનમ્ ।
કેષા ? ગમાનાં-જ્ઞાનાનામ્ । સન્તમસં કિં૦ ? કૃતા-વિહિતા પ્રકાશચ્છાયાયા-જ્ઞાનશ્રિયો
વિલમ્બેન યતિઃ-વિરતિઃ યેન તત્ । ડલયોરૈવયાત્ । સા કા ? યા સ્યાદ્વાદિનાં તતિઃ-જિનશ્રેણી
અનન્યજં-કન્દર્પં વિદમ્બયતિ-તર્જયતિ । યા કિં૦ ? ઇન્દુકાન્તવત્-ચન્દ્રકાન્તવત્ અચ્છા-
નિર્મલા । અનન્યજં કિં૦ ? સન્તં-વિદ્યમાનમ્ । સ્યાદ્વાદિનાં કિં૦ ? અસદ્ગમાનાં-
સદ્ગર્જિતાનામ્ ॥ ૭૪ ॥

અન્વયઃ

અ-સદ્ગમાનાં સ્યાદ્વાદિનાં યા ઇન્દુ-કાન્ત-અચ્છા તતિઃ સન્તં અનન્યજં વિદમ્બયતિ, સા
ગમાનાં સેવધિઃ કૃત-પ્રકાશ-છાયા વિદ(લ)મ્બ-યતિ સન્તમસં પ્રવિધુનોતુ ।

શીલ્પાર્થ

સ્યાદ્વાદિનાં (મૂ૦ સ્યાદ્વાદિન્)=સ્યાદ્વાદીઓની,
તીર્થકરેની.

અનન્યજં (મૂ૦ અનન્યજ)=કંઠર્પને.

ઇન્દુકાન્ત=ચન્દ્રકાન્ત (મણિ).

અચ્છા=નિર્મળ.

ઇન્દુકાન્તાચ્છા=ચન્દ્રકાન્તના જેવી નિર્મળ.

વિદમ્બયતિ (ધા૦ વિદમ્બ)=તિરસ્કાર કરે છે.

સન્તં (મૂ૦ સત્)=વિદ્યમાન, હૈયાતી ધરાવનારા.

અસદ્ગમાનાં=સંગ-રહિત.

સેવધિઃ (મૂ૦ સેવધિ)=નિધાન, નિધિ.

પ્રવિધુનોતુ (ધા૦ ધુ)=નાશ કરે.

કૃત (ધા૦ કૃ)=કરેલ.

પ્રકાશ=જ્ઞાન.

છાયા=(૧) કાન્તિ; (૨) લક્ષ્મી.

વિદ(લ)મ્બ=વિલંબ, ઢીલ.

યતિ=વિરામ.

કૃતપ્રકાશચ્છાયાવિદ(લ)મ્બયતિ=કર્યો છે જ્ઞાન-

રૂપી લક્ષ્મીના વિલંબથી વિરામ જેણે એવા.

સન્તમસં (મૂ૦ સન્તમસ)=ગાઠ અજ્ઞાનને.

ગમાનાં (મૂ૦ ગમ)=જ્ઞાનોના.

શ્લોકાર્થ

સ્યાદ્વાદીઓની શ્રેણિની સ્તુતિ—

“ (રાગ-દ્વેષકારી) સંગથી રહિત એવા સ્યાદ્વાદીઓની ચન્દ્રકાન્ત (મણિ)ના જેવી
જે નિર્મળ શ્રેણિ વિદ્યમાન કંઠર્પને તિરસ્કાર કરે છે, તે જ્ઞાનોના નિધાનરૂપ (જિન-પંડિત),
જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીના વિલંબથી જેણે વિરામ કર્યો છે એવા (અર્થાત્ જ્ઞાનને આચ્છાદિત કરનારા
એવા) ગાઠ અજ્ઞાનનો વિનાશ કરે. ”—૭૪

જિનવાકૂચન્દ્રિકાયા મહિમા—

સદ્કોચમાનયતિ યા ગૃહમસ્તમોહા—

નાયાઽસમાનમમતામરસં સ્તવાનામ્ ।

વાકૂચન્દ્રરુગ્ ઘતુ તમોભરમર્હતામ—

નાયાસમાનમમતામરસંસ્તવાનામ્ ॥ ૭૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

અર્હતાં-જિનાનાં સા વાકૂચન્દ્રરુગ્-વાણીન્દુરુચિઃ તમોભરં ઘતુ-પાપવૃન્દં નિરસ્યતુ ।
અર્હતાં કિં૦ ? નાસ્તિ આયાસઃ-સંસારપ્રયાસો માનો-ગર્વો મમતા-મમત્વં મરો-મરણં તેષાં
સંસ્તવઃ-પરિચયો યેષાં તેષામ્ । સા કા ? યા વાકૂચન્દ્રરુચિઃ અમતામરસં-રોગામ્બોજં સદ્કો-
ચમાનયતિ-સદ્કોચયતિ । પુનઃ કિં૦ ? ગૃહં-મન્દિરમ્ । કેષાં ? સ્તવાનાં-સ્તુતીનામ્ । પુનઃ
કિં૦ ? અસ્તો-ગતો મોહાનયોઃ-મૌહ્યાજ્ઞાનયોઃ આયો-લાભો યસ્યાઃ સા । અમતામરસં
કિં૦ ? અસમાનં-અસાધારણમ્ ॥ ૭૫ ॥

અન્વયઃ

યા સ્તવનાં (અ-સમાનં) ગૃહં, અસ્ત-મોહ-અન-આયા (ચન્દ્રિકા) અ-સમાનં અમ-તામરસં
સદ્કોચં આનયતિ, (સા) અન્-આયાસ-માન-મમતા-મર-સંસ્તવાનાં અર્હતાં વાકૂ-ચન્દ્ર-રુક્
તમસ્-મરં ઘતુ ।

શબ્દાર્થ

સદ્કોચં (મૂં સદ્કોચ)=સંકેચ, ખીડાઈ જવું તે.

આનયતિ (ધાં ની)=લઈ લાય છે.

ગૃહં (મૂં ગૃહ)=ઘર.

અન=અજ્ઞાન.

અસ્તમોહાનાયા=નષ્ટ થયેા છે મોહ અને અજ્ઞા-
નનો લાભ જેને વિષે (અથવા જેનાથી)
એવી.

અસમાનં (મૂં અસમાન)=અસાધારણ.

અમ=અધિ, રોગ.

તામરસ=કમળ.

અમતામરસં=રોગરૂપી કમળને.

સ્તવાનાં (મૂં સ્તવ)=સ્તુતિઓના.

વાકૂચન્દ્રરુગ્=વાણીરૂપી નિશા-પતિની કાન્તિ.

ઘતુ (ધાં ઘો)=કાપે, નાશ કરેા.

તમોભરં=અંધકારના સમૂહને.

અર્હતાં (મૂં અર્હત)=અરિહંતોની, તીર્થકરોની.

મમતા=મમત્વ, મારાપણું.

સંસ્તવ=પરિચય.

અનાગસમાનમમતામરસંસ્તવાનાં=અવિદ્યમાન
છે પ્રયત્ન, ગર્વ, મમત્વ અને મરણનો
પરિચય જેમને વિષે એવા.

स्त्रियक्षेत्रे चतुर्मुखे इन्द्रायुधवर्णे गण्डवृद्धने गणेशवाहने
वसुदेवाक्षेत्रे चतुर्मुखे इन्द्रायुधवर्णे गण्डवृद्धने गणेशवाहने

गण्डवृद्धने गणेशवाहने चतुर्मुखे इन्द्रायुधवर्णे
वसुदेवाक्षेत्रे चतुर्मुखे इन्द्रायुधवर्णे गण्डवृद्धने गणेशवाहने

श्लोकार्थ

जिन-वाष्पीरूपी चन्द्रिकानो भडिभा—

“स्तुतिञ्जोना (अनुपम) गृह्णन् एवी तथा जनाथी मोह् अने अज्ञाननो लास नष्ट थयो छे एवी जे (चन्द्रिका) असाधारण् रोगरूपी (सूर्य-विकासी) कभलनो संकाय करे छे, ते, जमने विषे (लव-भ्रमणरूपी) प्रयत्न, अभिमान, ममत्व अने भरणुनो परियथ अविद्यमान छे एवा अरिहंतोनी वाष्पीरूपी निशापतिनी चन्द्रिका (अज्ञानरूप) अंधकारना समूहने नाश करे. ”—७५

* * * * *

धरणप्रियायाः स्तुतिः—

श्रीजैनशासनहिता निखिलाहिताली—

संभिन्नतामरसभा सुरभासमाना ।

देवी दुनोतु दुरितं ‘धरणप्रिया’ वः

संभिन्नतामरसभासुरभा समांना ॥ ७६ ॥ १९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

धरणप्रियानाम्नी देवी वो-युष्माकं दुरितं-पापं दुनोतु-क्षिपतु । देवी कि० ? श्रीजैनशासनस्य हिता-हितकारिणी । पुनः कि० ? निखिला-समस्ता अहिताल्या-वैरिश्रेण्याः संभित्-संभेदिनी । पुनः कि० ? नता-प्रणता अमरसभा-देवपर्षद् यस्याः सा । पुनः कि० ? सुरैः-देवैः भासमाना-शोभमाना । पुनः कि० ? संभिन्नं-विकसितं यत् तामरसं-कमलं तद्वद् भासुरा-सुन्दरा भा-प्रभा यस्याः सा । पुनः कि० ? समाना-सन्मानसहिता ॥ ७६ ॥

अन्वयः

श्री-जैन-शासन-हिता, निखिल-अहित-आली-संभित्, नत-अमर-सभा, सुर-भास-माना, संभिन्न-तामरस-भासुर-भा, स-माना (अथवा अ-समाना) धरणप्रिया देवी वः दुरितं दुनोतु ।

शब्दार्थ

जैन=जिन-विषयक.

शासन=शासन, आज्ञा.

हिता (मू० हित)=हितकारी, कल्याणकारी.

श्रीजैनशासनहिता=श्रीजैन शासनने हितकारी.

निखिल=समस्त.

अहित=शत्रु.

સંમિદ્=લેદનારી.

નિશ્ચિલાહિતાલીસંમિદ્=સમસ્ત શત્રુઓની શ્રે-
ણિને લેદનારી.

સમા=સભા.

નતામરસમા=પ્રણામ કર્યો છે સુરેની સભા-
ઓએ જેને એવી.

માસમાના (ધાં માસ)=પ્રકાશમાન, દીપતી.

સુરમાસમાના=દેવો વડે દીપતી.

વેવી=દેવી.

વુનોત્ (ધાં વુ)=દુઃખ દો.

કુરિતં (મૂં કુરિત)=પાતકને, પાપને.

ધરણ=ધરણેન્દ્ર.

પ્રિયા=પત્ની.

ધરણપ્રિયા=(૧) ધરણેન્દ્રની પત્ની; (૨)
ધરણપ્રિયા.

સંમિદ્ (ધાં મિદ્)=વિકસિત, ખીલેલ.

માનુર=શોભાયમાન, તેજસ્વી.

સંમિદ્તામરસમાસુરમા=વિકસિત કમળના જે-
વી શોભાયમાન છે શોભા જેની એવી.

સમાના (મૂં સમાન)=માનયુક્ત.

અસમાના (મૂં અસમાન)=અસાધારણ.

શ્લોકાર્થ

ધરણપ્રિયા દેવીની સ્તુતિ—

“ શ્રીજૈન શાસનને હિતકારી, વળી સમસ્ત શત્રુઓની શ્રેણિનો સંહાર કરનારી, તથા વળી સુરેની સભાએ જેને પ્રણામ કર્યો છે એવી, તેમજ દેવો વડે દીપતી તથા વળી વિકસિત કમળના જેવી શોભાયમાન શોભાવાળી એવી અને વળી માન-યુક્ત [અથવા અનુપમ] એવી ધરણપ્રિયા દેવી તમારા પાપને દુઃખ દો (અર્થાત્ પાપોને દૂર કરો).—૭૬

સ્પષ્ટીકરણ

ધરણપ્રિયા દેવીનું સ્વરૂપ—

ધરણેન્દ્રને છ પટ્ટરાણીઓ છે, પરંતુ તેમાં વૈરોટયાનું નામ આવતું નથી. છતાં સામાન્ય રીતે ‘ધરણપ્રિયા’થી વૈરોટયા સમજવામાં આવે છે. આ વૈરોટયા પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. આ વિદ્યા-દેવીનો વર્ણુ શ્યામ છે અને તેને અજગરનું વાહન છે. તેના ચાર હાથ પૈકી તેના જમણા બે હાથ ખડગ અને સર્પથી શોભે છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ ઢાલ અને સર્પથી અલંકૃત છે.

૭૨ મા પદ્યમાં ચક્રધરા નામની વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એટલે અત્ર પણ વૈરોટયા નામની વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એ વાત સર્વાંગે સ્વીકારવામાં એક વાંધો આવે છે અને તે એ છે કે વૈરોટયા એ ઓગણીસમા તીર્થંકરની શાસન-દેવીનું પણ નામ છે. પરંતુ આ શાસન-દેવી પણ ધરણેન્દ્રની પત્ની છે કે નહિ એ પ્રશ્ન વિચારવો બાકી રહે છે. એ દેવીના સ્વરૂપ ઉપર મૂળ શ્લોકમાં પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો નથી એટલુંજ નહિ, પરંતુ સ્વોપજ્ઞ ટીકામાં પણ સ્તુતિકારે ધરણ-પ્રિયા સંબંધી ખુલાસો કર્યો નથી; વાસ્તે ધરણપ્રિયાથી વૈરોટયા નામની શાસન-દેવી સમજવી કે વિદ્યા-દેવી કે અન્ય કોઈ એનો નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે. છતાં પણ સાથે સાથે શાસન-દેવી તરીકેનું વૈરોટયા દેવીનું સ્વરૂપ આપતું અસ્થાને નહિ ગણાય, એમ માની તે આલેખવામાં આવે છે.

આ દેવીનો શ્યામ વર્ણુ છે અને તે પદ્માસની છે. વળી તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરહ અને અક્ષસૂત્રથી અલંકૃત છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ બીજપૂરક અને શક્તિથી વિભૂષિત છે.

२० श्रीमुनिसुव्रतजिनस्तुतयः

अथ श्रीमुनिसुव्रतनाथस्य स्तुतिः—

सीमन्तिनीमिव पतिः समगंस्त सिद्धिं

निर्माय विस्मितमहामुनि सुव्रतत्वम् ।

सोऽयं मम प्रतनुतात् तनुतां भवस्य

निर्माय ! विस्मितमहा 'मुनिसुव्रत !' त्वम् ॥ ७७ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे मुनिसुव्रत ! सोऽयं त्वं मम भवस्य तनुतां—तुच्छत्वं प्रतनुतात्—विस्तारय । निर्गता मांया—निकृतिर्यस्य तत्सम्बोधनम् । त्वं किं० ? विस्मितं—विकसितं महः—तेजो यस्य सः । स कः ? यो मुनिसुव्रतः सुव्रतत्वं—व्रतं निर्माय सिद्धिं—मुक्तिं समगंस्त—सिद्धिमङ्गीचकार । इव—यथा पतिः—भर्ता सीमन्तिनीं—स्त्रियं संसजति । सुव्रतत्वं किं० ? विस्मिता—विस्मयं नीता महापुनयो—यतयो येन तत् ॥ ७७ ॥

अन्वयः

(यः) विस्मित—महत्—मुनि सुव्रतत्वं निर्माय पतिः सीमन्तिनीं इव सिद्धिं समगंस्त, सः अयं विस्मित—महाः त्वं (हे) निर्माय ! मुनिसुव्रत ! मम भवस्य तनुतां प्रतनुतात् ।

शब्दार्थ

सीमन्तिनीं (मू० सीमन्तिनी)=श्रीने.

पतिः (मू० पति)=नाथ.

समगंस्त (घा० गम्)=(१) मज्जा; (२) अ०गी-
कार करी.

निर्माय (घा० मा)=करीने, आचरीने.

विस्मित (घा० स्मि)=अचंभो पभाउल.

मुनि=साधु.

विस्मितमहामुनि=अचंभो पभाउलो छे महा-
मुनिओने जेणे ओवा.

सुव्रतत्वं (मू० सुव्रतत्व)=व्रतने, मुनिपञ्चाने.

प्रतनुतात् (घा० तन्)=विस्तारो.

तनुतां (मू० तनुता)=थोडापञ्चाने, कृशताने.

निर्माय !=जतुं रहुं छे कपट जेनुं ओवा, हे
निष्कपटी !

विस्मित=विकसित.

महत्=तेज.

विस्मितमहाः=विकसित थयुं छे तेज जेनुं ओवा.

मुनिसुव्रत !=हे मुनिसुव्रत(स्वामी) !

શ્લોકાર્થ

શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની સ્તુતિ—

“જણે મહામુનિઓને વિસ્મય પમાડ્યો છે એવા સુન્દર વ્રતને આચરીને પતિ પત્નીને મળે તેમ જ સિદ્ધિ (સુન્દરી)ને મળ્યો તે આ તું વિકસિત તેજવાળો હે નિષ્કપટી મુનિસુવ્રત (સ્વામી) ! મારા ભવની કૃપતાનો વિસ્તાર કર (અર્થાત મને અદ્વૈતની બનાવ).”—૭૭

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીમુનિસુવ્રત-ચરિત્ર—

મુનિસુવ્રતસ્વામીનું એક ચરિત્ર શ્રીચન્દ્રે પ્રાકૃત ભાષામાં ૧૦૯૬૪ ગાથા જેટલું રચેલું છે. આ ઉપરાંત નવ ભવના વૃત્તાંત પૂર્વકતું એક ચરિત્ર વિનયચન્દ્રે રચ્યું છે. આનું પ્રમાણ ૪૫૫૨ શ્લોક જેટલું છે. વિશેષમાં પદ્મપ્રભસૂરિએ પણ ૫૫૫૫ ગાથા પ્રમાણનું એક ચરિત્ર રચ્યું છે.

* * * * *

જિનેશ્વરાણાં સ્તુતિ:—

દીક્ષાં જવેન જગૃહ્જિનપા વિમુચ્ય

કાન્તારસં ગતિપરાજિતરાજહંસાઃ ।

તે મે સૃજન્તુ સુષમાં યશસા સુકીર્તિ—

કાં તારસઙ્ગતિપરા જિતરાજહંસાઃ ॥ ૭૮ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

તે જિનેન્દ્રા મે—મમ સુષમાં—શોભાં સૃજન્તુ—દિશન્તુ । સુષમાં કિં૦ ? શોભને કીર્તિકે—શ્લોકસુત્રે યસ્યાઃ તામ્ । તે કિંવિશિષ્ટાઃ ? તારસઙ્ગત્યા—મનોહસઙ્ગમેન પરાઃ—પ્રધાનાઃ । પુનઃ કિં૦ ? જિતૌ—ન્યત્કૃતૌ રાજહંસૌ—ચન્દ્રરજતે યૈઃ તે । કેન ? યશસા—શ્લોકેન । તે કે ? યે જિનપા—જિનેન્દ્રા જવેન—વેગેન દીક્ષાં—વ્રત્ત્યાં જગૃહ્ઃ—ગૃહ્ણન્તિ સ્મ । કિં કૃત્વા ? વિમુચ્ય—ત્યક્ત્વા । કં ? કાન્તારસં—સ્ત્રીપ્રેમ । જિનપાઃ કિં૦ ? ગત્યા—ગમનેન પરાજિતઃ—પરાશ્રૂતો રાજહંસૌ—મરાહો યૈઃ તે ॥ ૭૮ ॥

અન્વયઃ

(યે) ગતિ—પરાજિત—રાજહંસાઃ જિન—પાઃ કાન્તા—રસં વિમુચ્ય દીક્ષાં જવેન જગૃહ્ઃ, તે તાર—સઙ્ગતિ—પરાઃ યશસા જિત—રાજન—હંસાઃ મે સુ—કીર્તિ—કાં સુષમાં સૃજન્તુ ।

શબ્દાર્થ

દીક્ષાં (મૂં દીક્ષા)=દીક્ષાને, સંસાર-ત્યાગને.
 જવેન (મૂં જવ)=વેગપૂર્વક.
 જઘૃતુઃ (ધાં ગ્રહ)=અહણુ કરતા હવા.
 જિનપાઃ (મૂં જિનપ)=જિનેશ્વરો.
 વિમુચ્ય (ધાં મુચ્)=વિશેષતઃ ત્યજ્ય ઇધને.
 રસ=રાગ, પ્રેમ.
 કાન્તારસં=સ્ત્રીના પ્રેમને.
 ગતિ=ચાલ.
 પરાજિત (ધાં જિ)=હરાવી દીધેલ.
 રાજહંસ=રાજહંસ.
 ગતિપરાજિતરાજહંસાઃ=ચાલ વડે જીત્યા છે
 રાજહંસોને જેમણે એવા.

સૃજન્તુ (ધાં સૃજ)=અર્પો.
 સુષમાં (મૂં સુષમા)=શોભાને.
 યશસા (મૂં યશસ)=યશ વડે, કીર્તિ વડે.
 સુકીર્તિકાં=સુન્દર છે યશ અને સુખ જેનાં
 એવી.
 તાર=મનોહર.
 સદ્ગતિ=સંગમ.
 તારસદ્ગતિપરાઃ=મનોહર સંગમ વડે પ્રધાન.
 હંસ=રૂપું, ચાંદી.
 જિતરાજહંસાઃ=જીત્યા છે ચન્દ્ર અને ચાંદીને
 જેમણે એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“ જેમણે ચાલ વડે રાજહંસોને જીત્યા છે એવા જે જિનેશ્વરોએ પ્રમદાના પ્રેમને ત્યાગ કરીને વેગપૂર્વક દીક્ષા અહણુ કરી, તે ઉત્તમ સંગતિ વડે પ્રધાન તેમજ કીર્તિ (ની ઉજ્જવલતા) વડે ચન્દ્રને તેમજ ચાંદીને જેમણે પરાજિત કર્યા છે એવા તીર્થંકરો અને યશસ્વિની શોભા અર્પો.”—૭૮

* * * * *

જિનાગમાય મહાદેવસ્યોપમા—

દુર્દાન્તવાદિકુમતત્રિપુરાભિઘાતે

કામારિમાનમ મતં પૃથુ લક્ષણેન ।

સર્વજ્ઞશીતરુચિના રચિતં નિરસ્ત—

કામારિમાનમમતં પૃથુલક્ષણેન ॥ ૭૯ ॥

—વસન્ત •

વિવરણમ્

હે જન ! ત્વં મતં આનમ—નમસ્કુરુ । મતં કિં૦ કામારિં—ઈશ્વરસમમ્ । ક્વ ? દુર્દાન્તા—
 દુર્દમા યે વાદિનઃ—પરવાદિનઃ તેષાં કુમતં—કુપક્ષઃ તદેવ ત્રિપુરાનામા દૈત્યઃ તસ્ય અભિઘાતે—હનને ।

પુનઃ કિં૦ ? પૃથુ-વિસ્તીર્ણમ્ । કેન ? લક્ષણેન । પુનઃ કિં૦ ? રચિતં-ગ્રયિતમ્ । કેન ? સર્વજ્ઞશી-
તરુચિના-જિનચન્દ્રેણ । પુનઃ કિં૦ ? નિરસ્તા-ધ્વસ્તાઃ કામઃ-કન્દર્પઃ અરયો-રિપવઃ માનઃ-
સ્મયો મમતા ચ-મમત્વં યેન તત્ । લક્ષણેન કિં૦ ? પૃથુલા-વિશાલાઃ ક્ષણા-ઉત્સવા
યસ્માત્ તેન ॥ ૭૧ ॥

અન્વયઃ

દુર્વાન્ત-વાદિન્-કુ-મત-ત્રિપુર-અભિઘાતે કામ-અરિં, પૃથુલ-ક્ષણેન લક્ષણેન પૃથુ સર્વજ્ઞ-
શીત-રુચિના રચિતં નિરસ્ત-કામ-અરિ-માન-મમતં મતં આનમ ।

શબ્દાર્થ

દુર્વાન્ત=દુર્હમ, જેનું દુઃખેથી દમન થઈ શકે તેવો.
કુમત=દુષ્ટ સિદ્ધાન્ત.
ત્રિપુર=ત્રિપુર (દૈત્ય).
અભિઘાત=વિનાશ.
દુર્વાન્તવાદિકુમતત્રિપુરાભિઘાતે=દુર્હમ વાદી-
ઓના દુષ્ટ સિદ્ધાન્તરૂપી ત્રિપુરના
વિનાશને વિષે.
કામ=કામદેવ, કંઠર્પ, મદન.
કામારિં (મૂં કામારિ)=કંઠર્પના શત્રુ(રૂપ),
શિવ(રૂપ).

લક્ષણેન (મૂં લક્ષણ)=લક્ષણ વડે, ચિહ્ન વડે.
શીતરુચિ=શીતળ છે તેજ જેનું તે, સુધાકર,
ચન્દ્ર.
સર્વજ્ઞશીતરુચિના=સર્વજ્ઞરૂપી ચન્દ્ર વડે.
નિરસ્ત (ધાં અસ્)=નિવારણ કરેલ.
નિરસ્તકામારિમાનમમતં=નિરાસ થયે છે મદન,
દુશ્મન, માન અને મમતાનો જેથી એવા.
પૃથુલ=વિશાળ.
ક્ષણ=ઉત્સવ.
પૃથુલક્ષણેન=વિશાળ છે ઉત્સવો જેથી એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનાગમને આપવામાં આવેલી મહાદેવની ઉપમા—

“ દુર્હમ (દુર્જય) વાદીઓના દુષ્ટ સિદ્ધાન્તરૂપી ત્રિપુર (નામના દૈત્ય)નો વિનાશ
કરવામાં મહાદેવના સમાન, વળી જેથી વિશાળ ઉત્સવો છે એવા લક્ષણ વડે વિસ્તીર્ણ, તેમજ
સર્વજ્ઞરૂપ સુધાકર વડે રચાયેલ તથા વળી મદન, દુશ્મન, માન અને મમતાનું જે દ્વારા
નિકન્દન ગયું છે એવા સિદ્ધાન્તને (હે જનો !) તમે નમસ્કાર કરો.”—૭૯

સ્પષ્ટીકરણ

ત્રિપુર દૈત્ય—

આ દૈત્ય સોના, રૂપા અને લોઠાના મયાસુરે બનાવેલા ત્રણ નગરોનો અધિપતિ હતો. એનું
મરણ મહાદેવને હાથે થયું હતું તેમજ એનાં ત્રણે નગરોને ભસ્મીભૂત પણ એ ભવાની-પતિ-
એજ કર્યો હતા. એ વાત હિંદુ શાસ્ત્રમાં નજરે પડે છે.

निर्वाणकलिकायाम्—

“गौरीं देवीं कनकगौरीं गोधावाहनां चतुर्भुजां वरदमुसलयुतदक्षिण-
कगं अक्षमालाकुचलयालङ्कृतवामहस्तां चेति ।”

गौरीदेव्याः स्तुतिः—

या दुर्धियामकृत दुष्कृतकर्ममुक्ता—

ऽनालीकभञ्जनपराऽस्तमरालवाला ।

गत्याऽऽस्यमस्यतु तमस्तव गौर्यवन्ती

नालीकभं जन ! परास्तमरालवाला ॥ ८० ॥ २०॥

—वसस्त०

विवरणम्

हे जन ! सा गौरी-देवी तव तमः-पापं अस्यतु-दलयतु । गौरी किं कुर्वन्ती ? अवन्ती-धरन्ती । किं ? आस्यं-वक्त्रम् । आस्यं किं० ? नालीकवद् भा-प्रभा यस्य तत् । गौरी किं० ? गत्या-गमनेन परास्ता-जिता मरालवाला-इंसी यया सा । सा का ? या-गौरी दुर्धिया-दुर्बुद्धीनां अस्तं-विनाशं अकृत-करोति स्म । या किं० ? दुष्कृतकर्मभिः-पापक्रियाभिः मुक्ता-वर्जिता । पुनः किं० ? अनालीकयोः-अज्ञानासत्ययोः भञ्जनं-विनाशः तत्र परा-परायणा । पुनः किं० ? अराला-वक्रा वालाः-केशाः यस्याः सा ॥ ८० ॥

अन्वयः

(हे) जन ! या दुष्कृत-कर्मन्-मुक्ता अन-अलीक-भञ्जन-परा अराल-वाला (देवी) दुर-धियां अस्तं अकृत, (सा) गत्या परास्त-मराल-वाला नालीक-भं आस्यं अवन्ती ' गौरी ' तव तमः अस्यतु ।

शुद्धार्थं

दुर्धियां (मू० दुर्धी) = दुष्ट बुद्धिवाणाना.
 अकृत (घा० कृ) = कर्तो ह्ये.
 दुष्कृत = पाप.
 कर्मन् = क्रिया.
 दुष्कृतकर्ममुक्ता = पापमय क्रियाश्रेणी मुक्त
 श्रेणी.
 अलीक = असत्य, श्रुं.
 भञ्जन = विनाश.
 पर = तत्पर.
 अनालीकभञ्जनपरा = अज्ञान अने असत्येनो
 अंत आशुवाभां तत्पर.

अस्तं (मू० अस्त) = विलयने, विनाशने.
 अराल = वांङ्गीया.
 वाल = वाण, कुन्तल, केश.
 अरालवाला = वांङ्गीया छे वाण नेना श्रेणी.
 गत्या (मू० गति) = गति वडे.
 आस्यं (मू० आस्य) = वदनने.
 तमः (मू० तमस्) = अज्ञानने.
 गौरी = गौरी (देवी).
 अवन्ती (घा० अव) = धारण करनारी.

નાલીક=કમળ.

નાલીકમં=કમળના જેવી કાંતિ છે જેની એવા.

જન ! (મૂં જન)=હે મનુષ્ય !

પરાસ્ત (ધા૦ અસ)=દૂર કરેલ.

મરાલ=હંસ.

બાલા=ત્રી.

પરાસ્તમરાલબાલા=પરાસ્ત કરી છે હંસીને જેણે એવી.

શ્લોકાર્થ

ગૌરી દેવીની સ્તુતિ—

“ પાપમય ક્રિયાઓથી વિમુખ એવી, તથા અજ્ઞાન અને અસત્યનો અંત આણવામાં તત્પર તેમજ વાંકડીઆ વાળવાળી એવી જે (દેવીએ) દુષ્ટ બુદ્ધિવાળાનો વિનાશ કર્યો, તે ગતિ વડે હંસીને પરાસ્ત કરનારી એવી તેમજ કમળના સમાન કાંતિમય વદનને ધારણ કરનારી એવી ગૌરી (દેવી) હે મનુષ્ય ! તારા અજ્ઞાનને દૂર કરો.”—૮૦

સ્પષ્ટીકરણ

ગૌરી દેવીનું સ્વરૂપ—

આ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે. એને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને મુશળથી શોભે છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ જપ-માળા અને કમળથી વિભૂષિત છે. વળી એને ગોધિકાનું વાહન છે, એ વાત તો આચાર-દિનકરના નીચે મુજબના શ્લોક ઉપરથી પણ જોઈ શકાય છે:—

“ ગોધાસનસમાસીના, કુન્દકર્પૂરનિર્મલા ।

સહસ્રપત્રસંયુક્ત-પાણિર્ગૌરી શ્રિયેઽસ્તુ નઃ ॥ ”

—પત્રાંક ૧૬૨

અત્ર પણ આ કવિરાજે શ્રીશોભનમુનીશ્વરનું અનુકરણ કર્યું હોય એમ લાગે છે.

૨૧ શ્રીનમિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીનમિનાથસ્ય નુતિઃ—

દેવેન્દ્રવૃન્દપરિસેવિત ! સત્ત્વદત્ત—

સત્યાગમો મદનમેઘમહાનિલાભઃ ।

મથ્નાસિ નાથ ! રતિનાથસરૂપરૂપઃ

સત્યાગમોઽમદ ! 'નમે'ઽઘમહાનિલાભઃ ॥ ૮૧ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે નમે !—નમિનાથ ! ત્વં અઘં—પાપં મથ્નાસિ—વિલોહયાસિ । દેવેન્દ્રવૃન્દૈઃ—ઇન્દ્રૌઘૈઃ પરિસેવિતઃ—(અત્યન્ત)સેવિતઃ તત્સં૦ । ત્વં કિં૦ ? સત્ત્વાનાં—પ્રાણિનાં દત્તા—વિદિતા સત્યાગા—દાનસહિતા મા—લક્ષ્મીઃ યેન સઃ । પુનઃ કિં૦ ? મદનમેઘે—કામામ્બોધરે મહાનિલાભો—મહાવાતનિભઃ । પુનઃ કિં૦ ? રતિનાથસ્ય—કન્દર્પસ્ય સરૂપં—સર્વર્ણં રૂપં યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં૦ ? સત્યઃ—સમ્યગાગમઃ—સિદ્ધાન્તો યસ્ય સઃ । નાસ્તિ મદો—દર્પો યસ્ય તત્સં૦ । ત્વં કિં૦ ? નાસ્તિ હાનેઃ—ક્ષયસ્ય લાભઃ—પ્રાપ્તિઃ યસ્ય સ તથા ॥ ૮૧ ॥

અન્વયઃ

દેવ—ઇન્દ્ર—વૃન્દ—પરિસેવિત ! નાથ ! અ—મદ ! 'નમે !' સત્ત્વ—દત્ત—સ—ત્યાગ—મઃ મદન—મેઘ—મહત્—અનિલ—આમઃ રતિ—નાથ—સરૂપ—રૂપઃ સત્ય—આગમઃ અ—હાનિ—લાભઃ (ત્વં) અઘં મથ્નાસિ ।

શીખૃદાર્થ

વૃન્દ=સમૂહ, સમુદાય.

પરિસેવિત (ધા૦ સેવ)=સેવાયેલ.

દેવેન્દ્રવૃન્દપરિસેવિત ! = હે સુરપતિઓના સમુદાયથી સેવાયેલ !

ત્યાગ=ત્યાગ.

સત્ત્વદત્તસત્યાગમઃ=પ્રાણીઓને અર્પણ કરી છે દાનસહિત લક્ષ્મીને જેણે એવો.

મેઘ=મેઘ, વાદળ.

અનિલ=પવન, વાયુ.

મદનમેઘમહાનિલાભઃ=મદનરૂપી મેઘને વિષે પ્રચંડ પવનસમાન,

મથ્નાસિ(ધા૦ મન્થ)=તું મંથન કરે છે.

નાથ ! (મૂ૦ નાથ)=હે સ્વામિન, હે પ્રભો !

સરૂપ=સમાન રૂપવાળું.

રતિનાથસરૂપરૂપઃ=કામદેવના સમાન રૂપ છે જેનું એવો.

સત્યાગમઃ=સાચો છે સિદ્ધાન્ત જેનો એવો.

અમદ ! =હે નિરભિમાની !

નમે ! (મૂ૦ નમિ)=હે નમિ (નાથ) !

અઘં (મૂ૦ અઘ)=પાપને.

અહાનિલાભઃ=અવિધમાન છે ક્ષયનો લાભ જેને (અથવા જેથી) એવો.

શ્લોકાર્થ

શ્રીનમિનાથની સ્તુતિ—

“ હે સુર-પતિઓના સમુદાય વડે સેવા કરાયેલ સ્વામી ! હે પ્રજા ! હે નિરભિમાની (એકવીસમા તીર્થંકર) ! હે નમિ (નાથ) ! જણે પ્રાણીઓને દાનસહિત લક્ષ્મીને અર્પણ કરી છે એવો, વળી અનંગરૂપી વાદળને (વિખેરી નાંખવામાં) પ્રચલુડ પવનસમાન, તથા રતિપતિના સમાન સૌન્દર્યવાળો એવો તેમજ જનો સિદ્ધાન્ત સત્ય છે એવો તેમજ વળી જને [અથવા જથી] હાનિની પ્રાપ્તિ અવિદ્યમાન છે એવો તું પાપનું મંથન કરે છે.”—૮૧

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીનમિનાથ-ચરિત્ર—

શ્રીનમિનાથના સંબંધમાં પણ પૃથક્ ચરિત્રો સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલાં છે એવો જૈન ગ્રન્થાવલીમાં ઉલ્લેખ છે.

* * * * *

જિનશ્રેણ્યાઃ સ્મરણમ્—

પાપપ્રવૃત્તિષુ પરાણિ નિવર્તયન્ત્ય—

સત્યાસુ खानि शिवसङ्गमनाददाना ।

जैनेन्द्रपङ्क्तिरुपयातु मदीयचित्ते

સત્યા સુખાનિ શિવસદ્ગમના દદાના ॥ ૮૨ ॥

—વસન્ત૦

ત્રિવરણમ્

જૈનેન્દ્રપઙ્કિઃ—જિનરાજી મદીયચિત્તે—મન્મનસિ ઉપયાતુ-વ્રજતુ । પઙ્કિઃ કિં કુર્વન્તી ? નિવર્તયન્તી-નિવારયન્તી । કાનિ ? खानि—इन्द्रियाणि । खानि કિં૦ ? પાપપ્રવૃત્તિષુ—પાપવ્યાપારેષુ પરાણિ—તત્પરાણિ । પ્રવૃત્તિષુ કિં૦ ? અસત્યાસુ—અનૃતાસુ । પઙ્કિઃ કિં૦ ? નાસ્તિ દાનં—ત્યાગો યસ્યાઃ સા । કસ્માત્ ? શિવસદ્ગમનાત્—સિદ્ધિગમનાત્ । પુનઃ કિં૦ ? સત્યા—સત્યવાદિની । પઙ્કિઃ કિં કુર્વાણા ? દદાના—દદતી । કાનિ ? સુખાનિ—શર્માણિ । પઙ્કિઃ કિં૦ ? શિવસ્ય—કુશલસ્ય સદ્ગઃ—પ્રાપ્તિઃ તત્ર મનો યસ્યાઃ સા ॥ ૮૨ ॥

અન્વયઃ

અ-સત્યાસુ પાપ-પ્રવૃત્તિષુ પરાણિ खानि નિવર્તયન્તી શિવ-સદ્ગમનાત્ અ-દાના સત્યા સુખાનિ દદાના શિવ-સદ્ગ-મનાઃ જૈનેન્દ્ર-પઙ્કિઃ મદીય-ચિત્તે ઉપયાતુ ।

श्लोकार्थं

प्रवृत्ति=व्यापार, आश्रय.
 पापप्रवृत्तिषु=पापमय व्यापारेने विषे.
 पराणि (मू० पर)=तत्पर.
 निवर्तयन्ती=शैकनारी, अटकावनारी.
 असत्यासु (मू० असत्या)=असत्य.
 खानि (मू० ख)=धन्द्रियेने.
 सङ्गमन=गमन.
 शिवसङ्गमनात्=भोक्ष प्रति गमनथी.
 अदाना=अविद्यमान छे त्याग जेने विषे जेवी.

पङ्क्ति=श्रेष्ठि.
 जैनेन्द्रपङ्क्ति=जिनेश्वरेशनी श्रेष्ठि.
 उपयातु (धा० या)=प्राप्त थाज्जो.
 मकीय=भारा.
 मकीयचित्ते=भारा मनने विषे.
 सत्या (मू० सत्य)=सत्यवादिनी.
 सुखानि (म० सुख)=सुखेने.
 शिवसङ्गमनाः=भोक्षणी प्राप्ति प्रति मन छे
 जेनुं जेवी.
 दाना (धा० दा)=अर्पण करनारी.

श्लोकार्थं

जिन-श्रेष्ठिनुं स्मरन्—

“ असत्य तेभज पापमय व्यापारेने विषे तत्पर जेवी धन्द्रियेने शैकनारी, भोक्षभां गमन थवानी जेखे दान देवानुं नथी जेवी, सत्यवादिनी, सुखेने अर्पण करनारी तथा वणी भोक्षणी प्राप्ति प्रति जेनुं यित्त छे जेवी जिनेश्वरेशनी श्रेष्ठि भारा यित्तने विषे प्राप्त थाज्जो. ”—८२

* * * *

प्रवचनस्य विजयः—

यूथं ममन्थ हरिरभैमिवाधिमस्त—

मायामहारिमदनं दितदानवारि ।

जैनं मतं विजयतां तदिदं गमाना—

मायामहारि मदनन्दितदानवारि ॥ ८३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

जैनं मतं—जिनसम्बन्धि प्रवचनं विजयतां—सर्वोत्कर्षेण वर्तताम् । मतं किं० ? गमानां—समानपाठानां आयामेन—विस्तारेण हरि—मनोहम् । पुनः किं० ? मदेन—हर्षेण नन्दिताः—प्रीणिता दानवारयः—सुरा येन तत् । पुनः किं० ? तदिदम् । तत् किं ? यन्मतं आधि—मनोबाधां ममन्थ—विलोडयति स्म । इव—यथा हरिः—सिंहः ऐभं यूथं—हस्तिकुलं मधनाति । तत् किं० ? अस्ता—निरस्ता माया—निकृतिः महारयो—वैरिणो मदनः—कामो येन तत् । यूथं किं० ? दितं—छिन्नं दानवारि—मदजलं यस्य तत् ॥ ८३ ॥

અન્વયઃ

હરિઃ ક્વિત-વાન-વારિ એમં યુથં (મથનાતિ) इव (यः) आर्धि ममन्थ, तत् इवं अस्त-
माया-महत्-अरि-मदनं गमानां आयाम-हारि मद-नन्दित-दान-वारि जैनं मतं विजयताम् ।

શબ્દાર્થ

યુથં (મૂં યુથ)=ટોળાને.

મમન્થ (ધાં મથ)=મન્યન કર્યું.

હરિઃ (મૂં હરિ)=સિંહ.

એમં (મૂં એમ)=હાથી સંબંધી.

અસ્તમાયામહારિમદનં=દૂર દે'કી દીધાં છે કપટ,

કદા શત્રુઓ અને કામદેવને જેણે એવા.

ક્વિતવાનવારિ=બંધ થયું છે મદ-જલ જેનું એવા.

જૈનં (મૂં જૈન)=જિનસંબંધી.

મતં (મૂં મત)=મત, દર્શન.

વિજયતાં (ધાં જિ)=જયવંતા વર્તો.

તત્ (મૂં તત્)=તે.

इवं (મૂં इवम्)=આ.

ગમાનાં (મૂં ગમ)=સમાન પાઠોના.

આયામ=વિસ્તાર.

આયામહારિ=વિસ્તાર વડે મનોહર.

નન્દિત (ધાં નન્દ)=ખુશી કરેલ.

મદનન્દિતવાનવારિ=હર્ષપૂર્વક ખુશી કર્યા છે

દાનવોના દુશ્મનોને જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

પ્રવચનનો વિજય—

“(સિંહના પ્રતાપથી) જેનું મદ-જલ બંધ થયું છે એવા કુંજરોના સમુદાયનું જેમ સિંહ
મન્યન કરે છે (અર્થાત્ તેને મારી હાલે છે) તેમ જ (સિદ્ધાન્તે) માનસિક પીડાનું
મન્યન કર્યું, તે આ જૈન સિદ્ધાન્ત કે જેણે કપટ તથા કદા શત્રુઓ તેમજ કામદેવને દૂર
દે'કી દીધાં છે તથા જ ગમેના વિસ્તારથી મનોહર છે તેમજ વળી જેણે હર્ષપૂર્વક દાનવોના
દુશ્મનોને (અર્થાત્ દેવોને) ખુશી કર્યા છે, તે સિદ્ધાન્ત સર્વોત્કૃષ્ટપણે જયવંતો વર્તો.”—૮૩

* * * * *

કાલીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા કાલ્યકિશ્ચનજનાનતનોદિતાઽબ્જં

પ્રત્યર્થિનો વિશદમાનગદાક્ષમાલા ।

સા દેવતા પ્રથયતુ પ્રથિતપ્રભાવા

પ્રત્યર્થિનો વિશદમાનગદાક્ષમાલા ॥ ૮૪ ॥ ૨૧ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા કાલી દેવતા પ્રત્યર્થિનો—વૈરિણઃ પ્રથયતુ—કરોતુ । કીદશાન્ ? વિશન્તી—પ્રવિશન્તી
અમા—અલક્ષ્મીઃ યેષુ તાન્ । દેવતા કિં૦ ? પ્રથિતઃ—પ્રતીતઃ પ્રભાવો—મહિમા યસ્યાઃ સા । પુનઃ
કિં૦ ? અગદા—રોગવર્જિતા અક્ષમાલા—ઇન્દ્રિયાલી યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા કાલી અકિશ્ચન-

જનાન્—દરિદ્રિણો અતનોત્—કરોતિ સ્મ । ક્ષીદશાન્ ? અર્થિનો—ધનવતઃ । યા કિં૦ ? ઇતા—ગતા ।
કિં પ્રતિ ? અઙ્જં પ્રતિ—કઙ્જં પ્રતિ । યા કિં૦ ? વિશદં—નિર્મલં માનં—પૂજા યયોઃ તાદૃશે ગદા—
શસ્ત્રવિશેષઃ અક્ષમાલા—જપમાલા ચ યસ્યાઃ સા ॥ ૮૪ ॥

અન્વયઃ

યા અઙ્જં પ્રતિ ઇતા વિશદ્—માન—ગદા—અક્ષ—માલા ‘કાલી’ અ—કિઞ્ચન—જનાન્ અર્થિનઃ
અતનોત્, સા પ્રથિત—પ્રભાવા અ—ગદ—અક્ષ—માલા દેવતા પ્રત્યર્થિનઃ વિશત્—અ—માન્ પ્રથયતુ ।

શબ્દાર્થ

અકિઞ્ચન=નિર્ધન, દરિદ્ર.
અકિઞ્ચનજનાન્=નિર્ધન મનુષ્યોને.
અતનોત્ (ધા૦ તન્)=કરતી હવી.
ઇતા (ધા૦ ઇ)=પ્રાપ્ત થયેલી.
અઙ્જં (મૂ૦ અઙ્જ)=કમળને.
પ્રતિ=ને.
અર્થિનઃ (મૂ૦ અર્થિન્)=ધનિક , પૈસાદાર.
અક્ષમાલા=જપ—માલા.
વિશદમાનગદાક્ષમાલા=નિર્મલ છે પૂળ જેની
એવી ગદા અને જપ માલા છે જેની
પાસે એવી.
દેવતા=દેવી.

પ્રથયતુ (ધા૦ પ્રથ)=કરો.
પ્રથિત (ધા૦ પ્રથ)=પ્રસિદ્ધ.
પ્રથિતપ્રભાવા=પ્રસિદ્ધ છે પ્રભાવ જેનો એવી.
પ્રત્યર્થિનઃ (મૂ૦ પ્રત્યર્થિન્)=દુશ્મનોને, વૈરીઓને.
વિશત્ (ધા૦ વિશ્)=પ્રવેશ કરનાર.
વિશદમાન્=પ્રવેશ કરનાર છે નિર્ધનતા જેને
વિષે એવા.
ગદ=રોગ.
અક્ષ=ઇન્દ્રિય.
અગદાક્ષમાલા=રોગ—રહિત છે જેની ઇન્દ્રિયો—
ની શ્રેણિ એવી.

શ્લોકાર્થ

કાલી દેવીની સ્તુતિ —

“ કમળના ઉપર આરૂઠ થયેલી તેમજ જેની પૂળ નિર્મળ છે એવી ગદા અને જપ—
માલાને ધારણ કરનારી જે કાલી (દેવી) નિર્ધન મનુષ્યોને ધનિક કરતી હવી, તે પ્રસિદ્ધ
પ્રભાવવાળી તેમજ જેની ઇન્દ્રિયોની શ્રેણિ રોગ—રહિત છે એવી (અર્થાત્ નીરોગી કાયાવાળી)
દેવી શત્રુઓને પ્રવેશ કરનાર છે નિર્ધનતા જેમને વિષે એવા (અર્થાત્ દરિદ્રી) બનાવે.”—૮૪

સ્પષ્ટીકરણ

કાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

આ સોળ વિદ્યા—દેવીઓ પૈકી એક છે. એના સંબંધમાં ઉલ્ભા પૃષ્ઠમાં વિચાર કરેલો
હોવાથી અત્ર કંઈ વિશેષ કહેવાનું બાકી રહેતું નથી.

२२ श्रीनेमिजिनस्तुतयः

अथ श्रीनेमिनाथाय प्रणामः—

यो रैवताख्यगिरिमूर्ध्नि तपांसि भोग—

राजीमतीत्य जनमारचयां चकार ।

‘नेमि’ जना ! नमत यो विगतान्तरारी

राजीमतीत्यजनमारचयाञ्चकार ॥ ८५ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे जना ! यूयं तं नेमिं नमत—प्रणमत । तं कं ? यो—नेमिः रैवताख्यगिरिमूर्ध्नि—उज्ज-
यन्ताद्रिशृङ्गे तपांसि चकार—करोति स्म । किं कृत्वा ? अतीत्य—त्यक्त्वा । कां ? भोगराजीं—
विषयश्रेणीम् । भोगराजीं किं० ? जनानां—नराणां मारचयः—कामपुष्टिः यत्र ताम् । यो—नेमिः
जिनो राजीमत्या—उग्रसेनसुतायाः त्यजनं—त्यागं आरचयाञ्चकार—रचयति स्म । यः किं० ?
विगता—नष्टा आन्तरारय—आन्तरीयरिपवो यस्मात् सः ॥ ८५ ॥

अन्वयः

(हे) जनाः ! जन-मार-चयां भोग-राजीं अतीत्य यः रैवत-आख्य-गिरि-मूर्ध्नि तपांसि
चकार, यः विगत-आन्तर-अरिः ‘राजीमती’—त्यजनं आरचयाञ्चकार, (तं) ‘नेमि’ नमत ।

शुद्धार्थ

रैवत=रैवत, उज्जयन्त, गिरिनार (पर्वत) .

आख्या=नाम.

गिरि=गिरि, पर्वत, पहाड.

मूर्धन्=मस्तक.

रैवताख्यगिरिमूर्ध्नि=रैवत नामना पर्वतना

मस्तक (शिखर) उपर.

तपांसि (मू० तपस्)=तपश्चर्याओ.

भोग=विषय.

राजी=श्रेष्ठि.

भोगराजीं=विषय-श्रेष्ठिने.

अतीत्य (धा० इ)=त्यञ्छु इष्टने.

जनमारचयां=भक्तुष्योना मदनगी वृद्धि छे
जेने विषे जेवी.

नेमि (मू० नेमि)=नेमि(नाथ)ने, अरिष्ट-
नेमिने.

जनाः ! (मू० जन)=हे लोक !

आन्तर=आख्यन्तर, आन्तरिक.

विगतान्तरारिः=नष्ट पाप्मा छे आख्यन्तर
शत्रुओ जेना जेवा.

राजीमती=राजमती, उग्रसेन राजनी पुत्री.

त्यजन=त्याग.

राजीमतीत्यजनं=राजमतीना त्यागने.

आरचयाञ्चकार (धा० रच्)=रथना करी.

શ્લોકાર્થ

શ્રીનેમિનાથને પ્રણામ—

“ મનુષ્યોના મદનની પુષ્ટિ કરનારી એવી વિષય-શ્રેણિનો ત્યાગ કરીને જણે ગિરિનાર નામના ગિરના શિખર ઉપર તપશ્રયાઓ કરી તેમજ જેના આભ્યન્તર શત્રુઓ નાશ થયા છે એવા જણે રાજમતીના ત્યાગની રચના કરી (અર્થાત્ તેનો ત્યાગ કર્યો), તે નેમિ(નાથ)ને હે મનુષ્યો ! તમે વન્દન કરો. ”—૮૫

સ્પષ્ટીકરણ

ગિરિનાર ગિરિ—

આ પર્વત કાઠિયાવાડમાં આવેલો છે. એની સાથે આ ખાવીસમા તીર્થકર નેમિનાથને ગાઠ સંબંધ છે, કેમકે આ પર્વતના શિખર ઉપર તો તેમનાં ચ્યવન, જન્મ, દીક્ષા, કેવલજ્ઞાન અને નિર્વાણ એ પાંચ કલ્યાણક્રમોનાં છેવટનાં ત્રણ કલ્યાણક્રમો થયાં છે. આ વાતનું નીચેની ગાથા સમર્થન કરે છે.

“ ૧ઞ્જિતસેલસિહરે, વિક્રલા નાણં નિસીહિઆ જસ્સ ।
તં ધમ્મચક્કવટ્ઠીં, અરિહ્મનેમિં નમંસામિ ॥ ”

—સિદ્ધાણું યુદ્ધાણું (સિદ્ધસ્તવ સૂત્ર), ગા. ૪.

અર્થાત્—ઉજ્જયન્ત (ગિરિનાર) પર્વતના શિખર ઉપર દીક્ષા, જ્ઞાન અને નિર્વાણ જેનાં થયાં છે, તે ધર્મચક્રવર્તી (શ્રી) અરિષ્ટનેમિને હું નમન કરું છું.

આ પર્વતનું વિશિષ્ટ વર્ણન ભકતભરણમસ્યારૂપ કાવ્ય-સંગ્રહના પ્રથમ વિભાગના પરિશિષ્ટમાંથી મળી શકશે.

તપશ્રયા—

તીર્થકરો કે જેઓ તેજ ભવમાં જરૂરજ મોક્ષે જનાર છે, તેઓ પણ તપશ્રયા કરે છે, એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી હકીકત છે. એ કહેવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે ૨વિંશતિ-સ્થાનક તપની આરાધના કરીને તો તીર્થકરો તીર્થકર-નામ-કર્મ ખાધે છે અને ખુદ દીક્ષા લેતી વખતે પણ પ્રાયઃ સર્વે તીર્થકરો કંઈને કંઈ તપશ્રયા કરે છેજ. વિશેષમાં શ્રીગૌતમ યુદ્ધને તપશ્રયાના સંબંધમાં

૧ ળયા—

उज्जयन्तैलसिहरे वीक्षा ज्ञानं नैवेधिकी यस्य ।
तं धर्मचक्रवर्तिनमरिष्टनेमिं नमस्यामि ॥

૨ આ તપનું સ્વરૂપ ત્રિષ્ટિશાલાકાપુરૂષચરિત્ર (૫૦ ૧, સં ૧, શ્લોક ૬૮૩-૯૦૨) ઉપરથી જોઈ શકાય તેમ છે.

જ્યે કડવો અનુભવ થયો હતો, તેવો અનુભવ કોઈ પણ તીર્થકરને થતો નથી. આનું કારણ જેન શાસ્ત્રમાં તપની જે નીચે મુજબની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે, તે તરફ દૃષ્ટિપાત કરવાથી સમજી શકાશે.

“ 'સોં હુ તવોં કાયવ્વો, જેણ મળોંડમંગુલં ન ચિંતેઈ ।

જેણ ન ર્શ્વિયહાણી, જેણ ય જોગા ન હાયંતિ ॥ ”

અર્થાત્ જે તપશ્ચર્યા કરવાથી ચિત્ત અશુભ વિચાર ન કરે, ઇન્દ્રિયની હાનિ ન થાય તેમજ (કાયિક, વાયિક અને માનસિક) વ્યાપારને ખલેલ ન પહોંચે, તેજ તપશ્ચર્યા કરવી.

વિષય-વિચાર—

મૂળ પ્રલોકમાં ‘ મોગરાજો ’ અને પ્રલોકાર્થમાં ‘ વિષય-શ્રેણિ ’ વિષે ઉલ્લેખ છે, તેા વિષય એટલે શું અને કઈ ઇન્દ્રિયના કેટલા વિષયો છે તેમજ તેનું સેવન કરવાથી શા શા ગેરલાભો થયા છે તેનું દિગ્-દર્શન કરી લઈએ.

એ તેા જાણીતી વાત છે કે એકંદર રીતે ઇન્દ્રિયો પાંચ છે—(૧) સ્પર્શનેન્દ્રિય (ચામડી), (૨) રસનેન્દ્રિય (જીભ), (૩) ઘ્રાણેન્દ્રિય (નાક), (૪) નેત્રેન્દ્રિય (આંખ) અને (૫) કર્ણેન્દ્રિય (કાન). સામાન્યતઃ ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારને અને વિશેષતઃ તેના અનિષ્ટ હાનિકારક વ્યાપારોને ‘ વિષય ’ કહેવામાં આવે છે. તેમાં સ્પર્શનેન્દ્રિયના (૧) શીત (ઠંડો), (૨) ઉષ્ણ (ગરમ), (૩) લઘુ (હલકો), (૪) ગુરુ (ભારે), (૫) સ્નિગ્ધ (ચીકણો), (૬) રૂક્ષ (લુખો), (૭) સુકોમલ (લીસો) અને (૮) કઠોર (ખડખડો) એમ આઠ વિષયો છે. એવી રીતે રસનેન્દ્રિયના મધુર (મીઠો), આમલ (ખાટો), તિક્ત (કડવો), કટુ (તીખો) અને કષાય (તુરો) એમ પાંચ વિષયો છે. ઘ્રાણેન્દ્રિયના તેા સુગન્ધ અને દુર્ગન્ધ એમ બે વિષયો છે. નેત્રેન્દ્રિયના શ્વેત (સફેદ), નીલ (કાળો), હરિત (લીલો), પીત (પીળો) અને રક્ત (રાતો) એમ પાંચ વિષયો છે, જ્યારે શ્રવણેન્દ્રિયના શબ્દ, અપશબ્દ અને મિશ્ર-શબ્દ એમ ત્રણ વિષયો છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ઇન્દ્રિયોના એકંદર રીતે ૨૩ વિષયો છે. આથી ભોગરાજી યાને વિષય-શ્રેણિ એવો શબ્દ-પ્રયોગ સચુક્રિત છે એમ જોઈ શકાય છે.

વિષય-વિડંબના—

સ્પર્શનેન્દ્રિયને વશ થયેલો પ્રાણી કેવી વિડંબના ભોગવે છે, તે સંબંધમાં હાથીનું દૃષ્ટાન્ત વિચારવા જેવું છે. સ્વતંત્ર કરનારો, પર્વતોમાં નિવાસ કરનારો, વનમાં સુકોમલ વૃક્ષોનાં સુંદર પત્રોનો આહાર કરનારો એવો હાથી સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિષયને વશ થવાથી તેને પકડવાને સાડ તૈયાર કરેલા ખાડાના ઉપર કૃત્રિમ હસ્તિનીની આકૃતિ દેખીને ખાડામાં પટકાઈ મરે છે. અરે, તેને પકડનારા તરફથી પાછળથી પણ તેને કેવી અસહ્ય વેદના ભોગવવી પડે છે તેનું આ લેખન કરવા આ લેખિની અસમર્થ છે. આ તેા હાથીની દુર્દશાનો વિચાર કર્યો.

એવીજ રીતે કૂતરાનો પણ વિચાર થઈ શકે તેમ છે. તેમાં એ તો પ્રસિદ્ધ હકીકત છે કે ફક્ત એક મહિનાને સારૂ સ્પર્શનેન્દ્રિયનો ગુલામ બનેલો કૂતરો અનેક વિડંબનાનો અનુભવ કરે છે, તો પછી બારે માસને માટે આ ઇન્દ્રિયના પક્ષા ગુલામ બનેલા મનુષ્યોને સારૂ તો કહેવુંજ શું? મહાત્મા તુલસીદાસે જે એમ કહ્યું છે કે—

“કાર્તિક માસકે કૂતરે, તજે અન્ન ઓર પાસ ।
તુલસી વહાં કી કયા ગતિ, જીસકે બારે માસ ॥”

તે ઠીકજ છે.

રસનેન્દ્રિયના વિષયમાં લંપટ બનેલો જીવ કેવી અધમ સ્થિતિએ પહોંચે છે, તે સંબંધમાં ગહન તેમજ નિર્મળ જળમાં નિવાસ કરનારા પરંતુ માછીમારોને હાથે આટાની ગોળીઓ કે એવા ખાદ્ય પદાર્થને ખાવાની લાલચથી ફસાઈ જતાં મત્સ્યની કેવી ‘કમ્બજતી’ થાય છે, તેનો ખ્યાલ આપવાની કંઈ જરૂર રહેતી નથી.

ધ્રાણેન્દ્રિયના વિષયમાં આસક્ત બનેલો ભ્રમર તદ્વિષયમાં લીન બનેલા પ્રાણીની દુર્દશાનો ચિતાર આપવા પૂરતો છે. તેવીજ રીતે નેત્રેન્દ્રિયના વિષય પરત્વે પતંગિયાનું અને કર્ણેન્દ્રિયના વિષય સંબંધમાં મૃગનું દૃષ્ટાન્ત વિચારી લેવું.

ગમે તે એકજ ઇન્દ્રિયના વિષયરૂપી કેદખાનામાં સપડાયેલા જીવને પણ જ્યારે આ પ્રમાણે અનેક કષ્ટો વેઠવાં પડે છે, તો પછી જે પાંચે ઇન્દ્રિયોના ‘ચેરોડા’ જેલ કરતાં પણ વધારે ત્રાસ-જનક બંદીખાનામાં રહેલા જીવને સારૂ તો કહેવુંજ શું?

આ ઉપર્યુક્ત હકીકતનો સમસ્ત સાર ચિદાનંદજીકૃત વિષય-વાસના-ત્યાગ એ નામના પદમાં સુંદર રીતે સમાયેલો હોવાથી તે પદની થોડી ઘણી કડીઓનું અત્ર ટાંચણ કરવું અરથાને નહિ ગણાય. તે મનોરંજક-ચિત્તાકર્ષક કડીઓ નીચે મુજબ છે:—

“મન્મથ વશ માતંગ જગતમેં, બહુત બહુત દુઃખ પાવે રે,
રસના લુપ્થ હોય ^૧જખ મૂરખ, બલ પડ્યો પિછતાવે રે,
વિષયવાસના ત્યાગો ચેતન, સાચે મારગ લાગો રે—આંકણી૦
ધ્રાણુ-સુવાસ કાજ સુન ભમરા, સંપુટ માંહે બંધાવે રે,
તે સરોજ સંપુટ સંયુત પુન ^૨કરટીકે મુખ જાવે રે—વિષય૦
રૂપ મનોહર દેખ પતંગા, પડત હીપમાં જઈ રે,
દેખો યાકું દુખ કારનમેં, નયન ભયે હૈ સહાઈ રે--વિષય૦
શ્રોત્રેન્દ્રિય આસક્ત ^૩ભિરગલા, છિનમેં શીશ કટાવે રે,
એક એક આસક્ત જીવ એમ, નાના વિધ દુઃખ પાવે રે—વિષય૦
પંચ પ્રબલ વર્તે નિત્ય બકું, તાકું કહો કયા કહીયે રે,
ચિદાનંદ એ વચન સુણીને, નિજ સ્વભાવમેં રહીયે રે—વિષય૦”

એ તો ઘણાએ જાણે છે કે ઇન્દ્રિયોની લોહપતા તે અધઃપતનનું મુખ્ય કારણ છે અને તેના ઉપર વિન્ય મેળવતાં સર્વ મુખ આવી મળે છે; પરંતુ તથાવિધ આચરણ કરનારા બહુજ થોડા છે.

આ સંબંધમાં શૃંગારરસમાં એક વખત પૂરેપૂરા રંગાયેલા અને ત્યાર બાદ વિષયરસ તે વિષ-રસ છે એવી સચોટ વૈરાગ્ય-ભાવનાથી ભાવિત અંતઃકરણવાળા બનેલા મહર્ષિ ભર્તૃહરિ પશુ શું કહે છે? એજ કે—

“ અજાનન્ દાહાત્મ્યં પતતુ શલભસ્તીવ્રવહને
સ મીનોડ્પ્યજ્ઞાનાદ્ બહિશયુતમશ્નાતુ પિશિતમ્ ।
વિજાનન્તાંડ્પ્યંતે વયમિહ વિપજ્જાલજટિલાન્
ન મુચ્ચામઃ કામાનહહ ! ગહનો મોહમહિમા ॥”

—વૈરાગ્યશતક, શ્લો. ૧૮

અર્થાત્—દાહ (બળતરા)ના સ્વભાવને નહિ જાણનારો પતંગીઓ તીવ્ર અગ્નિમાં પડે અને તે માંછલું પશુ અજ્ઞાનને લીધે બહિશ સાથે જોડાયેલા માંસને ખાવા જાય (એ બનવા જોગ છે), પરંતુ કામવાસનાઓ (વિષયો) વિપત્તિની જાળથી વીંટલાયેલી છે, એમ વિશેષતઃ જાણવા છતાં આ અમે તેને છોડતા નથી. અહા, મોહનો મહિમા કેવો ગહન છે !

આ સંબંધમાં શાસ્ત્રકારો પશુ કથે છે કે—

“ સુ ચ્ચિય સૂરો સો ચેવ પંડિઓ તં પસંસિમો નિશ્ચં ।
ઈન્દ્રિયચોરેહિં સયા ન લુન્ડિઅં જસ્સ ચરણધનં ॥ ”

અર્થાત્ સાચો શૂરવીર તો તેજ છે કે જે કામિનીના કટાક્ષરૂપી બાણોથી વીંધાતો નથી; ખરેખરો પંડિત તો તેજ છે કે જે સ્ત્રીઓનાં ગહન ચરિત્રોથી પંડિત થતો નથી; અને વસ્તુતઃ પ્રશંસાપાત્ર તો તેજ છે કે જે સંસારમાં રહીને પશુ ઇન્દ્રિયોની વિષયજાળમાં સપડાતો નથી એટલુંજ નહિ, પરંતુ ઇન્દ્રિયરૂપી પ્રસિદ્ધ લુંટારાઓથી પોતાના ચરિત્ર-રત્નને જરા પશુ આંચ આવવા દેતો નથી.^૧

આપણામાં તેમજ મહાત્મામાં કંઈ સામાન્યતઃ ફેર નથી, પરંતુ જે છે તે એજ છે કે તેઓ વસ્તુને વસ્તુસ્વરૂપે જાળખ્યા બાદ પોતાનું વર્તન પશુ તદ્દતુકૂળ બનાવે છે જ્યારે આપણે તો—

“ કહેવું છે કાંઈ અને કરવું છે કાંઈ, એમ ભવ-જલ તરવો છે ભાઈ.”

અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો “ જ્ઞાનસ્ય ફલં વિરતિઃ ” એ મુદ્રાલેખને મહાત્માઓજ ચરિતાર્થ કરી બતાવે છે.

૧ ‘ બહિશં મત્સ્યવેધનમ્ ’ इत्यमरः; માંછલાને પકડવાનું યંત્ર.

૨ સંસ્કૃત છાયા—

“ સ एव शूरः स एव पण्डितः तं प्रशंसामो नित्यम् ।
इन्द्रियचोरैः सदा न लुण्ठितं यस्य चरणधनम् ॥

૩ વિચારો શ્રીસ્થૂલિભદ્રનું ચરિત્ર.

રાજમતીનો સકારણુ ત્યાગ—

જ્યારે સૂરદાસ ઉર્દે બિલ્લમંગલના વર્તનથી પ્રતિબોધ પામેલી ચિંતામણિ જેવી વેશ્યા પણ પોતાની માતાને—

“ વિષયવાત મમ માત તજને કૃણુભજન તું કરવા દે ”

—એમ કહેવાને તૈયાર થાય છે એટલુંજ નહિ, પણ પોતે વિષય-વાસનાને જલાંજલિ આપે છે અને સૂરદાસને પણ તેમ કરવા એવો પ્રોત્સાહિત કરે છે કે જેથી તે પણ સંસારથી વિરક્ત બને છે તો પછી નેમિનાથ જેવા વિદ્વદ્રત વિષય-શ્રેણિનો અને તેની સાક્ષાત્કાર મૂર્તિ રાજમતીનો ત્યાગ કરે તો તેમાં શી નવાઈ ?

નેમિનાથ-ચરિત્ર—

નેમિનાથ-ચરિત્ર પ્રાકૃત તેમજ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલાં છે. તેમાં મહાધારી શ્રીહેમચન્દ્રે ૫૧૦૦ શ્લોકપ્રમાણુક, શ્રીરત્નપ્રભે ૧૨૬૦૦ શ્લોકપ્રમાણુક અને શ્રીહુરિભદ્રે ૮૦૩૨ શ્લોકપ્રમાણુક પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલ ચરિત્રો મુખ્ય છે. વળી સંસ્કૃત ભાષામાં ચરિત્ર લખનારા તરીકે ઉદયપ્રભ, ગુણુવિજય અને વિક્રમનાં નામો મોજુદ છે. આ ઉપરાંત તિલકાચાર્યે ૩૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણુનું ચરિત્ર લખ્યાનું કહેવામાં આવે છે. નેમિનાથ-ચરિત્ર ગદ્યમાં અમૃતલાલ પંડિત (પાલીતાણા) તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે, જ્યારે નેમિ-નિર્વાણ કાવ્ય ‘ શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રન્થમાલા ’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

* * * * *

જિનાધિપાનાં સ્તુતિઃ—

યજ્ઞાનસારમુકુરે પ્રતિબિમ્બમીયુ—

ર્માવાલયો ગણનયા રહિતા નિશાતે ।

મેધાવિનાં સ ભગવન્ ! પરમેષ્ટિનાં શ્રી—

માવાલયો ગણ ! નયાઽરહિતાનિ શાતે ॥ ૮૬ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે પરમેષ્ટિનાં ગણ !—જિનસજ્જ ! સ ત્વં મેધાવિનાં-વિદુષાં આરહિતાનિ-વૈરિવૃન્દપ્રિયાણિ નય-પ્રાપય । ક્વ ? જ્ઞાતે-જ્ઞયે । હે ભગવન્ !—જ્ઞાનવન્ ! । ત્વં કિં૦ ? શ્રિયાં-રમાણાં માવઃ—સત્તા તસ્ય આલયો-મન્દિરમ્ । સ કઃ ? યજ્ઞાનસારં—યત્કેવલજ્ઞાનં તદેવ મુકુરઃ—આદર્શઃ તત્ર માવાલયઃ—પદાર્થશ્રેણયઃ પ્રતિબિમ્બં ઈયુઃ—પ્રતિભાસન્તે સ્મ । માવાલયઃ કિં૦ ? ગણનયા રહિતાઃ—સકૂલ્યાતીતાઃ । મુકુરે કિં૦ ? નિશાતે—ઉચ્ચેજિતે ॥ ૮૬ ॥

અન્વયઃ

નિશાતં યદ્-જ્ઞાન-સાર-મુકુર ગણનયા રહિતાઃ ભાવ-આલયઃ પ્રતિ-ચિમ્બં ર્ચયુઃ, સ શ્રી-ભાવ-આલયઃ (ત્વં) ભગવન્ ! પરમંષ્ટિનાં ગણ ! મેઘાવિનાં આર-હિતાનિ શાતે નય !

શબ્દાર્થ

મુકુર=દર્પણુ, આદર્શી.
યજ્ઞજ્ઞાનસારમુકુરે=જેના ઉત્તમ જ્ઞાનરૂપી દર્પણુમાં.
પ્રતિચિમ્બં (મૂં પ્રતિચિમ્બ)=પ્રતિબિંબને.
ર્ચયુઃ (ધાં ઇ)=પ્રાપ્ત થઈ.
ભાવાલયઃ=પદાર્થોની શ્રેણિઓ.
ગણનયા (મૂં ગણના)=ગણત્રીથી.
રહિતાઃ (મૂં રહિતા)=રહિત.
નિશાતે (મૂં નિશાત)=સતેજ કરેલ.

મેઘાવિનાં (મૂં મેઘાવિન્)=બુદ્ધિશાળીઓના.
ભગવન્ ! (મૂં ભગવત્)=હે જ્ઞાની !
પરમંષ્ટિનાં (મૂં પરમેષ્ટિન્)=પરમેષ્ટીઓના.
શ્રી=લક્ષ્મી.
ભાવ=સત્તા.
શ્રીભાવાલયઃ=લક્ષ્મીની સત્તાના મંદિર (રૂપ).
ગણ ! (મૂં ગણ)=હે સમૂહ !
આરહિતાનિ=શત્રુ-સમુદાયને પ્રિય.
શાતે (મૂં શાત)=ક્ષયને વિષે.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“ જેના ઉત્તમ જ્ઞાન (અર્થાત્ કેવલજ્ઞાન) રૂપી સતેજ કરેલા દર્પણુમાં ગણનાથી રહિત (અર્થાત્ ગણી ન શકાય તેટલી) પદાર્થોની પંક્તિઓનું પ્રતિબિંબ પડ્યું, તે લક્ષ્મીની સત્તાના મંદિરરૂપ તું, હે જ્ઞાનવાન, હે પરમેષ્ટીઓના સમુદાય ! બુદ્ધિશાળીઓના શત્રુ-સમુદાયને પ્રિય (એવી વસ્તુ)નો વિનાશ કર. ”—૮૬

સ્પષ્ટીકરણ

જ્ઞાન-વિચાર—

‘ જ્ઞાનસાર ’ યાને ‘ ઉત્તમ જ્ઞાન ’ તો કેવલજ્ઞાનજ છે. જેકે જૈનશાસ્ત્ર પ્રમાણે જ્ઞાનના (૧) મતિ-જ્ઞાન, (૨) શ્રુત-જ્ઞાન, (૩) અવધિ-જ્ઞાન, (૪) મનઃપર્યય-જ્ઞાન અને (૫) કેવલ-જ્ઞાન એમ પાડવામાં આવેલા પાંચ પ્રકારો પૈકી કેવલજ્ઞાનના સંબંધમાં માન્યતાઓ જૂદી જૂદી છે (અર્થાત્ કેટલાકનું એમ કહેવું છે કે કેવલજ્ઞાનરૂપી સૂર્યનો ઉદય થતાં બાકીનાં બીજાં જ્ઞાનોનો પ્રકાશ અંજો થઈ જાય છે એટલે કે એકી વખતે પાંચ જ્ઞાનોનો સહભાવ હોય શકે છે, જ્યારે કેટલાકનું એમ માનવું છે કે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં બાકીનાં ચાર જ્ઞાનો નષ્ટ થઈ જાય છે), તોપણ એ બાબત તો નિર્વિવાદ છે કે સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાન તો સર્વજ્ઞતા-કેવલજ્ઞાનજ છે.

આ કેવલજ્ઞાન સંબંધી વિશેષ માહિતી વિશેષાવશ્યકની ઠગ અને ત્યાર પછીની ગાથાઓ-
માંથી મળી શકશે. પાંચે જ્ઞાનના સ્વરૂપ વિષે વધુ વિવેચન પણ એ ગ્રન્થમાંથી મળી શકે તેમ છે.
પરમેષ્ટી—

જૈન શાસ્ત્રમાં અરિહંત (તીર્થંકર), સિદ્ધ (મુક્ત), આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ
પાંચેનો 'પરમેષ્ટી' શબ્દથી વ્યવહાર કરવામાં આવે છે. 'પરમેષ્ટી' શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-
અર્થ એ છે કે—

“ પરમે પદે તિષ્ઠતીતિ પરમેષ્ટી ”

અર્થાત્ જે ઉત્કૃષ્ટ પદ ઉપર હોય, તે 'પરમેષ્ટી' છે. ઉપર્યુક્ત વ્યક્તિઓમાં અરિહંત
પ્રથમ સ્થાન લોગવે છે, જોકે કર્મ-ક્ષયની અપેક્ષાએ તો તે સિદ્ધથી ઉતરતા છે. તીર્થ-પ્રવર્તન
દ્વારા જે ઉપકાર અરિહંત કરી શકે છે તે સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા જીવો કરતા નથી, તેથી તેમજ
સિદ્ધના જીવ વિષેનું જ્ઞાન પણ તેમના દ્વારા થતું હોવાથી અરિહંતને અત્ર પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે.

* * * * *

સિદ્ધાન્તસ્ય શોભા—

નિર્માપયન્ત્યસ્વિલદેહજુષાં નિષેધં

સારા વિભાતિ સમતાપર ! મારણસ્ય ।

સિદ્ધાન્ત ! સિદ્ધરચિતસ્ય તવોગ્રતસ્વ—

સારા વિભાસિતિસમતાપરમારણસ્ય ॥ ૮૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે સિદ્ધાન્ત ! તવ વિભા-શ્રીઃ વિભાતિ-રાજતે । વિભા કિં કુર્વન્તી ? નિર્માપયન્તી-
જનયન્તી । કં ? મારણસ્ય-હિંસાયાઃ નિષેધં-પ્રતિષેધમ્ । મારણં કેષાં ? અસ્વિલદેહજુષાં-સર્વા-
ક્લિણામ્ । વિભા કિં૦ ? સારા-પ્રધાના । સમતયા-સામ્યેન પરઃ-પ્રધાનઃ તત્સં૦ । તવ કિં૦ ?
સિદ્ધૈઃ-જિનૈઃ રચિતસ્ય-ગુમ્ફિતસ્ય । વિભા કિં૦ ? ઉગ્રમ્-ઉત્કટં તત્ત્વમેવ સારો-બલં યસ્યાઃ
સા । તવ કિં૦ ? અતિક્રાન્તે સમા-સમસ્તા તાપસ્ય-સન્તાપસ્ય રમા-લક્ષ્મી રણં ચ-યુદ્ધં
યેન તસ્ય ॥ ૮૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) સમતા-પર ! સિદ્ધાન્ત ! સિદ્ધ-રચિતસ્ય અતિ-સમ-તાપ-રમા-રણસ્ય તવ ઉગ્ર-
તસ્વ-સારા સારા અસ્વિલ-દેહ-જુષાં મારણસ્ય નિષેધં નિર્માપયન્તી વિભા વિભાતિ ।

શબ્દાર્થ

નિર્માપયન્તી=નિર્મિત કરનારી.
 અખિલ=સમસ્ત.
 વેંહજુષ્=પ્રાણી.
 અખિલવેંહજુષ્વાં=સમસ્ત પ્રાણીઓની.
 નિવેધં (મૂં નિવેધ)=પ્રતિવેધને, મનાધને.
 સારા (મૂં સાર)=પ્રધાન, ઉત્તમ.
 વિભાતિ (ઘાં મા)=શોભે છે.
 સમતા=સમભાવ, માધ્યસ્થ્ય.
 સમતાપર ! =સમભાવે કરીને ઉત્તમ !
 મારણસ્ય (મૂં મારણ)=હિંસાનો.
 સિદ્ધ=^૧જ્ઞાન-સિદ્ધ, જિન.

રચિત (ઘાં રચ)=રચેલ.
 સિદ્ધરચિતસ્ય=જિનેશ્વરોએ રચેલ.
 ઉમ્મ=ઉત્કટ, પ્રખર.
 ઉમ્મતત્ત્વસારા=ઉત્કટ તત્ત્વ છે બળ જેનું એવી.
 વિમા=લક્ષ્મી.
 અતિ=ઉલ્લંઘનાર્થક અન્યથા.
 રમા=લક્ષ્મી.
 અતિસમતાપરમારણસ્ય=ઉલ્લંઘન કર્યું છે
 સમસ્ત સંતાપની લક્ષ્મીનું તેમજ
 યુદ્ધનું જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની શોભા—

“ હે સમભાવે કરીને ઉત્તમ ! હે (જૈન) સિદ્ધાન્ત ! જિનેશ્વરોએ રચેલા તેમજ જથી સમસ્ત સંતાપની સંપત્તિનું તેમજ સંઆમનું ઉલ્લંઘન થયું છે એવા (અર્થાત્ સંતાપ અને સંઆમના વિનાશક એવા) તારી ઉત્કટ તત્ત્વરૂપી બળવાળી, પ્રધાન તેમજ સમસ્ત જીવોની હિંસાનો નિવેધ કરનારી લક્ષ્મી શોભે છે. ”—૮૭

સ્પષ્ટીકરણ

સમતા-વિચાર—

જે સિદ્ધાન્તના પ્રરૂપક વીતરાગ હોય તેજ સિદ્ધાન્તરૂપી મહેલમાં ‘સમતા’ દેવી હિંચોળા ખાતી જોઈ શકાય. સમતારૂપી સદ્ગુણી સુંદરીના સ્વામી બનવું એ તો પૂરાં પુણ્ય કર્યાં હોય

૧ ‘સિદ્ધ’ શબ્દનો આ અર્થ અનુયોગદ્વારમાં વ્યાવહારિક પરમાણુના સ્વરૂપ ઉપર પ્રકાશ પાડનારી ગાથામાં પણ કર્યો છે.

૨ વીતરાગ કોણ છે તે સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક મનન કરવા જેવો છે.

“ પ્રશમરસનિમમ્નં દ્વિષ્ટિયુગ્મં પ્રસન્નં
 વદનકમલમ્ : કામિનીસક્કશૂન્યમ્ ।
 કરયુગમપિ યત્ તે શસ્ત્રસમ્બન્ધવન્ધ્યં
 તદસિ જગતિ દેવો વીતરાગસ્ત્વમેવ ॥ ”—માલિની

विष्णुकोटिकायाम् --

श्रीकृष्णाय नमो रामाय नमो श्रीमान्तर्याय नमो श्रीविक्रमाय नमो श्रीबालक्याय
 नमो श्रीहनुमते नमो श्रीगणेशाय नमो श्रीविष्णुभक्त्याय नमो श्रीशिवभक्त्याय
 नमो श्रीवैष्णवाय नमो श्रीशैवाय नमो श्रीसर्वभक्त्याय नमो श्रीसर्वभक्त्याय

.....

श्री गुरुभ्यो नमः

તોજ અને અને તે પણ મમતારૂપી ડાકણને દેશવટો આપ્યા બાદજ બની શકાય. સંપત્તિમાં તેમજ વિપત્તિમાં, નિન્દા થતી હોય કે સ્તુતિ થતી હોય, ત્યારે પણ સમભાવમાં વર્તવું એ તો પુણ્યાત્માની બલિહારી છે. વિશેષમાં એવા પુણ્યાત્મા વિરલા છે. કનક અને ઉપલ (પત્થર), રાજા અને રંક, શત્રુ અને મિત્ર એ બધા ઉપર સમદ્રષ્ટિ રાખવી એનુંજ નામ પુરૂષાર્થ છે અને એથી શોભાયમાન એવા પવિત્ર પુણ્યશાળી પુરૂષોએ પ્રકાશેલ પ્રવચનજ પ્રમાણ્યૂત છે.

* * * * *

અમ્બિકાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

પ્રાપ્તા પ્રકાશમસમદ્યુતિભિર્નિરસ્ત—

તારાવિભાવસુમતોદમહારિબન્ધા ।

મક્તાઽમ્બિકાઽમરવશાઽવતુ 'નેમિ'સાર્વ—

તારાવિભાવસુમતો દમહારિબન્ધા ॥ ૮૮ ॥ ૨૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

અમ્બિકાનામ્ની અમરવશા-દેવી અસુમતઃ-પ્રાણિનઃ અવતુ । અમ્બિકા કિં૦ ? પ્રાપ્તા । કં ? પ્રકાશં-તેજઃ । પ્રકાશં કિં૦ ? અસમદ્યુતિભિઃ-અસાધારણપ્રભાભિઃ નિરસ્તૌ-ધ્વસ્તૌ તારા-વિભાવસૂ-નક્ષત્રાગ્ની યેન તમ્ । પુનઃ કિં૦ ? ન સન્તિ તોદઃ-પીઠા મહારયઃ-શત્રવો બન્ધઃ-કર્મબન્ધશ્ચ યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? મક્તા-મક્તિમતી । ક્વ ? નેમિસાર્વતારાવિભૌ-નેમિજિન-ચન્દ્રે । પુનઃ કિં૦ ? દમેન-શમેન હારી-બન્ધુરો બન્ધો-દેહો યસ્યાઃ સા ॥ ૮૮ ॥

અન્વયઃ

અ-સમ-દ્યુતિભિઃ નિરસ્ત-તારા-વિભાવસું પ્રકાશં પ્રાપ્તા અ-તોદ-મહત્-અરિ-બન્ધા 'નેમિ'-સાર્વ-તારા-વિભૌ મક્તા દમ-હારિન્-બન્ધા 'અમ્બિકા' અમર-વશા અસુમતઃ અવતુ ।

શી૦દાર્થ

પ્રાપ્તા (ધા૦ આપ્)=પ્રાપ્ત કરેલ.
પ્રકાશં (મૂ૦ પ્રકાશ)=તેજને.
અસમદ્યુતિભિઃ=અસાધારણ્યુ તેજે વડે.
તારા=નક્ષત્ર.

વિભાવસુ=અગ્નિ.
નિરસ્તતારાવિભાવસું=પરાસ્ત કર્યાં છે નક્ષત્રો
અને અગ્નિને જેણે એવા.
બન્ધ=બન્ધ.

૧ સરખાવો—

“ સમ્પદિ યસ્ય ન હર્ષો, વિપદિ વિષાદો રણે ચ ધીરત્વમ્ ।
તં ધ્રુવનત્રયતિલકં, જનયતિ જનની સુતં વિરલમ્ ॥ ”—આર્ષાં

અનાંદમહારિચ્છન્ધા=અવિદ્યમાન છે પીડા, પ્રબળ
શત્રુ અને બન્ધ જેને વિષે એવી.
મક્તા (મૃં મક્)=ભક્તિમાં તત્પર.
અમ્બિકા=અંબિકા (દેવી).
અમરચશા=દેવી.
નેમિ=નેમિ(નાથ).

સાર્વ=જિન.
વિમ્બુ=નાથ.
નેમિસાર્વતારાવિમ્બૌ=નેમિ જિન-ચન્દ્રને વિષે.
ચન્ધ=દેહ, શરીર.
વમહારિચ્છન્ધા=ઉપશમે કરીને મનોહર છે
શરીર જેનું એવી.

શ્લોકાર્થ

અંબિકા દેવીની સ્તુતિ—

“જેણે અસાધારણ તેજે વડે નક્ષત્ર તેમજ અગ્નિને પરાસ્ત કર્યો છે એવા તેજને પ્રાપ્ત કરેલ, વળી જેને વિષે પીડા, પ્રબળ શત્રુ અને (કર્મ-)બન્ધ અવિદ્યમાન છે એવી, તથા વળી નેમિ (નામના) જિન-ચન્દ્રને વિષે ભક્તિ યુક્ત તેમજ ઉપશમે કરીને મનોહર શરીરવાળી એવી અંબિકા દેવી પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરે. ”—૮૮

સ્પષ્ટીકરણ

અંબિકા દેવીનું સ્વરૂપ—

બાવીસમા તીર્થંકર શ્રીનેમિનાથની શાસન-દેવીનું નામ અંબિકા યાને અંબા છે. આ દેવીનો વર્ણ કનકની જેમ પીળો છે. વળી તેને સિંહનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેમાં તેના જમણા બે હાથમાં આમ્બલુગ્નિ (આંબાની લટકતી ડાળી) અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં પુત્ર અને અંકુશ છે. આ વાત આચાર-દિનકર ઉપરથી પણ પ્રાયઃ જોઈ શકાય છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ સિંહારૂઢા કનકતનુરુગ્ વેદવાહુશ્ચ વામે
હસ્તદ્વન્દ્વેડ્કુશતનુશ્ચૌ વિમ્બૌ વક્ષિણેડ્વ ।
પાશામ્બાલીં સકલજગતાં રક્ષણૈકાર્દ્રાચિન્તા
વેવ્યમ્બા નઃ પ્રવિશતુ સમસ્તાઘવિધ્વંસમાશુ ॥ ”

—પત્રાંક ૧૭૭

૨૩ શ્રીપાર્શ્વજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીપાર્શ્વનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

શ્રી'પાર્શ્વ'યક્ષપતિના પરિસેવ્યમાન—
પાર્શ્વે ભવામિતરસાદરલાઙ્ગલામે ।
ઈન્દીવરેઽલિરિવ રાગમના વિનીલે

‘ પાર્શ્વે ’ ભવામિ તરસા દરલાઙ્ગલામે ॥ ૮૯ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

પાર્શ્વે—વામેયદેવે અહં રાગમનાઃ—પ્રેમમના ભવામિ તરસા—જવેન । પાર્શ્વે કિં૦ ? શ્રીપાર્શ્વ-નામ્ના યક્ષપતિના—યક્ષેશેન પરિસેવ્યમાનં પાર્શ્વે—સમીપં યસ્ય તસ્મિન્ । પુનઃ કિં૦ ? ભવ એવમિતરસા—ચૃદ્ભૂઃ તસ્યા દરે—વિદારણે લાઙ્ગલામે—હલનિષે । ઇવ—યથા ઈન્દીવરે—નીલોત્પલે અલિઃ—મૃદ્ગે રાગમના ભવતિ । પાર્શ્વે કિં૦ ? વિનીલે—નીલવર્ણે । પુનઃ કિં૦ ? દરં—ભયં લુનાતીતિ દરલં, ઇતાદૃશં યદઙ્ગં—વપુઃ તસ્ય લાભો યસ્ય તસ્મિન્ ॥ ૮૯ ॥

અન્વયઃ

શ્રી—‘ પાર્શ્વ ’—યક્ષ—પતિના પરિસેવ્યમાન—પાર્શ્વે ભવ—અમિત—રસા—દર—લાઙ્ગલ—આમે વિ-નીલે દર—લ—અઙ્ગ—લામે ‘ પાર્શ્વે ’ ઈન્દીવરે અલિઃ ઇવ રાગ—મનાઃ ભવામિ ।

શીખરાર્થ

પાર્શ્વ=પાર્શ્વ (નામના યક્ષરાજ) .
યક્ષ=યક્ષ.
શ્રીપાર્શ્વયક્ષપતિના=શ્રી પાર્શ્વ યક્ષરાજ વડે.
પરિસેવ્યમાન (ધા૦ સેવ)=સેવાતું.
પાર્શ્વ=પાર્શ્વ, શરીરનું પડખું.
પરિસેવ્યમાનપાર્શ્વે=સેવાયેલ છે પાર્શ્વ જેનું
એવા.
દર=વિદારણ.
લાઙ્ગલ=હળ.
ભવામિતરસાદરલાઙ્ગલામે=સંસારરૂપ વિશાળ
પૃથ્વીનું વિદારણ કરવામાં હળસમાન.

ઈન્દીવરે (મૂ૦ ઈન્દીવર)=કૃષ્ણ કમળને વિષે.
અલિઃ (મૂ૦ અલિ)=બમર, ભમરો.
મનસ્=ચિત્ત.
રાગમનાઃ=રાગયુક્ત છે ચિત્ત જેનું એવો.
વિનીલે (મૂ૦ વિનીલ)=અતિશય નીલ.
પાર્શ્વે (મૂ૦ પાર્શ્વ)=પાર્શ્વ (નાથ)ને વિષે.
ભવામિ (ધા૦ મૂ)=હું થાઉં છું.
તરસા=વેગપૂર્વક.
લૂ=હેલું.
દરલાઙ્ગલામે=ભયને લેદનારા એવા શરીરની
પ્રાપ્તિ છે જેને એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીપાર્શ્વનાથની સ્તુતિ—

“ જનું પાર્શ્વ શ્રીપાર્શ્વ યક્ષરાજ વડે સેવાયેલું છે એવા, તથા (માયાના સ્તંભ-સમાન) સંસારરૂપી વિશાળ ભૂમિનું વિદારણ કરવામાં હજીસમાન,^૧ તથા વળી અતિશય નીલ (વર્ણ) તેમજ ભયને ભેદનારા એવા શરીરની જને પ્રાપ્તિ છે એવા (અર્થાત્ જનું શરીર ભય-ધાતક છે એવા) પાર્શ્વ(નાથ)ને વિષે, જેમ જમર કૃષ્ણ કમળને વિષે આસકત ચિત્તવાળો ખને છે તેમ હું રાગયુક્ત મનવાળો થાઉં છું.—” ૮૯

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીપાર્શ્વનાથનાં ચરિત્રો—

આ ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથનાં ઘણાં ચરિત્રો લખાયેલાં છે. તેમાં પ્રાકૃત ભાષામાં દેવભદ્રે ૬૦૦૦ ગાથાનું એક ચરિત્ર લખ્યું છે. આ ઉપરાંત ૨૫૪૮ ગાથાનું એક ખીજું પણ પ્રાકૃત ચરિત્ર છે. શ્રીભાવદેવસૂરિએ ૬૪૦૦ શ્લોકપ્રમાણક પાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર રચ્યું છે.^૨ આ ઉપરાંત માણિક્યચન્દ્રે ૫૨૭૮ શ્લોકનું એક કાવ્ય રચ્યું છે. સર્વાનંદે પણ સંસ્કૃત ભાષામાં એક કાવ્ય રચી શ્રીપાર્શ્વનાથનાં યશોગાન ગાયાં છે. ઉદયવીરે ગદ્યાત્મક ચરિત્ર લખ્યું છે. આ તીર્થંકરનાં ખીજાં પણ ચરિત્રો લખાયેલાં છે અને તેમાં વિનયચન્દ્ર, હેમવિજય અને પદ્મસુંદર એ ત્રણનાં નામ પ્રખ્યાત છે. ‘ જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા ’ તરફથી શ્રીપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર ગદ્યમાં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

શ્રીપાર્શ્વચક્ષુનું સ્વરૂપ—

પાર્શ્વ એ ત્રેવીસમા તીર્થંકર પાર્શ્વનાથના ચક્ષુનું નામ છે. આ ચક્ષુને ‘ વામન ’ના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનું મુખ હાથી જેવું છે તેમજ એનું મસ્તક સર્પની ફેણથી મંડિત છે. વિશેષમાં એને કાચખાનું વાહન છે. વળી આ શ્યામવર્ણી ચક્ષુને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ ખીજપૂરક અને સર્પથી શોભે છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથ નકુલ અને સર્પથી અલંકૃત છે. આચાર-દિનકર પ્રમાણે તો એના જમણા હાથમાં માતુલિંગ અને ગદા છે, એ વાતની નીચેનો શ્લોક સાક્ષી પૂરે છે:—

“ સર્વઃ શીર્ષફળઃ શિતિઃ કમઠગો વન્ત્યાનનઃ પાર્શ્વકઃ

સ્થામોદ્ભાસિચતુર્થુજઃ સુગવયા સન્માતુલિન્નેન ચ ।

સ્ફૂર્જદ્વક્ષિણહસ્તકોઽહિનકુલધ્રાજિણ્ણુવામસ્ફુરત્-

પાણિર્યચ્છત્તુ વિઘ્નકારિ ભવિનાં વિચ્છિન્તિમુચ્છેકયુક્ ॥ ”

—પત્રાંક ૧૭૫

૧ સરખાવે ‘ સંસારદાવાનલ ’ ના પ્રથમ શ્લોકનું તૃતીય ચરણ.

૨ આ પાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર ઇ. સ. ૧૯૧૨ માં છપાઇ બહાર પડેલું છે. વિશેષમાં આ કાવ્યને આધારે પાર્શ્વનાથના જીવન-ચરિત્રની રૂપરેખા અંગ્રેજી ભાષામાં મી. બ્લુમફીલ્ડે (Bloomfield) ‘ The life and stories of the Jaina saviour Parshvanatha ’ નામના પુસ્તકમાં આલેખી છે અને ત ઇ. સ. ૧૯૧૯ માં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

जिनपङ्क्तयाः प्रार्थना—

श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनील—

राजीवराजिततराङ्गधराऽतिधीरा ।

श्रेयःश्रियं सृजतु वो जिनकुञ्जराणां

राजी वराऽजिततराऽङ्ग धरातिधीरा ॥ ९० ॥

—वसन्त०

विवरणम्

जिनकुञ्जराणां राजी—जिनेन्द्रमाला वो—युष्माकं श्रेयःश्रियं—शिवलक्ष्मीं सृजतु—दिशतु । राजी किं० ? श्यामा—रात्रिः सुधाकरः—चन्द्रः सुवर्ण—स्वर्णं वरेन्द्रनीलं—कान्तमरकतं राजीवं—कमलं तद्वद् राजिततरं—अतिशोभितं यदङ्गं—तनुः तद्धारका । पुनः किं० ? अतिश्रियं—अतिशायिबुद्धिं रातीति सा तथा । पुनः किं० ? वरा—सत्तमा । पुनः किं० ? अजिततरा—वैरिभिरजिता । अङ्ग इति सम्बोधने । पुनः किं० ? धरवद्—गिरिवद् अतिधीरा—अतिधैर्यवती ॥ ९० ॥

अन्वयः

अङ्ग ! श्यामा—सुधाकर—सुवर्ण—वर—इन्द्रनील—राजीव—राजित—तर—अङ्ग—धरा अति—धीरा वरा अ—जित—तरा धर—अति—धीरा जिन—कुञ्जराणां राजी वः श्रेयस्—श्रियं सृजतु ।

शब्दार्थ

सुवर्ण=सोऽनुं, कांथन.

इन्द्रनील=भरकत (मणि).

राजीव=कमल.

राजिततर=अतिशय सुशोभित.

धरा (मू० धर)=धारण कर्नारी.

श्यामासुधाकर सुवर्णवरेन्द्रनीलराजीवराजित-तराङ्गधरा=रात्रि, चन्द्र, कांथन, उत्तम भरकत अने कमलना जेवा अतिशय सुशोभित हेतुने धारण कर्नारी.

अतिधीरा=उत्तम बुद्धिने अर्पण कर्नारी.

श्रेयस्=मोक्ष, निर्वाण.

श्रेयःश्रियं=भुक्तिरूपी लक्ष्मीने.

सृजतु (धा० सृज्)=करो.

कुञ्जर=(उत्तर पदमां) श्रेष्ठतासूचक शब्द.

जिनकुञ्जराणां=जिनेश्वरानी.

वरा (मू० वर)=उत्तम.

अजिततरा=सर्वथा नहि हताथेला.

अङ्ग=संशोधनार्थक शब्द.

धर=पर्वत.

धीर=धैर्ययुक्त.

धरातिधीरा=पर्वतना समान अतिशय

धैर्यवाणी.

श्लोकार्थ

जिन-पंक्तिने प्रार्थना—

“ निशा, निशापति, कांयन, उत्तम भरकत (भलि) तथा कभणना जेवा अत्यंत सुशोभित शरीरने धारणु करनारी जेवी, वणी अत्युत्तम बुद्धिने अर्पणकारी जेवी, तेमज सर्वोत्तम, तथा वणी (पाक्ष तेमज आख्यन्तर शत्रुज्यो वडे) सर्वथा नहि जतायेकी जेवी तेमज वणी पर्वतना जेवा धैर्यवाणी जेवी जिनेश्वरैनी पंक्ति हे (भव्य-जनो !) तमने सिद्धिर्षी संपत्ति सभर्षो. ”—६०

* * * *

जिनवाण्याः स्मरणम्—

या स्तूयते स्म जिनवाग् गहनार्थसार्थै
 राज्याऽऽयता मघवतां समया तमोहाम् ।
 दूरस्थितां स्मृतिपथं कुरु मुक्तिपुर्या
 राज्यायज्ञामघवतां समयातमोहाम् ॥ ९१ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

तां जिनवाचं हे जन ! त्वं स्मृतिपथं कुरु-स्मर । कस्मै ? मुक्तिपुर्याः-सिद्धिनगर्या
 राज्याय-राज्यार्थम् । तां किं० ? दूरस्थितां-विप्रकृष्टाम् । केषां ? अघवतां-पापिनाम् । पुनः किं० ?
 समः-सर्वो यातो-नष्टो मोहो-मौढ्यं यस्यास्ताम् । पुनः किं० ? तमोहां-पापहन्त्रीम् । तां
 कां ? या जिनवाग् मघवतां राज्या-सुरेन्द्रश्रेण्या स्तूयते स्म-स्तुतिगोचरीक्रियते स्म । या
 किं० ? आयता-विशाला । कैः ? गहनैः-गम्भीरैः अर्थसार्थैः-अर्थसमूहैः । राज्या किं० ?
 समया-समस्तया ॥ ९१ ॥

अन्वयः

या गहन-अर्थ-सार्थैः आयता जिन-वाग् मघवतां समया राज्या स्तूयते स्म, तां तमस्-
 हां अघवतां दूर-स्थितां सम-यात-मोहां (जिन-वाचं) मुक्ति-पुर्याः राज्याय स्मृति-पथं कुरु ।

18

19

20

21

शब्दार्थ

स्तूयते स्म (धा० स्तु)=स्तुति करवाभां आवी.
 जिनवाग्=जिननी वाणी.
 गहन=गंभीर.
 अर्थ=अर्थ.
 सार्थ=समूह.
 गहनार्थसार्थैः=गंभीर अर्थोना समूहो वडे.
 राज्या (मू० राजि अथवा राजी)=श्रेष्ठि वडे.
 आयता (मू० आयत)=विशाण.
 मघवतां (मू० मघवत्)=सुरेन्द्रोनी.
 समया (मू० सम)=समस्त.
 तमोहां=पापनो नाश करनारी.
 दूर=दूर.

स्थित (धा० स्या)=रहेल.
 दूरस्थितां=दूर रहेली.
 स्मृति=स्मरण.
 पथ=मार्ग.
 स्मृतिपथं=स्मरण-मार्गने.
 कुरु (धा० कृ)=कर.
 मुक्तिपुर्याः=निर्वाण-नगरीना.
 राज्याय (मू० राज्य)=राज्यने भाटे.
 अघवतां (मू० अघवत्)=पापीओथी.
 समयातमोहां=नष्ट थये छे संपूर्ण भोड जेथी
 ओवी.

श्लोकार्थ

जिन-वाणीनुं स्मरण—

“ गंभीर अर्थोना समूहो वडे विस्तीर्ण ओवी जे जिन-वाणीनी समस्त सुरेन्द्रोनी श्रेष्ठिओ स्तुति करी, ते पापनो नाश करनारी [अथवा अज्ञाननो अंत आणुनारी] तथा पापीओनाथी दूर रहेली [अर्थात् दुष्ट जनोने अगम्य] ओवी (जिन-वाणी)ने (हे लोय-जन) तुं निर्वाण-नगरीना राज्य भाटे स्मरण-मार्गमां लाव (अर्थात् तेनुं स्मरण कर). ”—८१

* * * * *

पद्मावतीदेव्याः स्तुतिः—

छायेव पूरुषमसेवत 'पार्श्व'पाद—

पद्मावतीहितरसाजवनोपमाना ।

सा मे रजांसि हरतादिव गन्धवाहः

' पद्मावती ' हि तरसा जवनोऽपमाना ॥ ९२ ॥ २३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

सा पद्मावती देवी मे रजांसि-पापानि हरतात्-हरतु । हि-निश्चितम् । तरसा-वेगेन । इव-यथा गन्धवाहः-पवनो रजांसि-धूळीः हरति । गन्धवाहः किं० ? जवनो-वेगवान् । सा किं० ? अपगतो मानो-दर्पो यस्याः सा । सा का ? या पद्मावती पार्श्वपादपद्मौ-पार्श्वत्रिकमले

અસેવત-ભજતિ સ્મ । ઇવ-યથા છાયા-શરીરચ્છાયા પૂરુષં સેવતે । યા કિં૦ ? અતીહિત-
અતિવાચ્છિતં તદેવ રસાજઃ-શાસ્ત્રી તત્ર વનસ્ય-નીરસ્ય ઉપમાનં-ઉપમા યસ્યાઃ સા ॥ ૧૨ ॥

અન્વયઃ

(યા) અતિ-ઈહિત-રસાજ-વન-ઉપમાના 'પાર્શ્વ'-પાદ-પદ્મૌ છાયા પૂરુષં ઇવ અસેવત, સા
અપ-માના 'પદ્માવતી' મે રજાંસિ જવનઃ ગન્ધવાહઃ (રજાંસિ) ઇવ તરસા હિ હરતાત્ ।

શીલ્કાર્થ

છાયા=પડછાયો.

પૂરુષં (મૂં પૂરુષ)=મનુષ્યને.

અસેવત (ધાં સેવ)=સેવતી હવી.

પાર્શ્વ=પાર્શ્વ (નાથ).

પાર્શ્વપાદપદ્મૌ=પાર્શ્વ (નાથ)નાં ચરણકમલોને.

વન=જળ.

અતીહિતરસાજવનોપમાના=અતિશય વાંછિત-
રૂપી વૃક્ષ પ્રતિ જળની ઉપમા (ઘટે) છે
જેને એવી.

રજાંસિ (મૂં રજસ)=(૧) પાપોને; (૨)ધૂળોને.

હરતાત્ (ધાં હ)=હરો.

ગન્ધવાહઃ (મૂં ગન્ધવાહ)=વાયુ, પવન.

પદ્માવતી=પદ્મભાવતી (દેવી).

જવનઃ (મૂં જવન)=વેગવાન.

અપમાના=ત્યજી દીધો છે ગર્વ જેણે એવી.

શ્લોકાર્થ

પદ્માવતી દેવીની સ્તુતિ—

“ જમ છાયા મનુષ્યની સેવા કરે છે—તેને અનુસરે છે, તેમ અતિશય વાંછિતરૂપી
વૃક્ષને (પલ્લવિત કરવામાં) જલસમાન એવી જે દેવીએ પાર્શ્વ (પ્રભુ)નાં ચરણ-કમલોની
સેવા કરી, તે નિરભિમાની પદ્માવતી, જેમ વેગવાન વાયુ ધૂળને હરે છે, તેમ મારાં પાપોને
વેગપૂર્વક નક્કી હરી લો.”—૯૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્મભાવતી દેવીનું સ્વરૂપ—

પદ્મભાવતી એ ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથની શાસન-દેવી છે. આ દેવીને વર્ણ કનક-
સમાન છે. કુકુટ-સર્પ એ એનું વાહન છે. વિશેષમાં આ દેવીને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે
હાથો પદ્મ અને પાશ વડે શોભે છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથો ક્ષણ અને અંકુશથી શોભે છે. આ
વાત આચાર-દિનકરના નીચેના શ્લોક ઉપરથી પણ જોઈ શકાય છે:—

“ સ્વર્ણામોક્તમકુર્કુટાહિગમના સૌમ્યા ચતુર્બાહુમૃદ્
વામે હસ્તયુગેઽકુશં વધિફલં તત્રાપિ વૈ વક્ષિણે ।
પદ્મં પાશમુદચ્ચન્ત્યવિરતં પદ્માવતી વેદતા
કિન્નર્યર્ષિતનિત્યપાદઃ ગલા સદ્ગુસ્ય વિઘ્નં દ્વિયાત્ ॥ ”

२४ श्रीवीरजिनस्तुतयः

अथ श्रीवीरनाथस्य स्तुतिः—

‘सिद्धार्थ’वंशभवनेऽस्तुत यं सुराली
हृद्या तमोहमकर ! ध्वजमानतारे !
त्वां नौमि ‘वीर’ ! विनयेन सुमेरुधीरं
हृद्यातमोहमकरध्वजमान ! तारे ॥ ९३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे वीर !—वीरजिन ! त्वां अहं नौमि—स्तौमि । केन ? विनयेन । त्वां किं० ? सुमेरुवत्—
मेरुवद् धीरं—धैर्यवन्तम् । हृदो—हृदयात् याता—नष्टा मोहो—मोहनीयकर्म मकरध्वजः—कामः
मानः—स्मयो यस्य तत्सं० । यं त्वां सुराली—देवश्रेणिः अस्तुत—स्तौति स्म । सुराली किं० ?
हृद्या—मनोज्ञा । यं किं० ? तमोहं—पापहम् । नास्ति करो—दण्डो यस्य तत्सं० । यं किं० ?
ध्वजं—पताकासमम् । क्व ? सिद्धार्थवंशभवने—ज्ञातकुलगृहे । आनताः—प्रणता अरयो—वैरिणो
यस्य तत्सं० । भवने किं० ? तारे—मनोज्ञे ॥ ९३ ॥

अन्वयः

(हे) अ-कर ! आनत-अरे ! हृद्-यात-मोह-मकरध्वज-मान ! ‘वीर’ ! तारे ‘सिद्धार्थ’-
वंश-भवने ध्वजं तमस्-हं यं हृद्या सुर-आली अस्तुत, (तं) सुमेरु-धीरं त्वां विनयेन नौमि ।

शुद्धार्थ

सिद्धार्थ=सिद्धार्थ (राज), भडावीर स्वा-
भीना पिता.

वंश=कुल.

सिद्धार्थवंशभवने=सिद्धार्थ कुलविषयक गृहने
विषे.

अस्तुत (घा० स्तु)=स्तुति करती हवी.

सुराली=देवोनी पंक्ति, सुर-श्रेष्ठी.

हृद्या (मू० हृद्य)=मनोहर, चित्तरंजन.

तमोहं=पापनो नाथ करनाश.

कर=दण्ड.

अकर !=अविद्यमान छे दण्ड जेने विषे जेवा !
(सं०).

ध्वजं (मू० ध्वज)=पताकाने, वावटाने.

आनतारे !=प्रणाम कर्ये छे दुश्मनोज्ये जेने
जेवा ! (सं०)

वीर ! (मू० वीर)=हे वीर, हे भडावीर !

विनयेन (मू० विनय)=विनयपूर्वक,

સુમેરુષીરં=મેરૂ પર્વતના જેવા ધૈર્યવાળા.
 ધ્યજ=વાવટો.
 મકર=મગર.
 મકરધ્વજ=મહન.

હૃદ્યાતમોહમકરધ્વજમાન !=હૃદયમાંથી જતાં
 રક્ષાં છે અજ્ઞાન, મહન અને અભિમાન
 જેનાં એવા ! (સં૦)
 તારે (મૂ૦ તાર)=મનોહર.

શ્લોકાર્થ

વીર પ્રભુની સ્તુતિ—

“ (માનસિક, વાચિક અને કાયિક) દણ્ડ જેને વિષે અવિદ્યમાન છે એવા (અર્થાત્ પાપ-નાશક ચોવીસમા તીર્થંકર) । શત્રુઓએ (પણ) જેને પ્રણામ કર્યો છે એવા હે (વર્ધમાન સ્વામી) । જેનાં હૃદયમાંથી મોહ, મદન તેમજ માન નષ્ટ થયાં છે એવા હે (મહાવીર પ્રભુ) । હે વીર (ભગવાન) । સિદ્ધાર્થના કુલમાં (અર્થાત્ જ્ઞાત કુલમાં તે રાજ)ના મહેલને વિષે પતાકાના સમાન તેમજ પાપનો વિનાશ કરનારા એવા જેની ચિત્તરંજન સુર-શ્રેણિએ (પણ) સ્તુતિ કરી, તે મેરૂ પર્વતના જેવા (અરે એથી પણ વધારે) ધૈર્યવાળા તને હું વિનયપૂર્વક સ્તવું છું.”—૯૩

સ્પષ્ટીકરણ

વીર-ચરિત્ર—

આ અવસર્પિણી કાલમાં થઈ ગયેલા ચોવીસમા અર્થાત્ છેલા તીર્થંકર કે જેમનું શાસન અત્યારે પ્રવર્તે છે તે વીર પરમાત્માનાં ઘણાં ચરિત્રો લખાયેલાં છે. તેમાં ગુણુચન્દ્રગણિકૃત ૧૨૦૨૫ શ્લોક જેવડું ચરિત્ર મનન કરવા જેવું છે. વિશેષમાં નેમિચન્દ્રે ૩૦૦૦ શ્લોકનું એક ચરિત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું છે. આ પુસ્તક ‘જૈન આત્માનંદ સભા’ તરફથી બહાર પડેલું છે. જિનેન્દરસૂરિના શિષ્યે અપભ્રંશ ભાષામાં પણ એક ચરિત્ર રચ્યાનો ઉલ્લેખ છે.

આ ઉપરાંત શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિકૃત ત્રિષ્ઠિશલાકાપુરૂપચરિત્ર (૬૪મું પર્વ), ત્રિષ્ઠિ (ગદ્ય), ઉપાધ્યાય શ્રીમેઘવિજયકૃત લઘુત્રિષ્ઠિ, શ્રીશીલાંકાચાર્યકૃત ચઉપત્તમહાપુરિસ-ચરિય, શ્રીગુણુભદ્રાચાર્યકૃત ત્રિષ્ઠિલક્ષણુમહાપુરાણુસંગ્રહ, શ્રીપુષ્પદંતકૃત ત્રિષ્ઠિ-મહાપુરૂષગુણાલંકાર, શ્રીઅમરચન્દ્રકૃત પદ્માનન્દમહાકાવ્ય (શ્રીજિનેન્દરચરિત્ર), શ્રીપદ્મ-મસુન્દરકવિકૃત રાયમદલાલ્યુદય મહાકાવ્ય, શ્રીમેરૂતુંગસૂરિકૃત ઉપદેશશતવિવરણુ (ચતુર્થ સર્ગ), શ્રીવિજયચન્દ્રસૂરિકૃત દીપોત્સવ-કલ્પ, શ્રીજિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણકૃત વિશેષાવશ્યક (ગણધર-વાહ), શ્રીસર્વવિજય પ્રમુખની વર્ધમાન-દેશના, શ્રીભદ્રેશ્વરકૃત કથાવલી, શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિકૃત યોગશાસ્ત્રની વૃત્તિ, શ્રીસોમતિલકકૃત સત્તરિસયઠાણુ, શ્રીજિનવલ્લભસૂરિકૃત વીરચરિત્ર (ઉપાધ્યાય શ્રીસમયસુન્દરકૃત વૃત્તિ સહિત), શ્રીસકલકીર્તિકૃત વર્ધમાનજિનચરિત્ર, મહાવીરવિવાહલઉ તથા શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત તીર્થ-કલ્પ મહાવીરસ્વામીના ચરિત્ર ઉપર પ્રકાશ પાડે છે.

શ્રીયુત ભીમજી હરજીવન પરીખ (સુશીલ)કૃત મહાવીરજીવનવિસ્તાર (ગુજ-રાતીમાં), શ્રીયુત શીવલપ્રસાદકૃત મહાવીર-ચરિત્ર તથા શ્રીયુત માણિકચંદ્ર જૈનીકૃત

મહાવીર-જીવન (અંગ્રેજીમાં) તથા અનર્સ્ટ લાયોમેનકૃત 'બુદ્ધ અને મહાવીર' (ફ્રેન્ચ ભાષામાં), શ્રીયુત મશરૂવાળાકૃત બુદ્ધ અને મહાવીર નામનું પુસ્તક, શ્રીયુત બાબુ કામતાપ્રસાદજી જૈનકૃત ભગવાન મહાવીર, શ્રીયુત નંદલાલ વકીલે રચેલ મહાવીર-ચરિત્ર, ડૉ. યાકોબીની આચારાંગાદિક ઉપરની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના તેમજ ડૉ. હોર્નલની ઉપાસકદશાંગ ઉપરની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના, જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ હેરલ્ડના ઈ. સ. ૧૯૧૪ ના બે ખાસ અંકો વિગેરેમાંથી પણ મહાવીર સ્વામીને લગતી કેટલીક હકીકત મળી આવે છે. આ પુસ્તકો પૈકી કેટલાંકમાં શ્વેતાંબર માન્યતાથી વિરુદ્ધ પણ લખાણ છે, એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી વાત છે.

ઉપર્યુક્ત સાધનો ઉપરાંત મહાવીર જિનેન્દરના ચરિત્ર ઉપર આગમો પણ પ્રકાશ પાડે છે. જેમકે આચારાંગના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધનું ઉપધાન-શ્રુત નામનું નવમું^૧ અધ્યયન તથા દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધની તૃતીય ચૂલિકાનું ૨૪ મું^૨ અધ્યયન, સ્થાનાંગના દશમા સ્થાનકમાં આપેલાં દશ સ્વપ્નો, સૂત્રકૃતાંગમાંથી વીર-સ્તુતિ-અધ્યયન તેમજ આર્દ્રક-અધ્યયન, ભગવતીમાંથી ગર્ભ-સંક્રમણ, ગોશાલકને અધિકાર, સોમિલ વિપ્રનો વૃત્તાન્ત, દેવાનંદા અને ઋષભદત્ત, જયન્તી-મૃગાવતી, ગાંગેય, કાલોદાયી શ્રાવક, જમાલિ, હલ્લ અને વિહલ વિગેરેને લગતા પ્રસંગો, રાયપસેણીમાંથી દેવાગમન અને નાટ્ય, મહાનિશીથનું તૃતીય અધ્યયન, દશાશ્રુતસ્કંધ-માંથી શ્રેણિક અને ચેદલાણાનું આગમન, વિપાકસૂત્રમાંથી મૃગપુત્રાદિકનો અને અંતગડ અને અનુત્તરમાંથી ધન્નાજી વિગેરેના અધિકાર, નિરયાવલીમાંથી કોણિકના યુદ્ધ વિગેરેની હકીકત, ઉવવાઇમાંથી વિહાર, પર્યદા, દેશના વિગેરે, જ્ઞાતાધર્મકથાંગમાંથી મેઘ, દર્દુર અને કાદ્યાદિ સંબંધી વિવેચન, સમવાયાંગમાંથી^૩ નન્દન-પર્યાય, સમવસરણુ વિગેરે, ઉપાસક-દશાંગના દ્વિતીય અધ્યયનમાંની કામદેવ-પ્રસાસા, સદાસપુત્ર સંબંધી સાતમું અધ્યયન, તથા અષ્ટમ અધ્યયનમાંથી મિથ્યા-દુષ્કૃત, ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાંનો કેશી-ગૌતમ-સંવાદ, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત કલપસૂત્ર તેમજ તેમની આવશ્યક ઉપર રચેલી^૪ નિર્યુક્તિ, તથા તેના ઉપરનું શ્રીજિનભદ્રક્ષમાશ્રમણનું^૫ ભાષ્ય તેમજ તેના ઉપરની શ્રીહારભદ્રસૂરિકૃત ટીકા.

* * * *

૧ આ અધ્યયનમાં મહાવીર પ્રભુનાં પરીપક્ષો તેમજ તેમની તપશ્ચર્યા સંબંધી ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૨ પાંચ મહાવ્રતોની ભાવના ઉપર પણ આ અધ્યયન પ્રકાશ પાડે છે.

૩ જુઓ સમવાયાંગનું દશ લાખમું સ્થાનક.

૪ આ નિર્યુક્તિની ૧૪૫ થી ૧૪૯ સુધીની ગાથામાં મહાવીરસ્વામીને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ તેમજ તેનો મરીચિ તરીકેના ભવનો ઉલ્લેખ છે. ૧૮૨ મી અને ૧૮૩ મી ગાથામાં વિંશતિ-સ્થાનક-તપની તેમણે સર્વથા આરાધના કરી છે એ વાત જ્ઞેષ્ઠ શકાય છે. ૨૦૯ થી ૩૧૩ સુધીની ગાથામાંથી તેમને લગતી બીજી થોડીક હકીકત મળી આવે છે. ૩૨૩ થી ૩૩૦ સુધીની ગાથા પારણાના સંબંધમાં પ્રકાશ પાડે છે. ૩૪૭ થી ૩૭૧ સુધીની ગાથામાં મરીચિના ભવનો વિશેષતઃ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ૩૭૬ થી ૩૯૦ સુધીની ગાથા ઉપરથી તીર્થ-કરોનાં નામ તથા વર્ણુ સંબંધી માહિતી મળે છે. ૫૦૨ થી ૫૧૧ મી ગાથામાં સંગમે વીર પ્રભુને દુઃખ દેવાને યોજેલા ઉપાયોનું વર્ણુન કરવામાં આવ્યું છે.

જિનશ્રેણ્યા નુતિઃ—

યત્પાદપદ્મમભવત્ પતતાં મવાબ્ધા—

વાલમ્બનં શમધરી કૃતકામચક્રા ।

ત્વં જૈનરાજિ ! સૃજ મઞ્જુશિવદ્રુમાણાં

બાલં વનં શમધરીકૃતકામચક્રા ॥ ૧૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે જૈનરાજિ !—જિનસંવન્ધિશ્રેણે ! સા ત્વં શં—સુખં સૃજ—દિશ । શં કિં૦ ? બાલં—નવીનમ્ । પુનઃ કિં૦ ? વનં—વિપિનમ્ । કેષાં ? મઞ્જુશિવદ્રુમાણાં—કાન્તકુશલવૃક્ષાણામ્ । ત્વં કિં૦ ? અધરીકૃતં—અપમાનિતં કામચક્રં—કન્દર્પચમૂઃ યયા સા । પુનઃ કિં૦ ? શમધરી—દમધારિકા । પુનઃ કિં૦ ? કૃતં—વિહિતં કામચક્રં—અર્ષીષ્ટવૃન્દં યયા સા । સા કા ? યત્પાદપદ્મં આલમ્બનં—આધારોઽભવત્—આસીત્ । કેષાં ? મવાબ્ધૌ—સંસારસાગરે પતતાં પુંસામ્ ॥ ૧૪ ॥

અન્વયઃ

યત્—પાદ—પદ્મં મવ—અબ્ધૌ પતતાં આલમ્બનં અભવત્, (સા) શમ—ધરી કૃત—કામ—ચક્રા અધરીકૃત—કામ—ચક્રા ત્વં (હે) જૈન—રાજિ ! મઞ્જુ—શિવ—દ્રુમાણાં વનં બાલં શં સૃજ ।

શબ્દાર્થ

યત્પાદપદ્મં=જેનું ચરણ—કમલ.
પતતાં (ધા૦ પત)=પડતા.
મવાબ્ધૌ=સંસારરૂપી સમુદ્રમાં.
આલમ્બનં (મૂ૦ આલમ્બન)=આધાર.
શમધરી=ઉપશમને ધારણ કરનારી.
કૃતકામચક્રા=(પૂર્ણ) કર્યા છે મનોવાંછિતનાં
મંડળોને જેણે એવી.
જૈનરાજિ !=હે જિન—વિષયક શ્રેણિ !
સૃજ (ધા૦ સૃજ)=તું ઉત્પન્ન કર.

મઞ્જુ=મનોહર.
દ્રુમ=વૃક્ષ.
મઞ્જુશિવદ્રુમાણાં=મનોહર તેમજ કલ્યાણકારી
વૃક્ષોના.
બાલં (મૂ૦ બાલ)=નવીન.
વનં (મૂ૦ વન)=વન.
અધરીકૃત (ધા૦ કૃ)=તિરસ્કાર કરેલ.
અધરીકૃતકામચક્રા=ધિક્કારી કાઢ્યું છે કામ-
દેવના મંડળને જેણે એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન—શ્રેણિની સ્તુતિ—

“ જેનું ચરણ—કમલ સંસાર—સમુદ્રમાં રૂપી મરતા (મનુષ્યો)ને આધારભૂત થયું (અને થાય છે), તે ઉપશમને ધારણ કરનારી તથા (મનો—)વાંછિતનાં મંડળોને જેણે પૂર્ણ કર્યા છે એવી તેમજ જેણે કંદર્પની સેનાને ધિક્કારી કાઢી છે એવી તું, હે જિનેશ્વરની શ્રેણિ ! મનોહર તેમજ કલ્યાણકારી એવાં વૃક્ષોના વનરૂપ નવીન સુખને તું ઉત્પન્ન કર. ”—૯૪

*

*

*

*

*

जिनागमस्य स्तुतिः—

कादम्बिनीव शिखिनामतनोदपास्ता—

रामारमा मतिमतां तनुतामरीणाम् ।

जैनी नृणामियममर्त्यमणीव वाणी

रामा रमामतिमतां तनुतामरीणाम् ॥ ९५ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

इयं जैनी वाणी—जिनवाग् नृणां—नराणां रमां—लक्ष्मीं तनुतां—कुरुताम् । इव—यथा अमर्त्यमणी—चिन्तामणी रमां तनोति । वाणी किं० ? रामा—रम्या । रमां किं० अतिमतां—अतिमान्याम् । पुनः किं० ? अरीणां—अक्षीणाम् । इयं का ? या वाणी मतिमतां—विदुषां अरीणां—रिपूणां तनुतां—कृशता अतनोत्—करोति स्म । इव—यथा कादम्बिनी—मेघमाला शिखिनां—अग्नीनां तनोति । या किं० ? अपास्ता—ध्वस्ता अरामा—अशुभा अरमा—अलक्ष्मीः यया सा ॥ ९५ ॥

अन्वयः

(या) अपास्त-अ-राम-अ-रमा (वाणी) मतिमतां अरीणां तनुतां कादम्बिनी शिखिनां इव अतनोत्, (सा) इयं रामा जैनी वाणी नृणां अति-मतां अ-रीणां रमां अमर्त्य-मणी इव तनुताम् ।

शब्दार्थ

कादम्बिनो=मेघ-माला, वाहणां नीलांभी हार.
शिखिनां (मू० शिखिन्)=अग्निशोनी.
अपास्तारामारमा=हर क्रीडी दीधी छे अरभ-
णीय निर्धनताने जेहे ज्येनी.
अरीणां (मू० अरि)=दुश्मनोनी.
नृणां (मू० नृ)=मनुष्याना.
अमर्त्य=दिव्य.

मणी=मञ्जु, रत्न.
अमर्त्यमणी=दिव्य मञ्जु, चिन्तामञ्जु.
वाणी=वाणी.
रमां (मू० रमा)=लक्ष्मीने.
अतिमतां (मू० अतिमता)=अतिशय मान्य.
तनुतां (धा० तन्)=विस्ताशे.
अरीणां (मू० अ-रीणा)=अक्षय.

श्लोकार्थ

जिन-वाष्पिनी स्तुति—

“ ज्ञेयु अरभणीय दारिद्र्येनो नाश कर्यो छे अेवी जे (वाष्पिअे) भेधभाणा अग्निअेने कृश करे छे तेवी रीते युद्धिशानीअेना दुश्मनोनी कृशताने करी (अर्थात् दुश्मनोनी संप्र्याने धटाडी), ते आ मनोहर जिन-विषयक वाष्पि, यिन्तामणिनी जेम, मनुष्योनी अतिशय मान्य तेमज् अक्षीणु लक्ष्मीनो विस्तार करे. ”—६५

* * * * *

अम्बिकादेव्या नुतिः—

सम्यग्दृशां सुखकरी मदमत्तनील—

कण्ठीरवाऽसि ततनोदितसाक्षमाला ।

देव्यम्बिके ! शिवमियं दिश पण्डितानां

कण्ठीरवासिततनो ! ऽदितसा क्षमाला ॥ ९६ ॥ २४ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे अम्बिकादेवि ! इयं त्वं पण्डितानां—विज्ञानां शिवं—कुशलं दिश—सृज । कण्ठीरवे—सिंहे आसिता—स्थिता तनुः—मूर्तिः यस्याः तत्सं० । त्वं किं० ? अदिता—अखण्डिता सा—रमा यस्याः सा । पुनः किं० ? क्षमां लातीति—गृह्णातीति क्षमाला । इयं का ? या त्वं सम्यग्दृशां—सम्यग्दृष्टीनां सुखकरी—शर्मकारिका असि—वर्त्तसे । त्वं किं० ? मदेन मत्ता—उत्कटा या नीलकण्ठी—मयूरी तद्वद् रवः—शब्दो यस्याः सा । पुनः किं० ? ततं—विशालं नोदितं—नुभं साक्षरं—सक्रोधं आलं—अनर्थो यया सा ॥ ९६ ॥

इति श्री‘तपा’गञ्छाधिपतिश्रीविजयसेनश्रीश्वरराज्ये सकलपण्डितोत्तमपण्डितश्रीआनन्द—

विजयगणिवरणकमलचञ्चरीकायमाणेन पण्डितमेरुविजयगणिना विरचिता

स्वोपज्ञचतुर्विंशतिजिनानन्दनामस्तुत्यवचूरिका सम्पूर्णा ॥

प्रत्यक्षरं गणनया, प्रथ्यमानाय सूत्रकम् ।

अनुष्टुभां समाख्यातं, षोडशोत्तरषट्शतम् ॥ १ ॥

અન્વયઃ

(હે) કળ્ઠીરવ-આસિત-તનો ! દેવિ ! 'અમ્બિકે' ! (યા ત્વં) મદ્-મત્ત-નીલકળ્ઠી રવા તત-નોવિત-સ-અક્ષમ-આલા સમ્યક્-દ્વશાં સુખ-કરી અસિ, ઇયં (ત્વં) અ-વિત-સા ક્ષમા-લા પળ્લિટતાનાં શિવં વિશ ।

શીલ્પાર્થ

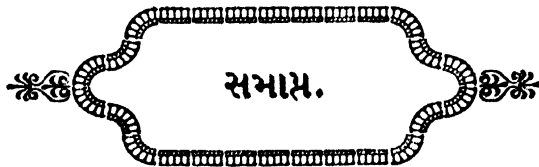
સુખ=સુખ.
કરી=કરનારી.
સુખકરી=સુખકારી.
મત્ત (ધાં મદ્)=છાકી ગથેલ.
નીલકળ્ઠી=મયૂરી, ઢેલ.
રવ=ધ્વનિ.
મદ્મત્તનીલકળ્ઠીરવા=મદોન્મત્ત મયૂરીના જેવો ધ્વનિ છે જેનો એવી.
અસિ (ધાં અસ્)=તું છે.
નોવિત=નાશ કરેલ.
અક્ષમા=ક્રોધ.
તતનોવિતસાક્ષમાલા=નાશ કર્યો છે ક્રોધસહિત વિશાળ અનર્થનો જેણે એવી.

દેવિ ! (મૂં દેવી)=હે દેવી !
અમ્બિકે ! (મૂં અમ્બિકા)=હે અંબિકા (દેવી) !
શિવં (મૂં શિવ)=કલ્યાણને.
વિશ (ધાં વિશ)=તું કર.
પળ્લિટતાનાં (મૂં પળ્લિટ)=પણિડતોનું.
કળ્ઠીરવ=સિંહ, વનરાજ.
આસિત (ધાં આસ્)=સ્થિત, રહેલ.
કળ્ઠીરવાસિતતનો ! =સિંહ ઉપર રહેતું છે શરીર જેનું એવી ! (સં)
અવિતસા=અપણિડત છે લક્ષ્મી જેની એવી.
ક્ષમા=ક્ષમા, ક્રોધનો અભાવ.
લા=ગ્રહણ કરવું.
ક્ષમાલા=ક્ષમાને ગ્રહણ કરનારી.

શ્લોકાર્થ

અંબિકા દેવીની સ્તુતિ—

“ જેનું શરીર વનરાજ ઉપર રહેતું છે એવી (અર્થાત્ સિંહ ઉપર સ્વારી કરનારી એવી) હે અંબિકા દેવી ! મદોન્મત્ત મયૂરીના જેવા ધ્વનિવાળી તેમજ ક્રોધપૂર્વક વિશાળ અનર્થને જેણે મારી હઠાવેલ છે એવી જ તું સમ્યક્ત્વધારીઓને સુખકારી છે, તે અપણિડત લક્ષ્મીવાળી તથા ક્ષમાને ધારણ કરનારી આ તું પણિડતોનું કલ્યાણ કર.”—૯૬

शब्द-कोषः

अ

अंहि (पुं०)=अरथु.
 अकाय (पुं०)=कामदेव.
 अकिञ्चन (वि०)=निर्धन.
 अक्षमाला (स्त्री०)=जपमाला.
 अक्ष (न०)=छिद्रय.
 अक्षणम् (अ०)=दांभा काण सुधी.
 अक्षमा (स्त्री०)=क्रोध.
 अखण्डित (वि०)=संपूर्ण.
 अखिल (वि०)=सर्व.
 अग (पुं०)=वृक्ष.
 अगम (पुं०)=वृक्ष.
 अग्र (वि०)=प्रधान.
 अघ (न०)=पाप.
 अघवत् (वि०)=पापी.
 अङ्क (पुं०, न०)=चिह्न.
 अङ्कुश (पुं०)=हाथीने ठीक यत्नाववाणी आंकड.
 अङ्कुशी (स्त्री०)=अंकुशी, यौहमा तीर्थकरणी
 शासन-देवी.
 अङ्ग (न०)=(१) जैन शास्त्रो अके विभाग;
 (२) देह; (३) हेतु.
 अङ्ग (अ०)=संशोधनवाचक अन्वय.
 अङ्गज (पुं०)=(१) कामदेव, महन; (२) पुत्र.
 अङ्गिन् (वि०)=देहवाणुं.
 अचल (वि०)=निर्भण.
 अज (पुं०)=कृष्णु.
 अजस्रम् (अ०)=निरंतर.
 अजित (वि०)=नहि हताथेव.

अजितबला (स्त्री०)=अजितबला, भीम
 तीर्थकरणी शासन-देवी.
 अज्ञ (वि०)=भूर्ध.
 अज्ञान (न०)=अज्ञान.
 अणिमन् (पुं०)=अणिमा, अके मतनी सिद्धि.
 अतनु (वि०)=अहु.
 अति (अ०)=(१) अहुतावाचक अन्वय; (२)
 उद्वेगनार्थक अन्वय.
 अतिशय (पुं०)=अतिशय, अधिकता.
 अतिशायिन् (वि०)=अतिशयथी युक्त.
 अतुल (वि०)=असाधारण.
 अवस्त्र (स०)=अ.
 अधिप (पुं०)=स्वामी, नाथ.
 अधिपति (पुं०)=नाथ.
 अन (न० ?)=अज्ञान.
 अनन्त (पुं०)=अनन्त (नाथ), जैनोना यौहमा
 तीर्थकर.
 अनन्त (वि०)=अन्त-रहित.
 अनन्य (वि०)=असाधारण.
 अनन्यज (पुं०)=कामदेव.
 अनल्प (वि०)=अल्प.
 अनर्थ (पुं०)=अनिष्ट.
 अनर्थ (वि०)=निर्भण.
 अनिशम् (अ०)=सर्वदा.
 अनिल (पुं०)=पवन.
 अनेक (वि०)=अनेक.
 अनेकप (पुं०)=हाथी.
 अन्त (पुं०)=(१) मृत्यु; (२) छेडा.
 अन्तर (अ०)=मध्ये.

अन्तर (न०)=मध्य.
 अन्तिक (न०)=समीपता.
 अन्य (वि०)=अपर.
 अन्यभृत् (पुं०)=केयल.
 अप (अ०)=वियोगवाचक अन्वय.
 अपवर्ग (पुं०)=भौक्ष.
 अपकार (पुं०)=अपकार.
 अपाय (पुं०)=कष्ट.
 अपास्त (भू०)=दूर करेण.
 अपि (अ०)=पक्ष.
 अभिघात (पुं०)=विनाश.
 अहज (न०)=कमल.
 अन्धि (पुं०)=समुद्र.
 अभिभूत (भू०)=पराभव पभाडेण.
 अभिधान (न०)=नाम.
 अभिराम (वि०)=मनोहर.
 अभ्र (न०)=अभ्रपत्र.
 अम (पुं०)=रोग.
 अमन्द (वि०)=गंभीर.
 अमर (पुं०)=देव.
 अमरवशा (स्त्री०)=देवी.
 अमरी (स्त्री०)=देवी.
 अमल (वि०)=निर्भय.
 अमान (वि०)=माप-रहित.
 अमित (वि०)=माप-रहित.
 अमृत (न०)=अमृत.
 अमृतभोजन (पुं०)=देव.
 अमृताशन (पुं०)=देव.
 अम्बर (न०)=आकाश.
 अम्बिका (स्त्री०)=अम्बिका, भावीसमा तीर्थ-
 करणी शासन-देवी.
 अम्बु (न०)=जल.
 अम्बुधि (पुं०)=समुद्र.
 अम्बुनाथ (पुं०)=वज्रेशु.
 अयशास्त्र (न०)=अपकीर्ति.

अर (पुं०)=अर(नाथ), नैनोना अठारमा
 तीर्थकर.
 अरम् (अ०)=(१) जलदी; (२) अत्यंत.
 अराल (वि०)=वक्र.
 अरि (पुं०)=दुश्मन.
 अर्चित (भू०)=पूजेण.
 अर्जित (भू०)=मेणवेण.
 अर्ति (स्त्री०)=पीडा.
 अर्थ (पुं०)=(१) पदार्थ, वस्तु; (२) मतलब.
 अर्थिन (वि०)=धनिक.
 अर्हत (पुं०)=तीर्थकर.
 अत् (१, प०)=उद्यम करेण.
 अलक (पुं०)=वाण.
 अलम् (अ०)=अत्यंत.
 अलि (पुं०)=अभरि.
 अलीक (न०)=असत्य.
 अब् (१, प०)=रक्षय्य करवुं.
 अबनि (स्त्री०)=पृथ्वी.
 अबनी (स्त्री०)=पृथ्वी.
 अबबोधक (वि०)=प्रकाशक.
 असवर्ण (वि०)=अनुपम.
 अवश्यम् (अ०)=अवश्य.
 अशोका (स्त्री०)=अशोका, इशमा तीर्थकरनी
 शासन-देवी.
 अशन (न०)=शोचन.
 अशिव (न०)=अभंगल.
 अशेष (वि०)=समस्त.
 अस्त्र (२, प०)=डोपुं, थपुं.
 असार (वि०)=सार विनापुं.
 अस्त्र (४, प०)=इंकेपुं.
 असुमत (पुं०)=प्राणी.
 अस्त (न०)=भरण.
 अस्त (भू०)=दूर करेण.
 अस्मद् (स०)=प्रथमपुत्रपवाचक सर्वनाम.

असत्य (न०)=भ्रूँ.
 अहि (पुं०)=साप.
 अहित (पुं०)=शत्रु.
 अहित (वि०)=अनर्थकारी.
 अस्ताघ (वि०)=अत्यन्त गंभीर.
 असमान (वि०)=(१) असाधारण्य; (२) गर्व
 रहित.

आ

आकर (पुं०)=भाष्य.
 आख्या (स्त्री०)=नाम.
 आगम (पुं०)=(१) आवयुं ते; (२) शास्त्र.
 आचिरंय (पुं०)=अचिराना पुत्र,
 शान्तिनाथ, सोणमा तीर्थकर.
 आगस्र (न०)=अपराध.
 आजि (स्त्री०)=युद्ध.
 आत्त (वि०)=अहृष्ट करेत्.
 आवर (पुं०)=(१) मान; (२) उद्यम.
 आवि (वि०)=शङ्कातनुं.
 आहत (भू०)=अङ्गीकार करेत्.
 आधि (पुं०)=मानसिक पीडा.
 आन्तर (वि०)=आन्तर्यन्तर, आन्तरिक.
 आनन (न०)=भुञ्ज.
 आनन्द (पुं०)=आनन्द, हर्ष.
 आप (५, प०)=मेणवयुं; अवाप्=मेणवयुं;
 सम्प्राप्=मेणवयुं.
 आप्त (वि०)=विश्वास-पात्र.
 आप्त (भू०)=मेणवेत्.
 आपद् (स्त्री०)=आपत्ति, कष्ट.
 आभ (वि०)=समान.
 आभा (स्त्री०)=कान्ति, शोभा.
 आम (पुं०)=रोग.
 आय (पुं०)=दाता.
 आयत (वि०)=विशाण.
 आयति (स्त्री०)=विस्तार.

आयाम (पुं०)=विस्तार.
 आयास (पुं०)=प्रयत्न.
 आर (न०)=वैरि-भण्डण.
 आरम्भ (पुं०)=पापमय आचरण.
 आरव (पुं०)=ध्वनि, अवाज.
 आर्ति (स्त्री०)=पीडा.
 आल (न०)=अनर्थ.
 आलम्बन (न०)=आधार.
 आलय (पुं०)=आवास, घर.
 आलि (स्त्री०)=श्रेष्ठी.
 आली (स्त्री०)=श्रेष्ठी.
 आवसथ (पुं०)=स्थान, स्थण.
 आविल (वि०)=व्याप्त.
 आशु (अ०)=जलदी.
 आस (२, आ०)=भेसयुं; अश्वास=भेसयुं.
 आसित (घा० आस)=भेडेल.
 आस्था (स्त्री०)=सत्ता.
 आस्य (न०)=भुञ्ज, वदन.

इ

इ (२, प०)=जयुं; उपे=पामयुं; समुपे=जयुं.
 इत (भू०)=(१) गयेत्; (२) पामेत्.
 इन (पुं०)=(१) सूर्य; (२) स्वामी.
 इन्दीवर (न०)=कमण.
 इन्दु (पुं०)=चन्द्र.
 इन्दुकान्त (पुं०)=चन्द्रकान्त.
 इन्द्र (पुं०)=सुरपति.
 इन्द्र (वि०)=भुञ्ज.
 इन्द्रनील (पुं०)=भरकत (भङ्गि).
 इरम्मव (पुं०)=(१) भेदाभि; (२) वडवानल.
 इव (अ०)=जेम.
 इषु (पुं०)=भाष्य.
 इह (अ०)=आ हुनियाभां.

ई

ईक्षण (न०)=नेत्र.
 ईति (स्त्री०)=उपद्रव.
 ईद (२, आ०)=जुं; प्रेर=प्रेरणा करवी.
 ईश (पुं०)=नाथ.
 ईश (वि०)=समर्थ.
 ईश्वर (पुं०)=स्वामी.
 ईश्वरी (स्त्री०)=स्वामिनी.
 ईहा (स्त्री०)=उच्छा.
 ईहित (वि०)=वांछित.

उ

उक्ति (स्त्री०)=वाणी.
 उग्र (वि०)=उत्कट.
 उचित (वि०)=योग्य.
 उच्च (वि०)=छायुं.
 उत्तम (वि०)=उत्तम, श्रेष्ठ.
 उक् (अ०)=प्रणलतावायक अ०यय.
 उक्तर (न०)=मध्य भाग.
 उक्तर (वि०)=असाधारण्य.
 उक्ति (भू०)=उदयमां आवेद.
 उद्दाम (वि०)=अत्यंत तीव्र.
 उद्भव (पुं०)=उत्पत्ति.
 उद्यत (भू०)=तैयार.
 उपकार (पुं०)=उपकार, पाठ.
 उपप्लव (पुं०)=(१) उपद्रव; (२) विघ्न; (३) आपत्ति; (४) अय.
 उपमा (स्त्री०)=उपमा.
 उपमान (न०)=उपमा.
 उपान्त (वि०)=समीपनुं.
 उरु (वि०)=विशाण.
 उर्वी (स्त्री०)=पृथ्वी.

ऊ

ऊन (वि०)=अपूर्व.
 ऊर्जित (न०)=पराक्रम.
 ऊह (पुं०)=तर्क.

ऋ

ऋत (भू०)=अथेद, नष्ट थयेद.
 ऋत (वि०)=सायुं.
 ऋद्धि (स्त्री०)=संपत्ति.
 ऋभु (पुं०)=(१) कल्पवृक्ष; (२) देव.

ए

एनस (न०)=पाप.

ऐ

ऐस (वि०)=हाथी संबंधी.

ओ

ओघ (पुं०)=समूह.

क

क (न०)=मुष्.
 कजिनी (स्त्री०)=पक्ष-लता.
 कज्जल (न०)=काजण.
 कण्ठीरव (पुं०)=सिंह.
 कथ (१०, उ०)=कडेजुं.
 कमल (न०)=(१) जण; (२) कभण.
 कमला (स्त्री०)=लक्ष्मी.
 कर (पुं०)=(१) किरण; (२) हाथ; (३) कान्ति;
 (४) हृदय.
 करण (न०)=(१) साधन; (२) देह; (३) धन्द्रिय.
 करी (स्त्री०)=करनारी.
 करुणा (स्त्री०)=कृपा.
 कर्मन् (न०)=कृत्य, कार्य.
 कल् (१०, उ०)=धारण्य करवुं.
 कला (स्त्री०)=कणा.
 कलि (पुं०)=कलह, कलुषा.
 कलाप (पुं०)=समूह.
 कलित (वि०)=युक्त.
 कलेवर (न०)=शरीर.
 कल्पवल्ली (स्त्री०)=कल्प-लता.
 कल्याण (न०)=कल्याण, हित.

कवि (पुं०)=(१) काव्य रचनार; (२) पंडित.
 कावम्बिनी (स्त्री०)=मेघभागा.
 कान्त (पुं०)=स्वामी.
 कान्त (वि०)=(१) मनोहर; (२) वांछित.
 कान्ता (स्त्री०)=रमणी, प्रिया.
 कान्ति (स्त्री०)=प्रभा.
 काम (पुं०)=(१) अबिलाषा; (२) महन.
 कामम् (अ०)=अत्यंत.
 कामित (वि०)=थाडेल.
 काम्य (वि०)=छरछेल.
 काय (पुं०) शरीर.
 कारिन् (वि०)=करनार.
 काली (स्त्री०)=काली (विद्या-देवी).
 काली (वि०)=काली.
 किम् (स०)=प्रश्नार्थक सर्वनाम.
 कीर्ति (स्त्री०)=आभर.
 कु (अ०)=अनिष्टतावाचक अण्यथ.
 कुञ्जर (पुं०)=श्रेष्ठतावाचक शब्द.
 कुन्धु (पुं०)=कुन्धु(नाथ), जैनोना सत्तरमा तीर्थकर.
 कुपक्ष (पुं०)=भराभ पक्ष.
 कुमत (न०)=दुष्ट सिद्धान्त.
 कुमति (स्त्री०)=दुर्भुद्धि.
 कुल (न०)=(१) वंश; (२) समूह.
 कुशल (न०)=कल्याण.
 कृ (८, उ०)=करवुं; अघरीकृ=तिरस्कार करवो.
 कृत् (वि०)=करनार.
 कृत् (६, प०)=कापवुं.
 कृत (मू०)=(१) संपादन करेद; (२) करेद.
 कृतान्त (पुं०)=(१) अम; (२) सिद्धान्त.
 कृपा (स्त्री०)=महेशरानी.
 केकिम् (पुं०)=मीर.
 कोटि (स्त्री०)=करोड.
 कोष (पुं०)=गुस्सा.
 कोमल (वि०)=कुमथुं.
 कण (पुं०)=यज्ञ.

क्षण (पु०)=(१) पण; (२) उत्सव.
 क्षमा (स्त्री०)=क्षमा, क्रोधनो अभाव.
 क्षय (पुं०)=नाश.
 क्षिप् (६, उ०)=ईकवुं.

ख

ख (न०)=छन्दिय.
 खचित (वि०)=व्याप्त.
 खण्ड (पुं०, न०)=टुकडे.

ग

गज (पुं०)=डाथी.
 गण (पुं०)=समूह.
 गणना (स्त्री०)=गणुत्री.
 गति (स्त्री०)=याव.
 गद (पुं०)=रोग.
 गदा (स्त्री०)=गदा.
 गन्धवाह (पुं०)=पवन.
 गम (पुं०)=(१) ज्ञान; (२) समान पाठ.
 गम् (१, प०)=जवुं; अधिगम्=भोगववुं; संगम्=अंगीकार करवुं.
 गम्भीर (वि०)=गंभीर.
 गर्वित (वि०)=अभिमानी.
 गहन (वि०)=गंभीर.
 गिरि (पुं०)=पर्वत.
 गुण (पुं०)=(१) शुभ; (२) दोरी.
 गुणवत् (वि०)=शुभवान, शुष्मी.
 गुरु (न०)=मीढुं.
 गै (१, प०)=गावुं.
 गृह (न०)=घर.
 गो (स्त्री०)=पृथ्वी.
 गोस्तनी (स्त्री०)=द्राक्ष, दशाभ.
 गौरी (स्त्री०)=गौरी (विद्या-देवी).
 गह (९, उ०)=अहणु करवुं.

घ

घट (१, आ०)=अनावहुं.
 घन (पुं०)=(१) भेद; (२) देह.
 घन (वि०)=अतिशय.
 घनाघन (पुं०)=वृष्टि करनाई वाहणुं.
 घर्म (पुं०)=ताप.
 घस्मर (वि०)=भक्षक.
 घूक (पुं०)=धुवड.

च

चकोर (पुं०)=चकेर (पक्षी).
 चक्र (न०)=चक्र.
 चक्रधरा (स्त्री०)=चक्रधरा (विद्या-देवी).
 चक्रवाल (न०)=समूह.
 चक्रेश्वरी (स्त्री०)=चक्रेश्वरी, प्रथम तीर्थकरनी
 शासन-देवी.
 चञ्चत् (व०)=प्रकाशतुं.
 चञ्चु (स्त्री०)=चांच.
 चण्ड (वि०)प्रभर.
 चण्डा (स्त्री०)=चण्डा, आरमा तीर्थकरनी
 शासन-देवी.
 चतुर (वि०)=निपुण, कुशल.
 चन्द्र (पुं०)=चन्द्र.
 चन्द्रप्रभ (पुं०)=चन्द्रप्रभ, जैनोना आठमा
 तीर्थकर.
 चमू (स्त्री०)=सैन्य.
 चय (पुं०)=समूह.
 चरण (पुं०)पग.
 चरण (न०)=चारित्र, आधरषु.
 चल (वि०)=चांचण.
 चलचञ्चु (पुं०)=चकेर.
 चि (५, उ०)=अेकहुं करवुं; प्रचि=विस्तार करै.
 चित्त (न०)=मन.
 चिन्तित (मू०)=चित्तवेद.
 चिर (वि०)=क्षांभा कणजुं.
 चिरम् (अ०)=धञ्जा अण सुधी.

छ

छाया (स्त्री०)=(१) लक्ष्मी; (२) कान्ति; (३)
 पडछायो.
 छिद्र (७, उ०)=कापवुं.
 छिन्न (मू०)=कापी नाभेल.
 छो (४, प०)=कापवुं.

ज

जगत् (न०)=दुनिया.
 जन् (४, आ०)=उत्पन्न करनार.
 जन (पुं०)=लोक.
 जनक (पुं०)=(१) पिता; (२) उत्पन्न करनार.
 जननी (स्त्री०)=माता.
 जनि (स्त्री०)=जन्म.
 जप् (१, प०)=जप जपवो.
 जरस् (न० ?)=धडपणु.
 जल (न०)=पाणी.
 जलधि (पुं०)=समुद्र.
 जव (पुं०)=वेग.
 जवन (वि०)=वेगयुक्त.
 जात (पुं०)=पुत्र.
 जात (न०)=समूह.
 जातरूप (न०)=सोनुं.
 जातु (अ०)=कहाचि.
 जाल (न०)=समूह.
 जि (१, प०)=जितवुं; पराजि=हराववुं;
 विजि=विजय भेणववो.
 जितशत्रु (पुं०)=जितशत्रु (राज), द्वितीय
 तीर्थकरना पिता.
 जितारि (पुं०)=जितारि (राज), तृतीय
 तीर्थकरना पिता.
 जिन (पुं०)=(१) तीर्थकर; (२) सामान्यकेवती.
 जिनप (पुं०)=तीर्थकर.
 जिनपति (पुं०)=तीर्थकर.
 जिनराज (पुं०)=तीर्थकर.
 जिनवर (पुं०)=तीर्थकर.

जिष्णु (वि०)=अधनशील.
जुष्ट (६, आ०)=सेवयुं.
जैन (वि०)=जिन-विषयक.
जैनी (स्त्री०)=जिन-विषयक.
ज्ञान (न०)=प्राप्त.

त

तत (भू०)=विस्तीर्ण.
तति (स्त्री०)=श्रेष्ठि.
तत्त्व (न०)=तत्त्व, पदार्थ.
तद् (स०)=तृतीयपुरुषवाचक सर्वनाम.
तदीय (स०)=तेजुं.
तन् (८, उ०)=विस्तार करवे; प्रतीक=विस्तार करवे.
तनु (स्त्री०)=ढेढ.
तनु (वि०)=थोडुं.
तनुता (स्त्री०)=कृशता, पातलापण्यं.
तप् (१, प०)=तपयुं.
तपस् (न०)=तपश्चर्या.
तमस् (न०)=(१) अज्ञान; (२) अंधकार; (३) पाप.
तमा (स्त्री०)=रात्रि.
तमोविपक्ष (पुं०)=सूर्य.
तरस् (न०)=अण.
तरसा (न०)=जलही.
तरुणी (स्त्री०)=युवति.
ता (स्त्री०)=लक्ष्मी.
तानव (न०)=पातलापण्यं.
तान्त (न०)=क्षय.
ताप (पुं०)=संताप.
तामरस (न०)=कमण.
तार (वि०)=(१) मनोहर; (२) उज्ज्वल.
तारक (न०)=ताश.
तारकेश (पुं०)=चन्द्र.
तारा (स्त्री०)=नक्षत्र.

तिमिर (न०)=अंधकार.
तिरोहित (भू०)=आच्छादित.
तीर्थ (पुं०)=(१) यतुर्विधि संघ; (२) द्वादशांगी;
(३) प्रथम गणधर.
तीर्थकर (पुं०)=तीर्थकर.
तीर्थकृत (पुं०)= ,,
तीर्थकर (पुं०)= ,,
तीर्थप (पुं०)= ,,
तीर्थराज (पुं०)= ,,
तीर्थेश (पुं०)= ,,
तुष्ट (६, उ०)=नाश करवे.
तुलना (स्त्री०)=समानता.
तुल्य (वि०)=समान.
तुष्ट (४, प०)=संतोष पाभवे.
तृ (१, प०)=तरयुं.
तेजस् (न०)=तेज.
तोड (पुं०)=पीडा.
तोष (पुं०)=संतोष.
त्यजन (न०)=त्याग.
त्याग (पुं०)=दान.
त्रिपुर (पुं०)=त्रिपुर (दैत्य).
त्रियामा (स्त्री०)=रात्रि.
त्रै (१, आ०)=रक्षय्य करयुं.

दृ

दृत्त (भू०)=अपेक्ष्य करेस.
दृनुज (पुं०)=दानव.
दृन्त (पुं०)=दांत.
दृम (पुं०)=उपशम.
दृम्भ (पुं०)=कपट.
दृया (स्त्री०)=कडुआ, कृपा.
दृर (न०)=(१) अय; (२) विदारण्य.
दृर्शन (न०)=जोडुं ले.
दृव (पुं०)=हावानण, अशुभमेव अग्नि.
दृह (१, प०)=आणयुं.

वा (३, उ०)=आपवुं.
 वा (२, प०)=कापवुं.
 वान (न०)=(१) आपवुं ते; (२) भद्र.
 वानव (पुं०)=असुर.
 वार (पुं०)=(१) विनाश; (२) स्त्री.
 वारिष्ठ (न०)=हरिद्रता.
 वित (मू०)=कापी नाभेद.
 विष्णु (६, उ०)=आपवुं, करवुं.
 वीक्षा (स्त्री०)=द्रीक्षा, मुनि-व्रत.
 वीन (वि०)=हरिद्र.
 वु (५, प०)=दुःख डेवुं.
 वुःख (न०)=पीडा.
 वुरित (न०)=पाप.
 वुरितारि (स्त्री०)=दुरितारि, त्रीन तीर्थकरनी
 शासन-देवी.
 वुर्वान्त (वि०)=जेनुं दुःखेथी ह मन थ छ शके
 तेवुं.
 वुर्धी (वि०)=दुष्ट भुद्धिवाणुं.
 वुर्लभ (वि०)=दुर्लभ, सडेलाछथी न भेणवी
 शकाय तेवुं.
 वुष्ट (वि०)=भराभ.
 वुष्कत (न०)=पाप.
 वूर (वि०)=आधेनुं.
 वृष्ट (स्त्री)=दृष्टि.
 वेव (पुं०)=(१) सुर; (२) राज.
 वेवता (स्त्री०)=देवी.
 वेवी (स्त्री०)=देवी.
 वेवेन्द्र (पुं०)=सुर-पति.
 वेह (पुं०, न०)=शरीर.
 वेहजुष (वि०)=प्राणी.
 वैत्य (पुं०)=हानव.
 वो (४, प०)=कापवुं.
 वोष (पुं०)=होष, अवगुणु.
 वुत् (स्त्री०)=(१) प्रकाश; (२) किरणु.
 वुति (स्त्री०)=प्रकाश, तेज.

वृन्द्र (न०)=(१) जेडकुं; (२) क्लेश.
 वृष् (वि०)=तिरस्कार करनार.
 वृम (पुं०)=तड, अड.

ध

धर (पुं०)=पर्वत.
 धर (वि०)=धारणु करनार.
 धरण (पुं०)=धारणु.
 धन (न०)=पैसे.
 धरणी (स्त्री०)=पृथ्वी.
 धरा (स्त्री०)=(१) पृथ्वी; (२) धारणु करनारी.
 धरी (स्त्री०)=धारणु करनारी.
 धरेश (पुं०)=(१) पृथ्वीपति; (२) भेड (पर्वत).
 धर्म (पुं०)=धर्म (नाथ), जैनोना पंहरमा
 तीर्थकर.
 धर्म (पुं०)=(१) धर्म; (२) पुण्य.
 धवलिमम् (पुं०)=धौगास.
 धा (३, उ०)=धारणु करवुं; निधा=भूकवुं;
 विधा=करवुं.
 धामन् (न०)=गृह.
 धी (स्त्री०)=भुद्धि.
 धीर (वि०)=(१) समर्थ; (२) धैर्ययुक्त.
 धु (५, उ०)=हलाववुं; प्रविधु=विशेष करीने
 हलाववुं.
 धुनान (व०)=हलाववुं.
 धुर (स्त्री०)=धुरा, धौंसरी.
 धु (१, उ०)=धरवुं.
 धोरणी (स्त्री०)=धरंपरा.
 ध्यान (न०)=ध्यान.
 ध्वंस (१, आ०)=नाश करवो.
 ध्वज (पुं०)=पताका, वावटो.

न

न (अ०)=नहि.
 नत (मू०)=प्रक्षाम करेद.
 नाते (स्त्री०)=प्रक्षाम.

नदी (स्त्री०)=नदी.
 नन्दा (स्त्री०)=नन्दा, शीतलनाथनी माता.
 नन्दित (भू०)=पुशी करेल.
 नन्दिन् (वि०)=आनंदी.
 नम् (१, प०)=नमवुं.
 नमि (मू०)=नमि(नाथ), जैनोना अकेवीसमा तीर्थकर.
 नम्र (वि०)=नमनशील.
 नय (पुं०)=(१) न्याय; (२) यथार्थ अभिप्राय.
 नर (पुं०)=मनुष्य.
 नरक (पुं०)=नरक.
 नलिनी (स्त्री०)=पद्मिनी.
 नव (वि०)=नवीन.
 नवीन (वि०)=नूतन.
 नश (४, प०)=नाश थवे; विनश=विनाश थवे.
 नाकिन् (पुं०)=देव.
 नाग (पुं०)=कुंजर, हाथी.
 नाथ (पुं०)=स्वामी.
 नाभि (स्त्री०)=दुंटी.
 नाभेय (पुं०)=(१) भ्रष्टा; (२) नाभि (राज)-ना पुत्र, ऋषभदेव.
 नामन् (न०)=नाम.
 नालीक (पुं०)=कमण.
 नालीक (न०)=कमणो समुह.
 नाशित (भू०)=नाश करेल.
 निखिल (वि०)=समस्त.
 नाश (पुं०)=क्षय.
 निकर (पुं०)=समुदाय, समूह.
 निचय (पुं०)=समुदाय.
 नितमाम् (अ०)=अत्यंत.
 नितम्ब (पुं०)=कटिपश्चाद्भाग.
 नितान्तम् (अ०)=अत्यंत, सर्वथा.
 नित्यम् (अ०)=सदा.
 निधन (पुं०, न०)=भरण.

निधि (पुं०)=भंडार.
 नियोग (पुं०)=आज्ञा.
 निर (अ०)=अत्यंततावाचक अण्यय.
 निरस्त (भू०)=निरास करेल.
 निर्मथन (न०)=नाश.
 निर्माय (वि०)=कपट रहित.
 निर्वाण (न०)=(१) मोक्ष; (२) सुख.
 निर्वाणिनी (स्त्री०)=सुभी.
 निर्वाणी (स्त्री०)=निर्वाणी, सोणमा तीर्थ-करणी शासन-देवी.
 निर्वृति (स्त्री०)=निर्वाण, मोक्ष.
 निवास (पुं०)=रहेकाण्य.
 निशा (स्त्री०)=रात्रि.
 निशात (वि०)=सतेज करेल.
 निशापति (पुं०)=अन्द्र.
 निःशेष (वि०)=समस्त.
 निबेध (पुं०)=मनाई.
 निष्क (पुं०, न०)=सुवर्ण.
 नी (१, उ०)=लघु जवुं, होरवपुं; आनी=लघु जवुं.
 नीर (न०)=जण.
 नीरज (न०)=कमण.
 नीरव (पुं०)=भेध.
 नीरस (वि०)=रस विनातुं, धन विनातुं.
 नीलकण्ठी (स्त्री०)=भयूरी, ढेल.
 नु (२, प०)=स्तुति करवी.
 नुद् (६, प०)=पीडा करवी.
 नुन्न (भू०)=परास्त.
 नृ (पुं०)=मानव.
 नू (६, प०)=स्तुति करवी.
 नत्र (न०)=आंभ.
 नेमि (पुं०)=नेमि(नाथ), जैनोना आवीसमा तीर्थकर.
 नौ (स्त्री०)=नौका, वहाण्य.

प

पक्ष (पुं०)=आशु.
 पङ्क (पुं०)=कडव.
 पङ्कजिनी (स्त्री०)=कमलिनी, कमजोनी लता.
 पङ्क्ति (स्त्री०)=श्रंखि.
 पठन (न०)=लघुपुं० ते.
 पण्डा (स्त्री०)=भुद्धि.
 पण्डित (पुं०)=पण्डित, विद्वान्.
 पत् (१, प०)=पडपुं०.
 पति (पुं०)=नाथ.
 पथ (पुं०)=मार्ग.
 पत् (पुं०)=पग.
 पत्र (न०)=(१) पडवी; (२) स्थान; (३) चरखु.
 पद्म (न०)=सूर्य-कमल.
 पद्मबन्धु (पुं०)=सूर्य.
 पद्मा (स्त्री०)=(१) लक्ष्मी; (२) शोभा.
 पद्मावती (स्त्री०)=पद्मावती, त्रेवीसमा तीर्थ-
 करनी शासन-देवी.
 पर (पुं०)=शत्रु.
 पर (वि०)=(१) उत्कृष्ट; (२) अन्य; (३)
 तत्पर.
 परम (वि०)=श्रेष्ठ.
 परमेष्ठिन् (पुं०)=परमेष्ठी.
 पराग (पुं०)=पुष्पनी आरीक रत्न.
 पराभव (पुं०)=पराभव, अपमान.
 परिचय (पुं०)=(१) ओणभाष्य; (२) अख्यास.
 परिजेट (वि०)=विजय भोगवनार.
 परिपालन (न०)=रक्षण.
 पर्जन्य (पुं०)=(१) धन्व; (२) मेघ.
 पवित्र (वि०)=पवित्र.
 पा (२, प०)=रक्षण करपुं०.
 पाणि (पुं०)=हृथ.
 पाणिज (पुं०)=हृथनो नप.
 पाथस्त्र (न०)=शण.

पाव (पुं०)=(१) किरण; (२) चरखु.
 पाम (न०)=पीपुं० ते.
 पाप (न०)=पाप, दुष्कृत्य.
 पार (पुं०, न०)=छेडा.
 पारगत (पुं०)=तीर्थकर.
 पार्थ (पुं०)=(१) पार्थ (नाथ), त्रेवीसमा त्रेवी-
 समा तीर्थकर; (२) पार्थ (यक्ष).
 पार्थ (पुं०, न०)=पडपुं०.
 पाल् (१, उ०)=रक्षण करपुं०.
 पीठ (पुं०)=आसन.
 पीडा (स्त्री०)=दुःख.
 पीयूष (न०)=अमृत.
 पुंस्त्र (पुं०)=मानव.
 पुण्य (न०)=पुण्य.
 पुर (न०)=नगर.
 पुर (न०)=शरीर.
 पुरी (स्त्री०)=नगरी.
 पुरुष (पुं०)=पुरुष.
 पूज (१, उ०)=पूजपुं०.
 पूज्य (वि०)=पूजवा लायक.
 पूरुष (पुं०)=नर.
 पृथु (वि०)=विशाण.
 पृथुल (वि०)=विशाण.
 प्र (अ०)=प्रकर्षतावाचक अन्वय.
 प्रकट (वि०)=स्पष्ट, भुद्धि.
 प्रकर (पुं०)=समुदाय.
 प्रकाश (पुं०)=(१) प्रकाश; (२) ज्ञान.
 प्रकृष्ट (वि०)=उत्तम, मुज्य.
 प्रचुर (वि०)=अहु.
 प्रज्ञप्ति (स्त्री०)=प्रकृष्ट ज्ञान.
 प्रज्ञप्तिका (स्त्री०)=प्रज्ञप्ति (विद्या-देवी).
 प्रज्ञावत् (वि०)=भुद्धिमान्.
 प्रणति (स्त्री०)=प्रथाम.
 प्रताप (पुं०)=प्रताप, प्रभाव.
 प्रति (अ०)=ने.

प्रतिबिम्ब (न०)=प्रतिबिम्ब.
 प्रत्यर्थिन् (पुं०)=दुश्मन.
 प्रथ (१०, उ०)=प्रसिद्ध करवुं.
 प्रथित (भू०)=प्रसिद्ध.
 प्रदान (न०)=अर्पण.
 प्रमव (पुं०)=उत्पत्ति.
 प्रमा (स्त्री०)=(१) सूर्यनी पत्नी; (२) कान्ति.
 प्रभाव (पुं०)=भङ्गिमा.
 प्रमव (पुं०)=आनन्द.
 प्रमदा (स्त्री०)=श्री.
 प्रमाद (पुं०)=गद्दलत.
 प्रमोष (पुं०)=हर्ष.
 प्रवचन (न०)=सिद्धान्त.
 प्रवर (वि०)=उत्तम.
 प्रवृत्ति (स्त्री०)=आचरण.
 प्रशस्त (न०)=(१) भंगण; (२) प्रशंसा-पात्र.
 प्रसाद (पुं०)=कृपा.
 प्रसिद्ध (भू०)=प्रसिद्ध, प्रख्यात.
 प्राज्य (वि०)=प्रौढ.
 प्राणिन् (पुं०)=शुव.
 प्रिय (पुं०)=पति.
 प्रिय (वि०)=धृष्ट, वदलल.
 प्रिया (स्त्री०)=पत्नी.
 प्रियङ्गु (पुं०, स्त्री०)=प्रियंगु.
 प्रेरित (भू०)=प्रेरायेत्.

ब

बन्ध (पुं०)=(१) अन्धन; (२) डेह.
 बन्धु (पुं०)=भित्र.
 बल (न०)=(१) अण, पराक्रम; (२) प्राण.
 बला (स्त्री०)=अक्षा, सत्तरमा तीर्थकरनी
 शासन-देवी.
 बहु (वि०)=धर्षु.
 बाल (पुं०)=आण.
 बाल (वि०)=नवीन.

बाला (स्त्री०)=श्री.
 बिम्ब (न०)=भङ्गण.
 बुद्ध (भू०)=मगृत थयेल.
 बांध (पुं०)=ज्ञान, सम्बन्ध.

भ

भक्त (वि०)=सेवाभां तत्पर.
 भक्ति (स्त्री०)=सेवा.
 भक्तिमत (वि०)=भक्त, सेवक.
 भगवत् (पुं०)=भगवान्.
 भज् (१, उ०)=भजवुं.
 भजन (न०)=विनाश.
 भद्र (न०)=कल्याण.
 भय (न०)=भीक.
 भर (पुं०)=समुदाय.
 भव (पुं०)=(१) संसार; (२) कल्याण;
 (३) उत्पत्ति.
 भवत् (स०)=आप.
 भवन (न०)=गृह.
 भवभृत् (वि०)=प्राणी.
 भविन् (वि०)=संसारी.
 भव्य (वि०)=वडेलो मोडो मोक्षे जनार.
 भा (२, प०)=शोभवुं; विभा=शोभवुं.
 भा (स्त्री०)=तेज.
 भानु (पुं०)=(१) भानु (राण); (२) तेज.
 भाल (न०)=दलाट, कपाण.
 भार (पुं०)=समूह.
 भाव (पुं०)=(१) पदार्थ; (२) सत्ता.
 भारती (स्त्री०)=वाणी.
 भास्त्र (स्त्री०)=प्रकाश.
 भासमाना (व०)=प्रकाशित.
 भासित (भू०)=प्रकाशित.
 भासुर (वि०)=प्रकाशित.
 भास्वत् (पुं०)=सूर्य.
 भास्वत् (वि०)=तेजस्वी.

मिद् (७, उ०)=लोहवुं.
 मिदा (स्त्री०)=लोहन.
 मिह (भू०)=लोही नापेल.
 मी (स्त्री०)=लय.
 भुज (७, उ०)=भक्षयु करवुं, भावुं.
 भुवन (न०)=जगत.
 भू (स्त्री०)=पृथ्वी.
 भू (१, प०)=थवुं.
 भूष (पुं०)=नृपति.
 भूपाल (पुं०)=राज.
 भूस्पृक् (पु०)=भनुष्य.
 भू (३, उ०)=धारण्य करवुं.
 भूत (वि०)=धारण्य करनार.
 भेजुषी (स्त्री०)=लजेदी, आश्रय लीषेदी.
 भोग (पुं०)=विषय.
 भोजन (न०)=आहार, जभषु.
 भोक्त्र (अ०)=संशोधनवायक अव्यय.
 भ्रमण (न०)=रभउपट्टी.
 भ्राजिष्णु (वि०)=शैलनशील, प्रकाशनार.

म

मकर (पुं०)=भगर.
 मघवत् (पुं०)=धन्द्र.
 मङ्गल (न०)=भंगल, कल्याण.
 मञ्जरि (स्त्री०)=भांजर.
 मञ्जु (वि०)=भनोहर.
 मणि (पुं०, स्त्री०)=रत्न.
 मणी (स्त्री०)=रत्न.
 मण्डल (न०)=(१) कोड; (२) समुदाय.
 मत (न०)=दर्शन.
 मत (भू०)=मानेद.
 मति (स्त्री०)=भुद्धि.
 मतिमत् (वि०)=भुद्धिशाली.
 मत्त (भू०)=छात्री गयेद.

मद् (पुं०)=(१) अभिमान; (२) दुर्ष; (३) आश्चर्य; (४) दुर्धीना कुम्भ-स्थणभांधी अरतुं जण.

मदन (पुं०)=कामदेव.
 मदीय (स०)=माइं.
 मधु (पुं०)=मधु (दैत्य).
 मधुत्व (न०)=मीडाश.
 मधुर (वि०)=मधुर.
 मधुरता (स्त्री०)=मीडाश.
 मध्ये (अ०)=मध्यमां.
 मन् (४, आ०; ८, आ०)=ध्यान धरवुं.
 मनस् (न०)=चित्त.
 मन्थ (९, प०)=मथवुं.
 मन्दार (पुं०)=कल्पवृक्ष.
 मन्दिर (न०)=गृह, धर.
 ममता (स्त्री०)=ममत्व, मारापणुं.
 मर (पुं०)=भरषु.
 मरण (न०)=भरषु.
 मराल (पुं०)=हुंस.
 मरीचि (पुं०, स्त्री०)=किरण.
 मरुत् (पुं०)=पवन.
 मर्त्य (पुं०)=मानव.
 भर्मन् (न०)=भर्म.
 मल (पुं०, न०)=पाप.
 महि (पुं०)=मदिल(नाथ), जैनोना अोगली-समा तीर्थकर.
 मलिन (वि०)=भेदुं.
 मस्तक (न०)=भाधुं.
 मह (१, प०; १०, उ०)=पूजवुं.
 महत् (व०)=पूजतो.
 महत् (वि०)=भोदुं.
 महत् (न०)=(१) तेज; (२) उत्सव.
 महिमन् (पुं०)=महिमा, गौरव.
 महित (भू०)=पूजयेद.
 मा (स्त्री०)=(१) लक्ष्मी; (२) शोला.

माकन्द (न०)=आम्र, आंघो.
 माधुर्य (न०)=मधुरता.
 मान (पुं०)=(१) अलिमान; (२) पूज.
 मान (न०)=भाष.
 मानव (पुं०)=मनुष्य.
 मानवी (स्त्री०)=मानवी (विधा-देवी).
 मानस (न०)=(१) चित्त; (२) मानस
 (सरोवर).
 माया (स्त्री०)=कपट.
 मार (पुं०)=महन, कामदेव; (२) मरुत्तु.
 मारण (न०)=हिंसा.
 माला (स्त्री०)=श्रेष्ठी.
 मालित (वि०)=युक्त.
 मितद्रु (पुं०)=समुद्र.
 मुकुर (पुं०)=आदर्श, इर्ष्यु.
 मुक्त (भू०)=छोडी दीधेल.
 मुक्ता (स्त्री०)=मेती.
 मुक्ति (स्त्री०)=मोक्ष.
 मुच्च (६, प०)=छोडुं; परिमुच्च=छोडुं;
 विमुच्च=छोडुं.
 मुद् (स्त्री०)=हर्ष.
 मुदित (न०)=हर्ष.
 मुनिसुव्रत (पुं०)=मुनिसुव्रत(नाथ), जैनोना
 वीसभा तीर्थंकर.
 मुनि (पुं०)=साधु.
 मुष् (९, प०)=चोरी करवी.
 मूर्धन् (पुं०)=मस्तक.
 मृग (पुं०)=हृत्तु.
 मृगमद् (पुं०)=करतुरी.
 मेष (पुं०)=वाहण.
 मेधाविन् (वि०)=भुद्धिशाणी.
 मोद (पुं०)=हर्ष.
 मोदित (भू०)=हर्ष पाभेदुं.
 मोह (पुं०)=अज्ञान.
 मोहन (न०)=विषय-सेवन.
 मोहन (वि०)=सुन्दर, मोहकारक.

य

यक्ष (पुं०)=यक्ष.
 यति (पुं०)=मुनि, साधु.
 यति (स्त्री०)=(१) विरति, संयम; (२) विशम.
 यद् (स०)=जे.
 यम (पुं०)=(१) मरुत्तु; (२) मृत.
 यमिन् (वि०)=मृतयुक्त, यति.
 यशस् (न०)=कीर्ति.
 या (स्त्री०)=लक्ष्मी.
 या (२, प०)=जुं.
 यात (भू०)=गयेल.
 याम (पुं०)=मृत.
 युक्ति (स्त्री०)=(१) न्याय; (२) अनुमान.
 युष्मद् (स०)=द्वितीयपुत्रपवाचक सर्वनाम.
 यूथ (न०)=समूह.
 योष (पुं०)=लडवैयो.

र

रङ्ग (पुं०)=(१) वर्ण; (२) राज.
 रञ् (१०, उ०)=रथजुं.
 रजनी (स्त्री०) रात्रि.
 रजस (न०)=(१) पाप; (२) धूण.
 रण (पुं०, न०)=युद्ध.
 रत (न०)=विषय-सेवन.
 रति (स्त्री०)=(१) कामदेवनी पत्नी; (२) प्रीति.
 रतीश (पुं०)=कामदेव.
 रद् (पुं०)=हान्त.
 रम् (१, आ०)=रभजुं.
 रम (वि०)=रम्य.
 रमा (स्त्री०)=लक्ष्मी.
 रम्भा (स्त्री०)=अपसरा.
 रव (पुं०)=ध्वनि, अवाज.
 रवि (पुं०)=सूर्य.
 रस (पुं०)=(१) रस; (२) जण; (३) आहार;
 (४) जण; (५) राज, प्रेम.

रसन (न०)=कटि-भेषजा, क'दोरो.
 रसा (स्त्री०)=पृथ्वी, भूमि.
 रसाज (पुं०)=आड.
 रहित (वि०)=विनाजुं.
 रा (२, प०)=आपवुं.
 राका (स्त्री०)=पूर्णिमा, पूनेम.
 राग (पुं०)=स्नेह.
 राज् (१, उ०)=प्रकाशवुं.
 राजत (न०)=३पुं.
 राजवन्त (पुं०)=उपला हांतनी हारमांन।
 वयला भे हांत पैकी अंक.
 राजन् (पुं०)=(१) राज; (२) प्रभु; (३) य-द्र.
 राजमान (व०)=शोभतुं.
 राजित (भू०)=सुशोभित.
 राजहंस (पुं०)=राजहंस.
 राजि (स्त्री०)=श्रेष्ठि.
 राजिन् (वि०)=शोभनशील.
 राजी (स्त्री०)=श्रेष्ठि.
 राजीमती (स्त्री०)=राजमती.
 राजीव (न०)=कमल.
 राज्य (न०)=राज्य.
 राम (वि०)=रमणीय, मनोहर.
 रामा (स्त्री०)=(१) नारी; (२) रामा (राष्ट्री).
 राशि (पुं०)=समूह.
 रीति (स्त्री०)=भर्यादा.
 राहु (पुं०)=राहु.
 रीण (भू०)=क्षय पाभेस.
 रुच (स्त्री०)=कान्ति.
 रुचि (स्त्री०)=(१) किरण; (२) प्रभा.
 रुचिर (वि०)=मनोहर.
 रुज् (स्त्री०)=रोग.
 रुजा (स्त्री०)=रोग.
 रूप (न०)=स्वरूप.
 रै (पुं०)=धन.
 रैवत (पुं०)=गौरिनार (पर्वत).

रांग (पुं०)=याधि, रोग.
 रोचित (भू०)=सुशोभित.
 रोहिणी (स्त्री०)=रोहिणी (विद्या-देवी).
 रोहित (भ०)=उत्पन्न थयेस.

ल

लक्ष (न०)=कपट, दगो.
 लक्षण (न०)=चिह्न.
 लक्ष्मी (स्त्री०)=लक्ष्मी, धन.
 लभ् (१, आ०)=भेगववुं.
 लय (पुं०)=अकतानपल्लु.
 लस् (१, प०)=प्रकाशवुं.
 ला (२, प०)=अहलु करवुं.
 लाङ्गल (पुं०)=हुण.
 लाङ्घित (वि०)=अंकित.
 लाभ (पुं०)=लाभ, प्राप्ति.
 लुद (६, प०)=आणोटवुं.
 लृ (९, प०)=छेदवुं, कापवुं.
 लोभ (पुं०)=दोष.

व

वंश (पुं०)=वंश, कुण.
 वक्त्र (न०)=मुख.
 वचन (न०)=वचन.
 वचस् (न०)=वचन.
 वज्राकुशी (स्त्री०)=वज्राकुशी (विद्या-देवी).
 वत् (अ०)=सरपुं, यशभर.
 वदन (न०)=मुख.
 वन (न०)=(१) जंगल; (२) जण.
 वनी (स्त्री०)=जंगल.
 वपुस् (न०)=देह.
 वर (पुं०)=(१) वरदान; (२) नाथ.
 वर (वि०)=उत्तम.
 वरद् (वि०)=वरदान आपनार.
 वर्जित (वि०)=रहित.
 वर्ण (पुं०)=(१) रंग; (२) आक्षर.

वलक्ष (वि०)=गौर वर्धुवाणुं
 वल्लरी (स्त्री०)=वेल.
 वश (वि०)=तापेहार.
 वशा (स्त्री०)=स्त्री.
 वसु (स्त्री०)=तेज.
 वसुधा (स्त्री०)=पृथ्वी.
 वसुपूज्य (पुं०)=वसुपूज्य, वासुपूज्यना
 पिता.
 वह (१, उ०)=धारण्य करणुं.
 वाच् (स्त्री०)=वाणी.
 वाचंयम (पुं०)=भुनि.
 वाणी (स्त्री०)=वाणी.
 वात (पुं०)=वायु, पवन.
 वाक्नि (त्रि०)=वाही, वाह-विवाह करनार.
 वाम (वि०)=(१) प्रतिकूल; (२) मनोहर.
 वामा (स्त्री०)=नारी.
 वार् (न०)=जण.
 वार (पुं०)=समूह.
 वारि (न०)=जण.
 वारिज (न०)=कमण.
 वाल (पुं०)=केश.
 वि (अ०)=(१) वियोगसूचक अण्यय; (२)
 विशेषतावाचक अण्यय.
 विगत (मू०)=(१) विशेषे करीने गयेदुं;
 (२) विशेषे करीने प्राप्त थयेदुं.
 विघ्न (पुं०)=संकट.
 विजया (स्त्री०)=वज्या, अजितनाथनी
 जननी.
 विज्ञ (न०)=निपुण, यतुर.
 विज्ञान (न०)=विज्ञान.
 विडम्ब (१०, उ०)=विडम्बना पमाडवी.
 वित्ति (स्त्री०)=ज्ञान.
 विव् (२, प०)=जण्युं.
 विदित (मू०)=प्रसिद्ध.
 विविता (स्त्री०)=विदिता, तेरमा तीर्थकरनी

शासन-देवी.

विद्या (स्त्री०)=ज्ञान.
 विद्वस् (वि०)=पण्डित.
 विधि (पुं०)=कार्य, काम.
 विधु (पुं०)=अ-द्र.
 विनम्र (वि०)=अत्यंत नमनशील.
 विनय (पुं०)=विनय.
 विना (अ०)=वगर.
 विनील (वि०)=अतिशय श्याम.
 विपक्ष (पुं०)=शत्रु.
 विबोध (पुं०)=विकास.
 बिभव (पुं०)=संपत्ति.
 विभा (स्त्री०)=(१) तेज; (२) लक्ष्मी.
 विभाकर (पुं०)=सूर्य.
 विभावसु (पुं०)=अग्नि.
 विभासिन् (वि०)=तेजस्वी.
 विधु (पुं०)=नाथ.
 विमल (पुं०)=विमल(नाथ), जैनोना तेरमा
 तीर्थकर.
 विमल (वि०)=निर्मल.
 विमुक्त (मू०)=विशेषे करीने त्यज्ज दीधेद.
 विलम्ब (पुं०)=विलंब, वार.
 विलसत् (व०)=प्रकाशतुं.
 विलोचन (न०)=आंण.
 विवर्तिन् (वि०)=वर्तनार.
 विविध (वि०)=अत जतना.
 विज्ञ (पुं०)=मानव, अनुष्य.
 विज्ञ (६, प०)=प्रवेश करवो.
 विज्ञद (वि०)=निर्मल.
 विशसन (न०)=भारी नाथतुं ते.
 विशाल (वि०)=भेदुं.
 विश्व (न०)=दुनिया.
 विश्व (वि०)=समस्त, सधतुं.
 विश्वा (स्त्री०)=दुनिया.

विस्मित (भू०)=(१) अच्यंभो पाभेद;
 (२) भीक्षेद.
 वीर्या (स्त्री०)=(१) मार्ग; (२) हार, श्रेष्ठि.
 वीर (पुं०)=वीर, योवीसभा तीर्थकर.
 वृजिन (न०)=पाप.
 वृत् (२, आ०)=डोवुं; निवृत्=विराभ पाभवुं.
 वृत्ति (स्त्री०)=वण्यु.
 वृद्धि (स्त्री०)=आभादी.
 वृन्व (न०)=समुदाय.
 वृष्टि (स्त्री०)=वरसाद.
 वैर (न०)=दुश्मनावट.
 व्यथ (१, आ०)=दुःभी थवुं.
 व्रज (पुं०)=समुदाय.

श

श (न०)=सुभ.
 शत्रु (पुं०)=दुश्मन.
 शब्द (पुं०)=शब्द.
 शम् (४, प०)=शान्त थवुं.
 शम (पुं०)=उपशम.
 शमथ (पुं०)=शान्ति.
 शमन (न०)=शान्ति.
 शमवत् (वि०)=उपशमधारी.
 शमिन् (वि०)=उपशमधारी.
 शय (पुं०)=हाथ.
 शर्मन् (न०)सुभ.
 शस्त (न०)=कल्याण्यु.
 शात (पुं०)=क्षय.
 शान्ता (स्त्री०)=शान्ता, सातभा तीर्थकरनी
 शासन-देवी.
 शान्ति (पुं०)=शान्ति(नाथ), जैनोना सोणभा
 तीर्थकर.
 शान्ति (स्त्री०)=(१) कल्याण्यु; (२) नाश.
 शाप (पुं०)=शाप देवो ते.
 शासन (न०)=आशा.
 शास्त्र (न०)=शास्त्र, धार्मिक पुस्तक.

शिखिन् (पुं०)=अग्नि.
 शिव ((पुं०)=भोक्ष.
 शिव (न०)=कल्याण्यु.
 शिव (वि०)=कल्याण्युकारी.
 शीतरुचि (पुं०)=यन्त्र.
 शुच् (१, प०)=शोक करवो.
 शुचि (पुं०)=अग्नि.
 शुद्ध (वि०)=निर्भण.
 शैल (पुं०)=पर्वत.
 शोक (पुं०)=दिलगीरी.
 शोभन (वि०)=सुन्दर.
 शोभा (स्त्री०)=शोभा.
 श्यामा (स्त्री०)=(१) रात्रि; (२) श्यामा, छट्टा
 तीर्थकरनी शासन-देवी.
 श्याम (वि०)=कृष्ण्यु, काणुं.
 श्री (स्त्री०)=(१) मानवाचक शब्द; (२)
 लक्ष्मी; (३) शोभा.
 श्रीजात (पुं०)=कामदेव.
 श्रेणी (स्त्री०)=पंक्ति, हार.
 श्रेयस् (न०)=(१) कल्याण्यु; (२) निर्वाण्यु, भोक्ष.
 श्रेयांस (पुं०)=श्रेयांस(नाथ), जैनोना अण्णा-
 रभा तीर्थकर.
 श्रोत्र (न०)=कान.

स

संरम्भ (पुं०)=कोध.
 संवर (पुं०)=(१) संवर; (२) संयम.
 संसार (पुं०)=संसार, भव.
 संस्तव (पुं०)=परिचय.
 संहति (स्त्री०)=समूह.
 सकल (वि०)=समस्त, सर्व.
 सक्त (भू०)=आसक्ता, लीन.
 सङ्कोच (पुं०)=भीडाध जवुं ते.
 सङ्ग (पुं०)=प्रसंग, सोणत.
 सङ्गति (स्त्री०)=सोणत.
 सङ्गमन (न०)=(१) अेकका भणवुं ते; (२) गमन.

सङ्घ (पुं०)=साधु, साध्वी, श्रावक अने श्राविकानो समुदाय.
 सत् (वि०)=(१) उत्तम; (२) विद्यमान.
 सत्त्व (पुं०, न०)=शुभ, प्राणी.
 सत्य (वि०)=सायुं.
 सदन (न०)=गृह, घर.
 सवस्त्र (स्त्री०)=सला.
 सदा (अ०)=हररोज.
 सन्तमस (न०)=गाढ अज्ञान.
 सन्दोह (पुं०)=समुदाय.
 सन्धा (स्त्री०)=प्रतिज्ञा.
 सभा (स्त्री०)=सला.
 सपत्न (पुं०)=शत्रु.
 सपदि (अ०)=अेकदम.
 सम (वि०)=(१) समग्र; (२) साधारण्य.
 समता (स्त्री०)=समलाव.
 समम् (अ०)=साथे.
 समस्त (वि०)=संपूर्ण.
 समान (वि०)=तुल्य.
 समुदित (मू०)=इडी रीते उदयमां आवेल.
 समूह (पुं०)=समुदाय.
 समृद्धि (स्त्री०)=संपत्ति.
 समेत (मू०)=अेकत्रित थयेद.
 सम्पद् (स्त्री०)=संपत्ति, वैभव.
 सम्पन्न (मू०)=उत्पन्न थयेद.
 सम्भव (पुं०)=संभव(नाथ), जैनोना त्रीण तीर्थंकर.
 सम्भिद् (स्त्री०)=बेहनारी.
 सम्भिन्न (मू०)=भीलेद.
 सम्यच् (वि०)=यथार्थ.
 सविध (वि०)=सभीप, पासेजुं.
 सराग (वि०)=रागी.
 सरूप (वि०)=समान रूपवाणुं.
 सर्व (स०)=अधुं.
 सर्वज्ञ (वि०)=अधुं ज्ञानार.

सह (अ०)=साथे.
 सहस्र (न०)=हजार.
 सहस्रपत्र (न०)=हजार पांअडीवाणुं कमण.
 सा (स्त्री०)=लक्ष्मी.
 सागर (पुं०)=हरियो.
 सामज (पुं०)=कुंजर, हाथी.
 सार (वि०)=(१) श्रेष्ठ; (२) विचित्र वर्णुवाणुं.
 सारङ्ग (पुं०)=हरण्य.
 सारस (न०)=कमण.
 सार्थ (पुं०)=समुदाय.
 सार्धम् (अ०)=साथे.
 सार्व (पुं०)=तीर्थंकर.
 सित (मू०)=भाधेल.
 सिता (स्त्री०)=साकर.
 सिद्ध (पुं०)=(१) मोक्षे गयेद; (२) तीर्थंकर.
 सिद्ध (मू०)=निषेध करेद.
 सिद्धान्त (पुं०)=आगम, शास्त्र.
 सिद्धि (स्त्री०)=(१) मुक्ति; (२) लब्धि, शक्ति-विशेष.
 सिद्धार्थ (पुं०)=सिद्धार्थ (राज).
 सिंहासन (न०)=सिंहासन.
 सीमन्तिनी (स्त्री०)=नारी.
 सु (अ०)=श्रेष्ठतावाचक शब्द; (२) अत्यंतता-सूचक अव्यय.
 सुकृतिन् (वि०)=सारां कार्ये करनार.
 सुख (न०)=सुभ.
 सुचिरम् (अ०)=धृष्टा काण सुधी.
 सुजन (पुं०)=सज्जन.
 सुत (पुं०)=पुत्र.
 सुतारका (स्त्री०)=सुतारका, नवमा तीर्थंकर-नी शासन-देवी.
 सुदर्शन (पुं०)=सुदर्शन (राज).
 सुधा (स्त्री०)=अमृत.
 सुधाकर (पुं०)=अनंद.
 सुधाम (पुं०)=अनंद.

सुधाकचि (पुं०)=अन्द्र.
 सुवर्ण (पुं०)=गङ्ग.
 सुवार्ध (पुं०)=सुपाश्व (नाथ), जैनोना
 सातमा तीर्थकर.
 सुमति (पुं०)=सुमति (नाथ), जैनोना पांचमा
 तीर्थकर.
 सुमनस् (पुं०)=देव.
 सुमनस् (न०)=पुष्प.
 सुवर्ण (न०)=सोनुं.
 सुव्रतत्व (म०)=सुद्धर व्रतपथं.
 सृज (६, प०)=करवुं.
 सुविधि (पुं०)=सुविधि (नाथ), जैनोना नवमा
 तीर्थकर.
 संक (पुं०)=सिंथन.
 सुमेरु (पुं०)=भेड़ (पर्वत).
 सुर (पुं०)=देव.
 सुरभि (स्त्री०)=गाय.
 सुरी (स्त्री०)=देवी.
 संना (स्त्री०)=सैन्य, श्रेष्ठ.
 संव (१, आ०)=सेववुं; परिसेव=सेववुं.
 संव्य (वि०)=सेववा लायक.
 संवधि (पुं०)=निधि, लंकार.
 सेवा (स्त्री०)=सेवा, लक्षित.
 सौख्य (न०)=सुख.
 खां (४, प०)=नाश करवो.
 सौघ (पुं०, न०)=मंडेल.
 स्तत्र (पुं०)=स्तुति.
 स्तु (२, उ०)=स्तुति करवी.
 स्तु (९, उ०)=श्रेष्ठावुं.
 स्थान (न०)=धाम, स्थान.
 स्थित (म०)=रहेवुं.
 स्पृष्ट (६, प०)=अडकवुं.
 स्फट (पुं०)=सापनी श्रेष्ठ.
 स्फटा (स्त्री०)=सापनी श्रेष्ठ.

स्फटिक (पुं०)=स्फटिक (रत्न).
 स्फटिन् (पुं०)=साप.
 स्मर (पुं०)=कामदेव.
 स्मृ (१, प०)=याद करवुं.
 स्मृति (स्त्री०)=स्मरण.
 स्मेर (वि०)=हसमुखं, हस्यशी युक्त.
 स्याद्वादिन् (वि०)=स्याद्वादी.
 स्व (पुं०, न०)=धन.
 स्व (वि०)=निज, पेतानुं.
 स्वरूप (न०)=स्वरूप.

ह

हन (२, प०)=हणुवुं.
 हर (वि०)=हरनार.
 हरि (पुं०)=(१) सिंह; (२) यम; (३) नाश;
 (४) सूर्य; (५) पवन.
 हस् (१, प०)=हसवुं.
 हठ्य (न०)=डोभवा लायक पदार्थ.
 हव्यभुज (पुं०)=अग्नि.
 हानि (स्त्री०)=नाश.
 हारिन् (वि०)=भनोहर.
 हिंस् (७, प०)=नाश करवो.
 हि (अ०)=निश्चयवाचक अण्यय.
 हित (वि०)=कल्याणकारी.
 हिम (न०)=णरक्ष.
 हिम (वि०)=धीतल.
 ह (१, प०)=हरवुं; निह=निराकार करवो.
 हव (न०)=अंतःकरण.
 हय (वि०)=भनोहर.
 हव्य (न०)=अंतःकरण.
 हे (अ०)=डे, संशोधनवाचक शब्द.
 हेतु (पुं०)=हेतु, युक्ति.
 हेला (स्त्री०)=श्रीला.
 हेलि (पुं०)=सूर्य.
 हेलित (वि०)=तिरस्कार करेल.

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतिपद्यानामनुक्रमणी

पद्याङ्कः

पद्यप्रतीकम्

अ (१)

३२ अध्यासिता नवसुधाकरविम्बवन्तं

आ (१)

१ आनन्दमन्दिरमुपैमि तमृद्धिविभ्व-

उ (१)

२० उद्यद्गदा मृगमवाविलकज्जलाङ्क-

ए (१)

४५ एनांसि यानि जगति भ्रमणार्जितानि

क (२)

९५ कावम्बिनीव शिंखिनामतनोदपास्ता-

१५ कामं मते जिनमते रमतां मनो मे

ग (२)

२३ गम्भीरशब्दभर ! गर्वितवादिष्टूक-

३९ गायन्ति सार्धममरेण यशस्तदीयं

च (३)

५४ चक्रे मराल इव यो जगतां निवासं

७२ चञ्चल्लिलोचनमरीचिचयाभिभूत-

३ चित्ते जिनप्रवचनं चतुराः ! कुरुध्वं

छ (१)

९२ छायेव पूरुषमसेवत पार्श्वपाद-

त (४)

२ तं तीर्थराजनिकरं स्मर मर्त्या ! मुक्तं

३० तीर्थेशसार्थ ! नतिरस्तु भवत्युदारा-

५० ते मे हरन्तु वृजिनं भवतां नियोगा-

३६ त्वं देवते ! विशदवाग्रविभवाभिभूत-

द (५)

५८ दन्दह्यते स्म दमहृद्व्यभुजा जिनाली

७८ दीक्षां जवेन जगृहुर्जिनपा विमुच्य

पद्याङ्कः

पद्यप्रतीकम्

७९ दुर्दान्तवाविकुमतत्रिपुराभिघाते

५१ दूरीभवन् भवभृतां पृथु सिद्धिसौधं

८१ देवेन्द्रवृन्दपरिसेवित ! सत्त्ववत्त-

ध (२)

१६ धर्मद्विषां क्षयमधर्मजुषां करोतु

४६ ध्यानान्तरे धरत धारणिमीश्वराणां

न (७)

१० नाशं नयन्तु जिनपङ्कजिनीहृदीशा

६६ नित्यं वहेम हृदये जिनचक्रवाल-

८७ निर्मापयन्त्यखिलवेहजुषां निषेधं

४३ निर्वाणनिर्वृत्तिपुषां प्रचुरप्रमाद-

३३ निर्वाणमिन्दुयशसां वपुषा निरस्त-

२६ निःशेषदोषरजनीकजिनीशमाप्त-

१३ निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धो

प (७)

८२ पापप्रवृत्तिषु पराणि निवर्तयन्त्य-

६९ पीठे पदोलुठति यस्य सुरालिरम्-

३७ पीडागमो न परिजेतरि वृत्तमर्त्या-

७ पीयूषपानमिव तोषमशेषपुंसां,

२९ पूज्यार्चितश्चतुरचित्तचकोरचक्र-

५३ प्रज्ञावतां तनु तमस्तनुतामनन्त-

८८ प्राप्ता प्रकाशमसमद्युतिभिर्निरस्त-

भ (४)

२८ भक्तिं बभार हृदये जिनसामजानां

१७ भक्तिर्भजेन विहिता तव पादपद्म-

४८ भक्त्या यया यतिगणः समपूजि भिन्न-

२१ भव्याङ्घ्रिवारिजविबोधरविर्नवीन-

म (२)

१२ माकन्दमञ्जरिरिवान्यभृतां भैर्यां

६५ मां कुन्थुनाथ ! शमथावसथः प्रकृष्ट-

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्
य (२१)

- ३८ याच्चित्तवृत्तिरवधीत तमसां प्रशस्ता-
८६ गलान्तसारसुरे प्रतिबिम्बमीयु-
१४ यत्पाणिजव्रजमभाद् धृतबुद्धनीर-
९४ यत्पावपद्ममभवत् पततां भवाब्धा-
२५ ये प्रास्तवीद्विशयानमृताशनानां
६१ यं स्तौति शान्तिजिनमिन्द्रनतिर्नितान्तं
४४ यस्याः प्रसादमधिगम्य बभूव भूस्पृक्
८४ या काल्यकिञ्चनजनानतनोदिताऽवजं
६८ या जातु नान्यमभजज्जिनराजपाद्-
८० या दुर्धियामकृत दुष्कृतकर्ममुक्ता-
९ या दुर्लभा भवभृतामृभवल्लीरिव
४० या भेजुषी जिनपदं न्यवधद् विशाला-
५६ या वर्जितं व्रजमुदारगुणैर्मुनीना-
१४ या सेव्यते स्म वनुजैर्वरवायिवक्र-
९१ या स्तूयते स्म जिनवाग् गहनार्थसार्थं
१९ या हेलया हतवती कुमतिं कुपक्षै-
८३ यूथं ममन्थ हरिरैभमिवाधिमस्त-
३५ ये प्रेरिताः प्रचुरपुण्यभरैर्विनम्रा-
१८ येषां स्तुवन्त्यापे ततिश्चरणानि नृणा-
६३ यो गोस्तनीमधुरतां निजहार हानि-
८५ यो रैवताख्यगिरिमूर्धन तपांसि भोग-

र (१)

६१ राजीभिरर्चितपदाऽमृतभोजनानां
ल (१)

४१ लक्ष्मीमितानभजतर्भुसद्वोऽद्विशैल-
व (३)

- ५९ वाचंयमैर्धृतवती धरणीव गुर्वी
६७ याचां ततिजिनपतेः प्रचिनोतु भद्रं
६ विश्वेश्वरा विशसनीकृताविश्वेश्वरा-

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्
श (७)

- ९० श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनील-
६४ श्री आचिरं गलान्तिकसक्तचित्ता
७६ श्रीजैनशासनहिता निखिलाहिताली-
८९ श्रीपार्श्वयक्षपतिना परिसेव्यमान-
७३ श्रीमल्लिनाथ ! शमथद्रुमसेकपाथः
८ श्रेयःपरागनलिनी नयतां नवाङ्गी
४१ श्रेयांससर्वविदमाङ्गिण ! त्रियामा-
स (१९)

- ७५ सङ्कोचमानयति या गृहमस्तमोहा-
५५ स त्वं सतत्त्व ! कुरु भक्तिमतामनन्यां
५७ सद्धर्म ! धर्म ! भवतु प्रणतिर्विमुक्त-
५ सद्युक्तिमुक्तिरुणीनिरतं निरस्त-
६० सम्प्रापयत्यसुमतः कविकोटिकाभ्यां
३४ सम्प्रापयन्नातिमतोऽसुमतोऽतिचण्ड-
९६ सम्यग्दृशां सुखकरी मद्मत्तनील-
३१ सम्यग्दृशामसुमतां निचये चकार
७० सर्वज्ञसंहतिरवाप शिवस्य सौख्यं
२७ सर्वार्थसार्थखचितं रचितं यतीन्द्र-
५२ सा कल्पवाहिरिव वोऽस्तु सुरी सुखाय
४ सा मे चिनोतु सुचिरं चलच्चुनेत्रा
४९ सिंहासने गतमुपान्तसमेतदेव-
११ सिद्धान्त ! सिद्धपुरुषोत्तम संप्रणीतो
९३ सिद्धार्थवंशभवनेऽस्तुत यं सुराली
२२ सिद्धिं सतां वितर तुल्यगते ! गजस्य
७७ सीमन्तिनीमिव पतिः समगंस्त सिद्धिं
४७ सोऽयं हिनस्ति सुकृती समवाप्य शास्त्र-
७४ स्याद्वादिनां ततिरनन्यजमिन्दुकान्ता-
ह (१)

७१ हन्ति स्म या गुणगणान् परिमोचयन्ती

स्पष्टीकरणसाधनीभूतग्रन्थसूची

(स्पष्टीकरणसाधनीभूतग्रन्थसूची)

जैनग्रन्थाः

कल्याणानन्दरस्तोत्रम्
 भक्तामरस्तोत्रम्
 अभिधानचिन्तामणिः
 योगशास्त्रम्
 त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रम्
 त्रिचतुविंशतिका
 निर्वाणकलिका
 प्रवचनसारोद्धारवृत्तिः
 आचारविनकरः
 तत्त्वार्थाधिगमसूत्रभाष्यम्
 तत्त्वार्थाधिगमसूत्रभाष्यम्
 शृङ्गारवैराग्यतरङ्गिणी
 उपमितिभवप्रपञ्चा कथा
 वैराग्यकल्पवृत्ता

माहपराजयनाटकम्
 कुमारपालचरित्रम्
 अमरकोशः
 चउक्कसाय
 बृहत्-टिप्पनिका
 न्यायकुसुमाञ्जलिः

सिद्धाणं बुद्धाणं
 देवागमस्तोत्रम् (आत्तमीमांसा)
 देवागमस्तोत्रभाष्यम्
 देवागमस्तोत्रभाष्यम्
 अष्टसहस्री
 आत्तपरीक्षा

कर्तारः

श्री' सिद्धसेनद्विवाकरः'
 श्री' मानतुङ्ग 'सूरिः
 कलिकालसर्वज्ञश्री' सिद्धसेन 'सूरिः

”

”

श्री' शोभन 'मुनीश्वरः
 श्री' पादलित 'सूरिः
 श्री' सिद्धसेन 'सूरिः
 श्री' वर्धमान 'सूरिः
 वाचकवर्यश्री' उमास्वातिः'
 श्री' सिद्धसेन 'गणिः
 श्री' सोमप्रभ 'सूरिः
 मुनिवर्यश्री' सिद्धर्षिः'
 न्यायाचार्य-न्यायविशारद-
 महामहोपाध्यायश्री' यशोविजयः'
 श्री' यशःपालः'
 श्री' जयसिंह 'सूरिः
 श्री' अमरसिंह 'सूरिः
 पूर्वाचार्यः

न्यायतीर्थ-न्यायविशारद-
 मुनिश्री' न्यायविजयः'
 पूर्वमुनिवर्यः
 श्री' समन्तभद्रः'
 श्री' अकलङ्कदेवः'
 श्री' वसुनन्दिः'
 श्री' विद्यानन्द' स्वामी

”

जैन ग्रन्थ
विषयवासनात्याग
भक्तताभरसभस्यारूप काव्यसंग्रहणे।
प्रथम विभाग (परिशिष्ट)
जैनग्रन्थावली

अजैनग्रन्थाः
छान्दोग्योपनिषद्
वामनपुराणम्
गीतगोविन्दम्
श्रुतबोधः
काव्यप्रकाशः
सारस्वतव्याकरणम्
वैराग्यशतकम्
शुद्ध चिन्तामणि

कर्ता
चिदानन्द
प्रकाशक—श्रीआगमोदय समिति
प्रसिद्धकर्ता—श्री जैनेश्वेतांगर डॉक्टर-स
कर्तारः

कविराजश्री ' जयदेवः '
कवीश्वरश्री ' कालिदासः '
श्री ' मम्मटः '
श्री ' अनुभूतिस्वरूपा 'चार्यः
महर्षिश्री ' भर्तृहरिः '
यो०क-सवाधलाल वि. छेठालाल.

समास-विग्रहः

१—आनन्दस्य मन्दिरं आन० 'तत्पुरुषः', तत् आन० । ऋद्धिरेव विश्वं ऋद्धि० 'कर्मधारयः', ऋद्धिविश्वे नाभेयः ऋद्धि० 'तत्पुरुषः' तत्संबोधनं ऋद्धि० । देवैः महितः देव० 'तत्पुरुषः', तं देव० । केन सहितः सकः 'बहुव्रीहिः', सकश्चासौ लाभश्च सक० 'कर्मधारयः', तद्वन्तं सक० । भव एव योधः भव० 'कर्मधारयः', तं भव० । नाभेरपत्यं पुमान् नाभेयः, नाभेयश्चासौ देवश्च नाभेय० 'कर्मधारयः', तं नाभेय० । न हितं अहितं 'नञ्त्तत्पुरुषः', तं अहितम् ॥

२—तीर्थस्य राजानः तीर्थ० 'तत्पुरुषः', तेषां निकरः तीर्थ० 'तत्पुरुषः', तं तीर्थ० । पद्मवद् ईक्षणे यस्य स पद्मे० 'बहुव्रीहिः', तं पद्मे० । विविधाश्च ते वर्णाश्च विविध० 'कर्मधारयः', विविधवर्णान् जुषन्तीति विविधवर्णजूषि 'उपपद'समासः, तेषां विविध० । अंहिः एव पद्मं अंहि० 'कर्मधारयः', यस्य अंहिपद्मं यद० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् यद० । प्रमदश्च आदरश्च प्रमदा० 'समाहारद्वन्द्वः', तेन प्रमदा० ॥

३—रागादीन् जयन्तीति जिनाः, जिनानां प्रवचनं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । सन्तश्च ते हेतवश्च सद्धेतवः 'कर्मधारयः', सद्धेतुभिः लाञ्छितं सद्धे० 'तत्पुरुषः', तत् सद्धे० । अङ्गजेन सहितं साङ्गजं 'बहुव्रीहिः', साङ्गजं च तद् आलं च साङ्ग० 'कर्मधारयः', दितं साङ्गजालं येन तद् दित० 'बहुव्रीहिः' तद् दित० । वरा चासौ वित्तिश्च वर० 'कर्मधारयः', वरवित्तिरेव लक्ष्मीः वर० 'कर्मधारयः', तां वर० । न विद्यते तुला यस्याः सा अतुला 'बहुव्रीहिः', तां अतुलाम् । छितो मदो यैस्ने छित० 'बहुव्रीहिः', उदिता सा यस्मात् तत् उदित० 'बहुव्रीहिः', छितमदानां उदितमं छित० 'तत्पुरुषः', अङ्गानां जालं अङ्ग० 'तत्पुरुषः', छितमदोतिसं अङ्गजालं यस्मिन् तत् छित० 'बहुव्रीहिः', तत् छित० ॥

४—चला चञ्चुर्यस्य स चल०, चलचञ्चुवत् नेत्रे यस्याः सा चल० 'बहुव्रीहिः' । चक्रस्य ईश्वरी चक्रे० । न विद्यते तान्तिर्यस्यां सा अता० 'बहुव्रीहिः', तां अतान्तिम् । इरम्मदवत् आभा

यस्याः सा इरम्भ० 'बहुव्रीहिः' । हेळेः रुचिः हेळि० 'तत्पुरुषः', तद्वत् हेळि० नितम्बस्य चक्रं नितम्ब० 'तत्पुरुषः', विलसत् नितम्बचक्रं यस्याः सा विलसभि० 'बहुव्रीहिः' । मदेन आभा यस्याः सा मदाभा 'बहुव्रीहिः' ॥

५—सती युक्तिर्यस्यां सा सद्युक्तिः 'बहुव्रीहिः', सद्युक्तिश्चासौ युक्तिश्च सद्यु० 'कर्मधारयः', सद्युक्तिमुक्तिरेव तरुष्ठी सद्यु० 'कर्मधारयः', सद्युक्तिमुक्तितरुण्यां निरतः सद्यु० 'तत्पुरुषः', तं सद्यु० । नवश्चासौ स्मरश्च नव० 'कर्मधारयः', रामाश्च नवस्मरश्च परे च रामा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', निरस्ता रामानवस्मरपरा येन स निरस्त० 'बहुव्रीहिः', तं निरस्त० । शत्रूणां जातं शत्रु० 'तत्पुरुषः', जितं शत्रुजातं येन स जित० 'बहुव्रीहिः', तं जित० । अन्तरः जवः अन्त० 'तत्पुरुषः', तेन अन्त० । विजयायाः अङ्गजः विजया० 'तत्पुरुषः', तं विजया० । धर्म एव राः धर्मराः 'कर्मधारयः', आत्तः धर्मराः येन स आत्त० बहुव्रीहिः' । जिताः शत्रवो येन स जित०, जितशत्रोः जातः जित० 'तत्पुरुषः', तं जित० ॥

६—विश्वस्य ईश्वरा विश्वे० 'तत्पुरुषः' । प्रकृष्टः तापः प्रतापः 'प्रादि'समासः, वामः प्रतापो येभ्यस्ते वाम० 'बहुव्रीहिः', मरुश्च अस्तं च तमश्च विपक्षाश्च मला० 'इतरेतरद्वन्द्वः', वामप्रतापकाश्च ते मलास्ततमोविपक्षाः वाम० 'कर्मधारयः', विश्वायाः वामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः क्पि० 'तत्पुरुषः', क्पि च ते विश्वावामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाश्च विश्व० 'कर्मधारयः' विश्वस्त्रीकृताः विश्वक्पिवावामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः यैस्ते विश्व० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते अस्तो यस्य सः अनन्तः 'बहुव्रीहिः', तं अनन्तम् । वामश्चासौ प्रतापश्च वाम० 'कर्मधारयः', वामप्रतापस्य कमला वाम० 'तत्पुरुषः', तमसो विपक्षः तमो०, वामप्रतापकमलाया अस्तः तमोविपक्षः यैस्ते वाम० 'बहुव्रीहिः' ॥

७—पीयूषस्य पानं पीयूष० 'तत्पुरुषः' । न विद्यते श्लेषो येषां ते अश्लेषाः 'बहुव्रीहिः', अश्लेषाश्च ते पुंसश्च अश्लेष० 'कर्मधारयः', तेषां अश्लेष० । निर्गता माया येभ्यस्ते निर्मायाः 'बहुव्रीहिः', मुत् च चरणं च मुच्चरणे 'इतरेतरद्वन्द्वः', मुच्चरणे करोतीति मुच्च० 'उपपद'-समासः, निर्मायाणां मुच्चरणकृत् निर्माय० 'तत्पुरुषः' । न अल्पं अनल्पं 'नव्यतत्पुरुषः', तद् अन० । निर्गता माया यस्मात् तत् निर्मायं 'बहुव्रीहिः' । उच्चं च रणं च उच्च० 'कर्मधारयः', उच्चरणं कृन्ततीति उच्च० 'उपपद'समासः । भवस्य तोदो भव० 'तत्पुरुषः', भवतोदस्य दानं यस्य तत् भव० 'बहुव्रीहिः' ॥

८—श्रेय एव परागः श्रेयःप० 'कर्मधारयः', श्रेयःपरागस्य नलिनी श्रेयःपराग० 'तत्पुरुषः' । नक् अङ्गं यस्याः सा नवा० 'बहुव्रीहिः' । अजितं बलं यस्याः सा अजित० । कल्याणार्थं कोटिः कल्याण० 'तत्पुरुषः', तां कल्याण० । अमेन आमेन वा सहितः सागः

‘बहुव्रीहिः’, तस्मिन् सामे । परैः अजितं पराजितं ‘तत्पुरुषः’, पराजितं बलं बस्याः सा परा०
‘बहुव्रीहिः’ । न विद्यते दुरितानि यस्यां सा अदुरिता ‘बहुव्रीहिः’ ॥

९—दुःखेन लभ्यते इति दुर्लभा । भवं विभ्रतीति भव० ‘उपपद’समासः, तेषां
भव० । ऋभूणां बल्लरी ऋभु० ‘तत्पुरुषः’ । न मितः अमितः ‘नञ्त्तत्पुरुषः’, अमितश्चासौ
द्रुमश्च अपित० ‘कर्मधारयः’, मान एव अमितद्रुमः मानामित० ‘कर्मधारयः’, हिर्म इव
आभा यस्य स हिमाभः ‘बहुव्रीहिः’, मानामितद्रुमे हिमाभः माना० ‘तत्पुरुषः’, तत्सं०
माना० । अरीणां जातं अरि० ‘तत्पुरुषः’, जितं अरिजातं येन स जितारि० ‘तत्पुरुषः’,
तत्सं० जितारि० । श्रिया युक्तः सम्भवः श्री० ‘मध्यमपदलोपी’ समासः, श्रीसम्भवश्चासौ
ईशश्च श्री० कर्मधारयः’, तत्सं० श्री० । भवं भिनत्तीति भव० ‘उपपद’समासः । न विद्यते
मानं यस्याः सा अमाना ‘बहुव्रीहिः’ । महिम्नः आभा महिमाभा ‘तत्पुरुषः’, महिमाभा
महिमाभा यस्य स मितद्रु० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० मितद्रु० । जिता अरयो येन स जिता०,
जितारेः जातः जितारि० ‘तत्पुरुषः’, तत्सं० जितारि० ॥

१०—पङ्कजिन्याः हृद् पङ्क० ‘तत्पुरुषः’, पङ्कजिनीहृदः ईशाः पङ्क० ‘तत्पुरुषः’,
जिना एव पङ्कजिनीहृदीशाः जिन० ‘कर्मधारयः’ । कोपश्च मानश्च कोप० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’,
नितरां कोपमानौ निष्कोप० ‘प्रादि’समासः, निष्कोपमानयोः करणं येभ्यस्तानि निष्कोप०
‘बहुव्रीहिः’, तानि निष्कोप० । ज्ञानं एव द्युत् ज्ञान० ‘कर्मधारयः’, तया ज्ञान० । बहुवच्यं से
भवाश्च बहु० ‘कर्मधारयः’, बहुभवानां भ्रमणं बहु० ‘तत्पुरुषः’, तेन बहु० । तर्पा च निष्कं च
तप्त० ‘कर्मधारयः’, तप्तनिष्कस्य उपमानं येषां तानि तप्त० ‘बहुव्रीहिः’, तप्तनिष्कोपमानानि
करणानि येषां ते तप्त० ‘बहुव्रीहिः’ ॥

११—पुरुषेषु उत्तमाः पुरुषो० ‘तत्पुरुषः’, सिद्धाश्च ते पुरुषोत्तमाश्च सिद्ध० ‘कर्म-
धारयः’, सिद्धपुरुषोत्तमैः संप्रणीतः सिद्ध० ‘तत्पुरुषः’ । विश्वस्य अवबोधकः विश्वा०
‘तत्पुरुषः’, तत्सं० विश्वा० । रणस्य उदरं रणो० ‘तत्पुरुषः’, रणोदरस्य दारः रणो०
‘तत्पुरुषः’, रणोदरदारे धीरः रणो० ‘तत्पुरुषः’ । अपाय एव जलाधिः अपाय० ‘कर्म-
धारयः’, तस्य अपाय० । प्रकटं स्वरूपं यस्याः सा प्रकट० ‘बहुव्रीहिः’, प्रकटस्वरूपा विश्वा
तस्मिन् स प्रकट० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० प्रकट० । बोधस्य करणं यस्य स बोध० ‘बहुव्रीहिः’ ।
दरश्च दाराश्च दर० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’, न विद्यन्ते दरदारा यस्यां सा अदर० ‘बहुव्रीहिः’,
अदरदारा चासौ धीश्च अदर० ‘कर्मधारयः’, अदरदारधियं रातीति अदर० ‘उपपद’समासः ॥

१२—माकन्दस्य मञ्जारिः माकन्द० ‘तत्पुरुषः’ । अन्यैः भ्रियन्ते इति अन्यन्तः,
तेषां अन्य० । दुरितानां अरिरिव अरिः दुरि० । न विद्यते कसं यस्यां सा अकस्त ‘बहुव्रीहिः’ ॥

दारिद्र्यं करोतीति दारिद्र्य० 'उपपद'समासः । सह पततीति सपत्नः, सपत्नश्चासौ जनश्च सपत्न० 'कर्मधारयः', तस्मिन् सपत्न० । अतिशायिनं दुःखं अति० 'प्रादि'समासः, अतिदुःखं ददानीति अति० 'उपपद'समासः, तस्मिन् अति० । वैरस्य सा यस्य स वैरसः 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् वैरसे । दुरितं एव अरिः दुरिता० 'कर्मधारयः', दुरितारेः रसः दुरिता० 'तत्पुरुषः', विगतो दुरितारिरसो यस्याः सा विदुरिता० 'बहुव्रीहिः' ॥

१३—निर्गतः शेषो येभ्यस्तानि निःशेषाणि 'बहुव्रीहिः', निःशेषाणि च तानि सत्त्वानि च निःशेष० 'कर्मधारयः', निःशेषसत्त्वानां परिपालनं निःशेष० 'तत्पुरुषः', सत्या सन्धा यस्य स सत्य० 'बहुव्रीहिः', निःशेषसत्त्वपरिपालनाय सत्यसन्धः निःशेष० 'तत्पुरुषः' । भुवं पालयतीति भूपालः, भूपालश्चासौ संवरश्च भूपाल० 'कर्मधारयः', कुलं एव अम्बरं कुला० 'कर्मधारयः', भूपालसंवरस्य कुलाम्बरं भूपाल० 'तत्पुरुषः', पद्मस्य बन्धुरिव बन्धुः पद्म० 'तत्पुरुषः', भूपालसंवरकुलाम्बरस्य पद्मबन्धुः भूपाल० 'तत्पुरुषः', तत्सं० भूपाल० । भवानां भिद् भव० 'तत्पुरुषः', तस्यै भव० । विशेषेण नम्राः विनम्राः 'प्रादि'समासः, भुवं पान्तीति भूपाः, विनम्रा भूपा यस्य स विनम्र० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० विनम्र० । संवरस्य कुलं यस्यां सा संवर० 'बहुव्रीहिः', तां संवर० । वरा पद्मा यस्य स वर० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० वर० ॥

१४—पाणौ जायन्ते इति पाणिजाः, यस्य पाणिजाः यत्पाणि० 'तत्पुरुषः', यत्पाणिजानां व्रजं यत्पाणि० 'तत्पुरुषः' । नीरे जायते इति नीरजं 'उपपद'समासः, बुद्धं च तत् नीरजं च बुद्ध० 'कर्मधारयः', धृतं बुद्धनीरजं येन तद् धृत० 'बहुव्रीहिः' । घर्म करोतीति घर्मकरः, बालश्चासौ घर्मकरश्च बाल० 'कर्मधारयः', बालघर्मकरस्य पादा बाल० 'तत्पुरुषः', समस्ता चासौ पद्मा च समस्त० 'कर्मधारयः', बालघर्मकरपादवत् समस्तपद्मा यस्य तद् बाल० 'बहुव्रीहिः' । तीर्थं कुर्वन्तीति तीर्थकराः, तीर्थकराणां सार्थः तीर्थ० 'तत्पुरुषः' तत्सं० तीर्थ० । एन एव जम्बालं एनोज० 'कर्मधारयः', एनोजम्बाले घर्मः एनोज० 'तत्पुरुषः', तत्सं० एनोज० । करौ च पादौ च करपादं 'समाहारद्वन्द्वः', करपादेन समस्तं कर० 'तत्पुरुषः', करपादसमस्तं पद्मं येन तत् कर० 'बहुव्रीहिः' ॥

१५—जिनानां मतं जिन० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् जिन० । न मुद् अमुद् 'नञ्'तत्पुरुषः, अमुदं ददत इति अमुदौ 'उपपद'समासः, आमश्च कामश्च आम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अमुदौ च तौ आमकामौ च अमु० 'कर्मधारयः', अमुद्दामकामयोः भिदा यस्मात् सः अमुद्द० 'बहुव्रीहिः', अमुद्दामकामभिदश्चासौ संवरश्च अमुद्द० 'कर्मधारयः', अमुद्दामकामभिदसंवरस्य हेतवः अमुद्द० 'तत्पुरुषः', अमुद्दामकामभिदसंवरहेतूनां लाभो यस्माद् यस्मिन् वा तद् अमुद्द० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् अमुद्द० । चण्डा श्रुतिर्यस्य स चण्ड० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन्

चण्ड० । सन् चासौ प्रकाशश्च सत्प्र० 'कर्मधारयः', तं सत्प्र० । उद्दामश्चासौ कामश्च उद्दाम० 'कर्मधारयः', उद्दामकामस्य भिद् उद्दाम० 'तत्पुरुषः', न संवरः असं० 'नञ्त्तत्पुरुषः', उद्दामकामभिद् चासौ असंवरश्च उद्दाम० 'कर्मधारयः', उद्दामकामभिदसंवरं हन्तीति उद्दाम० 'उपपद'समासः, तस्मिन् उद्दाम० । अतुला आभा यस्य सः अतु० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् अतु० ॥

१६—धर्मस्य द्विषः धर्म० 'तत्पुरुषः', तेषां धर्म० । न धर्मः अधर्मः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अधर्मं जुषन्तीति अधर्म० 'उपपद'समासः, तेषां अधर्म० । सुरभौ यातं सुरभि० 'तत्पुरुषः', सुरभियातं वपुः यस्याः सा सुरभि० 'बहुव्रीहिः' । रमः आयो यस्याः सा रमा० 'बहुव्रीहिः' । हृदयस्य वृत्तिः हृदय० 'तत्पुरुषः' । सारः ऊहो यस्याः सा सारो० 'बहुव्रीहिः' । सुराणां भीः सुर० 'तत्पुरुषः', तथा सुर० ॥

१७—पादौ एव पद्मे पाद० 'कर्मधारयः', पादपद्मयोः सत्का पाद० 'तत्पुरुषः' । न मिता अमिता 'नञ्त्तत्पुरुषः' । शोभनं मनो येषां ते सुम० 'बहुव्रीहिः' तेषां सुम० । शोभना मतिर्यस्य स सुमतिः, तत्सं० सुमते ! । सिद्धेः समृद्धिः सिद्धि० 'तत्पुरुषः', सिद्धि-समृद्धेः वृद्धिः सिद्धि० 'तत्पुरुषः' । सद्भिः कामिता सत्का० 'तत्पुरुषः' । सुष्ठु मतं सुमतं 'प्रादि'समासः, तेन सुमतेन ॥

१८—अज्ञानं एव घस्मरः अज्ञान० 'कर्मधारयः', अज्ञानघस्मरस्य पराभवः अज्ञान० 'तत्पुरुषः', अज्ञानघस्मरपराभवस्य भा अज्ञान० 'तत्पुरुषः', तां अज्ञान० । दुःखं एव अम्बुधिः दुःखा० 'कर्मधारयः', तस्मिन् दुःखा० । अघं च स्मरश्च परे च अघ० 'इतरेतर-द्वन्द्वः', न विद्यन्ते अघस्मरपरे यस्याः सा अनघ० 'बहुव्रीहिः' । भवं भजन्तीति भव० 'उपपद'समासः, तानि भव० ॥

१९—कुत्सिता चासौ मतिश्च कुमतिः 'कर्मधारयः', तां कु० । कुत्सिताश्च ते पक्षाश्च कुपक्षाः 'कर्मधारयः', तैः कु० । न जितानि अजितानि 'नञ्त्तत्पुरुषः', अजितानि पदानि यस्याः सा अजित० 'बहुव्रीहिः' । शिवं रातीति शिव० 'उपपद'समासः । शैल एव विज्ञानं शैल० 'कर्मधारयः', शैलविज्ञानेन राजितौ शैल० 'तत्पुरुषः', शैलविज्ञानराजितौ पदौ यस्य स शैल० 'बहुव्रीहिः' तेन शैल० । शिवेन राजते इति शिव० 'उपपद'समासः, तेन शिव० ॥

२०—उद्यन्ती गदा यस्याः सा उद्य० 'बहुव्रीहिः' । मृगमदेन आविलं मृग० 'तत्पुरुषः', कज्जलस्य अङ्कं कज्ज० 'तत्पुरुषः', मृगमदाविलं च कज्जलाङ्कं च मृग० 'कर्मधारयः', मृगमदाविलकज्जलाङ्कवत् काली मृग० 'कर्मधारयः' । शोभना रीतिर्यस्यां सा सु० 'बहुव्रीहिः',

सुरीतिश्चासौ मतिश्च सुरीति० 'कर्मधारयः', सुरीतिमतिं रातीति सुरीति० 'उपपद्'समासः। राजतां अन्तः राज० 'तत्पुरुषः', जितः राजदन्तो यया सा जित० 'बहुव्रीहिः'। मर्मणो जननी मर्म० 'तत्पुरुषः', तां मर्म०। अतिराजितौ राजदन्तौ यस्याः सा अति० 'बहुव्रीहिः' ॥

२१—भव्याश्च ते अङ्गिनश्च भव्या० 'कर्मधारयः', भव्याङ्गिन एव वारिजानि भव्या० 'कर्मधारयः', भव्याङ्गिवारिजानां विबोधः भव्या० 'तत्पुरुषः', भव्याङ्गिवारिजविबोधे रविः भव्या० 'तत्पुरुषः'। पद्मं च प्रभेश्च पद्मप्रभेशौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', नवीनौ च तौ पद्मप्रभेशौ च नवीन० 'कर्मधारयः', नवीनपद्मप्रभेशवत् करणं यस्य स नवीन० 'बहुव्रीहिः'। मुक्तिरेव कान्ता मुक्ति० 'कर्मधारयः', अर्जिता मुक्तिकान्ता येन सः अर्जित० 'बहुव्रीहिः'। निर्द्वैतेः सुखं निर्द्वैति० 'तत्पुरुषः', तत् निर्द्वैति०। पद्मस्येव प्रभा यस्य स पद्म०, पद्मप्रभश्चासौ ईशश्च पद्म० 'कर्मधारयः', तत्सं० पद्म०। करणानां ऊर्जितं करणो० 'तत्पुरुषः', तत् करणो०। उत्पत्त्या कान्तः उक्ति० 'तत्पुरुषः' ॥

२२—तुल्या गतिर्यस्य स तुल्य० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० तुल्य०। मोहनं च तमश्च मोहन० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विध्वस्ते मोहनतमसी येन स विध्वस्त० बहुव्रीहिः'। दानस्य वारि दान० 'तत्पुरुषः', नवं दानवारि यस्य स नव० 'बहुव्रीहिः', तस्य नव०। तीर्थं कुर्वन्तीति तीर्थङ्कराः 'उपपद्'समासः, तीर्थङ्कराणां व्रजं तीर्थ० 'तत्पुरुषः', तत्सं० तीर्थ०। विभया अस्तः विभा० 'तत्पुरुषः', विभास्तः विधुर्येन तद् विभा० 'बहुव्रीहिः', तद् विभा०। अस्तः मोहो येन सः अस्त० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अस्त०। दानवानां अरयो दानवा० 'तत्पुरुषः', मानवाश्च दानवारयश्च मानव० 'इतरेतरद्वन्द्वः', नताः मानवदानवारयः यस्य स नत० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० नत०॥

२३—शब्दानां भरः शब्द० 'तत्पुरुषः', गम्भीरः शब्दभरो यस्मिन् स गम्भीर० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० गम्भीर०। वादिन एव घूका वादि० 'कर्मधारयः', वादिघूकानां वीथी वादि० 'तत्पुरुषः', गर्विता चासौ वादिघूकवीथी च गर्वित० 'कर्मधारयः', कृतान्तस्य जनकः कृताब्त० 'तत्पुरुषः', गर्वितवादिघूकवीथ्यां कृतान्तजनकः गर्वित० 'तत्पुरुषः', गर्वितवादिघूकवीथीकृतान्तजनकस्य उपमा यस्य स गर्वित० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० गर्वित०। हारिणी शान्तिर्यस्मात् स हारि० 'बहुव्रीहिः'। जिनानां पतिः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्य जिन०। अपवर्गस्य वीथी अपवर्ग० 'तत्पुरुषः', प्रवरा चासौ अपवर्गवीथी च प्रवरा० 'कर्मधारयः'। महान् चासौ अरिश्च महा० 'कर्मधारयः', कोप एव महारिः कोप० 'कर्मधारयः', जनानां कोपमहारिः जन० 'तत्पुरुषः', जनकोपमहारेः शान्तिर्यस्मिन् स जन० 'बहुव्रीहिः' ॥

२४—वरस्य दायी वरदायी 'तत्पुरुषः', वक्त्रं एव श्याम्नावरः वक्त्र० 'कर्मधारयः', वरदायी वक्त्रश्यामान्वरो यस्याः सा वर० 'बहुव्रीहिः'। शोभनाश्च ते श्याम्नाश्च

सुरवाः 'कर्मधारयः', सुरवैः शोचिताः सुरव० 'तत्पुरुषः', दैत्यान्त रामाः दैत्य० 'तत्पुरुषः', सुरवशोचिताः दैत्यरामाः यया सा सुरव० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते अन्तो यस्य सः अनन्तः 'बहुव्रीहिः', अनन्तश्चासौ शोकश्च अनन्त० 'कर्मधारयः', तं अनन्त० । सुरस्य वक्षा सुर० 'तत्पुरुषः' । उचितं ददातीति 'उचि० 'उपपद' समासः ॥

२५—अमृतं अशनं येषां ते अमृता० 'बहुव्रीहिः', तेषां अमृता० । रसायां रसाः रसा० 'तत्पुरुषः', रसारसानां पदं रसा० 'तत्पुरुषः' । शोभनौ पार्श्वौ यस्य स सुपार्श्वः, तं सु० । तारं च सारसं च तार० 'कर्मधारयः', तारसारसवत् पदौ यस्य स तार० 'बहुव्रीहिः', तं तार० । परं च तद् मानं च परमानं 'कर्मधारयः', तद्वन्तं पर० ॥

२६—निर्गताः शेषा येभ्यस्ते निःशेषाः 'बहुव्रीहिः', निःशेषाश्च ते दोषाश्च निःशेष० 'कर्मधारयः', निःशेषदोषा एव रजन्यः निःशेष० 'कर्मधारयः', कजिनीनां ईशः कजि० 'तत्पुरुषः', निःशेषदोषरजनीषु कजिनीशः निःशेष० 'तत्पुरुषः', तं निःशेष० । संसारस्य पारः संसार० 'तत्पुरुषः', आप्तः संसारपारो येन तत् आप्त० 'बहुव्रीहिः', मण्डलश्च मानश्च मारश्च मण्डल० 'इतरेतरद्वन्द्वः', गताः मण्डलमानमारा यस्मात् तद् गत० 'बहुव्रीहिः', आप्तसंसारपारं च तद् गतमण्डलमानमारं च आप्त० 'कर्मधारयः', तद् आप्त० । प्राज्यश्चासौ प्रभावश्च प्राज्य० 'कर्मधारयः', प्राज्यप्रभावस्य भवनं प्राज्य० 'तत्पुरुषः', तत् प्राज्य० । भुवने अतिशायिनी भुवना० 'तत्पुरुषः', भुवनातिशायिनी सा यस्य तद् भुवना० 'बहुव्रीहिः', तद् भुवना० । साराश्च ते पारगताश्च सार० 'कर्मधारयः', सारपारगतानां मण्डलं सार० 'तत्पुरुषः', तत् सार० ॥

२७—सर्वे च ते अर्थाश्च सर्वा० 'कर्मधारयः', सर्वार्थानां सार्थः सर्वा० 'तत्पुरुषः', सर्वार्थसार्थेन खचितं सर्वा० 'तत्पुरुषः', तत् सर्वा० । यतिषु इन्द्राः यती० 'तत्पुरुषः', यतीन्द्राणां भाराः यती० 'तत्पुरुषः', तत्सं० यती० । मानवानां इनाः मान० 'तत्पुरुषः', आनता मानवेना यस्य तद् आनत० 'बहुव्रीहिः', तद् आनत० । हेलया अवहेलितं हेला० 'तत्पुरुषः', कुत्सितं च तत् कर्म कु० 'कर्मधारयः', हेलाऽवहेलितं कुकर्म येन तत् हेला० 'बहुव्रीहिः', तत् हेला० । शर्मणः भा शर्म० 'तत्पुरुषः', शर्मभया राजि शर्म० 'तत्पुरुषः', तस्मै शर्म० । मान एव तमा मान० 'कर्मधारयः', नवश्चासौ इनश्च नवेनः 'कर्मधारयः', मानतमायां नवेनः मान० 'तत्पुरुषः', तं मान० ॥

२८—जिनेषु सामजाः जिन० 'तत्पुरुषः' तेषां जिन० । न शिवं अशिवं 'नक्त्-तत्पुरुषः', शान्तं अशिवं येन तद् शान्ता० 'बहुव्रीहिः', तत् शान्ता० । क्स्वध्यायां आत्माः

वसु० 'तत्पुरुषः', वसुधापान् यतीति वसु० 'उपपद' समासः, वसुधाऽऽमदा ईहा यस्याः सा वसु० 'बहुव्रीहिः' ॥

२९—पूज्यैः अर्चितः पूज्या० 'तत्पुरुषः' । चतुराणां चित्तानि चतुर० 'तत्पुरुषः', चतुरचित्तानि एव चकोराः चतुर० 'कर्मधारयः', चतुरचित्तचकोराणां चक्रं चतुर० 'तत्पुरुषः', चतुरचित्तचकोरचक्रे चन्द्रः चतुर० 'तत्पुरुषः', तत्सं० चतुर० । प्रभावस्य भवनं प्रभाव० 'तत्पुरुषः' । मोहस्य सारं मोह० 'तत्पुरुषः', दितं मोहसारं येन स दित० 'बहुव्रीहिः' । संसार एव सागरः संसार० 'कर्मधारयः', संसारसागरस्य जलं संसार० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् संसार० । चन्द्रस्येव प्रभा यस्य स चन्द्र०, तत्सं० चन्द्र० । भवैः नन्दि भव० 'तत्पुरुषः', भवनन्दि च तत् तमः भव० 'कर्मधारयः', भवनन्दितमः हन्तीति भव० 'उपपद' समासः, भवनन्दितमोहं सारं यस्य स भव० 'बहुव्रीहिः' ॥

३०—तीर्थानां ईशाः तीर्थे० 'तत्पुरुषः', तीर्थेशानां सार्थः तीर्थे० 'तत्पुरुषः', तत्सं० तीर्थे० । आरम्भ एव अगः आर० 'कर्मधारयः', आरम्भागे सामजः आर० 'तत्पुरुषः', तत्सं० आर० । तारा चासौ कान्तिश्च तार० 'कर्मधारयः', आननस्य तारकान्तिः आनन० 'तत्पुरुषः', समा आननतारकान्तिर्यस्य स समा० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० समा० । सन्दोह एव राहुः सन्दोह० 'कर्मधारयः' सन्दोहराहोः बलं सन्दोह० 'तत्पुरुषः', सन्दोहराहुबलस्य निमथनं सन्दोह० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् सन्दोह० । तमश्च संरम्भश्च आगश्च तमःसं० 'इतरेतर-द्वन्द्वः', तेषां तमःसं० । अजेन समानः अज० 'तत्पुरुषः', तत्सं० अज० । ननानां आरं नता० 'तत्पुरुषः', नतारस्य कं नता० 'तत्पुरुषः', नतारकस्य अन्तो यस्मात् स नता० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् नता० ॥

३१—सम्यग् दृष्टियथां ते सम्य० 'बहुव्रीहिः', तेषां सम्य० । सती भा यस्याः सा सद्भा 'बहुव्रीहिः' । अतिशयेन वरा अति० 'प्रादि' समासः । मरस्य राजिः मर० 'तत्पुरुषः', मरराजिं गच्छतीति मर० 'उपपद' समासः, तस्मिन् मर० । सती चासौ भारती च सद्भा० 'कर्मधारयः' । रत्या वरा रति० 'तत्पुरुषः', अमराणां राजिः अमर० 'तत्पुरुषः', रतिवरा चासौ अमरराजिश्च रति० 'कर्मधारयः', रतिवरामरराज्या गेया रति० 'तत्पुरुषः' ॥

३२—सुधाकरस्य बिम्बं सुधा० 'तत्पुरुषः', नवं च तत् सुधाकरबिम्बं च नव० 'कर्मधारयः', नवसुधाकरबिम्बवद् दन्तौ यस्य स नव० 'बहुव्रीहिः', तं नव० । स्वश्चासौ अनेकपथश्च स्वाने० 'कर्मधारयः', तं स्वाने० । कमलेन मुक्तः कमल० 'तत्पुरुषः', कमलमुक्त-श्चासौ घनाघनश्च कमल० 'कर्मधारयः', कमलमुक्तघनाघनवद् आभा यस्य स कमल० 'बहुव्रीहिः', तं कमल० । पुण्यमेव स्वं पुण्य० 'कर्मधारयः', समुपात्तं पुण्यस्वं यया सा

सप्तु० 'बहुव्रीहिः' । पङ्क्तस्य मलः पङ्क्तु० 'तत्पुरुषः', अनेकश्चासौ पङ्क्तमलश्च अनेक० 'कर्मधारयः', अनेकपङ्क्तमलेन मुक्तः अनेक० 'तत्पुरुषः', अनेकपङ्क्तमलमुक्तो घनो यस्याः सा अनेक० 'बहुव्रीहिः' । घना आभा यस्य स घनाभः 'बहुव्रीहिः', तं घनाभम् ॥

३३—इन्दुरिव यशांसि इन्दु० 'कर्मधारयः', तेषां इन्दु० । रामश्चासौ अङ्गजश्च रामा० 'कर्मधारयः', निरस्तो रामाङ्गजो येन स निरस्त० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते रुजा यस्य सः अरुजः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अरु० । शोभनो विधिर्यस्य स सु० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सु० । रामायाः अङ्गजः रामा० 'तत्पुरुषः', तत्सं० रामा० ॥

३४—अतिशयेन मतः अति० 'प्रादि' समासः । अतिशयेन चण्डः अति० 'प्रादि' समासः, अतिचण्डश्चासौ भास्वांश्च अति० 'कर्मधारयः', अतिचण्डभास्वद्वत् महो यस्य सः अति० 'बहुव्रीहिः' । शिवमेव पूः शिव० 'तत्पुरुषः', तस्य शिव० । न यशः अयशः 'नञ्प्रतत्पुरुषः', तस्मात् अयशस्तः । अपायेन रहितः अपाय० 'तत्पुरुषः' । जिनानां ओघः जिनौ० 'तत्पुरुषः' । भास्वत् महो यस्य स भास्व० 'बहुव्रीहिः' । शिवं पुरं यस्य स शिव० 'बहुव्रीहिः' । विधेयेन सहितं सविधेयं 'बहुव्रीहिः', सविधेयं शस्तं यस्य स सविधेय० 'बहुव्रीहिः' ॥

३५—प्रचुराणि च तानि पुण्यानि च प्रचुर० 'कर्मधारयः', प्रचुरपुण्यानां भराः प्रचुर० 'तत्पुरुषः', तैः प्रचुर० । विशेषेण नम्राः विनम्राः 'प्रादि' समासः, अपगता अपाया येभ्यस्ते अपा० 'बहुव्रीहिः', विनम्राश्च ते अपापायाश्च विनम्रा० 'कर्मधारयः', विनम्रापापाया मानवा यस्य स विनम्रा० 'बहुव्रीहिः', तं विनम्रा० । सुधारुचेः रङ्गः सुधा० 'तत्पुरुषः', सुधारुचिरङ्ग इव तारं सुधा० 'कर्मधारयः', तत् सुधा० । भवतः वचनं भव० 'तत्पुरुषः', तद् भव० । पापस्य आयो यस्मात् स पापा० 'बहुव्रीहिः', पापायश्चासौ मानश्च पापा० 'कर्मधारयः', व्यपास्तः पापायमानो येन स व्यपा० 'बहुव्रीहिः' तत्सं० व्यापा० । वसुधायां रुचिरं वसुधा० 'तत्पुरुषः', तद् वसुधा० । गतम् आरं यस्मात् तद् गता० 'बहुव्रीहिः', तद् गता० ॥

३६ वाचो विभवः वाग्वि० 'तत्पुरुषः', विशदश्चासौ वाग्विभवश्च विशद० 'कर्मधारयः', सारं च तद् अमृतं च सारा० 'कर्मधारयः', विशदवाग्विभवेन अभिभूतं सारामृतं यया सा विशद० 'बहुव्रीहिः' । तारकाणां ईशः तार० 'तत्पुरुषः', शोभनश्चासौ तारकेशश्च सुतार० 'कर्मधारयः' आस्यमेव सुतारकेशः आस्य० 'कर्मधारयः', समुदित आस्यसुतारकेशो यस्याः सा समुदिता० 'बहुव्रीहिः' । उपप्लवानां चमूः उप० 'तत्पुरुषः', तां उप० । उचितस्य प्रदानं उचित० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् उचित० । न विद्यते सारो यस्यां सा असारा 'बहुव्रीहिः', तां असाराम् ॥

३७—गीदानां आगमः पीडा० 'तत्पुरुषः' । मर्त्यानां आनन्दः मर्त्या० 'तत्पुरुषः', दत्ते मर्त्यानन्दो येन स दत्त० 'बहुव्रीहिः', तं दत्त० । न तनूनि अतनूनि 'नञ्त्तत्पुरुषः', उद्भवश्च भयं च यशश्च उद्भव० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अतनूनि च तानि उद्भवभययशांसि च अतनू० 'कर्मधारयः', तेषां अतनू० । प्रकृष्टा सिद्धिर्यस्य स प्रसिद्धिः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० प्रसिद्धे ! । नन्दायाः तनुः नन्दा० 'तत्पुरुषः', नन्दातन्वोः उद्भवो यस्य स नन्दा० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० नन्दा० ॥

३८—चित्तस्य वृत्तिः चित्त० 'तत्पुरुषः', यस्याः चित्तवृत्तिः यच्चित्त० 'तत्पुरुषः' । प्रशस्त आयो यया सा प्रश० 'बहुव्रीहिः' । तापं ददातीति ताप० 'उपपद'समासः, तत् ताप० । मानवानां प्रकरः मानव० 'तत्पुरुषः', तत्सं० मानव० । याता आपदू यस्य यस्माद् वा स याता० 'बहुव्रीहिः', तं याता० । आरं च तमश्च रुजा च आलं च आर० 'इतरे-तरद्वन्द्वः', सितानि आरतमोरुजालानि येन स सिता० 'बहुव्रीहिः', तं सिता० ॥

३९—जिनानां आगमः जिना० 'तत्पुरुषः', तत्सं० जिना० । दव इव अरयः दवा० 'कर्मधारयः', दवारीणां हरः दवा० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दवा० । वर्णैः सहितं सवर्णं 'बहु-व्रीहिः', तस्मिन् सवर्णं । आरम्भेण सहिता सारम्भा 'बहुव्रीहिः', सारम्भा चासौ आजिश्च सार० 'कर्मधारयः', सारम्भाजिरेव नागः सार० 'कर्मधारयः', सारम्भाजिनागस्य मदः सार० 'तत्पुरुषः', सारम्भाजिनागमदस्य वारि सार० 'तत्पुरुषः', सारम्भाजिनागमदवारिणि हरिः सार० 'तत्पुरुषः', तत्सं० सार० । न सवर्णं अस० 'नञ्त्तत्पुरुषः', तस्मिन् अस० ॥

४०—जिनस्य पदं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । विशाला चासौ आपच्च विशाला० 'कर्मधारयः', विशालापत्तेः त्रायते इति विशाला० 'उपपद'समासः, तद् विशाला० । परश्चासौ आगमश्च परा० 'कर्मधारयः', परागमस्य धूः परा० 'तत्पुरुषः', तां परा० । आमश्च शोकश्च आम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विगतौ आमशोकौ यस्याः सा विगता० 'बहुव्रीहिः', तां विगता० । स्मेरं आननं यस्याः सा स्मेरा० 'बहुव्रीहिः', तां स्मेरा० । शोभनश्चासौ जनश्च सुजनः 'कर्मधारयः', तत्सं० सुजन ! । परागेण मधुरं पराग० 'तत्पुरुषः', तत् पराग० ॥

४१—सर्वं वेत्तीति सर्व० 'उपपद'समासः, श्रेयासश्चासौ सर्वविच्च श्रेयांस० 'कर्म-धारयः', तं श्रेयांस० । अङ्गिनां गणः अङ्गि० 'तत्पुरुषः', तत्सं० अङ्गि० । त्रियामायाः कान्तः त्रियामा० 'तत्पुरुषः', त्रियामाकान्तवद् आननं यस्य स त्रियामा० 'बहुव्रीहिः', तं त्रियामा० । मान एव वातः मान० 'कर्मधारयः', तस्मिन् मान० । न विद्यते अन्तो यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः', अनन्तो महिमा यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः', तं अनन्त० । न मा अमा 'नञ्त्तत्पुरुषः' ॥

४२—ऋभूणां सदः ऋभु० 'तत्पुरुषः' । शैलानां राजानः शैल० 'तत्पुरुषः', अंही एव शैलराजाः अंहि० 'कर्मधारयः', तान् अंहि० । अनन्तश्चासौ महिमा च अनन्त० 'कर्मधारयः' अनन्तमहिम्नः प्रभवो यस्याः सा अनन्त० 'बहुव्रीहिः', तां अनन्त० । आप्तानां निकरः आप्त० 'तत्पुरुषः', तं आप्त० । राकायाः राजा राका० 'तत्पुरुषः', राकाराजवद् आननं यस्य स राका० 'बहुव्रीहिः', तं राका० । न हिमा अहिमा 'नञ्त्तत्पुरुषः', अहिमा प्रभा यस्य सः अहिम० 'बहुव्रीहिः', अहिमप्रभवद् वामः कायो यस्य सः अहिम० 'बहुव्रीहिः', तं अहिम० ॥

४३—निर्वाणस्य निर्वाणः निर्वाण० 'तत्पुरुषः', निर्वाणनिर्वाणं पुष्यन्तीति निर्वाण० 'उपपद'समासः, तेषां निर्वाण० । प्रचुरश्चासौ प्रमादश्च प्रचुर० 'कर्मधारयः', प्रचुरप्रमादस्य मारो यस्मिन् स प्रचुर० 'बहुव्रीहिः', तं प्रचुर० । भव एव अरिः भवा० 'कर्मधारयः', भवारिः हरिर्यस्मात् स भवा० 'बहुव्रीहिः', तेन भवा० । समा चासौ मा च सम० 'कर्मधारयः', सममायाः आगमो यस्मिन् स सम० 'बहुव्रीहिः', तेन सम० । विद्वांश्चासौ जनश्च विद्व० 'कर्मधारयः' । आरम्भ एव वारि आर० 'कर्मधारयः' आरम्भवारिणि हरिः आर० 'तत्पुरुषः', तेन आर० ॥

४४—सारा चासौ अतुला च सारा० 'कर्मधारयः', सारातुला आभा यस्य स सारा० 'बहुव्रीहिः', तं सारा० । न विद्यते मलो यस्यां सा अमला 'बहुव्रीहिः' । यतिरेष मा यति० 'कर्मधारयः', यतिमया नवीनः यति० 'तत्पुरुषः' । अमला आयतिर्यस्य तद् अमला० 'बहुव्रीहिः', तद् अमला० ॥

४५—भ्रमणेन अर्जितानि भ्रम० 'तत्पुरुषः' । पर्जन्याश्च दानवाश्च पर्जन्य० 'इतरेतरद्वन्द्वः', सुष्ठु पूज्यः सुपूज्यः 'प्रादि'समासः, पर्जन्यदानवानां सुपूज्यः पर्जन्य० 'तत्पुरुषः', तत्सं० पर्जन्य० । सुष्ठु तानवानि सुता० 'प्रादि'समासः, तानि सुता० । तव नाम त्वन्नाम 'तत्पुरुषः' । पर्जन्यवद् दानं यस्य स पर्जन्य० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० पर्जन्य० । वसुपूज्यस्य सुतः वसु० 'तत्पुरुषः', तत्सं० वसु० । न नवानि अनवानि 'नञ्त्तत्पुरुषः' ॥

४६—ध्यानस्य अन्तरं ध्याना० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् ध्याना० । मरणं ददातीति मरणदः 'उपपद'समासः, मरणदश्चासौ अमितश्च मरण० 'कर्मधारयः' मरणदामितश्चासौ मोहश्च मरण० 'कर्मधारयः', मरणदामितमोहस्य नाशो यस्याः सा मरण० 'बहुव्रीहिः', तां मरण० । दत्तं ईहितं यया सा दत्ते० 'बहुव्रीहिः', तां दत्ते० । उपकारस्य कारिणी उप० 'तत्पुरुषः', उपकारकारिणी वाग् यस्याः सा उप० 'बहुव्रीहिः', तां उप० । यमश्च आमश्च रणश्च यम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', यमामरणान् दतीति यमा० 'उपपद'समासः, तां यमा० । मोहनस्य आशा मोह० 'तत्पुरुषः', इता मोहनाशा यया सा इत० 'बहुव्रीहिः', तां इत० ॥

४७—शास्त्राणां विद्या शास्त्र० 'तत्पुरुषः', शास्त्रविद्यायाः तरः शास्त्र० 'तत्पुरुषः', तत् शास्त्र० । भवं तुदतीति भव० 'उपपद'समासः, तद् भव० । सर्वे च ते भावाश्च सर्वे० 'कर्मधारयः', सर्वभावान् विचे इति सर्वे० 'उपपद'समासः, तत्सं० सर्वे० । रोग एव विभवः रोग० 'कर्मधारयः', यातो रोगविभवो यस्मात् तद् यात० 'बहुव्रीहिः', तद् यात० । दितं आरं येन तद् दिता० 'बहुव्रीहिः', तद् दिता० ॥

४८—यतीनां गणः यति० 'तत्पुरुषः' । चण्डा चासौ ईतिश्च चण्डेतिः 'कर्मधारयः', भिन्ना चण्डेतिर्येन स भिन्न० 'बहुव्रीहिः' । अमला कला यस्याः सा अमल० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अमल० । वरा शोभा यस्याः सा वर० 'बहुव्रीहिः', वरशोभा नाभिर्यस्याः सा वर० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० वर० । अतिशयेन कोमलं अति० 'प्रादि'समासः, अतिकोमलं च तत् कलेवरं च अति० 'कर्मधारयः', अतिकोमलकलेवरस्य शोभना आभा यस्याः सा अति० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अति० ॥

४९—उपान्ते समेताः उपा० 'तत्पुरुषः', देवानां देवाः देव० 'तत्पुरुषः', उपान्तसमेता देवदेवा यस्मिन् तद् उपा० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् उपा० । कमलेन कमलया वा सहितः सकमलः 'बहुव्रीहिः', तं सकमलम् । विशिष्टा भा यस्य तद् वि० 'उपपद'समासः, तस्मिन् वि० । जिनेषु वरः जिन० 'तत्पुरुषः', तं जिन० । जनानां ओघः जनौघः 'तत्पुरुषः' । देवैः ईहितः देवे० 'तत्पुरुषः', तं देवे० । विगतो मलो यस्मात् तद् विमलं 'बहुव्रीहिः', तद् विमलम् । विशेषेण भासि विभासि 'प्रादि'समासः, तद् विभासि ॥

५०—नियोगस्य आयः नियो० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् नियो० । अनर्थं ददातीति अन० 'उपपद'समासः, तद् अन० । रतिश्च प्रियं च रति० 'इतरेतरद्वन्द्वः' रतिप्रिये ददतीति रति० 'उपपद'समासः, भविनां रतिप्रियदाः भवि० 'तत्पुरुषः' । तीर्थस्य अधिपाः तीर्था० 'तत्पुरुषः' । वरश्चासौ दम्श्च वर० 'कर्मधारयः', तं वर० । न विद्यतेऽर्थो येषां तेऽनर्थाः 'बहुव्रीहिः' । रतेः प्रियः रति० 'तत्पुरुषः', विशिष्टः रतिप्रियः विरति० 'प्रादि'-समासः, दम्भश्च विरतिप्रियश्च दम्भ० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अनर्थानां दम्भविरतिप्रियौ अनर्थ० 'तत्पुरुषः', अनर्थदम्भविरतिप्रियौ घन्तीति अनर्थ० 'उपपद'समासः । नदीनां इनाः नदीनाः 'तत्पुरुषः' ॥

५१—भवं विभ्रतीति भव० 'उपपद'समासः, तेषां भव० । सिद्धिरेव सौधं सिद्धि० 'कर्मधारयः', तत् सिद्धि० । अन्तरश्च आमश्च अन्त० 'कर्मधारयः', सिद्धः अन्तरामो येन स सिद्ध० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सिद्धा० । नय एव मा नयमा 'कर्मधारयः', नयमार्यां न विद्यते लयो येषां ते नय० 'बहुव्रीहिः', तेषां नय० । नयाश्च मानं च यमाश्च नय० 'इतरे-

तरद्वन्द्वः', रामाश्च ते नयमानयमाश्च राम० 'कर्मधारयः', रामनयमानयमानां आलयाः राम० 'तत्पुरुषः', तेषां राम० ॥

५२—रागेण सहिता सरागा 'बहुव्रीहिः' । सुष्ठु प्रभा यस्याः सा सु० 'बहुव्रीहिः' ॥

५३—तमसः तनुता तमस्त० 'तत्पुरुषः', तां तमस्त० । अन्तस्य मा अन्तमा 'तत्पुरुषः', अन्तमायाः आयः अन्त० 'तत्पुरुषः', न विद्यते अन्तमाऽऽयो यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः' । परे च मोहश्च मलश्च पर० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न समाः असमाः 'नञ्तत्पुरुषः', असमा इताः परमोहमला यस्मात् सः असमे० 'बहुव्रीहिः' । न समेतः अस० 'नञ्तत्पुरुषः', मायया असमेतः मायाऽस० 'तत्पुरुषः', तत्सं० मायाऽस० । परम ऊहो यस्य स पर० 'बहुव्रीहिः', तं पर० । न लोभवान् अलोभवान् 'नञ्तत्पुरुषः', तं अलोभ० ॥

५४—केन आमोदिताः कामो० 'तत्पुरुषः', अवनिः धनं येषां ते अवनि० 'बहुव्रीहिः' कामोदिताश्च ते अवनिधनाश्च कामो० 'कर्मधारयः', कामोदितावनिधनैः आहतः कामो० 'तत्पुरुषः', तत्सं० कामो० । अवन्यां वरः अवनि० 'तत्पुरुषः' । तीर्थं पान्तीति तीर्थं 'उपपद'समासः, तेषां तीर्थं० । कामं उदितः कामो० 'तत्पुरुषः', तत्सं० कामो० । मानस्य सेना मान० 'तत्पुरुषः', ऋता मानसेना यस्मात् स ऋत० 'बहुव्रीहिः' ॥

५५—तत्त्वेन सहितः सत० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सत० । न विद्यते अन्या यस्याः सा अन० 'बहुव्रीहिः', तां अन० । ऊहानां सदनं ऊह० 'तत्पुरुषः' । ततश्चासौ मोदश्च तत० 'कर्मधारयः', ततमोदस्य मारो यस्मात् तत् तत० 'बहुव्रीहिः' । चिन्तितश्चासौ अर्थश्च चिन्ति० 'कर्मधारयः', चिन्तितार्थस्य जनकः चिन्ति० 'तत्पुरुषः' । यामानां आगमनं यस्मात् स यामा० 'बहुव्रीहिः' । हसच्च अनन्तं च हसद० 'कर्मधारयः', हसदनन्तं च तमश्च हसद० 'कर्मधारयः', हसदनन्तमो ददातीति हसद० 'उपपद'समासः, तत् हसद० ॥

५६—उदाराश्च ते गुणाश्च उदार० 'कर्मधारयः', तैः उदार० । रङ्गे मनो यस्याः सा रङ्ग० 'बहुव्रीहिः' । अघं च मानश्च अघ० 'इतरेतरद्वन्द्वः' अघमानयोः मतिः अघ० 'तत्पुरुषः', अस्ता अघमानमतिर्यया सा अस्ता० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते आदरो यस्मिन् सः अना० 'बहुव्रीहिः', तेन अना० ॥

५७—सन् धर्मो यस्य स सद्धर्मः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सद्धर्म ! । विमुक्ता माया येन स विमुक्त० 'बहुव्रीहिः', तस्मै विमुक्त० । तनोः भवतीति तनु० 'उपपद'समासः, तस्मै तनु० । धराया ईशः धरेशः 'तत्पुरुषः', धरेशश्चासौ भानुश्च धरेश० 'कर्मधारयः', तस्य धरेश० । पवित्रा चासौ मा च पवित्र० 'कर्मधारयः', पवित्रमाया आयो यस्यां सा पवित्र०

‘ बहुव्रीहिः ’, पवित्रमाऽऽया आयतिर्यस्य स पवित्र० ‘ बहुव्रीहिः ’, तत्सं० पवित्र० । न तनुः अतनुः ‘ नञ्त्त्वरूपः ’, अतनुश्चासौ भवश्च अतनु० ‘ कर्मधारयः ’, तस्मै अतनु० । धरेशवद् भानुर्यस्य स धरेश० ‘ बहुव्रीहिः ’, तस्य धरेश० ॥

५८—दम एव हव्यभुग् दम० ‘ बहुव्रीहिः ’, तेन दम० । जिनानां आली जिना० ‘ तत्पुरुषः ’ । रागश्च मरश्च राग० ‘ इतरेतरद्वन्द्वः ’, सम्पन्नौ रागमरौ यस्मात् स सम्पन्न० ‘ बहुव्रीहिः ’, सम्पन्नरागमश्चासौ मानश्च सम्पन्न० ‘ कर्मधारयः ’, सम्पन्नरागमरमान एव वन्यः सम्पन्न० ‘ कर्मधारयः ’, ताः सम्पन्न० । रदानां इव आभा यासां ताः रदा० ‘ बहुव्रीहिः ’, ताः रदा० । सती सम्पद् यस्याः सा सत्स० ‘ बहुव्रीहिः ’ । नरा एव अगमाः नरा० ‘ कर्मधारयः ’, नरागमानां रमा नरा० ‘ तत्पुरुषः ’, नीरं ददातीति नीरदः, नवश्चासौ नीरदश्च नव० ‘ कर्मधारयः ’, नवनीरद इव आभा यस्याः सा नव० ‘ बहुव्रीहिः ’, नरागमरमायां नवनीरदाभा नरा० ‘ तत्पुरुषः ’ ॥

५९—सन्तश्च ते कामाश्च सत्का० ‘ कर्मधारयः ’, सत्कामानां सङ्गमः सत्का० ‘ तत्पुरुषः ’, रसायां जायते इति रसाजः ‘ उपपदसमासः, सत्कामसङ्गम एव रसाजः सत्का० ‘ कर्मधारयः ’, रसस्य उपमानं रसो० ‘ तत्पुरुषः ’, सत्कामसङ्गमरसाजे रसोपमानं यस्याः सा सत्का० । जिनानां इन्द्रः जिने० ‘ तत्पुरुषः ’, जिनेन्द्रस्य सत्का जिनेन्द्र० ‘ तत्पुरुषः ’ । आमस्य सङ्गः आम० ‘ तत्पुरुषः ’, तं आम० । न विद्यते रसो यस्याः सा अरसा ‘ बहुव्रीहिः ’ । अपगतो मानो यस्याः सा अप० ‘ बहुव्रीहिः ’ ॥

६०—कवीनां कोटिः कवि० ‘ तत्पुरुषः ’, कविकोट्या काम्या कवि० ‘ तत्पुरुषः ’ तां कवि० । प्रकृष्टा ज्ञप्तिः प्रज्ञप्तिः, कामिता चासौ रसा च कामित० ‘ कर्मधारयः ’, प्रज्ञप्तेः कामितरसा प्रज्ञप्ति० ‘ तत्पुरुषः ’, तां प्रज्ञप्ति० । अमरेषु उचिता अमरो० ‘ तत्पुरुषः ’ । दुष्टाश्च ते दोषाश्च दुष्ट० ‘ कर्मधारयः ’, तान् दुष्ट० । न मितः अमितः ‘ नञ्त्त्वरूपः ’, अमितो रसो यस्याः सा अमित० ‘ बहुव्रीहिः ’ । रोचित आयो यस्याः सा रोचि० ‘ बहुव्रीहिः ’ ॥

६१—शान्तिश्चासौ जिनश्च शान्ति० ‘ कर्मधारयः ’, तं शान्ति० । इन्द्राणां ततिः इन्द्र० ‘ तत्पुरुषः ’ । श्रिया युक्तं जातरूपं श्रीजात० ‘ मध्यमपदलोपी ’ समासः, श्रीजातरूपमिव तनुः श्रीजात० ‘ कर्मधारयः ’, कान्तश्चासौ रसश्च कान्त० ‘ कर्मधारयः ’, श्रीजातरूपतनौ कान्तरसः श्रीजात० ‘ तत्पुरुषः ’, श्रीजातरूपतनुकान्तरसेन अभिरामः श्रीजात० ‘ तत्पुरुषः ’, तं श्रीजात० । श्रीजातस्य रूपं श्रीजात० ‘ तत्पुरुषः ’, नुन्नं श्रीजातरूपं येन स नुन्न० ‘ बहुव्रीहिः ’, तत्सं० नुन्न० । कान्ता रसा यासां ताः कान्त० ‘ बहुव्रीहिः ’, ताभिः कान्तं ॥

६२—अर्चितौ पदौ यस्याः सा अर्चित० 'बहुव्रीहिः' । मन्दाराणां वारः मन्दार० 'तत्पुरुषः', मन्दारवारश्च मणयश्च मन्दार० 'इतरेतरद्वन्द्वः', मन्दारवारमणिभिः मालितं मन्दार० 'तत्पुरुषः', मन्दारवारमणिमालितं मस्तकं येषां ते मन्दार० 'बहुव्रीहिः', तेषां मन्दार० । जिनेषु राजानः जिन० 'तत्पुरुषः', जिनराजानां माला जिन० 'तत्पुरुषः' । न मन्दः अम० 'नञ्त्तत्पुरुषः', अमन्द आरवो यस्याः सा अमन्दा० 'बहुव्रीहिः' । अणिम्नां आलिः अणि० 'तत्पुरुषः', अणिमाल्याः ता यस्मिन् तद् अणि० 'बहुव्रीहिः', तद् अणि० । अस्तं कं येषां ते अस्त० 'बहुव्रीहिः', तेषां अस्त० ॥

६३—गोस्तन्याः मधुरता गोस्तनी० 'तत्पुरुषः', तां गोस्तनी० । हानिं छिन्ते इति हानिच्छिद् 'उपपद'समासः । नवश्चासौ रागश्च नव० 'कर्मधारयः', महान्तश्च ते अरयश्च महा० 'कर्मधारयः', आजिश्च नवरागश्च महारयश्च आजि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', आजिनवरागमहारीणां वारः आजि० 'तत्पुरुषः', नाशित आजिनवरागमहारिवारो येन स नाशित० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० नाशिता० । आधिरेव शुचिः आधि० 'कर्मधारयः', तस्यां आधि० । मधुत्वेन छिन्ना मधु० 'तत्पुरुषः' । जिनेषु वरा जिन० 'तत्पुरुषः', जिनवराणां आगमः जिन० 'तत्पुरुषः', तत्सं० जिन० । हारि च तद् वाः हारि० 'कर्मधारयः', तस्य हारि० ॥

६४—अचिरायाः अपत्यं पुमान् आचिरेयः, श्रिया युक्तः आचिरेयः श्रीआचि० 'मध्यमपदलोपी'समासः, श्रीआचिरेयस्य चरणौ श्रीआ० 'तत्पुरुषः', श्रीआचिरेयचरणयोः अन्तिकं श्रीआ० 'तत्पुरुषः', श्रीआचिरेयचरणान्तिके सक्तं श्रीआ० 'तत्पुरुषः', श्रीआचिरेयचरणान्तिकसक्तं चित्तं यस्याः सा श्रीआ० 'बहुव्रीहिः' । रसनेन रोचितं रसन० 'तत्पुरुषः', रसनरोचितं च तद् देहं च रसन० 'कर्मधारयः', रसनरोचितदेहेन कान्ता रसन० 'तत्पुरुषः' । निर्गतो रसो येभ्यस्ते नीरसाः 'बहुव्रीहिः', नीरसाश्च ते नराश्च नीरस० 'कर्मधारयः', उचितं ददातीति उचितदा 'उपपद'समासः, नीरसनराणां उचितदा नीरस० 'तत्पुरुषः' ॥

६५—कुन्थुश्चासौ नाथश्च कुन्थु० 'कर्मधारयः', तत्सं० कुन्थु० । शमथस्य अवसथः शमथा० 'तत्पुरुषः' । प्रकृष्टं च तत् स्थानं च प्रकृष्ट० 'कर्मधारयः', तत् प्रकृष्ट० । अरीणां राशिः अरि० 'तत्पुरुषः', नवश्चासौ अरिराशिश्च नवारि० 'कर्मधारयः', मोह एव नवारिराशिः मोह० 'कर्मधारयः', तस्य मोह० । अम्बुनाथस्य तुलना अम्बु० 'तत्पुरुषः', तां अम्बु० । न अल्पा अन० 'नञ्त्तत्पुरुषः', अनल्पा चासौ आस्था च अन० 'कर्मधारयः', आनन्द एव मा आन० 'कर्मधारयः', अनल्पास्थायाः आनन्दमा अन० 'तत्पुरुषः', अनल्पास्थाऽऽनन्दमायाः आयो यस्मात् सः अन० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अन० । वारीणां राशिः

वारि० 'तत्पुरुषः', मोहनश्चासौ वारिराशिश्च मोहन० 'कर्मधारयः', नव एव मोहनवारिराशिः नव० 'कर्मधारयः', तस्य नव० ॥

६६—जिनानां चक्रवालं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । आनन्दस्य दानं येषां ते आनन्द० 'बहुव्रीहिः', आनन्ददानैः महितं आनन्द० 'तत्पुरुषः', तद् आनन्द० । नरकस्य अन्तः नरका० 'तत्पुरुषः', नरकान्तं करोतीति नरका० 'उपपद'समासः, तत् नरका० । हारिणो गुणा यस्य तत् हारि० 'बहुव्रीहिः', तत् हारि० । नराणां कान्तं नर० 'तत्पुरुषः', नरकान्तं करोतीति नर० 'उपपद'समासः, तत् नर० ॥

६७—जिनानां पतिः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्य जिन० । भ्राजिष्णुर्मा यस्याः सा भ्राजि० 'बहुव्रीहिः' । नराणां हिता नर० 'तत्पुरुषः' । न कलिता अक० 'नञ्त्तत्पुरुषः' । सुधा च सुधाभश्च अभ्राणि च सुधा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', धवलिम्ना अस्तानि सुधासुधाभाभ्राणि यया सा धवलिमा० 'बहुव्रीहिः' । न जिष्णुः अजि० 'नञ्त्तत्पुरुषः', अजिष्णुश्चासौ मानश्च अजिष्णु० 'कर्मधारयः', अजिष्णुमानेन रहिता अजिष्णु० 'तत्पुरुषः' । कलिश्च तापश्च कलि-तापौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', कलितापौ करोतीति कलि० 'उपपद'समासः, तैः कलि० ॥

६८—जिनानां राजा जिन० 'तत्पुरुषः', पादयोः द्वन्द्वं पाद० 'तत्पुरुषः', जिन-राजस्य पादद्वन्द्वं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । विभायाः आकरः विभा० 'तत्पुरुषः', शययोः विभाऽऽकरः शय० 'तत्पुरुषः', शयविभाऽऽकरेण राजमाना शय० 'तत्पुरुषः' । श्रिया युक्ता बला श्री० 'मध्यमपदलोपी' समासः, तत्सं० श्री० । वरं बलं यस्याः सा वर० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० वर० । समश्चासौ सङ्कश्च सम० 'कर्मधारयः', तस्य सम० । विभाकरश्च राजा च विभा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विभाकरराजयोरिव मानं यस्याः सा विभा० 'बहुव्रीहिः' ॥

६९—सुराणा आलिः सुरा० 'तत्पुरुषः' । अग्रा सेवा यस्य तत् 'बहुव्रीहिः' तस्मिन् अग्र० । शोभनं च तद् दर्शनं च सुद० 'कर्मधारयः', सुदर्शनं धरतीति सुद० 'उपपद'समासः, तस्मिन् सुद० । न विद्यते शमनं यस्य सः अश० 'बहुव्रीहिः', तं अश० । शोभनं दर्शनं यस्य स सुद०, धराया ईशः धरेशः, सुदर्शनश्चासौ धरेशश्च सुद० 'कर्मधारयः', तं सुद० । अन्तश्च वामा च अन्त० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्येते अन्तवामे यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः', तं अनन्त० ॥

७०—सर्वज्ञानां संहतिः सर्वज्ञ० 'तत्पुरुषः' । भवश्च अरयश्च जनिश्च शापश्च भवारि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', भवारिजनिशापैः तिरोहिता भवारि० 'तत्पुरुषः', भवारिजनिशापतिरोहिता श्रीर्यस्याः सा भवा० 'बहुव्रीहिः' । कृता धीर्यैः ते कृत० 'बहुव्रीहिः', तेषां कृत० । आरम्भ

एव वारिजं आर० 'कर्मधारयः', निशायाः पतिः निशा० 'तत्पुरुषः', आरम्भवारिजे निशापतिः आरम्भ० 'तत्पुरुषः', आरम्भवारिजनिशापतिवद् रोहिता आरम्भ० 'कर्मधारयः' आरम्भवारिजनिशापतिरोहिता श्रीर्यस्याः सा आरम्भ० 'बहुव्रीहिः' ॥

७१—गुणानां गणाः गुण० 'तत्पुरुषः', तान् गुण० । आभया सहिता साभा 'बहुव्रीहिः' । रतेः ईशः रतीशः 'तत्पुरुषः', तं रती० । भवश्च तोदश्च माया च भव० 'इतरेतरद्वन्द्वः', ताः भव० । ज्ञानमेव श्रीः ज्ञान० 'कर्मधारयः', तस्यै ज्ञान० । तस्य पठनं तत्प० 'तत्पुरुषः', तत्पठने उद्यताः तत्प० 'तत्पुरुषः' तेषां तत्प० । दमस्य आयो यस्याः सा दमाया 'बहुव्रीहिः' ॥

७२—चञ्चती च ते विलोचने च चञ्च० 'कर्मधारयः', मरीचीनां चयः मरीचि० 'तत्पुरुषः', चञ्चद्विलोचनयोः मरीचिचयः चञ्च० 'तत्पुरुषः', चञ्चद्विलोचनमरीचिचयेन अभिभूता चञ्च० 'तत्पुरुषः', सारङ्गस्य ता सार० 'तत्पुरुषः', चञ्चद्विलोचनमरीचिचयाभिभूता सारङ्गता यया सा चञ्च० 'बहुव्रीहिः' । स्फटिकवद् रोचितं स्फटिक० 'कर्मधारयः' स्फटिकरोचितं च तद् भालं च स्फटिक० 'कर्मधारयः', स्फटिकरोचितभालेन कान्तो स्फटिक० 'तत्पुरुषः' । स्फटिनः कराः स्फटि० 'तत्पुरुषः', स्फटिकरवद् उचिता स्फटि० 'कर्मधारयः' स्फटिकरोचिता भा येषां ते स्फटि० 'बहुव्रीहिः', अलकान्तां अन्ताः अलका० 'तत्पुरुषः', स्फटिकरोचितभा अलकान्ता यस्याः सा स्फटि० 'बहुव्रीहिः' ॥

७३—मल्लिश्वासौ नाथश्च मल्लि० कर्मधारयः', श्रिया युक्तः मल्लिनाथः श्रीमल्लि० 'मध्यमपदलोपी'समासः, तत्सं० श्रीमल्लि० । शमथ एव द्रुमः शमथ० 'कर्मधारयः', शमथद्रुमस्य सेकः शमथ० 'तत्पुरुषः', शमथद्रुमसेके पाथः शमथ० 'तत्पुरुषः' । कान्तश्चासौ प्रियङ्गुश्च कान्त० 'कर्मधारयः', कान्तप्रियङ्गोः रुचिः कान्त० 'तत्पुरुषः', कान्तप्रियङ्गुरुचिवद् रोचितं कान्त० 'मध्यमपदलोपी'समासः, कायस्य तेजः काय० 'तत्पुरुषः', कान्तप्रियङ्गुरुचिरोचितं कायतेजो यस्य स कान्त० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० कान्त० । पाद् एव अञ्जं पादा० 'कर्मधारयः' । मदनस्य अर्तिः मद० 'तत्पुरुषः', मदनातीं मधुः मद० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् मद० । विमुक्तं अप्रियं येन स विमुक्ता० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० विमुक्ता० । चिरं च तद् उचितं च चिरो० 'कर्मधारयः', चिरोचितं च तद् कं च चिरो० 'कर्मधारयः', तस्मै चिरो० । न जायते इति अजः, तत्सं० अज ! ॥

७४—इन्दुकान्तवद् अच्छा इन्दु० 'कर्मधारयः' । न विद्यते सङ्गमो येषां ते अस० 'बहुव्रीहिः', तेषां अस० । प्रकाश एव च्छाया प्रकाश० 'कर्मधारयः', प्रकाशच्छायाया

विलम्बः प्रकाशः 'तत्पुरुषः', कृता प्रकाशच्छायाविलम्बेन यतिः येन तत् कृतं 'बहु-
व्रीहिः', तत् कृतं ॥

७५—मोहश्च अनश्च मोहानौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', मोहानयोः आयः मोहा० 'तत्पुरुषः',
अस्तः मोहानायो यस्याः सा अस्त० 'बहुव्रीहिः' । अम एव तामरसं अम० 'कर्मधारयः',
तद् अम० । वाग् एव चन्द्रः वाक्च० 'कर्मधारयः', वाक्चन्द्रस्य रुक् वाक्च० 'तत्पुरुषः' ।
तमसो भरः तमो० 'तत्पुरुषः', तं तमो० । आयासश्च मानश्च ममता च मरश्च आयास० 'इत-
रेतरद्वन्द्वः', आयासमानममतामराणां संस्तवः आयास० 'तत्पुरुषः', न विद्यते आयासमान-
ममतामरसंस्तवो येषां ते अनायास० 'बहुव्रीहिः', तेषां अनायास० ॥

७६—जैनं च तत् शासनं च जैन० 'कर्मधारयः', श्रिया युक्तं जैनशासनं श्रीजैन०
'मध्यमपदलोपी' समासः, श्रीजैनशासनस्य हिता श्रीजैन० 'तत्पुरुषः' । अहितानां आली
अहिताली 'तत्पुरुषः', निखिला चासौ अहिताली च निखिला० 'कर्मधारयः', निखिला-
हिताल्याः संभिद् निखिला० 'तत्पुरुषः' । अमराणां सभा अमर० 'तत्पुरुषः', नता अमर-
सभा यस्याः सा नता० 'बहुव्रीहिः' । सुरैः भासमाना सुर० 'तत्पुरुषः' । धरणस्य प्रिया
धरण० 'तत्पुरुषः' । संभिन्नं च तत् तामरसं च संभिन्न० 'कर्मधारयः', संभिन्नतामरसवद्
भासुरा संभिन्न० 'कर्मधारयः', संभिन्नतामरसभासुरा भा यस्याः सा संभिन्न० 'बहुव्रीहिः' ॥

७७—महान्तश्च ते मुनयश्च महा० 'कर्मधारयः', विस्मिता महामुनयो येन तद् विस्मित०
'बहुव्रीहिः', तद् विस्मित० । निर्गता माया यस्मात् स निर्मायः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० निर्माय ! ।
विस्मितं महो यस्य स विस्मित० 'बहुव्रीहिः' ॥

७८—जिनान् पान्तीति जिनपाः 'उपपद' समासः । कान्तायाः रसः कान्ता० 'तत्पु-
रुषः', तं कान्ता० । गत्या पराजिताः गति० 'तत्पुरुषः', गतिपराजिता राजहंसा यैस्ते गति०
'बहुव्रीहिः' । कीर्तिश्च कं च कीर्तिके 'इतरेतरद्वन्द्वः', शोभने कीर्तिके यस्याः सा सुकी०
'बहुव्रीहिः', तां सुकी० । तारा चासौ सङ्गतिश्च तार० 'कर्मधारयः', तारसङ्गत्या पराः
तार० 'तत्पुरुषः' । राजा च हंसश्च राज० 'इतरेतरद्वन्द्वः', जितौ राजहंसौ यैस्ते जित० 'बहुव्रीहिः' ॥

७९—दुःखेन दान्ताः दुर्दा०, दुर्दान्ताश्च ते वादिनश्च दुर्दा० 'कर्मधारयः', दुर्दान्त-
वादिना कुमतं दुर्दा० 'तत्पुरुषः', दुर्दान्तवादि कुमतमेव त्रिपुरः दुर्दा० 'कर्मधारयः', दुर्दान्त-
वादिकुमतत्रिपुरस्य अभिघातः दुर्दा० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दुर्दा० । कामस्य अरिः कामारिः
'तत्पुरुषः', तं कामा० । सर्वज्ञ एव शीतरुचिः सर्वज्ञ० 'कर्मधारयः', तेन सर्वज्ञ० । कामश्च
अरयश्च मानश्च ममता च कामा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', निरस्ताः कामारिमानममताः येन तत् निरस्त०
'बहुव्रीहिः', तत् निरस्त० । पृथुलः क्षणो येन तद् पृथुल० 'बहुव्रीहिः', तेन पृथुल० ॥

८०—दुष्कृतस्य कर्माणि दुष्कृत० 'तत्पुरुषः', दुष्कृतकर्माभिः मुक्ता दुष्कृत० 'तत्पुरुषः' । अनश्च अलीकं च अना० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अनालीकयोः भञ्जनं अना० 'तत्पुरुषः', अनालीकभञ्जने परा अना० 'तत्पुरुषः' । अराला बाला यस्याः सा अराल० 'बहुव्रीहिः' । नालीकवद् भा यस्य तद् नालीक० 'बहुव्रीहिः', तद् नालीक० । मरालस्य बाला मराल० 'तत्पुरुषः', परास्ता मरालबाला यया सा परास्त० 'बहुव्रीहिः' ॥

८१—देवानां इन्द्रः देवे० 'तत्पुरुषः', देवेन्द्राणां वृन्दं देवे० 'तत्पुरुषः', देवेन्द्रवृन्दैः परिसेवितः देवे० 'तत्पुरुषः', तत्सं० देवे० । त्यागेन सहिता सत्यागा 'बहुव्रीहिः', सत्यागा चासौ मा च सत्या० 'कर्मधारयः', सत्त्वेभ्यो दत्ता सत्य० 'तत्पुरुषः', सत्त्वदत्ता सत्यागमा येन स सत्त्व० 'बहुव्रीहिः' । मदन एव मेघः मदन० 'कर्मधारयः', महाश्चासौ अनिलश्च महा० 'कर्मधारयः', महानिलस्येव आभा यस्य स महा० 'बहुव्रीहिः', मदनमेघे महानिलाभः मदन० 'तत्पुरुषः' । रतेः नाथः रति० 'तत्पुरुषः', रतिनाथस्य सरूपं रति० 'तत्पुरुषः', रतिनाथसरूपं रूपं यस्य स रति० 'बहुव्रीहिः' । सत्य आगमो यस्य स सत्या० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते मदो यस्य सः अमदः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अमद ! । हानेर्लाभः हानि० 'तत्पुरुषः', न विद्यते हानेर्लाभो यस्य सः अहानि० 'बहुव्रीहिः' ॥

८२—पापानां प्रवृत्तयः पाप० 'तत्पुरुषः', तासु पाप० । न सत्याः अस० 'नञ्-तत्पुरुषः', तासु अस० । शिवस्य सङ्गमनं शिव० 'तत्पुरुषः', तस्मात् शिव० । न विद्यते दानं यस्याः सा अदाना 'बहुव्रीहिः' । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्राणां इयं जैने०, जैनेन्द्रा चासौ पाङ्क्तिश्च जैने० 'कर्मधारयः' । मदीयं च तत् चित्तं च मदीय० 'कर्मधारयः', तस्मिन् मदीय० । शिवस्य सङ्गः शिव० 'तत्पुरुषः', शिवसङ्गे मनो यस्याः सा शिव० 'बहुव्रीहिः' ॥

८३—महान्तश्च ते अरयश्च महा० 'कर्मधारयः', माया च महारयश्च मदनश्च माया० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अस्ता मायामहारिमदना येन तद् अस्त० 'बहुव्रीहिः' । दानस्य वारि दान० 'तत्पुरुषः', दितं दानवारि यस्य तद् दित० 'बहुव्रीहिः', तद् दित० आयामेन हारि आयाम० 'तत्पुरुषः' । दानवानां अरयः दानवा० 'तत्पुरुषः', मदेन नन्दिता मद० 'तत्पुरुषः', मदनन्दिता दानवारयो येन तद् मद० 'बहुव्रीहिः' ॥

८४—अकिञ्चनाश्च ते जनाश्च अकिञ्चन० 'कर्मधारयः', तान् अकिञ्चन० । विशदं मानं ययोः ते विशदमाने 'कर्मधारयः', गदा च अक्षमाला च गदा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विशदमाने गदाऽक्षमाले यस्याः सा विशद० 'बहुव्रीहिः' । प्रथितः प्रभावो यस्याः सा प्रथित० 'बहुव्रीहिः' । विशन्ती अमा येषु ते विश० 'बहुव्रीहिः' तान् विश० । न विद्यते गदो यस्याः

सा अगदा 'बहुव्रीहिः', अक्षणां माला अक्ष० 'तत्पुरुषः', अगदा अक्षमाला यस्याः सा अगदा० 'बहुव्रीहिः' ॥

८५—रैवत आख्या यस्य स रैवत० 'बहुव्रीहिः', रैवताख्यश्चासौ गिरिश्च रैवता० 'कर्मधारयः', रैवताख्यगिरेः मूर्धा रैवता० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् रैवता० । भोगानां राजी भोग० 'तत्पुरुषः', तां भोग० । मारस्य चयः मार० 'तत्पुरुषः', जनानां मारचयो यस्यां सा जन० 'बहुव्रीहिः', तां जन० । आन्तराश्च ते अरयश्च आन्तरा० 'कर्मधारयः', विगता आन्तरारयो यस्य स विगता० 'बहुव्रीहिः' । राजीमत्याः त्यजनं राजी० 'कर्मधारयः', तद् राजी० ॥

८६—ज्ञानस्य सारं ज्ञान० 'तत्पुरुषः', यस्य ज्ञानसारं यज्ज्ञान० 'तत्पुरुषः', यज्ज्ञानसारं एव मुकुरः यज्ज्ञान० 'कर्मधारयः', तस्मिन् यज्ज्ञान० । भावानां आलयः भावा० 'तत्पुरुषः' । श्रियां भावः श्री० 'तत्पुरुषः', श्रीभावस्य आलयः श्री० 'तत्पुरुषः' । आरस्य हितानि आर० 'तत्पुरुषः', तानि आर० ॥

८७—देहं जुषन्तीति देह० 'उपपद' समासः, अखिलाश्च ते देहजुषश्च अखिल० 'कर्मधारयः', तेषां अखिल० । समतया परः समता० 'तत्पुरुषः', तत्सं० समता० । सिद्धैः रचितः सिद्ध० 'तत्पुरुषः', तस्य सिद्ध० । उग्रं च तत् तत्त्वं च उग्र० 'कर्मधारयः', उग्र-तत्त्वमेव सारो यस्याः सा उग्र० 'बहुव्रीहिः' । तापस्य रमा ताप० 'तत्पुरुषः' समा चासौ तापरमा च सम० 'कर्मधारयः', समतापरमा च रणं च सम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अतिक्रान्ते समतापरमारणे येन सः अति० 'बहुव्रीहिः', तस्य अति० ॥

८८—न समाः असमाः 'नञ्-तत्पुरुषः', असमाश्च ता द्युतयश्च असम० 'कर्मधारयः', ताभिः असम० । तारा च विभावसुश्च तारा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', निरस्तौ ताराविभावसू येन स निरस्त० 'बहुव्रीहिः', तं निरस्त० । महान्तश्च अरयश्च महा० 'कर्मधारयः', तोदश्च महारयश्च बन्धश्च तोद० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्यन्ते तोदमहारिबन्धाः यस्याः सा अतोद० 'बहुव्रीहिः' । अमरस्य वशा अमर० 'तत्पुरुषः' । ताराणां विभुः तारा० 'तत्पुरुषः', सार्वेषु ताराविभुः सार्व० 'तत्पुरुषः', नेमिश्चासौ सार्वताराविभुश्च नेमि० 'कर्मधारयः', तस्मिन् नेमि० । दमेन हारी दम० 'तत्पुरुषः', दमहारी बन्धो यस्याः सा दम० 'बहुव्रीहिः' ॥

८९—श्रिया युक्तः पार्श्वः श्री० 'मध्यमपदलोपी' समासः, यक्षाणां पतिः यक्ष० 'तत्पुरुषः', श्रीपार्श्वश्चासौ यक्षपतिश्च श्रीपार्श्व० 'कर्मधारयः', तेन श्रीपार्श्व० । परिसेव्यमानं पार्श्व यस्य स परि० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् परि० । अमिता चासौ रसा च अमित० 'कर्मधारयः', भव एव अमितरसा भवा० 'कर्मधारयः', भवामितरसायाः दरं भवा० 'तत्पुरुषः', लाङ्ग-

लस्येव आभा यस्य स लाङ्गलाभः ' बहुव्रीहिः ', भवामितरसादरे लाङ्गलाभः भवा० ' तत्पुरुषः ', तस्मिन् भवा० । रागयुक्तं मनो यस्य स राग० ' बहुव्रीहिः ' । दरं लुनातीति दरलं ' उपपद 'समासः, दरलं च तद् अङ्गं च दर० ' कर्मधारयः ', दरलाङ्गस्य लाभो यस्य स दर० ' बहुव्रीहिः ', तस्मिन् दर० ॥

९०—वरं च तद् इन्द्रनीलं च वरे० ' कर्मधारयः ', श्यामा च सुधाकरश्च सुवर्णं च वरेन्द्रनीलं च राजीवं च श्यामा० ' इतरेतरद्वन्द्वः ', श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनीलराजीववद् राजिततरं श्यामा० ' कर्मधारयः ' श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनीलराजिततरं च तद् अङ्गं च श्यामा० ' कर्मधारयः ', श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनीलराजीवराजिततराङ्गं धरतीति श्यामा० ' उपपद 'समासः । अतिशायिनी धीः अति० ' प्रादि 'समासः, तां श्रे० । जिनेषु कुञ्जराः जिन० ' तत्पुरुषः ', तेषां जिन० । अतिशयेन धीरा अति० ' प्रादि 'समासः, धरवद् अतिधीरा धरा० ' मध्यमपदलोपी ' समासः ॥

९१—जिनस्य वाग् जिन० ' तत्पुरुषः ' । गहनाश्च ते अर्थाश्च गहना० ' कर्मधारयः ', गहनार्थानां सार्थाः गहना० ' तत्पुरुषः ', तैः गहना० । तमो हन्तीति तमोहा ' उपपद 'समासः, तां तमो० । दूरे स्थिता दूर० ' तत्पुरुषः ', तां दूर० । स्मृतेः पथः स्मृति० ' तत्पुरुषः ', तं स्मृति० । मुक्तिरेव पुरी मुक्ति० ' कर्मधारयः ', तस्याः मुक्ति० । समश्चासौ यातश्च सम० ' कर्मधारयः ', समयातो मोहो यस्याः सा सम० ' बहुव्रीहिः ', तां सम० ॥

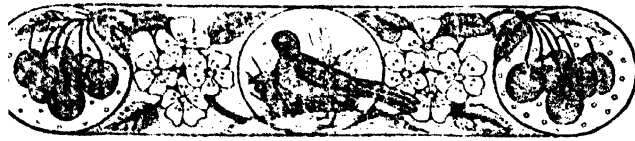
९२—पादौ एव पद्मौ पाद्० ' कर्मधारयः ', पार्श्वस्य पादपद्मौ पार्श्व० ' तत्पुरुषः ', तौ पार्श्व० । अतिशायि ईहितं अती० ' प्रादि 'समासः, अतीहितं एव रसाजः अती० ' कर्मधारयः ', वनस्य उपमानं यस्याः सा वनो० ' बहुव्रीहिः ', अतीहितरसाजे वनोपमाना अती० ' तत्पुरुषः ' । अपगतो मानो यस्याः सा अप० ' बहुव्रीहिः ' ॥

९३—सिद्धार्थस्य वंशः सिद्धार्थ० ' तत्पुरुषः ', सिद्धार्थवंशस्य भवनं सिद्धार्थ० ' तत्पुरुषः ', तस्मिन् सिद्धार्थ० । सुराणां आली सुरा० ' तत्पुरुषः ' । तमो हन्तीति तमो० ' उपपद 'समासः, तं तमो० । न विद्यते करो यस्य सः अकरः ' बहुव्रीहिः ', तत्सं० अकर ! । आनता अरयो यस्य स आन० ' बहुव्रीहिः ', तत्सं० आन० । सुमेरुवद् धीरः सुमेरु० ' मध्यमपदलोपी ' समासः, तं सुमेरु० । हृदः याताः हृद्याताः ' तत्पुरुषः ', मोहश्च मकरध्वजश्च मानश्च मोह० ' इतरेतरद्वन्द्वः ', हृद्याताः मोहमकरध्वजमाना यस्य स हृद्यात० ' बहुव्रीहिः ', तत्सं० हृद्यात० ॥

९४—पाद एव पद्मं पाद० 'कर्मधारयः', यस्य पादपद्मं यत्पाद० 'तत्पुरुषः' । भव एव अब्धिः भवा० 'कर्मधारयः', तस्मिन् भवा० । शमस्य धरी शम० 'तत्पुरुषः' । कामस्य चक्रं काम० 'तत्पुरुषः', कृतं कामचक्रं यया सा कृत० 'बहुव्रीहिः' । जिनस्य इयं जैना, जैना चासौ राजी च जैन० 'कर्मधारयः', तत्सं० जैन० । मञ्जवश्च ते शिवाश्च मञ्जु० 'कर्मधारयः', मञ्जुशिवाश्च ते द्रुमाश्च मञ्जु० 'कर्मधारयः', तेषां मञ्जु० । कामस्य चक्रं काम० 'तत्पुरुषः', अधरीकृतं कामचक्रं यया सा अधरी० 'बहुव्रीहिः' ॥

९५—न रामा अरामा 'नञ्त्तत्पुरुषः', न रमा अरमा 'नञ्त्तत्पुरुषः', अरामा चासौ अरमा च अरामा० 'कर्मधारयः', अपास्ता अरामारमा यया सा अपास्ता० । अमर्त्या चासौ मणी च अमर्त्य० 'कर्मधारयः' । अतिशयेन मता अति० 'प्रादि'समासः, अतिधियं रातीति अति० 'उपपद'समासः । श्रेयसः श्रीः श्रेयःश्रीः 'तत्पुरुषः', तां अति० । न रीणा अरीणा 'नञ्त्तत्पुरुषः', तां अरीणाम् ॥

९६—सम्यग् दृग् येषां ते सम्य० 'बहुव्रीहिः' तेषां सम्य० । सुखस्य करी सुख० 'तत्पुरुषः' । मदेन मत्ता मद० 'तत्पुरुषः', मदमत्ता चासौ नीलकण्ठी च मद० 'कर्मधारयः', मदमत्तनीलकण्ठीवद् रवो यस्याः सा मद० 'बहुव्रीहिः' । ततं च तत् नोदितं च तत० 'कर्मधारयः', अक्षमया सहितं साक्षमं 'बहुव्रीहिः', साक्षमं च तद् आलं च साक्षमालं 'कर्मधारयः', ततनोदितं साक्षमालं यया सा तत० 'बहुव्रीहिः' । कण्ठीरवे आसिता कण्ठी० 'तत्पुरुषः', कण्ठीरवासिता तनुर्यस्याः सा कण्ठी० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० कण्ठी० । न दिता अदिता 'नञ्त्तत्पुरुषः', अदिता सा यस्याः सा अदितसा 'बहुव्रीहिः' । क्षमां लातीति क्षमाला 'उपपद'समासः ॥

क-परिशिष्टम् ।

श्रीसोमतिलकसूरीश्वरकृता

॥ साधारणजिनस्तुतिः ॥

(सावर्णिः)

तावत् मूलनायकस्तुतिः—

श्रीतीर्थराजः पदपद्मसेवा—हेवाकिदेवासुरकिन्नरेशः ।

गम्भीरगीस्तारतरा वरेण्य—प्रभावदाता ददतां शिवं वः ॥ १ ॥

—उपजातिः

अवचूरिः

‘श्रीतीर्थराजः’ श्रिया-चतुस्त्रिंशदतिशयरूपया उपलक्षितः, तीर्थस्य-चतुर्वर्णश्रीश्रमणसङ्घादिरूपस्य राजा-स्वामी, श्रिया-ज्ञानादिरत्नत्रयरूपया उपलक्षितस्य वा तीर्थस्य राजा (श्री)तीर्थराजः । अत्र ‘राजन्सखेः’ (सिद्धहेम० अ० ७, पा० ३, सू० १०६) इति अदसमासान्तः, अन्यस्वराविलोपे च सिद्धिः । किम्भूतः स इत्याह-पदपद्मानि अर्थात् भगवत एव पदकमलानि तेषां या सेवा-परिचर्या तस्याः हेवाकः-तच्छीलत्वात् स्वभावो येषां ते पदपद्मसेवाहेवाकिनः, देवासुरकिन्नरेशः-ऊर्ध्वाधस्तिर्यग्-लोकनिवासिजनाधिपाः, उपलक्षणत्वात् ज्योतिष्कशेषभवनपतिव्यन्तरखचरप्रभवोऽपि गुह्यन्ते, ततः पदपद्मसेवाहेवाकिनो देवासुरकिन्नरेशा यस्य स तथा । पुनः किम्भूतः ? गाम्भीर्याद्विगुणयुतत्वात् अनुत्ताना गीर्यस्य स तथा । तारं-(उत्कृष्टं) अपरिमितत्वात् तरो-बलं वीर्यं वा यस्य स तथा । वरेण्याः-प्रशस्यतमाः ये प्रभावाः-साहात्म्याद्यतिशयास्तान्, यन्ना वरेण्यः प्रकृष्टो यो भावः-भावनात्मक-श्रित्ताभिप्रायो विभूतिरूपो वा तं ददातीत्येवंशीलस्तथा । अत एव उक्तमनेकार्थं (श्लो० ५३८-५३९)—

“भावोऽभिप्रायवस्तुनोः । स्वभावजन्मसत्तात्मक्रियालीलाविभूतिषु ”

इति ॥ अत्र शीलार्थं तृन्, ईदृशविशेषणविशिष्टः सन् तीर्थराजः किं कुरुतामित्याह-शिवं-सुखं कल्याणं मोक्षं च तन्निबन्धनसन्मार्गोपदेशनाद् वः-युष्माकं (ददताम्) । इह कथं ददतां इत्येकवचनम् ? उच्यते-‘वद्वि दाने’ (सिद्ध० धातुपाठे) इति धातोः आत्मनेपदत्वात् पञ्चमी शिवि च सिद्धम्, तृतीयस्तुताव-धेवमेवेति ॥ १ ॥ एषा मूलनायकापेक्षयोक्ता ॥

अन्वयः

पद-पद्म-सेवा-हेवाकिन-देव-असुर-किन्नर-ईशः गम्भार-गीः तार-तराः वरेण्य-प्रभाव-दाता श्री-तीर्थ-राजः वः शिवं ददताम् ।

શબ્દાર્થ

શ્રી=લક્ષ્મી.
 તીર્થ=ચતુર્વિધ સંધ.
 રાજન્=રાજા, સ્વામી.
 શ્રીતીર્થરાજ=લક્ષ્મીયુક્ત તીર્થરાજ.
 પદ્મ=ચરણ, પગ.
 પદ્મ=કમળ.
 સેવા=સેવા, ભક્તિ.
 હેવાકિન્=આતુર.
 વૅવ=દેવ, સુર.
 અસુર=અસુર.
 કિન્નર=કિન્નર.
 ર્શ=સ્વામી.
 પદ્મપદ્મસેવાહેવાકિન્વેવાસુરકિન્નરેશ=જેના ચર-
 ણ-કમળની સેવા કરવાને આતુર છે સુર,
 અસુર અને કિન્નરના સ્વામીઓ એવા.

ગમ્भीર=ગંભીર.
 ગિર=વાણી.
 ગમ્भीરગી=ગંભીર છે વાણી જેની એવા.
 તાર=ઉત્તમ.
 તરસ્=બળ.
 તારતરા=ઉત્તમ છે બળ જેનું એવા.
 વરેણ્ય=પ્રશંસા કરવા લાયક.
 પ્રભાવ=(૧) પ્રભાવ, મહિમા; (૨) પ્રકૃષ્ટ ભાવ.
 વાતૃ=આપનાર.
 વરેણ્યપ્રભાવવાતા=પ્રશંસા કરવા લાયક પ્રભા-
 વના દાતા.
 દ્વતાં (ધાં દ્વ)=આપો.
 શિવં (મૂં શિવ)=મોક્ષને.
 વઃ (મૂં યુક્ત)=તમને.

પદ્યાર્થ

મૂળ નાયકની સ્તુતિ—

“જેના ચરણ-કમળની સેવા કરવાને ^૧સુર, ^૨અસુર અને ^૩કિન્નરના સ્વામીઓ આતુર છે એવા, વળી ગંભીર વાણીવાળા તેમજ અતિશય બળવાળા તેમજ વળી પ્રશંસા-પાત્ર પ્રભાવ [અથવા પ્રકૃષ્ટ ચિત્તના અભિપ્રાય]ને આપનારા એવા તથા (‘ચોત્રીસ અતિશયરૂપી અથવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપી) લક્ષ્મી વડે યુક્ત એવા તીર્થરાજ (હે ભવ્યો!) તમને મોક્ષ આપો.”—૧

* * * * *

અથ સર્વતીર્થક્ષરાનાશ્રિત્ય (પૂર્વમેવ પદ્યમ્) ।

અવચૂરિ:

શ્રીતીર્થરાજ:—શ્રીતીર્થાધિપતયઃ, અન્ન રાટ્શબ્દો વ્યજ્ઞનાન્તઃ, પ્રથમાન્તશ્ચ । અર્થસ્તુ પૂર્વવત્ કિન્નુ શબ્દાન્તરવચ્ચનાન્તરાભ્યાં શબ્દવચ્ચનયોરન્ન શ્લેષો દ્રષ્ટવ્યઃ । કિંવિશિષ્ટાસ્તે ? ‘પદ્મપદ્મસેવાહેવાકિન્વેવાસુરકિન્નરેશ’ इह इदृशब्दो राट्शब्दवद् व्यञ्जनान्तः प्रतीतः, ततः पद्मपद्मसेवाहेवाकिनो देवा-सुरकिन्नरेश येषां ते तथा इतीह बहुव्रीहिविधेयः । तथा गम्भीरा गीर्षवां ते तथा । समस्तात्रिभुवनाद्भु-तानिष्प्रतिमरूपयुक्तत्वाद् अतिशेयन ताराः तारतरा-मनोज्ञा इत्यर्थः, ततो गम्भीरागिरश्च ते तारतराश्चेति कर्मधारयः, यद्वा गम्भीरशब्दोऽत्र हृदयङ्गमनाऽतिस्निग्धमधुरत्वादिबचनगुणसङ्ग्राही ततो गम्भीरागिरा तारतरा गम्भीरगीस्तारतराः । तथा वरेण्याः-प्रशस्यतमाः प्रभा-भास्ववृद्धेहृद्युतिस्तया तस्यां वा अव-वाताः(-धिगतमलकलङ्काः), न तु धवलदेहर्वाधितयः, तेषां पञ्चवर्णत्वात् । तथा चोक्तम्-“प्रियङ्गुस्फटिक-स्वर्णं” । इह ‘डुदांशू वाने’ (सिद्धं धातुपाठे) इति उभयपदत्वात् पञ्चम्यां अन्तां द्वित्वे सिद्धम्॥१॥

૧-૨-૩ સુર ભોધ્ય-લોકમાં, અસુર અધોલોકમાં અને કિન્નર મર્ત્ય-લોકમાં વસે છે.

૪ ચોત્રીસ અતિશયોની માહિતી માટે જુઓ અભિપ્રાન-ચિન્તામણિના પ્રથમ કાણ્ડના ૫૭-૬૪ શ્લોકો.

अन्वयः

पद० गम्भीर-गिर्-तारतराः वरेण्य-प्रभा-अवदाताः श्री-तीर्थ-राजः वः शिवं वदताम् ।

शिल्पार्थ

राज=राज.

श्रीतीर्थराजः=लक्ष्मीथी युक्त तीर्थकरे.

ईश=स्वामी. ●

पदपद्म०=जेमना यरलु-कमणी....

तार=मनोहर.

गम्भीरगीस्तारतराः= (१) गंभीर छे वाष्ठी

जेमनी जेवा तथा अत्यंत मनोहर; (२)
गंभीर वाष्ठी वडे अतिशय मनोहर.

प्रभा=तेज.

अवदात=निर्भण.

वरेण्यप्रभावदाताः= प्रशंसा-पात्र प्रभा वडे
निर्भण.

वदतां (वा० दा)=आपो.

पद्यार्थ

सर्व तीर्थकरेनी स्तुति—

“ जेमना यरलु-कमणी .... आतुर छे जेवा, वणी गंभीर वाष्ठीवाणा तेमज
मनोहर [अथवा गंभीर वाष्ठीजे करीने मनोहर] तथा वणी प्रशंसा-पात्र प्रभा वडे
निर्भण जेवा श्रीतीर्थकरे तमने सिद्धि सभयो. ”—२

* * * * *

(श्रुतज्ञानस्तुतिः प्रथमपद्यात्मिका)—

अवचूरिः

श्रीतीर्थराजः-श्रीतीर्थाधिनाथस्य-पावारविन्दनिरन्तरपरिचर्याचतुरसुराद्यधीश्वरस्य, अत्र उभय-
त्रापि प्रथमास्थाने षष्ठीदानाद् विभक्तिश्लेषः । एकवचनं तु विवक्षितैकजिनापेक्षं समानगुणत्वात् जात्य-
पेक्षं वा, एवंभूतस्य तीर्थनाथस्य सम्बन्धिनी गम्भीरा चाऽसौ गीञ्चेति विशेष्यभूता वदतां शिवं वः इति
सम्बन्धः । गम्भीरत्वं च त्रिपदीरूपयाऽपि समस्तत्रिभुवनवर्त्तियथावस्थितधर्मास्तिकायाद्विद्वद्यषट्क-
प्ररूपणापरत्वात् तारतरा-उवात्तगुणयोगादायोजनविस्तारित्वाच्च अतिशयेन तारतरा । यद्वा स्वस्वभावा-
त्वेन परिणामित्वात् हृदयसंशयच्छेदाच्च अतिमनोज्ञा । ननु जिनवचनस्य द्वावशाङ्गीरूपस्य पूर्वोक्तगुणा-
भावात् असम्भवि विशेषणमिदम्, नैवम्, यतो द्वावशाङ्गी हि त्रिपदीप्रपरूपैव, सा च भगवतां धर्म-
वेशनारूपा, अथवा अद्भुतप्रभावत्वात् मनोज्ञतरा, तथा वरेण्यप्रभया-विशिष्टविभया अवदाता-शुभ्रा ।
इह लिङ्गश्लेषः, शब्दार्थश्लेषावपि विचार्यो ॥ ३ ॥

अन्वयः

पद० श्री-तीर्थ-राजः तारतरा वरेण्य-प्रभा-अवदाता गम्भीरगीः वः शिवं वदताम् ।

शिल्पार्थ

श्रीतीर्थराजः=श्रीतीर्थराजनी.

गम्भीरगीः=गंभीर वाष्ठी.

तारतरा=अत्यंत मनोहर.

अवदात=शुद्ध.

वरेण्यप्रभावदाता=प्रशंसा-पात्र विशिष्ट प्रभा

वडे शुद्ध.

पदार्थ

श्रुतज्ञाननी स्तुति—

“जेना यरलु-कभणनी .... जेवा श्रीतीर्थराजनी अतिशय भनोहर तेमज प्रशंसापात्र विशिष्ट विभा वडे शुद्ध जेवी गंभीर वाणी तमने भोक्ष अपो.”—३

* * * * *

वैयावृत्यसुरस्तुति: (अत्र आद्यचरणद्वयं पूर्ववत्, तृतीयतुरीये तु यथा)—

गम्भीरगीस्तारतरा वरेण्य—प्रभावदाता ददतां शिवं वः ॥ ४ ॥

अवचूरि:

श्रीतीर्थनाथस्य पद्मपद्मसेवाहेवाकिनश्च देवासुरकिन्नरेशाश्च ददतां शिवं वः इति सम्बन्धः । इहापि शिवशब्देन मोक्षव्याख्यानं न अनुपपन्नम् । यतः सम्यग्दृष्टिसुरा हि व्यामूढानां मोक्षप्राप्तिहेतुं सर्वज्ञोप-
हृतत्वप्रकाशनेन मोक्षं प्रयच्छन्त्येव “सम्मद्विष्टी देवा, विंतु समाहिं च बोहिं च” (वंविच्छुसंज्ञके सूत्रे
गाथाकू: ४७) इति वचनात्, “भवधिरहवरं देहि मे देवि । सारं” (संसारदावानलस्तुतौ श्लो० ४) इत्यादि
वचनात्, भैतार्यादिचरित्रेषु तथा श्रूयमाणत्वात् चेत्यलं विस्तरेण । तथा गम्भीरगिरः—अतुच्छवचनाः,
इदं माधुर्यादिगुणवर्यवचो वा इदं विशेषणं स्वरे सामुद्रिकवचनात् अप्रतिहतशासनम् । तारतरा-
स्वस्वसामानिकादिवृन्दारकेभ्यः सातिशयवेह्युतिकत्वाद् अतिप्रदीप्तयः । तथा अवरेण्या—अनिष्टा अप्र-
कृष्टाश्च भावाः—क्षुद्रद्व्यन्तरादिसमुत्पादितग्रहमारिप्रभृत्युपसर्गवर्गरूपाः तेषां दानं ‘दांश्च लवने’ (सिद्ध०
धातुपाठे) इति वचनात् ततः के सति दानम् । ततः पद्मत्रयकर्मधारयः । अत्र प्रकृतिप्रत्ययादिश्लेषः । इह
च श्रीतीर्थराजः पद्मपद्मसेवाहेवाकिन्त्वात् सम्यग्दृष्टित्वम्, गम्भीरगिस्त्वाद् अप्रतिहतशासनम्,
तारतरत्वात् स्वस्वनिकायेषु वैशिष्ट्यम्, अवरेण्यप्रभावदातृत्वाद् धार्मिकाणां विघ्नसङ्घातविधातत्वादिकं
च देवासुरकिन्नरेश्वराणां प्रकाशितम् । इति चतुर्थस्तुत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ इति श्रीसोमति लक्ष्मीश्वरकृतसकलजिनसाधारणस्तुत्यर्थः समाप्तः ॥

लिखितः पं. हंसविमलगणिना श्रीनवीनश्रीनवीननगरे ॥

अन्वयः

श्री—तीर्थ—राजः पद्म० गम्भीर—गिर—तारतर—अ—वरेण्य—प्रभाव—दाताः (सन्तः) वः शिवं ददताम् ।

शोऽर्थ

पद्मपद्म०=यरलु-कभणनी....किन्नरना स्वाभीओ.

तार=तेजस्वी.

अवरेण्य=अनिष्ट.

वो=कापुं.

गम्भीरगीस्तारतरावरेण्यप्रभावदाता=गंभीर छे

वाणी जेमनी जेवा तथा अतिशय

तेजस्वी तेमज अनिष्ट प्रभावने नाश

कशनाश जेवा.

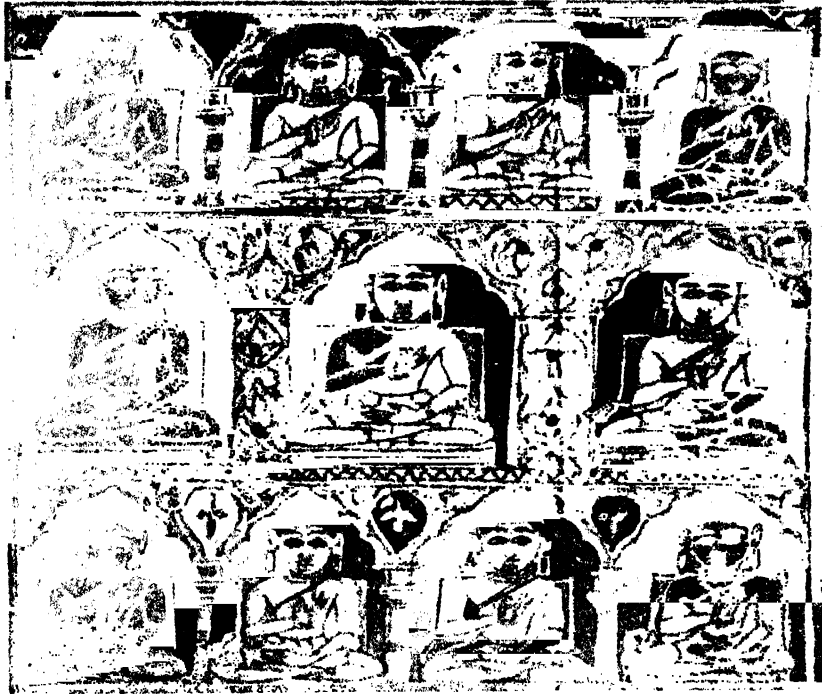
पदार्थ

शासनानुरागी सुरनी स्तुति—

“श्रीतीर्थराजना यरलु-कभणनी सेवा करवाना स्वभाववाणा जेवा सुर, असुर अने
किन्नरना स्वाभीओ छे जेओ गंभीर वाणीवाणा, अतिशय तेजस्वी तेमज (दुष्ट ०यन्तरादि
कृत उपसर्गइप) अनिष्ट प्रभावने नाश करवावाणा छे तेओ तमने भोक्ष आपो.”—४

* * * * *

श्री गौतम आदि गणधरो.

स्व-परिशिष्टम् ।

श्री विसागर-नीशसूत्रेता

द्रुतविलम्बितच्छन्दोबद्धा

॥ श्रीगौतमस्मृतिः ॥

(मुनिराजश्रीचतुरविजयकृताऽवचूरिसमलङ्कृता)

श्रीगौतमस्वामिने विज्ञप्तिः—

यैर्दगमत् परशैलभृगौ तमस्तदैपि यद् भवता भुवि गौतम ! ।

ननु "निरस्तमतेस्तवै सेवकं प्रति भवाम्बुधितः पर्व सेवकम् ॥ १ ॥

अवचूरिः

यद्० इत्यादि । यद्-यस्मात् कारणात्, यत् तमः—अन्धकारं पापं वा "तमो राहौ गुणे पापे ध्वान्ते" (श्लो० ५८५) इति हेम्यनेकार्थवचनात् । ' परशैलभृगौ ' परः—प्रकृष्टः यः शैलो—मेरुपर्वतः, तस्य भृगुः—शिखराद्यं "भृगुः सानौ जमदग्निप्रपातयोः । शुके रुद्रे च" (श्लो० ५५) इत्यनेकार्थः तस्मिन् अगमत्-प्रययौ तदपि हे गौतम !—हे इन्द्रभूते ! भुवि-पृथिव्याम् । ननु-निश्चयेन भवता निरस्तं-परिक्षिप्तम्, ध्वस्तमित्यर्थः । अतः—अस्माद् हेतोः तव सेवां करोतीति सेवकस्तम्, सेवकं-भृत्यं प्रति भवाम्बुधितः—संसारसमुद्रात् पव-रक्ष ।

अन्वयः

(हे) गौतम ! यद् यद् तमः पर-शैल-भृगौ अगमत् तद् अपि भवता ननु भुवि निरस्तम्, अतः तवः सेवकं सेवकं प्रति भवः—अम्बुधितः पव ।

श्लो०-दार्थ

यद् (मू० यद्)=ये.

अगमत् (घा० गम्)=अयुं.

पर=उत्तम.

शैल=पर्वत, गिरि.

भृगु=शिभर.

परशैलभृगौ=उत्तम पर्वतना शिभर उपर.

तमः (तमस)=(१) अंधकार; (२) पाप.

तद् (मू० तद्)=ते.

अपि=पशु.

यद्व=जे भाटे.

भवता (म० भवत्)=आपथी.

भुवि (म० भू)=पृथ्वी उपर.

गौतम ! (म० गौतम)=डे गौतम !

ननु=अरेअर.

निरस्तं (म० निरस्त)=दूर करेल, नाश करेल.

अतः=अथी करीने.

तव (म० युष्मद्)=तारी.

सेवकं (म० सेवक)=सेवा करनाराने.

प्रति=ने.

भव=संसार.

अम्बुधि=समुद्र.

भवाम्बुधितः=संसार-समुद्रभांथी.

पव (धा० पव)=तुं रक्षय्यु कर (?)

सेवकं (म० सेवक)=सेवकने, दासने.

पदार्थ

श्रीगौतमस्वाभीने विनति—

“ डे गौतम (प्रभु) ! जे (अज्ञानरूपी) अंधकार (भेड नामना) उत्तम पर्वतना शिखर उपर गयो हुतो तेनो पशु आपे अरेअर पृथ्वी उपर अथी करीने नाश कर्यो तेथी करीने तभारी सेवा करनारा दासने तमे संसार-समुद्रभांथी अयावो. ”—१

* * * * *

सकलजिनबहुमानसूचनम्—

तनुविभास्तविकर्त्तनमण्डलं कृतकृपं चैक्रिवर्जिनमण्डलम् ।

हृदि वहे त्रैतिमानसभासुरं प्रणतनव्यकदिव्यसभासुरम् ॥ २ ॥

अवचूरिः

तनु० इत्यादि । तनोः-शरीरस्य विभया-कान्त्या अस्तं-पराभूतं विकर्त्तनमण्डलम्—रविविम्बं येन स तम्, चक्रिवत्-सार्वभौमवृष इव कृतकृपं, त्रतिनां-संयमिनां मानसे-चेतसि भासुरं-वीतिमत् । नव्या-नूतना विद्या-देवसम्बन्धिनी मनोहरा वा सभा-संसद् येषां ते नव्यकदिव्यसभाश्च ते सुराश्च नव्यकदिव्यसभासुराः, प्रणता नव्यकदिव्यसभासुराः यत् तत् प्रणतनव्यकदिव्यसभासुरम्, तत् प्रणतनव्य० । जिनमण्डलं-अर्हत्समूहं हृदि-चेतसि वहे-धारयामि ॥ २ ॥

अन्वयः

तनु-विभा-अस्त-विकर्त्तन-मण्डलं चक्रि-वत् कृत-कृपं त्रतिन्-मानस-भासुरं प्रणत-नव्यक-दिव्य-सभा-सुरं जिन-मण्डलं हृदि वहे ।

१ आ गौतमस्वाभीना जवननी स्थूल इपरेभा भाटे गुण्यो श्रीलक्ष्माभर-स्तोत्रनी पाठपूर्तिश्च काव्यसंग्रहने प्रथम विभाग (पृ० २२-२५).

શબ્દાર્થ

તનુ=શરીર, દેહ.
 વિભા=કાન્તિ, પ્રભા.
 અસ્ત (ધા૦ અસ)=દૂર કરેલ.
 વિકર્ત્તન=સૂર્ય.
 મળ્ડલ=મણ્ડળ, બિમ્બ.
 તનુવિભાડસ્તવિકર્ત્તનમળ્ડલં=દેહની કાન્તિ વડે
 પરાસ્ત કર્યું છે સૂર્યના મણ્ડળને જેણે
 એવાન.
 કૃત (ધા૦ કૃ)=કરેલ.
 કૃપા=કૃપા, મહેરબાની.
 કૃતકૃપં=કરી છે કૃપા જેણે એવાને.
 ચક્રિન્=ચક્રવર્તી.
 ચક્રિવત્=ચક્રવર્તીની માફક.
 જિન=તીર્થંકર.
 મળ્ડલ=સમૂહ.
 જિનમળ્ડલં=તીર્થંકરોના સમૂહને.

હૃદિ (મ૦ હૃ)=હૃદયમાં, અંતઃકરણમાં.
 વહે (ધા૦ વહ)=હું વહન કરું છું.
 વ્રતિન્=વ્રતી, સંયમી.
 માનસ=મન, ચિત્ત.
 માસુર=દીપતું.
 વ્રતિમાનસમાસુરં=સંયમીઓના ચિત્તને વિષે
 દીપતા.
 પ્રણત (ધા૦ નમ)=પ્રણામ કરેલ, વન્દન કરેલ.
 નવ્ય=નવીન.
 દિવ્ય=દિવ્ય, સ્વર્ગીય, સ્વર્ગ સંબંધી.
 સભા=સભા.
 સુર=દેવ.
 પ્રણતનવ્યકવિવ્યસમાસુરં=પ્રણામ કર્યો છે નવી
 તેમજ દિવ્ય સભાવાળા સુરોએ જેને
 એવાને.

પદાર્થ

સકલ જિનેશ્વરોનું બહુમાન—

“ પોતાના દેહની ઘુતિ વડે જેણે સૂર્યના મણ્ડળને પરાસ્ત કર્યું છે એવા, વળી ચક્ર-
 વર્તી માફક કૃપાળુ, તથા સંયમીઓના મનને વિષે દીપતા તેમજ જેને નવીન તેમજ દિવ્ય
 સભાવાળા સુરોએ નમન કર્યું છે એવા તીર્થંકરોના સમૂહને હૃદયમાં વહન કરું છું. ”—૨

* * * * *

જિનવાણ્યાઃ સ્તવનમ્—

સ્ફુરિતવિભ્રમશુભ્રસરસ્વતીભ્રમિતમદ્ગિવિભૈર્કસરસ્વતી ।

મંગવતો મધુરાડ્ઠ્ઠુ શુંભેતરાંડ્ઠ્ઠસિ રિપુપ્રતિમા શુશુભેતરામ્ ॥ ૩ ॥

અવચૂરિઃ

સ્ફુરિત૦ હત્યાદિ । સ્ફુરિતાઃ—શોમમાનાઃ વિભ્રમાઃ સ્ફુરિતવિભ્રમાઃ તૈઃ શુભ્રા—અવવાતા સરસ્વતી—તર-
 ક્ષિણી તસ્યા ભ્રમિતા—ઇતસ્તતશ્ચન્ત્યઃ મદ્ગ-ચઃ—તરન્નાઃ તાભિઃ સદ્ધક્ષાં વિમા—કાન્તિર્યસ્યાઃ સા સ્ફુરિત-
 વિભ્રમશુભ્રસરસ્વતીભ્રમિતમદ્ગિવિમા, અતિશયેન નિર્મલા વિવિધમદ્ગવતી ચેત્યર્થઃ, મંગવતઃ—તીર્થકૃતઃ
 ‘પદ્મસ્વતા’ યદ્વા—અત્રિતીયા સરસ્વતી—વાણી શુશુભેતરાં—અતિશયેનાડ્ઠ્ઠોમત-વ્યરાજત ઇતિ

सम्बन्धः । कथम्भूता एकः ? इतराहंसि-अन्यजनानां पातके आशु-शीघ्रं रिपुप्रतिमा-शत्रुत्व्या, तन्नाशनशालित्वात् । पुनः कथम्भूता ? मधुरा-प्रिया रसवती वा “ मधुरस्तु प्रिये स्वादौ रसे च रसव-
त्यपि (श्लो० ११८८) इति हेम्यनेकार्थवचनात् । शुभा-शोभना निष्कलङ्का, अविसंवादित्वात् ॥ ३ ॥

अन्वयः

मधुरा शुभा इतर-अहंसि आशु रिपु-प्रतिमा स्फुरित-विभ्रम-शुभ्र-सरस्वती-भ्रमित-भङ्गि-
विभा भगवतः एक-सरस्वती शुशुभेतराम् ।

शब्दार्थ

स्फुरित (धा० स्फुर)=शोभतो.

विभ्रम=विभ्रम.

शुभ्र=निर्भण.

सरस्वती=नदी.

भ्रमित (धा० भ्रम्)=भ्रमता.

भङ्गि=तरंग, भोक्षुं.

विभा=कान्ति, तेज.

स्फुरितविभ्रमशुभ्रसरस्वतीभ्रमितभङ्गिविभा=

शोभता विभ्रम वडे शुभ्र नदीना आभथी

तेम अथडाता तरंगोना जेवी कान्ति छे

जेनी जेवी.

एक=अद्वितीय.

सरस्वती=वाष्पी.

एकसरस्वती=अद्वितीय वाष्पी.

भगवतः (मू० भगवत्)=प्रभुनी.

मधुरा (मू० मधुर)=मधुर.

आशु=शुलकी.

शुभा (मू० शुभ)=उज्ज्वलण.

इतर=अन्य.

अहंस=पाप.

इतराहंसि=अन्यना पापने विषे.

रिपु=शत्रु.

प्रतिमा=सरभापह्नु

रिपुप्रतिमा=शत्रुनी प्रतिमा.

शुशुभेतरां (धा० शुभ)=अत्यंत शोभी रही.

पदार्थ

जिन-वाष्पीनी प्रशंसा—

“ मधुर, उज्ज्वलण, अन्यनां पापने (नष्ट करवामां) सत्वर शत्रुसमान तेमज्ज
शोभायमान विभ्रम वडे शुभ्र जेवी नदीना आभथी तेम अथडाता तरंगोनी जेम शोभती
जेवी प्रभुनी अद्वितीय वाष्पी अत्यंत शोभी रही. ”—३

* * * * *

श्रुतदेवतायै प्रार्थना—

कौठिनविभ्रशतात् श्रुतदेवते ! १जिनपभक्तिमतः २श्रुतदेऽर्धे ते ३ ।

४विशदशासनगं ५वैरमानवं ६प्रैतिदिनं ७मैदिनं ८नै रमानवम् ॥ ४ ॥

निर्वाणकलिकायाम—

“श्रुतदेवतां शुक्रवर्णां हंसवाहनां चतुर्भुजां वरदकमलान्वित-
दक्षिणकर्णं पुस्तकाक्षमालान्वितवामकर्णं चेति ।”

All rights reserved

नि. मा. प्रेम.

अवचुरिः

कठिन० इत्यादि । हे श्रुतदेवते !- ज्ञानाधिष्ठात्रि ! देवि ! । हे श्रुतदे !- ज्ञानदायिनि ! । कस्य ? जिनपभक्तिमतः-तीर्थकृतपरिचर्याकारिणः । ते-तव विशदशासनगं-सदावेशवर्तिनं आज्ञाकारिणमित्यर्थः प्रतिदिनम्-अनुवासरं, मद्-अहङ्कारोऽस्यास्तीति मदीं तं मदिनम्, न मदिनं- निरभिमानम्, रमया-लक्ष्म्या नवं- भासुरं वरमानवं-भव्यजनम् 'कठिनविघ्नशतात्' विघ्नानां-प्रत्यूहानां शतं विघ्नशतम्, कठिनं-दुःसहं विघ्नशतं कठिनविघ्नशतं तस्मात् कठि० अव-रक्ष, त्रायस्व इत्यर्थः ॥ ४ ॥

अन्वयः

(हे) श्रुत-देवते ! जिन-प-भक्तिमतः श्रुत-दे ! तं प्रति-दिनं विशद-शासन-गं मदिनं न रमा-नवं वर-मानवं कठिन-विघ्न-शतात् अव ।

शुद्धार्थ

कठिन=कठिन, सप्त.

विघ्न=विघ्न, संकट.

शत=सो.

कठिनविघ्नशतात्=संकटो सप्त संकटोभांथी.

श्रुतदेवते ! (मू० श्रुतदेवता)=डे श्रुतनी अधि-

धायिका देवी !

जिनप=तीर्थकर.

भक्तिमत=भक्तिशाणी, भक्त.

जिनपभक्तिमतः=तीर्थकरना भक्ताने.

श्रुत=श्रुत (ज्ञान).

वा=आपुं.

श्रुतदे ! =श्रुतने आपनारी.

अव (धा० अव्)=तुं रक्षषु कर.

ते (मू० युष्मद्)=तारा.

विशद=निर्भण.

शासन=आज्ञा.

गम्=अपुं.

विशदशासनगं=निर्भण आज्ञाने पाभेद.

वर=उत्तम.

मानव=मानव, मनुष्य.

वरमानवं=उत्तम मानवने.

प्रतिदिनं=अहोनिश, हररौण.

मदिनं (मू० मदिन्)=अहङ्कारी, गर्विष्ठ.

न=नहि.

रमा=लक्ष्मी.

नव=नूतन, तदृष्य.

रमानवं=लक्ष्मी वडे नूतन.

पधार्थ

श्रुत-देवताने प्रार्थना—

“ हे श्रुतदेवता ! हे तीर्थकरना भक्ताने श्रुत (ज्ञान) देवतारी (देवी) । प्रतिदिन तारी निर्भण आज्ञाने पाणनारा, निरभिमानानी अने अथी करीने लक्ष्मी वडे नूतन अथवा उत्तम मानवने तुं संकटो सप्त संकटोभांथी अयाव. ”—४

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રુત-દેવતાનું સ્વરૂપ—

શ્રુત-દેવતાનાં વિવિધ સ્વરૂપો અન્યાન્ય ગ્રન્થોમાં નજરે પડે છે. તેમાં નિર્વાણુ-કલિકામનીએ મુજબનો ઉલ્લેખ છે.

“તથા શ્રુતદેવતાં શુક્રવર્ણાં હંસવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદકમલાન્વિતદક્ષિણકરાં પુસ્તકાક્ષમાલાન્વિતવામકરાં ચેતિ”

અર્થાત—શ્રુત-દેવતાનો શુદ્ધ વર્ણુ છે અને હંસ એ એતુ' વાહન છે. વળી એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ વરદ અને કમળથી શોભે છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથ પુસ્તક અને જપમાળાથી વિરાળે છે.

શ્રીશોભન-સ્તુતિ (પૃ૦ ૨૫)માં તેમજ ‘કલ્લાણુકંદં’ની સ્તુતિમાં તે શ્રુત-દેવતાનું આસન કમળ હોવાનો ઉલ્લેખ છે. શ્રીપાલ-રાસના ‘બાલાવબોધના પ્રારંભિક ભાગમાં શ્રુત-દેવતાના ચાર હાથ પૈકી એક હાથમાં વેણુનો ઉલ્લેખ દષ્ટિ-ગોચર થાય છે, એ વાતની નિમ્ન-લિખિત પદ સાક્ષી પૂરે છે:—

“ પ્રકટપાણિતલં જપમાલિકા, કમલપુસ્તકવેણુવરાધરા ।
ધવલહંસસમા શ્રુતવાહિની, હરતુ મં દુરિતં મુવિ ભારતી ॥ ”

૧ આ રહ્યું તે પદ—

“ કુંવિદુગોક્ષીરતુષારવન્ના, સરોજહસ્થા કમલે નિસન્ના ।
વાણસિરી પુત્થયવગ્ગહસ્થા, સુહાય સા અમ્હ સયા પસન્થા ” ॥

[કુન્વેન્દુગોક્ષીરતુષારવર્ણા સરોજહસ્તા કમલે નિષણ્ણા ।
વાગીશ્વરી પુસ્તકવર્ગ(વ્યગ્ર)હસ્તા સુહાય સા નઃ સદા પ્રશસ્તા ॥]

૨ આ બાલાવબોધ ઇ. સ. ૧૮૯૪ માં પ્રાવક ખીમજી ભીમસિંહ બાણુકે પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો.

ग-परिशिष्टम् ।

श्रीजिनपद्ममुनिवर्यविरचितः

॥ श्रीपार्श्वनाथस्तवः ॥

(मुनिराज'कल्याणविजय'विरचितयाऽवचूर्या समलङ्कृतः)

तमालनीलच्छविपिच्छलाङ्गः, सिद्धान्तमुद्रासहितो मनोज्ञः ।

जीयाज्जिनेन्द्रप्रभु'पार्श्वनाथः', सिद्धान्तमुद्रासहितो मनोज्ञः ॥ १ ॥

—उपजातिः

अवचूरिः

तमालेति । तमालस्तापिच्छापरपर्यायो वृक्षविशेषः तद्वृक्षीलया-हरितया लुब्ध्या-द्युत्या पिच्छलं-सन्नेहमङ्गं-वेहो यस्य सः । “ पिच्छलो विजिलेऽन्यवद् ” इति मेदिनिः (श्लो० ११५) । तथा सिद्धान्त-प्रतिपादिता मुद्रा सिद्धान्तमुद्रा, मैत्रीप्रमोवाविस्त्रुचिका आगमोक्ता जिनमुद्रा इति यावत्, तथा सहितः; अथवा सिद्धानां-योगसिद्धिभाजां महायोगिनाम् अन्तमुद्रया-समाध्यवस्थानलक्षणया अन्तिमाव-स्थया सहितः-अविनाकृत । मनांसि-अन्तःकरणानि जानाति इति मनोज्ञः-प्राणिगणमनोभाववि-ज्ञायकः । जीयात्-सर्वोत्कर्षेण वर्तिषीष्ट । जिनानां-सामान्यकेवलिनामिन्द्रो जिनेन्द्रः, प्रभुः-सामर्थ्य-वान्, जिनेन्द्रश्चासौ प्रभुश्चेति विशेषणसमासः, पार्श्वनाथः-एतदभिधानस्त्रयोविंशस्तीर्थकरः । जिनेन्द्र-प्रभुश्चासौ पार्श्वनाथश्चेति कर्मधारयः । सिद्धान्तस्य-जिनागमस्य मुद्रां-पिधानम् अस्यन्ति-क्षिपन्ति ते सिद्धान्तमुद्रासाः-आगमरहस्योद्घाटकाः सूरयः, तेषां हितो-हितावहः । अथवा सिद्धान्तमुद्रायाम्-आगममर्यादायामासते-उपविशन्ति ते सिद्धान्तमुद्रासाः, यत्र सिद्धान्तमुद्राम् असन्ते-आवर्ते, वा सिद्धान्तमुद्रया असन्ति-दीप्यन्ते ते सिद्धान्तमुद्रासाः, यत्र सिद्धान्ते मुद्र-प्रीतिर्येषां ते, राधाः-लक्ष्म्याः आसः-क्षेपो येषां ते द्रन्त्रे कृते सिद्धान्तमुद्रासा-मुनयः तेषां हितः सिद्धान्तमुद्रासहितः । मनोज्ञः-अभिरामः ॥ १ ॥

अन्वयः

तमाल-नील-छवि-पिच्छल-अङ्गः सिद्धान्त [सिद्ध-अन्त]-मुद्रा-सहितः मनस्-ज्ञः सिद्धान्त-मुद्रा-अस [आस]-हितः मनोज्ञः जिन-इन्द्र-प्रभु-पार्श्वनाथः जीयात् ।

१५६।थ

तमाल=तमाल, क्लृप्तं अतनुं आ३.

नील=श्याम.

छवि=धुति, प्रभा.

पिच्छल=स्नेहाण.

अङ्ग=देह, शरीर.

तमालनीलच्छावोपेच्छलाः=तमालना नेवी

नील क्लृप्तिथी पिच्छल छे देह नेनो क्लेवा.

सिद्धान्त=सिद्धान्त, आगम.

સિદ્ધ=યોગ-સિદ્ધ, મહાયોગી.

અન્ત=અન્તિમ.

મુદ્રા=(૧) મુદ્રા; (૨) અવસ્થા.

સહિત=યુક્ત, સાથે.

સિદ્ધાન્તમુદ્રાસહિતઃ=(૧) સિદ્ધાન્તમાં (પ્રરૂપે-
લી) મુદ્રાથી યુક્ત; (૨) સિદ્ધની અંતિમ
અવસ્થાથી યુક્ત.

મનસ્=ચિત્ત.

જ્ઞ=જ્ઞાનુનાર.

મનોજ્ઞઃ=ચિત્તને જ્ઞાનુનાર.

જીયાત્ (ધાં જિ)=જયવંતા વર્તો.

જિન=સામાન્ય ડેવલી.

ઇન્દ્ર=સ્વામી.

પ્રમુ=સમર્થ.

પાર્શ્વનાથ=પાર્શ્વનાથ, ત્રેવીરુમા તીર્થકર.

જ્ઞેન્દ્રપ્રમુપાર્શ્વનાથઃ=સામાન્યડેવલીના સ્વામી
તથા સમર્થ પાર્શ્વનાથ.

મુદ્રા=(૧) ઢાંકણ; (૨) મર્યાદા.

અસ્=કેંકવું.

અસ્=(૧) ગ્રહણ કરવું; (૨) દીપવું.

આસ્=એસવું.

મુદ્=પ્રીતિ, હર્ષ.

રૈ=લક્ષ્મી.

આસ્=કેંકવું તે, ત્યાગ.

હિત=હિતકારી, કલ્યાણકારી.

સિદ્ધાન્તમુદ્રાસહિતઃ=(૧) આગમના રહસ્યને
ઉકેલનારાઓને હિતકારી; (૨) આગમની
મર્યાદાને વિષે રહેલાઓને કલ્યાણકારી;
(૩) આગમની મુદ્રાને ગ્રહણ કરનારા-
ઓને હિતકારી; (૪) આગમની મુદ્રા
વડે દીપતાઓને કલ્યાણકારી; (૫) સિદ્ધા-
ન્તને વિષે પ્રીતિવાળા તેમજ લક્ષ્મીના
ત્યાગી એવાઓને હિતકારી.

મનોજ્ઞઃ (મૂં મનોજ્ઞ)=મનોહર.

પદાર્થ

“ તમાલ (વૃક્ષ)ના જેવી નીલ પ્રભા વડે વત્સલ શરીરવાળા તથા સિદ્ધાન્ત (માં સૂચ-
વેલી મૈત્રી, પ્રમોદાદિ) મુદ્રાથી (કે છેક જિન-મુદ્રા)થી યુક્ત [અથવા (યોગ-) સિદ્ધની
સમાધિ-અવસ્થાએ અંતિમ અવસ્થાથી યુક્ત], (પ્રાણીઓના) મન(ના ભાવો)ને જ્ઞાનુનાર,
આગમના રહસ્યનું ઉદ્ઘાટન કરનારા (સૂરિવરો)ને હિતકારી [અથવા આગમ(પ્રણીત)
મર્યાદામાં રહેનારા, આગમની મુદ્રાને ગ્રહણ કરનારા, સિદ્ધાન્તની મુદ્રાથી દીપતા કે આગ-
મને વિષે પ્રીતિવાળા તેમજ લક્ષ્મીના ત્યાગી એવા (યોગિજનો)ને કલ્યાણકારી], સામાન્ય
ડેવલીઓના નાથ તથા સમર્થ એવા પાર્શ્વનાથ જયવંતા વર્તો. ”—૧

સ્પષ્ટાકરણ

અલંકાર-વિચાર—

આ પદ તેમજ ત્યાર પછીનાં પાંચ પદો પણ તેમજ ચતુર્થ પરિશિષ્ટગત છઠ્ઠું પદ
“ સમપાદસમાનતાએ ચમકથી અલંકૃત છે. વળી અહીં આપેલું ૯૬ પદનું મૂળ કાવ્ય પણ આ

૧ આને પાદાભ્યાસ યમકના અભિજ્ઞ સમપાદ તરીકે પણ ઓળખાવવામાં આવે છે. જુઓ શિશુપાલ-
વધ (સં ૧૯, શ્લો ૦ ૫)ની શ્રીમદ્દિલનાથકૃત ટીકા. આવા યમકનાં ઉદાહરણો આ મહાકાવ્યના અનેક પ્રકારના
યમક અને ચિત્રથી અલંકૃત ૧૯ માં સર્ગમાંનાં ૫, ૭, ૯, ૧૫, ૧૭, ૧૯, ૨૧, ૨૫, ૩૧, ૩૮, ૪૨, ૪૮, ૫૦, ૫૨, ૫૪, ૫૬,
૬૪, ૭૪, ૭૬, ૮૦ અને ૮૨ પદો પૂરાં પાડે છે.

યમકથી શોભે છે, એથી કરીને યમકનો લક્ષણ અને વિધાનની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય. આ સંબંધમાં દણ્ડીનું કથન એ છે કે—

“ અવ્યપેત-વ્યપેતાત્મા, વ્યાવૃત્તિર્વર્ણસંહતેઃ ।

યમકં તચ્ચ પાવાના—માદિમધ્યાન્તગોચરમ્ ॥ ૧ ॥

एक-द्वि-त्रि-चतुष्पादै—यमकानां विकल्पना ।

आदि-मध्या-ऽन्त-मध्या-ऽन्त—मध्या-ऽऽद्या-ऽऽद्या-ऽन्तसर्वतः ॥ २ ॥ ”

આ પરત્વે વાગ્ભટાલંકાર (પરિ० ૪, શ્લો० ૨૨)ની સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ તરફ નજર કરતાં સમજાય છે કે ^૧લિન્ન અર્થવાળાં ચરણો કે તેના એક વિભાગરૂપ પદોની આવૃત્તિ તે ‘યમક’ છે. આ આવૃત્તિ સંયુત તેમજ અસંયુત એમ ઉભય પ્રકારની છે. વચમાં કોઈ અન્ય પદ ન આવ્યું હોય તો તે આવૃત્તિ સંયુત (જોડાયેલી) કહેવાય છે; એથી વિપરીત તે અસંયુત છે. ચરણોની સંયુત આવૃત્તિના (પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણની સમાનતારૂપ) ^૨આદિપાદ યમક, (ખીજા અને ત્રીજાની સદૃશ્યતારૂપ) ^૩મધ્યપાદ યમક અને (ત્રીજા અને ચોથાની એકતારૂપ) ^૪અન્તપાદ યમક (પાદાન્ત યમક) એમ ત્રણ પ્રકારો છે. અસંયુત આવૃત્તિના ^૫આદિ-મધ્ય (પ્રથમ અને તૃતીયની સમાનતા), ^૬મધ્ય-અન્ત (ખીજા અને ચોથાની સમાનતા) અને ^૭આદિ-અન્ત (પ્રથમ અને ચતુર્થની સમાનતા) એમ ત્રણ પ્રકારો છે.

આ ઉપરથી જેટલી માહિતી મળે છે તે કરતાં વિશેષ હકીકત કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહિમચન્દ્ર-સૂરિકૃત કાવ્યાનુશાસનની સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ (પૃ० ૨૧૦-૨૧૧) પૂરી પાડે છે. ત્યાં જે પાદયમકના પંદર પ્રકારો સૂચવ્યા છે તેમાં ઉપર સૂચવેલ છએ પ્રકારોનો સમાવેશ થઈ જાય છે, પરંતુ ખીજા નવ રહી જાય છે. આ નવ પ્રકારો જે કરતાં વધારે ચરણોની સમાનતાને આભારી છે. જેમકે ^૮પ્રથમનાં ત્રણ ચરણોની; પ્રથમ, દ્વિતીય અને ચતુર્થની; પ્રથમ, તૃતીય અને ચતુર્થની; અને દ્વિતીય, તૃતીય અને ચતુર્થની સમાનતા; ^૯પ્રથમ અને દ્વિતીયની તથા તૃતીય અને ચતુર્થની; ^{૧૦}પ્રથમ અને તૃતીયની અને બાકીનાં બેની; ^{૧૧}પ્રથમ અને ચતુર્થની અને મધ્યના બેની; ^{૧૨}ચારે ચરણોની સમાનતા અને ^{૧૩}સમગ્ર શ્લોકની આવૃત્તિ.

૧ ભાટાનુપ્રાસમાં અતિવ્યાપ્તિ ન થાય તે માટે આ પદ યોજવામાં આવ્યું છે.

૨-૭ શ્રીગોવિન્દ ઠક્કુરે રચેલા કાવ્ય-પ્રદીપ (પૃ० ૨૦૪)માં તેમજ શ્રીરુદ્રકૃત કાવ્યાલંકાર- (પૃ० ૨૨-૨૩)માં આને મુખ્ય, ગર્ભ, પુસ્તક, સંદંશ, સંદેષક અને આવૃત્તિ તરીકે ઓળખાવેલ છે.

૮ એનું ઉદાહરણ શ્રીહિમચન્દ્રીય કાવ્યાનુશાસન (પૃ० ૨૧૧)માંથી નીચે મુજબ મળે છે:—

“ પ્રભાવતોઽનામ ન વાસવસ્ય, પ્રભાવતો નામ નવાસવસ્ય ।

પ્રભાવતો નામ નવા સવસ્ય, વિચ્છિન્નિરાસીત્ ત્વયિ વિષ્ણુપસ્ય ॥ ”

૯-૧૧ આને અનુક્રમે યુગ્મક, સમુદ્ગક અથવા અર્ધાવૃત્તિ અને પરિવૃત્તિ કહેવામાં આવે છે. જુઓ કાવ્ય-પ્રદીપ (પૃ० ૨૦૫) તથા કાવ્યાલંકાર (પૃ० ૨૪-૨૫).

૧૨ આ પંક્તિ કહેવાય છે. કાવ્યપ્રદીપ (પૃ० ૨૦૫)માં સૂચવ્યા મુજબ કેટલાક આને ‘મહાયમક’ પણ કહે છે.

૧૩ આ મહાયમક કહેવાય છે. આના ઉદાહરણોએ નિમ્ન-લિખિત શ્લોક કાવ્યાનુશાસન (પૃ० ૨૧૨)માં તેમજ કાવ્યાલંકાર (પૃ० ૨૬)માં દૃષ્ટિગોચર થાય છે:—

“ સ ત્વારં મરતો વશ્ય-મબલં વિતતારવમ્ ।

સર્વવા રણમાનૈષી-વવાનલસમસ્થિતઃ ॥

સત્ત્વારમ્મરતોઽવશ્ય-મવલમ્બિતતારવમ્ ।

સર્વવારણમાનૈષી, વવાનલસમસ્થિતઃ ॥ ”

આ પ્રમાણે જેમ પાદ-યમકના પંદર પ્રકારો પડે છે, તેમ પદ-યમકના પણ અનેક પ્રકારો પડે છે; કેમકે પ્રત્યેક ચરણના બે બે ભાગો પાડતાં તેના પ્રથમના પ્રારંભમાં યમક હોય એવા પદ-યમકના ૧૪ પ્રકારો પડે છે, કેમકે ઉપર્યુક્ત પંદર પ્રકારો પૈકી પ્રલોકાવૃત્તિરૂપ મહા-યમક માટે અત્ર સ્થાન નથી. એવી રીતે પ્રત્યેક ચરણના અન્તિમ ભાગમાં યમક હોય તેવા પ્રકારોની સંખ્યા પણ ચોંદની જ છે. એટલે બધા મળીને આમ ૨૮ ભેદો પડે છે. એવી રીતે ત્રણ ત્રણ ભાગમાં વિભક્ત થતા ચરણના પ્રારંભમાં યમક હોય એવા ૪૨, જ્યારે ચાર ચાર ભાગોમાં વહેંચાતા ચરણ સંબંધી ૫૬ પ્રકારો છે. આ તે સ્થાનની નિયતતાને લક્ષીને ભેદોને વિચાર થયો. જેમકે પ્રથમાદિ પાદોના અન્ત ભાગની દ્વિતીયાદિ પાદોના પ્રારંભમાં આવૃત્તિ ઇત્યાદિ એવી રીતે સ્થાનમાં પરિવર્તન થતાં જે ભેદો પડે છે તેનો પણ વિચાર થઈ શકે છે.

વરેણ્યલાવણ્યનિધે ! વ(વિ)ધેહિ, સદા મહાનન્દમહાસુખાનિ ।

પ્રભાવમહ્નીરમિતસ્ત્રિલોક-સદામહાનં દમહાસુખાનિ ॥ ૨ ॥

—ઉપેન્દ્રવજ્રા

અવચૂરિ:

વરેણ્યેતિ । વરેણ્યં-પ્રકૃત્ત્વં લાવણ્યં-લવણિમા વરેણ્યલાવણ્યં, તસ્ય નિધિઃ-નિધાનં, તદામન્ત્રણે । વિધેહિ-કુરુ । સદા-નિત્યમ્ । મહાઃ-ઉત્સવાઃ, આનન્દઃ-પ્રમોદઃ, મહાસુખાનિ-વિશાલસૌખ્યાનિ, ચત્વા મહાનન્દસ્ય-મોક્ષસ્ય મહાસુખાનિ “ મહાનન્દોઽમૃતં સિદ્ધિઃ ” इति हैमः (का० १, श्लो० ७४), तानि । ‘વિધેહિ’ इति क्रियया सह योजना । प्रभावस्य-प्रतापस्य भङ्गच्यो-रचनाः प्रभावमङ्गल्यः, ताः । अभितः-आभिमुख्येन । त्रिलोके सीदन्ति इति त्रिलोकसदः—भुवनत्रयवर्तिप्राणिनः तेषाम् आमार्णा-रोगाणां “ आमो रुकृतञ्जिदोः पुंसि ” इति मेदिनिः, (श्लो० १) हानं-हानिः तत् । हाः—हानं, जिहीतेः क्विपि हाशब्दस्य निष्पत्तिः, वमस्य-पापरूपस्य वण्डस्य हाः-वमहाः, “ वण्डः स्यात् साहसं वमः ” इति हैमः । (अभि० का० ३, श्लो० ४००) सुष्ठु खानि-संवेदनानि देवलोकानि वा सुखानि । “ खमिन्द्रिये पुरे क्षेत्रे शून्ये बिन्द्वौ विहायासि । संवेदने देवलोके शर्मण्यपि नपुंसकम् ” इति मेदिनिः (श्लो० १) । वमहाश्च सुखानि च वमहासुखानि तानि । इवमपि कर्मपदं विधेहि क्रियया योजयम् ॥ २ ॥

અન્વયઃ

(હે) વરેણ્ય-લાવણ્ય-નિધે ! મહ-આનન્દ-મહત્-સુખાનિ પ્રભાવ-મહ્નીઃ ત્રિ-લોક-સવ્-આમ-હાનં દમ-હા-સુ-ખાનિ અભિતઃ સદા વિધેહિ ।

૧ દ્વિખાણ્ડી પ્રથમ પાદના દ્વિતીય ખાણ્ડના દ્વિતીય પાદના પ્રથમ ખાણ્ડમાં પુનરાવૃત્તિ એટલે અન્ત-આદિ યમક, એવી રીતે પ્રથમ પાદના પ્રથમ ખાણ્ડની દ્વિતીય પાદના દ્વિતીય ખાણ્ડમાં આવૃત્તિ યાને આદિ-અન્ત યમક, તથા આ બે પ્રકારના યમકનો સમુચ્ચય, ત્રિખાણ્ડી પાદ આશ્રીને પ્રથમ પાદનો પ્રથમ ખાણ્ડ અને દ્વિતીય પાદનો મધ્ય, આ બેની ઉલટા સુલટી તેમજ સમુચ્ચય, તથા પ્રથમ પાદનો મધ્ય ભાગ અને દ્વિતીય પાદનો અન્તિમ ભાગ, એની ઉલટા સુલટી તથા બેનો સમુચ્ચય, આ પણ નિયમ-યદ્ છે.

शब्दार्थ

वरेण्य=(१) उत्तम; (२) धृष्टवा योग्य.
 लावण्य=लावण्य, लवण्णिमा.
 निधि=निधि, लं'डार.
 वरेण्यलावण्यनिधि !=(१) हे उत्तम लावण्यना
 लं'डार !; (२) हे धृष्टवा योग्य सौन्द-
 र्यना लंधान !
 विधेहि (धा० धा)=तुं कर.
 सदा=सर्वदा, हुभेशां.
 मह=उत्सव.
 आनन्द=आनन्द, प्रभोद.
 महानन्द=भोक्ष.
 महत्=भोदुं.
 सुख=सुख.
 महानन्दमहासुखानि=(१) उत्सव, आनन्द अने
 महासुखने; (२) भोक्षना भोटा सुखने.
 प्रभाव=प्रभाव, प्रताप.

भङ्गी=रथना, प्रकार.
 प्रभावभङ्गी:=प्रतापना प्रकारेने.
 अभित:=अभिमुभ.
 त्रिलोक=त्रैलोक्य.
 सद=रहेवुं.
 आम=राग.
 हान=हानि, नाश.
 त्रिलोकसदामहानं=त्रैलोक्यमां वसता (प्राणी-
 ओ)ना रागना नाशने.
 वम=दण्ड.
 हा=हानि.
 सु=श्रेष्ठतावाचक अव्यय.
 ख=(१) ज्ञान; (२) देवलोक.
 वमहासुखानि=(१) दण्डनी हानिने तेमज श्रेष्ठ
 ज्ञानने; (२) दण्डना नाशने तेमज
 सुन्दर देवलोकेने.

पदार्थ

“ हे उत्तम [अथवा अलीष्ट] लावण्यना लं'डार ! उत्सव, आनन्द अने महासुखने,
 प्रभावना प्रकारेने, त्रैलोक्य-वासी (प्राणीओ)ना रागना नाशने, (पापद्वय) दण्डना विना-
 शने तेमज श्रेष्ठ संवेदनने [अथवा स्वर्गने] तुं कर. ”—२

—:०:—

सदर्धमुक्तोपम ! तारकाया—सुबन्धुराऽऽरामजयाङ्गसार ! ।

सदर्ध ! मुक्तोपम ! तारकायाः, सुबन्धुराराम ! जयाङ्ग ! सार ! ॥ ३ ॥

—उपे०

अवचूरिः

सदर्थेति । सदर्थोभिः—सन्मूल्याभिर्मुक्ताभिरुपमा—सादृश्यं यस्य सः, तदामन्त्रणे । तारयति
 भवसमुद्राविति तारकः, तदामन्त्रणे । या—संसारपरिभ्रमणरूपा यात्रा, “ या यात्रातिधूमितत्यागेषु ”
 इति मेदिनिः (श्लो० १) । यायाः सुः—प्रसवो यासुः, “ सुस्तु प्रसवे गर्भमोचने ” इति मेदिनिः
 (श्लो० १) । न विद्यते यासुर्यस्यः सः अयासुः, निवृत्तभवभ्रमण इति भावः । अथवा अयैः—अग-
 त्वरैरसुभिः—ज्ञानाविभावप्राणैर्बन्धुरो—नम्रः, यद्वा अयः—शुभावहो विधिः, असवञ्च—ज्ञानाविभावप्राणाः
 तैर्बन्धुरो—नम्रः, तेषां वा बन्धुरो—मुकुटः, शोभाकारित्वेन भूषणरूप इत्यर्थः । “ बन्धुरं मुकुटे पुंसि
 स्त्रीचिह्नतैलकल्कयोः । बन्धूके बधिरे हंसे त्रिषु स्याद् रम्यनम्रयोः ॥ ” इति मेदिनिः (श्लो० १८९) ।

आरामाणि-समन्ताच्चाकाणि “रामा योषा हिङ्गुनद्योः क्लीबं वास्तूककुष्ठयोः । ना राघवे च वरुणे रैणुक्ये हलायुधे । ह्ये च पशुभेदे च त्रिषु चारौ सितेऽसिते ” इति मेदिनिः (श्लो० २६-२७) । जयस्य अङ्गानि-उपायाः, “अङ्गं गात्रे प्रतीकोपाययोः पुंभूम्नि नीवृत्ति ” इति मेदिनिः (श्लो० ४) । तानि एव सारं-धनं बलं वा यस्य सः, तदामन्त्रणे । सन्-समीचीनः अर्घः-पूजाविधिर्यस्य सः, “ अर्घः पूजाविधौ मूढ्ये ” इति मेदिनिः (श्लो० १), तदामन्त्रणे । मुक्ता-त्यक्ता उपमा-उपमानं येन सः, तथोक्तः, अनुपम इति यावत्, यद्वा मुक्तः-कर्मभित्त्यक्तः । तथा उप-समीपे मा-लक्ष्मीर्यस्य स उपमः, तदामन्त्रणे । तारकायाः-कनीनिकायाः दृष्टेर्वा । “ तारको दैत्यभित्कर्णधारयोर्न द्वयोर्दृष्टिः ॥ कनीनिकायामृक्षे च न पुमांस्त्रातरि त्रिषु । ” इति मेदिनिः (श्लो० १९-२०) । सुबन्धुरारामः-अतिरम्योपवनं, तदामन्त्रणे । जय-सर्वोत्कर्षेण वर्तस्व । ‘अङ्ग’ इति सम्बोधनार्थेऽव्ययः । “ अङ्ग सम्बोधनं हर्षं सम्भ्रमासूययोरपि ” इति मेदिनिः (अव्यये श्लो० १२) । सारः-प्रधानः, तदामन्त्रणे । अत्र पद्ये तृतीयपादस्य सविसर्जनीयत्वेऽपि “ नकार-णकारयोरस्वरमकार-नकारयोर्विसर्जनीयस्य भावाभावयोरपि न विरोध इति केचित् ” इति वचनात् न यमकमङ्गः ॥ ३ ॥

अन्वयः

अङ्ग सत्-अर्घ-मुक्ता-उपम ! तारक ! अ-या-सु [अय-असु]-बन्धुर ! आ-राम-जय-अङ्ग-सार ! सत्-अर्घ ! मुक्त-उपम ! [मुक्त ! उप-म !] तारकायाः सु-बन्धुर-आराम ! सार ! जय ।

शिल्पार्थं

सत्=श्रेष्ठ.

अर्घ=भूद्य.

मुक्ता=भोती.

उपमा=उपमा, समानता.

सर्वर्घमुक्तोपम ! =डे श्रेष्ठ भूद्यवाणां भोती-
शेना समान !

तारक=डे तारनार !

या=यात्रा.

सु=प्रसूति, जन्म.

अयासु=(संसार-परिभ्रमणरूप) यात्रानो
जन्म जेमां नशी श्वा.

अय=(१) नडि जनार, स्थायी; (२) लाल;
(३) शुल कार्य.

असु=प्राण.

बन्धुर=(१) मनोः; (२) मुगट.

अयासुबन्धुर ! = (१) डे (संसारपरिभ्रमण-
रूप) यात्रानी प्रसूतिशी रडित तेमज
मनोः ! (२) (संसार-) यात्राना

जन्मथी रडितना मुगट !; (३) डे स्थायी
प्राण वडे मनोः; (४) डे शुल विधि
अने प्राणथी चित्तरंज !

आ=समस्त रीते.

राम=मनोः.

जय=विजय.

अङ्ग=उपाय.

सार=(१) अण; (२) संपत्ति.

आरामजयाङ्गसार ! = (१) समस्त रीते मनोः
शेवा विजयना उपायोऽप अण छे जेनुं
शेवा ! (२) डे अधी रीते मनोः
विजयनी सामग्रीनी संपत्तिरूप !

सत्=समुचित.

अर्घ=अर्घ, पूजाविधि.

सर्वर्घ ! = डे समुचित अर्घवाणा !

मुक्त (घा० मुच्) = त्यज् दीधेत्.

मुक्तोपम ! = डे उपमा रडित !

મુક્ત ! (મૂં મુક્ત)=હે ત્યજ્યથેલ !

ઉપ=સમીપ.

મા=લક્ષ્મી.

ઉપમ ! =સમીપ છે લક્ષ્મી જેની એવા !

તારકાયા: (મૂં તારકા)= (૧) આંખની કીકીનું;
(૨) દૃષ્ટિનું.

સુ=અતિશયતાવાચક અવ્યય.

આરામ=ઉદ્યાન, ખગીચો.

સુવન્ધુરારામ ! =હે અતિશય મનોહર ઉદ્યાન !

જય (ધાં જિ)=તું જય પામ.

અક્ક=સંયોધનવાચક અવ્યય.

સાર ! (મૂં સાર)= હે ઉત્તમ !

પદ્યાર્થ

“ હે શ્રેષ્ઠ મૂલ્યવાળાં મોતીઓની ઉપમાવાળા (નાથ) ! હે (ભવ-સમુદ્રમાંથી પ્રાણી-ઓને) તારનાર ! હે (સંસાર-પરિભ્રમણરૂપ) યાત્રાની પ્રસૂતિથી રહિત તેમજ મનોજ્ઞ ! [અથવા સંસાર-યાત્રાથી રહિત જનોના મુગટ !, હે સ્થાયી (જ્ઞાનાદિક ભાવ) પ્રાણોથી મનોહર ! કે હે લાભ અને (ભાવ-) પ્રાણોથી ચિત્તરંજક !], હે સમસ્ત રીતે મનોહર એવા વિજયના ઉપાય-રૂપ બળવાળા ! [અથવા હે બધી રીતે મનોજ્ઞ એવા વિજયની સામગ્રીની સંપાત્ત !], હે સમુચિત અર્થવાળા ! હે નિરૂપમ ! [અથવા હે (કર્મોથી) રહિત ! હે સમીપ લક્ષ્મીવાળા !], હે આંખની કીકીને [અથવા દૃષ્ટિને] અતિશય મનોહર ઉદ્યાન (સમાન) ! હે ઉત્તમ (યોગીશ્વર) ! તું જય પામ. ”—૩

રૂપષ્ટીકરણ

યમક-વિચાર—

આ પદ્ય અર્ધાભ્યાસ લક્ષણથી લક્ષિત સમુદ્ર યમકથી શોભે છે. એનું લક્ષણ દષ્ટીના શબ્દોમાં એ છે કે—

“ અર્ધાભ્યાસ: સમુદ્ર: સ્યાદસ્ય મેઢાસ્રયો મતા: ”

અર્થાત્ અર્ધાભ્યાસ તે સમુદ્રગ કહેવાય છે અને તેના ત્રણ પ્રકારો સ્વીકારવામાં આવ્યા છે. (૧) પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણોની સમાનતા અને એવી રીતે તૃતીય અને ચતુર્થ ચરણોની અભિન્નતા; (૨) પ્રથમ અને તૃતીય ચરણોની એકતા અને દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમતા; અને (૩) પ્રથમ અને ચતુર્થ ચરણોની એકરૂપતા અને દ્વિતીય અને તૃતીય ચરણોની તુલ્યતા. આ ત્રણ પ્રકારો પૈકી અત્ર તેમજ આ પછીના પદ્યમાં દ્વિતીય પ્રકાર નજરે પડે છે, જ્યારે બાકીના પ્રકારો ચતુર્થ પરિશિષ્ટગત કાવ્ય પૂરા પાડે છે, કેમકે એના ચોથા અને નવમા પદ્યમાં તૃતીય પ્રકાર જોવાય છે, ત્યાર પછીના દશમા પદ્યમાં પ્રથમ પ્રકાર કે જેના ઉદાહરણ તરીકે શિશુપાલના ૧૯ મા સર્ગના ૧૧૮ મા પદ્યનો ઉલ્લેખ કરી શકાય તેમ છે અને અગ્યારમા પદ્યમાં દ્વિતીય પ્રકાર દષ્ટિગોચર થાય છે કે જેના ઉદાહરણની ગરજ આ સર્ગનું ૫૮ મું પદ્ય પણ સારે છે.

सत्यागमाऽसारधराऽङ्गनाना—दराधिकन्तोऽलसमाननन्द ।

सत्यागमासारधराङ्ग ! नाना—ऽदराधिकं तोल समान ! नन्द ॥४॥ —उप०

अवचूरिः

सत्यागमेति । सत्यः—प्रमाणप्रतिष्ठितः, आगमः—सिद्धान्तो ज्ञानं वा यस्य सः, तवामन्त्रणे । सारं-धनं, “सारो बलं स्थिरांशे च मज्जिन्नं पुंसि जले धने” इति मेदिनिः (श्लो० ९५) । धरा—पृथ्वी, अङ्गना—स्त्री, अनादरः—तिरस्कारः, आधिः—चित्तपीडा, कन्तुः—कामः “कन्तुः कन्वर्षे” इति जिनदेवः । एतेषां द्वन्द्वं विधाय, न विद्यन्ते सारधराङ्गनादराधिकन्तवो यस्य सः, तथोक्तः, तवामन्त्रणे । लसो—विलासः, मानः—अहङ्कारः ताभ्यां नन्दतीति लसमाननन्दः, न लसमाननन्दोऽलसमाननन्दः, क्रीडाहङ्काररहित इति यावत्, तवामन्त्रणे । त्यागेन—दानेन सहिता मा—लक्ष्मीः सत्यागमा “ मा मातरि तथा लक्ष्म्याम् ” इति सुधाकलशः (श्लो० ३४) । तस्याः सारं—सर्वस्वं धरतीति तथोक्तः, तवामन्त्रणे । ‘ अङ्ग ’ इति आमन्त्रणे । नानाऽऽदरेण—विविधसम्मानेन अधिकं—नानाऽऽदराधिकं यथा स्यात् तथा, क्रियाविशेषणमिदम् । तोल-यति इति तालः—वस्तुस्वरूपनिर्णायकः, तवामन्त्रणे । मानेन—ज्ञानेन प्रतिष्ठया वा सह वर्तते इति समानः तवामन्त्रणे । यद्वा तस्य—पुण्यस्य “ तश्चौरामृतपुच्छेषु क्रोडे म्लेच्छे च कुत्रचित् । अपुमांस्तरणे पुण्ये कथितः शब्दवेदिभिः ” इति मेदिनिः (श्लो० १) । ऊ—रक्षणं “पुंल्लिङ्ग ऊस्तु रक्षणे” इति सुधाकलशः (श्लो० ५), तत्र लसमानः—शक्रतुस्यः, “ लः शके ला तु दाने स्याद् ग्रहणेऽपि निगद्यते ” इति मेदिनिः (श्लो० १), तवामन्त्रणे । नन्व—समृद्धिं प्राप्नुहि ॥ ४ ॥

अन्वयः

अङ्ग सत्य-आगम ! अ-सार-धरा-अङ्गना-अनादर-आधि-कन्तो ! अ-लस-मान-नन्द ! स-त्याग-मा-सार धर ! तोल ! [त-ऊ-ल] स-मान ! नाना-आदर-आधिकं [नाना अ-दर ! अधि-कं] नन्द ।

शब्दार्थ

सत्य=साथे।

आगम=(१) आगम, सिद्धान्त; (२) ज्ञान.

सत्यागम !=(१)साथे छे सिद्धान्त जेनेो थेवा !;

(२) साथुं छे ज्ञान जेनुं थेवा ।

सार=लक्ष्मी, द्र०थ.

धरा=पृथ्वी.

अङ्गना=नारी.

अनादर=तिरस्कार.

आधि=मानसिक पीडा.

कन्तु=भङ्गन, कामदेव.

असारधराऽङ्गनाऽनादराधिकन्तो !=अ(वधमान

छे लक्ष्मी, पृथ्वी, नारी, तिरस्कार, मान-

सिक पीडा अने भङ्गन जेने विषे थेवा ।

लस=विलास, भोगशोष.

मान=अहङ्कार.

नन्व=भुशी थवुं.

अलसमाननन्द !=डे विलास अने अहङ्कारथी

आनन्दिह नहि थनार !

सह=सहित.

त्याग=दान.

१ एतन्मुनिराजप्रणीते अभिधानचिन्तामणिशिखोच्छे (का० २, श्लो० १०) ।

मा=लक्ष्मी.
सार=सार, सर्वस्व.
धर=धरनार, धारणु करनार.
सत्यागमासा धर !=डे दान सहित लक्ष्मीना
सारने धरनार !
अङ्ग=संशोधनवाचक शब्द.
नाना=विविध.
आदर=आदर, सत्कार, सन्मान.
अधिक=अधिक, वधारे.
नानाऽऽवराधिकं=विविध आदरथी अधिक अेवी
रीते.

वर=लय.
अवर !=डे निर्भय !
अधिकं (मू० अधिक)=अधिक.
तोल ! (मू० तोल)=डे तुलना करनार !
त=पुष्टय.
ऊ=रक्षणु.
ल=धन्द्र.
तोल !=डे पुष्टयतुं रक्षणु करवामां धन्द्र !
मान=(१) ज्ञान; (२) प्रतिष्ठा.
समान !=(१) डे ज्ञानी !; (२) डे प्रतिष्ठाशाणी !
नन्द (घा० नन्द)=तुं समृद्धि पाभ.

पधार्थ

“ हे साया (प्रामाणिक) सिद्धान्तवाणा ! [अथवा हे सत्यज्ञानी !] हे लक्ष्मी, पृथ्वी, ललना, अनादर, मानसिक पीडा अने मदनथी विमुष्य ! हे (विषयजन्य) विलास अने गर्वथी नहि पुशी थनार ! हे दान सहित लक्ष्मीना सर्वस्वने धारणु करनार ! हे (विविध वस्तुना स्वप्नोनी) तुलना करनार ! [अथवा हे पुष्टयतुं रक्षणु करवामां धन्द्र (समान) !] हे ज्ञानी ! [अथवा हे प्रतिष्ठाशाणी !] हे निर्भय ! तुं विविध अने अधिक समृद्धि पाभ [अथवा तुं विविध आदरथी अधिक अेवी रीते] समृद्ध था. ”—४

—:०:—

गुरो ! सदालोकनबालभाल-विभावरीनाथविभाऽस्तभाव ! ।

वामेय ! मे कामितमातनु श्री-गुरो ! सदाऽऽलोकन ! बालभाल ! ॥ ५ ॥

—उप०

अवचूरिः

गुरो ! इति । हे गुरो !-तस्ववादिन् ! सद् आलोकन-दर्शनं यस्य सः, तथोक्तः भालं-ललाटमेव विभावरीनाथः-चन्द्रः भालविभावरीनाथः, बालश्चासौ भालविभावरीनाथश्च तथोक्तः, सदालोकन-श्चासौ बालभालविभावरीनाथश्चेति कर्मधारयः, तस्य विभया-कान्त्या निरस्तो भावः-कामः क्रीडा वा येन सः, “ भावः सप्तास्वभावाभिप्रायचेष्टात्मजन्मसु । क्रियालीलापदार्थेषु विभूतिबुधजन्तुषु ॥ ” इति मेदिनिः (श्लो० १०-११), तदामन्त्रणे । वामायाः पुमानपत्यं वामेयः, तदामन्त्रणे । मे-मम । बाहुलकावामन्त्रितपदादपि ‘ मे ’ आवेशः, अव्ययं वाऽस्मदेकवचनप्रतिरूपकमिदम् । कामितम्-इष्टम् । आतनु-समन्ताद् विस्तारय । श्रिया-लक्ष्म्या शोभया वा गुरुः-महान् श्रीगुरुः, तदामन्त्रणे । आलो-कनमालोकः, ज्ञानरूपः प्रकाश इत्यर्थः, सदा-निरन्तरमालोकनं यस्य सः, तदामन्त्रणे । बालान्-अज्ञानं भालयति-मिरूपयति इति बालभालः, उद्धारकबुद्ध्या मूर्खनिरीक्षक इत्यर्थः, तदामन्त्रणे ॥ ५ ॥

अन्वयः

(हे) गुरो ! सत्-आलोकन-बाल-भाल-विभावरी-नाथ-विभा-अस्त-भाव ! श्री-गुरो ! सदा-आलोकन ! बाल-भाल ! वामेय ! मे कामितं आतनु ।

शब्दार्थ

गुरो ! (मू० गुरु)=हे गुरु !, हे तत्त्व-विवेक !
 सत्=सुन्दर.
 आलोकन=अवलोकन, दृष्टि.
 बाल=भाण्ड.
 भाल=ललाट.
 विभावरी=निशा, रात्रि.
 नाथ=स्वामी.
 विभा=तेज.
 अस्त (भा० अस)=दूर करैल.
 भाव=(१) मदन; (२) क्रीडा.
 सदालोकनबालभालविभावरीनाथविभास्तभाव !
 =सुन्दर दृष्टि अने ललाटरूप आल-चन्द्रनी
 प्रभा वडे परास्त कर्यो छे लावने जेणे जेवा !

वामेय ! (मू० वामेय)=हे वामा (राणी)ना
 नन्दन !, हे पार्श्वनाथ !
 मे (मू० अस्मद्)=भारा.
 कामितं (मू० कामित)=मनोवाञ्छितने.
 आतनु (धा० तन्)=तुं अत्यंत विस्तार.
 श्री=लक्ष्मी.
 गुरु=महान्, मोटा.
 श्रीगुरो ! =हे लक्ष्मी वडे मोटा !
 सदा=सर्वदा.
 आलोकन=ज्ञान.
 सदाऽऽलोकन ! =सर्वदा छे ज्ञान जेने जेवा
 बाल=मूर्ध्.
 भाल=जेनार.
 बालभाल ! =हे मूर्ध्ने जेनार !

पदार्थ

हे तत्त्व-विवेक (विष्णु) ! हे सुन्दर दृष्टि अने ललाटरूप आल (अष्टमीना) चन्द्रनी प्रभा वडे मदनने [अथवा (विलासभय) क्रीडाअने] जेणे परास्त करैल छे जेवा हे (योगिनाथ) ! हे (ज्ञानादि अंतरंग) लक्ष्मी वडे मोटा (महेश) ! हे निरंतर ज्ञानवाणा (प्रभु) ! हे (जगत्नो उद्धार करवानी युद्धिथी) मूर्धना निरीक्षक ! हे वामा-नन्दन ! तुं भारा वाञ्छितनो यारे आणु विस्तार कर. ”—५

—:—

कल्याण ! मालाऽकरणाऽऽधिहारी—कल्याणमालाऽकरणाऽऽधिहारी ।

कल्याणमालाऽकरणाऽधिहारी, कल्याणमालाः करणाधिहारी ॥ ६ ॥

—इन्द्रवज्रा

अवचूरिः

कल्याणेति । कल्यां-शुभां याणीं अणाति-वदतीति कल्याणः, तदामन्त्रणे । मालाः-किरातविशेषाः “मालं क्षेत्रे स्त्रियां पृक्कास्त्रजोर्जास्यन्तरे पुमान्” इति मेदिनिः (श्लो० ४५) । न विद्यते कं-सुखं यत्र स अकः, “सुखशीर्षजलेषु कम्” इति मेदिनिः (श्लो० १६) । रणो-युद्धं शब्दो वा “रणः कोणे कणे पुंसि समरे पुन-

पुंसकम् " इति मेदिनिः (श्लो० १८) । अकञ्चासौ रणञ्च अकरणः, मालानामकरणो मालाकरणः-
चौरजनितं दुःखप्रचुरं युद्धं तेषां शब्दो वा त्रासदायकः । आधिः-व्यसनम् " आधिः पुमाञ्चित्तपीडा-
प्रत्याशाबन्धकेषु च । व्यसने चाप्यधिष्ठाने " इति मेदिनिः (श्लो० ३) । हारिः-घृतादिभङ्गः । " हारिः
पथिकसन्तानघृतादिभङ्गयोः स्त्रियाम् । " इति मेदिनिः (श्लो० १०१) । इः-कामः " इः कामे पुंलिङ्ग इ
च " इति सुधाकलशः (श्लो० ३) । कल्यं-मद्यं इरेव कल्यम् इकल्यं-काममदिरा । णस्य-ज्ञानस्य अभा-
वोऽणम्-अज्ञानम् " णः प्रकटे निष्कले च प्रस्तुते ज्ञानबन्धयोः " इति सुधाकलशः (श्लो० २१) । मालं-
ग्रामयोरन्तरालाटवी । करणानि-इन्द्रियाणि तेषामभावोऽल्पता वा अकरणम् । मालाकरणञ्च आधिञ्च
हारिञ्च इकल्यं च अणं च मालं च अकरणं च मालाकरणाधिहारीकल्याणमालाकरणानि एतेषां सम्ब-
न्धिनः पतञ्जनितस्य वा आधिः-चित्तपीडाया हारिः-हरणशीलः, तथोक्तः । कल्याणस्य मां-मोक्षस्य
लक्ष्मीं, " कल्याणमक्षये स्वर्गे मङ्गलेऽपि नपुंसकम् " इति मेदिनिः (श्लो० ४०), लाति-वृद्धाति इति
कल्याणमालः, तदामन्त्रणे । न विद्यते करणं-देहो यस्य सः अकरणः, तदामन्त्रणे, देहरहित इत्यर्थः ।
अधिकं हारी-मनोहरः-अधिहारी । कल्याणस्य मालाः-मलङ्गस्य श्रेणीः कर-कुरु । भौवादिपाठात्
करोतेः पाक्षिके शवि सप्तम्यां मध्यमपुरुषैकवचनान्तक्रियापवमिवम् । णस्य-बन्धस्य अधिहाः-हानं,
जिहीतिर्भावे क्तिपि अधिहाः, कर्मबन्धहानिरित्यर्थः, तत्र अरि इव-चक्रमिव णाधिहारी । एतादृशस्त्वं
कल्याणमालाः कुरु इत्यर्थः ॥ ६ ॥

अन्वयः

कल्या-अण ! कल्याण-मा ल ! अ-करण ! माल-अ-क-रण-आधि-हारि-इ-कल्या-अण-
माल-अ-करणा-आधि-हारी अधि-हारी ण-अधि-हा-अरि कल्याण-मालाः कर ।

शुद्धार्थ

कल्या=शुभ वाष्णी, साभाशी.

अण=भेदवुं, वद्वुं.

कल्याण !=डे शुभवाष्णी वदनार !

माल=माल, जंगलीयानी अक जत.

अक=दुःख.

रण=(१) युद्ध; (२) शपठ.

आधि=व्यसन.

हारि=घृत वगेरेनो जंग.

इं=कामदेव, मदन.

कल्य=मद्य, हाइ.

अण=अज्ञान.

माल=भे गामनी वद्वेनुं जंगल, जेतर.

अ=(१) निषेधवाचकं शपठ; (२) अल्पता-
वाचकं शपठ.

करण=इन्द्रिय.

आधि=मानसिक पीडा.

हारिन्=हरण करवाना स्वभाववाणो.

मालाऽकरणाऽऽधिहारीकल्याऽणमालाऽकरणाऽऽ-
धिहारी=(१) माल (जनित) दुःखरूप
युद्ध, व्यसन, घृतादिना जंग, मदनरूप
मद्य, अज्ञानरूप जेतर, अने इन्द्रियेना
अभाव सम्बन्धी आधिने (हरनारे);
माल (जनित) दुःख अने अवाज,
व्यसन, घृतादिना जंग, मदनरूप मद्य,
अज्ञानरूप जेतर अने इन्द्रियेनी अल्प-
ताथी उद्भवती आधिने हरनार.

कल्याण=भोक्ष.

मा=लक्ष्मी.

ला=आपवुं.

कल्याणमाल !=डे भोक्षनी लक्ष्मीने आपनार !
करण=देह.

अकरण !=डे देह रहित !

अधि=अधिकतावाचकं शपठ.

हारिन्=मनोहर.

અધિહારી=અધિક મનોહર.
 કલ્યાણ=કલ્યાણ, મંગળ.
 માલા=માળા, શ્રેણિ.
 કલ્યાણમાલા:=મંગલ-માલાઓ.
 કર (ધાં કૃ)=તું કર.

ળ=ખન્ધન.
 અધિહા=હાનિ, નાશ.
 અરિ=ચક્ર.
 ણાધિહારી=ખન્ધનનો નાશ કરવામાં ચક્ર
 (સમાન).

પદાર્થ

“ હે શુભ વાણી વદનાર ! હે મુક્તિ-લક્ષ્મીને આપનાર ! હે દેહ રહિત ! ‘ માલ ’ (જનિત) દુઃખરૂપ યુક્ત [અથવા દુઃખ અને અવાજ], વ્યસન, ઘૂતાદિના ભંગ, મદનરૂપ મદ્ય, અજ્ઞાનરૂપ ખેતર અને ઇન્દ્રિયોના અભાવ સંબંધી [અથવા ઇન્દ્રિયોની અદ્યતાથી ઉદ્ભવતી] આધિને હરનાર, અધિક મનોહર, તેમજ (કર્મ)ખન્ધનનો નાશ કરવામાં ચક્ર (સમાન) એવો તું મંગલ-માલા કર. ”—૬

સ્પષ્ટીકરણ

આ પદ્ય પંક્તિ નામના ચમકથી અલંકૃત છે, કેમકે એનાં ચારે ચરણો સમાન છે. આવાં અન્ય ઉદાહરણો તરીકે ચતુર્થ પરિશિષ્ટગત કાવ્યના આઠમા પદનો ઉલ્લેખ થઈ શકે તેમ છે. વિશેષમાં આવું એક ઉદાહરણ વાગ્બટાક્ષંકારની સ્વોપજા વૃત્તિ (પૃ ૩૫) પણ પૂરું પાડે છે, તે નીચે મુજબ છે:—

“ રમ્ભારામા રુરબકકમલા—ડરં ભારામા રુરબકકમલા— ।

રમ્ભા રામાડકુરબક ! કમલા—રમ્ભારામાડરુરબકકમલા ॥ ”

આ ભ્રમરવિલસિત છંદમાં રચાયેલા પદના દ્વિતીય ચરણના અન્તિમ પદનો અને તૃતીયન પ્રારમ્ભિક પદનો સમાસ છે એટલે કે દ્વિતીય અને તૃતીય ચરણની વચ્ચે યતિ નથી. આવો પ્રયોગ કવિસમ્રાઢાયથી સિદ્ધ હોય એ શંકાસ્પદ છે (જોકે આવું એક પદ ‘ શ્રીભક્તામર સ્તોત્રની પાઢ-પૂર્તિરૂપ કાવ્યસંગ્રહ ’ના દ્વિતીય વિભાગના ૧૯૦ માં પૃષ્ઠમાં છે) અને એથી આ પદ્યગન્ધી ગદ્ય તો ન હોય એવો તર્ક સ્કુરે છે.

—:—

इत्थं स्तुतं सुयमकैर्यमकैरवेन्दुं, चारूपभूमिरमणीरमणीयहारम् ।

શ્રીપાર્શ્વનાથજિનપં જિનપદ્મયાડ્ડહ્યં, ધ્યાયામિ ભાવસહિતં સહિતં સમન્તાત્ । ૭ ।

—વસન્તતિલ્લકા

અવચૂરિ:

इत्थमिति । इत्थम्-एवंप्रकारेण स्तुतं-जुतम्, सुयमकैः-महायमकैः । यमाः-नियमा महाव्रतानि चा ते एव कैरवाणि-कुवलयानि तेषु इन्द्रुः-चन्द्रः, तम् । चारूपम्-अणहिल्लपट्टनतः उत्तरस्यां ङिणि चतुःकोशदूरवर्ती ग्रामविशेषः, तस्य भूमिरेव रमणी-सुन्दरी तस्या भूषाकृते रमणीयो-सुवोहरो

हारो-मुक्तावली, तम् । श्रीपार्श्वनाथजिनपतिम् । जिनस्व-अर्हतः पद्मा-प्रातिहार्यादिलक्ष्मीः, तथा आढ्यं-समृद्धम् । ' जिनपद्म ' इति वचनेन कविना स्वनामापि सूचितं सम्भवति । ध्यायामि-चिन्तयाभि । भावन-मानसोल्लासेन सहितम् । हितेन सह वर्तमानः सहितः, तम् । समन्तात्-सर्वतः ॥ ७ ॥

' पार्श्व ' स्तवनकरण्डं, महायमकमुद्रया निगूढतरम् ।

' कल्याणविजय ' मुनिना, भित्त्वा प्रकटीकृतोऽर्थभरः ॥ १ ॥

इति मुनिराजकल्याणविजयविरचिता श्रीपार्श्वनाथजिनस्तवाऽवचूरिः समाप्ता ॥

अन्वयः

इत्थं सु-यमकैः स्तुतं यम-कैरव-इन्दुं चारूप-भूमि-रमणी-रमणीय हारं जिन-पद्मया आढ्यं स-हितं श्री-पार्श्वनाथ-जिन-पं भाव-सहितं समन्तात् ध्यायामि ।

शब्दार्थ

इत्थं=आ प्रभाषे.

स्तुतं (मू० स्तुत)=स्तुति करायेल.

सु=श्रेष्ठतावाचक अव्यय.

यमक=शब्दालंकारने अेक प्रकार, अमक.

सुयमकैः=सुन्दर यमके वडे.

यम=(१) नियम; (२) प्रत.

कैरव=चन्द्रभुषी कभण.

इन्दु=चन्द्र.

यमकैरवेन्दुं=यमरूप कैरव प्रति चन्द्र.

चारूप=आरूप.

भूमि=स्थण.

रमणी=ललना, भडिला, आभिनी.

रमणीय=भनोडर, अव्य,

हार=डार.

चारूपभूमिरमणीरमणीयहारं=आरूप भूमिरूप

आभिनीना अव्य डार.

श्री=मानवाचक शब्द.

पार्श्वनाथ=पार्श्वनाथ.

जिनप=जिनपति, तीर्थकर.

श्रीपार्श्वनाथजिनपं=श्रीपार्श्वनाथ तीर्थकरने.

जिन=अरिहंत, तीर्थकर.

पद्मा=लक्ष्मी.

जिनपद्मया=अरिहंतनी लक्ष्मीथी.

आढ्यं (मू० आढ्य)=समृद्ध.

ध्यायामि (धा० ध्यै)=हुं ध्यान धरं धुं.

भाव=मानसिक उल्लास.

सहित=युक्त, साथे.

भावसहितं=मानसिक उल्लास सहित.

सह=साथे.

हित=कल्याण.

सहितं=कल्याणथी युक्त.

समन्तात्=सर्व आणुथी.

पदार्थ

“ आ प्रभाषे सुन्दर यमके वडे स्तुति करायेला, यमरूप कैरवने (विकसित करवाभां) चन्द्र (समान), ' आरूप ' भूमिरूप आभिनीना अव्य डार (तुल्य), आर्हत संपत्ति वडे समृद्ध तथा कल्याणथी युक्त अेवा श्रीपार्श्वनाथ जिनेश्वरतुं हुं सर्व आणुथी मानसिक उल्लास पूर्वक ध्यान धरं धुं. ”—७

घ-परिशिष्टम् ।
 श्रीजिनप्रभसूरिसूत्रितं
 ॥ श्रीअजितजिनस्तोत्रम् ॥

(सटिप्पणकम्)

विश्वेश्वरं मथितमन्मथभूपमानं
 देवं क्षमाऽतिशयसंश्रितभूपमानम् ।
 तीर्थाधिराज'मजितं' 'जितशत्रु'जातं
 प्रीत्या स्तवीमि यमकैर्जितशत्रुजातम् ॥ १ ॥

टि०—१ दलितकामनृपतिमदम् । २ क्षमाऽतिशयेन—क्षान्त्यतिरेकेण संश्रितं—कलितं भुवः—
 पृथिव्याः उपमानं—साम्यं येन (तम्) । ३ श्रीजितशत्रुनृपतितनयम् । ४ पराभूतशत्रुसमूहम् ॥१॥

अन्वयः

विश्व-ईश्वरं मथित-मन्मथ-भूप-मानं देवं क्षमा-अतिशय-संश्रित-भू-उपमानं तीर्थ-अधिराजं
 जित-शत्रु-जातं 'जितशत्रु'-जातं 'अजितं' यमकैः प्रीत्या स्तवीमि ।

श्लोकार्थ

विश्व=जगत्, दुनिया.
 ईश्वर=ईश्वर, स्वामी, नाथ.
 विश्वेश्वरं=दुनियाना स्वामीने, जगन्नाथने.
 मथित (घा० मन्थ्)=मथेले, हणी नांथेले.
 मन्मथ=कामदेव, मदन.
 भूप=राज.
 मान=अहंकार, गर्व, मड.
 मथितमन्मथभूपमानं=हणी नांथेले छे मदन
 राजना अहंकारने जेणे जेवा.
 देवं (म० देव)=देवने, परमेश्वरने.
 क्षमा=क्षमा, माफी.
 अतिशय=अतिरेक, अधिकपणुं.

संश्रित (घा० श्रि)=प्राप्त करेले.
 भू=पृथ्वी.
 उपमान=उपमा.
 क्षमाऽतिशयसंश्रितभूपमानं=क्षमानी अधिकता-
 थी प्राप्त करी छे पृथ्वीनी उपमा
 जेणे जेवा.
 तीर्थ=तीर्थ.
 अधिराज=नाथ, ईश्वर.
 तीर्थाधिराजं=तीर्थना नाथने.
 अजितं (म० अजित)=अजित(नाथ)ने.
 जितशत्रु=जितशत्रु, अजितनाथना पिता.
 जात=पुत्र.

* आ यमकं माटे जुजो भूमिका (पृ० २१) तेमज आ स्तोत्रना १४ भा तथा १८ भा पद्यो. शिशुपा-
 लवध (स. १८)नु ८२ मुं पद्य थोडे अंशे आ साथे मणतुं आवे छे.

જિતશત્રુજાતં=જિતશત્રુના પુત્રને.
પ્રીત્યા (મૂં પ્રીતિ)=પ્રેમથી.
સ્તવીમિ (ધાં સ્તુ)=હું સ્તવું છું, હું સ્તુતિ કરું છું.
યમકૈઃ (મૂં યમક)=યમકે વડે, એક બાતના
શબ્દાલંકારથી.

જિત (ધાં જિ)=જીતેલ.
શત્રુ=દુશ્મન.
જાત=સમુદાય.
જિતશત્રુજાતં=જીતે છે દુશ્મનોના સમુદાયને
જેણે એવા.

પદાર્થ

“ જગત્ના નાથ એવા, વળી જેણે મદન મહીપતિના મદનું મદન કર્યું છે એવા, પરમેશ્વર, ક્ષમાની અધિકતાથી જેણે પૃથ્વીની ઉપમા પ્રાપ્ત કરી છે એવા (અર્થાત્ પૃથ્વીની જેમ સહનશીલ), તીર્થના સ્વામી તથા જિતશત્રુ (નૃપતિ)ના નન્દન એવા (દ્વિતીય તીર્થંકર) અજિત (નાથ)ની હું પ્રેમથી યમકમય સ્તુતિ કરું છું. ”—૧

—:o:—

‘વિજ્ઞા નરા ગૌવિ કલ્લક્ષ્મકદશાં તૈમોહ !

‘વિજ્ઞાનરાગવિકલં કૈવ ! શાન્તમોહ ! ।

ત્વામુલ્લસત્પુલકપક્ષમલદેહદેશાઃ

સમ્યક્ પ્રણમ્ય ન લેભન્તિ કદાચનાપિ ॥ ૨ ॥

ટિં—૧ વિજ્ઞાઃ—વિચક્ષણાઃ । ૨ ગૌવિ—પૃથિવ્યામ્ । ૩ કલ્લક્ષ્મકદશાં—કલ્લક્ષ્મવસ્થામ્ । ૪ હૈ તમોહ ! । ૫ વિશિષ્ટજ્ઞાનં રાગરહિતમ્ । ૬ કં—સુખં દદાતીતિ કદઃ । ૭ ઉપશાન્તમોહ ! । ૮ ઉલ્લસદ્રોમાશ્ચકચુકિતદેહાવયવાઃ । ૯ ન પ્રાપ્નુવન્તિ ॥ ૨ ॥

અન્વયઃ

(હે) તમસ્-હ ! વિ-જ્ઞાન-રાગ-વિકલં ક-વ ! શાન્ત-મોહ ! ત્વાં સમ્યક્ પ્રણમ્ય ઉલ્લસત્-પુલક-પક્ષમલ-દેહ-દેશાઃ વિજ્ઞાઃ નરાઃ ગૌવિ કલ્લક્ષ્મ-વશાં ન કદાચન અપિ લેભન્તિ ।

શબ્દાર્થ

વિજ્ઞાઃ (મૂં વિજ્ઞ)=વિચક્ષણુ, ચતુર.
નરાઃ (મૂં નર)=મનુષ્યો.
ગૌવિ (મૂં ગૌ)=પૃથ્વી ઉપર.
કલ્લક્ષ્મ=કલક, લાંબન.
વશાં=દશા, અવસ્થા.
કલ્લક્ષ્મવશાં=કલકની દશાને.
તમસ્=અજ્ઞાન.
હવ્=હણુવું, અન્ત આણુવો.

તમોહ !=હે અજ્ઞાનનો અન્ત આણુનાર ।
વિજ્ઞાન=વિશિષ્ટ જ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન.
રાગ=રાગ, રનેહ.
વિકલ=રહિત.
વિજ્ઞાનરાગવિકલં=વિશિષ્ટ જ્ઞાન સહિત અને
રાગ રહિત.
ક=મુખ.
વા=આપવું.

કદ! = હે સુખ આપનાર !

શાન્ત (ધા૦ શમ્) = શમાવી દીધેલ, નાશ કરેલ.

મોહ = મોહ, મમત્વ.

શાન્તમાંહ ! = નાશ કર્યો છે મોહનો જેણે એવા !

ત્વાં (મૃ૦ યુષ્મદ્) = તને.

ઉલ્લસત્ (ધા૦ લસ) = ઉલ્લાસ પામતો.

પુલક = રોમાંચ.

પક્ષમલ = પાંખવાળો.

વેહ = શરીર.

દેશ = અવયવ.

ઉલ્લસત્પુલકપક્ષમલવેહદેશાઃ = ઉલ્લાસ પામતા રોમાંચ વડે પાંખવાળા છે શરીરના અવયવો જેમના એવા.

સમ્યક્ = રૂઠી રીતે.

પ્રણમ્ય (ધા૦ નમ્) = પ્રણામ કરીને.

ન = તહિ.

લમન્તિ (ધા૦ લમ્) = મેળવે છે, પામે છે.

કદાચન = કોઈ વાર.

અપિ = પણ.

પદાર્થ

“ હે અજ્ઞાનનો અન્ત આણનાર (અઙ્ગિતનાથ) ! હે વિશિષ્ટ જ્ઞાનથી યુક્ત અને રાગથી મુક્ત એવા સુખના દાતા ! હે નિર્મોહ ! રૂઠી રીતે પ્રણામ કરીને જેમના શરીરના અવયવો (ભક્તિથી) ઉલ્લાસ પામતા રોમાંચ વડે પક્ષમલ બન્યા છે એવા વિચક્ષણ મનુષ્યો (આ) પૃથ્વી ઉપર કલંકિત અવસ્થાને કદાપિ પ્રાપ્ત થતા નથી. ” —૨

સ્પષ્ટીકરણ

પ્રયોગ-વચાર—

આ પદમાં લમન્તિ એવો જે પ્રયોગ છે, તે ચિન્ત્ય છે, કેમકે લમ્ ધાતુ આત્મનેપદી છે. આથી આને બદલે લમન્તે એવો પ્રયોગ હોવો સમુચિત છે, પરંતુ તેમ થતાં છંદનો ભંગ થાય છે. ત્યારે શું “ અપિ માષં મષં કુર્યાદ્છન્દોમક્લે ત્યજેદ્ ગિરમ્ ” એ નિયમ અનુસાર છંદોભંગ ન કરવાના ઉદ્દેશથી કવિરાજે આવો પ્રયોગ કર્યો હશે કે તેમણે લમન્તિના સ્થાને મજન્તિ જેવો કોઈ અન્ય પ્રયોગજ કર્યો હશે અને લેખકને હાથે આવો દોષ ઉપસ્થિત થયો હશે ?

—:૦:—

આનન્દકન્દલિતમાનસદૈવતેન—

સ્તોતવ્ય ! યૈઃ સુરપુરન્ધિકટાક્ષપાશઃ ।

આનન્દ કં દલિતમાન ! સદૈવ તેનૈ

ત્વામેકવીરમપહાય ન મન્મથોડન્યમ્ ॥ ૩ ॥

૧ સરખાવો કલ્યાણુભન્દર સ્તોત્રના ૪૩ માં પદ્યગત નિમ્ન-લિખિત પાઠઃ—

“ સાન્દ્રોલ્લસત્પુલકપક્ષુકિતાક્ષમાગાઃ ”

ટિ०—૧ પ્રમોદાકુરિતહૃદયસુરપતિસ્તવનીય ! । ૨ યઃ સુરાઙ્ગનાકટાક્ષપાશો વિધતે ।
૩ આનન્દ-વ્રબન્ધ । ૪ કમ્ ? જનમ્ । ૫ દલિતમદ ! । ૬ તેન-દેવાઙ્ગનાકટાક્ષપાશ્નેન । ૭ ભવન્તં
અદ્વિતીયવીરં ત્યક્ત્વા ॥ ૩ ॥

અન્વયઃ

આનન્દ-કન્દલિત-માનસ-દૈવત-ઇન-સ્તોતવ્ય ! વલિત-માન ! યઃ સુર-પુરન્ધિ-કટાક્ષ-
પાશઃ મન્મથઃ (વિધતે), તેન ત્વાં એક-વીરં અપહાય સદૈવ અન્યં કં ન આનન્દ ! ।

શબ્દાર્થ

આનન્દ=આનન્દ, હૃદય.
કન્દલિત (મૂ० કન્દલ)=અંકુરિત, અંકુર
પામેલ.
માનસ=મન, ચિત્ત.
દૈવત=દેવોનો સમુદાય.
ઇન=સ્વામી, પતિ.
સ્તોતવ્ય (ધા० સ્તુ)=સ્તુતિ કરવા યોગ્ય.
આનન્દકન્દલિતમાનસદૈવતેનસ્તોતવ્ય ! =હે
આનન્દથી અંકુરિત ચિત્ત વડે સુરપતિને
સ્તુતિ કરવા યોગ્ય !
યઃ (મૂ० યદ્)=જે.
સુર=દેવ.
પુરન્ધિ=સ્રી, દયિતા.
કટાક્ષ=કટાક્ષ, આંખના કોણથી જોવું તે.
પાશ=પાશ, બાળ.
સુરપુરન્ધિકટાક્ષપાશઃ=દેવની દયિતાના કટા-
ક્ષરૂપ બાળ છે જેની પાસે એવો.

આનન્દ (ધા० અન્)=ખાંધ્યો.
કં (મૂ० કિમ્)=કોને.
વલિત (ધા० વલ્)=દળી નાંખેલ, નાશ કરેલ.
માન=મદ.
વલિતમાન ! =નાશ કર્યો છે મદનો જેણે એવા !
સદૈવ=હમેશાંજ.
તેન (મૂ० તદ્)=તેનાથી.
ત્વાં (મૂ० ત્વમ્)=તને.
એક=અસાધારણ, અદ્વિતીય.
વીર=વીર.
એકવીરં=અસાધારણ વીરને.
અપહાય (ધા० હા)=છોડીને.
ન=નહિ.
મન્મથઃ (મૂ० મન્મથ)=મદન, કામદેવ.
અન્યં (મૂ० અન્ય)=અપર, બીજો.

પદ્યાર્થ

“ હે આનન્દથી અંકુરિત ચિત્ત વડે (ચોસક) સુરપતિઓને (પણ) સ્તુતિ કરવા
લાયક (જિનેશ્વર) ! હે નિરહંકારી પ્રભુ ! જેની પાસે દિવ્યાંગનાના કટાક્ષરૂપ પાશ છે
એવો જે મદન છે, તેણે અદ્વિતીય વીરરૂપ તને છોડીને અન્ય કોને (આ પાશથી)
ખાંધ્યો નહિ ? ”—૩

राजन्मवे वरमणीरुचिराजितारं
 नानाविधं वपुषि भूषणमुद्वहन्ती ।
 नाचुक्षुभजिन ! भवन्तमुदारकान्ति—
 राजन्म देवरमणी रुचिराऽजिताग्रम् ॥ ४ ॥'

अन्वयः

(हे) अजित ! जिन ! रुचिरा उदार-कान्तिः वर-मणी-रुचि-राजि-तारं नानाविधं भूषणं रै-
 जन्म-वे वपुषि अरं उद्वहन्ती, आ-जन्म देव-रमणी भवन्तं न अचुक्षुभत्

शब्दार्थ

रै=लक्ष्मी.
 जन्म=जन्म, उत्पत्ति.
 वा=आपनुं.
 राजन्मवे=लक्ष्मी-नन्दने आपनार, मदनदायक.
 वर=उत्तम.
 मणी=मणि, रत्न.
 रुचि=प्रभा, तेज.
 राजि=श्रेष्ठि, देभा.
 तार=मनोहर.
 वरमणीरुचिराजितारं=उत्तम मणिनी प्रभानी
 देभा वडे मनोहर.
 नाना=विविध.
 विध=प्रकार, जत.
 नानाविधं=बहुधा बहुधा जतनुं.
 वपुषि (मू० वपुस्)=देह उपर.
 भूषणं (मू० भूषण)=अलंकारने, धरेणुने.

उद्वहन्ती (घा० वह्)=धारणु करती.
 न=नहि.
 अचुक्षुभत् (घा० क्षुभ्)=वारंवार क्षोभ पमाज्यो.
 जिन ! (मू० जिन)=हे जिन !, हे वीतराज !
 भवन्तं (मू० भवत्)=आपने.
 उदार=धर्षुं.
 कान्ति=कान्ति, तेज.
 उदारकान्तिः=धर्षुं तेज छे जेनु ज्येवी.
 आ=भर्यादासूयक अव्यस.
 आजन्म=जन्मथी.
 देव=देव, सुर.
 रमणी=स्त्री.
 देवरमणी=देवनी स्त्री, दिव्यांगना.
 रुचिरा (मू० रुचि)=मनोहर.
 अजित ! (मू० अजित)=हे अजित(नाथ) !
 अरं=जलदी.

पदार्थ

“हे अजित जिन ! मनोहर, अतिशय कान्तिवाणी, तथा उत्तम मणिज्योनी प्रभानी
 देभा वडे इयि कर तेमज विविध जतनां भूषणुने मदनदायक शरीरे अत्यंत धारणु करनारी
 ज्येवी जन्मथी सुरांगना आपने ज्येक वार पणु क्षोभ पमाडी शकी नहि.”—४

—:o:—

भीमे भवेऽत्र 'जितशत्रु'नरेन्द्रवंश—

कासारतामरस ! भाजितहेमदीप्ते ! ।

का सारताऽमरसभाजित ! हेऽमदीप्ते

स्वामिन् ! विमुच्य तत्र दर्शनमेकमन्या ॥ ५ ॥

टि०—१ का सारता ?—किं सारस्वम् ? न किमपि । २ अमरसेवित ! । ३ अमाः—
रोगास्तैर्दीप्त-उग्रो यो भवस्तस्मिन् ॥ ५ ॥

अन्वयः

हे जितशत्रु-नर-इन्द्र-वंश-कासार-तामरस ! भा-जित-हेमन्-दीप्ते ! अमर-सभाजित !
स्वामिन् ! अत्र अम-दीप्ते भीमे भवे तत्र एकं दर्शनं विमुच्य अन्या का सारता ! ।

शब्दार्थ

भीमे (मू० भीम)=अयंकर, अथानक.

भवे (मू० भव)=अवभां.

अत्र=आभां.

जितशत्रु=जितशत्रु.

नरेन्द्र=राज, नरपति.

वंश=वंश, कुल.

कासार=तण्डुल, सरोवर.

तामरस=कमल.

जितशत्रुनरेन्द्रवंशकासारतामरस !=डे जित-

शत्रु नृपतिना वंशश्च सरोवरने विषे
कमल (समान) !

भा=प्रभा, कांति.

जित (धा० जि)=अतेज.

हेमन्=सुवर्ण, सोनं.

हेम=

दीप्ति=धुति, तेज.

भाजितहेमदीप्ते !=प्रभा वडे अत्यं छे सोनाना
तेजने जेषे अवा !

का (मू० किम्)=शी.

सारता=सारता, सारपथुः.

अमर=देव.

सभाजित=सेवित, सेवायेत.

अमरसभाजित !=डे देवा वडे सेवित !

हे=डे, संशोधनसूचक अन्वय.

अम=रोग.

दीप्त=उत्तेजित.

दीप्ति=सिंह.

अमदीप्ते=(१) रोग वडे उत्तेजित; (२) रोगरूप
सिंह छे जेने विषे अवा.

स्वामिन् ! (मू० स्वामिन्)=डे नाथ !

विमुच्य (धा० मुच्)=छेडीने.

तत्र (मू० युष्मद्)=तारा.

दर्शनं (मू० दर्शन)=दर्शनने.

एकं (मू० एक)=अद्वितीय, असाधारण.

अन्या (मू० अम्य)=भील.

पदार्थ

“ हे जितशत्रु नृपतिना वंशश्च कमलाकरने विषे कमल (समान) । (डेहन्ती)
धुति वडे जेषे सुवर्णनी प्रभाने परास्त करी छे अवा हे (जिनेश्वर) ! हे सुरा वडे सेवित

१ सरोवरने.

अवा (देवाधिदेव) । हे (त्रैलोक्यना) नाथ । रागइप सिंहुथी युक्त [अथवा रागो वडे अगता] आ भयंकर अवमां तारा अद्वितीय दर्शन सिवाय अन्य शी सारता छे ? ”—५

—:—

त्वय्यात्मवृत्तिमकरोज्जनता जनानां
या वल्लभे तंतरसामहितासदक्षे ।
किं कौतुकं दिवि शिवेऽपि सुखश्रियं सा
यावल्लभेत तैरसा महिता सैदक्षे ॥ ६ ॥

टि०—१ विस्तीर्णानुरागाः । २ अहितानां—आन्तरारीणां आसः—क्षेपः तस्मिन् निपुणे ।
३ वेगेन । ४ पूजिता । ५ अविद्यमानेन्द्रिये, तत्कायाजा(भा)वात् ॥ ६ ॥

अन्वयः

जनानां वल्लभे अहित-आस-वक्षे अ-सद्-अक्षे त्वयि या जनता तत-रसां आत्मन्-वृत्तिं अकरोत्, सा तरसा दिवि महिता यावत् शिवे अपि सुख-श्रियं लभेत (तत्र) किं कौतुकम् ?

शब्दार्थ

त्वयि (मू० युष्मद्)=तारे विषे.
आत्मन्=आत्मा.
वृत्ति=वृत्ति.
आत्मवृत्ति=आत्मान्नी वृत्तिने.
अकरोत् (धा० कृ)=करी.
जनता=भनुष्येना समूह.
जनानां (मू० जन)=मानवेाना.
या (मू० यद्)=जे.
वल्लभे (मू० वल्लभ)=प्रिय, धुष्ट.
तत (धा० तत्)=विस्तारेल.
रस=रस, प्रेम.
ततरसां=विस्तारेलो छे प्रेम जेने विषे अवा.
अहित=शत्रु.
आस=इं कपुं ते.
वक्ष=निपुष्य, आलाक.
अहितासवक्षे=शत्रुअने परास्त करवाभां निपुष्य.

किं (मू० किम्)=शुं.
कौतुकं (मू० कौतुक)=कौतुक, आश्चर्य.
दिवि (मू० दिव्)=स्वर्गमां.
शिवे (मू० शिव)=मुक्तिमां, मोक्षमां.
अपि=पष्य.
सुख=सुख.
श्री=लक्ष्मी.
सुखश्रियं=सुखइप लक्ष्मीने.
सा (मू० तद्)=ते.
यावत्=सुधी.
लभेत (धा० लभ्)=पामे.
तरसा=वेगपुवक, जलदी.
महिता (मू० महित)=पूजेल.
सत् (धा० अस्)=विद्यमान, डैयाती धरावतुं.
अक्ष=धन्द्रिय.
असवक्षे=अविद्यमान छे धन्द्रियो जेने विषे अवा

પદ્યાર્થ

“લોક-પ્રિય તથા વળી (કામાદિ આક્યન્તર) શત્રુઓને પરાસ્ત કરવામાં નિપુણ તેમજ (અશરીરી હોવાને લીધે) ઇન્દ્રિયોથી રહિત એવા તારે વિષે જે જનતાએ વિસ્તૃત પ્રેમવાળી આત્મવૃત્તિ કરી (અર્થાત્ જે જનોની સમિતિએ તારે વિષે એકધારી પ્રેમ કર્યો), તે સત્વર સ્વર્ગમાં પૂજિત અને મુક્તિમાં પણ સુખની સંપત્તિ પામે, તો તેમાં શી નવાઈ?”—૬

—:—

વ્યાપારિતા સ્તુતિવિધૌ તવ કોવિદૈઃ સ્વા
કાં કાં કરોતિ કમલાં વિગલત્કલક્લામ્ ।
નાગેન ધીરૈતરલાં છિતવિગ્રહસ્ય
નાગેન ધીરતર ! લાઙ્છિતવિગ્રહસ્ય ॥ ૭ ॥

ટિં—૧ હસ્તિના । ૨ સ્થિરામ્ । ૩ વિધ્વંસિતકલહસ્ય ॥ ૭ ॥

અન્વયઃ

હે અગેન ધીરતર ! નાગેન લાઙ્છિત-વિગ્રહસ્ય છિત-વિગ્રહસ્ય તવ સ્તુતિ-વિધૌ કોવિદૈઃ વ્યાપારિતા સ્વા ધીઃ વિગલત્-કલક્લાં અ-તરલાં કાં કાં કમલાં ન કરોતિ ? ।

શબ્દાર્થ

વ્યાપારિતા (મૂં વ્યાપારિત) =કામે લગાડાયેલી,
વપસાયેલી.
સ્તુતિ=સ્તુતિ, શુભોનું અનુભાવન.
વિધિ=કાર્ય.
સ્તુતિવિધૌ=સ્તુતિરૂપ કાર્યને વિષે.
તવ (મૂં યુષ્મદ્) =તારી.
કોવિદૈઃ (મૂં કોવિદ) =વિચક્ષણોથી, પહિડતોથી.
સ્વા (મૂં સ્વ) =પોતાની.
કાં (મૂં કિમ્) =કંઈ.
કરોતિ (ધાં ક્રુ) =કરે છે.
કમલાં (મૂં કમલા) =શક્તીને.
વિગલત્ (ધાં ગલ) =ગળી જતું.
કલક્લામ્ =કલંક, લાંછન.
વિગલત્કલક્લામ્ =વિનાશ પામે છે કલંકો જેને
વિષે એવી.

નાગેન (મૂં નાગ) =હાથી વડે.
ધીઃ (મૂં ધી) =મતિ, બુદ્ધિ.
અતરલાં (મૂં અ-તરલ) =અંચળ નહિ એવી,
સ્થિર.
છિત (ધાં છો) =કાપેલ, નાશ કરેલ.
વિગ્રહ=(૧) કલહ, કંઠસ; (૨) લડાઈ, યુદ્ધ.
છિતવિગ્રહસ્ય=વિનાશ કર્યો છે વિગ્રહનો જેણે
એવા.
ન=નહિ.
અગેન (મૂં અગ) =પર્વતથી.
ધીરતર ! (મૂં ધીર+તર) =હે વધારે ધૈર્યવાળા !
લાઙ્છિત=લાંછનવાળા.
વિગ્રહ=શરીર.
લાઙ્છિતવિગ્રહસ્ય=લાંછનવાળા દેહધારી.

पदार्थ

“ हे (सुभे३ जेवा) पर्वतथी पथु अधिक धैर्यवाणा (नाथ) ! हाथीना लांछनयुक्त दैतुधारी तेभञ्ज विअहुना विनाशक जेवा तारी स्तुति३प कार्यने विषे विअक्षुण्णजे कामे लगाडेही पोतानी भति कलंकथी विमुक्त तेभञ्ज स्थिर जेवी कथे कथे लक्ष्मीने (उत्पन्न) करती नथी ?”—७

—:—

सत्पादराजित ! समानव कामदारोऽ-

सत्पादराजितसमोऽनवकामदारो ! ।

सत्पादराजित ! समानवकामदारो

सत्पादराजितस ! मानवकामदारो ॥ ८ ॥

टि०—१ सद्भ्यां पादाभ्यां राजितः तस्यामन्त्रणम् । २ कामं—दर्पं घृति (दारयति ?)—खण्डयति इति कामदारः । ३ असन्ती—दीप्यमाना पादानां रा—लक्ष्मीः तथा जितं समं—सर्वं येन । ४ जीर्णरोगविध्वंसकः यदिवा दारु—ओषधिविशेषः । ५ सतः—साधून् पातीति हे सत्प ! । ६ सम !—सलक्ष्मीक ! ७ आनवं—स्तुतिं कुर्वन्तीति णिजि आनवयन्ति, आनवयन्तीति णकि आनवकाः—स्तोतारः तेषां अमं—ज्ञानं दयते—पालयति आमदः । ८ पादानां समूहः पादं सन्ती—विशिष्टां पादं—प्रतिष्ठां राति—ददाति सत्पादरः तस्य सम्बो० । ९ आजि—सङ्ग्रामं तस्यति—क्षिपति आजितः । १० कामं ददातीति कामदा [सः] मानवानां कामदा तस्य सं० ॥ ८ ॥

अन्वयः

(हे) सत्-पाद-राजित ! अ-सत्-पाद-रै-जित-सम ! अ-नवक-अम-दारो ! सत्-प ! अ-वर ! स-म ! आनवक-अम-द ! उ आर ! सत्-पाद-र ! आजि-तस ! मानव-काम-द ! उ अ-र ! अजित ! काम-दारः समान् अव ।

शब्दार्थ

सत्=सुंदर.

पाद=चरण.

राजित (घा० राज्)=सुशोभित.

सत्पादराजित ! = हे सुंदर चरणे। वडे सुशोभित !

समान् (मू० सम) =सर्वने.

अव (घा० अव) =तुं रक्षणु कर.

काम=अहंकार.

वार=अहंकार करनार.

कामदारः=अहंकारतुं अहंकार करनार.

असत् (घा० अत्) =प्रकाशमान, हीपती.

पाद=चरण.

रै=लक्ष्मी.

जित (घा० जि) =लतेल.

सम=सर्व, अधुं.

असत्पादराजितसम ! = पादनी प्रकाशमान लक्ष्मी

वडे अत्यां छे सर्वने जेणे जेवा !

નવક=નવો.

અમ=રોગ.

આમ=રોગ.

દારુ=એક જાતની ઔષધિ.

અનવકામદારો !=ભૂલ્યાધિ ને વિષે ઔષધિવિશેષ.

અનવકામદાર !=હે જુના રોગના વિનાશક !

ઉ=સંબોધનવાચક અવ્યય.

સત્=સાધુ.

પા=રક્ષણ કરવું.

સત્પ !=હે સાધુઓનું રક્ષણ કરનાર !

દર=ભય.

અદર !=હે નિર્ભય !

અજિત !=(૧) હે અજિત(નાથ) !; (૨) હે નહિ જીતાયેલ !

મા=લક્ષ્મી.

સમ !=હે લક્ષ્મી યુક્ત !

આનવક=સ્તુતિ કરનાર.

અમ=જ્ઞાન.

વચ્ચ=પાળવું.

આનવકામદ !=હે સ્તુતિ કરનારના જ્ઞાનને પાળનારા !

આર ! (મૂં આર)=હે મુનિ !

સત્=વિશિષ્ટ.

પાદ્મ=પ્રતિષ્ઠા.

રા=આપવું.

સત્પાદ્મ !=હે વિશિષ્ટ પ્રતિષ્ઠાને આપનાર !

અજિત=લડાઈ.

તસ=દૂર ફેંકનાર.

અજિતસ !=હે લડાઈનો વિનાશ કરનારી લક્ષ્મીવાળા !

માનવ=મનુષ્ય.

કામ=મનોવાંછિત.

દા=આપવું.

માનવકામદ !=હે મનુષ્યના મનોવાંછિતને આપનાર !

ર=અભિલાષા.

અર !=અવિદ્યમાન છે અભિલાષા જેને વિષે એવા !

પદ્યાર્થ

“હે સુન્દર ચરણો વડે સુશોભિત (સ્વામી) ! જેણે પાદની પ્રકાશમાન લક્ષ્મી વડે સર્વને જીત્યા છે એવા (જગદીશ) ! હે જુના રોગના વિનાશક (પ્રભુ) ! હે સાધુઓનું રક્ષણ કરનાર (ઈશ્વર) ! હે નિર્ભય (નાથ) ! હે (જ્ઞાનાદિ અંતરંગ) લક્ષ્મીથી યુક્ત (યોગીશ્વર) ! હે સ્તુતિ કરનારને જ્ઞાન આપનાર ! હે મુનિ ! હે વિશિષ્ટ પ્રતિષ્ઠાને આપનાર ! હે સંઆમનો સંહાર કરનારી સંપત્તિવાળા ! હે માનવોના મનોરથને પૂરનાર ! હે અનભિલાષી અજિત (નાથ) ! માનને મોડનાર એવો [તથા પુરાણ વ્યાધિને વિષે ઔષધિ સમાન] તું સમસ્ત (પ્રાણીઓ)નું રક્ષણ કર. ”—૮

—:o:—

નત્વાઽભવન્નિહ તમોહરણં ભવેઽરં

કલ્યાણગૌરવપુષં યતયો ગતેતે ! ।

કલ્યાણગૌરવપુષં યતયોગ ! તે તે

ન ત્વાઽઽભવં નિહતમોહરણં ભવેરમ્ ॥ ૧ ॥

ટિ૦—તે—પ્રસિદ્ધા ઉત્તમપુરુષાઃ ત્વા—ત્વાં નત્વા—પ્રણમ્ય યતયો નાભવન્ ? અપિ તુ અભવન્નિતિ સમ્બન્ધઃ । કથમ્ ? આભવમ્ । ત્વા કિંવિશિષ્ટમ્ ? ‘કલ્યાણગૌરવપુષં’ મજ્જ્ઞગૌરવં પુષ્ણાતીનિ । પુનઃ કિંવિ૦ ? કલ્યા૦—સુવર્ણગૌરવપુષમ્ । નિહતમોહસદ્ગ્રામમ્ ॥૧॥

અન્વયઃ

(હે) ગત-ઈતે ! યત-યોગ ! તે તે હ્રહ ભવે તમસ્-હરણં નિહત-મોહ-રણં કલ્યાણ-ગૌરવ-પુષં કલ્યાણ-ગૌરવ-વપુષં ભવ-ઈરં ત્વાં નત્વા યતયઃ આ-ભવં અરં ન અભવન્ ? ।

શીખૈર્થ

નત્વા (ધા૦ નમ્)=વન્દન કરીને.

અભવન્ (ધા૦ મ)=થયા.

હ્રહ=આમાં.

તમસ્=અજ્ઞાન.

હરણ=દૂર કરનાર.

તમોહરણં=અજ્ઞાનનો નાશ કરનારાને.

મવે (મૂ૦ મવ)=સંસારમાં.

અરમ્=જલદી.

કલ્યાણ=મંગળ.

ગૌરવ=મહત્વ.

વપુષ=પોષણ કરવું.

કલ્યાણગૌરવવપુષં=મંગળના મહત્વને

પોષનારાને.

યતયઃ (મૂ૦ યતિ)=મુનિઓ.

ગત (ધા૦ ગમ્)=નાશ કરેલ.

ઈતિ=ઈતિ, ઉપદ્રવ.

ગતેતે !=નાશ કર્યો છે ઈતિનો જેણે એવા !

કલ્યાણ=સુવર્ણ, સોનું.

ગૌર=ગૌર, ઉજ્જવળ.

વપુષ્=દેહ.

કલ્યાણગૌરવવપુષં=સુવર્ણના સમાન ગૌર છે શરીર જેનું એવાને.

યત (ધા૦ યમ્)=સંયમ કરેલ.

યોગ=પ્રવૃત્તિ, ચેષ્ટા.

યતયોગ !=સંયમિત છે પ્રવૃત્તિ જેની એવા !

તં (મૂ૦ તદ્)=પ્રસિદ્ધ.

ન=નહિ.

ત્વા (મૂ૦ ત્વમ્) તને.

અ=મર્યાદાવાચક અવ્યય.

મવ=ભવ.

આભવં=ભવ પર્યન્ત.

નિહત (ધા૦ હમ્)=નાશ કરેલ.

મોહ=મોહ.

રણ=યુદ્ધ.

નિહતમોહરણં =(૧) નાશ કર્યો છે મોહનો

તેમજ યુદ્ધનો જેણે એવા; (૨) વિનાશ

કર્યો છે મોહથી ઉદ્ભવતા યુદ્ધનો જેણે

એવા.

મવ=સંસાર.

ઈરં=પ્રેરણા કરવી.

મવેરં=સંસારને ધક્કો મારનારાને.

પદાર્થ

“ જમણે ઈતિઓનો નાશ કર્યો છે એવા હે (અધીશ્વર) ! જમણે કાયિક, વાચિક અને માનસિક યોગોને સંયમિત કર્યા એવા હે (નાથ) ! અજ્ઞાનને દૂર કરનારા વળી જમણે મોહ અને યુદ્ધનો [અથવા મોહજન્ય સંસારનો] નાશ કર્યો છે એવા, મંગળના મહત્વને પોષનારા, સુવર્ણના જેવા ઉજ્જવળ દેહવાળા તથા સંસારને ધક્કો મારનારા એવા તને આ સંસારમાં નમન કરીને તે તે (ઉત્તમ જનો) ભવ પર્યન્ત સત્વર યતિઓ ન થયા ? ”—૬

शंवर्धिनं दितमलं प्रेमदाऽऽदराऽग !

शंवर्द्धिनन्दितमलं प्रमदादराग ! ।

मन्देतराममलतो यमदं भवन्तं

मन्देतराममलतोयमदम्भवन्तम् ॥ १० ॥

टि०—१ शं—सुखवर्धनशीलम् । २ दितं—छितं पापम् । ३ प्रमदानामादरं न गच्छतीति प्रमदादरागः तस्य सम्बो० । ४ 'शं—सुखं अस्यास्तीति शंवा, 'कं-शंभ्यां यु(स्-ति-यस्-तु-त-व-भम्)' (सिद्ध० ७-२-१८) अनेन वप्र(त्ययः), सा चासौ ऋद्धिश्च शंवर्द्धिः तथा नन्दितं—समृद्धम् । ५ 'मदुद्गु स्तुति-अभि(वादनयोः' सिद्ध० धा०) मदः 'वर्त(माना) ए' (सिद्ध०-३-३-६) 'उदि(तः स्वरा)न्नोन्तः' (सिद्ध० ४-४-१८) तरामग्रे । ६ प्रमदात् किंभूतात् ? अमलतः—अमलात् ॥ १० ॥

अन्वयः

हे प्रमदा-आवर-अ-ग ! (हे) अ-राग ! शं-वर्द्धिनं दित-मलं शंवा-ऋद्धि-नन्दितं यम-दं अ-वम्भवन्तं भवन्तं मन्द्-इतर-अम-मल-तोयं अमलतः प्रमदात् अलं मन्वेतराम् ।

शब्दार्थ

शं=सुभवायक अन्वय.

वर्धिनं=वधयाना स्वभाववाणो.

शंवर्धिनं=सुभनी वृद्धि करनारने.

दित (धा० दो)=नाश करे.

मल=पाप.

दितमलं=नाश कर्यो छे पापनो जेछे जेवाने.

प्रमदः=वनिता, युवति, सुन्दरी.

आवर=सत्कार.

अग=नहि जनार.

प्रमदावराग ! =डे सुन्दरीजोना सत्कारने नहि स्वीकारनार !

शंवा=सुभयुक्त.

ऋद्धि=संपत्ति.

नन्दित (धा० नन्द)=समृद्ध.

शंवर्धिनन्दितं=सुभयुक्त संपत्तिथी समृद्ध.

अलम्=अत्यंत.

प्रमदात् (मू० प्रमद)=हृषी.

राग=राग, स्नेह, भभता.

अराग ! =अविद्यमान छे राग जेने विषे जेवा !, डे वीतराग !

मन्वेतराम् (धा० मन्द्)=हुं अत्यंत स्तुति करेहुं.

अमलतः (मू० अमल)=निर्भय.

यम=संयम.

वा=आपहुं.

यमदं=संयम आपनारा.

भवन्तं (मू० भवत्)=आपने.

मन्द्=मन्द्.

१ ' मदि स्तुति-मोद-मद-स्वप्न-कान्ति-गतिषु ' (पा० धा० १३) ।

હતર=અન્ય.
અમ=રોગ.
મલ=મેલ.
તોય=પાણી.

નન્નેત્ત્વામમલ્લતોયં=મનુષી ઇતર રોગરૂપ મેલ
પ્રતિ જળ.
વમ્મ=કપટ.
અવ્વમવન્તં=નિષ્કપટીને.

પદ્યાર્થ

“ હે સુન્દરીઓના સત્કારને નહિ સ્વીકારનાર ! હે વીતરાગ ! સુખની વૃદ્ધિ કરનારા, પાપના ધાતક, સુખયુક્ત સંપત્તિથી સમૃદ્ધ, સંયમને આપનારા, નિષ્કપટી તેમજ ત્રીજ રોગરૂપ મલને (દૂર કરવામાં) જળ (સમાન) એવા આપની હું (શ્રીજિનપ્રલસૂરિ) નિર્ભળ આનન્દપૂર્વક અત્યંત સ્તુતિ કરું છું. ”—૧૦

—૧૦—

જ્ઞાનં દૈવાન ! નૈય સજ્જનતાં પ્રેકાશ—

માનન્દિતાં ગજગતે ! હતમોહરાજ ! ।

જ્ઞાનન્દદાનનયસજ્જ ! નતાં પ્રેકાશ—

માનં દિતાઙ્ગજ ! ગતેહ ! તમોહરાજ ! ॥ ૧૧ ॥

ટિ૦—૧ નય—પ્રાપય । ૨ કં કર્મતાપન્નમ્ ? પ્રકાશમ્ । ૩ હે દદાન ! । ૪ કિમ્ ? જ્ઞાનમ્ । ૫ કિંચિશિષ્ટમ્ ? પ્રકાશમાનમ્ । ૬ જ્ઞા—બુધાઃ ।

અન્વયઃ

હે પ્રકાશમાનં જ્ઞાનં દવાન ! ગજ-ગતે ! હત-મોહ-રાજ ! જ્ઞ-આનન્દ-દાન-નય-સજ્જ ! વિત-અઙ્ગજ ! ગત-હહ ! તમસ્-હર ! અજ ! નતાં આનન્દિતાં સજ્જનતાં પ્રકાશં નય ।

શબ્દાર્થ

જ્ઞાનં (મૂં જ્ઞાન)=જ્ઞાનને, બોધને.
દવાન ! (મૂં દવાન)=હે આપનાર !
નય (ધા૦ ની)=લઈ જા.
સજ્જનતાં (મૂં સજ્જનતા)=સજ્જનપણાને.
પ્રેકાશં (મૂં પ્રકાશ)=પ્રકાશને.
આનન્દિતાં (મૂં આનન્દિત)=હર્ષિત.
ગજ=હાથી.
ગતિ=ચાલ.

ગજગતે !=હાથીના જેવી ચાલ છે જેની એવા !
હત (ધા૦ હન્)=હણેલ, નાશ કરેલ.
મોહ=મોહ, અજ્ઞાન.
રાજન્=રાજા, નૃપતિ.
હતમોહરાજ !=નાશ કર્યો છે મોહરૂપ નૃપતિને
જેણે એવા !
જ્ઞ=જ્ઞાની.
આનન્દ=આનન્દ.
દાન=દાન, આપવું તે.

नय=नीति.

सज्ज=तैयार.

ज्ञानन्दज्ञाननयसज्ज ! = हे बुद्धिशाणीओने

आनन्द आपवानी नीतिमां तत्पर !

नतां (मू० नता) = न भेदी.

प्रकाशमानं (मू० प्रकाशमान) = प्रकाशतुं.

दित (घा० दो) = कापी नांभेल, भारी नांभेल.

अङ्गज=भदन, कंदर्प.

द्विताङ्गज ! = भार्ये छे भदनने जेणे जेवा !

गत (घा० गम्) = गयेल.

ईहा=धृष्टा.

गतेह ! = नष्ट थळ छे धृष्टा जेनी जेवा !

तमस=अज्ञान.

हर=हरनार.

तमोहर ! = हे अज्ञानने हरनार !

अज ! (मू० अज) = हे जन्म-रहित !

पदार्थ

“ हे प्रकाश पाडता ज्ञानने आपनार ! हे हाथीना जेवी आलवाणा ! हे मोहराजना विनाशक ! हे ज्ञानीओने आनन्द आपवानी नीतिने विषे तैयार ! हे भदनना धातक ! हे धृष्टा रहित ! हे अज्ञानने हरनार ! हे जन्म रहित (नाथ) ! तने प्रणाम करेदी आनन्दित सज्जनताने तुं प्रकाशमां लाव.”—११

—:o:—

सम्पन्नकाम ! लसदाग्मम ! नाभिभूत—

भावारितापचितिकारसभाऽरतीति ! ।

भव्याय देहि तैरसा तरसा प्रसिद्ध—

भूमानमत्र भवतीः कमला यैताक्ष ! ॥ १२ ॥

सम्पन्न काऽमलसदाग्ममनाऽभिभूत—

भावारितापचितिकाऽरस ! भारती ते ।

भव्यायदेहितर ! सातरसा प्रसिद्ध—

भूमा नमत्त्र ! भवतीः कमलायताक्ष ! ॥ १३ ॥ —युग्मम्

टि०—१ नाभि०—मूलभूता भ्र-कान्तिः तथा वारिता ‘अपचिति०’ पूज्यकारणां सभायाः—समूहस्य अरतिरेव—इतिरूप उक्त्वो येन । २ तरसा—बलेन । ३ प्रसिद्धं—सर्व-बहुत्वम् । ४ भवतीः । ५ यताक्ष !—बलेन्द्रिय । ६ ते—तव भारती का न सम्पत् ? सर्वाङ्गीत्वार्थः । ७ अमलं सत्—प्रशस्तं आगमनं यस्याः सा । ८ अभिभूता भावार्थीणां तापस्व चित्तिका वया । ९ भव्यानां आयदं यदीहितं—चेष्टितं राति—ददाति । १० प्रसिद्धा भुवि उमा—कीर्तिः यस्याः । ११ भवं—संसारं तरतीति भवतीः ॥ १२—१३ ॥

અન્વય:

સમ્પન્ન-કામ ! લસત્-આગમ ! નાભિ-ભૂત-મા-વારિત-અપચિતિ-કાર-સમા-અરતિ-હતે
યત-અક્ષ ! અ-રસ ! કમલ-આયત-અક્ષ ! નમત્-ત્ર ! મઘ્ય-આય-ર્વ ! હૈહિત-ર ! અમલ-સત્-
આગમના અભિભૂત-ભાવ-અરિ-તાપ-ચિતિકા સાત-રસા ભવ-તીર્ પ્રસિદ્ધ-મૂ-ઉમા તે ભારતી
કા ન સમ્પત્ ! તરસા તરસા અત્ર પ્રસિદ્ધ-મૂમાનં ભવતી: કમલા: મઘ્યાય વેહિ ।

શબ્દાર્થ

સમ્પન્ન (ધા૦ પદ)=પરિપૂર્ણ થયેલ.
કામ=ઇચ્છા.
સમ્પન્નકામ !=પૂર્ણ થઇ છે ઇચ્છા જેની એવા !
લસત્ (ધા૦ લસ)=શોભતો.
આગમ=સિદ્ધાન્ત.
લસવાગમ !=શોભતો છે સિદ્ધાન્ત જેનો એવા !
નાભિ=નાભિ, ડુંટી.
ભૂત (ધા૦ મૂ)=થયેલ.
મા=તેજ.
વારિત (ધા૦ વાર)=રોકેલ.
અપચિતિ=પૂબ.
કાર=કરનાર.
સમા=સભા, પરિષદ્.
અરતિ=અપ્રીતિ, દ્વેષ.
હૈતિ=ઇતિ, ઉપદ્રવ.
નાભિભૂતમાવારિતાપચિતિકારસમાડરતીતે !=મુ-
ખ્ય કાન્તિ વડે નિવારણ કર્યું છે પૂબ
કરનારાની સભાની અપ્રીતિરૂપ ઇતિનું
જેણે એવા !
મઘ્યાય (મૂ૦ મઘ્ય)=ભવ્યને.
વેહિ (ધા૦ વા)=આપ.
તરસા=બળથી.
તરસા=જલદી.
પ્રસિદ્ધ=પ્રસિદ્ધ.
મૂમાનં=મહુપણું.
પ્રસિદ્ધમૂમાનં=પ્રસિદ્ધ છે મહુપણું જેનું એવા.
અત્ર=આ દુનિયામાં.

ભવતી: (મૂ૦ ભવતી)=માનવાચક શબ્દ.
કમલા: (મૂ૦ કમલા)=સંપત્તિઓ, ઋદ્ધિઓ.
યત (ધા૦ યમ્)=વશ કરેલ.
અક્ષ=ઇન્દ્રિય.
યતાક્ષ !=વશ કરી છે ઇન્દ્રિયોને જેણે એવા !,
જિતેન્દ્રિય !
સમ્પત્ (મૂ૦ સમ્પદ)=સંપત્તિ, વૈભવ.
ન=નહિ.
કા (કિમ્)=શી.
અમલ=નિર્મળ.
સત્=સાફ, પ્રશસ્ત.
આગમન=આવવું તે.
અમલસવાગમના=નિર્મળ તેમજ પ્રશસ્ત છે
આગમન જેનું એવી.
અભિભૂત (ધા૦ મૂ)=પરાભવ પમાડેલ.
માવ=ભાવ.
અરિ=દુશ્મન, શત્રુ.
તાપ=સંતાપ.
ચિતિકા=ચિતા.
અભિભૂતમાવારિતાપચિતિકા=પરાભવ પમાડ્યો
છે ભાવ-શત્રુના સંતાપની ચિતાને જેણે
એવી.
રસ=રસ.
અરસ !=રસ રહિત !
ભારતી=વાણી.
તે (મૂ૦ યુષ્મદ્)=તારી.
મઘ્ય=વહલો કે મોડો મોઢો જનાર.

આય=લાભ.

વ=દાયક.

ઈહિત=વાંછિત.

રા=આપવું.

ભવગણદોષેભા ! =હે ભંયોને લાભદાયક વાંછિત આપનાર !

સાત=સુખ.

રસા=ભૂમિ.

સાતરસા=સુખની ભૂમિ.

પ્રસિદ્ધ=પ્રસિદ્ધ.

મુ=પૃથ્વી.

ઉમા=કીર્તિ.

પ્રસિદ્ધમુમા=પ્રસિદ્ધ છે પૃથ્વીને વિષે કીર્તિ જેની એવી.

નમત્ (ધાં નમ)=નમન કરનાર, વન્દન કરનાર.

ત્રા=રક્ષણ કરવું.

નમત્ત્ર ! =હે નમન કરનારાનું રક્ષણ કરનારા !

ભવ=સંસાર.

તીર્=તરનાર.

ભવતી:=સંસારને તરનાર.

કમલ=કમળ.

આયત=દીર્ઘ, વિશાળ.

અક્ષિ=નેત્ર, લોચન.

કમલાયતાક્ષ ! =હે કમળનાં જેવાં દીર્ઘ નેત્રવાળા !

પદ્યાર્થ

“ જેની ઇચ્છાઓ તૃપ્ત થઈ છે એવા હે (નાથ) ! જેનો સિદ્ધાન્ત (વિશ્વમાં) શોભી રહ્યો છે એવા હે (સર્વજ્ઞ) ! જેણે પ્રધાન પ્રભા વડે પૂજકોની સભાની અપ્રીતિરૂપ ઈતિને દૂર કરી છે એવા હે (દેવાધિદેવ) ! હે જિતેન્દ્રિય ! હે કમળનાં જેવાં દીર્ઘ લોચનવાળા (લોકેશ્વર) ! હે (તને) પ્રણામ કરનારાના રક્ષક ! હે ભંયોને લાભદાયક મનોવાંછિતના અર્પક ! હે સંસારને વિષે રસરહિત (અર્થાત્ વીતરાગ) ! નિર્મળ તેમજ પ્રશસ્ત આગમનવાળી, ભાવ-શત્રુના સંતાપની ચિતાને શાન્ત કરનારી, સંસારથી તારનારી તથા પૃથ્વીને વિષે પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળી એવી તારી વાણી કઈ સંપત્તિરૂપ નથી ? (તેથી) બળથી જેની બહુલતા પ્રખ્યાત છે એવી માનપાત્ર સમૃદ્ધિઓ ભંય (જન)ને તું આપ. ”-૧૨-૧૩

—:o:—

અસ્મારિ યેન નહિ સર્વરમાનિવાસઃ

પ્રીત્યા ભવાન્ પ્રથિતકીર્તિરમાનિવાસઃ ।

સમ્પદતાં કથમિવાત્ર નરો ગતાપત્

સ્વામિન્ ! ત્રિધૂતવિનમજ્જનરોગતાપ ! ॥ ૧૪ ॥

ટિ૦—૧ ન વિદ્યતે માનો યેષાં તે અમાનાઃ તેષુ વાસો (યસ્ય) ॥ ૧૪ ॥

અન્વયઃ

(હે) વિધૂત-વિનમત્-જન-રોગ-તોષ ! સ્વામિન્ ! યેન પ્રથિત-કીર્તિઃ અ-માનિન્-વાસઃ સર્વ-રમા-નિવાસઃ ભવાન્ પ્રીત્યા નહિ અસ્મારિ, (સ) નરઃ અત્ર કથં ઇવ ગત-આપત્ સમ્પદતામ્ ? ।

શબ્દાર્થ

અસ્મારિ (ઘાં સ્મ)=યાદ કરાવાયો.
 યેન (મૂં યદ્)=જેનાથી.
 નહિ=નહિ.
 સર્વ=સમગ્ર.
 રમા=લક્ષ્મી, સંપત્તિ.
 નિવાસ=વાસ, રહેઠાણ.
 સર્વરમાનિવાસ:=સમગ્ર સંપત્તિના નિવાસ.
 પ્રીત્યા (મૂં પ્રીતિ)=પ્રીતિથી, પ્રેમથી, રનેહથી.
 ભવાન્ (મૂં ભવત્)=આપ.
 પ્રથિત (ઘાં પ્રથ)=પ્રસિદ્ધ.
 કીર્તિ=યશ, આખર.
 પ્રથિતકીર્તિ:=પ્રસિદ્ધ છે કીર્તિ જેની એવા.
 માનિન્=અહંકારી, અભિમાની.
 વાસ=નિવાસ.
 અમાનિવાસ:=નિરભિમાનીઓને વિષે વાસ છે
 જેનો એવા.

સમ્પદતાં (ઘાં પદ્)=ખને.
 કથમિવ=કેવી રીતે.
 અત્ર=આ દુનિયામાં.
 નરઃ (મૂં નર)=માનવ.
 ગત (ઘાં ગમ્)=ગયેલ.
 આપદ્=આપત્તિ, વિપત્તિ, કષ્ટ.
 ગતાપત્=ગઈ છે આપત્તિ જેની એવો.
 સ્વામિન્ ! (મૂં સ્વામિન્)=હે નાથ !
 વિધૂત (ઘાં ધૂ)=નષ્ટ કરેલ.
 વિનમત્ (ઘાં નમ્)=પ્રણામ કરતો.
 જન=માનવ, મનુષ્ય.
 રોગ=રોગ.
 તાપ=સંતાપ.
 વિધૂતબિનમજ્જનરોગતાપ ! =નષ્ટ કર્યા છે પ્રણામ
 કરતા માનવોના રોગોના તાપોને (અ-
 થવા રોગો અને તાપોને) જેણે એવા !

પદ્યાર્થ

“ પ્રણામ કરતા માનવોના રોગોના સંતાપો (અથવા રોગો અને સંતાપો)નો જીણું
 વિનાશ કર્યો છે એવા હે નાથ ! પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળા, નિરભિમાની (ના દૃઢ્ય)ને વિષે વાસ
 કરનારા તેમજ સમગ્ર સંપત્તિના નિવાસરૂપ એવા આપને જે માનવે પ્રેમપૂર્વક યાદ કર્યા
 નહિ, તે આ જગત્માં કેવી રીતે વિપત્તિ વિનાનો ખને ? ”—૧૪

—૩૦૩—

મારાજિતં ભુવનરક્ષણબદ્ધર્કક્ષ—

મારાઽજિતં જિનપતિં પ્રતિ નમ્રતાં યઃ ।

મારાજિતં પ્રવિતતં લભતે સ રાજ્ય—

મારાજિતન્નિતજયશ્ચુપયામદીક્ષઃ ॥ ૧૫ ॥

ટિ૦—૧ કક્ષા—મતિજ્ઞ રાક્ષમા (?) ॥ ૧૫ ॥

અન્વય:

માર-અજિતં ભુવન-રક્ષણ-વદ્ધ-કક્ષં અજિતં જિનપતિં પ્રતિ યઃ નમ્રતાં આર, સઃ આર-આજિ-તન્નિત-જય-શ્રી-ઉપયામ-દ્વીક્ષઃ મા-રાજિતં પ્રવિતતં રાજ્યં લમતે ।

શબ્દાર્થ

માર=મહન.
અજિત=નહિ હતાયેલ.
મારાજિતં=મહનથી નહિ હતાયેલા.
ભુવન=જગત્, વિશ્વ.
રક્ષણ=બચાવ.
વદ્ધ (ઘાં વન્ધ્)=બાંધેલ.
કક્ષા=(૧) કમર; (૨) પ્રતિજ્ઞા (૧)
ભુવનરક્ષણવદ્ધકક્ષં=વિશ્વના બચાવ માટે બાંધી
છે કક્ષા જેણે એવા.
આર (ઘાં ઋ)=પ્રાપ્ત થયો.
અજિતં (મૂં અજિત)=અજિત(નાથ)ને.
જિન=સામાન્યકેવલી.
પતિ=નાથ.
જિનપતિં=તીર્થકરને.
પ્રતિ=ને.
નમ્રતાં (મૂં નમ્રતા)=નમનશીલતાને.
યઃ (મૂં યદ્)=જે.
મા=લક્ષ્મી.

રાજિત (ઘાં રાજ)=શોભિત.
મારાજિતં=લક્ષ્મી વડે સુશોભિત.
પ્રવિતતં (મૂં પ્રવિતત)=અત્યંત વિશાળ.
લમતે (ઘાં લમ્)=પામે.
સઃ (મૂં તદ્)=તે.
રાજ્યં (મૂં રાજ્ય)=રાજ્યને.
આર=શત્રુનો સમૂહ.
આજિ=લડાઇ.
તન્નિત=પ્રાપ્ત કરેલા.
જય=જય, ફત્તેહ.
શ્રી=લક્ષ્મી.
ઉપયામ=લગ્ન.
દ્વીક્ષા=દ્વીક્ષા.
આરાજિતન્નિતજયશ્રુપયામદ્વીક્ષઃ=શત્રુના સમૂહ
સાથે લડાઇ (કરવા)થી પ્રાપ્ત કરી છે
જયશ્રી સાથે લગ્ન કરાવનારી દ્વીક્ષા
જેણે એવા.

પદ્યાર્થ

“ મહનથી અજિત તથા વળી વિશ્વના રક્ષણ માટે જેણે કક્ષા બાંધી છે એવા અજિત તીર્થકર પ્રતિ જેણે નમ્રતા રાખી (અર્થાત્ જેણે પ્રણામ કર્યો), તે કે જેણે જયશ્રી સાથે લગ્ન કરાવનાર દ્વીક્ષાને શત્રુઓના સમૂહને યુદ્ધમાં (હરાવી) પ્રાપ્ત કરી છે (એવો માનવ) લક્ષ્મી વડે સુશોભિત તેમજ વિશાળ એવા રાજ્યને પામે છે. ”—૧૫

સ્પષ્ટીકરણ

થમક-વિચાર—

આ પદ્યના દરેક પદને પ્રારંભ થમકથી અલંકૃત છે. એટલે કે પ્રત્યેક પદની શરૂઆત ‘મારાજિતં’ થી શોભે છે,^૧ જ્યારે આ પછીનું પદ પાદાન્તયમકથી વિલૂપિત છે અર્થાત્ તેના પ્રત્યેક

૧ આ સાથે શિશુપાલ૦ (સ૦ ૧૮) નું ૩૬ મું પદ સરાખાવવું.

ચરણનો અન્ત 'સારસેન' થી ઝળકી ઉઠે છે.^૧ વિષમ ચરણોના પ્રારંભમાં અને સમચરણોના અંતમાં એકના એક અક્ષરો હોય એવાં શિશુપાલવધ(સં ૧૬)માં ૨૩ મા અને ૬૨ મા એમ બે પદો છે.

—:૦:—

યા નિર્મલેન જનતા મનસા રસેન !
 દેવાર્ચિતાંહિયુગ ! સજ્જનસારસેન ! ।
 આજ્ઞાવિધૌ ભવતિ તેડનલસા રસેન
 વમ્ભ્રમ્યતે ભવસૈરસ્વતિ સાડરસે ન ॥ ૧૬ ॥

ટિ૦—૧ ઇનઃ—સૂર્યઃ । ૨ રસેન—અનુરાગેણ । ૩ સ૦—સમુદ્રે ॥ ૧૬ ॥

અન્વયઃ

(હે) રસા-ઇન ! વેવ-અર્ચિત-અંહિ-યુગ ! સત્-જન-સારસ-ઇન ! (સાર-સેન ! સાર-સા-ઇન !
 વા) યા અન્-અલસા જનતા નિર્મલેન મનસા રસેન તે આજ્ઞા-વિધૌ ભવતિ, સા અ-રસે ભવ-
 સરસ્વતિ ન વમ્ભ્રમ્યતે ।

શબ્દાર્થ

યા (મૂ૦ યદ્)=એ.
 નિર્મલેન (મૂ૦ નિર્મલ)=નિર્મળ, ચોખ્ખા.
 જનતા=લોક.
 મનસા (મૂ૦ મનસ)=ચિત્તથી.
 રસા=પૃથ્વી.
 ઇન=સ્વામી, પતિ.
 રસેન !=હે પૃથ્વીપતિ !
 વેવ=સુર.
 અર્ચિત (ઘા૦ અર્ચ)=પૂજેલ.
 અંહિ=ચરણ, પગ.
 યુગ=યુગલ, બે.
 દેવાર્ચિતાંહિયુગ !=સુરોએ પૂજ્યું છે ચરણ-
 યુગલ જેનું એવા !
 સત્=સાધુ.
 જન=લોક.

સારસ=કમળ.
 ઇન=સૂર્ય.
 સાર=સાર, તત્ત્વ.
 સેના=લશ્કર.
 સા=લક્ષ્મી.
 સજ્જનસારસેન !=(૧) હે સજ્જનરૂપી કમળ
 પ્રતિ સૂર્ય !; (૨) સજ્જનના સારરૂપી
 સેના છે જેની પાસે એવા !; (૩) હે
 સજ્જનના સારરૂપ લક્ષ્મીવાળા નાથ !
 આજ્ઞા=શાસન, હુકમ.
 વિધિ=કાર્ય.
 આજ્ઞાવિધૌ=શાસનના કાર્યમાં.
 ભવતિ (ઘા૦ ભૂ)=થાય છે.
 તે (મૂ૦ યુષ્મદ્)=તારી.

અનલસા=આળસુ નહિ એવી, ઉલ્ભી.
 રસેન (મૂં રસ)=રસપૂર્વક, ભાવથી.
 ચમ્પ્રમ્યતે (ધાં પ્રમ)=વારંવાર ભમાય છે.
 ભવ=સંસાર.
 સરસ્વત્=સમુદ્ર.

ભવસરસ્વતે=સંસારરૂપ સમુદ્રમાં.
 સા (મૂં તત્)=તે.
 રસ=રસ, સાર.
 અરસે=સારરહિત, નિઃસાર.
 ન=નહિ.

પદાર્થ

“ હે પૃથ્વીપતિ ! હે સુરેશ વડે પૂજિત ચરણ-યુગલવાળા (નાથ) ! હે સન્નનરૂપ કમળને (વિકસિત કરવામાં) સૂર્ય (સમાન !) (અથવા સન્નનના સારરૂપી સેવાથી યુક્ત ! અથવા સન્નનના સારરૂપ સંપત્તિના પતિ !) જે ઉલ્ભી લોક ચોખ્ખા ચિત્તે ભાવપૂર્વક તારા શાસનનું કાર્ય કરે છે, તે નિઃસાર સંસાર-સમુદ્રમાં વારંવાર ભ્રમણ કરતા નથી. ”—૧૬

—:—

આસ્વાતમીશ ! ભવતા ભવતાપતત્ત-

મવ્યાક્ષિચન્દનરસં નરસદ્મુખ્યાઃ ।

કેચિત્ કૃપારસમયં સમયં શરણ્યં

ધન્યા વ્રજન્તિ શરણં શૈરણં ગુણાનામ્ ॥ ૧૭ ॥

ટિ૦—શરણં—ગૃહમ્ ॥ ૧૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) ઈશ ! કેચિત્ નર-સદ્મુખ્યાઃ ધન્યાઃ ભવતા આસ્વાતમીશ ભવ-તાપ-તત્ત-મવ્ય-અક્ષિ-ચન્દન-રસં કૃપા-રસ-મયં ગુણાનાં શરણં સમયં શરણં વ્રજન્તિ ॥

શબ્દાર્થ

આસ્વાતમી (મૂં આસ્વાત)=કહેલું, પ્રકાશેલ.
 ઈશ ! (મૂં ઈશ)=હે નાથ !
 ભવતા (મૂં ભવત)=આપથી.
 ભવ=સંસાર.
 તાપ=સંતાપ.
 તત્ત (ધાં તપ્)=તપેલ.
 મવ્ય=શબ્દ, વહેલો કે મોડો મોક્ષે જનાર.
 અક્ષિન્=પ્રાણી.

ચન્દન=ચંદન.

રસ=રસ.

ભવતાપતત્તમવ્યાક્ષિચન્દનરસં=સંસારના સંતા-
 પથી તપ થયેલા શબ્દ પ્રાણીઓ પ્રતિ
 ચંદનના રસ જેવા.

નર=માનવ.

સદ્મુખ્યા=સમૂહ.

મુખ્ય=મુખ્ય, પ્રધાન.

નરસહુમુખ્યાઃ=માનવોના સમૂહમાં મુખ્ય.

કેંચિત્ (મૂં ક્ષિમ્+ચિત્)=કેાઈક.

કૃપા=કૃપા, મહેરબાની.

રસ=રસ.

મય=પૂર્ણતાવાચક શબ્દ.

કૃપારસમયં=કૃપાના રસથી પરિપૂર્ણ.

સમયં (મૂં સમય)=સિદ્ધાન્તને.

શરણ્યં (મૂં શરણ્ય)=શરણ કરવા લાયક.

ધન્યાઃ (મૂં ધન્ય)=ધન્ય, ભાગ્યશાળી.

વ્રજન્તિ (ધાં વ્રજ)=ભય છે.

શરણં (મૂં શરણ)=ખચાવ.

શરણં (મૂં શરણ)=ગૃહ, ઘર.

ગુણાનાં (મૂં ગુણ)=ગુણોના.

પદાર્થ

“હે નાથ ! માનવોના સમૂહમાં મુખ્ય એવા કોઈક ધન્ય (જનો) આપે કથેલા, સંસારના સંતાપથી તપ્ત એવા ભવ્ય પ્રાણીઓને (શીતલતા અર્પવામાં) ચંદનના રસ જેવા, કૃપા-રસથી પરિપૂર્ણ, શરણ કરવા લાયક અને ગુણોના ગૃહરૂપ સિદ્ધાન્તને શરણે ભય છે.”—૧૭

સ્પષ્ટીકરણ

આ પદ્યનું પ્રત્યેક ચરણ જે યમકથી શોભે છે, તેનાથી ૨૦ મું પદ્ય પણ દીપી રહ્યું છે. આવાં અન્ય ઉદાહરણોનો શ્રીશોભન સુનીશ્ચરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (અન્યાંક ૫૧)ની સંસ્કૃત ભૂમિકા (પૃં ૬-૯)માં મેં નિર્દેશ કર્યો છે.

—:—

દૃષ્ટ્વા તવાસ્યકમલં કમલાનિશાન્તં

શાન્તં દશોરમૃતમૌત્મગતં મહર્ષે ! ।

હર્ષેરિતાશ્રુસલિલપ્રવહૈઃ કદાઽહં

દાહં ભવામ્નિજનિતં પ્રશમં નયામિ ॥ ૧૮ ॥

ટિં—૧ નિર્વિકારમ્ । ૨ આં—સ્વવિષયં દશોરમૃતમ્ ॥ ૧૮ ॥

અન્વયઃ

(હે) મહત્-ક્રમે ! તવ કમલા-નિશાન્તં શાન્તં દશોઃ અમૃતં આત્મન્-ગતં આસ્ય-કમલં દૃષ્ટ્વા કદા અહં ભવ-અમ્નિ-જનિતં દાહં હર્ષ-હરિત-અશ્રુ-સલિલ-પ્રવહૈઃ પ્રશમં નયામિ ।

શબ્દાર્થ

દૃષ્ટ્વા (ધાં દૃશ)=એધને.

તવ (મૂં યુષ્મદ્)=તારા.

આસ્ય=મુખ.

કમલ=કમળ.

આસ્યકમલં=મુખ-કમળને.

કમલા=લક્ષ્મી.

નિશાન્ત=મંદિર.

કમલાનિશાન્તં=લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ.

શાન્તં (મૂં શાન્તં)=નિર્વિકાર, રાગ-દ્વેષથી
રહિત.
દશોઃ (મૂં દશ) =નેત્રોના.
અમૃતં (મૂં અમૃત) =અમૃતરૂપ.
આત્મન્=આત્મા.
ગત (ઘાં ગમ્)=ગયેલ.
આત્મગતં=આત્માને વિષે ગયેલ, સ્વવિષયી.
મહત્=મોટા.
ઋષિ=યોગી, મુનિ.
મહર્ષે ! =હે મહાયોગી !
હર્ષ=હર્ષ, આનન્દ.
ઈરિત (ઘાં ઈર)=પ્રેરાયેલ.
અમ્બુ=આંસુ.
સલિલ=જળ, પાણી.

પ્રવહ=પ્રવાહ, વહેવું તે.
હર્ષેરિતા સલિલપ્રવાહૈઃ=હર્ષથી પ્રેરિત અશ્રુના
જળના પ્રવાહોથી.
કદા=ક્યારે.
અહં (મૂં અહમ્)=હું.
વાહં (મૂં વાહ)=સંતાપને, તાપને.
ભવ=સંસાર.
અગ્નિ=અગ્નિ, આગ.
જનિત (ઘાં જન્)=ઉત્પન્ન કરાયેલ.
ભવાદિહાતેતં=સંસારરૂપ અગ્નિથી ઉત્પન્ન
કરાયેલ.
પ્રશમં (મૂં પ્રશમ)=શાન્તિને, નાશને.
નયામિ (ઘાં ની)=લઈ જઈ છું.

પદાર્થ

“ હે મહાયોગી ! (સમગ્ર) લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ, નિર્વિકાર, (દર્શન કરનારાના)
નેત્રોને અમૃતરૂપ તથા સ્વવિષયક (આત્મ-રમણના સ્વરૂપવાળા) એવા તારા મુખ-કમલને
એળેને, હું ક્યારે હર્ષથી પ્રેરિત અશ્રુના જળના પ્રવાહોથી સંસારરૂપ અગ્નિથી ઉત્પન્ન કરાયેલા
તાપને શાન્ત કરીશ ? ”—૧૮

રૂપટીકરણ

આ પદ્ય ૧૬ાંચી-ચમકથી શોભી રહ્યું છે, કેમકે એના પાદાન્ત અક્ષરોથી અન્ય પાદનેા
પ્રારંભ થાય છે. આ ચમક સાથે થોડે અંશે હરીકૃષ્ણમાં ઉતરી શકે એવું નિમ્ન-લિખિત પદ્ય છે
કે જેના ચમકને ‘ સંદંશ ’ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે:—

૧ આ શબ્દાલંકાર ‘લાટાનુપ્રાસ’ના નામથી પણ ઓળખાય છે એમ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહૃમચ્યન્દ્રસૂરિકૃત
કાવ્યાનુશાસનની સ્વોપજ ટીકા (પૃ. ૨૦૮) જેતાં જણાય છે, કેમકે ત્યાં એના દૃષ્ટાન્ત તરીકે નિમ્ન-લિખિત
પદ્ય આપવામાં આવ્યું છે:—

“ વસ્ત્રાયન્તે નદીનાં સિતકુસુમધરાઃ શકસઙ્કાશકાશાઃ
કાશામા માન્તિ તાસાં નવપુલિનગતાઃ સ્ત્રીનદીહંસહંસાઃ ।
હંસામામ્ભોદમુક્તસ્ફુરદમલવપુર્મેવિનીચન્દ્રચન્દ્ર-
ચન્દ્રાક્ષુઃ શારદસ્તે જયકૃદ્વપનતો વિદ્વિષાં કાલકાલઃ ” ॥

આવાં પ્રાકૃત ઉદાહરણોના અભિલાષીને શ્રીધનેશ્વર મુનીશ્વરે રચેલ સુરસુંદરી-ચરિત્ર્યં (પ્રિં ૯,
સ્લો. ૨૦૩-૨૭૬; ૫૦ ૧૦, સ્લો. ૩-૫ તથા ૫૦ ૧૧, સ્લો. ૧૭૧-૧૭૬) એવા ભલામણ છે,

प्राप्य भीष्मसौ जन्मं, सौजन्यं वधकामते ।

विश्व-आधि-पङ्क-परिशोषण-धर्म-रश्मि-विश्व-अधिपं त्वां शरणं मतः ॥ १३ ॥

—शिशुपाल स. १६

आवां विशेष उदाहरणो भाटे बुद्ध्या २५७ भा पृष्ठमां निर्दिष्ट भूमिका (पृ० ११-१२)
तेभ्यः 'श्रीमद्भक्त्याभस्तोत्र'ना पाठपूर्तिरूप काव्यसंग्रह'ना द्वितीय विभागगत क-परिशिष्ट.

—:०४—

पञ्चाशदश्वितचतुःशतचापमानं

हेम्नः सृजन्तमभिरामरुचाऽपमानम् ।

विश्वाधिपङ्कपरिशोषणधर्मरश्मि

विश्वाधिपं शरणमेष जनो गतस्त्वाम् ॥ १९ ॥

टि०—१ धर्म०—सूर्यम् ॥१९॥

अन्वयः

एषः जनः पञ्चाशत्-अश्वित-चतुर्-शत-चाप-मानं अभिराम-रुचा हेम्नः अपमानं सृजन्तं
विश्व-आधि-पङ्क-परिशोषण-धर्म-रश्मि विश्व-अधिपं त्वां शरणं मतः ।

शब्दार्थः

पञ्चाशत्=पचास.

अश्वित (घा० अश्च)=प्राप्त थयेल.

चतुर्=चार.

शत=सो.

चाप=धनुष्य.

मान=प्रमाण.

पञ्चाशदश्वितचतुःशतचापमानं=४५० धनुष्यना

प्रमाणात्.

हेम्नः (मू० हेमन्)=सोनाना.

सृजन्तं (मू० सृजत)=उत्पन्न करत.

अभिराम=भनोहर.

रुच=धृति, प्रला, तेज.

अभिरामरुचा=भनोहर प्रला वडे.

अपमानं (मू० अपमान)=अपमानाने,

(तरस्कारने.

विश्व=समस्त.

आधि=मानसिक पीडा.

पङ्क=काव्य.

परिशोषण=सूकावी नांभुवुं ते.

धर्मरश्मि=सूर्य.

विश्वाधिपङ्कपरिशोषणधर्मरश्मि=समस्त मानसिक

पीडाइय काव्यने सूकावी नांभवामां सूर्य.

विश्व=विश्व, प्रकृष्ट, जगत.

अधिप=स्वामी, नाथ.

विश्वाधिपं=विश्वना स्वामी.

शरणं (मू० शरण)=शरणे, आश्रये.

एषः (मू० एतद्)=आ.

जनः (मू० जन)=मानव.

मतः (मू० मत)=गयेलैक.

त्वां (मू० युष्मद्)=ताने.

पद्यार्थ

“ ४५० धनुष्यना भाष (ळठला विया डेड)वाणा, (शरीरनी) मनोहर प्रला वडे सुवर्णतो तिरस्कार करनारा (अर्थात् सुवर्ण करतां पण सुन्दर धुतिवाणा), समग्र मानसिक पीडाइप काढवने सूकावी नांजवाभां सूय (समान) तेमज विधना स्वाभी जेवा तारे शरणी आ जन (श्रीजिनप्रलसूरि) आंये छे. ”—१६

—101—

स्तोत्रे तवात्र यमकैर्यमकैरवेन्दो !

पुण्यं यदार्जि सुरसे सुरसेव्य ! दृग्धे ।

तेनैधि मे कृतभवान्त ! भवान्तरेऽपि

स्वामी त्वमेव शमिताशमितान्तरारे ! ॥ २० ॥

टि०—१ शम(मि)तया शमिताः आजवंतीता (अभावं नीता) अन्तरारणो येन स तथा ।

अन्वयः

(हे) यम-कैरव-इन्द्रो ! सुर-सेव्य ! कृत-भव-अन्त ! शमिन्-ता-शमित-अन्तर-अरे ! यमकेः सुर-से अत्र तव दृग्धे स्तोत्रे यत् पुण्यं आर्जि तेन मे भव-अन्तरे अपि त्वं एव स्वामी एधि ।

शब्दार्थ

स्तोत्रे (मू० स्तोत्र)=स्तोत्र, स्तुति.

तव (मू० युष्मद्)=तारा.

अत्र=आ.

यमकैः (मू० यमक)=यमके। वडे.

यम=महाप्रत.

कैरव=य-द्रमुष्मी कभण.

इन्दु=य-द्र.

यमकैरवेन्दो ! =डे महाप्रतोइप कभण प्रति

य-द्र !

पुण्यं (मू० पुण्य)=पुण्य, शुभ कर्म.

यद् (मू० यद्)=ये.

आर्जि (घा० अर्ज)=प्राप्त थयुं.

सुरसे (मू० सुरस)=सुन्दर रसवाणा.

सुर=देव.

सेव्य=सेवा करवा लायक.

सुरसेव्य !=डे सुरसेने सेवा करवा योग्य !

तेन (मू० तद्)=तेधी.

एधि (घा० अस्)=था.

मे (मू० अस्मद्)=भारा.

कृत(घा० कृ)=करैल.

भव=संसार.

अन्त=नाश.

कृतभवान्त !=कर्यो छे संसारने नाश करैव जेव !

भवान्तरे (मू० भवान्तर)=अ-य लक्षण.

अपि=पणु.

स्वामी (मू० स्वामिन्)=नाथ, धरणी.

त्वं (मू० युष्मद्)=तुं.

एव=ज.

શમિન્=શમથી યુક્ત.

તા=લક્ષ્મી.

શમિતા=શાન્તિ.

શમિત (ધા૦ હામ)=શાન્ત કરેલ, નાશ કરેલ.

આન્તર=આન્તરિક્ષ.

અરિ=દુશ્મન.

શમિતાશમિતાન્તરારે !=શમથી યુક્ત (જનો)ની લક્ષ્મી (શાન્તિ) વડે શાંત કર્યા છે આંતરિક શત્રુઓને જેણે એવા !

પદાથ

“ હે (પાંચ) મહાવ્રતરૂપ કૈરવને (વિકસિત કરવામાં) ચન્દ્ર (સમાન) ! હે સુરને (પૃથુ) સેવવા યોગ્ય ! જેણે સંસારનો નાશ કર્યો છે એવા હે (નાથ) ! શમતા વડે જેણે (કામાદિ છ) આન્તરિક્ષ શત્રુઓને શાન્ત કર્યા છે એવા હે (દેવાધિદેવ) ! યમકથી સુરસ એવું આ તારું સ્તોત્ર રચવાથી જે પુણ્ય મેં ઉપાર્જન કર્યું, તે (ના પ્રભાવ)થી ભવાન્તરમાં પૃથુ તુંજ મારો નાથ થજે (એટલી મારી તને વિનતિ છે). ”—૨૦

—:૩૦:—

યં ત્રૈલોક્યપિતસ્તવ સ્તવમિમં સન્દ્વઘવાન્ મુગ્ધધી—

રપ્યાચાર્ય'જિનપ્રભઃ' શ્રવણયોરાનન્દનિસ્યન્દિનમ્ ।

ભક્તિવ્યક્તિતરન્ગરઙ્ગિમનસાં પુંસામમું સાદરં

પાપઃ પાપઠતાં પ્રયાતિ વિલયં સંસારનામા રિપુઃ ॥ ૨૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) ત્રૈલોક્ય પિતઃ ! યં મમં શ્રવણયોઃ આનન્દ-નિસ્યન્દિનં તવ સ્તવં મુગ્ધ-ધીઃ અપિ આચાર્ય-જિનપ્રભઃ સન્દ્વઘવાન્, અમું સહ-આદરં પાપઠતાં ભક્તિ-વ્યક્તિ-તરન્ગ-રઙ્ગિન્-મનસાં પુંસાં સંસાર-નામા પાપઃ રિપુઃ વિલયં પ્રયાતિ ।

શબ્દાર્થ

યં (મૂ૦ યદ્)=જેને.

ત્રૈલોક્ય=ત્રણ લોકોનો સમૂહ.

પિતૃ=પિતા, જનક.

ત્રૈલોક્યપિતઃ !=હે ત્રણ લોકના જનક !

તવ (મૂ૦ યુગ્મદ્)=તારા.

સ્તવ (મૂ૦ સ્તવ)=સ્તોત્રને.

મમં (મૂ૦ મદમ્)=મા.

સન્દ્વઘવાન્ (મૂ૦ સન્દ્વઘવત્)=શુ'ચ્યું, રચ્યું.

મુગ્ધ=મન્દ.

ધી=મતિ.

મુગ્ધધીઃ=મન્દ છે મતિ જેની એવા.

અપિ=પણ.

આચાર્ય=આચાર્ય, પંચપરમેષ્ઠી પૈકી ત્રીજા

જિનપ્રભ=જિનપ્રભ, સ્તોત્રના કર્તા.

આચાર્યજિનપ્રભઃ =જિનપ્રભસૂરિ.

શ્રવણયોઃ (મૂ૦ શ્રવણ)=કણેઈને, કાનોને.

આનન્દ=આનન્દ, હૃદય.
 નિસ્યન્દિન્=પ્રવાહવાણું.
 આનન્દાનેસ્યન્દિન્=આનન્દના પ્રવાહવાણા.
 ભક્તિ=ભક્તિ, સેવા.
 વ્યક્તિ=પ્રકાશ, ખુદલું કરવું તે.
 તરન્ગ=તરંગ, મોજી.
 રક્તિન્=રંગાયેલ.
 મનસ્=મન, ચિત્ત.
 ભક્તિવ્યક્તિતરન્ગરક્તિમનસાં=ભક્તિના પ્રકાશરૂપ
 તરંગથી રંગાયેલું છે ચિત્ત જેમનું એવા.
 પુંસાં (મૂં પુંસ્)=પુરૂષોના.
 અમું (મૂં અવસ્)=એ.

સહ=સહિત.
 આકર=માન, સન્માન.
 સાકરં=સન્માન પૂર્વક.
 પાપઃ (મૂં પાપ)=પાપી.
 પાપઠતાં (મૂં પાપઠત્)=વારંવાર પઠન કરનારાના.
 પ્રયાતિ (ધાં યા)=પામે છે.
 વિલયં (મૂં વિલય)=નાશ.
 સંસાર=સંસાર.
 નામન્=નામ.
 સંસારનામા=સંસાર છે નામ જેનું એવો.
 રિપુઃ (મૂં રિપુ)=શત્રુ.

પદ્યાર્થ

“ હે (સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાલરૂપ) ત્રણ લોકના નાથ ! કાનોને આનન્દના રસથી તરખોલ કરનારું એવું જે આ સ્તોત્ર મન્દમતિ (હોધ કરીને) પણ (મેં શ્રી) જિનપ્રભસૂરિએ રચ્યું, તેનું સન્માનપૂર્વક વારંવાર પઠન કરનારા એવા તથા ભક્તિને વ્યક્ત કરવા રૂપ તરંગોથી રંગિત ચિત્તવાળા પુરૂષોનો સંસાર નામનો શત્રુ નાશ પામે છે. ”—૨૧

५-परिशिष्टनां पाठांतरौ.

पृष्ठ	पंक्ति	पाठ	पाठा-तर
२१५	११	०	श्रीमतीर्थपतीन् सर्वा-ननर्वाचीनचिन्मयान् । अद्वैतसंविदे वन्दे, सानन्देन स्वचेतसा ॥ १ ॥ --अनु० अधिकृत्य श्लेषमहं, प्रकृति-प्रत्यय-बिभक्ति-वचनाद्यम् । एकामपि हि चतुर्धा, विवृणोमि स्तुतिभिर्मा स्वकृताम् १ सा चैयम्
"	१२	०शयरूपया	०शयसमृद्धिरूपया
"	"	चतुर्वर्णश्री०	चतुर्विधस्य श्री०
"	"	तीर्थराजः	श्रीतीर्थराजः
"	१४	किम्भूतः स इत्याह-पद०	किंविशिष्ट इत्याह-पद० पदौ एव पद्ये तयोः सेवार्था हेबाकिनो देवा सुरनरेशा यस्य सः, पद०
"	"	एव पदकमलानि	[पद] क्रमकमलानि
"	१६	खचरप्रभवोऽपि	खचरनरप्रभवोऽपि
"	१७	किम्भूतः ? गम्भीर्यादि०	किंविशिष्टः ? ' गम्भीरगीः ' गम्भीरमहार्थतादि०
"	१८	गीर्येस्य	गीः-देशनावाग् यस्य
"	१९	वरेण्यः	वरेण्यः-शोभनतमः
"	२०	अत एव उक्तमने०	उक्तं चाने०
"	२२	तृन्	तृन् प्रत्ययः
"	"	०मित्याह-शिवं	०मित्याह- 'वदतां' वदातु । किं तदित्याह-शिवं
"	२३	वः	केषाम् ? वः
"	२४	०पदत्वात् पञ्चमी शिवि च सिद्धम्	०पदित्वात् पञ्चम्यास्तावि शवि च प्रत्यये वृत्ते (?) इति सिद्धम्
"	२५	वेति ॥ एषा मूल०क्षयोक्ता	वेति प्रथमस्तुत्यर्थः ॥ १ ॥ इयं च मूलनायकत्वाद्यपे- क्षया विवक्षया प्राधान्यादेकं काञ्चित् तीर्थकरमभि- कृत्य प्रथमं भणनीया ।
२१६	२४	(पूर्वमेव पद्यम्)	द्वितीयवारमप्येषा वक्तव्या । तत्र चेत्यमर्थः प्रथ- नीयाः । तथाहि-
"	२६	प्रथमान्तश्च	प्रथमावहुवचनान्तश्च
"	२७	किंविशिष्टास्ते ?	किंविशिष्टास्त इत्याह
"	२९	तथा गम्भीरा गीर्येषां ते तथा	तथा गम्भीरगीस्तारतराः गम्भीरा गीर्येषां ते गम्भीर- गिरः तथा

पृष्ठ	पंक्ति	पाठ	पाठान्तर
२१६	३०	मनोज्ञा	अतिमनोज्ञा
"	३१	कर्मधारयः	कर्मधारये गम्भीर०
"	३१-३२	गुणसङ्गमाही ततो गम्भीर- गिरा तारतरा गम्भीर०। तथा	गुणसङ्गगृहीतवो (!) गम्भीरगिरा विश्वत्रयस्पृहणीय त्वात् तारतरा-मनोज्ञतमाः । तथा
"	३२	प्रभा-भास्वद्०	प्रभा-प्रकृष्टा या भास्वद्०
"	३३	(विगत०)	विगत०
"	"	स्तेषां पञ्च । तथा चोक्तम्-	स्तेषां हि समुच्चयेनाभिधानात् पञ्चवर्णता समीची- नतामश्नति । यदूचे—
"	३४	स्वर्ण०" । इह	स्वर्णपद्वारागाज्जनप्रमः ॥ प्रभो ! तवाद्वैतशुचिः कायः कमिव नाक्षिपेत" ॥ इति विमलत्वं च पञ्चस्वपि वर्णेष्वस्त्येवेति । वदतां शिवं वः-युष्माकं शिवं पूर्वोक्तशब्दार्थं वदतु, प्रयच्छन्तु इत्यर्थः ॥ इह च
"	"	उभयपदत्वात् पञ्चम्यां अन्तां द्वित्वे सिद्धम् ॥२॥	धातोरुभयपदित्वात् पञ्चम्या अन्ता (?) भिवते हवः शितीति वाप्रकृतेर्द्वित्वे ह्रस्व इति पूर्वस्व ह्रस्वत्वे कृते पश्चात् इत्यकारलोपे अन्तो नो लुक् इति नकार- लोपे संहितायां च सत्यां वदतामिति सिद्धम् । इत्यत्र धात्वन्तरवचनान्तराभ्यां प्रकृति-वचनयोः श्लेषः । इति चतुर्थस्तुतावपि । इति द्वितीयः स्तुत्यर्थः ॥ २ ॥
२१७	१७	(श्रुतज्ञान०)	अथैषेव श्रुतज्ञाननिदानभूतां श्रीतीर्थनाथगिरमुद्दिश्य तृतीयवारमपि भणनीया । तत्रैवमर्थः कथ्यते । तद्यथा—
"	१८	नाथस्य-पादार०	नाथस्य । कथम्भूतस्य ? ' पद० ' पादार०
"	२०	०पेक्षं समान०	०पेक्षं सर्वतीर्थकृतां समान०
"	२१	गीश्चेति विशेष्य०	गीश्च स गम्भीरगीः विशेष्य०
"	२२	च त्रिपदी०	च गिरः प्राक् त्रिपदी०
"	"	समस्तत्रिभुवनपरत्वात्	समस्तत्रिभुवनोदरविवरवर्तियथास्थितधर्मास्तिकाया-
"	२३	तारतरा उदात्तगुण०	विषद्भद्रव्यप्रभृतिभावस्वरूपप्ररूपणाद्भुतप्रभुत्वयुक्त- त्वाद् द्वादशाङ्गीरूपप्रवचनप्रपञ्चनचार्तुर्यवर्धत्वात् । कीदृशीत्याह--'तारतरा' औदात्यगुण०
"	"	तारतरा । यद्वा स्वस्वभाषा०	तारा-अत्युच्चैर्ध्वनिरूपा यद्वा धर्मवेशनासमयसमागा- तसमग्रजगज्जन्तुसन्तानभाषासु स्वभाषा०
"	२४	हृदयसंशयच्छेदात्	हृदयास्पदविद्यमानसंशयशतं गपन्निरासलालसत्त्वाच्च

पृष्ठ	पंक्ति	पाठ	पाठान्तर
२१७	२६	०रूपा, अथवा अद्भुतप्रभाव- त्वात् मनोज्ञ०	रूपा । तस्यास्तु प्राग् व्यावर्णितगुणयुक्तत्वाद् युक्तमे- वेदं विशेषणम् । अथवा भुवनत्रयाद्भुतसमस्तप्रभावस- मित्वा (?) मनोज्ञ० ।
"	"	शुभ्रा ।	शुभ्रा, तस्यास्तद्वर्णत्वेन प्रतीतत्वात् ।
"	२७	विचार्यो ॥ ३ ॥	विचार्यो, शेषं प्राग्वत् । इति तृतीयः स्तुत्यर्थः ॥ ३ ॥
२१८	७	वैयावृत्त्यसुरस्तुतिः	अथ इयमेव वैयावृत्त्यकरसुरानाश्रित्य चतुर्थवारमप्यु- द्धार्या । तत्र च व्याख्यानविधिरयम् । तथाहि—
"	१०	श्रीतीर्थनाथस्य	श्रीतीर्थराजः—श्रीतीर्थनाथस्य
"	"	०किन्नरेशाश्च	किन्नरेशाश्च—वैमानिकाद्यधीश्वरास्ते
"	१४	चेत्यलं विस्तरेण । तथा	चेति कृतं विस्तरेण । प्रकृतमुच्यते ।
"	"	गम्भीर०	किंविशिष्टाः ? 'गम्भीर०' गम्भीर०
"	१५	स्वरे	स्वरे चाहोति
"	"	शासनम्	शासनत्वं तेषां ख्यापयति ।
"	१६	अनिष्टा	अप्रशत्वादनिष्टाः प्रकृष्टाश्च
"	१७	दानं दात्रक् लवने	दातं 'दाप् लवने'
"	१८	ततः क्त सति० श्लेष० । इह ।	कृत्रि के दातं—लवनं समूलोच्छेदनं येभ्यः ते अवरेण्य० । अत्र प्रकृतिप्रत्ययादिश्लेषः । ततो गम्भीरगिरश्च ते तारतराश्च गम्भीरगीस्तारतराः ते च तेऽवरेण्यप्रभा- वदाता इति पदत्रयस्य कर्मधारयः । शेषं योजितमेव । इह श्रीसोमतिलकसूरिः स्तुतिमित्येकामपि समारचिताम् । त्रिवृणोति स्म चतुर्धा श्लेषवशात् स्वपरहितकृतये ॥१॥ इत्येकरूपस्तुतिचतुष्टयवृत्तिः समर्थतेति भद्रम्
"	२२	इति श्रीसोम०	

સ્તુતિ—ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકા સંબંધી અભિપ્રાય.

સ્તુતિચતુર્વિંશતિકા પ્રકાશક ઉપર પ્રભાણેજ (પ્રકાશક શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ, સંશોધક પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ એ).

આના બે ગ્રન્થો છે. એક સ્તુતિ શ્રી. શોભન મુનિકૃત અને બીજી શ્રી. બપ્પભાટ્ટસૂરિકૃત છે. દરેક ભાગમાં છુટા શબ્દોના અર્થ, પ્રલોકમાં વપરાયેલા ચમક નામના અલંકારની સમજ, અને તે દરેકના રાગોનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. ગ્રન્થમાં સોળ વિદ્યાદેવીઓનાં ચિત્રપટો પણ છે. શ્રી. શોભન મુનિકૃત સ્તુતિમાં તે દરેક તીર્થકરનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર, અને દરેક પ્રલોકના અર્થ ઉપરાંત તેમાં આવતા શબ્દો ઉપર ક્રેટલુંક વિવરણ પણ કર્યું છે. તત્ત્વજ્ઞાનનું વિવરણ અને સ્પષ્ટીકરણ ઉમેરી સંશોધનકર્તાએ તેની ઉપયોગિતામાં વધારો કર્યો છે, અને વિશેષમાં ન્યાયવિશારદ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયકૃત ચૈન્દ્રસ્તુતિ પણ આવી છે. શ્રી. બપ્પભાટ્ટસૂરિકૃત સ્તુતિમાં આચાર્યવર્ચનું જીવનવૃત્ત છે. જે અનેક પ્રપ્તોની ચર્ચા ઉપસ્થિત કરે તેવું છે. આ બંને ગ્રન્થોને ગુજરાતી અનુવાદ સરળ ભાષામાંજ છે: અને તત્ત્વજ્ઞાનનું વિવરણ પણ તેટલીજ સ્પષ્ટ અને સરલ ભાષામાંજ છે, તેથી તે બંને ગ્રન્થો સામાન્ય જનતાને પણ ઉપયોગમાં આવે તેવા છે. ઉપર્યુક્ત પત્રણે ગ્રન્થોમાંના દરેકની કીમત છ રૂપીયા છે; શ્રમ, વિવેક અને બુદ્ધિપટુતાના પ્રમાણમાં તે વાસ્તવિક છે. પરન્તુ ગુજરાતી ગ્રન્થો જેનો લાભ સામાન્ય વાચકો લઈ શકે તેમને સારૂ આવા સાહિત્યની સસ્તી આવૃત્તિ ન કાઢી શકાય? સામાન્ય સારા કાગળ ઉપર તે છપાવી, કાચું બાઈન્ડીંગ રાખવામાં આવે તો તેવી આવૃત્તિ સાહિત્યપ્રચારમાં પોતાનો ફાળો ન આપે? કાર્યકર્તાઓ આ સૂચના પ્રતિ લક્ષ્ય આપશે ?

મુદ્રોપા પુ. ૨, અં. ૧૧, પૃ. ૬-૭ તા. ૧૫-૮-૨૮

૧ ત્રીજો ગ્રન્થ તે વાચકવર્ચ શ્રી ઉમાસ્વાતિકૃત તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર સ્વોપન બાબ્બ અને શ્રીસિદ્ધસેન-ગણિવરકૃત ટીકા (પ્રથમ વિભાગ) છે.

ટુંક સમયમાં બહાર પડનાર ગ્રન્થો.

૦૦૦૦૦૦૦

- (૧) શ્રીશોભન મુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા શ્રીજયવિજયગણિ પ્રમુખ ચાર મુનિવરોએ રચેલી ટીકા સુક્ત તેમજ ન્યાયાચાર્ય શ્રીચશોવિજયગણિકૃત ઐન્દ્ર-સ્તુતિ અન્વયાંક અને અવચૂરિથી અલંકૃત; જૈન સાહિત્ય, સ્તુતિકારો અને ટીકાકારો સંબંધી વિસ્તૃત માહિતી પૂર્વકની પ્રસ્તાવના તેમજ ત્રિરંગી ૨૪ સુંદર ચિત્રો સહિત. ઉચ્ચ કોટિના કાગળ અને મનોહર છપાઈ હોવા છતાં મૂલ્ય રૂ. ૮-૦-૦
- (૨) શ્રીભક્તામર-સ્તોત્ર, શ્રીકલ્યાણમંદિર-સ્તોત્ર અને શ્રીનમિઊણુ-સ્તોત્ર, તેમજ પૂર્વાચાર્યોએ રચેલી ટીકાઓ, ભક્તિખભર-સ્તોત્ર, શકસ્તવ વગેરે; પ્રો. યકોબીકૃત આમુખથી અલંકૃત, સચિત્ર.
- (૩) કવીશ્વર શ્રીધનપાલકૃત ઋષભ-પંચાશિકા, શ્રીવીર-સ્તુતિ વગેરે, પૂર્વ મુનિવર્યકૃત વૃત્તિઓ તેમજ પ્રો. હીરાલાલકૃત શબ્દાર્થ, પદ્યાર્થ અને સ્પષ્ટીકરણ તથા શ્રીજિનપાલકૃત વિશેષાલંકારથી મંડિત શ્રીઋષભસ્તુતિ સહિત, સચિત્ર.
- (૪) લીંબડીઆદિ ભંડારની પ્રતિઓનું સૂચીપત્ર.
- (૫) શ્રીભાવપ્રભસૂરિકૃત જૈનધર્મવરસ્તોત્ર (કલ્યાણમંદિરના ચતુર્થ ચરણની પૂર્તિરૂપ) સ્વોપજ ટીકા સમેત.
- (૬) લોકપ્રકાશનું ગુજરાતી ભાષાંતર ભા. ૧-૨.
- (૭) શ્રીમહાવીર ચરિયં.
- (૮) શ્રીજિનસૂરિ મુનિરાજકૃત પ્રિયંકરનૃપકથા અને શ્રીભદ્રબાહુસ્વામિકૃત ઉપસર્ગહર-સ્તોત્ર દ્વિજશ્રીપાર્શ્વદેવગણિકૃત વૃત્તિ સહિત.

